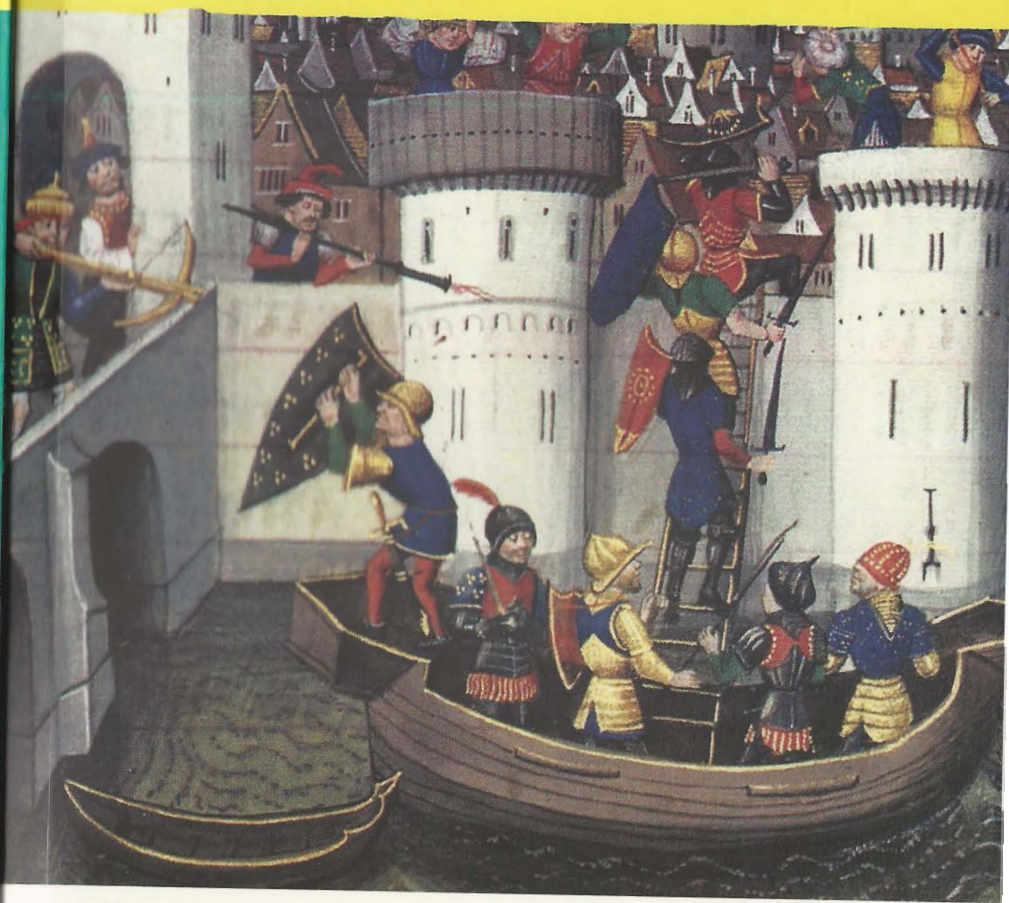
NORMAN HOUSLEY

Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi 1453-1505

ALFA

Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi

NORMAN HOUSLEY

ALFA | TARİH

2960 | ALFA | TARİH | 85

HAÇLI SEFERLERİ VE OSMANLI TEHDİDİ 1453-1505

NORMAN HOUSLEY

1952 yılında İngiltere Wiltshire'da doğan Norman Housley, master ve doktora derecelerini Cambridge Üniversitesinden aldı. Kariyeri boyunca Haçlı Seferlerini değişik yönleriyle inceledi ve çalışmalarını bu seferlerin teorik ve pratik taraflarının geliştiği MS 1200'den sonraki süreç üzerinde yoğunlaştırdı. Ondördüncü yüzyıldaki Haçlı Hareketleri onun özel çalışma alanıdır. 1983 senesinde itibaren Leicester Üniversitesinde çalışmaya başladı ve 1991 senesinde aynı üniversitede profesör oldu. Çalışmaları dolayısıyla Oxford, Princeton ve Washington Üniversitelerinde bulunmuştur.

MEHMET MORALI

1956'da İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Lisesini ve Boğaziçi Üniversitesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümünü bitirdi. 1996'dan bu yana İngilizce ve Fransızcadan çeviri yapıyor. Önemli çevirilerinden bazıları: David Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir* (Metis, 2006); Mark Mazower, *Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı* (Alfa, 2015); Olivier Roy, *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi* (Metis, 2009); Sevtap Demirci, *Belgelerle Lozan: Taktik-Stratejik-Diplomatik Mücadele, 1922-1923* (Alfa, 2011); Nadia El Cheikh, *Arapların Gözüyle Bizans* (Alfa, 2012); M. Naim Turfan, *Jön Türklerin Yükselişi* (Alfa, 2013); Susan Wise Bauer, *Antik Dünya* (Alfa, 2013); Susan Wise Bauer, *Ortaçağ Dünyası* (Alfa, 2013); Susan Wise Bauer, *Yeniçağ Dünyası* (Alfa, 2014); Susan Wise Bauer, *Batı Biliminin Öyküsü* (Alfa, 2015).

Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi 1453-1505
© 2013, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Crusading and the Ottoman Threat 1453-1505
© 2012, Norman Housley

Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajans aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Kapak Tasarımı Füsun Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-171-283-3
1. Basım: Mayıs 2016

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Fatih-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 10905

Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi

Çeviri
Mehmet Moralı

ALFA | TARİH

Ravi için: raflara dizmeye bir tane daha.

ÖNSÖZ

2009-2010 ders yılı boyunca araştırmalarım için bana izin veren Leicester Üniversitesine ve aynı yıl bana misafir öğretim üyeliği sağlayan Oxford All Souls College'a müteşekkirim. Fikirlerimi ve savlarımı oluşturup geliştirmekte bana yardımcı olan sayısız meslektaşım arasında, Iulian Damian, Dan Ioan Mureşan, Alexandru Simon, Benjamin Weber ve denemelerden oluşan kitabım, *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact* katılımcılarına özellikle teşekkür ederim. Christopher Dyer çok yardımcı olacak üslup önerilerinde bulundu, Jen Moore'un tashih becerilerine de paha biçilemez.

Norman Housley

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar, 9

1 **Giriş, 11**
- 1.1 Yakın zamanlı tarihyazımı 12
- 1.2 Kaynaklar 21
- 1.3 Olayların gidişatı 26
- 1.4 Çözümlemenin Yapısı 37

2 **Temeller: Karşıtlıklar ve Bağlılıklar, 40**
- 2.1 Hıristiyanlık ve İslâm: Türkler 40
- 2.2 Kutsal Topraklar ve Ortodoks Hıristiyanlar 54
- 2.3 Katolik Avrupa: Evrensel ve Tikel 68
- 2.4 Antemurale Devletleri 78
- 2.5 Item Tu Sixte Canis, Iam Amius Turcorum: Papalık Yetkesine Eleştiri, Meydan Okuma ve Alternatifler 94

3 **Strateji, Seferberlik ve Denetim, 113**
- 3.1 Stratejik Algılamalar ve Planlama 113
- 3.2 Papalık Curia'sı: Hafıza ve Yöntemler 128
- 3.3 Birlik Arayışı: Haçlı Seferi Kongreleri ve Dietler 133
- 3.4 Kişisel Çıkarların Sinerjisi: Haçlı Seferi Birlikleri ve Mali Yardımlar 147
- 3.5 Unum Tandem Remedium: Cepheden Yönetmek 169

4 **Askere Alma ve Maliye, 175**
- 4.1 Crucesignati ve On Beşinci Yüzyıl Haçlı Seferleri 176
- 4.2 Macaristan'da Gönüllülük ve Askerlik Hizmeti 186

4.3 II. Pius, Pérault ve Gönüllü Hizmet 26
4.4 Haçlı Seferi Vergilendirmeleri ve Mali Kaynak Kıtlığı 220

5 **İletişim, 232**
5.1 Fransisken Kuralcılar ve Vaizlik: Katılımın Modeli 233
5.2 Fransisken Kuralcılar ve Vaaz: Bireyler, Teknikler ve Temalar 250
5.3 Söylevler 272
5.4 Matbaa 285

6 **Endüljanslar ve Türklere Karşı Haçlı Seferi, 296**
6.1 *Ea* Bulla, Quam Cruciatam Dicimus: Haçlı Seferi Endüljanslarının Karakteri ve İdaresi 298
6.2 Popülerlik ve Getiriler 318
6.3 Denetim ve Saklama 334

7 **Sonuç, 358**

Dizin, 369

KISALTMALAR

AE Annales ecclesiastici

AIRCRUV Annuario dell'Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia

AM Annales minorum

AR Ausgewählte Regesten

AS Oct Acta Sanctorum Octobris, X (Brüksel, 1861)

BF Bullarium Franciscanum

CFC Norman Housley, der., *Crusading in the Fifteenth Century: Message and Impact* (Basingstoke, 2004)

CLMAR Ivan Supičič, der., *Croatia in the Late Middle Ages and the Renaissance: A Cultural Survey* (Londra ve Zagreb, 2008)

CTO Hubert Houben, der., *La conquista turca di Otranto (1480) tra storia e mito,* 2 cilt (Galatina, 2008)

DBI Dizionario biografi co degli Italiani (Roma, 1960-)

DS Diplomatarium svecanum

ETR Bodo Guthmüller ve Wilhelm Kühlmann, der., *Europa und die Türken in der Renaissance* (Tübingen, 2000)

FHR János M. Bak ve Béla K. Király, der., *From Hunyadi to Rákóczi: War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary* (New York, 1982)

LdM Lexikon des Mittelalters, 10 cilt (Münih, 1980-99)

MCH Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos pontifi ces datae et ab eis acceptae

MDE Magyar Diplomacziai Emlékek. Mátyás Király Korából 1458-1490

MGH SRG Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum

MKL Mátyás Király Levelei. Külügyi Osztály

ML Matthias and his Legacy: Cultural and Political Encounters between East and West, der. Attila Bárány ve Attila Györkös (Debrecen, 2009)

NC Martin Nejedlý ve Jaroslav Svátek, der., *La Noblesse et la croisade à la fin du Moyen Âge (France, Bourgogne, Bohême)*, Les Croisades tardives, 2 (Toulouse, 2009)

OEEH Franz Fuchs, der., *Osmanische Expansion und europäischer Humanismus* (Wiesbaden, 2005)

PG Patrologia graeca

Pius II Zweder von Martels ve Arjo Vanderjagt, der, *Pius II 'el più expeditivo pontifi ce': Selected Studies on Aeneas Silvius Piccolomini (1405-1464)* (Leiden ve Boston, 2003)

PNTM R.N. Swanson, der., *Promissory Notes on the Treasury of Merits: Indulgences in Late Medieval Europe* (Leiden ve Boston, 2006)

QFIAB Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken

RISNS Rerum Italicarum Scriptores, nova series

RK Erich Meuthen, der., *Reichstage und Kirche* (Göttingen, 1991)

SP Arturo Calzona ve diğ., der., *Il sogno di Pio II e il viaggio da Roma a Mantova* (Floransa, 2003)

VMH Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, der. Theiner

VMP Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia, der. Theiner.

I

GİRİŞ

1453'te Konstantinopolis'in düşüşünü izleyen yarım yüzyılda, Hıristiyan Avrupa, Osmanlı Türklerini haçlı seferleri yoluyla kıtadan atma yolunda sürekli bir girişim yaşadı. Kilisenin kimi en yetenekli ve yaratıcı kişilerinin enerjileri, Hıristiyan kaynaklarının en verimli şekilde nasıl seferber edilebileceğini bulmaya odaklandı. Sonuçta ortaya çıkan etkinlik geniş kapsamlı ve muazzamdı. Papalık yönetimi tarafından, birçok durumda kökeni on üçüncü yüzyılda yer alan şablonları ve dili uyarlayan sayısız haçlı seferi emirnamesi yayınlandı. Tüm Avrupa'da, asker toplamak, ulaşım ve savaş gereçleri temin etmek ve para bulmak amacıyla, haç konulu vaazlar verildi ve endüljanslar* dağıtıldı. Hem kilise mensupları, hem de, daha çelişkili olarak, kilise dışındaki kişiler tarafından geniş çaplı vergilendirme önlemlerine başvuruldu. Bunların sonucunda büyük bir haçlı seferi meydana getirilemedi, ama hem çabaların çapı, hem de çağdaşlarının gelirleri ve yaşamları üzerindeki etkisi yadsınamaz. Bu, dinsel inanışları temelinde, paylaşılan değerleri savunmak ve ortak hedeflere ulaşmak amacıyla müminleri ortak askeri eyleme girmeye ikna etme yolunda Kilisenin son önemli girişimiydi.

Bu girişimleri çağdışı ve dolayısıyla da başarısızlığa mahkûm olarak değerlendirip bir kenara atmak yetersiz olur. Her ne kadar haçlı seferi uygulaması farklı bir dünya-

* Endüljans: Özellikle ortaçağda, Katolik Kilisesi tarafından, evvelce işlenen günahlar için çıkartılan af belgesi. Para karşılığı verildiği gibi, haçlı seferlerine katılmak gibi hizmetler karşılığında da verilebiliyordu –çn.

dan kaynaklanmış olsa da, uyarlanabilir bir şeydi: değişen toplumsal ve iktisadi koşullara karşılık gelmek üzere yenilenebileceğine ve değişken stratejik senaryolarla evrilen operasyonel gereksinimlere cevap vermek üzere şekillendirilebileceğine inanmak için nedenler vardı. Çağdaşları, haçlı seferi için kulis yapanların yaydıkları mesajlara duyarsız da değildi. Avrupa'nın haçlı seferi geçmişi ilham ve örnek sağlıyordu. Hıristiyanlar genelde çatışmalarını dinsel terimlerle ifade etmekte ve çözmekte güçlü bir eğilim gösteriyordu. Dönemin en dinamik ve iddialı kültürel grubu olan hümanistlerin birçoğu, Türklere karşı bir haçlı seferini destekliyordu ve bunu destekleyecek yeni, karmaşık ve çekici bir söylem geliştirmişlerdi. Ve haçlı seferi heveslileri, davalarının hizmetine sokulabilecek yeni teknolojik gelişmeleri, özellikle de matbaayı benimsemeye istekliydi. Bu, ölmekte olan bir hareketin son nefesi değil, büyük ve yankı uyandıran bir projeydi.

1.1 YAKIN ZAMANLI TARİHYAZIMI

Son yirmi yılda, on beşinci yüzyıl Avrupa'sındaki haçlı seferi etkinliği incelemeleri, araştırmacıların yoğun ilgisine hedef oldu.[1] Dört açıdan, yakın zamanlı tarihyazımı bilgimize önemli ölçüde katkıda bulundu. Birincisi, bölgesel etkiler ve girişimler konusunda bir dizi yeni değerlendirme oldu. En önemlisi, Soğuk Savaşın sonundan bu yana, yeni bir araştırmacı kuşağı, özellikle de Macaristan ve Romanya'da, batı Avrupa'nın saraylarıyla, Macaristan, Transilvanya Moldova (Boğdan) ve Arnavutluk'taki güç odakları arasındaki etkileşimleri açıklığa kavuşturdu.[2] Bu etkileşimler çoğunlukla as-

---

1 1990'a kadar olan yayınlar için, bkz., Norman Housley, *The Later Crusades, 1274-1580: From Lyons to Alcazar* (Oxford, 1992), 469-74.

2 Özellikle, Damian, Mureşan, Schmitt ve Simon tarafından yazılmış şu çalışmalara bkz. Iulian Mihai Damian, 'La *Depositeria della Crociata* (1463-1490) e i sussidi dei pontefi ci romani a Mattia Corvino', *AIRC-RUV*, 8 (2006), 135-52; aynı yazarın, 'La disfatta di Solgat (Crimea) e i suoi echi nei trattati d'arte militare rinascimentale', *Ephemeris* (yayınlanacak); ve aynı yazarın, '*Sub crucis vexillo:* il re e la crociata', *Betwe-*

keri ve iktisadi karakterdeydi, ama Katolik ve Ortodoks din adamları arasında, özellikle de 1439 Floransa Konsili sonrasında ekümenik bir diyalog da söz konusu oldu. 1453 sonrasında, haçlı seferi etkinliğinin yalnızca Katolikleri kapsayan değil de, tüm Hıristiyanları içeren bir etkinlik olduğunu iddia etmek için de bir zemin mevcuttur. Fiili ya da planlanmış katılım, Adriyatik Denizinden Karadeniz'e Balkanların tümünü kapsıyordu.

Avrupa'nın sınır boylarındaki devletlerinin uzağında, haçlı seferi etkinliğinin Burgonya düklük sarayı tarafından benimsenmesi Jacques Paviot tarafından açıklığa kavuşturul-

---

en Worlds içinde (yayınlanacak). Dan Ioan Mureşan, 'Girolamo Lando, titulaire du patriarcat de Constantinople (1474-1497), et son role dans la politique orientale du Saint-Siege', *AIRCRUV,* 8 (2006), 153-258; Aynı yazarın, 'La croisade en projets. Plans presentes au Grand Quartier General de la croisade—le College des cardinaux', yayınlanacak; ve aynı yazarın, 'Les *Oraisons contre les Turcs* de Bessarion: propagande de la croisade au *Grosse Christentag* de Ratisbonne (1471)', yayınlanacak. Oliver Jens Schmitt, 'Skanderbeg als neuer Alexander. Antikerezeption im spatmittelalterlichen Albanien', *OEEH* içinde, 123-44. Alexandru Simon, 'The Use of the "Gate of Christendom." Hungary's Mathias Corvinus and Moldavia's Stephen the Great, Politics in the late 1400s', *Quaderni della Casa Romena,* 3 (2004), 205-24; aynı yazarın, 'The Hungarian Means of the Relations between the Habsburgs and Moldavia at the End of the 15th Century', *AIRCRUV,* 8 (2006), 259-96; aynı yazarın, 'Anti-Ottoman Warfare and Crusader Propaganda in 1474: New Evidence from the Archives of Milan', *Revue roumaine d'histoire,* 46 (2007), 25-39; aynı yazarın, 'Antonio Bonfini's *Valachorum regulus:* Matthias Corvinus, Transylvania and Stephen the Great', *Between Worlds [I]* içinde, *Stephen the Great, Matthias Corvinus and their Time,* der. Laszlo Koszta ve diğ. (Cluj-Napoca, 2007), 209-26; aynı yazarın, 'The Arms of the Cross: The Christian Politics of Stephen the Great and Matthias Corvinus', *Between Worlds [I]* içinde, 45-86; aynı yazarın, 'The Limits of the Moldavian Crusade (1474, 1484)', *AIRCRUV,* 9 (2007), 273-326; aynı yazarın, 'The Walachians between Crusader Crisis and Imperial Gifts (mid 1400' and early 1500')', *AIRCRUV,* 9 (2007), 141-94; aynı yazarın, 'The Ottoman-Hungarian Crisis of 1484: Diplomacy and Warfare in Matthias Corvinus' Local and Regional Politics', *ML* içinde, 405-36; ve aynı yazar ve Cristian Luca, 'Documentary Perspectives on Stephen the Great and Matthias Corvinus', *Transylvanian Review,* 17 (2008), 85-114. Matthias Corvinus üzerin Cluj/Napoca'da 2008'de toplanan bir konferansın sunumları bir dizi önemli deneme içerecektir.

muş, İskandinavya topraklarının haçlı seferi çağrısına yanıtı da Janus Møller Jensen tarafından incelenmiştir.[3] Basel'deki uzlaşma anlaşması sonrasında Çeklerin sorunlu konumu dikkat çekiyordu: çağımızdaki papalık politikasının sonuçlanmamış Hus'çular sorunu ve Utrakistlerin müttefik arayışları* konusundaki farkındalıkla ne kadar yüklü olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu önemli bir gelişmedir.[4] Haçlı seferleri ve buna yaklaşımlar konusunda Avrupa çapındaki görüşler yelpazesi, Daniel Baloup'nun *Les Croisades tardives: Conflits interconfessionels et sentiments identitaires à la fin du Moyen Âge en Europe* (Geç Haçlı Seferleri: Ortaçağ sonundaki inanışlar arası çatışmalar ve kimlik duyguları) başlıklı araştırma programından doğan yayımlanmış çalışmalar tarafından açıklığa kavuşturulmuştur. Baloup'nun programının en etkileyici özelliklerinden biri, kapsayıcılığıdır. Bu da, araştırmacıların Türk karşıtı haçlı seferini yalnızca aynı zamanlarda gerçekleşen diğer haçlı seferleriyle –hepsinden öte İspanya ve Kuzey Afrika'dakilerle– değil, aynı zamanda din değiştirme ve *convivencia*† gibi diğer alternatif eğilimlerle ilişkilendirmesini kolaylaştıracaktır.

---

3 Jacques Paviot, *Les ducs de Bourgogne, la croisade et l'Orient (fin XIVe siecle-XVe siecle)* (Paris, 2003); Janus Moller Jensen, *Denmark and the Crusades 1400-1650* (Leiden ve Boston, 2007).

* Hus'çular ve Utrakistler: 14-15. yüzyıllarda, esas olarak komünyon ayininde hem şarap hem de ekmeğin sıradan insanlara da dağıtılması konusunda çıkan ve adını önderi Jan Hus'tan alan Hus'çu ayaklanmanın sonunda, Basel Konsilinde papalığın bu temel konuyu kabul etmesiyle bir uzlaşmaya varılmış, ancak bu da Hus'çuların bölünmesine neden olmuştu. Uzlaşmayı kabul eden fraksiyon Utrakistler, kabul etmeyip mücadeleye devam edenler de Taborlular olarak anılır –çn.

4 Bkz., Martin Nejedly, 'Promouvoir une alliance anti-turque, eviter une croisade anti-hussite: un noble tcheque en mission diplomatique. Le temoignage de l'ecuyer Jaroslav sur l'ambassade à Louis XI en 1464', *NC* içinde, 163-84; ve František Šmahel, 'Antoine Marini de Grenoble et son Memorandum sur la necessité d'une alliance anti-turque', *NC* içinde, 205-31.

† *convivencia*: birlikte yaşamak. Arapların 8. yy'da İspanya'yı istilasıyla 15. yy'daki Hıristiyan reconquista, yani İspanya'nın yeniden fethine kadar geçen süre zarfında, Müslümanlarla Hıristiyanların birlikte yaşadıkları dönemi gösterir –çn.

İlerleme kaydedilen ikinci bir alan da hümanizmle haçlı seferi etkinliği arasındaki ilişkidir. James Hankins, Türklere karşı hümanist tepkiyi evvelce hiç kimsenin gerçekleştiremediği kadar ayrıntılı bir bağlama yerleştirdiği yorum eşliğinde yayımladığı bir dizi önemli metinle bunun yolunu açmıştır.[5] Nancy Bisaha Osmanlı Türklerine karşı hümanist yanıtı tüm yanlarıyla incelemiş ve konuyla ilgilenmelerinin bilinçli bir şekilde "Avrupalı" ya da "uygar" kimlik yaratmada araçsal olduğunu göstermiştir.[6] Benzer şekilde, Margaret Meserve Rönesans Avrupa'sında Türk imgesinin nasıl yaratıldığını incelemiş, bunu yaparken de Türklerin varsayılan etnik kökleri ve tarihsel kökenlerine özellikle göndermede bulunmuştur.[7] Bu araştırmacıların ve başkalarının da gösterdiği gibi, hümanist yanıt basit olmaktan çok uzaktı: bakışlar farklıydı, olaylar kadar, bireylerin farklı beklentileri ve arka planları tarafından da şekillendiriliyordu. En iyi denemeler ve konferans sunumları derlemelerinin değeri, koşulların elverdiği ölçüde eksiksiz bir görüşler yelpazesi içerme yolundaki editoryal stratejiden kaynaklanır. Dolayısıyla Bodo Guthmüller'le Wilhelm Kühlmann'ın[8] ve Franz Fuchs'un[9] derlediği seçkiler yararlı bir biçimde Bisaha ve Meserve'nin odaklanmış çalışmalarını tamamlar. Yakın zamanlı diğer yararlı seçkiler Zweder von Martens ve Arjo Vanderjagt[10] tarafından ve Papa II. Pius (1458-1464) olarak geleneksel haçlı seferi fikirlerinin yeni hümanist söylemle sentezini tamamlamanın atfedildiği Aeneas Sylvius Piccolomini* üzeri-

---

5 James Hankins, 'Renaissance Crusaders: Humanist Crusade Literature in the Age of Mehmed II', *Dumbarton Oaks Papers,* 49 (1995), 111-207.

6 Nancy Bisaha, *Creating East and West: Renaissance Humanists and the Ottoman Turks* (Philadelphia, 2004).

7 Margaret Meserve, *Empires of Islam in Renaissance Historical Th ought* (Cambridge, Mass., 2008).

8 *ETR.*

9 *OEEH.*

10 *Pius II.*

* O dönemde etkili bir aile olan Piccolomini'lerden üç kişinin adı bu kitapta geçer. Aeneas Sylvius (1404-1464, 1458-1464 arası Papa II. Pius), Francesco (1439-1503, 1503 yılında 1 ay süreyle Papa III. Pius) ve Kardinal Giacomo (Jacopo) Ammannati (1422-1479) –çn.

ne Arturo Calzona[11] tarafından derlenen seçkilerdir. Hubert Houben Osmanlıların 1480'deki Otranto işgalini yeniden değerlendiren bir seçki yayımlamıştır.[12] Bu, çağdaşları üzerindeki etkisi sadece 1453'ün gerisinde kalan olaydır. Doğrusu, İtalyan hümanistleri açısından, onların "11 Eylül olayları" Konstantinopolis'in değil, Türk tehdidinin hedefini vurduğu ve onların bakış açısını da tanıktan kurban konumuna aktardığı Otranto'nun düşmesidir.[13] Gerçek 11 Eylül, Türklerle hümanistler arasındaki arayüz üzerine araştırmalara elle tutulur bir etkide bulunmuştur: hem geçmişteki dinsel ve kültürel farklılıkların kesişmelerinin incelenmesindeki hassasiyet gerekliliğini güçlendirmiş, hem de bu konudaki araştırmaya daha keskin bir önem kazandırmıştır. Şimdiye kadar, Kutsal Topraklar'daki büyük haçlı seferleri (1095-1291), on beşinci yüzyıldaki Türk ilerlemesine gösterilen direnişe göre inançlar arası ilişkiler konusundaki kamu tartışması açısından daha anlamlı görünmüştü. Ama Bisaha, gerek kendisinin, gerekse de başkalarının gözlemlediği ideolojinin Yeni Dünya'ya taşınma şekliyle daha sonraki dönemin güncel tartışmasıyla en azından aynı düzeyde ilgili olduğu yolunda güçlü savlar öne sürmüştür.

Yakın zamanda ilerleme kaydedilen üçüncü bir alan da, geçmişte tamamen ihmal edilen ya da önemsiz görülen bir dizi bireyin katkılarının öne çıkartılmasıdır. Yazar bu kitabı planlarken, on beşinci yüzyılın üç kilise adamının incelenmesi olarak tasarlanmıştı: Giovanni da Capistrano (1386-1456), Piccolomini (1405-64) ve Raymond Pérault (ya da Peraudi) (1435-1505). Bu kişiler ilerleyen sayfalarda önemli bir rol oynayacak, ama desteklemek için o kadar çaba sarf ettikleri haçlı seferi projesi şimdi artık daha çok kolek-

---

11 *SP*.

12 *CTO*.

13 Bkz., Gabriella Albanese, 'La storiografi a umanistica e l'avanzata turca: dalla caduta di Costantinopoli alla conquista di Otranto', *CTO* içinde, 1.319-52; ve Francesco Tateo, 'Letterati e guerrieri di fronte al pericolo turco', kendi çalışması *Chierici e feudatari del Mezzogiorno* (Bari, 1984) içinde, 21-68.

tif bir çaba gibi görülüyor. 1456'da Belgrad'ın kurtarılması kuşkusuz dönemin en büyük haçlı seferi başarısıdır ve büyük ölçüde Capistrano'nun karizması ve önderliği sayesinde olmuştur. Ama altta yatan vaaz teknikleri açısından, Capistrano'yu meslektaşları, aralarında Giacomo della Marca, Roberto Caracciolo da Lecce, Bartolomeo da Camerino ve Angelo Carletti de bulunan önemli bir Fransisken Kuralcılar (Observantes)* grubunun etkinlikleriyle bağlantılı olarak değerlendirmek anlamlıdır. Bu kişilerin her biri, hak ettiklerinden az da olsa, belli bir düzeyde dikkat çekmiştir. Pérault'ya gelince, diğer endüljans destekçileri üzerine anlayışımız geliştikçe, onun olağanüstü kariyerini değerlendirmek kolaylaşmıştır. Bunlardan biri, kariyeri Klaus Voigt tarafından incelenen Marinus de Fregeno'dur.[14] Bir diğeri de Pérault'yu takdir edip onunla birlikte çalışan Augustinus'çu Johannes von Paltz'dır. Paltz'ın endüljanslar ve yönetimleri üzerine külliyatlı yazıları Berndt Hamm tarafından derlenip çözümlenmiştir.[15] Birgit Studt, 1420'ler ve 1430 başlarındaki Hus'çu haçlı seferleri sırasındaki papalık temsilcilerinin, haçlı seferi vaazlarıyla pastoral kaygıları ilişkilendirerek, Pérault'nun daha sonraları gerçekleştirmeye çalıştıklarının önemli bir bölümünü öngörmüş olmaları dolayısıyla daha uzun bir perspektifin gerekli olduğunu göstermiştir.[16] Bu bir yana, Pérault'nun vaaz kampanyalarına belki de en değerli ışık, aralarında Erich Meuthen, Bernd Moeller ve Wilhelm

---

* Kuralcılar: Fransisken tarikatının üç kolundan biridir. Bunlardan birincisi Kuralcılar (Observantes) olarak da bilinen Fratres Minores, ikincisi Manastırcılar olarak bilinen Fratres Minorca Conventuales, üçüncü de Kapuçinler olarak bilinen Fratres Minores Capucinorum'dur –çn.

14 Klaus Voigt, 'Der Kollektor Marinus de Fregeno und seine "*Descriptio provinciarum Alamanorum*"', *QFIAB*, 68 (1968), 148-206.

15 Johannes von Paltz, *Werke, 2: Supplementum Coelifodinae*, der. Berndt Hamm, Spatmittelalter und Reformation. Texte und Untersuchungen, 3 (Berlin ve New York, 1983); Berndt Hamm, *Frommigkeitstheologie am Anfang des 16. Jahrhunderts. Studien zu Johannes von Paltz und seinem Umkreis* (Tubingen, 1982).

16 Birgit Studt, *Papst Martin V. (1417-1431) und die Kirchenreform in Deutschland* (Köln, 2004).

Winterhager de bulunan din araştırmacılarının, Reformasyon öncesi kuşağın çalışmalarında endüljansların ve selamet doktrininin popülerliği üzerine tartışmalara gösterdikleri ilgiyle tutulmuştur.[17] Bu da bizim Pérault'nun çalışma tarzını daha inandırıcı ve toparlanmış bir şekilde, ibadetle ilgili geniş dokudaki dikkat çekici bir düğüm olarak belirlememizi sağlamıştır.

Piccolomini'ye gelince, çağdaşları üzerine yakın tarihli soruşturmalar, haçlı seferlerine katkısının önemini sorgulanır hale getirmiştir. 1992'de sağlam görünen saygınlığının, birçok açıdan eleştiriye açık olduğu ortaya çıkmıştır. Ondan hemen sonra gelen ardılı III. Calixtus'un haçlı seferi etkinliğine ilgi büyüktür. Hem haçlı seferi mesajını olabildiğince uzaklara yaymak hem de mali açıdan zayıf düşmüş bir papalığın çağdaşlarının beklediği ve öz saygısının da gerektirdiği ölçüde katkıda bulunmasını sağlayacak yeterli kaynakları temin etmek gibi ikili bir amaca hizmet edecek vaaz ve tahsilat alt yapısını yaratan Calixtus olmuştu. Muhtemelen, Calixtus deniz gücünün önemini öncellerine göre daha fazla takdir etmiş, II. Paulus ve IV. Sixtus yönetimlerinde mücadeleye papalığın en çarpıcı dolaysız katkısını oluşturacak şeyin temellerini atmıştı: Doğuya savaş kalyonları filolarının sevki. Bunun kökenleriyle ilişkilendirmemek zor olur: Calixtus Valencia'lı, Paulus Venedikli, Sixtus Liguryalıydı, hâlbuki Pius iç bölgelerdeki Siena'dan gelmişti. Piccolomini'nin daha az bilinen bir dizi çağdaşının, Rodrigo Sánchez de Arévalo

[17] Erich Meuthen, Reiche, Kirchen und Kurie im spateren Mittelalter', *Historische Zeitschrift*, 265 (1997), 597-637; Bernd Moeller, 'Die letzten Ablaskampagnen. Der Widerspruch Luthers gegen den Ablas in seinem geschichtlichen Zusammenhang', Hartmut Boockmann ve diğ., der, *Lebenslehren und Weltentwurfe im Ubergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Politik—Bildung—Naturkunde—Theologie* (Gottingen, 1989) içinde, 539-67; aynı yazar, 'Die fruhe Reformation als Kommunikationsprozes', Hartmut Boockmann, der., *Kirche und Gesellschaft im Heiligen Romischen Reich des 15. und 16. Jahrhunderts* (Gottingen, 1994) içinde, 148-64; Wilhelm Ernst Winterhager, 'Ablaskritik als Indikator historischen Wandels vor 1517: Ein Beitrag zu Voraussetzungen und Einordnung der Reformation', *Archiv fur Reformationsgeschichte*, 90 (1999), 6-71.

ve Girolamo Lando gibi adamların fikirleri ve anlayışları incelenmiştir.[18] En önemlisi, Kardinal İoannes Bessarion, evvelce atfedildiğinden daha etkileyici ve etkili görünmektedir.[19] Benim görüşüm, bu aktivist ve düşünür kümesinin kısmi ya da tam bilinmezlikten çıkmasının etkisinin, Piccolomini/Pius'un yazdıkları ve yaptıklarının belirginliğini azaltacağına vurgulamak olduğu yönündedir. Ama artık görülüyor ki, giderek somutlaşıp bir takıma dönüşen bir çevrede çalışmıştı; Papanın ölümünün ardından takımın üyeleri, merkezde giderek artan kayıtsızlığa karşın, daha birkaç yıl haçlı seferi momentumunu sürdürmeyi başarmıştı. Bu benzer düşünceye sahip kilise mensupları kümesinin varlığı Konstantinopolis'in düşüşünü hemen izleyen yılların bir özelliği gibi görünür: Bessarion'un 1472'deki ölümünde bu yatışmıştı ve kaynaklardan edinilen izlenim, 1490'larda, haçlı seferlerine tereddütsüz bağlılık açısından Pérault'nun meşaleyi tek başına taşıdığı yolundadır. Bu, 1450'lerdeki ve 1460'lardaki o kadar heveslinin etkileşiminin haçlı seferi davasına saf bir destek oluşturuyordu demek değildir. Türklerin Avrupa'dan atılması amacını paylaşıyorlardı, ama bunun en iyi nasıl gerçekleştirileceği konusunda pek çok anlaşmazlıkları vardı.

Son büyük ilerleme alanı, papalık *curia*'sının (papalık divanı) rolü ve yaklaşımı üzerinedir. Rönesans dönemi papalık

---

18 Bkz., Wolfram Benziger, *Zur Theorie von Krieg und Frieden in der italienischen Renaissance. Die Disputatio de pace et bello zwischen Bartolomeo Platina und Rodrigo Sanchez de Arevalo und andere anlaslich der Pax Paolina (Roma 1468) entstandene Schriften* (Frankfurt a.-Main, 1996), updating Richard H. Trame, *Rodrigo Sanchez de Arevalo, 1404-1470: Spanish Diplomat and Champion of the Papacy* (Washington D.C., 1958); Mureşan, 'Girolamo Lando'; aynı yazar, 'La croisade', yayımlanacak; ve aynı yazar, 'Les *Oraisons*', yayımlanacak.

19 Örneğin bkz., Concetta Bianca, *Da Bisanzio a Roma. Studi sul cardinale Bessarione* (Roma, 1999), Mureşan'ın yakında yayımlanacak çalışmaları, ('La croisade' ve 'Les *Oraisons*'). Ludwig Mohler, *Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann. Funde und Forschungen*, 3 cilt (Paderborn, 1923-42), temel olma özelliğini koruyor. Manselli iyi bir giriş sağlar (Raoul Manselli, 'Il cardinale Bessarione contro il pericolo turco e l'Italia', *Miscellanea francescana*, 73 (1973), 314-26).

üzerine inandırıcı bir perspektif oluşturmak, Türk karşıtı haçlı seferi girişimi konusunda dengeli bir değerlendirme yapabilmenin ön şartıdır.[20] Papalık *curia*'sının on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllardaki ihtiras ve güvene sahip bir haçlı seferi programını sürdürmesi artık uygulanabilir değildi. Konsil-sonrası dönemde papalığın güçsüzlüğüne yukarıda anılan bölgesel araştırmaların birçoğunda atıfta bulunulmuştur. Papalık *curia*'sının İtalya dışında nasıl işlediği üzerine yararlı çalışmalar vardır, bunlardan biri de Christiane Schuchard'ın papalık tahsildarlarını çözümlemesidir.[21] Ama en çarpıcı olanı, yönetimin merkezi organlarının işlemesi, diplomasinin merkezi olarak *curia* ve Papayla kardinaller kurulu arasındaki ilişkiye olan katkılardır.[22] Örneğin bizim *depositeria della crociata*'nın* oluşumu, statüsü ve işleyişi üzerine daha inandırıcı bir değerlendirmede bulunmamızı sağlayan, bu sonuncudur. Papalık görüşü, kuşkusuz, Vatikan arşivlerinde ve Archivio di Stato di Roma'da bulunan bitmez tükenmez belgelerde görülebilir. Bu ve diğer kaynaklar papalığın haçlı seferi etkinliklerinin ayrıntılı anlatılarının oluşturulmasını sağlamıştır. Her ne kadar yüz yıldan daha yaşlı olsa ve dinsel yanlılıktan da arınmış olmasa da, Ludwig Pastor'un *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters* (Ortaçağın sonundan itibaren Papaların Tarihi)

---

20 Nicole Lemaitre, 'La Papaute de la Renaissance entre mythes et réalités', Florence Alazard ve Frank la Brasca, der., *La Papaute à la Renaissance* (Paris, 2007) içinde, 13-34, konulara yararlı bir giriş sağlar.

21 Christiane Schuchard, *Die papstlichen Kollektoren im spaten Mittelalter* (Tubingen, 2000).

22 Bkz., Peter Partner, 'Papal Financial Policy in the Renaissance and Counter-Reformation', *Past & Present*, 88 (1980), 17-62; Marco Pellegrini, 'A Turning-Point in the History of the Factional System in the Sacred College: The Power of Pope and Cardinals in the Age of Alexander VI', Gianvittorio Signorotto ve Maria Antonietta Visceglia, der., *Court and Politics in Papal Rome, 1492-1700* (Cambridge, 2002) içinde, 8-30; ve Christine Shaw, 'The Papal Court as a Centre of Diplomacy from the Peace of Lodi to the Council of Trent', in Florence Alazard and Frank la Brasca, eds, *La Papauté à la Renaissance* (Paris, 2007), 621-38.

* Depositeria della crociata: Papalık bünyesinde, haçlı seferlerinde kullanılmak üzere oluşturulan fon hesabı –çn.

haçlı seferlerine çok yer verir ve değerlidir. 1970'lerde, papalığın Doğu politikalarına odaklanan Kenneth Setton, daha güncel bir anlatı oluşturmuştur ve çalışması Vatikan, Venedik ve diğer İtalyan arşivlerinden yeni belgeler içerir.[23] Ama ne Pastor ne de Setton kanıtlarını çözümlemeye çalışmamıştır. Bu şimdi, aynı zamanda savlarını desteklemek üzere birçok yeni arşiv malzemesini de ortaya çıkartan Benjamin Weber tarafından gerçekleştirilmiştir. Weber'in yakında École Française de Rome tarafından yayımlanacak olan tezi, vazgeçilmez bir bilgi kaynağıdır ve papalık *curia*'sının Türklere karşı haçlı seferinin nasıl yönetilmesi gerektiği üzerine görüşünü birçok açıdan açıklığa kavuşturur.[24]

1.2 KAYNAKLAR

Uzun tarihinin herhangi bir safhasında, hâkim olması gereken kaynakların hacmi açısından haçlı seferleri araştırmacısından olağandışı boyutlarda taleplerde bulunur. Kilise ve devlet yetkilileri tarafından yayınlanan resmi belgeler orduların nasıl seferber edildiği ve sürdürüldüğü konusunda önemli bir kanıtlar bütünü sağlar, ama bu genellikle buzdağının tepesinden başka bir şey değildir. Vaazlar ve el kitaplarıyla diğer ibadetle ilgili çalışmalar iletişim tarzlarının yanında kilise mensuplarının haçlı seferlerini nasıl anlatmayı sevdikleri konusunda da bilgi verir. Şiirler, şarkılar, vasiyetler ve anılar laik kesimin düşünce yapısını anlamamızı sağlar. Seferler için elimizde genellikle anlatılar ve mektuplarla genellikle başarısızlığın ertesinde oluşturulmuş teselli ya da polemik amaçlı metinler vardır. Gerekli düzeltmelerin yapılması koşuluyla, bu tür kaynakların çoğunluğu bu kitapta ele alınan dönem için kullanılmıştır. Lampo Birago'nun *Strategicon adversus Turcos*'u gibi bir metnin, geç on üçüncü ya

---

23 Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, 4 cilt (Philadelphia, 1976-84).

24 Çok yakında yayımlanacak olması nedeniyle, Weber'in kitabına göndermeler bölüm, kesim ve alt-kesim belirtilerek yapılacaktır.

da erken on dördüncü yüzyıllarda Kutsal Topraklar'ı geri almak üzerine yazılan metinler dizisi içinde karşılığı bulunur[25] ve hatta II. Pius'un *Comentarii*'sinin de Villehardouin ve Joinville'de bir tür önceli vardır.[26] Ama aynı zamanda, 1095-1400 dönemi incelenirken karşılaşılacak kaynaklarla arada önemli farklılıklar da vardır ve bunlar da dikkat çekmeye değer.

Birincisi, on beşinci yüzyıl sonlarında karşılaşmayı umabileceğimiz gibi, nicelik olarak büyük bir artış vardır. En çarpıcı örnek *Regesta Imperii*, 1493-1504 dönemini kapsayan ve Maximilian'ın hükümdarlık dönemindeki 21.000 belge özetini içeren Alman tarihi kaynakları derlemesidir.[27] Her biri kimi zaman binlerce sözcük boyutunda olan ve tamamına internet üzerinden ulaşılabilen bu girdileri derlemek, Hermann Wiesflecker ve araştırma öğrencilerinin araştırmacılığa önemli bir katkısıdır. En üst düzeyde methedilmeyi hak ediyorlar.[28] *Regesta Imperii*'nin de çok iyi gösterdiği gibi, belgesel kaynaklara doğru bir kayma söz konusudur. Bazı istisnalar dışında (1456 ve 1463-4 en bariz olanlardır) bu dönemdeki planlı haçlı seferlerinin çoğunluğu gerçekleşmemiştir, bu yüzden önceki kuşaklarda çok iyi bilinen türden

---

25 Bkz., Agostino Pertusi, 'Le notizie sulla organizzazione amministrativa e militare dei Turchi nello "Strategicon adversus Turcos" di Lampo Birago (c. 1453-1455)', *Studi sul medioevo cristiano offerti a Raffaello Morghen*, 2 cilt (Roma, 1974), 2.669-700. Iulian Damian Birago'nun metnini eksiksiz bir edisyonunu hazırlıyor.

26 *Commentarii* üzerine muazzam bir literatür vardır: Lacroix (Jean Lacroix, 'I Commentarii di Pio II fra storia e diaristica', Luisa Rotondi Secchi Tarugi, der., *Pio II e la cultura del suo tempo* (Milano, 1991) içinde, 133-49); von Martels (Zweder von Martels, '"More Matter and Less Art." Aeneas Silvius Piccolomini and the Delicate Balance between Eloquent Words and Deeds', *Pius II* içinde, 205-27); ve Pozzi'nin denemeleri (Mario Pozzi, 'La struttura epica dei Commentari', Luisa Rotondi Secchi Tarugi, der., *Pio II e la cultura del suo tempo* (Milano, 1991) içinde, 151-62), bu konu için yararlı bir giriş oluşturur.

27 *AR*.

28 *AR*'yi yayımlanmamış kaynakları yorumladıklarında kullandım; *AR* metinleri yayımlanmış metinlerin durumunda özgün metinlerle karşılaştırmak, hayranlık uyandıracak bir doğruluk derecesi ortaya çıkartır.

sefer literatürü görece az bulunur.[29] Bunu telafi edecek şekilde, elimizde tüm haçlı seferlerini teşvik etme süreci üzerine bizi bilgilendiren türden kaynaklarda önemli bir artış var. Diplomatik etkileşimler, komutların aktarımı ve meclislerin (kongrelerin ve dietlerin*) kayıtları en bariz olanlar.[30] Birago'nunkiler gibi projeler ve planlar da başka kaynaklardır. Bir üçüncü de, tahsildarlar tarafından, vaaz kampanyalarıyla ilgili olarak tuttukları ve üstlerine sundukları zabıtlardır.[31]

Tahsildarların anlatıları genellikle günümüze kadar kalmıştır, çünkü değerlendirildikten sonra papalık arşivine kaldırılıyordu. Miktarları ve ayrıntı zenginlikleri, ne kadar para toplandığı konusunda kapsamlı bir resim oluşturabileceğimiz ve dolayısıyla da çağdaşlarının haçlı seferlerinin gerektirdiği mali talepleri karşılayıp karşılayamayacağını değerlendirebileceğimiz umudunu yeşertiyor. Böylesi umutlar, anlatıların birçoğunun özelliği olan seçicilik ve ihmalleri gördüğümüzde kolaylıkla sönüyor. Öncekilere göre haçlı seferlerinin finansmanı konusunda daha kapsamlı bir tabloyla karşı karşıyayız, ama gene de bu eksiksiz olmaktan çok uzak. Benzer bir durum genellikle bu dönemdeki papalar tarafından politikalarının yürütülmesi amacıyla kullandıkları kısa ve işe dönük mektuplardan oluşan "lâyihalar" için de geçerlidir. Papalığın on üç ve on dördüncü yüzyıllardaki haçlı seferi politikalarına aşina olanlar için, bu lâyihalar bir vahiy gibi gelir. Politikayı eyleme dönüştürürken, bizi yönetim mekanizmasının kalbine götürür gibidirler. Ama

---

29 Macaristan gibi cephedeki güçlerin durumunda bile belgesel kaynaklar seferler hakkında anlatısal olanlara göre daha fazla ayrıntı içerir, ama bunlar sıklıkla yanlıdır.

* Diet: Kutsal Roma İmparatorluğundaki İmparatorluk Meclisi. Bugün bildiğimiz anlamda bir halk meclisi olmayıp, imparatorluk topraklarının temsilcilerinden oluşuyordu –çn.

30 Örneğin *Deutsche Reichstagsakten*, bir bilgi madenidir, ama ne yazık ki basılması yavaş sürmektedir.

31 İsveç ve Hollanda'yı kapsayan iki mükemmel derleme için, bkz., *DS* ve *Codex documentorum sacratissimarum indulgentiarum Neerlandicarum*, der. Paul Fredericq (Lahey, 1922).

kuşkusuz bu da yanıltıcı olabilir. Lâyihalar kapsadıkları konusunda seçicidir, esas olarak sorunları ifade ederler ve bunu yaparken de yalnızca *curia*'nın çözülebileceğini umut ettiklerini ele alırlar. Başarı elde edildiğinde bizi nadiren bilgilendirirler.[32] Lâyiha derlemelerinin günümüze kalmaları rastgeledir ve yanıltıcı olabilir. Haçlı seferleriyle ilgili olarak, III. Calixtus'unkilerin çoğu bize ulaşmıştır ve bunlar birçok kez yorumlanmış veya tamamen düzenlenmiştir. Bunun sonucunda, Calixtus'un programının uygulanmasını nasıl yönettiğini istisnai şekilde ayrıntılı olarak çözümleyebiliyoruz.[33] Aksine, II. Paulus'un 1464-6 arası lâyihalarının kaybı, II. Pius'un programının devamını nasıl ele aldığını değerlendirmemizin önünde bir engel oluşturur.[34] Rastlantı sonucu IV. Sixtus'un Ağustos 1481-Ağustos 1482 lâyihaları kurtulmuştur, bu III. Calixtus dönemindeki duruma benzer, ama içerikleri Sixtus'un saygınlığı açısından pek de iyi değildir.[35] Ama lâyihaların bazen *curia*'nın etkinlikleri üzerine farklı bir perspektif sundukları olgusu da ortadadır: bunlar, emirnameleri, Giacomo Ammannati Piccolomini gibi kardinallerle Lorenzo de' Medici gibi hükümdarların yazışmalarını ve hepsinin üzerinde, *curia* ve İtalyan güçlerin diplomatik temsilcileri tarafından gönderilen raporları değerli bir şekilde tamamlar.

Bu elçilerin raporları, izledikleri talimatlarla birlikte, belki de dönemin en ayrıntılı ve aydınlatıcı kaynaklarını o-

---

32 Bir istisna, III. Calixtus'un tahsildarlarını işlerini iyi yaptıklarında onlara teşekkür etme uygulaması olabilir: ama bunu yapmasının nedeni de, onları bir kez daha kullanma olasılığı olabilir.

33 *Acta Albaniae Vaticana. Res Albaniae saeculorum XIV et XV atque cruciatam spectantia*, der. Ignatius Parrino, Studi e testi, 266 (Citta del Vaticano, 1971); *Il 'Liber brevium' di Callisto III. La crociata, l'Albania e Skanderbeg*, der. Matteo Sciambra ve diğ. (Palermo, 1968).

34 Giovanni Soranzo, 'Sigismondo Pandolfo Malatesta in Morea e le vicende del suo dominio', *Atti e memorie della r. deputazione di storia patria per le provincie di Romagna*, ser. 4, 8 (1917-18), 211-80, 211-12'de.

35 Ludwig Pastor, *The History of the Popes*, İng. çev., cilt 2-6, 5./7. basımlar (Londra, 1949-50), 4.344 note; Joseph Schlecht, *Andrea Zamometić und der Basler Konzilsversuch vom Jahre 1482*, 2 cilt (Paderborn, 1903), 1.5-6.

luştururlar. II. Pius üzerine araştırmasında, Barbara Baldi büyük ölçüde ve yararlı bir şekilde Milano raporlarına dayanmıştır.[36] Tüm kanıtlar gibi, bunların da yanlış yöne sevk etme olasılığı vardır. Elçiler yanlış bilgilendirilmiş olabilir, yargıları hatalı olabilir ya da aktardıkları hakkında yanlış yorumlar yapmış olabilirler. Söylentileri aktardıklarında, kendi hesaplarına ya da alıcıların adına çarpıtmamış da olsalar, söylenti söylentidir. Ama söylentiler politikaların şekillenmesinde yardımcı olmuş, bu dönemde haçlı seferi umutlarını ve beklentilerini oluşturan diplomatik örgüler, algılanan öz çıkarlar, yarı-doğru bilgiler ve olacakları öngörme çabalarının bir karışımıdır. Bu Venedik'in, II. Pius'un 1459 Mantova Kongresine yaklaşımını belirlemesinde açıkça görülmüştür, o zaman cumhuriyetin Türklere karşı pahalı bir savaşa bulaşmaktaki isteksizliği, Papayı yabancılaştırmama ya da İtalyan rakiplerine avantaj sağlamama kaygısıyla dengelenmişti.[37] Aynı değişkenlik 1490'larda ve Pérault'nun 1501-4 yıllarında buradaki papalık temsilciliği sırasında Almanya için geçerlidir. Kardinal Leonello Chiericati'nin VI. Alexander'e gönderdiği çok sayıda rapor Papa'nın haçlı seferleri üzerine aleni duruşu ve onunla elçisinin İtalya'yla ilgili konularda izledikleri politika arasındaki sapmaları gösterir. Ve Zaccaria Contarini'nin birkaç yıl sonra Venedik'e gönderdiği aynı ölçüde zengin raporlar Pérault'nun uğraşmak zorunda kaldığı çelişkili konular bataklığı üzerine eşsiz bilgi sağlar.

Her halükârda, elçiler bazen basit aktarıcılar olarak işlev görüp, işverenlerine olduğu kadar bize de, başka türlü elde edemeyeceğimiz bilgiler aktarmıştır. İyi bir örnek, 1464'te, Cenova'ya haçlı seferi vergileri yükleyen papalık kararna-

---

36 Barbara Baldi, *Pio II e le trasformazioni dell'Europa cristiana* (Milano, 2006).

37 Bkz., Giovanni Battista Picotti, *La dieta di Mantova e la politica de' Veneziani* (Trento, 1912; facs. edn, Trento, 1996), güncelleyen, Michael Mallett in 'Venezia, i Turchi e il papato dopo la pace di Lodi', *SP* içinde, 237-46.

melerinde değişiklik sağlamak üzere kulis yapmakla görevlendirilen Paganino adlı bir ajan tarafından Milanolu elçiler Otto de Carretto ve Cico Simonetta'ya gönderilen bir mektuptur. Mektup Pius'un gidişatı etkileyen Ancona yolculuğu sırasında işlerin nasıl kotarıldığı konusunda açıklayıcıdır. Papanın tam olarak kullanılacak sözcükleri tartıştığını gösterir, ama aynı zamanda Pius'un dostu Gregorio Lolli tarafından oynanan arabulucu rolü de gösterir. Bir ara, Lolli, Francesco Sforza'nın birlikleri Arnavutluk'ta çarpıştığına göre, Cenova haçlı seferi vergilerinin kendi çıkarlarını koruduğuna dair cümlenin nasıl doğrulanacağını merak eder. Paganino'nun zekice yanıtı, bir bölgede Türk gücünün zayıflamasının, Cenova'nın çıkarlarının tehlikede olduğu bölgeler de içinde olmak üzere başka bölgelerde de dolaylı şekilde zayıflatacağı yönündeydi; Milano çıkarları ilerler, ama bu zaman almaktadır; Lolli Paganino'nun savlarını Pius'a aktarmayı üstlenir, ama ancak koşullar uygun olduğunda. Bunların hiçbiri dünyayı sarsacak şeyler olmasa da, Pius'un karar alma sürecinin içini görmek açısından yararlıdır.[38]

1.3 OLAYLARIN GİDİŞATI

Türk karşıtı haçlı seferi, Konstantinopolis'in düşmesi haberiyle büyük güç kazanmıştı ve bunu izleyen gelişmeler de Türklerin başka tehditleri ve hamleleri karşısında ortaya çıktı. Dolayısıyla bir anlamda Osmanlı sultanlığı sahne dışı başrol oyuncusu rolünü oynadı.[39] Ama Türk ilerleyişine verilen yanıt birincil olarak Batıdaki siyasal durum tarafından şartlandırılıyordu ve haçlı seferi programları da uygulamada

---

[38] *Ungedruckte Akten zur Geschichte der Papste vornehmlich im XV., XVI. und XVII. Jahrhundert, erster Band: 1376-1464*, der. Ludwig Pastor (Freiburg i.-Breisgau, 1904), 306-9, no 196.

[39] Sultanlık üzerine yakın tarihli çözümlemeler için, bkz., Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481* (İstanbul, 1990); aynı yazar, *The Ottoman Empire, 1300-1650: The Structure of Power* (Basingstoke, 2002); Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State* (Berkeley Calif., 1995).

iki alan arasındaki etkileşimin bir sonucuydu. Bu incelemenin bundan sonrası çözümsel olacağı için, bu nokta en önemli olayları özetlemek ve bu etkileşimin özelliklerini belirlemek için uygundur. Özeti dört safhaya ayırmak anlamlı olur.

1453-64

Konstantinopolis'in 1453 Mayısında II. Mehmed tarafından ele geçirilmesi bunu izleyen yıllarda tasarlanan haçlı seferi mesajlarının kimi kilit temaları için bir çerçeve sağladı; özellikle Osmanlı askeri gücünün büyümesi ve saldırgan amaçları, ortaya çıktığı ve geliştiği topraklardan Hıristiyanlığın geri çekilmesi ve Türk acımasızlığı. Ama stratejik açıdan en önemli olanı, 1453'te Hıristiyanlığın Türklerle olan cephesinin yüzlerce kilometre daha batıda olmasıydı. Türkler Trakya, Bulgaristan, Makedonya'yla Sırbistan ve Arnavutluk'un önemli bir bölümünü ele geçirmişlerdi ve Macarlarla müttefiklerine 1444'te Varna'da ve 1448'de Kosova'da ağır yenilgiler tattırmışlardı. Genelde denizleri denetim altında tutması bir yana, Venedik Yunanistan'daki topraklarında Türk deniz akınlarından zarar görmeye başlamıştı ve Arnavutluk'ta Türklere karşı direniş örgütleyen kabile önderi George Kastrioti Skanderbeg (İskender Bey) 1450'de en önemli kalesi olan Krujë'de güç bela direnebiliyordu. Batıdaki bu başarılar, 1451'de tahta çıkmasının ardından yeni sultanın Byzantion başkentini almak için elini rahatlatmıştı. Bunun sonucunda, Konstantinopolis'in fethi batıya doğru ilerlemesine yeniden başlamasını sağladı, ama ilk büyük girişimi olan 1456'da Tuna kıyısındaki Belgrad Kalesini alma girişimi sonunda hükümdarlığının belki de en kötü yenilgisini yaşadı. Çünkü Mehmed'in şahsen komuta ettiği güçlü bir ordu, Janos Hunyadi'nin yönettiği Macarlarla Fransisken keşiş Capistrano tarafından toplanıp yönetilen haçlı gönüllülerden oluşan bir ordu tarafından bozguna uğratılmıştı.

Hıristiyanların Belgrad'daki başarıları kısmen dönemi boyunca Türklerle savaşmak üzere haçlıları kullanmak yolunda bıkıp usanmadan kararlılık gösteren Papa I-

II. Calixtus'un (1455-8) enerjik etkinliği sayesinde olmuştu. Capistrano'nun Macaristan'daki çalışmalarını desteklemenin yanında, Calixtus 1457'de doğu Akdeniz'de kayda değer başarılar kazanan bir kalyon filosunu da donatıp finanse etmişti. Calixtus'un ardılı Papa II. Pius'un haçlı seferi işlerinde zaten önemli bir deneyimi vardı ve o da öncelinin çalışmalarını sürdürdü. Pius Macaristan, Bosna ve Arnavutluk gibi sınır boyunda yer alan güçlerin dindaşları tarafından desteklenmesi gerektiğine kaniydi. 1459'da, eşgüdümlü kara ve deniz operasyonlarından oluşacak geniş çaplı ve büyük bir haçlı seferi örgütlemek amacıyla Mantova'da toplanmak üzere bir kongre çağrısı yaptı. Mantova kongresi merkezi öneme sahip bir olaydı. Çalkantılı tarihi ve bize kadar ulaşan görüşmeler, Türk meselesine karşı tutumlar ve bir haçlı seferinin teşvik edilmesi konusunda elimizdeki en iyi kanıtların çoğunluğunu sağlar. Birleşik bir haçlı seferinin önündeki önemli engeller, özellikle de Fransızların Napoli krallığı üzerindeki iddiaları ve Kutsal Roma İmparatorluğunun parçalanması, ayrıntılı ve kimi zaman da ateşli görüşmelere yol açtı. Pius kongreyi, en azından kendi özetlemesinden görüldüğü kadarıyla, haçlı seferinin gerçekleşmesi için ümit vaat eder bir şekilde sonuçlandırdı. Ama herhangi birisinin toz dumanın ötesini görmüş olma olasılığı düşüktür ve Mantova'nın başarısızlığı, tüm Katolik Avrupa'yı bir araya getirecek bir haçlı seferine olan inancın önünde büyük bir engel oluşturdu.

Pius'un kongresi toplantı halindeyken bile Mehmed fetih programını sürdürüyordu. 1458-60'da Mora'yı, 1458-9'da Sırbistan'ı ve 1463'te Bosna'yı ele geçirdi. Bu şaşırtıcı ilerlemeler (üstelik doğuda başka ilerlemeler de vardı) en azından Pius'un haçlı seferi stratejisini tehdit altındaki cephe devletleri ittifakına uyarlamasını olası kıldı. 1463'te isteksizce Mehmed'e karşı savaşa giren Venedik ve genç kral Mátyás Corvin yönetimindeki Macaristan ittifakın doğal çekirdeğini oluşturdu ve umulan, bunlara haçlı seferine hevesli Burgonyalı İyi Philippe'in ve Papa'nın Mantova zorunluluğuna

uymaya ikna edebileceği başka devletlerin de katılacağıydı. 1463-4 kışında, bu ittifakı askeri omurgası olarak kullanarak ve sefere şahsen katılmaya kararlı olarak, Papa tüm Avrupa'da haçlı seferi propagandası yaptı. Planı 1464 Haziranında ordusuyla Ancona'dan denize açılmaktı. 1464'ün ilk aylarında, Papanın katılacağı bir haçlı seferine hevesli bir yanıt geldi ve binlerce gönüllü İtalya yarımadasına aktı. Ama Pius'un planları planın lojistik yanını işletmedeki başarısızlık, Fransızların Burgonyalı Philippe üzerindeki baskısı (bu da yaşlı düke evde kalmak için aradığı bahaneyi sağladı) ve Pius'un kötüleşen sağlığı tarafından engellendi. Ancona'ya gitmek üzere planlandığından daha geç Roma'dan ayrılan Pius, Ağustos ayında limanda öldü ve hem ordu hem de filo dağıldı.

1464-81

1453-1464 yıllarında, bunları yalnızca belirgin değil, eşsiz kılan bir fedakârca taahhüt niteliği görülür. Bu taahhüt görevdeki papalardan ve hevesli çevrelerinden yansıyordu ve Capistrano'nun Belgrad'ı kurtarma çağrısına ve II. Pius'un 1463-4 seferi çağrısına verilen karşılık, Mantova sahnesine egemen olan kaçamak sözler ve düzenbazlığın ötesinde, çağrılara yanıt verecek daha geniş bir perspektifin de var olduğunu gösterdi. Diğer yandan, 1464 sonrasında, Roma'daki bağlılık kuşkulu bir hale geldi ve potansiyel devam ettiyse de, evvelkilerle kıyaslanacak bir çıkış bulamadı. Bu, II. Pius'un ölümünü izleyen kırk yılda, bırakın göstermelik bir bağlılık gösterilmesini, Türk karşıtı haçlı seferinin gerilediği anlamına bile gelmez. Yalnızca siyasal nedenlerle bile bu kabul edilebilecek bir seçenek değildi. Papalığın yetkesi laik hükümdarlar ve konsilcilik* temsilcilerinin sürekli meydan okumalarıyla karşı karşıyaydı ve haçlı seferlerini ihmal etmek, başka sıkıntılardan sapmayı gerektirse bile Pius'un ar-

* Konsilcilik: 14, 15 ve 16. yüzyıllarda etkili olan ve Katolik Kilisesinde yetkenin papada değil, bir ekümenik konsilde olması gerektiğini savunan hareket –çn.

dıllarının çıkarına değildi. Daha da önemlisi, II. Mehmed hızlı yayılma programını sürdürüyordu. 1463'te Bosna'yı fethi, Türklerle kuzey Adriyatik arasında yalnızca Hırvatistan'ın kaldığı anlamına geliyordu ve 1466-7'de sultan, İskender Beyi Arnavutluk'tan çıkardı. Papa II. Paulus (1464-71) öncellerinin Türk karşıtı haçlı seferi hevesini paylaşmıyordu ve bunun yerine Bohemya kralı Podebrad'lı Jiri'nin oluşturduğuna inandığı iç tehdide karşı odaklanmaya karar verdi. Ama 1470 Temmuzunda Türklerin Negroponte'yi (Venedik'in Euboea [Eğriboz] adasındaki büyük kalesi, Halkis) ele geçirdiği haberi geldiğinde, Paulus ve ardılı IV. Sixtus (1471-84) büyük bir girişimin gerekliliğini kabul ettiler. Avrupa saraylarından ve imparatorluk dietinden yardım sağlamak üzere papalık temsilcileri gönderildi. Hitabet 1450'lerden beri görülmemiş bir düzeye çıktı ve stratejik durumun ne hale geldiği konusunda bir farkındalık gösterdi. Negroponte Ege denizinde Hıristiyanların elinde kalan en önemli kaleydi ve burasının kaybı 1453'ten beri yaşanan en büyük aksilikti. Aynı zamanda, Osmanlıların deniz beklentilerini ve potansiyellerini de açıkça gösteriyordu.

Curia'nın gösterdiği gel git politikası 1470'ler boyunca devam etti. 1475'te sultan Kırım'daki Ceneviz limanı Feodosia (Kefe) ve 1479'da Arnavutluk'taki kale-kent Shkodër'i (İşkodra) ele geçirdi. Bitkin Venedik 1479'da Mehmed'le barış yaptı ve on altı yıldır süren savaşa son verdi. Ertesi yıl çifte darbe yaşandı: bir Türk ordusu Hospitalier tarikatına ait Rodos'u kuşatırken, başka bir ordu da Puglia'ya çıktı ve Otranto'yu fethetti. St. Jean Şövalyeleri Rodos'u başarıyla savundu, ama Mehmed 1481 Mayısında son seferine hazırlanırken öldüğünde Otranto hâlâ Türk işgali altındaydı. Dört ay sonra, Papa ve Napoli kralı Ferrante'nin ortak harekâtı, Otranto'yu yeniden Hıristiyanlara kazandırdı. IV. Sixtus ve Ferrante arasındaki bu ittifak İtalya politikası içinde düşman olmaları dolayısıyla genel eğilime aykırıydı; çağdaşlarından biri, Otranto'yu alan Türkler olmasa, Sixtus'un Ferrante'nin buradaki yenilgisinden memnun olacağı yoru-

munda bulunmuştu.[40] Sixtus'un haçlı seferlerine Paulus'tan fazla arkasını döndüğünü söylemek doğru olmaz. Paulus'un Negroponte'nin düşmesine gösterdiği güçlü tepkiyi sürdürdü ve 1472'de Doğuya önemli bir savaş filosu gönderdi. Papa, II. Mehmed'in doğudaki en tehlikeli rakibi olan Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan'ın girişimlerine yanıt verdi. 1470'lerde Osmanlıların enerjisinin büyük bölümünü emen Moldova'nın (Boğdan) stratejik önemini kavradı. Venedik Mehmed'e karşı savaştan kaçınırken daha fazla destek vermemesi için anlaşılabilir nedenler vardı. Bu noktada, Kral Matthias Türklerden çok Habsburglarla savaşmakla ilgileniyordu. Ama bir hırs azalmasının olduğunda da kuşku yoktur.[41] Sixtus'un, III. Calixtus ve II. Pius'un yarattığı ya da uyarladığı vaaz ve tahsilat mekanizmasını yönetmesiyle tezat oluşturuyordu. Sixtus bir Fransiskendi ve bu mekanizmanın potansiyelinin de ciddi biçimde farkındaydı. Rodos ve Otranto seferleri için 1475 Kutlaması* ardından sürdürdüğü endüljans propagandasında, Papa endüljansları daha kârlı bir iş haline getirmeye çalıştı. Bu konuda önemli ilerlemeler kaydedildi ve bu da, buna karşılık gelecek bir askeri programın yokluğunda sorun oluşturuyordu.

1481-94

Mehmed'in ölümünü izleyen on dört yılda, Osmanlı İmparatorluğundaki durum haçlı seferi planlarını şekillendirmeyi sürdürdü, ama bu artık daha dolambaçlı yollardan oluyordu: Cem Sultan'ın kişiliği üzerinden. Mehmed'in küçük oğlu

---

40 Sigismondo de' Conti, *Le Storie de' suoi tempi*, 2 cilt (Roma, 1883), kitap 3, bölüm 5, 1.109.

41 Oscar Halecki kendi anlatısında doğru bir denge tutturur, 'Sixte IV et la Chretiente orientale', *Melanges Eugene Tisserant, vol. II. Orient chretien, premiere partie*, Studi e testi, 232 (Citta del Vaticano, 1964) içinde, 241-64.

* Kutlama: Yahudiliklikte ve Hıristiyanlıkta, Kutlama günahların indirilmesi ve evrensel af için özel bir yıldır. Tevrat'ın üçüncü kitabı olan Levililer kitabında, Kutlama yılının elli yılda bir gerçekleştiği söylenir. 15.yy'da, Papalar 1423, 1450, 1475 ve 1500 yıllarını Kutlama yılları olarak ilan etmişlerdi –çn.

Cem, ardıllık için ağabeyi Bayezid'le mücadele etmiş ve yenilgiye uğradıktan sonra Rodos'a sığınmıştı. II. Pius benzer bir iddiacıyı (*turchetto* ya da küçük Türk) haçlı seferi planlamasına dâhil etmişti ve Cem'in de benzer bir yolda gideceğini düşünüyordu: prens doğuya bir haçlı ordusuyla birlikte giderse, evvelce taraftarı olanlar onun bayrağı altında toplanacak ve Türk direnişini böleceklerdi. Hospitalier Cem'i Fransa'ya göndermişti, oradan da 1489'da Roma'ya Papa VIII. Innocentius'un yanına gitmişti. II. Bayezid açısından Cem, babasının Batıdaki saldırgan programını sürdürmemek için bir nedendi. Bayezid zaten o kadar savaşçıl değildi ve iç isyan korkusu babasının bitmez tükenmez seferlerinin tebaasına yüklediği mali yükü yinelemesini engelliyordu. Yeni sultan savaştan kaçınamazdı: hem Osmanlı ideolojisi hem de Mehmed'in otuz yıl süren fetihlerinin sınır boylarında doğurduğu gerilim bunu uygulanabilir olmaktan çıkartıyordu. Ama o dikkatini kuzeye, Moldova'yla Karadeniz limanlarına ve güneye, Osmanlıların 1485 1491 yılları arasında ilk çatışmalarını yaşadıkları Memluk sultanlığına yöneltmişti.

1480'ler çelişki yüklüydü. İnisiyatifin büyük bir İslami güçte olduğu otuz yılın ardından, Bayezid'in görece sükûneti Aragon kralı Fernando ve Kastilya kraliçesi Isabella'nın Granada'yı fethettikleri seferler dizisiyle (1482-91) çakışır. Hem IV. Sixtus hem de VIII. Innocentius Granada savaşının haçlı seferi gibi yorumlanıp sürdürülmesi taleplerine uymuşlardı, bunlar, tarihsel olarak haçlı seferi uygulamalarının Reconquista'ya dâhil edilmeleri karşısında, reddedemeyecekleri taleplerdi. Türk karşıtı haçlı seferleri bağlamında geliştirilen mali yapı Granada seferlerine de uygulanmış ve burada temel önemde olduğu görülmüştü. Güney İspanya'da haçlı seferlerinin başarısıyla bunların Türklere karşı kullanılmaya çalışıldığında yaşanan başarısızlıklar arasındaki tezadı reddetmek mümkün değildir. Bu, bu kitabın arkasındaki temel sorulardan biridir. Örneğin Innocentius'un Cem'in Roma'ya gelişi üzerine bundan yararlanarak 1489'da bir Avrupa güçleri kongresi toplamaya karar vermesini et-

kileyenin Ferdinand ve Isabella'nın ona ulaşan başarı haberleri olduğunu düşünmemek zordur. Her ne kadar muhtemelen tesadüfse de bu toplantıların on yıllık dönemler oluşturması ilginçtir: Innocentius'un 1490 kongresi, 1459 Mantova kongresini, 1471'deki Roma ve Regensburg (*Grosse Christentag*) toplantılarını, 1480 Otranto işgalinin peşinden gelen Roma'daki elçiler tartışmasını izlemiştir. 1490 kongresi öncellerinden daha verimli olmamıştı. Sözü edilen gerekçe Mátyás'ın ölümüydü, ama bu yalnızca bir bahaneydi; daha olası olan, Innocentius'un toplantısının istim kaybetmiş olmasıdır.

1494-1505

1454 Lodi Barışından beri, İtalya'nın belli başlı devletleri arasındaki rekabetlerin haçlı seferi hazırlıkları üzerinde önemli etkisi olmuştu. Papalığın yarımada siyasetindeki duruşu ve hedefleri yalnızca Türk karşıtı bir haçlı seferi programındaki kendi taahhüdünü değil, aynı zamanda böylesi bir programda özellikle güçlü bir rolü olan İtalyan güçleriyle ittifak kurma ve desteklemeye ne kadar hazır olduğunu da etkilemiştir. Venedik ve Napoli bu son hususun en bariz örnekleridir. Daha olumlu olarak, Lodi'de sağlanan barışı sürdürebilmek için oluşturulan birliklere de, haçlı seferleri yolunda ortak bir İtalyan katılımını örgütlemede olası çerçeveler olarak bakılıyordu, ama uygulamada birliklerin, bu birliklerin dışında kalan devletlere karşı ittifaklar haline gelme eğilimleri, böylesi içerici ve fedakâr hedefleri zedeliyordu. Türklere karşı ilerleme büyük ölçüde papaların benimsedikleri yaklaşımlara dayanır hale gelmişti: dikkat çekici ölçüde, II. Pius haçlı seferi ve İtalya politikalarının çatışmasını önlemede başarılı olmuş, ama IV. Sixtus, Otranto işgali gibi ciddi bir kriz karşısında bile bunu yapamamıştı.[42] Böylesi hayal kırıklıklarına karşın, Lodi sonrasındaki kırk yıl boyunca İtalya, etkin haçlı seferi planlaması için en

[42] Bkz., Francesco Somaini'nin çözümlemesi, 'La curia romana e la crisi di Otranto', *CTO* içinde, 1.211-62.

çok gelecek vaat eden ortam gibi gözüküyordu. Bu kısmen yarımadanın Osmanlı saldırılarına açık olmasının çok gerçek kaygılar yaratmış olmasına, kısmen de Avrupa'nın haçlı seferi önderliği için başka aday olmamasına bağlıydı: haçlı seferleri geçmişlerinin tüm o parlaklığına karşın, Fransa, Almanya ve İberik yarımadası İtalya'ya göre çok daha az umut vaat ediyordu. Fransa kralları Burgonya ihtiraslarını bastırmakla meşguldü, III. Friedrich iyi niyetini ifade etmekten öte bir şey yapamayacak kadar güçsüzdü ve İberik yarımadası da uzak ve bölünmüştü.

1494'te, bu senaryo değişmişti. Değişmeyi tetikleyen, Cesur Charles'ın 1477'de Nancy muharebesinde ölümü oldu. Nancy sonrasında Burgonya devletinin dağılması Fransa'nın Valois soyundan krallarının İtalya'daki ihtiraslarını kovalamaya dönmelerine neden oldu, Habsburg hanedan gücü de 1477 1489 arasında Alçak Ülkelerin* yutulmasıyla arttı. Nihayet, Granada'nın fethi İspanyol enerjisinin Napoli krallığında müdahale için serbest kalmasını sağladı. Bir açıdan, bunların sonucunda VIII. Charles'ın 1494'te İtalya'yı istilasıyla başlayan İtalya savaşları, bir haçlı seferi oluşturmak için başlatılan girişimleri 1453'ten, hatta çok daha öncesinden beri zehirleyen iç çekişmelerin doğrulanmasıydı. Türkkarşıtı haçlı seferlerinin Fransa, Habsburg toprakları ve İspanya arasındaki üç köşeli yarışmayla iç içe geçmesine neden olan, Osmanlı saldırganlığının eşzamanlı olarak yeniden başlamasıydı. 1490'ların ortalarında, Bayezid Hırvatistan, Macaristan ve Transilvanya'da geniş çaplı akınlar başlattı ve Cem'in 1495'teki ölümünün ardından, sultan başka fetihler de planlamaya başladı. Sultan, Moldova üzerindeki hâkimiyetini pekiştirdi ve 1499'da Venedik'le savaşa

---

* Alçak Ülkeler: (Felemenkçe Lage Landen ya da Nederlanden, Fransızca Pays-Bas, İngilizce Low Countries, içerdiği üç ülkenin adlarını kullanarak oluşturulan Benelux adıyla da bilinir) bugün Hollanda, Belçika, Lüksemburg ile Fransa ve Almanya'nın bazı kısımlarını içeren bölge, topraklarının büyük bölümü deniz seviyesinin altında olduğu için tarihsel olarak bu adla anılır –çn.

girdi. Osmanlı deniz gücü 1463-79 savaşından beri muazzam ölçüde artmıştı ve cumhuriyet artık Osmanlılarla başa çıkacak durumda değildi: bir dizi feci yenilgi yaşadılar, bunun sonucunda Yunanistan'daki geri kalan topraklarını kaybettiler ve 1503'te temsilcileri, müttefikleri Macaristan'ınkilerle birlikte, Bayezid'in adamlarıyla aşağılayıcı bir barış imzaladı.

İtalya savaşları başladıktan sonra, haçlı seferlerinin, papalıkla birlikte büyük güçler arasındaki propaganda alışverişinin bir kerteriz noktasının ötesinde pek bir anlamının kalmadığı öne sürülebilir. Papa VI. Alexander'in (1492-1503) yaygın yozlaşması ve ancak örtülen hanedancılığı bu savın gücünü azaltmadı. Alexander'in papa olarak çarpıcı kusurları, Türk sorununu halletme tarzının dengeli bir biçimde değerlendirilmesini kolayca engeller. Kardinal Rodrigo Borgia'nın* yönetici olarak başarılarını ve 1459'da Mantova'ya katılmış olmasıyla 1464'te Ancona'da II. Pius'un yanında olduğunu unutmak çok kolaydır. Haçlı seferlerine yaklaşımı Calixtus ve Pius'unkilerle karşılaştırıldığında, benzerlikler kadar farklılıklar da ortaya çıkar. 1501'de Venedik ve Macaristan'la ittifakı, Pius'un 1463'te yaptığını örnek almıştır; ve doğudaki kalyonlara da çok para harcamıştır.[43] Ama papalık politikasının böylesi yanlarını sürdürmeye istekli olsa da, IV. Sixtus ve VIII. Innocentius gibi, Alexander da, daha geniş inisiyatifler almaya gelince, usulen böyle davrandığı izlenimi veriyordu. Büyük projelerini ciddiye almak zordur. Bu yalnızca bir kişilik meselesi değildir. 1459'da Mantova'daki başarısızlığın ve 1490'da Roma'daki tekrarın ardından, *curia* bir açmazı boynuzlarından yakalamıştı; Hıristiyanlığı toparlama sorumluluğunu yerine getirme beklentilerini görmezden gelemezdi, ama bunun beyhu-

---

* Kardinal Rodrigo Borgia, 1492'de papa olduğunda, VI. Alexander adını almıştır –çn.

43 Michael Mallett, *The Borgias: The Rise and Fall of a Renaissance Dynasty* (Londra, 1969), 109-256, Alexander'in karakteri ve hükümdarlığı üzerine sağlam bir değerlendirme sunar.

deliğinin de farkındaydı. Bu açmazdan kurtulmak daha da zorlaşmıştı, çünkü artık İtalya'nın egemenliği için çarpışan büyük güçlerin üçü de kendi haçlı seferi geleneklerini ahlaki üstünlük uğruna didişmelerinde kullanıyordu. Örneğin 1494'te Alexander'in Prens Cem'i Napoli üzerinde hakkı olan hâkimiyeti elde eder etmez Bayezid'e karşı savaşmak üzere yola çıkacağını iddia eden VIII. Charles'a teslim etmemesi mümkün değildi.

Her halükarda, Türk karşıtı haçlı seferi programı bir tartışmalı sorumluluklar, hitabet ve iddialar şebekesinin ötesinde bir şeydi. Bir vaaz ve tahsilat altyapısı yaratılmıştı ve 1500 Ekiminde Alexander, Kardinal Pérault'yu Kutsal Roma İmparatorluğuna Kutlama yılı endüljanslarıyla ilgili olarak haçlı seferi vaazı vermek üzere gönderdi. Önemli ölçüde bir seferin gerçekleştirilebileceği inancının doğmasını Pérault'ya bağlamak için her türlü neden mevcuttur. Gözünü Almanya ve Fransa arasında istikrarlı bir barış tesis etmeye, ardından da kuşatılmış Venedik ve Macaristan'ı destekleyecek büyük bir haçlı seferini seferber etmeye dikti. Papalık temsilcisinin bunu gerçekleştirme yolundaki, 1501'den 1504'e kadar süren ıstıraplı mücadelesi, yarım yüzyıl önce başlatılan haçlı seferini canlandırma projesinin son safhasıydı. Bu terimlerle, Pérault onu atayan Papadan daha önemli olduğu kadar daha da çekici bir şahsiyettir. -karşıtı programından sonuç almayı başaramadı. Askeri açıdan bu eksiklik bir felakete neden olmadı, çünkü 1503'te Macaristan ve Venedik'le barış yaptıktan sonra, II. Bayezid dikkatini yeniden doğuya yöneltti. Ama 1505'te Pérault öldüğünde Almanya'daki başarısızlığının ciddiyeti ve sonuçları konusunda hayale kapılmıyordu. Bu, Hıristiyan Avrupa'yı Türklere karşı birleştirmenin bir aracı olarak haçlı seferlerini canlandırma umudunun boş olduğunun nihai doğrulanışıydı.

1.4 ÇÖZÜMLEMENİN YAPISI

Ortam, çatışmaların erimi ve haçlı seferlerinin işleyebileceği umudunu destekleyen, ama iç gerilimleri aynı zamanda güçlü bir şekilde bunun aleyhine işleyen ittifaklar üzerine bir bölümle başlamak mantıklı olur. Haçlı seferi fikrinin merkezinde, Hıristiyanlıkla İslâm arasında varolduğu varsayılan bir karşıtlık yatar. Düşmanı teşhis etmekte bir sorun yoktu, ama oluşturduğu tehdidin doğası üzerine, hem ardında neyin yattığı, hem de neyin söz konusu olduğu konularında önemli ölçüde yeniden düşünülmesi gerekiyordu. Kimi çağdaşlar Türk karşıtı haçlı seferiyle Kutsal Topraklar uğruna önceki mücadele arasındaki ilişki üzerine düşünürken, kimileri de askeri planlama içinde Ortodoks Hıristiyan halklar ve hükümdarları tarafından oynanabilecek rol üzerine kafa yoruyordu. Ama can alıcı nokta, Katolik hükümdarlar arasındaki tikelcilik ve öz-çıkar sorunlarıyla nasıl başa çıkılacağıydı. Buna bazı yaratıcı çözümler düşünüldü. Papalık *curia*'sı çıkarları birbirini tamamlayıcı bir Avrupa güçler topluluğu görüşünü oluşturmaya çalıştı: dolayısıyla her güç kendi rolünü layıkıyla oynarsa, ortak çıkara hizmet edecekti. Bu görüşün en çarpıcı ürünü, *antemurale* (savunma duvarı) düşüncesiydi, bunun etkisi en çok Macaristan ve Venedik'in durumlarında dikkat çekici oldu. Sorun şuydu ki, Hıristiyan *respublica*'nın yapısının bu tefsir şekli içindeki kimi unsurlar, değişmeyi pragmatik bir şekilde kabullenmiş olsa da, bu düşünce gene de, papalık yetkesinin, çağdaşlarının kabul edemeyeceği bir yorumuna dayanıyordu. Dolayısıyla neredeyse tüm açılardan, ret ve karşı koymayla karşılandı. Avrupa'nın tikelci eğilimlerini sönümlendirmeyi, hatta bunu olumlu bir şekilde kullanmayı hedefleyen Türk karşıtı haçlı seferi, tersine, bu eğilimlerin önlenemez momentumunu ve merkezkaç etkisini ortaya çıkarttı.

Sonraki bölüm, strateji ve seferberlik konularını ele alacak. Lobicilerin uğraştıkları stratejik sorunların eriminin çok fazla olduğu inkâr edilemez, onların bunlara verdikleri

yanıtlar da akıllıca ve yaratıcı olabiliyordu; deniz ve kara operasyonlarının birleştirilmesinden, Hristiyan olmayan ama Osmanlı sultanlığına düşman güçlerle tam tekmil ittifaklara kadar uzanıyordu. Ama gerçek çok daha zorluydu. Toplanan kongreler ve dietler tarafından başlatılsın, birlikler ve askeri etkinlikleri destekleme sistemleri örgütlensin ya da Papa şahsen önder rolünü üstlensin, eylemi başlatmanın yıkıcı zorlukta olduğu her seferinde ortaya çıktı. Seferleri hayata geçirirken, projenin içsel askeri zorluklarından kaynaklanan örgütsel ve mali zorlukların yanında, yetke üzerine altta yatan anlaşmazlıkları saf dışı bırakmanın da olanaksız olduğu ortaya çıktı. İnsani ve mali kaynaklar sorunu bu zorlukların merkezinde yer alır. Bu konunun 4. bölümde çözümlenmesi, gönüllü hizmetin oynadığı rolle başlar. Hevesliler ve planlamacılar çağdaşlarının haçı ele almalarını* istiyor muydu, yoksa gönüllü hizmet esas hedef olan etkili ve sürdürülebilir bir askeri karşılık oluşturmakla uyuşmaz halde miydi? Çağdaşların haçı, hem de önemli sayılarda, ele aldıklarını göreceğiz. Katkıları nasıl yönetildi? İlerlemenin yolu, bir haçlı seferinin maliyetlerini esas olarak vergilendirme yoluyla karşılamaksa, para kimden ve nasıl toplanacaktı ve bunun Kiliseyle devlet arasındaki ilişki üzerindeki etkisi neydi?

Bölüm 5 ve 6 iletişim ve endüljanslara odaklanacak. Bunlar eskiyle yeninin özellikle aydınlatıcı yollardan etkileşime girdiği alanlardır. Haçlı seferi mesajını yayma işinin çoğunluğu hâlâ vaazlar yoluyla oluyordu ve en etkili kampanyaları Fransisken Kuralcılar yürütüyordu. Çoğunlukla vaazları ustaca yönetiliyor ve sonuç veriyordu. Ama keşişler ancak hükümdarlar ve temsilcileri davaya kazandırılırsa çalışabiliyordu ve yeni hümanist tarzda sunulan gösteriş söylevleri bunun gerçekleştirilmesinde yaşamsal önemde görülüyordu. Böylesi söylevlerin vaazlardan ne kadar farklı olduğu sorulabilir. Matbaa da, haçlı seferi mesajının yayılmasında, endüljans makbuzlarından polemik tartışmalarını yaymaya,

* Haçı ele almak: Haçlı seferine çıkmak anlamında deyim –çn.

birçok yoldan etkili olmaya başlamıştı. Nihayet, pazarlanan endüljansların oynadığı yaşamsal rol de merkez sahneye oturtulacak. Bu kitabı sona erdirmek için en bariz konu, çünkü Türk karşıtı haçlı seferi programının Reform öncesi Avrupa'da uyguladığı en önemli etkiyi endüljanslar oluşturuyordu. Haçlı seferleri için vergilendirme yoluyla para toplamanın doğurduğu sorunlar dikkate alınırsa, çağdaşların, temel kaynakların en yoğun ve sistemli biçimde endüljans dağıtılması yoluyla toplanacağını düşünecekleri varsayılabilir. Ama sorun yalnızca müminleri para vermeye ikna etmek değildi; bağışlanan paralar ve mallar aynı zamanda sağlama alınmalı ve doğru amaçlar için kullanılmalıydı. Bu tartışmada merkezi şahsiyet Pérault olacaktır, ama önceki gelişmeler de, Pérault'nun tekniklerini ve çalışmasını doğru perspektife oturtmak amacıyla ele alınacaktır.

2

TEMELLER: KARŞITLIKLAR VE BAĞLILIKLAR

2.1 HIRİSTİYANLIK VE İSLÂM: TÜRKLER

Türklerin, onlara karşı haçlı seferini temellendiren imgelerine V. Nicolaus'un 1453'te Konstantinopolis'in düşüşü üzerine yayınladığı papalık emirnamesinden daha iyi bir giriş bulunamaz.[1] *Etsi ecclesia Christi* tehdide üç kilit perspektiften, hayranlık uyandıracak derecede özlü biçimde yaklaşıyordu. Tarihsel olarak, felaket Hıristiyanlara, Muhammed'in Doğuyu, Mısır'ı ve Kuzey Afrika'yı zaten ele geçirmiş bulunan takipçileri tarafından vurulan en son darbeydi. Eskatolojik açıdan, bu yenilgiler dizisi Yuhanna'nın Vahiy 12 ve 13'teki ejderha kehanetine uyuyordu, teselli olarak, Tanrı'nın halkını terk etmeyeceği de ima edilmişti. Bireysel olarak, tehdit Sultan Mehmed'in "ikinci Muhammed" ihtiraslarıyla ilişkiliydi.[2] VI. Alexander'in 1500 haçlı seferi programı için yayınladığı emirnamelerle karşılaştırılması, V. Nicolaus'un yaklaşımının kalıcılığını kanıtladığını gösterir, yalnızca II. Bayezid Şeytan'ın sancaktarı olarak babasının yerini almıştır ve artık bizatihi Roma, "Petrus'un tahtının yer aldığı o tatlı kent" de tehdit altındadır.[3] Aynı zamanda, neredeyse ya-

---

1 Konstantinopolis'in düşüşünün genelde nasıl algılandığı üzerine, bkz., Erich Meuthen, 'Der Fall von Konstantinopel und der lateinische Westen', *Historische Zeitschrift,* 237 (1983), 1-35.

2 *AE,* 9.616-17, ad ann. 1453, no 9-11, 616.

3 Johann Burchard, *Liber notarum,* der. Enrico Celani, 2 cilt, RISNS 32, pt 1, 2.220-4 (= *AR,* no 14158), 221 içinde aktarılmış; *AR,* no 14472.

rım yüzyıl önce belirlenen üç kerteriz noktasının her birinin o anda önemli ölçüde geliştiği de kuşkusuzdur.

Kıyamet düşüncesi dönemin en karakteristik özelliğiydi ve Türklerin ilerlemesi tam anlamıyla bunun içine özümlenmişti. Papalığın haçlı seferi çağrılarında, bunun ifadesi nadiren Vahiy 12/13'ten laf arasında söz etmenin ötesine geçmişti, ama popüler edebiyat bu temayı çok daha güçlü bir şekilde ele alıyordu ve muhtemelen haçlı seferi vaazları da böyleydi.[4] Ve en azından bir durumda, iyi belgelenmiş bir kıyamet heyecanı haçlı seferi çabalarıyla uyum halinde olmuştu. Bu 1501 baharında Flandres'da gerçekleşmişti ve muhtemelen VI. Alexander'in Kutlaması üzerine yakın zamandaki vaazlar tarafından tetiklenmişti. 18 Mayısta Liège piskoposu Johannes de Horne, Maximilian'a olup bitenler hakkında ayrıntılı bir rapor yazmıştı. Kiliselerde, evlerde ve açık havada mucizevi bir şekilde kırmızı ve beyaz haçların belirdiğini ve bunların hem evli hem de bakire kadınların elbiselerinde görüldüğünü anlatmıştı. Bunların çoğunluğu sıradan haçlardı, ama bazıları Kutsal Kabir Tarikatı'yla özdeşleştirilen sekiz köşeli haç biçimini almıştı; yakın zamanda, kan damlaları da görülmüştü. Horne olayı seçilmiş imparatorun* haçlı seferi planıyla

---

4 Ottavia Niccoli, *Prophecy and People in Renaissance Italy*, çev. L.G. Cochrane (Princeton, 1990); Marjorie Reeves, der., *Prophetic Rome in the High Renaissance Period* (Oxford, 1992).

* Seçilmiş imparator: Kutsal Roma İmparatorluğunda, 800 yılında Charlemagne'dan başlayarak geleneksel olarak 7 Alman üst düzey elektör soylu tarafından seçilen (en azından görüntüde, ama genellikle imparatorluk hanedanların elinde oluyor, ancak imparator erkek varisi olmadan ölürse, başka biri imparator seçiliyordu) imparatora Papa tarafından "Roma İmparatoru" tacı giydiriliyor ve böylece imparator görüntüde de olsa, Roma İmparatorluğunun da varisi oluyordu. Ancak, ortaçağ boyunca, gerek savaş durumları, gerekse de siyasal anlaşmazlıklar, özellikle de imparatorla Papa arasında var olan çekişmeler nedeniyle, taç giyme gecikiyor, kimi zaman da gerçekleşmiyordu. Bu durumda, fiilen imparator olan kişi, taç giymemiş olduğundan, "seçilmiş imparator" olarak anılıyordu. I. Maximilian, 1508'de Papanın da onayıyla, Roma'ya gidip Papa tarafından taç giydirilme usulüne son verdi. O tarihten başlayarak, Kutsal Roma İmparatorlarına Seçilmiş Roma İmparatoru (*Erwählter Römischer Kaiser)* unvanı verildi ve bu, 1806'da Kutsal Roma İmparatorluğu fiilen sona erene kadar devam etti.

ilişkilendiriyor, Charlemagne zamanındaki benzer olaylara göndermede bulunuyor ve ihtiyatla, geçmişte bunun gibi mucizelerin bazen ihmal karşısındaki ilahi uyarılar olduğuna dikkat çekiyordu; bu uyarının Maximilian'da bir etkisi olmamıştı. Piskopos Limburg yakınlarındaki Malhorne'da on dokuz yaşında genç bir kadının, kefaret çağrısı yapan Bakire Meryem'i gördüğünü aktarıyordu. Haçlar gibi hayaller de ayrıntılı şekilde soruşturulmuştu ve sahtekârlık belirtisi yoktu. Tüm bölgede halk vakur dualarla, resmi geçitlerle ve hac yolculuklarıyla karşılık veriyordu.[5] Vakanüvis Jean Molinet başka ayrıntılar da ekliyordu: birçok kez Kudüs üzerindeki gökte ata binmiş silahlı adam görüntüleri, kılıç şeklinde bir kuyruklu yıldız, kaçmayı öğütleyen doğaüstü sesler. Molinet beşinci Haçlı Seferi vaazları sırasında gökte haçların belirdiğinden haberdardı, ama en etkili eklentisi, haçların[6], kuyruklu yıldızların, korkutucu göksel etkinliklerin ve hayallerin doğrudan eylem dürtüsü olarak işlev göreceği günlerin geçmiş olduğunu gösteriyordu. Bu eklenti, bir Türk ordusunun Napoli'yi Fransızlara karşı desteklemek üzere yolda olduğu söylentilerini aktaran bir rapordu.[7] Her halükârda, Maximilian 1503 sonlarında bir haçlı seferini desteklemek üzere kendini ortaya attığında, iki yıl önce olup bitenlerden yararlanmaya çalıştı. Tanrı'nın hiddetinin bir uyarısı ve işareti olarak, haçların kitlesel olarak görünmesinin frenginin yayılmasından daha anlamlı olduğunu öne sürüyordu.[8]

1453'te II. Mehmed'e gösterilen dikkat, daha geliştirilmeye müsaitti, özellikle de sultanın hizmetindeki kişiler ve yapılar konusunda. 1471'de Negroponte'nin düşmesine gös-

---

5 Marino Sanuto, *I diarii*, der. R. Fulin ve diğ., 58 cilt (Venedik, 1879-1903), 4.137-40 (= *AR*, no 15362).

6 1501'deki çeşitli haçların eksiksiz ele alındığı bir çalışma için, bkz., D. Iohannes Nauclerus, *Chronica . . . ab initio mundi usque ad annum Christi nati M. CCCCC* (Köln, 1579), 1120-2 (= *AR*, no 15363).

7 *AR*, no 15200.

8 *Volumen rerum germanicarum novum libri V*, der. Johannes Philippus Datt (Ulm, 1698), 214-17, *Modus cruciatae Sancti Georgii* (= *AR*, no 17881), 215. Aynı zamanda bkz., Winterhager, 'Ablasskritik', 51-2.

terdiği tepkide, IV. Sixtus Mehmed'in Roma'yı fethetme ve Hıristiyanlığı yıkma hedeflerini açıkça kişisel niteliklerine ve elindeki kaynaklara bağlıyordu. Mehmed güçlü, açgözlü, hırslı, savaşta becerikli, yaşamının baharında ve fiziksel olarak güçlüydü; aynı zamanda dipsiz bir para, asker ve savaş malzemesi deposuna sahipti.[9] Mehmed'in (ya da ardıllarının) psikolojisini çözmekte ancak bu kadar ilerlenebilirdi ve bahane arayanların yazılarında daha fazla dikkat edilen daha geniş iki konu daha vardı. Bunlar Türklerin genetik olarak programlanmış acımasızlıkları ve sistemlerinin doğuştan kavgacılığıydı. Türklerin gaddarlığını doğuştan ve sistemsel olarak gelişen ve İskit kökenlerinden kaynaklanan bir insanlık yoksunluğuna bağlamak, bilgili çağdaşları için açıkça önemliydi. Türklerin Negroponte ve Otranto'da uyguladıkları katliamların anlatılarında bu aşikârdı.[10] Bunun etkisi, Türk karşıtı haçlı seferinin mantığına bir de etniklik unsuru eklemekti, ama bu hiçbir zaman öne çıkmadı. Dinsel kimlik, seçme yapılabileceği ön kabulüyle, belirleyici etmen olmayı sürdürdü: ünlü *Mehmed'e Mektup*'unda, (1461) II. Pius, tek bir vaftiz suyu damlasının "sizi o devirde yaşayan en büyük, en güçlü ve en ünlü kişi yapacağını" öne sürdü. Papa Mehmed'e, Hıristiyan olursa, Avrupa'da arzuladığı tüm siyasal hedeflere erişme olanağını sunuyordu.[11] Altı yıl öncesinde de, aynı yazar, nadir bir *ius in bello* yorumu içinde, yenilgiye uğrayan Türklere insanca muamele edilmesini savunmuştu. Bu pragmatizmden kaynaklansa bile –düşman umutsuzluğun verdiği cesaretle savaşmamalıydı– gene de,

---

9 *AE*, 10.520, ad ann. 1471, no 72-3; aynı zamanda, *DS*, 544, no 1407.

10 Bessarion, 'Ad principes Italiae de Christianorum clade in Chalcide Euboea . . . orationes', *PG*, 161.641-76, 665; *Gli umanisti e la guerra otrantina. Testi dei secoli XV e XVI*, der. Lucia Gualdo Rosa ve diğ. (Bari, 1982).

11 Aeneas Sylvius Piccolomini, *Epistola ad Mahomatem II*, çev. ve notlarla der., Albert R. Baca (New York, 1990), 17, 122. Mektubun amacı hâlâ tartışmalıdır: bkz., en yakın tarihli olarak, Nancy Bisaha, 'Pope Pius II's Letter to Sultan Mehmed II: A Reexamination', *Crusades* 1 (2002), 183-200; Benjamin Weber, 'Conversion, croisade et oecumenisme a la fin du Moyen-age: encore sur la lettre de Pie II a Mehmed II', *Crusades* 7 (2008), 181-99.

dolaylı yoldan ortak bir insanlığın kabulüydü.[12] Benzer şekilde, dönemin en büyük haçlı seferi destekçisinin, Türklerin ölümünü değil, yenilgiye uğrayıp Hıristiyanlığa dönmelerini amaçladığı iddia edilmişti.[13]

Türklerin vahşiliği *topos*'undan daha anlayışlı olan, askeri becerilerinin ve kısıtlılıklarının, Negroponte'nin düşmesi üzerine Kardinal İoannes Bessarion tarafından eksiksiz bir şekilde sunulan çözümlemesidir. Bessarion'un bu vesileyle kaleme aldığı iki rapor bir arka plan olarak karşılanmış ve kuşkusuz hızla basılıp yayılmalarıyla, etkili bir okuyucu kitlesine ulaşmıştı. İlk raporunda (*De periculis imminentibus*) Türk gücünün güzergâhını özetliyor 130, 40 ve 17 yıllık dönemlerdeki hızlanan artışına dikkat çekiyordu. Sultanlığın profiline geçiyor ve Mehmed'in saldırganlığıyla denetim altında tuttuğu kaynakların doğası arasında nedensel bir bağlantı kuruyordu. İşin doğrusu şuydu ki, sultanın askerlerinin ücretleri kamu hazinesinden ödendiğinden onları meşgul tutmak zorundaydı. Akılcı bir şekilde tasarlanmış bir strateji takip etmiyordu; özellikle, mali bilançosu tutmuyordu, çünkü fetihlerinin birçoğu, harcanan paraları doğrulamıyordu. Daha doğrusu, Mehmed kendi konumunu sürdürmek zorunda olduğu için savaşıyordu: "Kendi topraklarını kaybetmemek için, başkalarının topraklarını istila ediyor." Sultan kendi yakınları tarafından sevilmemekle kalmıyordu, aynı zamanda Asya'da sürekli zayıflık belirtisi kollayan komşuları da vardı. Bu çözümleme haçlı seferlerindeki bilindik bir açmaza da yanıt sağlıyordu, eylem gerekliliğini vurgulamak, düşmanın gücünü vurgulamayı da beraberinde getiriyordu ve bu da umutsuzluk doğurarak, üretkenliğe aykırı bir etki yaratıyordu. Aksine, Bessarion'un yaklaşımı yalnızca muazzam düşmanın içsel zayıflıklarına dikkat çekmiyordu; aynı zamanda iç düşmanlar ve Müslüman rakiplerin şahsın-

---

[12] *Pii II orationes*, der. Joannes Dominicus Mansi, 3 cilt (Lucca, 1755-9), 1.287-306, no 14 (*In hoc florentissimo*), 301.

[13] Giovanni da Tagliacozzo, 'Relatio de victoria Belgradensi', *AM* içinde, 12.750-96, 784.

da, olası müttefiklerin varlığını da gösteriyordu. Bu önemli bir ilerlemeydi.[14]

Başlangıçta, Bessarion'un ikinci Negroponte raporu (*De discordiis sedandis*) daha az umut vaat ediyor gibiydi. Başlangıç sayfalarında İtalya'da barışın gerekliliğini yineliyor ve aşina adalet, gereklilik ve kolaylık dizisine geçiyordu (bu sonuncu, askeri eylemin başarılı olacağına inanmanın temelini oluşturuyordu). Ama 'kolaylık' Bessarion'u Türklerin askeri zayıflıkları konusunda ayrıntılara girmeye sevk ediyordu. II. Pius bile Türk zaferlerini yalnızca sayılarına atfetmekten hoşnuttu, bu da Avrupalıların, yeteri kadar asker toplamaları durumunda, onları yenilgiye uğratabilecekleri anlamına geliyordu. Tarih boyunca Asyalı ordularında olduğu gibi, niteliğe değil, niceliğe güveniyorlardı. Bessarion tartışmayı daha incelikli bir düzeye getiriyor ve Türk askerlerini isabetli bir şekilde akıncılar, yeniçeriler ve sipahiler olarak sınıflandırıyordu. Türk ordusunun çoğunluğunu oluşturan akıncıların disiplinsiz bir güruh olduğunu, din ya da ücret için değil, yağma uğruna sancağın peşinden geldiklerini iddia ediyordu. İşler zora bindiğinde kolayca firar edeceklerinden, onları yenilgiye uğratmak bir sorun değildi.[15] 70.000 kişiden oluşan ücretli ordu daha zorlu bir sorundu, ama bunun da bir çözümü vardı. Sürekli ordu olarak yalnızca 15.000 kadar yeniçeri vardı. Kalanlar, sipahiler, eyaletlerin ödediği haraçla besleniyordu. Bunlar sultan için Achilleus'un topuğunu oluşturuyordu, çünkü gelirleri yalnızca dört ay yetiyordu. Konstantinopolis düşmeden önce, evlerine dönebilmek için atlarını, silahlarını ve donanımlarını sattıkları görülmüştü. Bu yüzden, mesele Mehmed'in blöfünü görüp, ordusunun bu dört ayın ötesinde savaş alanında kalmasını sağlamaktı.

---

[14] Bessarion, 'Ad principes Italiae . . . orationes', 651-9. Bessarion'un savlarının özü, 1501'de Pérault tarafından da yinelendi: bkz., Victor Felix von Kraus, *Das Nurnberger Reichsregiment, Grundung und Verfall, 1500-1502* (Innsbruck, 1883), 229.

[15] Akıncılar üzerine derinlikli ve ciddi bir çözümleme için, bkz., Konstantin Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, çev. Benjamin Stolz (Ann Arbor, 1975), 177-81.

O zaman sipahilerin ücretlerini ödeyebilmek için hazineye başvurmak zorunda kalacaktı ve Osmanlı hazinesi hem yeniçerileri hem de sipahileri besleyecek durumda değildi. Dolayısıyla Osmanlı kuvvetleri, Avrupalıların becerileri ve dinsel bağlılıklarının kolaylıkla başa çıkabileceği bir boyuta inecekti. Macar Kralı V. Ladislaus onları yalnızca 14.000-18.000 askerle yenilgiye uğratmıştı.[16]

Bu iki metin daha geniş çerçevede konuları açıyordu. Biri Bessarion'un özgünlüğünün menzilini kestirmekti. Bunların pragmatizm ve özgüllüğünü yazarlarının Bizanslı kökenlerine atfetmek çekicidir. Buna kardinalin saldırgan barbar tehditleriyle en iyi nasıl başa çıkılacağı konusunda yüzyıllar boyu biriktirilmiş akılla olan aşinalığı, kendi öykü dağarcığı (sipahilerin gözlemlenen durumu) ve veri birikimi (Osmanlıların gelirleri) dâhildir. Muhtemelen kardinal, çözümlemesinin küçümseyici bir Byzantion dersi olduğu yolundaki eleştiriye karşı konulması gerektiğinin farkındaydı: Konstantinopolis'teki Yunanların herkes kadar kendi çıkarlarını ortak faydanın önüne koymaktan suçlu olduklarını pişmanlıkla kabul ediyordu.[17] Ama 1471'e gelindiğinde Bessarion yıllardır hem Roma hem de Venedik'in Osmanlı tehdidine stratejik açıdan bilgili bir yaklaşıma değer veren çevrelerinde yaşıyordu; bu çevrelerin mensupları arasındaki ilişkiler sabitti. Milanolu hümanist Lampo Birago'nun görüşleri Bessarion'un ikinci raporunun içeriğinin büyük bölümüyle örtüşüyordu: Bessarion mu Birago'dan öğrenmişti, yaksa Birago mu Bessarion'dan?[18] İkinci bir konu, bu raporları izleyen dönemde haçlı seferi destekçilerinin, İslami güçlerle ve

---

16 Bessarion, 'Ad principes Italiae . . . orationes', 659-69. Gerçek, Bessarion'un çözümlemesinden radikal biçimde farklı değildi: John F. Guilmartin, 'Ideology and Conflict: The Wars of the Ottoman Empire, 1453-1606', Robert I. Rotberg ve Theodore K. Rabb, der., *The Origin and Prevention of Major Wars* (Cambridge, 1989) içinde, 149-75; Rhoads Murphey, 'Ottoman Military Organisation in South-Eastern Europe, *c.* 1420-1720', Tallett ve Trim, der., *European Warfare* içinde, 135-58.

17 Bessarion, 'Ad principes Italiae . . . orationes', 668.

18 Pertusi, 'Le notizie'.

Osmanlı iddiacılarla, en önemlileri de Uzun Hasan ve Cem Sultanla ittifaklar kurmaya belirgin bir şekilde daha fazla ilgi göstermeye başlamış oldukları olgusundan kaynaklanır. Kuram eyleme mi neden olmuştur, yoksa tam tersi mi? İlgisiz olmaları da olasıdır. Üçüncü bir konu, belki de en zorlu olanı, buna benzer metinlere, diyelim ki Türk fetihlerinin vahşet öyküleri ya da kehanetlerinin derlemelerinden daha fazla önem vermenin çekiciliğidir, çünkü bunların stratejik farkındalığına ve inceliğine değer veririz, hâlbuki diğerlerinin tekrarcılığı ve formüle benzer karakteri kolayca sıkılmamıza neden olabilir. Belli bir metni okunmaya değer bulduğumuz olgusu, çağdaşlarının da onları böyle gördüğü anlamına gelmez. Bu yalnızca zevklerin değişmesinden olmaz, aynı zamanda Türklerin haçlı seferi metinlerinde resmedilmelerinin bir dizi başka amaca da hizmet ediyor oluşundandır: bunlar öğüt verici, uyarıcı, teselli edici ya da vaaz niteliğinde olabilir.

V. Nicolaus'un *curia*'sı tarafından değinilen üç kerteriz noktasında, sultanlığın eskatolojik işlevinin ve genç hükümdarının yüksek ihtirasının Konstantinopolis'in düşüşünün tarihsel öneminin takdir edilmesinin yanına konduğunu gördük. Türk karşıtı haçlı seferlerinin belirgin karakteri en berrak şekilde tehlike altındaki Avrupa temasının içinde yer alır. Haçlı seferinin, Türklerin Hıristiyanlara karşı saldırısına Kilisenin doğal tepkisi olduğu inancına dayanır, bu daha on dördüncü yüzyılın ortalarında, VI. Clemens'in emirnamelerinde ifade bulmuştur.[19] Ama tam tekmil Türk karşıtı haçlı seferlerinin arasındaki farklılıkları abartmak mümkün değildir ve iki ilgili çevrede yer alırlar: savaş halindeki Hıristiyan toprakları merkezine doğru bir coğrafi kayma ve bu merkezin uygar olduğu kadar dinsel değerlerle de özdeşleştirilmesi. Bunlardan birincisi Konstantinopolis'in Mehmed'in eline düşmesini, Hıristiyanlığın, dünyanın bir köşesine (*angulum*) geri çekilmesi olarak yorumlayan Papa

[19] *VMH*, 2.660-2, no 986.

II. Pius'un muhtemelen en büyük başarısıdır.[20] Papa olmadan önce ve sonra, Pius geri çekilme temasını çok kullanmıştı, buna erken Kilisenin beş ana piskoposluğundan biri hariç hepsinin kaybı da dâhildi. Hıristiyanlıktan arta kalan esas olarak Avrupa'ydı, dolayısıyla Pius müminleri belirli bir mekân ve burasının sakinlerinin savunmasına çağırıyordu. Bir haçlı seferinin amacı, Venedik'in 1465'te ifade ettiği gibi, "Avrupa'nın kurtarılmasıydı."[21] Barbara Baldi Pius'un Avrupa temasını açıklamasının, eşsiz öğrenme, seyahat ve birçok Avrupa gücünün, özellikle de Alman-İtalyan ekseninde yer alanların siyasal işleyişiyle olan aşinalığının sinerjisiyle, kendi deneyimi sayesinde inandırıcılık kazandığını vurgular. Kıtanın siyasal manzarası üzerine ustaca bir araştırma olan *De Europa* adlı çalışması, ilk bakışta Osmanlı karşıtı mücadeleyle ancak dolaylı olarak ilişkili gibi görünür, ama anlam derinliğinde, konuyla kapsayıcı bir ilgisi vardır: bir tek kişinin hâkim olabildiği kadarıyla, Hıristiyanların savunmak üzere silah altına çağırıldıkları bölgeyi incelemekteydi.[22]

Haçlı seferi kulisi yapanlar, merkeze olan tehdidi ne kadar inandırıcı bir şekilde ortaya koyarlarsa, eylem sağlama şanslarının o kadar yüksek olacağı fikrine tutunuyorlardı. Bu, öngörülebilecek saldırı noktalarının ve bunların Türkler için yaratacakları gediklerin belirlenmesi anlamına geliyordu. 1453'ü izleyen yıllarda, birçok yorumcunun dikkati Mora

---

20 Bunun öncelleri için, bkz., Basel'de Cesarini, 1434: *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti*, der. Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, 3 cilt (Viyana, 1857-86), 2.299-316, at 315.

21 *MDE*, 1.342-4, no 212.

22 Aeneas Sylvius Piccolomini, *De Europa*, der. Adrian van Heck, Studi e testi, 398 (Citta del Vaticano, 2001); Barbara Baldi, 'Enea Silvio Piccolomini e il *De Europa:* umanesimo, religione e politica', *Archivio storico italiano*, 598 (2003), 619-83; Gherardo Ortalli, '*Europa-christianitas*. Tra Giorgio di Trebisonda e Enea Silvio Piccolomini', Giancarlo Andenna ve Hubert Houben, der., *Mediterraneo, mezzogiorno, Europa. Studi in onore di Cosimo Damiano Fonseca* içinde, 2 cilt (Bari, 2004), 2.783-97. Daha genel olarak, bkz., Barbara Baldi, 'Il problema turco dalla caduta di Costantinopoli (1453) alla morte di Pio II (1464)', *CTO* içinde, 1.55-76; Johannes Helmrath, 'Pius II. und die Turken', *ETR* içinde, 79-137.

yarımadasına yönelmişti. Konstantinopolis'in düşüşünün hemen ertesinde, Bessarion bölgenin sultanın bir sonraki hedefi olacağını öngörmüştü.[23] Zenginliği ve stratejik konumu dolayısıyla burasının destek alması yönünde güçlü ve etkili bir şekilde kulis yapmıştı.[24] Öncelikler konusu kaçınılmazdı ve kaynakların peşindeki rakipler baskı noktaları dilini öğrenmek zorundaydı. 1459'da, Bessarion Mora'yı Girit, İtalya, Sicilya ve Arnavutluk'un (Illyricum) köprüsü olarak resmetti.[25] Beş yıl sonra, Macar kralı Mátyás Corvin (Hunyadi), burasının geri alınmasının, "yalnızca Avrupa'nın köşeleri ya da çevresi için değil, merkezi (*precordia*) için de" önemli bir konu olduğu gerekçesiyle, Bosna için yardımı destekledi.[26] Ama o zaman, Bosna'nın Yunanistan ve Akdeniz'le rekabet edeceği açıktı. Bu II. Pius'un haçlı seferi programına da yansıyan bir gerginlikti ve 1464 yazında Papanın askerlerini nereye götüreceğini tahmin etmeyi bugün bile zorlaştırır. En azından bu bakış açısından, felakete bir yanıt olarak haçlı seferi işleri kolaylaştırıyordu: silah başına çağrısı, Osmanlı zaferi tarafından üretilmiş algılanan stratejik tehdide dayanıyordu. Dolayısıyla 1470'te Negroponte'nin düşmesi İtalya'nın kapılarının açıldığı şeklinde tanıtıldı: Venediklilerin olaylara verdiği tepkiyi yansıtan Bessarion, tomurcuklanan Türk deniz gücünün, onların, Friuli üzerinden kara yoluyla olduğu gibi, Arnavutluk'taki Avlona'dan (Vlorë, Appollonia) üzerinden yarımadaya denizden de saldırmalarını sağlayabileceğini öne sürdü.[27] Evvelce Mora'yla ilgili olduğu gibi, Bessarion doğru tahmin etmişti: Türkler 1480'de Otranto'yu Avlona'dan yola çıkarak fethettiler[28] ve IV. Sixtus'un Otranto'nun geri alınmasının sonrasında Türklere karşı savaşı ele alırken,

---

23 Mohler, *Bessarion*, 3.475-7, no 29.

24 A.g.e., 3.490-3, no 39.

25 A.g.y.

26 *MKL*, 1.48, no 36, aynı zamanda bkz., 43-4, no 35.

27 Bessarion, 'Ad principes Italiae . . . orationes', 654. Cf. *MDE* 2.59-60, no 35, Durazzo'yla ilgili olarak.

28 Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and his Time, der.*, William C. Hickman, çev. Ralph Manheim (Princeton, 1978), 390-1.

hedef olarak bu limanı belirlemesine yol açtılar.[29] Yirmi yıl sonra, II. Bayezid'in Methoni (Modon) ve Koron'u (Coron) ele geçirmesi de, benzer şekilde Puglia ya da Ancona civarındaki kıyı bölgelerin yolunu açmak olarak gösterildi.[30]

Türklerin Negroponte, Otranto ve hatta Methoni ve Koron'u ele geçirmeleri eşik olaylardı: kendi başına ya da sonrası açısından anlamları açıkça gösterilebilirdi. Aksine, düzenli bir şekilde Bosna'dan Hırvatistan, Carniola ve Styria'ya (bugünkü Steiermark) başlatılan akınların daha çok bir yıpratma etkisi vardı. Bu tür büyük bir akın 1480'de çok yıkıcı olabilir, Avusturya eyalet meclislerinde ve imparatorluk dietlerinde hararetli tartışmalara ve kulis faaliyetlerine neden olabilirdi.[31] Ama daha güneydeki felaketlerin şok etkisine sahip olmuyordu. Papalık tahsildarı Marinus de Fregeno Lübeck piskoposu Albert'e ve ruhani meclisine 1472 Ağustosunda endüljans vaaz etmeleri için yazdığında, yakın zamanlı akınları ikili bir bağlama oturttuğunu görmek açıklayıcı olur. Bir yandan, bunları Antiokheia (Antakya) kadar uzak yerlerdeki Hıristiyan kayıplarıyla ilişkilendirip, son Papaların Türk ilerlemelerini betimlerken toparladıklarına benzer, coğrafi ve kronolojik açılardan geniş bir güzergâh çiziyordu. Diğer yandan, akınların Bruneck (Brunico) çevresinde insandan arıtılmış bir bölge yaratmak gibi özgül bir amacı olduğunu öne sürüyordu. Bölgenin Türk denetimine girmesi, Bavyera'yı Brenner geçidi üzerinden Venedik'e bağlayan anayolu kesen bir tepe üzerindeki garnizon tarafından gerçekleştirilecek ve daha sonraki akınların, geriden saldırıya uğrama tehlikesi olmadan kuzeye, Almanya içlerine doğru ilerlemelerini sağlayacaktı.[32] İtalyan Marinus'un böylesi özgül bilgilere sahip olması ilginçtir, ama şaşırtıcı değildir; ye-

---

29 *BF*, NS3.766-8, no 1516.

30 Kraus, *Reichsregiment*, 227.

31 Babinger, *Mehmed*, 400; *Notes et extraits pour servir a l'histoire des croisades au XVe siecle*, der. Nicolae Iorga, 6 seri (Paris ve Bükreş, 1899-1916), 4. ve 5. seriler. Böylesi akınların sonuçları için, bkz., *BF*, NS3.544, no 1112 (1478), 729-30, no 1440 (1481).

32 *DS*, 554-7, no 1416.

di yıl sonra, Sixtus'un Nürnberg dietine gönderdiği papalık temsilcisi Kardinal Auxias de Podio'ya çok ayrıntılı bir *Descriptio provinciarum Alamanorum* yazmıştı.[33] Negroponte ve Otranto'nun durumunda olduğu gibi, Osmanlı tehlikesinin Türklere stratejik planlamada dikkat çekici bir incelik atfetmenin gerektirdiğini vurgulamıştı. Sahip oldukları kaynaklar ve vahşetlerinin yanına konduğunda, bu eylem için kuvvetli bir sav oluşturuyordu ya da böyle olması umuluyordu.

VI. Clemens'in 1343 emirnamesinden beri, Türklere karşı haçlı seferi karşılığı, onların Hıristiyanlar için oluşturdukları fiziksel tehdit terimleriyle ifade ediliyordu. Ama tam tekmil Osmanlı karşıtı haçlı seferinin çok daha geniş değerler içerdiği kuşkusuzdu. Bu her şeyin üzerinde haçlı seferlerinin, kimileri Osmanlı tehdidini dinsel olduğu kadar tam anlamıyla kültürel terimlerle de düşünen hümanistler tarafından benimsenmesinde söz konusudur. Ünlüdür, Aeneas Sylvius Piccolomini Konstantinopolis'in yakılıp yıkılmasını Homeros ve Platon için ikinci bir ölüm olarak resmetmiştir.[34] Hümanistler Osmanlı zaferinin henüz başlamış olan edebiyatın gelişmesinin sonu olacağına inanıyorlardı. Ama kimi ayrımlar da gerekliydi. En başta, haçlı seferlerinin merkezi referans sistemi, tanım gereği dinseldi ve Piccolomini'nin kendi Türk karşıtı haçlı seferi tarifinde Papa olmasıyla belirgin bir yaklaşım kaymasının gerçekleşmiş olduğu da genel kabul görmüştür.[35] İkincisi, hümanizmin İtalya'nın ötesine yayılması bölük pörçük oldu; aslında, Johannes Helmrath Türk karşıtı söylevlerin hümanist söylemin imparatorluk dietlerinde ilerlemesinde araçsal olduğunu göstermiştir, Piccolomini bu konuda 1454-5'te öncü bir rol oynamıştır.[36] Bizzat Piccolomini hümanizmin önemini verili kabul edeme-

---

33 Voigt, 'Kollektor', 169.

34 Bkz., Baldi, 'Il problema turco', 62-8, özellikle bu ünlü metnin gelişimi için, not 24.

35 Nancy Bisaha, 'Pope Pius II and the crusade', *CFC* içinde, 39-52, 188-91.

36 Johannes Helmrath, 'The German *Reichstage* and the crusade', *CFC* içinde, 53-69, 191-203.

yeceğini hissetmiş ve dolambaçlı bir şekilde askerlerin, kalıcılık uğruna başarılarını yazıya dökmek için bilginlere gerek duyduklarını öne sürmüştü.[37] Kuşkusuz, Margaret Meserve ve Dan Mureşan'ın Bessarion'un Negroponte raporlarının yayılması durumunda gösterdikleri gibi, hümanist öğretinin yayılması, haçlı seferi propagandası ve matbaanın gelişmesi arasında yakın bir ilişki olabilir.[38] Ama Avrupa'nın, haçlı seferi mesajının ciddi bir etkisinin olduğu İskandinavya gibi bazı yerlerinde, hümanizm daha tanınmıyordu.[39] Macaristan gibi başka bazı yerlerde de, bir cehalet denizindeki birkaç bilgi adacığıyla kısıtlı kalmıştı.[40] Bu, Türklerin barbarlıkla –Hıristiyan değerlerin tam tersi– ilişkilendirilmesinin dar hümanist terimlerle yorumlanmaması gerektiği anlamına gelir. Piccolomini ya da Bessarion gibi birinin ayartıcı çekiciliğine bakmamız gerekir.

Türklerin barbarlar olarak *topos*'larının kültürel anlamda daha geniş şekillerde yorumlanması gerekebilir. Papalar ve vaizlerin, Osmanlıların amacının Hıristiyan dinini yıkmak olduğu yolundaki çok sık yinelenen iddialarını çağdaşları kabul etmiş gibidir. İlginç bir aykırı ses görülür: Chartreuse tarikatından Aggsbach'lı Vinzenz, Türklerin tebaalarından din değiştirmelerini talep etmediğine göre, onlara karşı savaşın tamamen seküler bir konu olduğu iddiasıyla III. Calixtus'un 1456'daki haçlı seferine karşı çıkmıştı. "Kuşkusuz, savaş kilise adamları yerine, konumlarını (*status*) koruma kaygısı taşıyan krallar ve prensler tarafından yürütülmelidir."[41]

---

37 Aeneas Sylvius Piccolomini, *Opera omnia* (Basel, 1571; tıpkıbasım derleme, Frankfurt a. M., 1967), 678-89 (*Constantinopolitana clades*), 681-2.

38 Margaret Meserve, 'Patronage and Propaganda at the First Paris Press: Guillaume Fichet and the First Edition of Bessarion's Orations against the Turks', *Papers of the Bibliographical Society of America*, 97 (2003), 521-88; Mureşan, 'Les *Oraisons*', yayımlanacak.

39 Jensen, *Denmark*.

40 Marianna D. Birnbaum, *Janus Pannonius, Poet and Politician* (Zagreb, 1981).

41 Joachim W. Stieber, *Pope Eugenius IV, the Council of Basel and the Secular and Ecclesiastical Authorities in the Empire: the Conflict over Supreme Authority and Power in the Church* (Leiden, 1978), 338-9.

Ama o bir istisnaydı ve *ex silentio* savlar tanım gereği kuşkulu olsa da, Avrupalıların Türk yönetiminin inanç kaybına neden olacağına inandıkları ve toplumsal dokularının geri kalanını da yitirmeden inançlarını yitireceklerini tasavvur edemediklerini varsaymak da doğru olur.[42] Bu, haçlı seferi çağrılarını, böylesi çağrılar genellikle hayal kırıklığına neden olsa da, inanç, aile, yürek ve evin savunması terimleriyle ifade etmeyi inandırıcı kılıyordu. Osmanlı sisteminin kimi iyi tanıtılmış özellikleri de bunu kolaylaştırıyordu: özellikle de fethedilen topraklardaki en gelecek vaat eden çocukların devşirme sistemi içinde toplanması, sultanın mutlak iktidarı, direnişi kırmak üzere gönderilen yıkıcı ve köle edici akıncı saldırıları ve garnizonların teslim olmasını sağlamak üzere gerçekleştirilen taktiksel şiddet. Hırvatlar, Türkler tarafından yıkıcı bir yenilgiye uğradıktan sonra 1493 Eylülünde yardım çağrısında bulunduğunda, akıllıca, ordularının Türklerin Bosna'ya sürdükleri Hıristiyan esirleri kurtarmaya çalıştığını vurguladılar.[43] Hıristiyanlar da böylesi davranışların üzerinde değildi, doğrusu, düşmanın hem içeride hem de dışarıda gerçekleşen kötülükleri üzerine yayılan bilgiler, nadiren haçlı seferi destekçileri tarafından yayılan *imago turci* ile çelişikti. Ortaya çıkan "Türklük" imgesi o kadar güçlüydü ki, çağdaşları kabul görmüş Hıristiyan davranışı olarak görülen standartlardan sapan hükümdarlarla beylerini "Türkleşmiş" olarak nitelendiriyordu. 1514'te, Macaristan'da Türklere karşı bir haçlı seferi toplumsal ayaklanmaya dönüştüğünde, sav ve uygulamada bazı olağanüstü ters yüz olmalara neden oldu.[44]

---

42 karş., Erik Fugedi, 'Two Kinds of Enemies—Two Kinds of Ideology: The Hungarian-Turkish Wars in the Fifteenth Century', Brian Patrick McGuire, der., *War and Peace in the Middle Ages* (Copenhagen, 1987) içinde, 146-60.

43 *AR*, no 2764, 2777.

44 Norman Housley, 'Crusading as Social Revolt: The Hungarian Peasant Uprising of 1514', *Journal of Ecclesiastical History*, 49 (1998), 1-28.

2.2 KUTSAL TOPRAKLAR VE ORTODOKS HIRİSTİYANLAR

Osmanlı karşıtı haçlı seferleri Kilise tarafından Katolik Avrupa'nın savunulması için destekleniyordu, ama bazı retorik, stratejik ve ruhani nedenlerden dolayı, bu parametreler içinde tutulamıyordu. Birincisi, ilham olarak Kutsal Topraklar'a gerçekleştirilen "klasik" haçlı seferleriyle (1095-1291) bir ilişkiden yararlanıyordu. Osmanlı Türklerine karşı haçlı seferleri 1453 öncesi öykülere de sahipti, ama en önemli seferleri, Niğbolu (1396) ve Varna (1444) feci yenilgilerle sonuçlanmıştı ve en iyi olasılıkla gelecekteki başarısızlıklardan kaçınmak için örnek dersler sağlayabilirdi. Janos Hunyadi'nin Türklere karşı elde ettiği zaferler daha olumlu malzemeler sağlıyordu ve 1456 sonrasında, Belgrad'ın kurtarılması bir başarıydı ve çapıyla mucizevi doğası geçmişin büyük haçlı seferi zaferleriyle karşılaştırılabilirdi.[45] Ama Hunyadi ve Belgrad pek de yerli isimler değildi, bu yüzden Kutsal Toprak haçlı seferlerinin, özellikle de ilk haçlı seferlerinin kahramanlarının, Türklere karşı silaha sarılmak için ilham verici örnekler olarak o kadar sıklıkla anılmış olması şaşırtıcı olmaz.[46] Godefroy de Bouillon, Bohémond ve erken haçlı seferlerinin diğer kahramanlarının durmadan sıralanması, kulis yapanların sürekli yakındıkları halk ilgisinin azalmasına destekleyici bir yanıt, eyleme devam edilecekse, ne pahasına olursa olsun kırılması gereken bir kötümserlik kabuğunun oluştuğunun kabulüydü. Bu yüzden, sıralanan örnekleri dinleyici kitlesine göre şekillendirmek de anlamlıydı: 1459'da Mantova'da, II. Pius Alman temsilcileri etkilemek için Karl'lerden, Pepin'lerden, Heinrich'lerden, Otto'lardan, Friedrich'lerden ve Konrad'lardan söz ederken, Vene-

---

45 Norman Housley, 'Giovanni da Capistrano and the Crusade of 1456', *CFC* içinde, 94-115, 215-24.

46 Dieter Mertens, '*Claromontani passagii exemplum:* Papst Urban II. und der erste Kreuzzug in der Turkenkriegspropaganda des Renaissance-Humanismus', *ETR* içinde, 65-78; Robert Black, *Benedetto Accolti and the Florentine Renaissance* (Cambridge, 1985), 226-40.

diklileri harekete geçirebilmek için Suriye'ye ve (dördüncü haçlı seferi sırasında) Konstantinopolis'e gönderilen kalyon filolarından dem vuruyordu.[47]

Geçmişte Kutsal Topraklar'a gerçekleştirilen haçlı seferlerini anmak bir şeydi; çağdaş kutsal yerleri Osmanlı karşıtı haçlı seferleriyle stratejik bir ilişkiye sokmak çok daha başka. Bütününde, Avrupa'nın savunulması Kudüs'ün geri alınmasıyla birlikte tasarlanmıyordu. Kutsal yerlerin Memluk sultanlığının işgali altında olduğunu pekâlâ bilen çağdaşların, Osmanlıların yenilgiye uğratılmasının daha güneydeki duruma bir etkisi olacağına inanmalarının sağlanması olağanüstü olurdu. 1440'larda, Kudüs'ü geri alma hedefi papalık emirnamelerinde ara-sıra kendisini gösterdi: Alberto da Sarteano'nun 1443 Mayısında haçlı seferi propagandası görevinde konu edildi, ama IV. Eugenius'un olası bütün savları kullanmasını bekleyeceğimiz, dört ay önceki ondalık salma sırasında öne sürülmedi.[48] 1453 sonrasında, bir tek parlak örnek dışında neredeyse tamamen kayboldu, o da III. Calixtus'tu. Calixtus'un Kudüs'ü geri alma takıntısını, Belgrad'ın kurtarılmasının neden olduğu heyecana bağlamak mümkündür. Ve hiç kuşku yoktur ki, Giovanni da Capristrano'da olduğu kadar, Calixtus'un zihninde de bu olay Kutsal Topraklar'ın geri alınması için ilahi bir işaret (*tempus acceptabile*) olarak tasvir edilmiştir.[49] Ama Papa'nın görüşü 1456'nın olaylarının öncesinde gelmişti: makama çıkmasından kısa süre sonra, yeni Papa Bolonya'da toplanan Fransisken Kuralcıları "Konstantinopolis kentini geri alma ve kâfirleri takip edip saldırma" amacı konusunda bilgilendirmişti. "Dünyanın çeşitli yerlerinde" vaaz vermek üzere altı biraderlerini seçeceklerdi.

> Üstelik barbar kâfirlere karşı seferimiz, Efendimizin yardımıyla, Kutsal Topraklar'ın bölgesine de gireceği için, gay-

---

47 *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, der. G.D. Mansi, cilt 32, 35 (Paris, 1902), 35.110, 112-13.

48 *Epistolae pontifi ciae ad concilium Florentinum spectantes*, pt 3, der. George Hofmann (Rome, 1946), 68-75, no 261, 80-3, no 265, 81.

49 Capistrano'nun 1456 Ağustosundaki vaazları için, bkz., *A S Oct*, 383-4.

> retlerinizi, kesin gizlilik içinde bunu Kutsal Topraklar'da görev alan biraderlerinizin dikkatine sunmaya harcamalısınız ki, şehitlik için kendini hazır hissetmeyen ya da güçsüz olanlar uzaklaşabilsin.[50]

1456 Haziranında, gene Belgrad'ın kurtarılmasından önce, Papa Kutsal Topraklar'ı geri almak üzere genel bir çağrı yayınladı.[51] O yaz Hıristiyanların elde ettikleri başarılar kesinlikle Calixtus'u daha da heyecanlandırmıştı. Ağustosta Arras Başpiskoposuna "yılmaz inancımız bize yalnızca Konstantinopolis'i geri almakla kalmayıp, Avrupa, Asya ve Kutsal Topraklar'ı da kurtaracağımız doğrultusunda kesin umut veriyor," diye yazmıştı;[52] iki ay sonra, Hunyadi'nin ölümüne karşın, "yalnızca en kötü Türk'e karşı değil, her türden (*genus*) kâfire karşı zafer" elde etmeyi planladığını söyleyerek, iyimserliğini yineliyordu.[53] Aralık ayında, Papa Etiyopya kralıyla bir ittifaka girmek için ilk adımları attı; değerli dinsel kalıntıların yanında, Kudüs'e üç kez göndermede bulunan, umut ve korkuların aktarıldığı bir mektup gönderdi.[54] Böylesi beklentiler 1457'ye kadar devam etti ve 1458'de Calixtus'un kendi haçlı seferini tartışmak için toplamayı planladığı kongre dolayısıyla yeniden su yüzüne çıktı.[55] Mantova'nın Calixtus karşılığının, nihai hedefinin Kutsal Topraklar'ı kurtarmak olarak açıklanmış olması açısından, Lyon'da (1245 ve 1274) ve Viyana'da (1311-12) toplanan genel konseylere Pius'unkinden daha fazla benzediğini düşünebiliriz.

Calixtus'un gözden geçirilmiş Kutsal Topraklar'ı geri alma hedefini nasıl yorumlamamız gerekir? Birçok açıklama akla geliyor. Birincisi, onun sadece retorik bir abartmaya gittiği; ama bunun hem çok sayıda kendi açıklamasıyla, hem

---

50 *BF*, NS2.13, no 27.
51 *BF*, NS2.99, no 180.
52 *VMH*, 2.280-1, no 443.
53 *BF*, NS2.117, no 210.
54 *BF*, NS2.120-2, no 225.
55 *VMH*, 2.310, no 479, 312, no 481, 314, no 482.

de bunların yayıldıkları zamanla uyuşturmak zor. İkinci bir olasılık da, Kutsal Topraklar'a bu odaklanmanın taktiksel olduğu, Calixtus'un Kiliseye dayattığı yüksek vergileri daha yenir yutulur hale getirmeyi amaçladığıdır. Papa haçlı seferi filosunun, her kesimden önce, bitmez tükenmez mali destek talepleriyle karşı karşıya kalan kilise mensuplarında neden olduğu yükün keskin bir şekilde farkındaydı. Ama Türklerin oluşturduğu tehlike, 1443'ten de daha ciddi bir şekilde böylesi talepleri doğrulatacak düzeydeydi ve geçmiş deneyim, verilebilecek olandan fazlasını vaat etmenin, davayı eksik satmaktan daha tehlikeli olduğunu göstermişti. Papanın, Kutsal Topraklar'daki Fransisken misyonerleri bu kadar rahatlıkla huzursuz etmiş olması pek olası değildir; ve gerçekleştirilemez hedefler koyması durumunda, kongresinin en baştan gülünç duruma düşeceğini bilmiş olması gerekir. Daha yüksek olasılık, Valencia'lı Papanın "İspanyol sendromundan" mustarip olduğudur: İberik yarımadasının Filistin haçlı seferlerindeki görece önemsiz varlığından kaynaklanan bir aşağılık kompleksi ki, bu da dikkatini Türklerden Kutsal Topraklar'a döndürmüş olabilir. Davranışını bunun belirlemiş olması olasıdır, ama kanıtlanması mümkün değildir; büyük ölçüde İberik haçlı seferi terminolojisine dayandığına kuşku yoktur, her şeyden önce de *cruzada* sözcüğünü kullanmasıyla. Ama en güçlü yorum, eskatolojik olandır. Papanın Konstantinopolis'in düşüşünün anlamı üzerine düşünceleri, kendi kuşağının Hıristiyan tarihinin en ali buhranını yaşadığı sonucuna varmasına neden olmuştu. Bu inanış Belgrad, Midilli (Mutilini) ve Arnavutluk'taki başarıların sevindirici haberleriyle de güçlenmişti. Rüzgârın yönü değişiyordu ve kehanetlerde sık sık görüldüğü gibi, en büyük felaketin (yani 1453) en büyük zaferin öncüsü olduğu görülecekti. "Evvelce, yalnız Türklerin yenilgiye uğratılıp hem Konstantinopolis'in hem de Kutsal Topraklar'ın geri alınması değil, Muhammed'in dininin ortadan kaldırılması (*exterminande*) için de böylesi bir olasılık penceresinin açıl-

dığı görülmemişti."[56] Önlemlerinin ve yöntemlerinin neden olduğu şikâyetlere karşın, o fazladan çabayı göstermeyi değer kılan işte buydu.

Kutsal Topraklar programının devamı ya da daha doğrusu devam yokluğu üzerine bir şeyler söylemekte de yarar var. Calixtus'un ardılı ve hayranı II. Pius Kutsal Toprak göndermelerini sürdürmedi, bu, Pius'un Calixtus'un yöntemlerinin çoğunu, kilise mensuplarını ağır bir şekilde vergilendirmek de dâhil olmak üzere sürdürdüğü de düşünüldüğünde, politikalardaki dikkat çekici bir sapmadır. Kutsal Topraklar'ın geri alınması Mantova gündeminde yer almıyordu ve Pius da eskatolojik düşünceden büyük ölçüde muaf mış gibi görünür. Onun açısından, Türklere karşı haçlı seferi büyük ölçüde, zor durumdaki Avrupa'nın savunulması için girişilen siyasal, mali ve askeri önlemlerle ilişkiliydi. Bu savunmanın merkezi omurgası olarak Alman-İtalyan topraklarını ve bunun yanında savunma duvarı oluşturmak üzere Balkanlardaki bir dizi devleti ve doğu Akdeniz'deki Rodos gibi ileri karakolları görüyordu. Bu, kişisel deneyim temeline ve askeri durumun hatalı da olsa akıllıca bir değerlendirmesine dayanan berrak, somut bir yaklaşımdı. Hıristiyanlığın haçlı seferi geçmişinin şeref ve bağlılığı, Papanın çağdaşlarını canlandıracağını umduğu sav ve imge bütününde önemli bir yere sahipti. Ama Pius açısından Kutsal Topraklar'la ilişkili en önemli haçlı seferi terimi olan *passagium*'un büyük ölçüde dilbilimsel ve antika değeri olduğu da önemli bir noktadır.[57] Böylesi bir senaryoda, Kutlama'nın ustaca kullanımının Roma'nın bir tapınak merkezi ve hac mahalli olarak önemine, Türklerin Roma'ya ve genelde yarımadaya erişiminin giderek önem kazanmasına, İtalyan hümanistlerin haçlı seferi desteklerini giderek arttırmalarına ve bunlardan daha önemsiz olmamak üzere, dört İtalyan Papanın ardı ardına gelmesine eklenmesiyle, İtalya'da bir *translatio Terrae Sanctae* izleniminden

[56] *VMH*, 2.312, no 481.

[57] Bu konuda ayrıntılar için, bkz., Norman Housley, 'Pope Pius II and Crusading', *Crusades* 11 (2012), yayımlanacak.

kaçınmak zor olmuştur. Bundan sonra gelen ilk İtalya dışından Papa olan Calixtus'un yeğeni VI. Alexander, amcasının mistik ve eskatolojik yaklaşımını canlandıracak son kişiydi. 1496'da, elçisini Roma'da kabul ettiği Gürcistan kralı Constantine'e Doğudaki piskoposlukların nasıl geri alınabileceğini sürekli düşündüğüne dair güvence verdi, ama yaptıklarına bakılırsa, bu sözlerin pek bir inandırıcılığı yoktu.[58]

Osmanlı karşıtı haçlı seferi Kudüs'ü geri alma açısından bir gerilemeyi temsil ediyorsa da, Ortodokslar için bu kapsayıcılık yolunda beklentiler getirmişti. Biçimsel Kilise birliği 1439'daki Floransa Konsilinde gerçekleşmişti ve 1444 Varna felaketine giden yıllarda, Papalık ve Macaristan çevrelerinin Türk karşıtı haçlı seferlerini destekledikleri yollar açısından özgece bir kardeşlik üretmişti. Ortodoks halklar için duyulan sempati, Kardinal Giuliano Cesarini'nin 1434'te Basel'de verdiği söylevde ve IV. Eugenius'un 1443'teki, Ortodoksların "bizimle aynı kilden yoğrulmuş, aynı unsurlardan oluşan ve en önemlisi, aynı din ve inançta bizimle birleşenler" olarak betimlendiği önemli bir haçlı seferi beyanatında dikkat çekiyordu.[59] Türklerin gaddarlığı üzerine ayrıntılı ve duygusal yorum olan Bartolomeo da Giano'nun 1438'de Alberto da Sarteano'ya yazdığı mektup, Balkanların Ortodoks halklarına, Katoliklere cephe almış olanlarla yan yana reva görülen acı ve köleliği betimliyordu.[60] En çarpıcı olanı, Nrem Senedidir: I. Wladislaw döneminde 1444 seferi sırasında çıkartılan ve kralın yolu üzerindeki Türk garnizonlarına Anadolu'ya çekilmeleri çağrısında bulunduğu kısa bir belgedir. Wladislaw savaşının bir özgürleştirme savaşı olduğunu iddia ediyordu, Yunanlarla Bulgarları, yakın zamanda Batı kilisesine yeniden katılan Hıristiyan kardeşlerini Türk boyunduruğundan

---

58 *VMP*, 2.258-9, no 287.

59 *Epistolae pontificiae*, 68-75, no 261, 73. Ortak insanlığı vurgulamak yalnızca özgecilik değildi: Papa Yunanların çektiklerini Latinlerin de pekâlâ çekmiş olabileceklerine dikkat çekiyordu.

60 Bartolomeo da Giano, 'Epistola de crudelitate Turcarum', *PG* içinde, 158.1055-68.

kurtarmak için savaşıyordu.[61] Kral 1443'teki Uzun Yürüyüş sırasında tabi halkların askerlerini karşıladığı hevesi yeniden ateşlemeyi umuyordu. Bu vesileyle Macarlara sağladıkları destek o kadar önemliydi ki, Sultan Murad'ı, onlara sağladığı zımmi, yani koruma altındaki gayrimüslim statüsünü lağvetmeye itmişti.[62]

Ortodokslar ve Katoliklerin durumunda, bu heyecan Varna sonrasında durulmuş ve eski kırgınlıklar su yüzüne çıkmıştı. Geçmişte birçok kez olduğu gibi, Ortodoks laik kesim içinde birlik hiç popüler değildi ve 1453'e gösterilen tepkiler, Katolik kilise mensuplarının da kendi kuşkularıyla mücadele etmelerinin gerektiğini gösteriyordu. Konstantinopolis'in fethinin doğurduğu şoka, kentin düşüşünü halkının günahkârlığına atfeden ve örneğin Piccolomini'nin III. Calixtus adına 1457'de Macar Kralı Ladislaus'a gönderdiği bir mektupta[63] görülen bir Yunan düşmanı dip akıntısı eşlik ediyordu. Evvelce Bessarion'un Yunanların kendi kaynaklarını ortak fayda için bir araya getiremeyerek kendi düşüşlerine katkıda bulunduklarını kabul ettiğine tanıklık etmiştik ve 1453 felaketinden neredeyse günü gününe on yıl sonra bir sirkülerde patrik güçlü bir şekilde birlikçi konumu destekliyordu: yalnızca Floransa'ya bağlılık Yunanları Türk yönetiminden kurtarabilirdi.[64] Hem Bessarion hem de 1474'ten 1497'ye Konstantinopolis'in Latin Patriği unvanına sahip olan Girolamo Lando (Hieronymus Landus), yalnızca cemaatlerini kurtarmaya değil, aynı zamanda özgür Ortodoksları da bir haçlı seferi ittifakına sokmaya ateşli bir şekilde bağlıydılar; ama ikisi de birliğin koşulları konusunda tavize yanaşmıyordu.[65]

Arkaplandaki kuşku ve kızgınlık gürültüsü 1453'ten sonra da yıllarca devam etti. Capistrano'nun Macaristan etkin-

---

61 *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, der. A Sokołowski ve diğ., 3 cilt (Krakow, 1876-94), 2.451-2, no 303.

62 Imber, *The Ottoman Empire*, 124.

63 *Aeneae Silvii Piccolomini Senensis opera inedita*, der. Josephus Cugnoni (Rome, 1883; tıpkıbasım der., Farnborough, 1968), no 60, p. 131.

64 Mureşan, 'Girolamo Lando', 161.

65 A.g.e.

liklerinde açıkça görülüyordu. Keşişin savunmacısı Giovanni da Tagliacozzo, kahramanına, Mehmed'in Belgrad'ı kuşattığı kriz anında, Katolik olmayan herkesin müttefik olarak görülmesi gerektiğini söyletti. "Sırp, ayrılıkçı, Eflaklı, Yahudi, sapkın hatta inançsız da olsalar, fırtınada yanımızda dururlarsa, onları dostlukla kucaklamalıyız."[66] Özellikle Sırplar, su üzerinde çok becerikli savaşçılar olduğu için hoş karşılanıyordu.[67] Ama 1456'nın koşulları istisnaiydi: başka zamanlar, haçlı seferi için yılmadan kulis yapan Capistrano gibi birisi bile sapkın düşünceye sahip kişilere karşı tavır almaktan kendini alamıyor ve inançlı Ortodoksları dönmesi olası kişiler olarak görüyordu. Şanı kendisinden önce gidiyordu: 1455'te, batı Transilvanya'da stratejik bir müstahkem mevki olan Lippa kent pederleri ondan gelip vaaz vermesini istediler, çünkü dine döndürebileceği "birçok pagan, ayrılıkçı ve inançsız" vardı.[68] III. Calixtus'a Yunanlar ve Sırplar için haçlı seferi desteği sağlama davasını savunurken bile Capistrano onların "hatalı ve ayrılıkçı inanışları nedeniyle, Tanrı'nın tasarrufu ya da en azından izni dâhilinde" acı çektikleri yorumunda bulunmaktan kendini alamıyordu.[69] 1455'teki Raab dietinden birkaç gün sonra, Capistrano Papaya, bir taraftan da sapkın Bosnalılar arasındaki dine döndürme faaliyetlerini engelleyen Sırpların hatalarından yakınan ayrıntılı bir mektup gönderdi.[70] Ve tarihsiz ama muhtemelen 1456'da yazılmış olan bir mektupta, III. Calixtus Kardinal Juan Carvajal'a, Capistrano'nun Yunanları zorla yeniden vaftiz ettiği, kiliselerini yaktığı ve genelde Macar Ortodokslara Türklerden daha kötü muamele ettiği yolunda Roma'ya

66 Tagliacozzo, 'Relatio', 761, aktaran, Housley, 'Giovanni da Capistrano', 104.

67 Tagliacozzo, 'Relatio', 761.

68 *AM*, 12.302. Karş. Johannes Hofer, *Johannes Kapistran: Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirche*, 2 cilt (rev. repr., Heidelberg,1964-5), 2.357-8.

69 *AM*, 12.285-7.

70 *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, der. Euzebije Fermendžin (Zagreb, 1892), 224-6, no 954; Hofer, *Kapistran*, 2.353-4.

ulaşan şikâyetler konusundaki kaygılarını iletiyordu. Bunun Türklere karşı Hıristiyan direnişine vereceği zararı düşünen Papa, raporlara inanmanın zor olduğuna inanıyor, ama temsilcisinden soruşturmasını istiyordu, çünkü nezaketle söylediği gibi, "her şeyin bir zamanı vardı."[71]

Bu noktada, Mora farklı sorunlar arz ediyordu. 1450'lerde ve 1460'larda bu bölgenin Türk ilerlemesinin nasıl durdurulacağı üzerine düşüncelerde merkezi bir yer aldığını görmüştük ve Bessarion bu kaygıları Palaiologos hanedanının arta kalan üyelerinin çıkarlarına verilen destekle birleştirmişti. Silvia Ronchey, Palaiologos'larla önde gelen birçok İtalyan aile arasındaki evliliklerin kardinale yardımcı olduğunu vurgular, bunlar 1420'lerin ortalarında Mistra'lı II. Theodoros'la Cleope Malatesta arasındaki evlilikle başlamıştı. Ronchey Bessarion'a dikkat çekici ölçüde ihtiraslı bir plan atfetmişti, bu hanedan bağlantılarını (veya "*alleanza italo-bizantina*") haçlı seferi mekanizmasıyla Katolik dünyasının seferber edilmesiyle bağlayacak "un vero e proprio piano di salvataggio di Bisanzio." Ronchey, başka bilginlerin önerilerini uyarlayarak, Piero della Francesca'nın başyapıtı *Flagellazione di Cristo*'nun (İsa'nın Kırbaçlanması) Bessarion projesinin kodlanmış bir betimlemesi olduğunu, figürlerin olayın ana aktörlerini, işkence gören İsa'nın da Konstantinopolis'i temsil ettiğini öne sürer.[72] 1459'da Mora'ya bir sefer kuvveti gönderme planları, sürgündeki despot* Thomas'ın 1461'de,

---

71 *BF*, NS2.89, no 162.

72 Silvia Ronchey, 'Malatesta/Paleologhi. Un'alleanza dinastica per rifondare Bisanzio nel quindicesimo secolo', *Byzantinische Zeitschrift*, 93 (2000), 521-67. Bu savlar kendi kitabında genişletilmektedir, *L'Enigma di Piero. L'ultimo bizantino e la crociata fantasma nella rivelazione di un grande quadro* (Milan, 2006).

* Despot: Bizans İmparatorluğunda, imparatorun oğullarına ve damatlarına verilen unvan. Başlangıçta yalnızca veliaht prens için kullanılıyordu. Bu prenslerin yönettiği Bizans devletine bağlı olan (ya da olmayan) devletlere de "despotluk" adı veriliyordu. Bunların en önemlileri, Epiros, Mora ve Sırbistan despotluklarıydı. Bu despotlukların kimileri, Konstantinopolis düştükten sonra da bir süre varlıklarını sürdürdüler –çn.

ardından ertesi yıl Aziz Andreas'ın* (aynı şekilde sürgün) başı ve 1465'teki ölümünün ardından, Thomas'ın kızkardeşi, Sophie olarak da bilinen Zoe'nin muhafızlığının Roma'ya varması hep Latin-Yunan yaklaşmasının unsurları olarak düşünülebilir. Bu sıralarda Yunanlar önemli sayılarda Katolik Batı'ya geliyorlardı ve etkinlik yelpazesine katkıları da etkileyiciydi.[73] Mora'ya ve Palaiologos hükümdarlarına gösterilen bu ilginin yankıları geniş çaplıydı, ama devreye bir dizi dürtü ve etki giriyordu ve bunlar arasında güvenle bir ayrım yapmak zordur. Olasıdır ki Bessarion Palaiologos'lar lehine inançlı bir lobiciydi, ama tüm haçlı seferi programının hanedanın topraklarını geri alması üzerine kurduğunu iddia etmek indirgemecilik olur. Böyle olmuş olsa bile kardinalin yaklaşımının diğerlerinin yanında önceliğe sahip olması yolunda II. Pius'u ikna etmiş olması pek olası değildir. Pius hep çok pragmatikti, gerek Mantova'da Despot Thomas'ın imparatorluk iddiaları olsun, gerekse de Aziz Andreas'ın başının Türk işgalindeki Patras'tan kaçıp kardeşi Aziz Petrus'a katılmak üzere 1462'de Roma'ya gelmiş olmasının çınlayan sembolizmi, eline geçen herhangi bir retorik aleti devreye sokmaya istekliydi.

1472'de, Zoe Moskovalı III. İvan'la (Büyük) evlendi; masraflar papalığın *depositeria della crociata* fonundan karşılandı. Bu birliktelikte Bessarion'un Palaiologos hanedanını devam ettirme projesinin gerçekleşmesini, bunun Moskova'nın "Üçüncü Roma" olma ideolojisine dâhil edilmesini görmek mümkündür.[74] Moskova'dan İran'daki Uzun Hasan'ın topraklarına kadar uzanan büyük bir Osmanlı-karşıtı koalisyon yaratma olasılığı ortaya çıkıyordu, özellikle de Podebrad'lı Jiri'nin 1471 Martında ölümü papalık *curia*'sının Bohemya çıkmazından kurtulma şansını olası kılmışken.

---

* Patras'taki Aziz Andreas (Agios Andreas) kilisesi –çn.

73 Jonathan Harris, *Greek Emigres in the West 1400-1520* (Camberley, 1995), 189.

74 Ronchey, 'Malatesta/Paleologhi', 559-66.

Son olarak Negroponte'nin düşüşünün ertesinde IV. Sixtus tarafından gönderilen dört papalık temsilci heyeti de dâhil olmak üzere, Katolik hükümdarların çağrılara yanıt vermekten sürekli kaçındıkları düşünülürse, doğulu güçlerden ittifaklar oluşturmanın çekiciliği anlaşılabilir. Ama Bessarion ve başkaları gerçekten de Türklere karşı Rus desteğinin sağlanabileceğine inandılarsa, kısa sürede hayal kırıklığına uğradılar. Moskova'ya gelişinin ardından Zoe vaftiz olduğu Ortodoksluğa geri döndü. Ruslar kiliselerin birleşmesine şiddetle karşı çıkmıştı ve jeo-politik senaryo Rusların haçlı seferi planlarına katılmalarına karşıydı. Bu bağlamda, büyük köprü inşaatçısı Bessarion'un 1472'deki ölümü ve Ortodoks Kilisesinin aynı yıl içinde birliği reddetmesi tali önemdeydi. Çünkü kuzeyin iki büyük genişlemeci gücü olan Moskova ve Polonya-Litvanya'nın müttefik değil de düşman olmaları neredeyse kaçınılmazdı. Osmanlıların 1475'te Kefe'yi fetihleri, 1478'de Kırım'da vasal bir hanlığın kurulması ve 1484'te Moldova'nın kıyı kesiminin fethi, hem Krakov hem de Moskova'da kaygılara neden oldu, ama durumu değiştirmedi. Her iki güç açısından da, bu olaylar Moskova'nın 1478'de Novgorod'u fethinin gölgesinde kaldı.[75] Moskova'nın istikrarlı bir güney sınırına ihtiyacı vardı ve hanlığı Litvanyalılar ve Polonyalılar karşısında bir müttefik olarak görüyordu. 1490'larda Baltık bölgesindeki Rus ihtirasları onları, Katolik güçler Roma'ya yardım talebiyle karşılık verince, papalıkla bir çarpışma rotasına soktu. 1496'da İsveç naibi Sten Sture'ye Finlandiya'daki Rus saldırılarını püskürttüğü için endüljans bahşedildi.[76] Aynı zamanda, Töton Şövalyelerinin Livonyalı üstadı, Maximilian'ın planlı *Romzug*/haçlı seferi temelinde bahşedilen endüljansların kazancına erişim elde etmeye çalışıyordu. Çok geçmeden, Tarikat Moskova'yla fe-

[75] Halecki, 'Sixte IV', 241-64.

[76] *VMP*, 2.262, no 290. Aynı zamanda bkz., Thomas Lindkvist, 'Crusades and Crusading Ideology in the Political History of Sweden, 1140-1500', in *Crusade and Conversion on the Baltic Frontier 1150-1500*, der. Alan V. Murray (Aldershot, 2001), 119-30, 126-9.

laketle sonuçlanacak ve mali açıdan bitirici bir savaşa dalacaktı.[77]

Moldova'yı bir haçlı seferi koalisyonuna sokma olasılığı daha çok umut vaat ediyordu.[78] 1473'te, tam da Moskova üzerine umutların sönmekte olduğu sıralarda, kendinden menkul "Dük" Büyük Ştefan, Türklere karşı isyan etti ve 1456'da başlamış olan sultanlığa boyun eğme dönemini sona erdirdi. Ştefan'ın 1472'de evlendiği karısı Maria Assanina Palaiologina'dan etkilenmiş olması mümkündür. Aşağı Tuna'da yeni bir haçlı seferi cephesi için fırsat doğmuştu; ve Osmanlı taktiklerine aşina olan Moldavlar, sultan için Polonya ve Macar ordularından daha büyük bir tehdit oluşturuyordu. IV. Sixtus'un bunun üzerinde durmak istemesi şaşırtıcı değildir, özellikle de Ştefan'ın orduları 1475 Ocağında Vaslui'de önemli bir zafer kazandıktan sonra. Vaslui'de ele geçirilen sancakların Roma'ya varışları, alışılmış kötü haberlerden memnuniyet uyandıran bir sapma oluşturdu; bu kötü haberlere 1475'te Türklerin Ceneviz limanı Kefe'yi ele geçirmeleri de dâhildi. 9 Nisan 1476'da, Papa dönemin en olağanüstü bağışlarından birini Ştefan'a yaptı. Kutlama endüljanslarını özgül bir bağlılık programı uygulayan Moldova'daki müminlere bahşetti ve Baia'daki Katolik kilisesine nakit yardımında bulundu. Gelirler yalnızca Styria'ya, Türk savaşı için verilecekti ve 1477 Ocağında bağış Akkerman'daki (Cetatea Alba) katedral kiliselerini de kapsayacak hale getirildi.[79] Sixtus'un kullandığı sözcüklerden, iki bağış için inisiyatifin Ştefan'dan geldiği açıktı. Büyük bir Osmanlı saldırısıyla karşı karşıyaydı ve terminoloji prensliğini akıllıca bir dış savunma bölgesi, Macar *antemurale*'yi zarardan koruyan bir "dış tabya" olarak resmediyordu. Alexandru Simon Ştefan'ın dönemin haçlı seferi söylemine aşina olduğunu ve danışmanlarının Kutlama bağışının alınaya değer bir şey olduğuna hükmettiğini göstermiştir. Emirnamelerde anılan

---

77 *AR*, no 7005.

78 Bkz., Alexandru Simon'un birçok çalışması.

79 *VMH*, 2.449-51, no 634, 452-3, no 636.

tövbekârlarla bağışçıların kim oldukları o kadar açık değildir. Moldova'da önemli miktarda Macaristan, Almanya ve Polonya'dan gelme Katolik nüfus vardı. Diğer yararlanıcılar herhalde dönmelerdi: 1461'de Kuralcılar Moldova'da büyük başarı kazandıklarını öne sürmüş, orada bir kilise altyapısı olmadığından, dine yeni girenler için günah çıkartma ayrıcalıkları almışlardı.[80] Mureşan'ın belirttiği gibi, 1476 emirnamesinin alışılmadık ölçüde ayrıntılı tarihsel mukaddemesi, endüljanslarla papalık yetkesi arasındaki yakın bağlantıyı açıklamanın mükemmel bir yoluydu.[81] Ştefan'ın siyasal ihtirasları bulanıktır, ama Roma'nın övgü ve desteğinin Moldova'nın fiilen ve yasal açıdan bağımsız bir güç olarak kurulmasına yardımcı olacağını ummuş olabilir.

Türklere karşı direniş Katolik dünyasından umut edilen ve gerekli olan desteği sağlamayı başaramadı. Ştefan'ın Roma'ya diplomatik yaklaşımlarını güçlü bir şekilde destekleyen Venedik 1479'da Mehmed'le barış yaptı; ve cumhuriyetin aracılığı olmadan, Ştefan'ın *curia*'yla olan ilişkileri de hızla soğudu. Ne Macaristan ne de de Polonya Ştefan'a yardıma hazır değildi, her ikisi de, Moldova'nın Türkler tarafından yenilgiye uğratılmasının onların Moldova üzerindeki korumalarının elverişli koşullarda gelişmesine yardımcı olacağını hesaplıyordu. *Curia* da Ortodoks bir prense çok fazla yardımda bulunmaya cesaret edemiyordu, özellikle de Macaristan'ın Moldova'nın statüsü üzerine hassasiyeti ve Buda'da Ştefan'ın papalığın desteği taleplerine müdahale edeceği kuşkusu (ki bunu yaptı) karşısında. Otranto'nun düşmesi, Ştefan'ın Roma'daki kredisini yükseltti, çünkü evvelce Arnavutluk'un olduğu gibi, Moldova'nın da Osmanlı kaynaklarını eriteceği düşünülüyordu, ama bu voyvodaya ek bir yardım sağlamadı: tersine, *curia*'nın önceliği Puglia'daki limanın geri alınmasıydı. 1484'te Ştefan feci bir kayıp yaşayarak tüm Karadeniz kıyısını, Kilia ve Akkerman limanları da dâhil olmak üzere kaptırdı ve Osmanlı-karşıtı politika-

[80] *BF*, NS 2.497-8, no 955.

[81] Mureşan, 'Girolamo Lando', 206-7.

sı karaya oturdu. Askeri durum bulanık hale geldi: 1497'de, Ştefan kaybedilen limanları geri almak üzere bir haçlı seferi olarak tanıtılan bir Polonya istilasını Macar ve Osmanlı askerlerini kullanarak püskürttü.

Bu hayal kırıklığı, Balkanlarda ve Yunan dünyasındaki tipik durumdu. 1443'te Bulgarların Macarlara "Uzun Yürüyüşleri" sırasında verdikleri destek din kardeşlerini etkileyecek ve Türk yöneticilerini kızdıracak kadar önemliydi. Ama benzeri başka bir sefer somutlaşırsa, yeniden ayaklanırlar mıydı? 1455'te Türkler tarafından esir alınan ve 1463'e kadar ordularında hizmet eden Sırp Konstantin Mihailoviç, Osmanlıların onların ayaklanacağından endişe duyduğunu bildirmişti ve kimi haçlı seferi heveslileri de Hıristiyanların ayaklanmasını planlamalarına dâhil ediyorlardı.[82] Bu, 1462 Martında kardinaller arasındaki destekçilerine hitap ederken, II. Pius'un da en gözde konularındandı.[83] Diğer yandan, 1481 sonunda, Mátyás II. Bayezid'in büyük iç sorunlar yaşadığı fikrini çürüttü. Kardinal Gabriele Rangoni, kuşkucu bir şekilde, nerede, diye sordu, nerede herkesin durmadan sözünü ettiği sözüm ona Hıristiyan isyanları?[84] 1443'te yaptıklarının karşılığında gelen Türk misillemelerinin ardından, söz konusu halkın yalnızca din kardeşlerinin güçlü bir şekilde gelmeleri durumunda isyan edecekleri ve bu da gerçekleşmediğinden, ne Osmanlı korkularının ne de Hıristiyan umutlarının denemeye tabi tutulmadığı bir yanıt olabilir. Bessarion ve Lando gibi yakınlaşma destekçilerinin gösterdiği tüm vizyon ve istihbarata karşın, bu bölgeyi Osmanlı

---

82 Mihailović, *Memoirs*, 147, 169. Mihailović için bkz., Stephen Turk Christensen, 'The Heathen Order of Battle', Stephen Turk Christensen, der., *Violence and the Absolutist State: Studies in European and Ottoman History* (Copenhagen, 1990) içinde, 75-135. Jean Germain 1451'de iyimserdi: C. Schefer, der., 'Le discours du voyage d'oultremer au très victorieux roi Charles VII, prononcé, en 1452 [sic] par Jean Germain, évêque de Chalon', *Revue de l'orient latin*, 3 (1895), 303-42, 330-1.

83 *Pii II Commentarii rerum memorabilium que temporibus suis contigerunt*, 7.16, der. Adrian van Heck, 2 cilt, Studi e testi, 312-13 (Citta del Vaticano, 1984), 1.460-3.

84 *MKL*, 2.191-5, no 103.

denetiminden kurtarmak yalnızca Katolik Avrupa'yı seferber ederek gerçekleşebilirdi. Soru şuydu: Katolik cemaati *içinde* var olan bağlılık ve karşıtlık eğilimlerinin, içeridekine göre dışarıdaki haçlı seferine daha fazla yardımcı olacağı ortaya çıkacak mıydı?

2.3 KATOLİK AVRUPA: EVRENSEL VE TİKEL

Osmanlı karşıtı haçlı seferi ideolojisinin tüm dokusunu temellendiren sav, Türklerin, her Hıristiyan mümini ve *respublica Christiana*'yı oluşturan tüm devletleri tehdit ettiğiydi. Birleşik bir karşılığı hem gerekli hem de uygun kılan buydu. Halk kitlesi, esas olarak kişisel hizmet ya da mali yardımla bireysel düzlemde katkıda bulunacak, hükümdarlar da Papayla uyum halinde çalışarak bu karşılığın eşgüdümünü gerçekleştirecek, askeri yapıyı ve önderliği sağlayacaktı. Her ne kadar görünümde basit gözükse de, bu yaklaşım çözülemez gerginlikler içeriyordu. Birincisi katılım zorunlu muydu yoksa gönüllü mü? *Curia* haçlı seferini desteklemenin çok önemli olduğu ve dolayısıyla herkes için dinsel bir zorunluluk oluşturduğu görüşündeydi. Haçlı seferlerine katkıda bulunmaktan kaçınan Hıristiyanlar, kendi selametlerini tehlikeye atıyorlardı.[85] III. Calixtus'un haçlı seferleri endüljanslarının eleştirisine güçlü bir yazılı yanıt, müminin "selametin ön koşulu" (*de necessitate salutis*) olarak katkıda bulunma görevini vurguluyordu. Bu "genel zorunluluğa" karşılık vermeyi reddeden herkes, hayırseverlikte kusurlu kalacaktı ve Papanın haçlı seferi çağrısı doğrudan İsa'nın ya da Aziz Petrus'un ağzından yapılmış kadar geçerliydi.[86] Bu ve Rodrigo Sánchez de Arévalo'nun Bessarion'a ithaf ettiği 1470 tarihli *De remediis afflictae Ecclesiae* de aralarında olmak üzere benzeri metinlerde, bir dizi tema iç içe örülmüştü: haçlı seferi destekçiliği, endüljans savunusu ve konsilciliğin reddi.[87]

---

85 *AE*, 9.617, ad ann. 1453, nos 9-11; Piccolomini, *Opera omnia*, 922.

86 *Notes et extraits*, 6th ser., 155-68.

87 A.g.e., 4th ser., 279-82.

Ama haçlı seferlerine *generalis obligacio* fikri tartışmalıydı, yalnızca gerçeklikle değil, haçı ele almanın tarihsel olarak gönüllü doğasıyla da çelişiyordu. Bu kimi olağanüstü efelenmelere yol açtı, II. Pius 1460 Ocağında "yetkisinin tamlığının" ona, haçlı seferleri için tüm Hıristiyanları hükümdarlarına danışmadan vergiye bağlama hakkını verdiğini iddia etti.[88] İşin esası, haçlı seferlerinin açtığı çözülemez mali sorunları aşmak üzere, dinsel bir zorunluluk inşa ediliyordu ya da en azından daha az sorgulanabilir olanlardan çıkarsama yapılıyordu. Papalığın sıradan insanları Kutsal Topraklar'a gerçekleşen haçlı seferleri için vergiye bağlamaya çalıştığı paralel vakada, özellikle Üçüncü Haçlı Seferi sırasındaki Salaheddin salmasında olduğu gibi, dinsel ve kamusal görevler birbirine karışıyordu. On beşinci yüzyıl sonlarında, on ikincinin sonlarında olduğu gibi, laik kesimin karışıklığı algıladığını ve vergiyi reddettiğini göreceğiz.

İkincisi, Türk tehdidi gerçekten herkesi etkiliyor muydu? 1472 Martında IV. Sixtus'un yaptığı gibi bir Papa Türklere karşı sefere çıkanların "Katolik inancının savunması için, ülkeleri (patria) için, karıları ve çocukları için"[89] savaştığını iddia ederken, sözüm ona evrensel bir dava uğruna güçlü bir şekilde kişiselleşmiş bir söylem tutturuyordu. Lobiciler Horatius'un "Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet" (kt. 1, ep. 18) sözünü pek seviyordu: yani komşunun evi yanıyorsa, bu senin sorunundur. Ama yanan ev uzaklaştıkça, bu giderek daha anlamsız hale geliyordu ve her ne kadar Raymond Pérault 1502'de Utrecht ruhani meclisi ve başkanına Türk tehdidinin Avusturyalılar ve Macarlar kadar onların kentini ilgilendirdiğini iddia etse de, herkes biliyordu ki, gerçek başka türlüydü.[90] Venedik doge'unun* 1470'de id-

88 *Sacrorum conciliorum*, 32.265-6.

89 *AE*, 10.525, ad ann. 1472, nos 2-3.

90 *Codex documentorum*, 417-21, no 290, at 418.

* Doge: İtalyan kent devletlerinin seçilmiş hükümdarı. Venedik doge'u cumhuriyetin soyluları tarafından kaydı hayat şartıyla seçiliyordu, ama unvanları babadan oğula geçmiyordu –çn.

dia ettiğinin aksine, herkes "aynı gemide" değildi.[91] Sixtus'un 1472'deki silah başı çağrısına karşı kuşkucuların yanıtı, savaşma vaktinin Türkler *gerçekten* onların kendi evlerini, karılarını ve çocuklarını tehdit ettiğinde geleceği yolundaydı. Bu eski bir yanıttı: şair Rutebeuf iki yüzyıl önce Kutsal Topraklar adına yapılan çağrıya yanıt olarak söylemişti.[92] Ve dinsel, ahlaki, stratejik ve pragmatik terimlerle, bir karşı yanıtlar cephaneliği de el altındadır. Türklerin elinde öldürülen, köle yapılan ve baskı gören din kardeşleri adına silaha sarılma yoluyla hayırseverlik, en baştan beri haçlı seferi ideolojisinde yer alan bir çekirdek Hıristiyan erdemiydi.[93] Evvelce benzeri çağrılara yanıt vermemiş bir prensin, Türk saldırıları karşısında diğer güçlere çağrıda bulunmasının ahlaki bir yanı yoktu. Prenslerin cephedeki Hıristiyanları desteklemeleri anlamlıydı, çünkü Türklerin *libido dominandi*'si o kadar güçlüydü ki, yenilgiye uğrayana kadar durmayacaklardı.[94] Bu temanın özellikle acıklı bir sürümünde, Pérault 1501 Temmuzunda Alman dietine, Türkler Alman anavatanına geldiğinde nereye sığınmayı planladıklarını sormuştu; belki de Lübeck'te toplanır, İngiltere, İrlanda ya da Orkney adalarına gitmek üzere yelken açarlardı?[95] Bir de, uzakta savaşmak, insanın kendi topraklarını yıkımdan korumasını sağlıyordu. 1501 Aralığında Maximilian'ın belirttiği gibi, "İnanç, diğer Hıristiyanların savunulması ve şan" için silaha sarılmak, "yalnızca inanç için değil, aynı zamanda ülkesi, yüreği, karısı, çocukları, özgürlüğü ve yaşamı" için

---

91 Margaret Meserve, 'News from Negroponte: Politics, Popular Opinion and Information Exchange in the First Decade of the Italian Press', *Renaissance Quarterly*, 59 (2006), 440-80, 453.

92 Rutebeuf, *OEuvres completes*, der. Edmond Faral ve Julia Bastin, cilt. 1 (Paris, 1959), 476, stanza 20, lines 156-60.

93 Jonathan Riley-Smith, 'Crusading as an Act of Love', *History*, 65 (1980), 177-92.

94 Ya da, İtalyan hükümdarlara öne sürülen savlara göre, Eski Roma'yı, malları arasındaki Yeni Roma'ya katana kadar: *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum*, der. L. Thalloczy ve A. Antal, cilt. 2 (Budapeşte, 1907), 209-10, no 278.

95 Kraus, *Reichsregiment*, 231.

savaşmaktan çok daha yeğlenebilir bir şeydi ve dolayısıyla "savaş, katliam, kundakçılık, yıkım ve esaret" önlenmiş olacaktı.[96] Her ne kadar IV. Sixtus'un pro patria temasını baş aşağı etmeyi içeriyorsa da, Maximilian'ın mantığı akıllıcaydı ve diğer savlarla birlikte sağlam dinsel, klasik ve pratik temellere dayanan derli toplu bir dava oluşturuyordu.

Sorun, ilk karşı sav (hayırseverlik) dinsel değerlere dayanırken, diğerlerinin çıkara dayanmasındaydı. Ahlaki açıdan, haçlı seferi dava olarak eşsizdi: bir prensin din kardeşlerine karşı sürdürdüğü bir savaşın arkasında hangi meşruiyet yatarsa yatsın, İsa için savaş daha üstündü.[97] Ama pratik konulara gelindiğinde, öne sürülen bu savlar, yazarların açıkça ifade etmekten kaçındıkları da aralarında olmak üzere, kimi daha güçlü savlarca ters yüz edilip yenilgiye uğratılabilirdi. En bariz örneği alırsak, Venedik'in anavatanda yayılmasından kaygı duyan İtalyan güçler, cumhuriyetin Türklere karşı toprakla ilgili, ticari ve mali zararlara uğramasından memnunluk duyabilirdi. Genelde Türklerden, Venedik'ten duyduklarından daha fazla korku duyabilirlerdi, ama izledikleri politika, fedakârca ortak eylemin uzun vadede en fazla yararı sağladığı, ama kısa vadeli öz-çıkarın çekiciliğinin dayanılmaz olduğu "esirin açmazı" durumuna güzel bir örnek oluşturuyordu. Dolambaçlı bir yoldan ve beklenmedik bir saflıkla, II. Pius Francesco Sforza'ya Türklere karşı bir haçlı seferi için güven içinde Milano'dan ayrılabileceğini, çünkü ana düşmanı olan Venedik'in bu seferden çıkar sağlayacağını söylediğinde, bu sorunu kabul etmiş oluyordu; Dükün tepkisini kestirmek zor olmasa gerek.[98] Uygulamada, Pius

---

96 Gebhard Mehring, 'Kardinal Raimund Peraudi als Ablaskommissar in Deutschland 1500-1504 und sein Verhaltnis zu Maximilian I.', *Forschungen und Versuche zur Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit. Festschrift Dietrich Schafer* (Jena, 1915) içinde, 334-409, belge no 4, 394-6, 395, para 5.

97 E.g. Piccolomini, *Opera omnia*, 843 (III. Calixtus adına III. Friedrich'e yazılmış, 1457): 'sit iustissima tua causa, at iustius est pro Christo pugnare'.

98 *Pii II orationes*, 3.113-14.

haçlı seferi için Venedik'in desteğini alırsa, Milano'nunkini yitirecekti ya da tersi.[99] Dolayısıyla da, 1477'de Carinthia cemaatlerinin yakındıkları, İkinci ve Üçüncü Haçlı Seferi'nde Bavyera düklerinin III. Konrad ve Barbarossa'yla Anadolu ve Ermenistan'a gitmiş olmalarına karşın, ardıllarının, açıkça bu işten çıkarlarının olmasına karşın, komşularının yardımına gelmemiş olmaları açmazı.[100] Bu tür savlara dayanan dinsel bir dava, temelden kusurluydu.

Bunlar ciddi sorunlardı, ama yıkıcı etkilerini abartmak da yanlış olur. O zaman da, her zaman olduğu gibi, insanlar çelişkilerle yaşamayı başarıyordu. Müslümanlarla ticaret üzerindeki ticaret yasağında bunun bir paraleli görülebilir, bu her Kutsal Perşembe *In coena domini* emirnamesinde yineleniyor, ama papalığın kendi uygulaması olan ticarete tanınan imtiyazlarla çiğneniyor ya da etrafından dolanılıyordu.[101] Haçlı Seferi ideolojisi, Papa II. Urbanus'un 1095 Clermont çağrısındaki kusurlu kutsal savaş ve hac sinerjisinden beri hep gerginlikler içermişti. Urbanus'tan başlayarak da, bütün haçlı seferi yandaşları, lobicileri ve vaizleri, savlarını hitap ettikleri tikel dinleyici kitlesine uydurmayı öğrenmişti. Koşullar yaşamsal önemdeydi ve bunun ne anlama geldiğinin canlı bir kanıtı, 1456'daki Macaristan uygulamasında görülebilir. Kardinal Carvajal, Hunyadi'nin, Macaristan'da hâlâ gerekli olduğu gerekçesiyle Capistrano'nun Viyana'ya gitmemesi gerektiği talebine boyun eğmişti. Konu şuydu ki, papalık temsilcisi, öz-çıkar gereğiyle "sizin (yani Hunyadi'nin) yetkeniz, kendi kısmetsizlikleri ve Türlerden duyulan korku nedeniyle Macarların kolaylıkla savaşmaya yöneltilebilecekleri için, Macaristan'ın alçak bölgelerindeki" gereksinimlere

---

99 Baldi, *Pio II*, 239-41, ama onun da dikkat çektiği gibi (247), Fransa'nın 1464 başlarında Milano üzerindeki baskısı, Dük'ü son dakikada Pius'un haçlı seferine katılmaya zorlamıştı.

100 *Notes et extraits*, 5th ser., 14-15.

101 Bkz., Stefan Stantchev'in önemli araştırması olan *Embargo: The Origins of an Idea and the Implications of a Policy in Europe and the Mediterranean, ca. 1100-ca. 1500*, Doktora, Michigan Üniversitesi, 2009, özellikle bölüm 6.

Capistrano'nun ikna yeteneğinin fazla geleceğine evvelce karar vermişti. Dolayısıyla Capistrano'nun haçlı seferi için imparatorluk sarayında çalışması daha yararlı olacaktı.[102] Bu durumda, yardımı istenen kişilere olan talebin, bulundukları yere göre şekillendirildiğini görüyoruz. 1455'te, Calixtus orta İtalya'daki vaizlerine, endüljans verebilecekleri katkılar arasına, "haçlı seferinin hazırlanması ya da harekete geçirilmesi ya da başka kişisel hizmetlerin sağlanması" gibi askeri olmayan türden desteklerin de katılması talimatını vermişti.[103] Ertesi yıl, Papa, papalık kalyonları için güverte kerestesi, direk ve yelken sırığı toplayan vaizlerinden birinin, bunların nakliyesi karşılığında da endüljans sağlamasını kabul etmişti.[104] II. Pius 1463 sonunda Papalık Devletlerinde vaizler görevlendirdiğinde, Ancona'dan hareket edecek bir sefer için yararlı olacağını bildiğinden, kabul edilebilir bağışlar arasına tahıl da koymuştu.[105]

1456'da Macaristan ve 1450, 1463-4'te İtalya, acil ve özgül gereksinimlerin hem haçlı seferi mesajlarına verilen yanıtlar hem de bunlara yanıtların aldığı biçimin şekillenmesi açısından çok önemli olduğu özel durumlardı. Daha uzak ülkelerde, insanların nasıl tepki verdiğini etkileyen etmenler daha geniş bir yelpazeydi. Bazen bunlar esas olarak siyasal oluyordu. Fransızların haçlı seferleri konusundaki konumları ayrılmaz biçimde, kraliyet ailesi olsun ya da daha düşük Anjou ailesi, Valois'ların İtalya'daki beklentileriyle iç içe geçmişti. Fransa'nın Mantova kongresine gönderdikleri temsilcilerin taviz vermez duruşu bunu çok iyi ortaya koyar;[106] II. Pius'un papalığı sırasında ilişkiler en alt düzeye inmişse de, daha sonra çok düzelmiştir. Gerçek şudur ki, bireysel olarak Fransız kadınlar ve erkekler Osmanlıların ilerlemeleri ve Türklerin gaddarlıklarından çok rahatsız olsalar da, Napoli

---

102 *AM*, 12.384.

103 *BF*, NS2.58-9, no 109.

104 A.g.e., NS2.123, no 230.

105 *AM*, 13.310-12.

106 *Sacrorum conciliorum*, 32.251-5.

projesine katkısı olduğu durumlar dışında, krallık desteklemediği için, hizmetlerini ya da paralarını almak nadiren mümkündü.[107] Kiliselerinde bunun hakkında pek bir şey duymamış olmaları da mümkündür: Amnon Linder, Clemens'in 1308'de Kutsal Topraklar haçlı seferini ayinler sırasında tanıtmasının "ağırlıklı olarak Fransız bir karakteri" olmasına karşın, böylesi kaynakların on beşinci yüzyılda dramatik bir şekilde kuruduğuna dikkat çeker.[108] 1500'e gelindiğinde, *Gesta Dei per Francos** imgesine bağlı tüm o şan bir yana, Fransa'nın diplomatik çıkarlarıyla Osmanlılarınki arasında bir sinerji olduğu açıktı.

Almanya tamamen farklı bir görüntü arz eder. Güney Almanya'da, Clemens'in malzemesinin Osmanlılara (ve daha sonra da Hus'çulara) karşı kullanılmak üzere 1456'da III. Calixtus tarafından uyarlanması, beğenili bir karşılık buldu. Linder'in belirttiği gibi, "Kâfirlere karşı savaş için ayinlerdeki konuşmalar, Tuna boylarındaki halklara, Seine ya da Thames kıyısındakilere oranla çok daha anlamlı geliyordu."[109] Aynı zamanda, Turcica, yani Türkler üzerine haberler, kehanetler, vaazlar ve çeşitli röportajlar da matbaa makinalarından çıkıyor ve Balkanlar'dan gelen kötü haberlere hem hayranlık hem de nefret duyan bir piyasaya dağılıyordu.[110] Ardı ardına dietler cephenin Almanya'ya doğru yaklaşmasını tartışıyordu. 1501 Kasımında Maximilian, Türklerin hem Macaristan hem de Polonya'yı istila etmeleri durumunda Regensburg'un bir sınır kenti olabileceğini iddia etti. Kâfir Türklerle sapkın Hus'çular arasında bir ittifak kâbusunu dillendirdi, bu

---

107 Jean-François Lassalmonie, 'Louis XI, Georges de Poděbrady et la croisade', *NC* içinde, 185-203.

108 Amnon Linder, *Raising Arms: Liturgy in the Struggle to Liberate Jerusalem in the Late Middle Ages* (Turnhout, 2003), 125, 187.

* *Gesta Dei per Francos* (Frankların Tanrı adına yaptıkları): 1107-1108 tarihlerinde Nogent'li Guibert tarafından kaleme alınmış I. Haçlı Seferi anlatısı –çn.

109 A.g.e. 126 (aktarma), 186-9, aynı zamnda, etkinin tartışması için bkz., 364-5.

110 *Turcica: Die europaische Turkendrucke des XVI. Jahrhunderts, I. Bd, MDI-MDL*, ed. Carl Gollner (Bükreş, 1961).

durumda tüm imparatorluk bu tehdide karşı Bavyera kentine destek verecekti. Bu bir dereceye kadar klasik bir blöftü: Maximilian Regensburg'ün önemi üzerine oynuyordu, çünkü adamları ve destekçileri Frankfurt'u yeğleyen esas düşmanı Berthold von Henneberg'in başında bulunduğu imparatorluk yönetimi (*Reichsregiment**) için bu kenti istiyordu.[111] Ama 1501'de Türklerin Maximilian'ın Avusturya topraklarındaki akınları, Bavyera'ya bir tehdidi yalnızca bir fantezi olmaktan çıkartmıştı. Buna karşın, Almanya'nın gücünü esas olarak ellerinde bulunduran prensler eyleme geçmeyi reddettiler; ve her ne kadar Hıristiyan Avrupa'nın genel bir seferberliği için çağrıda bulunulduğu bahanesinin ardına sığınmış olsalar da, altta yatan esas tavırları muhtemelen Maximilian'ın kalıtsal Avusturya topraklarının (*Erbländer*) kendi başının çaresine bakması gerektiği doğrultusundaydı.

İmparatorluk dietlerinin tepkisiz kalmalarının önemli nedenlerinden biri de, papalığın niyetlerine giderek artan güvensizlikti. Erich Meuthen'in vurguladığı gibi, haber habercinin giderek azalan inandırıcılığından çekiyordu.[112] Mantova'da ve 1460'daki, Kardinal Bessarion'un imparatorluk temsilcilerinin üstlendiği taahhütlerden hareket üretme girişimlerinde bulunduğu bir dizi diette, haçlı seferlerinin Alman parasını elde etmek ve bunları Roma'ya ihraç etmek için bir araç olduğu görüşü ifade edildi. 1460'ta Bessarion güçlü ve inandırıcı bir şekilde bu önyargıya karşı mücadele etti. Son zamanların tarihçileri, Alman topraklarının curia'ya diğerlerinden daha fazla nakit sağladığının gerçek olmadığına karar verdiler. Ama bu kuşkusuz Bessarion'un başarısız olmasına katkıda bulundu ve onyıllar sonra aynı önyargı bu kez Pérault'nun müzakerelerinde bir engel

* Reichsregiment (İmparatorluk hükümeti): 1500 ve 1521 yıllarında, imparator (ya da vekili) ve imparatorluğun çeşitli kesimlerinden gelen 20-22 temsilciden oluşan ve Nürnberg kentinde toplanan yönetim birimi. İlk girişim 1502'de, ikinci de 1531'de imparator tarafından lağvedilmiştir –çn.

111 *AR*, no 12713.

112 Meuthen, 'Reiche'.

oluşturdu.[113] Baş destekçisi Johannes von Paltz, yaratıcı bir şekilde, Almanya'nın Pérault'nun vaazlarından sonra maddi açıdan daha iyi bir durumda olacağını öne sürmüştü, "çünkü endüljanslar ilahi uzlaşmaya neden olmuş, bu da kıtlıkların ve günahkârlığın neden olduğu ve ülkelerin parasını piyasadan yok eden çatışmaların sonunu getirmişti. Diğer koşulların eşit olması durumunda, kıtlık ve savaş sona erdiğinde para ve bolluk genelde artardı."[114] Almanya'nın Roma'yla olan uzun ilişkisinin iktisadi bilançosu üzerine II. Pius'un Martin Mair'le canlı görüş alışverişi, çağdaşların *respublica Christiana*'nın birliği üzerine yavan genellemelerinin ötesine gidip katı maliyet-yarar çözümlemesine girdiklerinde ortaya çıkmaya aday karmaşık konular konusunda ufuk açıcıdır. Böylesi konular hassas oldukları kadar karmaşıktı da: Mair'e verdiği yanıtta Papa, Kilisenin Almanları uygarlaştırdığını söylemeye yaklaşmıştı, bu, Almanların paralarını almak üzere Alpleri geçen İtalyan furyasına karşı dıydukları kızgınlığın ateşini çomaklayacak bir tutumdu.[115] Pius tam da Tacitus'un metni *Germania*'nın yeniden ortaya çıktığı bir noktada yazmıştı ve bu da Almanların hangi sürecin sonunda uygarlığa dâhil edildikleri üzerine savlamasını destekler nitelikteydi. Ama bu klasik metnin Almanların haçlı seferi çağrılarını algılama tarzlarına olumsuz bir etkisinin olmadığına dikkat çekilmiştir: 1471'deki Regensburg *Große Christentag*'ı için hazırladığı konuşmada, Giannantonio Campano Almanların cetlerinin değerli ve (ümit ediyordu ki) ilham verici usullerini överken, Tacitus'dan alıntı yapmıştı.[116]

---

113 Norman Housley, '*Robur imperii:* Mobilizing Imperial Resources for the Crusade against the Turks, 1453-1503', *Partir en croisade a la fin du moyen age: financement et logistique* içinde, der. Daniel Baloup, yayımlanacak.

114 Johannes von Paltz, *Werke, 2: Supplementum Coelifodinae*, 78.

115 Piccolomini, *Opera omnia*, 836-9, no 369. Karş. onun 'De ritu, situ, moribus et conditione Germaniae, descriptio', a.g.e., 1034-86.

116 J. Blusch, 'Enea Silvio Piccolomini und Giannantonio Campano: Die unterschiedlichen Darstellungsprinzipien in ihren Turkenreden', *Humanistica Lovaniensia*, 28 (1979), 78-138, özellikle 80-2, 92.

Durumun 1481'de, Rodos için endüljans vaazlarının "binlerce aşırılık" ürettiği sırada yazılmış özellikle kasvetli bir değerlendirmesinde, Piskopos Chiemsee'li Georg Kardinal Francesco Piccolomini'yi, Almanya'da "Kutsal Piskoposluğa yönelik hayırseverlik ve bağlılığın soğuduğu" konusunda uyarmıştı.[117] 1500'e gelindiğinde, Alman ulusal duygusu kendisini örtülü biçimde Roma karşıtı olarak tanımlıyordu. Burada, evrensellikle tikellik arasındaki ikiliğin çekirdeği yer alır. Pius ve birçok başka haçlı seferi heveslisi yükselen ulusal farklılıkları kabul etmiş, farklı nitelikleri vurgulayarak yurtseverliği denetim altına almaya çalışıyorlardı. Pius'un vurguladığı ve Campano'nun da doğruladığına göre, sözüm ona Almanya'nın haçlı seferlerinde isteniyor olmasının nedeni, çok iyi savaşçılar çıkartmasıydı. Süreç zarfında, ortak özellikler çok kolaylıkla yalnızca bir klişe haline gelebiliyor, ulusal güç simgeleri kolaylıkla ters yüz edilip basmakalıp zayıflıklar olarak gösterilebiliyordu, bunun bir örneği de, 1462'de Ancona'ya doğru gerçekleştirdiği zorlu yolculuk sırasında Fransızların muhalefeti tarafından hazırlıksız yakalanıp sinirlenen II. Pius'un "Fransız dönekliğine" saldırmasıdır.[118] Daha da tehlikelisi, doğal olarak kendisini merkezde, tikelliklerin üzerinde gören papalık *curia*'sının, yalnızca Avrupa sahnesinin oyuncularından biri olarak görülmesidir. Bunun tehlikelerinden daha sonra söz edeceğiz; şimdilik daireyi kare gibi değerlendirmeye çalışmanın neden olduğu sürekli gerilime dikkat etmek yeterlidir.[119]

---

117 Schlecht, *Zamometić*, 2.98-9, no 78.

118 *Ungedruckte Akten*, 296-303, no 193, özellikle. 298-300 ('quelli cervelli francesi, pieni de legereza e de instabilita').

119 Bu konuda, aynı zamanda bkz., Diana M. Webb, 'Italians and Others: Some Quattrocento Views of Nationality and the Church', Stuart Mews, der., *Religion and National Identity* (Oxford, 1982) içinde, 243-60.

2.4 *ANTEMURALE* DEVLETLERİ

Haçlı seferi planlamasıyla uğraşanların evrenselle tikel arasındaki gerginliği aşmak için kullandıkları en sürekli yol, savunma duvarı ya da *antemurale* ideolojisiydi. Fikrin özü çok basitti. Hıristiyanlığın bütünü Türklerin gücü ve ihtiraslarının tehdidi altındaysa da, saldırının ağırlığını karşılayan ön saflarda kimi devletler vardı ve bu nedenle de din kardeşlerinin askeri ve mali desteğini istemeye ahlaken hakları bulunuyordu; bu destek onlar adına papalık *curia*'sı tarafından talep edilecekti. *Antemurale* söylemi yeni değildi: Byzantion imparatorluğu Hıristiyanlığın barbarlara karşı surları olarak görülüyordu ve bu imge de, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda, Moğol istilaları ve sonrasında Macaristan'a ve daha düşük bir öncelikle Polonya'ya aktarılmıştı.[120] Ama iki nedenle, on beşinci yüzyıldaki durum, özellikle Macaristan'ın durumunda, söylemin çekiciliği artmıştı.[121] Birinci neden, Osmanlı ilerlemesinin amansız olduğuna dair *topos*'tu, "ne azalan ne de çoğalan deniz gibi ve öyle bir doğası var ki, hiç durmuyor, hep geliyor."[122] İkincisi çağdaşların müstahkem mevkiler, nehirler ve sıradağların oynadığı stratejik rolü algılayışları üzerinedir. Bu her iki tarafın da sahip olduğu bir görüştü. Konstantin Mihailoviç, belki de Hıristiyan çevrelerden olduğu kadar Osmanlı efendilerinden de duyduklarını yansıttığı çarpıcı cümlelerle, Belgrad, Kilia ve Akkerman kaleleriyle Tuna, Sava, Drava ve Tisa nehirlerinden Hıristiyan savunmasının baskı noktaları olarak söz

---

120 Nora Berend, *At the Gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary, c. 1000-c. 1300* (Cambridge, 2001), 163-71; Paul W. Knoll, 'Poland as *antemurale Christianitatis* in the late Middle Ages', *Catholic Historical Review*, 60 (1974), 381-401.

121 Polonya'da durum hiç o kadar elverişli değildi: bkz., Angelo Tambora, 'Pröblema turco e avamposto polacco fra Quattrocento e Cinquecento', Vittore Branca ve Sante Graciotti, der., *Italia, Venezia e Polonia tra Medio Evo e Eta Moderna* (Firenze, 1980) içinde, 531-49; Natalia Nowakowska, 'Poland and the Crusade in the Reign of King Jan Olbracht, 1492-1501', *CFC* içinde, 128-47, 227-31.

122 Mihailović, *Memoirs*, 191.

eder. Mihailoviç, özellikle Osmanlıların üç kaleyi aldıklarında büyük kazanç sağlayacaklarını söylediklerini öne sürer.[123] Türklerin 1440 ve 1456 kuşatmalarıyla da doğrulanan bir genel değerlendirmeye göre, Tuna'yla Sava'nın kavşağında yer alan Belgrad eşsiz stratejik öneme sahipti; limanı tüm sınırda devriye gezen ve sınır boyunca askerleri hızla ve kolaylıkla nakledebilen gemileri barındırıyordu. Hıristiyan tarafında, *antemurale* söyleminin çekiciliği, bunun dönemin siyasal rekabetlere dâhil edilebilmesindeydi, ön saflardaki bir dizi devlet, söylemi kendi çıkarlarına devreye sokuyordu. Süreç en iyi, 1453 sonrasındaki yarım asır boyunca *antemurale* tartışmasına egemen olan böylesi iki devlet bağlamında incelenebilir: Adriyatik'ten Turnu Severin'e kadar uzanan uzun Balkan sınırıyla ilişkili olarak Macaristan'la, denizde ve doğu Akdeniz'deki üsleriyle Venedik.

Ortaçağ Macaristan'ı *antemurale* diline yabancı değildi, ama Mátyás Corvin'in uzun hükümdarlığı (1458-90) sırasında, içerdiği fikirler demeti, göz alıcı erime sahip bir dış politikayı sürdürmek ve doğrulamak için ustalıkla uygulandı.[124] Bunun için gerekli önemli malzemenin çoğunluğu, kraliyet yazışmalarından gelir. Marianne Birnbaum'un belirttiği gibi, kraliyet mektupları, "Macaristan'daki ileri hümanist bir sarayın ilk önemli kanıtları olarak görülmelidir.[125] I. Wladislaw'ın 1444'te Varna'da ölümünden sonra Macaristan'ın iç politikasına damgasını vuran karışıklıklara karşın, Mátyás'ın hükümdarlığının başlamasıyla, yönetimi Roma, Venedik ve Viyana'daki karşılıklarının inceliğiyle yarışabileceğini gösterdi. Yönetimde özellikle kralın öğretmeni János Vitéz (yak. 1408-72) ve Vitéz'in yeğeni Janus Pannonius'un (1434-72) rolleri çok önemlidir. Bu iki hüma-

---

123 A.g.e., 133, 197, aynı zamanda bkz., Simon, 'The Use of the "Gate of Christendom"', 223.

124 Bkz., Norman Housley, 'Matthias Corvinus and Crusading', *Between Worlds IV: Matthias Corvinus and His Time* içinde, yayımlanacak.

125 Birnbaum, *Janus Pannonius*, 126.

nist Macaristan Rönesans'ının merkezi kişilikleriydi.[126] Kral onların yeteneklerini sonuna kadar kullanmak zorundaydı, çünkü topraklarının genişliği ve hükümdarlığının başlangıcında III. Calixtus'un ona bağladığı göz alıcı umutlar düşünüldüğünde, Türklere karşı elde ettiği başarılar beklentilerin çok gerisindeydi. 1463'te Mehmed'in Bosna'yı fethine şiddetle karşılık vermiş, yıl sonuna doğru Jajce'yi geri almış ve burasıyla Srebrenitsa çevresinde tampon bölgeler oluşturmuştu.[127] Ama sonrasında Türklere karşı saldırgan bir savaş sürdürmemişti. 1468'de kuzeye belirleyici bir dönüş yapmış ve babalığı III. Friedrich'le ilişkili olarak önce Hus'çu Moravya'yı fethetmiş, daha sonra Bohemya kraliyet toprakları nedeniyle Polonya'yla bir savaşa bulaşmıştı. Ama en ciddi çatışması, Friedrich'le oldu ve bunda, en azından Mátyás'ın hükümdarlık süresi açısından başarılı oldu: kralın askeri meslek yaşamının doruğu, herhalde 28.000 kişilik ordusunu, 1487'de ele geçirdiği Wiener Neustadt'da (Friedrich'in sevgili Avusturya ikametgâhı) teftiş etmesi oldu.[128] Mátyás 1464 sonrasında da güney sınırını tamamen ihmal etmedi. 1474 yılında Türklerin gerçekleştirdiği güçlü bir akın Macaristan içlerine kadar ilerleyince, Moldova'lı Ştefan'la bir ittifak yapmak zorunda kaldı, bunun sonucunda da kralın Transilvanya'daki tebaası Ştefan'ın 1475'te Vaslui'deki büyük zaferi kazanmasına yardımcı oldular. Bir yıl sonra, Mátyás şahsen alana çıkıp Belgrad'ın 45 kilometre batısında, Sava'nın güney kıyısındaki Türk kalesi Sabac'ı (Böğürdelen) kuşattı. 1479 1481 arasında, kral Transilvanya ve Hırvatistan'daki akınlara güçlü bir şekilde karşılık verdi, ama genellikle II. Bayezid'le olan ilişkileri barışçıldı.[129]

---

126 Tibor Klaniczay, 'Hungary', Roy Porter ve Mikulaš Teich, der., *The Renaissance in National Context* (Cambridge, 1992) içinde, 164-79.

127 See Tomislav Raukar, 'Croatia within Europe', *CLMAR* içinde, 7-38, 28-9.

128 Mátyás'la Friedrich arasındaki çatışma üzerine klasik çalışma için, bkz., Karl Nehring, *Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum* (Münih, 1975).

129 Ayrıntılar için, bkz., Pal Engel, *The Realm of St Stephen: A History of*

Tarihçiler Mátyás'ın Türk meselesini ele alış biçimini sert şekilde eleştirmiştir. Pál Engel, kralın sınır savunmasına gösterdiği dikkatin hakkını verse de, statükoyu koruma kararına karşı çıkmıştır: "Macar dış politikasının en önemli veçhesi, yani Osmanlılara karşı savunma, sürekli bir şekilde geri plana itilmiştir."[130] Buna katılacak çağdaşlarını bulmak zor olmaz. Anı/denemelerini Mátyás'ın ardılı II. Wladislaw zamanında kaleme alan Konstantin Mihailoviç, merhum kralı Çeklerle ve Avusturyalılarla savaşa dalmakla eleştirmiş, ama bu yüzden Papayla imparatoru da suçlamıştı. Mihailoviç'in düşüncesi, Macaristan ve Polonya'nın Türklere karşı Hıristiyanlığın en büyük umudu olduğudur; bu düşünce, II. Wladislaw'ın aynı zamanda Bohemya kralı olmasından, kardeşinin de Polonya kralı Jan Olbracht olmasıyla desteklenir.[131] Polonyalı vakanüvis Jan Długosz (1415-80), 1471'de Mátyás'ın yerine Polonyalı bir prens geçirmeyi amaçlayan bir komplonun arkasındaki nedenin, kısmen kralın sınırı savunmak yerine Bohemya'ya müdahale etmesinden kaynaklanan şok olduğunu yazmıştı, bunu desteklemek için de, abartılı bir şekilde, Polonyalılar yardım etmeyi reddederse, komplocuların Türklere başvuracağını, "çünkü utanç verici bir kral ve bir tiran tarafından yönetilmektense, bir barbara itaat etmeyi yeğleyeceklerini" ifade etmişti.[132] Vitéz ve Pannonius da aralarında olmak üzere, güney

---

Medieval Hungary, 895-1526, çev. Tamás Palosfalvi (Londra, 2001), 306-9. Aynı zamanda bkz., Attila Barany, 'Matthias's European Diplomacy in the 1480s', *ML* içinde, 363-92; Gyula Razso, 'Hungarian Strategy against the Ottomans (1365-1526)', in *XXII. Kongress der Internationalen Kommission fur Militargeschichte: Acta 22* (Vienna, 1997), 226-37; Benjamin Weber, 'La croisade impossible: Etude sur les relations entre Sixte IV et Mathias Corvin (1471-1484)', Bernard Doumerc ve Christophe Picard, der., *Byzance et ses peripheries. Hommage a Alain Ducellier* (Toulouse, 2004), 309-21.

130 Engel, *Realm*, 306.

131 Mihailović, *Memoirs*, 197.

132 Jan Długosz, *Annals* (= *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae)*, ad ann. 1471, çev., Maurice Michael, Paul Smith'in yorumlarıyla (Chichester, 1997), 578.

Macarlarıyla Hırvatların da bu görüşe katılmaları şaşırtıcı olmaz; Pannonius 1471'de Mátyás'a karşı komplo kuranlara katılmıştı.[133] Belki de Mátyás'ın 1471'den sonra mektuplarının birçoğunu kendisinin kaleme almış olmasının nedeni bu iç gerginliklerdir. Birnbaum'a bakılırsa, 1471-81 arasındaki on yılda, kraliyet mektuplarının yaklaşık yüzde yetmiş beşi krala aitti.[134] Bu belgelerde, Mátyás'ın iddiacılığı, kendine inancı ve hırsı sürekli sergilenir; bunlar hükümdarlığının en sonunda papalık elçilerinin kralla olan mülakatlarının raporlarında kaydedilen niteliklerdir.[135]

On ikinci yüzyıldan on dördüncü yüzyıla kadar uzanan dönemde, hükümdarların haçlı seferine katılma vaatlerine uymadaki yavaşlıklarına gerekçe olarak gösterdikleri normal sav, Hıristiyan rakiplerinin yollarına çıktığı ve bu çatışmalar sonuçlandırıldığında, Kutsal Topraklar'ın askeri gereksinimlerinin karşılanacağıydı. Mátyás'ın, papalık *curia*'sının vurgulamaktan hiçbir zaman geri durmadığı[136] *antemurale* statüsüne dayanan konumu bunun çok ilerisine gidiyordu. Birçok birbiriyle ilişkili sav içeriyordu. Birincisi kral hem Macaristan'ın özel askeri rolünü, hem de büyük Hunyadi'nin oğlu olarak ona bağlanmış beklentileri benimsiyordu. Yaşamı boyunca, kendisini, tüm enerjisini ve krallığının kaynaklarını Hıristiyanlığın savunmasına adamış, İsa'nın bencillikten uzak neferi olarak tanıtmıştı. George Kastrioti (İskender Bey) gibi rakipleri sıkıca yerlerine oturtuluyordu: Mátyás zaferlerini Arnavut'un yaptığı gibi tamamen aktaracaksa, diye 1465'te Papaya güvence verdi, yazmaya hiç ara vermemesi gerekirdi.[137] Doğaldır ki, kral ve danışmanları, Macaristan'ın Türk tehdidiyle ilişkili olarak rolünün en iyi nasıl öne çıkar-

---

133 Miroslav Kurelac, 'Croatia and Central Europe during the Renaissance and Reformation', *CLMAR* içinde, 41-62, 46-7.

134 Birnbaum, *Janus Pannonius*, 126.

135 Özellikle *VMH*, 2.521-30, no 718.

136 *Hungary as 'Propugnaculum' of Western Christianity: Documents from the Vatican Secret Archives (ca. 1214-1606)* derlemesinde de görülebilir, der., Edgar Artner ve diğ., (Budapeşte ve Roma, 2004).

137 *MKL*, 1.105-12, no 77.

tılacağını çok iyi biliyorlardı. Koşullar elverdiğinde, Mátyás *antemurale* fikrinin ötesine geçip, ülkesini saldırgan savaş için bir tramplen gibi göstermeye istekliydi. II. Mehmed'in ölümünü izleyen kısa süreli heyecandan yararlanarak, IV. Sixtus'un elçisi Theano'lu Orso Orsini'nin Avusturya taraftarlığının Türklere karşı savaş için ona vaat edilen 10.000 süvariden mahrum bıraktığından yakındı: öylesi güçlü bir kuvvetle, kuşkusuz Konstantinopolis'e varmış olacağını iddia etti.[138] Bu saf kabadayılık gösterisi, babasının 1455'te, 100.000 kişilik bir ordu verilmesi durumunda Mehmed'i üç ayda Avrupa'dan atacağı iddiasının bir yansımasıydı.[139]

Normalde gerçekçilik galebe çalıyor ve kral ve destekçileri güneydeki müstahkem mevkilerin oynadığı savunma rolüne odaklanıyordu. Bunu da incelikle yapıyorlardı. 1465'te İtalya'ya gönderdiği (Pannonius'un da aralarında bulunduğu) heyete yazan Mátyás, Mehmed'i yaşamının gayesinin Belgrad ve Jajce'yi almadığı takdirde eksik kalacağını değerlendirir şekilde resmediyordu: bunların birincisi Macaristan, Polonya ve Bohemya'nın, ikincisi de Dalmaçya, Istria, İtalya ve Almanya'nın kapılarıydı.[140] On bir yıl sonra, kışın gerçekleştirdiği cesurca Sabac Kuşatması sırasında kral adına Papa nezdinde kulis yapan kraliyet danışmanı ve Eger piskoposu Gabriele Rangoni, kaleyi Mehmed'in, Hıristiyan gırtlağına sıkıca ayağını dayamasının sağlayan sağ gözü olarak canlı bir şekilde resmetmişti. Rangoni'nin iddiasına göre, Sabac Mehmed için daha doğuda yer alan Smederevo'dan bile daha önemliydi, çünkü Belgrad garnizonu genellikle Smederevo'yu atlama tahtası olarak kullanan Türklerin yağmalarını durdurabiliyordu; aksine, Sabac'ta toplanan akıncı grupları kurbanlarını seçebiliyordu, çünkü Slavonya, Hırvatistan, Carniola (Kranjska), Carinthia (Slovenya'da Koroska, Avusturya'da Kärnten) ve Styria bu etkileyici biçimde konum-

---

138 A.g.e., 2.159-60, no 92, 161-2, no 93. Aynı zamanda bkz., *MCH*, 181-4, no 136.

139 *AM*, 12.293.

140 *MKL*, 1.82-4, no 62.

lanmış kalenin menzili içindeydi.[141] Belgrad'ın doğusunda, Sava'yı çevreleyen bu topraklara vurguda bulunulması doğal olarak Habsburglara çekici geliyordu; 1453'te basılan bir sirkülerde, Maximilian Belgrad ve Hırvatistan'dan iki baskı noktası olarak söz ediyordu: birinden biri giderse, Türkler atlarını Rhine'da sulardı.[142]

Bu işin en önemli noktası, savunma noktası için ek mali kaynak sağlamaktı. 1481 Ağustosunda, Mátyás elçilerinin Papanın huzuruna çıkmakta zorluk çekmesinin nedeninin muhtemelen Sixtus'un onların bilindik dilenci kâsesini uzatmaya geldikleri inancı olduğuna dikkat çekiyordu. Kral, bu kesinlikle doğru değil, diyordu; dış yardım olmadan ülkesini savunması pekâlâ mümkündü.[143] Ama bu normal yaklaşımının tam tersiydi, genellikle kâseyi yüksek sesle tangırdatıyordu. Mátyás ardı ardına Macar savaş çabasının çökme noktasında olduğunu, Macaristan'ın desteğe gereksinim duyduğunu ve kendi topraklarından toplanan paradan ona pay vermenin yeterli olmadığını öne sürüyordu. 1476'daki Sabac kuşatma denemesi sırasındaki tahminlerine göre, Macaristan içindeki Kutlama endüljansı hasılatı silahlı on adamı bir yıl boyunca desteklemeye yetmiyordu.[144] Bu göründüğü kadar abartılı olmayabilir, çünkü kral ayrıntıya dikkat ediyordu. Dış desteğe gereksinim duymadığını gururla ilân etmeden yalnızca bir ay önce, Kutlama endüljansının koşullarının değiştiğinden yakınıyordu: alıcılara endüljansın bahşedilebildiği ikinci vesilenin (yani ölüm döşeklerinde) kaldırılması, özellikle de aynı zamanda vaaz edilen Rodos endüljansına bunun dâhil olması nedeniyle, tahsilatları azaltacaktı.[145] Daha ziyade, herhangi bir Macar ödemesinin başka yere yönlendirilmesi kabul edilemezdi. Bu yüzden,

---

141 *Codex diplomaticus*, 388-90, no 519.

142 *AR*, no 158. *antemurale* olarak Hırvatistan için, bkz., Franjo Šanjek, 'The Church and Christianity', *CLMAR* içinde, 245-7.

143 *MKL*, 2.159-60, no 92, 161-2, no 93.

144 *MCH*, 104-8, no 81.

145 *MKL*, 2.139-44, no 79, 141-2.

1479 başlarında, Sixtus'un İtalya'da hazırlanmasını istediği bir filoya katkısı olarak Eger'de hâlâ toplamaya yetkili olduğu gelirden binlerce altın sikkeyi bağışladığı için Sixtus'un 1477'de kardinalliğe terfi ettirdiği Rangoni'ye Mátyás kırgınlıkla, şikâyette bulundu. Bu hoş görülemezdi ve kral, "krallığın eskiden beri var olan adetleri gereğince," Rangoni'nin krallığa asker sağlamaktan kaçınma ayrıcalığını iptal etmeyi düşünüyordu.[146] 1481 sonlarında, Otranto'yu geri alma seferi sırasındaki kayıplarından yakınma hatasına düşen Rangoni'ye, Mátyás iğneleyici bir üslupta mektup yazmıştı. Kral, onun yaşadığı olumsuzlukların Macaristan sınırında savaşanların çektikleriyle karşılaştırılamayacağını belirtiyordu.[147] Sürekli fedakârlık eden kişiyi oynayan kral, 1475'te Venedik elçisine, inanç uğruna bir tek atın koşumlarını bile sağlamayanların, Türkleri uzak tutmak için Hıristiyanlığın kıyısında yılmadan mücadele eden kendisinden daha fazla ödenek aldığından yakınmıştı.[148]

Mátyás'ın ustalıkla uyguladığı, ahlaki açıdan yüksekte konumlanma, mali olduğu kadar diplomatik açıdan da yararlıydı. Çok ender destekçilerinden biri olduğu için, papanın ondan yabancılaşmasının iyi olmadığını IV. Sixtus'a söyleyecek[149] ve Venedik'i Türklere karşı sürdürdüğü on altı yıllık savaştan sonra kâfirlerle anlaşmakla suçlayacak kadar ileri gitmişti.[150] Venedik namertçe geri çekilirken, diye yazmıştı, avlarına ulaşmaları için Türklere serbest geçiş hakkı vermekten başka çaresi kalmayacaktı.[151] Ama en kalıcı hedefi, Kutsal Roma İmparatoru olarak taç giymesinin, mevkii gereği Hıristiyanların Türklere karşı savaş çabasına önderlik etmesini gerektirdiği kişiydi. Dolayısıyla III.

146 A.g.e., 1.425-6, no 284.

147 A.g.e., 2.191-5, no 103.

148 A.g.e., 1.320, no 225.

149 *MCH*, 104-8, no 81.

150 *MCH*, 141-4, no 112, özellikle 143, 'Quis enim non detestetur et doleat Romanum pontifi cem illis adherentem socium et confederatum dici, qui Christiani nominis hostibus socii, censuarii et subditi existunt?'

151 *MKL*, 1.471-4, no 320, 472.

Friedrich'in, Mátyás'ın dış politikasına sürekli muhalefet ederek Macaristan'ın Osmanlı tehdidine karşılık verme yeteneğini zedelemesi çok çarpıcıydı. Bu doğrultudaki birçok mektubun arasında, kralı 6 Kasım 1480'de IV. Sixtus'a yazdığı ve Bosna'da tırmanan çatışmaları betimlediği bir mektup, duruşunu örnekler. Mátyás Friedrich'in topraklarından Styria'yı kasıp kavuran ama yakalanmayacak kadar hızlı hareket eden bir Türk akıncı grubunu nasıl takip ettiğini anlatmıştı. Sava kıyısında kamp kurduklarında, Mátyás bir grubun ayrılıp Hırvatistan'da akın yaptığını öğrenmişti. Onlara saldırmış ve 3.000 akıncıdan, yalnızca iki yüzü elinden kurtulmuştu. Kral sonra Türk topraklarını istila etmek için daha büyük bir kuvvet toplamış, ama Friedrich'in, her zaman olduğu gibi, gerisinden ona saldırdığını öğrenmişti. Kuvvetlerini ayırıp, daha hafif silahlı askerleri Türk topraklarına akın etmeye gönderdikten sonra, Sixtus'tan onlara karşı sefere çıkmasını isteyen bir mektup almıştı. Mátyás kişisel çıkarını "inancın kamusal meselesi" lehine (*pro publico fidei negotio*) bir kenara bırakıp papanın talebini yerine getirmeye hazırdı, ama Roma'dan gelen mali desteğin yanında, bozucu Friedrich'e karşı da desteğe gereksinimi vardı.[152] Birkaç hafta sonra Sixtus'a bir mektup daha gönderdi ve bu kez de II. Mehmed'in en değerli dört fethinden biri olduğunu iddia ettiği Vrhbosna'nın (Sarajevo, Saraybosna) ele geçirilişi ilan etti. 1480'de Türklerle olan ve hiçbiri de 3.000 kişinin altında bir kuvvete karşı savaşılmayan on bir karşılaşmanın onunda başarılı olduğunu iddia ediyordu.[153] Durumdan nasıl daha fazla şan ve şöhret çıkartılabileceğini ya da bunun Friedrich'i karalamak için daha ustaca nasıl kullanılabileceğini düşünmek zordur.

Ama Mátyás'ın *antemurale* retoriğini ele alışı, bunun alışılmadık yönlere çekilebileceğini de gösterir. IV. Sixtus'a bu mektupları yazdığı sıralarda, Mátyás'ın Türklere Friedrich'in topraklarına saldırmaları için serbest geçiş

[152] *MCH*, 148-52, no 116.

[153] A.g.e., 154-8, no 118.

hakkı verdiğini biliyoruz: gerçekten de, 1480'de Styria'dan dönerken Hırvatistan'ı yağmalayan Türk komutanı sultana şikâyet etmişti.[154] Doğaldır ki, Friedrich de bunun önlenmesi için Papaya başvurmuştu[155] Mátyás bu "açık kapı" politikasını Friedrich'in Macaristan'ın *antemurale* görevinin sözüm ona altını oyma girişimiyle bir güzel meşrulaştırabilecek birisiydi, ama onun tercih ettiği yaklaşım, 1480'de olduğu gibi, yaralı kahraman duruşunu benimsemekti, yani imparatorun Mátyás'a yaptığı birçok haksızlığa karşın, kral Friedrich'in ihmal ettiği halkına yardım etmek için elinden geleni yapıyordu. Örneğin 1483 Kasımında, IV. Sixtus'a Carniola ve Styria'daki akınlardan dönen bir Türk grubunu bozguna uğrattığını bildirdi. Friedrich'in tebaasından ele geçirilen çoğu kadın ve çocuk 10.000 esiri, *ius in bello* kuralının harfiyen uygulanmasının ona bunları elinde tutma hakkı vermesine karşın, geri göndermişti.[156] 1481'de, Mátyás kendi topraklarını Friedrich'e karşı savunmak için Türklerin desteğini kullanmaya hakkı olduğunu ima etti. Onun iddiasına göre, bu daha nahoştu, çünkü Friedrich imparatorluk dietinin Mátyás'a vermeyi hedeflediği önemli miktarda bir askeri destek paketini kendine çekiyordu.[157] 1489 Haziranında, papalık elçisiyle aralarındaki sert bir görüş alışverişi sırasında, Mátyás hem Türklere geçiş sağlama hem de onlarla ittifak kurma konusunda saçık sözlüydü.[158]

Mátyás'ın haçlı seferi bahanelerine kuşkuyla bakmak kolaydır ve kuşkusuz özel yakarıları pişkinceydi. Ama aynı zamanda bir haçlı seferi taraftarı da olan en azından bir çağdaş hukuk uzmanı, Rodrigo Sánchez de Arévalo, Mátyás gibi sınır boyu hükümdarlarının kâfir güçlerle giriştiği ittifakları, aşırı durumlarda meşru görüyordu.[159] Kraliyet poli-

154 *MKL*, 2.388-90, no 247.

155 *Hungary as 'Propugnaculum'*, no 111. Aynı zamanda bkz., Schlecht, *Zamometić*, 2.6-11, no 3, 7 (Friedrich'in 1478 iddiası).

156 *MCH*, 210-13, no 166.

157 A.g.e., 256-7, no 206.

158 *VMH*, 2. 521-30, no 718, Angelo'nun misyonu için, bkz., 515-17, no 711.

159 Benziger, *Zur Theorie von Krieg und Frieden*, 159, 161.

tikalarının yalnızca hanedanlık iddiaları ve onurun izlenmesi değil, Hıristiyanlık davasına da bağlılıkla oluştuğu ve bu ikisinin güçlü bir *antemurale* yolunda Hıristiyanlığın lehine yakınsadığı şeklinde altta yatan bir önerme kabul edildiğinde, kralın genel konumu tutarlıydı. İnancı ve kendine güveni kuşkusuz rakipsiz bir deneyime dayanıyordu. 1480'lerde, Mátyás yirmi yılı aşkın bir süredir Osmanlı tehdidiyle karşı karşıyaydı. Beş papayla çalışmış ve II. Mehmed'in saldırılarını başarıyla karşılamıştı. En önemlisi, 1464'te çok büyük programına katıldığı II. Pius'un projesinin başarısızlığı tarafından ortada bırakılmıştı; ve VIII. Innocentius'un Roma kongresine tepkisi, gerçek bir uluslararası haçlı seferinin somutlaşması olasılığına karşı en kuşkucu konumunu gösterir. O anda, kendi denenmiş ve sınanmış önleme yöntemlerinin en etkili yöntemler olduğuna kanaat getirmişti. Ne de olsa, Bayezid artık enerjisini kuzeye, Moldova'ya yöneltmişti. Alışılmış tarzda, Mátyás Cem'le yapılacak en iyi şeyin onu Buda'ya gönderip bu stratejiyi ilerletmek üzere seferber etmek olduğunu öne sürdü. Mátyás'ın gözünde, Papa da güçlü hükümdarların dengeli bir yargıda bulunması için ona uyguladığı baskılara tabiydi. Tersine, Mátyás, doğum, eğitim, deneyim ve eğilim olarak İsa'nın neferi olarak şekillendirilmiş olmasının yanında, böyle baskılardan azadeydi. Dolayısıyla inanç için en iyisinin ne olduğu konusundaki görüşü diğerine göre daha saftı. En azından bir çağdaş metin, Andreas Pannonius'un 1467 tarihli *Libellus de virtutibus Matthiae Corvino dedicatus*'u, övgücü tarzıyla bu öz-imgeyi destekliyordu.[160]

Bu görünümle Venedik'in kendi *antemurale* statüsünü ele alışı arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar vardı. Benzerlikler, kullanılan söz dizininde ve ele geçirildiğinde Türklerin yolunun açılmasına neden olacak baskı noktaları-

[160] Andreas Pannonius, 'Libellus de virtutibus Matthiae Corvino dedicatus', *Irodalomtörteneti Emlékek*, 1 (Budapeşte, 1886), 1-133. Aynı zamanda bkz., Z.J. Kosztolnyik, 'Some Hungarian Theologians in the Late Renaissance', *Church History*, 57 (1988), 5-18, 7.

na odaklanmalarındaydı.[161] Belgrad'ın en yakın Venedik karşılığı bir ada üzerindeki kalesi Negroponte'ydi ve Venedik'in burasının 1470'te düşmesine gösterdiği tepki, cumhuriyetin evrensel/tikel ikiliğine olan hassasiyetini gösteriyordu. Sforza'ya yazılmış, Ağustos'ta olup biteni aktardığı görece kısa bir mektupta Doge, dokuz kez *Italia*'ya atıfta bulunuyordu, hâlbuki cumhuriyetin imparatorluk sarayındaki elçisine birkaç hafta sonra gönderilen bir raporda, bu sözcük hiç kullanılmamıştı.[162] 1500'de Modon (Methoni) düştüğünde, tehdidin daha da yaklaştığından başka söylenecek bir şey yoktu; Türklerin hedef listesinde bir sonraki ismin Brindisi olduğuna dair kanıtlar vardı ve dolayısıyla "İtalya'nın bağrında ve Aziz Petrus'un altarının çevresinde" savaşılacaktı.[163] Ama bu benzerlikler bir yana konulursa, Venedik'in *antemurale* statüsü cumhuriyetin diplomasisinde ve siyasal kültüründe Macaristan'ın durumundan daha az gömülü gibi görünür. Bunun için olası birkaç açıklama vardır. En bariz olanı, çekirdek eğretilemenin Venedik'in denizaşırı varlıklarına (*Stato da Màr*), Macaristan'ın uzun Tuna sınırına veya hatta Arnavutluk ya da Moldova gibi diğer *antemurale* bölgelerine olduğundan daha az uygun olmasıydı. İkincisi papalık *curia*'sının Venedik'le olan ilişkisi, Macaristan'la olana göre çok daha gergindi. Türklerle savaş halinde olduğu sıralarda (1463-79 ve 1499-1503) Venedik'in *antemurale* devleti olarak rolünü kabul etmeye razıydı, ama Venedik'e Hıristiyanlığın savunma duvarı olma şanını atfetmekten kaçınıyordu. Roma'nın bakış açısından, Venedik birçok kez papalık topraklarına ve hak taleplerine tecavüz ederek haçlı seferlerine engel olmuştu. 1487 Şubatında, hatip Leonello Chiericati Papa ve Doge'un inanç davası için yan yana

---

161 Retoriğin ardındaki gerçeklik için, bkz., Simon Pepper, 'Fortress and Fleet: The Defence of Venice's Mainland Greek Colonies in the Late Fifteenth Century, David S. Chambers ve diğ., der., *War, Culture and Society in Renaissance Venice: Essays in Honour of John Hale* (Londra ve Rio Grande, 1993), 29-55.

162 *MDE*, 2.186-8, no 131, 189-90, no 133.

163 *Notes et extraits*, 5th ser., 301-3.

durdukları vesileleri saymış ve on ikinci yüzyıl başlarına, II. Calixtus'un zamanına kadar geri dönmüştü;[164] ama dört yıl önce, IV. Sixtus cumhuriyeti Ferrara konusunda "Tanrı ve insanlara" karşı haksız bir savaş sürdürmekle suçlamıştı.[165] Kent 1309'da bir haçlı seferine hedef olmuş, 1504'te de II. Iulius Pérault'nun Almanya vaazlarını buraya yöneltmişti.[166] Daha genel olarak, cumhuriyetin Türklerle ticaret yapması ve onlarla savaşmaktaki olağanüstü isteksizliği, gerçeklikle en azından mantıklı bir uyum gerektiren görüntünün inanılırlığını kısıtlamıştı. Kralının haçlı seferi önderi olarak kusurları bir yana, Macaristan, halkı demografik ve iktisadi sonuçları kraliyet müdahalesini gerektiren fasılalı akınlara hedef olan bir sınır devletiydi.[167]

Venedik'in Osmanlı karşıtı haçlı seferiyle ikircikli ilişkisi sürekli suç ortaklığı söylentilerinden de etkileniyordu. Çok sayıda örnek vardı. Burgonya sarayına gönderilen bir Sforza elçisi, 1455'te Venedik'in Türklere silah sağladığı kuşkusunu aktarmıştı.[168] 1456'da Belgrad'da 600 Venediklinin sultan hesabına savaştıkları, bunlardan 300 tanesinin Hunyadi tarafından yakalanıp kafalarının kesildiği, kaptanlarının da canlı canlı derisinin yüzüldüğüne dair bir öykü anlatılıyordu.[169] 1469'da başka bir Sforza elçisi, Venediklilerin kendi çıkarlarına Almanları Türklere karşı harekete geçirmek üzere bir komplo düzenlediklerine dair öyküler aktarmıştı.[170] Bu *legenda negra*'nın (kara efsane) en dayanıklı örneği, Venedik'in 1480'de Osmanlıların Otranto'yu ele geçirmesindeki suçudur, kimi çağdaşları bu olayı Venediklilerin öğüt,

---

164 Sigismondo de' Conti, *Le storie*, 1.426, no 11.

165 A.g.e., 1.418, no 8.

166 Housley, *Later Crusades*, 243; *AR*, no 20965, 21139-40.

167 Örneğin *MKL*, 2.50-2, no 33. Kurelac, 'Croatia', 51-3, Hırvatistan'daki nüfus hareketleri üzerine kimi ayrıntılar sağlar.

168 *Carteggi diplomatici fra Milano Sforzesca e la Borgogna*, der. E. Sestan, 2 cilt, Fonti per la storia d'Italia, 140-1 (Roma, 1985-7), 1.23-6, no 2.

169 *Notes et extraits*, 4th ser., 349.

170 *Carteggi diplomatici*, 1.258-61, no 164.

destek ve yardımına bağlamakta ısrarlıdır.[171] Venediklilerin bu olaya verdiği yanıt cumhuriyetin en büyük sorunlarından birini ortaya koyar: tarafsızlığının ne kadar da kolaylıkla Türklerle işbirliği olarak algılandığı. Otranto'yu geri almak için oluşturulan bir birliğe sürüklenmeyi reddetmeleri yalnızca Venedik'in tescilli düşmanlarını cesaretlendirmekle kalmadı; o kadar düşmanca olmayan çağdaşları bile bunu belirgin biçimde yardımcı olmaktan uzak olarak değerlendirdi ve Venedik'in sultanla on altı sene süren bir savaştan henüz çıktığı gerçeğini görmezden geldi.[172] 1494 Şubat/Mart aylarında, Maximilian'ın askerlerini ve ikmal malzemesini Adriyatik'ten Hırvatistan'a nakletme talebini, bundan kesinlikle haberi olacak olan sultanı kızdırmaya cesaret edemeyecekleri gerekçesiyle cumhuriyet reddetti. Maximilian soğuk bir ifadeyle Venediklilerin Türklerle vardıkları herhangi bir anlaşmanın Adriyatik'i bu şekilde kapatacak kadar nasıl katı olabileceğini söyleyerek yanıt verdi.[173] Mátyás, Maximilian'ın babasının tebaasına saldırmaya giden Türklere kapıyı açalı çok olmamıştı; şimdi bölgenin diğer önde gelen *antemurale*'si Türklerle çarpışmaya giden Hıristiyanlara kapıyı kapatıyordu. Söylenti makinasını çalıştıran diğer etmen, birçok İtalyan'ın cumhuriyete duyduğu nefretti. 1472'de İngiltere'de papalık elçisi olarak bulunan Pietro Aliprandi tüm dünyanın Venediklilerin kendi kanallarında boğulmalarını istediğini, çünkü onların Türklerden de kötü olduğunu söylerken abartmış olabilir, ama bu duygu, Venediklilerde kaygı uyandıracak biçimde, İtalya'da sıkıca kök salmıştı.[174] Nicolai Rubinstein, *terraferma*'nın oluştu-

---

171 Sigismondo de' Conti, *Le storie*, kitap 3, bölüm 5, 1.110. Genel olarak, bkz., Ermanno Orlando, 'Venezia e la conquista turca di Otranto (1480-1481). Incroci, responsabilita, equivoci negli equilibri europei', *CTO* içinde, 1.177-209. Dikkat çekici biçimde, suç ortaklığı suçlaması tekrarlanmayı sürdürüyor, örneğin Kurelac, 'Croatia', 55.

172 Somaini, 'La curia romana', 223-4, 240-2.

173 *AR*, no 433 ve aynı zamanda bkz., no 446, 479.

174 *Carteggi diplomatici*, 1.285-7, no 177; Sanuto, *I diarii*, 3.842 (= *AR*, no 14447).

rulması, Venedik'in sürekli bir orduya olan bağlılığının ve cumhuriyetçi kurumlarının dış politikasına atfettikleri sürekliliğin birleşerek, Venediklilerin Osmanlılarınkinden pek de az tehdit edici olmayan ihtiraslara sahip oldukları korkularının üremesine yardımcı olduğunu göstermişti. Sforza yönetiminin yaratıcılığı, Venedik'in *renovatio romani imperii* hayallerine sahip olduğu efsanesini yaratmıştı, ama böylesi abartılar olmasa da, Venedik'e duyulan güvensizliğin, aşırı durumlar dışında bir İtalyan işbirliği umudunu uygulanamaz hale getirecek kadar güçlü olduğu ortadaydı.[175]

Venedik'in bir haçlı seferi devleti olarak saygınlığının 1459-60'da Mantova kongresine olan tepkisini yönetme tarzının verdiği zarardan sonra hiç toparlanamadığı öne sürülebilir. Oluşturulan ayrıntılı savlara sonraki bölümde eğileceğiz; burada Venedik'in kongredeki konumunun, Mátyás'ın Macaristan'ın *antemurale* rolünü yorumlamasını destekleyen konum kadar inandırıcı olduğunu söylemek yeterlidir. Her ne kadar cumhuriyet Mehmed'in Mora'yı fethinden kaygı duymuşsa da, Pius'un kongresinin başarılı olacağına inanmıyordu, dolayısıyla da tarafsızlığını korumayı birinci önceliği olarak kabul etti. Bunun yanında, her zamanki gibi yarımada açısının da dikkate alınması gerekliydi: II. Pius'un İtalya politikasının esasını oluşturan Milano-Roma-Napoli ekseninin dışında bırakıldığı için, Venedik Fransa'dan yana bakmak zorundaydı ki, bu da marjinalleşmesini arttırıyordu. Sorun şuydu ki, bu duruş kaçınılmaz bir şekilde çağdaşlarına hem olumsuz hem de bencilce görünüyordu. Pius'un Venedik politikasından duyduğu yoğun hayal kırıklığı düşünüldüğünde, Sforza'nın sarayından yayılan Venedik karşıtı politikayı hemen benimsemesi anlaşılabilir, çünkü bir haçlı seferinin ancak hem karada hem de denizde operasyonlar içermesi durumunda başarılı olabileceğine dair gerçeklik genel kabul görmüştü. Bu yüzden, Venedik'in kararlı bir şekil-

[175] Nicolai Rubinstein, 'Italian Reactions to Terraferma Expansion in the Fifteenth Century', John R. Hale, der., *Renaissance Venice* (Londra, 1973) içinde, 197-217. Aynı zamanda bkz., Lassalmonie, 'Louis XI', 195.

de harekete geçmeyi reddetmesi, projesini başarısızlığa çok yaklaştırmıştı. 1463'te, Mehmed'in saldırı planlarının menzili Venedik çıkarlarını etkilediğinde, kent Bessarion'a ev sahipliği etme şansına sahipti. Kardinal temsilcinin cumhuriyetin konumuna duyduğu sempati ve Roma'da sahip olduğu yüksek kredi, dört yıl önce Venedik'in davranışının II. Pius'la olan ilişkilerine verdiği zararı tamir etmesini sağladı.[176]

1465 Haziranında da yorumladıkları gibi, şimdi karşılarındaki sorun, Türklerle kara sınırından yoksun olmalarıydı.[177] Bu denizdeki üstünlüklerinden asgari düzeyde yararlanmalarını engelliyordu. Bu yüzden, bir yandan deniz çatışmalarını yönetme hakları konusunda kıskançlıkla korumacı davranırken, sultanın savaşma kapasitesine önemli zararlar verebilmek için *protégé*'lere (koruma altındakiler –çn.) ve müttefiklerine bağımlılıklarını kabul etmişlerdi. Bir süredir, Hıristiyanlığın önde gelen iki *antemurale* devletinin, biri karada diğeri denizde birlikte savaşmasının avantajları o kadar barizdi ki, Mátyás'ın Bosna'ya ilgisini kaybedip dikkatini başka yere çevirdiği açıkça ortaya çıktıktan sonra bile cumhuriyet sabırla Macaristan koalisyonunu işletmek için çabalamayı sürdürdü. Mátyás'a parasal destek sağlamazken bile cumhuriyetin askeri harcamalarını bu kadar yaymasının yükü muazzamdı. 1467 Haziranında, Venedik kendi filosunun ve Mora'yla Negroponte'deki kara kuvvetlerinin masraflarının yanında, Arnavutluk'a piyade askerleri gönderdiğinden, çeşitli limanları destekleyip İskender Bey'e finansal destek sağladığından yakınıyordu.[178] Ama *antemurale*'nin eşsiz karakteri ve askeri profili çaresiz başkalarına mali destek sağlamasını gerektiriyordu. Aynı durum, 1499-1503 savaşında, cumhuriyet tek zafer şansının Maximilian'la bir

---

176 Mohler, *Bessarion*, 3.516-22, no 52-3. Milano elçisiyle olan müzakeresinde, Pius Venedik'le olan ittifakını ikinci derecede olarak nitelendirmişti, ama bu Sforza'nın endişelerini yatıştırmayı amaçlamış da olabilir: Baldi, *Pio II*, 242.

177 *MDE*, 1.335-6, no 207.

178 A.g.e., 2.59-60, no 35.

askeri ortaklığa girmek olduğunu gördüğünde tekrarlandı. Bunun sonuçsuz kalmış olduğu gerçeği ve cumhuriyetin seçilmiş imparatorla ilişkilerinin Mátyás'la olan kadar asap bozucu olduğunun ortaya çıkması, Mantova'da o kadar itici görünen kuralcı tarafsızlığın ne kadar akıllıca olduğunu doğrulamıştı.[179]

2.5 *ITEM TU SIXTE CANIS, IAM AMICUS TURCORUM:* PAPALIK YETKESİNE ELEŞTİRİ, MEYDAN OKUMA VE ALTERNATİFLER

Venedik ve Macaristan gibi *antemurale* güçleri bir haçlı seferinin sahip olması gereken karakter ve yön hakkında kendi özgün fikirlerine sahipti ve bunları güçlü bir şekilde ifade ediyorlardı. Özellikle Mátyás'ın mektuplarında iddialı olduğunu ve papalık elçileriyle girdiği ateşli görüşmeler sırasında hakaret sınırlarında gezen bir dil kullandığını görmüştük. Ama Mátyás Roma'nın haçlı seferi üzerindeki denetimine meydan okuyacak durumda değildi; buna çok bağımlıydı ve bütün eksiklikleri ve yalpalamalarına karşın, papalık politikalarının hükümdarlığını ayakta tutan sütunlardan biri olduğunun farkındaydı. Podebrad gibi papalık karşıtlarının ön görüşmelerine bile yüz vermiyordu ve Roma'yı desteklemekle alacaklarının, Prag'ı desteklerse alabileceklerinden fazla olduğunu düşünüyordu. Başkaları, Türklere karşı haçlı seferleri oluşturma girişimleri için papalığın *dirigeste* rolüne meydan okuyarak haçlı seferleri üzerindeki papalık denetimine en azından bir resmi alternatif üretmişler ve bunun yanında papalık konumuna bağımsız saldırılar olabilecek birçok inisiyatif başlatmışlardı. Papalığa karşı yöneltilen eleştiri salvolarının neredeyse hepsinin arkasında, ya Kilisede reform gerçekleştirme yolunda samimi bir program ola-

[179] İki savaşın Venedik'in ekonomisi üzerindeki etkisi için, bkz., Freddy Thiriet, *La Romanie venitienne au Moyen Age. Le developpement et l'exploitation du domaine colonial venitien (XIIe-XVe siecles)* (Paris, 1959), pt 3 *passim.*

rak ya da bu kadar fedakâr olmayan bir hedefin hizmetinde bir araç olarak, açık ya da örtülü bir konsilciliğin canlandırılması tehdidi yatıyordu.

Böylesi eleştirileri doğru perspektife oturtmak önemlidir. Kilisenin eksikliklerine saldırılar olağandı ve Roma'nın yozlaşması, suistimal ya da haçlı seferinin teşvikinde beceriksizlik ya da yavaşlık üzerine eleştiriler de bunlara dâhildi. Bu amaçla ilahi cezalandırılma, Osmanlı başarılarının yorumlanmasında hep öne çıkan bir temaydı ve Papalar reform ve haçlı seferlerinin bağlantılandırıldığı vaazlar duymaya alışıktı. Bu yolla, eleştiri evcilleştirilmiş ve iğnesi çıkartılmış oluyordu.[180] Bu denetimli ortamın dışındaki eleştiriler başka bir konuydu. Ve kimi zamanlarda, haçlı seferi davasına kendini adamış yüksek rütbeli kilise mensuplarının, Papa'nın bu davadan saptığını görüp, ellerinden geldiği kadarıyla buna karşı çıkacak adımlar attıkları, meydan okuma olarak yorumlanabilecek girişimlere kalkıştıklarını görebiliyoruz. Bunlar yeni miydi? Kuşkusuz, böylesi direnişlerin görünürlüğünü, özellikle de kardinal olduklarında böylesi kişilerin görüşlerini ve eylemlerini yansıtan kaynakların artışına bağlayabiliriz.[181] Ama başka nedenler de olabilir. V. Martinus'un seçilmesini izleyen birkaç onyıllık bir dönemde, *curia* kardinallerin muhalif fraksiyonlar oluşturabildikleri ve buna istekli oldukları gerçekten oligarşik bir yönetimdi. Daha somut olarak, önce III. Calixtus, sonra da II. Pius'un çevresinde haçlı seferlerine kendini adamış kardinallerden oluşan bir grubun meydana gelmesi ve II. Pius'un *depositeria della crociata*'sının harcamalarının denetlenmesi bağlamında bunun II. Paulus tarafından tanınması, Türk haçlı seferleri için resmen bir lobi grubunun oluşmasını sağlamıştı ve bunun etkisi 1472'de Bessarion'un ölümüne, Lando'nun

---

180 Örneğin Paolo Toscanella'nın 1482'deki sert Asansiyon (İsa'nın göğe yükselişi) Günü vaazı: Schlecht, *Zamometić*, 2.138-47, no 116.

181 En önemlisi, II. Pius'un Napoli'ye yaklaşımının destekçilerini ve muhaliflerini tanılamakta Baldi'ye yardımcı olan elçilerin mesajları: Baldi, *Pio II*, 183.

etkinliklerini de sayarsak, belki daha da ötesine kadar görülebilir.[182] Grup neredeyse kesinlikle, Paulus'u görevinin başlangıcında bir manifesto olarak kabul edilebilecek olan metni ilan etmeye ikna etmişti. Lando'yu haçlı seferi tahsilatlarını asker toplamak ve hizmetlerini Pius yönetiminde haçı eline alan kişilerle birleştirmek üzere Macaristan'da görevlendirdiği bir mektubun girişinde, Paulus II. Pius'un programını sürdürme niyetini ifade etmişti.[183]

Paulus'un dört yıl sonraki, haçlı seferi çabalarının hedefini Podebrad'ın Bohemya'sına yöneltmesinin bu Türkkarşıtı lobinin direnişiyle karşılaşmasını bekleyebilirdik, ama böyle bir şey görülmedi ve lobinin iki kilit unsuru, Bessarion ve Carvajal, Bohemya sorununa bu yeni güç uygulamasının önemli yöneticileri oldular.[184] Her ikisi de papalığın 1462 Basel Sözleşmesi'ni feshetmesinde merkezi rol oynamıştı.[185] Birçok açıdan, onların kabulü şaşırtıcıydı, çünkü Paulus'un Türkleri yalnızca durdurup Bohemya'ya odaklanma politikası, Osmanlı tehdidinin öncelikli olmasına daha önceki karşı koymalardan, örneğin Calixtus'un 1455'te Jacopo Piccinino'ya karşı savaşından[186] ve Pius'un Sigismondo Malatesta'ya olan düşmanlığından çok daha radikal ve sürekliydi. Türk haçlı seferinin duraklamasının Podebrad'ın bitmez tükenmez diplomatik manevralarına bağlı olduğuna ve haçlı seferinin ancak o ezildiğinde gerçekleşebileceğine inanmış olabilirler: Konstantinopolis imparatoru unvanını alma niyeti, kuşkusuz Palaiologos taraftarı Bessarion'u endişelendirmiş olmalı. Mátyás da bu yönü değişen papalık politikasının silahlı gücü olmaya hevesliydi, dolayısıyla ön

182 Mureşan, 'Girolamo Lando'; Damian 'La *Depositeria*', 135-52.

183 *VHM*, 2.398-9, no 572.

184 Damian 'La *Depositeria*', 148.

185 Otakar Odložilik, *The Hussite King: Bohemia in European Affairs 1440-1471* (New Brunswick, NJ, 1965), 130-4.

186 Alan Ryder, *Alfonso the Magnanimous: King of Aragon, Naples and Sicily 1396-1458* (Oxford, 1990), 410-16, Calixtus'un, Piccinino'nun Aragon kralı Alfonso'yla işbirliği yeteneği üzerine, ona karşı düşmanlığının zararlı etkilerini öne çıkartmıştır.

saflardaki en çok etkilenen iki güçten birinden eleştiri gelmedi: doğrusu, 2 Ekim 1465'te yazılmış, biri Türkler konusundaki gerileme, diğeri de Bohemya'daki savaş olasılığını neşeyle karşılayan iki mektup, Mátyás'ın umutlarını açıkça ortaya koyar.[187] Diğer kilit *antemurale* Venedik'e gelince, onlar da bu (ironiktir) Venedikli Papa'yla bir dizi tartışmaya girmişti ve 1468'de, Paulus'un Türklere karşı herhangi bir yardımda bulunacağından umutlarını kesmişlerdi.[188]

Negroponte'nin düşüşü, II. Paulus'u sevimsiz bir duruma düşürdü ve Mátyás'ın hem Türklerle hem de sapkınlarla aynı anda uğraşabileceği yolundaki böbürlenmelerini kabul etmek zorunda bıraktı.[189] Her halükarda, insanları esas kızdıran onun Bohemya haçlı seferi değil, ardılının İtalya savaşları oldu, bunun nedeni kısmen Sixtus'un uyguladığı kayırmacılığın, hükümdarlığının en çok skandala neden olan özelliği olmasıydı. Pius'un günlerine kadar giden haçlı seferi lobisi Bessarion'un ölümüyle sona erdi, ama yaşlı adam, *Orationes* içinde Osmanlı tehdidinin çapı ve aciliyeti konusunda geriye açık sözlü bir ifade bırakmıştı. Ama Papa 1478'de Lorenzo de' Medici'ye karşı döndüğünde onaylamadığını açıkça ifade etmeye hazırdı ve 1479'da ve tekrar 1480'de, açıkça Lorenzo'dan yana tavır aldığında Venedik'in resmi kınamasına hedef oldu. 7 Temmuz 1480'de, Lando "Papa hakkında kötü sözler sarf ettiği için" Venedik topraklarından sürüldü ve Girit'e sığındı. Mureşan'ın da önerdiği gibi, bunun Roma'nın Ortodokslarla ittifak umudunun sönmekte olduğu sıraya denk gelmiş olması tesadüf olamaz. Ama Lando uzun süre sürgünde kalmadı. 1482-3 kışında, Venedik

---

187 *MKL*, 1.105-12, no 77, 112-14, no 78, özellikle 114, 'Sive ergo in Bohemos, sive in Turcos opus est, ecce Mathias simul et Hungaria, quantumcumque mee et regni mei vires se extendunt, supra omnes apostolice sedi et vestre beatitudini devote manent, eternumque manebunt.'

188 Ian Robertson, 'Pietro Barbo-Paul II: *Zentilhomo de Uenecia e Pontifico*', David S. Chambers ve diğ., der, *War, Culture and Society in Renaissance Venice: Essays in Honour of John Hale* (Londra ve Rio Grande, 1993), 147-72, 163.

189 *VMH*, 2.421, no 600, karş. 418-21, no 595-6, 598-9.

papalığın düşmanlığına hedef oldu. 1483 Mayısında Sixtus, aralarında Venedik'in *antemurale* statüsünün önemine vurguda bulunan Aquileia patriği Kardinal Marco Balbo'nun da bulunduğu lobicilerin itirazlarını görmezden gelip cumhuriyete enterdi* uyguladı. Girit'ten dönen Lando Haziranda cumhuriyetin yanıtını başlattı ve yönetti: yoğun hukuki danışmaların ardından, kent Lando başkanlığında toplanacak gelecekteki bir genel konsilin çağrısını yaptı. Bu arada, Lando Papa'nın verdiği cezayı askıya alma işini üstlendi. Muhtemelen, Lando'nun 1483 yazındaki duruşu kısmen yurtseverce duygulardan ve belki de bir kardinallik kapmadaki başarısızlığından duyduğu üzüntüdendi; her halükarda, Konstantinopolis patriği unvanına sahip ve uzun süredir Türk karşıtı haçlı seferine bağlılığı bilinen birisinden kaynaklanan böylesi bir irade beyanı ciddi sonuçlar doğurdu. Venedik yanıtını gizlice Roma'nın önemli yerlerine astırmayı başardı, bunlara San Pietro'nun kapısı da dâhildi. Bu sonuncu öyle bir kargaşaya neden oldu ki, Sixtus ihmalkâr gece bekçisinin idamını emretti.[190]

Venedik'in yanıtını alenileştirme darbesine Sixtus'un bu kadar sert karşılık vermesinin bir nedeni, Basel'de gerçekleşen, ilgili, ama çok eksantrik bir olayın hemen bir yıl ardından gerçekleşmiş olmasıydı. Bu geniş bir kaygı akımına işaret ediyordu ve aynı zamanda da, Sixtus kadar fazla düşman edinmiş bir Papa için, ihmalkârlık suçlamasına kendini bu kadar açık hale getirmenin çok tehlikeli olduğunu gösteriyordu. Basel'deki olayın başında Andrija Jamometiç (Andrea

---

* Enterdi: Katolik kilise yasasına göre, bir kişi, grup ya da ülkenin dinsel faaliyetlere katılmasının yasaklanması. Enterdi uygulanan cemaatler, bölgeler ya da ülkelerde, cenaze dışında ayin, dua, vaftiz, vs dinsel törenler ve bayramlar gerçekleştirilmiyordu. Küçük ölçekli olanlar piskoposlar, büyük ölçekli olanlar Papalar tarafından uygulanıyordu. Bu dinden çıkartma olmayıp, yalnızca dinsel uygulamaların askıya alınmasıydı ve dolayısıyla da tamamen dinden çıkartılma anlamındaki aforozla karıştırılmaması gerekir –çn.

190 Mureşan, 'Girolamo Lando', 224-7, 238; *Venice: A Documentary History, 1450-1630*, der. David Chambers ve Brian Pullan (Oxford, 1992), 220.

Zamometiç) adlı Hırvat bir Dominiken vardı. III. Friedrich'in sabık bir elçisiydi ve 1476'dan beri Granea (Kuzey Arnavutluk'taki Krajina) başpiskoposu unvanına sahipti. Basel katedralinde, 1482 yılı Beşaret günü (5 Mart) Papa'yı sapkınlıktan cinayete kadar giden uzun bir suçlar listesiyle suçladı. Bunlara bir dizi haçlı seferi suçu da dahildi, özellikle de Memluk Mısırlılarıyla gizli bir ittifak kurmak, haçlı seferi yerine İtalya'daki savaşları yeğlemek ve Otranto'nun işgaline "izin vermek." Sonuç olarak, Sixtus bir Türk dostuydu: *Item tu Sixte canis, iam amicus Turcorum.* Dolayısıyla Jamometiç Basel'de toplanacak bir genel konsil çağrısı yaptı.[191] Bu feci Papa'nın tasfiyesi, Kilisenin reformu ve haçlı seferi onun konsilinin iç içe geçmiş gündem maddelerini oluşturuyordu.[192] Adamın kökeni, unvanına sahip olduğu kilise cemaati ve hepsinden öte Roma'daki diplomatik görevi sırasında bir haçlı seferi oluşturabilmeye çalışırken yaşadığı hüsran bir araya gelip, onu Sixtus'un hayal kırıklığına neden olan haçlı seferi deneyimi konusunda özellikle hassas kılmıştı, ama olağanüstü davranışının başka nedenleri de vardı. Lando'da olduğu gibi, kardinalliğe yükseltilmemenin getirdiği acı duygu da buna dâhildi; Jamometiç bu unvanı kaygısızca kendi kendine bahşetmişti. Sixtus'un sarayı konusundaki düşüncelerini hiç gizlememiş, 1481'de bu nedenle Castel Sant'Angelo'da hapis yatmıştı. Sixtus'un baş düşmanı Lorenzo de' Medici Baccio Ugolini adlı bir elçisini Jamometiç'le görüşmek üzere gönderecek kadar ilgi göstermese, prestij ve iktisadi çıkar nedeniyle ev sahibi kent tarafından hoş karşılanan konsil pek bir mesafe alamayacaktı. III. Friedrich'in sabık elçisini hemen suçlamaması hayra alamet değildi ve bir Napoli ordusu Roma'yı tehdit eder ve salgın hastalık da kenti kasıp kavururken, 1482 ilkbahar ve yazının birkaç haftası boyunca, Sixtus'un papalığı tehlikedeymiş gibiydi. Ama Jamometiç ciddi destekçiler bulamadı, Friedrich desteğini çekmesi için Basel'e baskı yaptı ve Sixtus da zararı toparla-

191 Schlecht, *Zamometić*, 2.36-41, no 20.

192 Örneğin a.g.e., 2.66-8, no 46, 80-1, no 55.

mayı başardı; Jamometiç tutuklandı ve 1484'te hücresinde asılmış bulundu.[193]

Her ne kadar Jamometiç'in 1482'deki Basel "bildirgesi" kısa süreli ve bir fars görünümündeyse de, Pérault'nun VI. Alexander'le arasındakiler hem uzun sürelidir, hem de haçlı seferlerini neredeyse yalnızca bariz bir şekilde hanedan bağlantılı bir doğası olan İtalya siyaseti için kullanan yozlaşmış bir Papa'yla takışan bir haçlı seferi taraftarının karşı karşıya kaldığı açmaz konusunda hayli aydınlatıcıdır. Alexander 1492'de seçildiğinde, Pérault'nun Türk karşıtı haçlı seferi deneyimi zaten çok derindi; 1486-8 ve 1489-90'da Almanya'da seçkin bir haçlı seferi propagandası yürütmüştü. Alexander, Maximilian'ın Eylül 1493'teki atamaları sırasında Pérault'ya bir kardinal takkesi verilmesi talebine direnemezdi. Maximilian yıl sonunda Papa'ya, hiç kimsenin yeni kardinal kadar haçlı seferlerine kendini adamış ya da Türkler konusunda daha uzman olmadığına dair güvence verdi.[194] Bir yıl sonra Fransız işgali krizi patlak verdiğinde, Pérault'nun haçlı seferi hevesi yurtseverce bağlılığıyla birleşince, onu VIII. Charles'ın manifesto niteliğindeki iddialarını desteklemeye itti. Aynı zamanda, Papa hakkında da hayale kapılmıyordu: Fransız haçlı seferi programı Kasımda ilan edildiğinde, Pérault Alexander'in sultanla gizli müzakereler yürüttüğünü gösteren belgeler yayıyordu.[195] Pérault Fransız ajanı değildi, onların oyununa da gelmemişti ve her ne kadar Alexander'in Bayezid'le müzakerelerinin belgelerinin gerçekliği kuşkulu olsa da, kardinalin karakteri göz önünde

---

193 Schlecht, *Zamometić, passim;* Jurgen Petersohn, *Kaiserlicher Gesandter und Kurienbischof, Andreas Jamometić am Hof Papst Sixtus' IV (1478-1481): Aufschlusse aus neuen Quellen* (Hannover, 2004). Olayın eksiksiz anlatısı için, bkz., Pastor, *History,* 4.358-63, burada Jamometiç Zuccalmaglio olarak adlandırılır. Hırvatistan arka planı için, bkz., Šanjek, 'The Church and Christianity', *CLMAR* içinde, 227-58, özellikle 227, 252-3, 256.

194 *AR*, no 273.

195 *AR*, no 3184. Johannes Schneider, *Die kirchliche und politische Wirksamkeit des Legaten Raimund Peraudi (1486-1505)* (Halle, 1882), 38vd., Pérault'nun konumunu açıklığa kavuşturur.

bulundurulursa, sahteciliği yapanın o olması olasılığı çok düşüktür. Öncelikleri belliydi ve 1495 Temmuzunda, Köln başpiskoposu zekice, Papa'nın ona bir haçlı seferi temsilciliğiyle topladığı paranın denetimini vermesi durumunda, Fransa kralını desteklemeyi tamamen unutacağını ifade etmişti.[196] Ama bu arada, Alexander'in Charles'a karşı diplomatik manevralarından, özellikle de Papanın haçlı seferini bir kamuflaj olarak kullanmasından alınıyordu. *Curia*'ya direnmek beyhudeydi, çünkü Kardinaller Konseyi gücünün büyük bölümünü kaybetmişti ve tahttan indirmek yapılabilecek bir şey değildi.[197] Daha 1480'de, Otranto krizi sırasında IV. Sixtus tarafından *deputati alle provvisioni contra il Turco* olarak atanan sekiz kardinalden oluşan grup yalnızca bir yönetim görevi görüyordu.[198] Bu yüzden tüm 1490'lar boyunca, Pérault durmadan yüksek haçlı seferi gayesi uğruna Charles'la Maximilian arasında barış sağlamaya çalıştı,[199] bu arada Alexander, Fransızları İtalya'dan atabilmek için onların misafirperverliklerini beslemek amacıyla büyük çaba harcıyordu.

Bu arada iki ateş arasında kalan, dönemin en başarılı diplomat ve hatiplerinden bir olan Concordia piskoposu Leonello Chiericati oldu.[200] Chiericati 1495-9 arası Almanya'da papalık elçisiydi. Türk haçlı seferlerine katkısı Pérault'nunkinden hiç de az değildi ve Alman siyaseti üzerine deneyimi 1472'ye, Negroponte'nin düşmesi üzerine Marco Barbo önderliğinde gönderilen papalık heyetine dayanıyordu. Parlak, zeki bir adamdı ve iyi bir gözlemciydi. 1498 Ocağında, siyaset işleri durgunken Alexander'e, yakla-

196 *AR*, no 2023.

197 Pellegrini, 'Turning-Point'.

198 Somaini, 'La curia romana', 258-62; Felice Fossati, 'Milano e una fallita alleanza contro i Turchi', *Archivio storico lombardo*, 3rd ser. 16 (1901), 49-95, 55.

199 Perault'nun 1495 Worms dietindeki çabaları için, özellikle bkz., Heinz Angermeier, 'Der Wormser Reichstag 1495—ein europaisches Ereignis', *Historische Zeitschrift*, 261 (1995), 739-68.

200 *DBI*, 24.682-9.

şan Kutlamaya hazırlık olarak, Almanya'daki halkın bağlılığı üzerine içgörülü bir rapor göndermişti.[201] Fransa'da geçirdiği çok zor bir görev nedeniyle Fransa'ya düşmandı,[202] Alexander'in, ancak Fransa'nın İtalya'dan çıkartılması ve Maximilian'ın imparator olarak taç giymesi durumunda bir haçlı seferinin başarılı olabileceği görüşüne sıkı sıkıya bağlıydı. Aynı zamanda, papalık mutlakıyetçiliğinin dogmacı bir destekçisiydi ve Alexander'in sarayındaki yozlaşmaya, rakibi Pérault'nun olduğundan daha hoşgörülüydü. 1496 Ocağında, Augsburg'daki bir konuşmasında Chiericati Maximilian'a Fransızların İtalya ihtiraslarına karşı çıkma çağrısında bulundu, konuşmadaki şiddetli Fransız düşmanlığı ve baş döndürücü imparatorluk özlemi seçilmiş imparatora çekici gelmek üzere hesaplanmıştı.[203] Bundan sonra, Fransızları suçlamak ve Fransa-imparatorluk düşmanlığını desteklemek için hiçbir fırsatı kaçırmadı.[204] 1497-8'de Chiericati'nin Roma'ya gönderdiği raporların, Fransız davası uğruna çirkin partizanlık olarak yorumladığı Pérault'nun barış sağlama girişimlerine tepki olarak bir dizi kişisel saldırı içermesi hiç de şaşırtıcı değildir.[205] Zor durumda kalan Pérault haçlı seferini kilisede reformla bağlantılandırarak yanıt verdi.[206] Bir "barış, sonra reform, sonra da haçlı seferi" programı, Almanya'da oyları topladı, ama bu da işleri, Chiericati'nin "(Fransızların) kovulması, sonra (imparatorluk) taç giymesi, sonra da haçlı seferi" gündeminden daha fazla hızlandıracak bir şey değildi. Aslında, Pérault'nun yaklaşımı üretkenlik karşıtıydı, çünkü Roma'nın eksiklikleri Almanya'da ne kadar suçlanırsa, bir haçlı seferinin somutlaşma şansı o kadar azalıyordu: Alexander'in amcası Calixtus ve ardılları, haçlı seferlerinin

---

201 *AR*, no 5881.

202 Örneğin Fransız haçlı seferi önerilerini yalnızca bir kamuflaj olduğu gerekçesiyle reddi üzerine, bkz., *AR*, no 6422.

203 A.g.e., no 3705.

204 Örneğin a.g.e., no 6422.

205 Örneğin a.g.e., no 5014, 5109, 5158, 5415, 5600, 8558.

206 Örneğin a.g.e., no 6300.

esas araçları üzerindeki papalık yönetimini sağlamlaştırmakta çok başarılı olmuşlardı.

Çelişkili bir biçimde, Pérault'nun davası, Roma'dan çok Konstantinopolis'ten destek almıştı, çünkü Macaristan ve Polonya üzerinde Türklerin yenilenen baskısı ve bunun neden olduğu lobicilik, Alexander gibi Maximilian'ı da daha etkin bir yaklaşım benimsemek zorunda bırakmıştı. 1497 Haziranında, Chiericati Maximilian'ın Avusturya topraklarından gelen heyetlerin yardım talebinde bulunduğunu, ama bu aşamada Maximilian'ın böylesi yakarıları VII. Charles'ı İtalya'daki taleplerinden vaz geçmeye zorlamak için kullanabileceğini hesaplıyordu.[207] Haziran/Temmuz 1498'deki Freiburg dietinde Chiericati papalık/imparatorluk sözcüsü gibi işlev görüp Fransızları "Batıdaki Türkler" olarak suçlarken, Pérault umutlarını hanedan evlilikleri aracılığıyla sağlanacak uzlaşmaya bağlıyordu.[208] 1498-9 boyunca, Chiericati dış baskılar aracılığıyla haçlı seferi projesine daha fazla dikkat harcamaya sevk ediliyordu, ama bu çabaların sonuç vermesinin engellenmesi için Maximilian'la Fransa sarayı arasındaki önemli farklılıklara güvenebilirdi.[209] Sonra, Chiericati Alexander'le Fransa arasındaki beklenmedik yakınlaşmanın kurbanı oldu ve 1500 Ekiminde Pérault onun yerini aldı, ama Kutlamanın tanıtılması ve bir haçlı seferinin desteklenmesinden sorumlu kardinal temsilci olarak. Köln başpiskoposunun beş yıl önceki öngörüsü doğru çıkmıştı: Pérault XI. Louis'yle Maximilian arasında barışı sağlamak için çalıştı, ama yalnızca kendi haçlı seferi projesini ilerletebilmek amacıyla. Başlangıçtan beri, Pérault konumu ve beklentileri konusunda hiç hayale kapılmamıştı.[210] Papa'nın onu büyük ölçüde bir halkla ilişkiler görevi için gönderdiğini düşünmek için geçerli nedenleri vardı, çünkü hem Fransa hem de imparatorluk saraylarında itibarı iyiydi. Alexander en iyi

207 A.g.e., no 5014.

208 A.g.e., no 6287.

209 Örneğin a.g.e., no 6583-4, 6606, 6684, 13519a.

210 Örneğin a.g.e., no 12528.

ihtimalle ikiyüzlü, en kötüsü de kendi başlattığı programa karşıydı, çünkü bunun gerçekleşmesi, Papa'nın kendi ailesinin çıkarları için çalışmak amacıyla sürdürmeye niyetli olduğu hassas güç dengesini bozacaktı.[211] Papalık temsilcisi görevden alma laflarından vaz geçmişti, ama Venedik elçisi Contarini'yle gerçekleştirdiği görüşmede, Borgia sarayının ahlaki davranışından duyduğu tiksintiyi de gizlememişti. Üstelik haçlı seferi için para toplamaya başlar başlamaz, yalnızca Maximilian'ın bunu başka amaçlarla kullanma çabalarından değil, Alexander'inkilerden de sakınması gerektiğinin farkındaydı.

Ama görevdeki Papa'ya karşı duyguları ne kadar güçlü olursa olsun, Pérault papalık makamına ve haçlı seferleri üzerindeki denetimine sadık kaldı. 1503'te, hiçbir şey, "Papa'nın oluru olmadan başlatılamaz, haçlı seferi üzerine nihai karar yalnızca ona aittir," diye yazmıştı.[212] Papa'yı devre dışı bırakma fikri bile anlamsızdı: "Hiçbir prens, papalık yetkesi dışında haçı eline alamaz ya da Türklere karşı bir haçlı seferini destekleyemez, çünkü bu gülünç olur, haçlı seferini destekleyeceğine, baltalar."[213] Bu yüzden eleştirisi, birkaç yıl sonra haçlı seferini öncelikli kılmadığı için II. Julius'u eleştiren dostu Stefano Taleazzi'ninki gibi, içeride kaldı.[214]

Papalık *curia*'sının, Pérault'nun 1495-8'deki etkinliklerini bile dış meydan okumaların, özellikle de hükümdarlardan kaynaklananların yanında yalnızca rahatsız edici bulmuş ol-

---

211 Örneğin a.g.e., no 12754, Alexander Perault'nu haberi olmadan Fransa-imparatorluk sürtüşmesini sürdürmek için çalışıyordu, Aralık 1501.

212 Mehring, 'Peraudi', 401-6, 402.

213 'Non liceat alicui principi accipere crucem neque facere publicari cruciatam contra thurcos sine auctoritate pontificis cum aliter facere ridiculosum videatur esse: cum hoc potius sit ad impedimendum dictae cruciatae quam ad prosequendum': Biblioteca Apostolica Vaticana, Palat IV. 1229 (5), basılı açık mektup (tarihsiz.), 13. Tüm bu ifadelerde Perault bir imparatorluk inisiyatifine karşı çıkıyordu, ama bu konu hakkındaki esas duruşunu saptırmaz.

214 Bernardino Feliciangeli, 'Le proposte per la guerra contro i Turchi presentate da Stefano Taleazzi vescovo di Torcello a papa Alessandro VI', *Archivio della R. Societa Romana di storia patria*, 40 (1917), 5-63, 25 not 1.

ması olasıdır. Haçlı seferleri üzerine papalık denetimine tam anlamıyla bir alternatif öneriyor olması açısından en büyük tehlike arz edenle başlamak uygun olur. Bu Jiri Podebrad'ın, hem uluslararası barışı sürdürmek hem de Osmanlılara verilecek askeri karşılığı yönetmek gibi ikili bir amaçla sürekli toplantı halinde bulunacak bir Avrupa Meclisi (*congregacio*) önerisiydi.[215] Fikir kralın, birçoğu Türklere karşı haçlı seferiyle eklemlenen eklektik ve geniş kapsamlı ihtiraslarından kaynaklanıyordu. 1461'de, Podebrad Kutsal Roma İmparatorluğu üzerinde emellere sahipken, hâlâ ortodoks bir haçlı seferi çerçevesinde çalışıyordu: danışmanı Martin Mair, Podebrad'ın haçı ele almasını öngören bir barış ve haçlı seferi programı öne sürmüştü.[216] Ama 31 Mart 1462'de II. Pius, Hus'çu savaşlarını sona erdiren 1436 uzlaşması Basel Sözleşmelerini feshetti. Roma ve Prag arasında çatışma artık kaçınılmazdı ve müttefik arayışı içindeki Podebrad papalık-karşıtı bir stratejiye döndü.

Bunun ilk aşaması, 1462 Mayısında Bohemya ve Polonya krallarına Głogow'da (Glogau) sunulan bir *memorandum... ad procedendum magnanime contra Turcum*'du. Bu Podebrad'ın hizmetindeki Grenoble'lu bir mucit, iktisatçı, girişimci ve yayımcı olan Antoine Marini'nin yaratısıydı. Marini'nin memorandumu, II. Pius'un kalbine en yakın etkinlik olan Türklere karşı haçlı seferi alanında papalık yetkesini yıkma yolunda akıllıca bir girişimdi. Metin dolambaçlı ve tekrarlarla dolu, pratik ayrıntılarla bilimsel açıklamaların ilginç bir karışımıydı. Marini'nin değerlendirmesine göre, Sultan Mehmed'in oluşturduğu tehdit üç sonuçtan biriyle çözülebilirdi: Türklerin zaferi, papalık ve imparatorluk gücünün yeniden tesisi, Hıristiyan prensler arasındaki işbirliği.

---

215 Bağlam için, bkz., Frederick G. Heymann, *George of Bohemia: King of Heretics* (Princeton, 1965).

216 Hermann Markgraf, 'Ueber Georgs von Podiebrad Project eines christlichen Furstenbundes zur Vertreibung der Turken aus Europa und Herstellung des allgemeinen Friedens innerhalb der Christenheit', *Historische Zeitschrift*, 21 (1869), 245-304, 262-3.

Birinci kabul edilemez, ikinci de uygulanamazdı, dolayısıyla üçüncünün nasıl gerçekleşeceğini göstermeye koyuldu. Yanıt çok uzun zaman alacak ve çok hantal olacak bir genel konsey değildi. Bunun yerine, Bohemya, Polonya, Fransa, Burgonya ve Venedik tarafından oluşturulacak ve Fransızların yakın zamanlardaki 40.000 piyade ve 30.000 süvari sağlama önerisi üzerine inşa edilecek bir kardeşlik birliği öneriyordu; tabii ki Macaristan da buna katılacaktı. Ordunun finansmanı kilisenin bir ondalık vergisiyle, bir günlük gelirden oluşan bir laik sübvansiyondan oluşacak, papa ve imparatora da bu girişimde bir dizi yardımcı rol verilecekti. Bir sonraki adım çeşitli müttefiklerle Venedik'te bir toplantı düzenlemekti ve Marini zor bir iş olan bu fikri satma görevini Venediklilere yüklüyordu. Venediklilerin "bekle gör" tavrını benimsemeleri şaşırtıcı olmasa gerek.[217]

1463 yazında, anonim ve daha çok tanınmış *Tractatus pacis toti christianitati fiendae* (Tüm Hıristiyanlıkta barış sağlamak için risale) çıktı; esas yazarı gene Marini'ydi, ama başkalarının görüşlerini ya da editoryal öğütlerini almış olabilir. *Tractatus pacis* 1462 metninden daha geniş bir yayılım gördü ve daha tutarlı ve bütünleşik bir metindi. Marini'nin önerdiği prensler birliğinin yerini bir *convencionem, caritatem et fraternitatem* alıyordu, bunun kurumsal biçimi, kurucu devletlerin temsilcilerinden oluşan bir meclisti (*congregacio*). Bu meclis içindeki oy hakları Fransa, Almanya, İtalya ve İberya arasında bölüştürülecekti. Meclisin güçleri ve etkisi önerinin en put kırıcı siyasal özelliğini oluşturuyordu, çünkü devletler fiiliyatta egemenliklerini bu kuruma terk edecekti. Meclisin kendi arması, mührü, hazinesi, arşivleri ve yönetim kadroları olacaktı. Hem barışı sağlamanın hem de Türklere karşı seferlerin finansmanı kiliseden alınan bir ondalıkla ve laik kesimden bir sübvansiyonla sağlanacaktı, gelen paranın onda biri meclisin işletme giderleri için bir kenara ayrılacaktı. Başlangıçta 1464 başlarında Basel'de

[217] Šmahel, 'Antoine Marini', 205-31.

toplanacak, daha sonra beş yıllık dönemler halinde gezici olacaktı. İmparatorun artık bir rolü yoktu ve Papa'nın rolü de ondalığın toplanmasını sağlamak, savaşçıl piskoposları barışa zorlamak ve seferlerin deniz operasyonları için İtalyan katkısını koordine etmekle kısıtlanıyordu.[218] Böylece öneri Roma'nın yıkılışından beri Avrupa'daki en temel yeniden örgütlenmeyi destekliyordu. Türk tehdidine bir yaklaşım olarak da daha az radikal değildi, çünkü haçlı seferi tamamen siliniyordu: Türklere karşı seferin ortaya çıkarttığı pratik sorunları meclis halledecekti ve haç, endüljans ya da başka bir belirtilmiş ruhani yarar için vaazlara göndermede bulunmuyordu. Geleneksel haçlı seferi anlayışının tek kalıntısı, inanca yardımcı olanların ölümlerinden sonra ödüllendirileceği, bunu kabul etmeyenlerinse "İsa'nın haçının düşmanlarıyla" aynı safta yer alacaklarını ifade eden kutsal metinlere bir göndermeydi. Bu, geleneksel Katoliklikten ziyade Hus'çu dinsel düşünceden kaynaklanan askeri bir yanıttı, ama işbirliğini reddetmenin ruhani bir bedel içerdiğine gönderme, papalık *curia*'sının yaptığını gördüğümüz benzer değerlendirmeleri yansıtıyordu, önerilen mali mekanizmaysa açıkça dört yıl önce Mantova'da benimseneni yansıtıyordu. Yönetim fikirleri paketine gelince, bunlar imparatorluk işleri üzerine Almanya'da yaşanan bitmez tükenmez ve sonuçsuz tartışmaları anımsatıyordu.[219]

Tractatus pacis içinde önerilen program, gerekli çok fazla çaba için çok az destek buldu. Venedik ve Macaristan haçlı seferine gönülden bağlı bir Papa'nın yerine bu metindeki çok uzak ve kuşkulu önerileri koymaya hazır değildi. Podebrad'la zaten Luxemburg üzerine bir tartışmaya girmiş olan Burgonya da. Aslında, en önemli sonuç, Podebrad'ın planlarının bu

---

218 'Tractatus pacis toti Christianitati fiendae', der. Jiři Kejř, *The Universal Peace Organization of King George of Bohemia: A Fifteenth Century Plan for World Peace 1462/1464* (Londra, 1964) içinde, 71-80, İngilizce çev. 83-92; Jiři Kejř, 'Manuscrits, editions et traductions du projet', Vaclav Vaněček, der., *Cultus pacis* (Prag, 1966) içinde, 75-82.

219 Thomas A. Brady, *German Histories in the Age of Reformations, 1400-1650* (Cambridge, 2009), pt 2.

üç güç arasında 1463'ün ikinci yarısında oluşturulan askeri ittifaklara sağladığı itki oldu, ama her zamanki gibi, bunun arkasındaki itici güç Osmanlıların başarıları ve planlarıydı. *Tractatus pacis,* Podebrad ve XI. Louis arasındaki, koşulları üzerinde 1464 Haziranında Dieppe'te anlaşmaya varılan ittifakla bir Fransa-Bohemya eksenine somut biçim verilmesine yardımcı oldu. Bu ittifak, Çek kralın başlangıçtan beri ana gayesi olmuş olabilir, ama Konstantinopolis de aralarında olmak üzere çok daha büyük projelerin çağrısına dayanamıyordu. Kuşkusuz, Podebrad önerisi en çok XI. Louis'nin sarayında hoş karşılandı, çünkü burada, Napoli'de Aragonlulara verdiği sarsılmaz destek yüzünden II. Pius'tan duyulan hoşnutsuzluk doruklardaydı. Ama Fransızlar için bile Podebrad'ın fikri esasında, Napoli'de geri adım atması için Pius'un önünde sallanacak bir öcüydü. Lyon'da toplanacak ve haçlı seferini yürütmedeki başarısızlığından dolayı Pius'u tahtından indirecek genel bir konsil gibi daha muhafazakâr bir fikir de onlar için aynı ölçüde çekiciydi.[220] Podebrad'ın komplolarına, uygun bir şekilde Pius'un 1464'te Ancona'ya hareketinin hemen öncesinde çıkartılan, *curia*'nın huzuruna çıkması için bir celple karşılık verildi. Ama Fransız tehditleri Pius'u İtalya boyunca izledi.[221]

Yirminci yüzyıl tarihçileri görünüşteki modernliği nedeniyle Podebrad'ın önerisine hayranlık duyar ve kısmen, 1464'te Louis'nin sarayındaki Bohemya elçisine refakat eden Jaroslav adlı bir uşağın tuttuğu günlüğün uyandırdığı insani ilgi sayesinde, ilgi çekmeyi sürdürür. Jaroslav'ın günlüğünde, Marini'nin Pius'a karşı duyduğu ve yazdığı ya da yazılmasına yardımcı olduğu iki metinde saklamayı başardığı nefret açıkça görülür.[222] Fikirler aleminde meclis önerisi

---

220 *Ungedruckte Akten*, 282-6, no 188, 285.

221 *Ungedruckte Akten*, 296-303, no 193, 300. Eskiliğine karşın, kilit inceleme hâlâ Markgraf'ınkidir, 'Ueber Georgs von Podiebrad Project'.

222 *Diary of an Embassy from King George of Bohemia to King Louis XI. of France in 1464*, der. ve çev. A. H. Wratislaw (Londra, 1871); Nejedly, 'Promouvoir une alliance', 163-84.

kuşkusuz ilginçtir, ama *curia*'ya daha mütevazı genel konsil toplama önerilerinden daha düşük bir tehdit oluşturuyordu. Hükümdarların egemenliği *Tractatus pacis* içinde savunulan tarzda bir havuzda toplamaları olacak şey değildi ve her halükarda Prag'dan kaynaklanan her şeyin üzerinde sapkınlığın gölgesi sallanıyordu. Jaroslav'ın Louis'nin danışmanlarıyla Podebrad'ın elçileri arasındaki görüşmelerden kulağına çalınanlardan, bu kadarı anlaşılıyor.[223] Diğer yandan, konsilcilik seküler yönetimler için çok daha az radikal sonuçlar vaat ederken, baş ve uzuvlarda reformun popüler çekiciliğine sahipti.[224] II. Pius döneminde bir genel konsil tehdidi sürekli tekrarlanan bir temaydı; Baldi'nin belirttiği gibi, görüntüde papalık yetkesinin açık bir ifadesi ("bir karşı-konsil") olan Mantova Kongresi bile Papanın bir araya gelme fırsatı verilen karşıtları ortak bir cephe oluşturmayı başarabilseler, bir genel konsile evrilebilirdi; Pius'un kongre boyunca denetimi sağlayabilmek için çalışmasını ilerletme kaygısı bu yüzdendi.[225] Papanın konsil karşıtı fermanı *Execrabilis*, kongrenin kapanışında ilan edilen haçlı seferi paketinin bir parçası olarak telakki edilmelidir, Podebrad'ı celp etmesinin de 1463-4'ün gözden geçirilmiş haçlı seferi programını pekiştiren önlemler grubuyla bağlantılı olması gibi.[226] Düşmanların bir koalisyona girmeleri tehlikesi hep vardı ve 1463-4'te oluşturulan Fransız-Bohemya koalisyonu da Pius'u hedefleyenlerin ilki değildi: 1460-1'de, tam da imparatorlukta, yaygaracı polemikçi Gregor Heimburg'un da desteğiyle, Mainz başpiskopos-elektörü Dieter von Isenburg ve Tyrol Dükü Sigismund'da odaklanan tehlikeli hareketlilik akımlarının yaşandığı sırada, Ferrante'ye gösterdiği güçlü destek Fransa'yı kızdırmıştı.[227] 1462 Martında, Sforza'nın el-

223 Nejedly, 'Promouvoir une alliance', 172-3; Markgraf, 'Ueber Georgs von Podiebrad Project', 299-300.

224 Genelde bkz., Aldo Landi, *Concilio e papato nel Rinascimento (1449-1516): Un problema irrisolto* (Torino, 1997).

225 Baldi, *Pio II*, 162.

226 A.g.e., 170, 252.

227 A.g.e., 189-91.

çisi Ottone del Carretto'yla bir toplantısı sırasında Avrupa siyasal manzarasını değerlendirdiği ünlü *tour d'horizon* (ufuk turu) kapsamında, Pius kasvetli bir edayla Fransızların muhalif kardinallerle olan ittifakı nedeniyle bir bölünmenin gerçekleşebileceğini öngörmüştü.[228]

Pius'un ölümünün ardından, Fransızların haçlı seferi münasebetiyle bir genel konsil tehdidinde bulundukları ilk büyük vesile 1464'te, fikir VIII. Charles'ın Kasım manifestosuna dâhil edildiğinde gerçekleşti. Otuz yıl öncesinde olduğu gibi, Fransızların Napoli üzerindeki bariz talepleriyle bağlantılı olduğu için öneri bir yere varamadı, ama 1490'ların sonlarındaki olaylar bir haçlı seferi ihtiyacını acil hale getirdiğinde bu daha inanılır bir hale geldi. Ama bu noktada, VI. Alexander diplomatik dönüşünü gerçekleştirmişti ve bu da Fransa'yı bir haçlı seferi müttefiki olarak kabul etmesini, hatta 1500 Haziranında XII. Louis'ye istediği baskın rolü vermesini olası kıldı.[229]

Maximilian haçlı seferi konusunda Alexander'le XII. Louis'ye göre daha yakın ve uyumlu çalıştı, ama *societas sancti Georgii* içinde kendi haçlı seferi beklentileri için süregiden bir kerteriz noktası olarak işlev görecek bir şövalyelik aracı yarattı. Podebrad'ın Avrupa meclisi ya da yinelenen Fransız genel Kilise konsili tehdidinin aksine, *societas sancti Georgii* papalık konumuna resmi bir meydan okuma değildi. Ama destekçisinin özellikle dönek kafa yapısını yansıtan melez ve oynak karakteri, haçlı seferinin farklı ortamlara nasıl uydurabileceğini gösterir ve bunu merkezkaç eğilimler tartışmasını bitirmek için aydınlatıcı bir konu haline getirir. *Societas* III. Friedrich'in Aziz George Tarikatı'nın bir koluydu. Bunu 1466/8'de Töton Şövalyeleri'ni örnek alarak kurmuş, ama pek bir ilerleme sağlanamamıştı.[230]Maximilian'ın ilk 1493-4'te

---

228 A.g.e., 204-10 ve 1462'deki diğer Fransız tehditleri için, bkz., 214-15.

229 Sanuto, *I diarii*, 3.435-8 (= *AR*, no 14160).

230 Heinrich Koller, Der St. Georgs-Ritterorden Kaiser Friedrichs III.', Josef Fleckenstein ve Manfred Hellmann, der., *Die geistlichen Ritterorden Europas* (Sigmaringen, 1980) içinde, 417-29; Josef Plosch, 'Der St. Ge-

kurduğu Aziz George şövalye tarikatı ya da biraderliğinin daha fazla etkisi olmuş, ama gene de umduğu düzeye erişmemişti. Üyelerine VI. Alexander tarafından 1494 Nisanında bahşedilen ayrıcalıklara, Türklere karşı bir yıl savaşmanın karşılığında günahların tamamen affıyla taçlanan endüljanslar da dâhildi.[231] Maximilian, 1494 Ekiminde Antwerp'te, ünlü Burgonya Altın Post Tarikatını bilinçli bir şekilde taklit ederek bir *milites coronati* ("taç giymiş şövalyeler") ve katılımcı avam hiyerarşisi oluşturdu. Eskiden beri yerleşmiş haçlı seferi ayrıcalıklarını, özellikle de ikame ve borçların dondurulmasını açıkça örnek alan koşullardan yararlanacaklardı.[232] Yani bu bir haçlı seferi biraderliğiydi. Gerçekten, çağdaşlarının bunun hakkında kullandıkları ifadelerin bir kısmı, üyelerinin haçı ele aldıklarını ima eder: böylece 1495 Ocağında Maximilian'ın, VIII. Charles'a haçlı seferinde eşlik etmeye duyduğu ilgiyle ilgili olarak *insigna cruciate et ordinem*'i aldığı (*suscepit*) söylendi.[233] Tümce şifreli gibidir. Muhtemelen buna atfedilecek en uygun açıklama, Maximilian'ın haçlı seferine kişisel ama belirsiz bir taahhüdün simgesi olarak biraderliğin haç işlenmiş tüniğini giymiş olduğudur: siyasal rakiplerinin en önemlisiyle birlikte yola çıkma amacı, en azından kuşkuludur.

Olasıdır ki, daha hayalci anlarında, Maximilian *societas sancti Georgii*'nin İtalya ve Balkanlarda amaçlarına hizmet edebilecek gerçek bir savaşçı kuvvet olacağını ve dolayısıyla da imparatorluğun bilindik askeri eksikliklerini kapatacağını ummuş olabilir.[234] 1494 sonbaharında Antwerp'te aynı zaman-

---

orgsritterorden und Maximilians I. Turkenplane von 1493/94', Helmut J. Mezler-Andelberg, der., *Festschrift Karl Eder zum siebzigsten Geburtstag* (Innsbruck, 1959), 33-56, 40; Holger Kruse, Werner Paravicini ve Andreas Ranft, der., *Ritterorden und Adelsgesellschaftenim spatmittelalterlichen Deutschland. Ein systematisches Verzeichnis* (Frankfurt a.-M., 1991), 407-16.

231 Plosch, 'Der St. Georgsritterorden', 46.

232 A.g.e., 51-2.

233 *AR*, no 3230 VIII: Charles'la birlikte çalışma önerisi için, bkz., 1273.

234 Maximilian'ın hem 1493'teki bir uluslararası haçlı seferi, hem de iki yıl sonraki bölgesel savunma önlemleri için toplanma günü olarak Aziz George bayramı gününü (23 Nisan) seçmiş olması çarpıcıdır: *Deutsche Re-*

da hem yerel hem de uluslararası bir etkide bulunmak üzere alaylar ve baskı makinaları seferber edilmişti. Maximilian'ın beklentisi, imparatorluktan ve dışarıdan gelen gönüllülerin, biraderliğine yığılan papalık ve kraliyet ayrıcalıklarını yaşamak ve inancın düşmanlarına karşı Hıristiyanlığın en büyük şövalyelerinin yanında savaşmanın şanının tadını çıkartmak için üşüşeceği yolundaydı.[235] Ama anlaşılan biraderlik aynı zamanda halkla ilişkiler açısından da bir işlev görmüş, iç ve dış kamuoyuna Maximilian'ın haçlı seferi konusunda ciddi olduğunu göstermiş gibidir.[236] Bunun 1495 Worms dietinde ve 1503'te Pérault'yla olan endüljans gelirleri üzerine çatışmasında kesinlikle doğru olduğunu göreceğiz. Durum şu ki, 1494'te biraderliği için papalık tavizlerini kopartmak, Maximilian'ın haçlı seferi emellerini, bunun siyaseten yararlı olduğunda, sürekli Papaya başvurmak zorunda kalmadan ortaya atabilmesini sağlamıştı. Roma böylece devre dışı kalmıştı, ama bu, Podebrad'ın 1463-4'teki Avrupa haçlı seferi *congregacio* projesiyle önerdiği vahşice ameliyatın yanında, önemsiz bir kesikti. Maximilian açısından, babasının büyük düşmanı Mátyás ve (haçlı seferi planlarının bu kadar ilerlemesi durumunda) Fransa kralları için de olduğu gibi, papalık denetimine geniş çaplı bir meydan okuma üretken değildi, ilaveten büyük ölçüde yan hasara da neden olurdu. Önemli olan sistemi yıkmak değil, bunu olabildiğince büyük ölçüde kendi çıkarına işleyebilecek duruma getirebileceği kadar baskıya maruz bırakmaktı. İleriki bölümlerde bunu nasıl yapmaya çalıştıklarının ve papalığın da buna değişen etkinlikte nasıl yanıt verdiğinin birçok örneğini göreceğiz.

---

ichstagsakten unter Maximilian I. Fünfter Band. Reichstag zu Worms 1495, der. Heinz Angermeier, 3 cilt 2 kısım, Deutsche Reichstagsakten, mittlere Reihe, 5 (Göttingen, 1981), 89-99, 94, 315-16.

235 Plosch, 'Der St. Georgsritterorden', 52-3.

236 Inge Wiesfl ecker-Friedhuber, 'Maximilian I. und der St. Georgs-Ritterorden. Zur Frage seiner Ordenszugehörigkeit', *Forschungen zur Landes- und Kirchengeschichte. Festschrift Helmut J. Mezler-Andelberg zum 65. Geburtstag* (Graz, 1988), 543-54, biraderliğin daha sonraki tarihini de inceler.

3

STRATEJİ, SEFERBERLİK VE DENETİM

Bu bölümde, ideolojik inşalardan uygulamadaki konulara geçiyoruz. Papalık *curia*'sının uyguladığı politikalar yaşamsal önemdeydi, ama bu politikaların karşısına dikilen zorluklardan bekleneceği gibi, bunlar gündelik siyasal gerçekliklerin gerektirdiği sürekli bir uyarlama ve uzlaşma sürecine tabiydi.

3.1 STRATEJİK ALGILAMALAR VE PLANLAMA

1502'de, ayrıntıları dikkat çekici olan bir *Libellus de modo belli Turcis ingerendi* içinde, Hırvat hümanist Felix Pentancius (Feliks Petançiç, yak. 1455-1517 sonrası) Kral II. Wladislas'a Macaristan'dan hareket eden bir ordunun Osmanlı gücüne saldırmak için hangi yolları kullanması gerektiği konusunda öğütler veriyordu.[1] Pentancius bunlardan üçünden söz ediyordu. Birincisi Roma zamanından beri kullanılan yoldu: Belgrad'dan Niş, Sofya ve Philippopolis (Plovdiv ya da Filibe) yoluyla Adrianopolis'e (Edirne). Bu ünlü yolu o kadar çekici kılan, sıradağlardan kaçınıyor ve büyük bölümünde nehirleri izliyor olmasıydı: Smederevo'dan Niş'e Güney ya da Juzna Morava, Sofya'nın güneyinden Adrianopolis'e de Meriç. Bu hareketi kolaylaştırıyor ve tatlı suyu güvence altına alıyor-

[1] Bu ve sonraki dört paragraftaki metnin çoğunluğu, benim bir makalemden alınmadır, 'Crusading and the Danube', Alexandru Simon, der., *The Danube in the Middle Ages* (New York, 2012) içinde, 117-39, burada, Balkanlardaki dinsel karşılaşmaların neden olduğu stratejik düşünce yelpazesi daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

du. Pentancius'un ikinci yolu Batı Balkanlardaki Türk üslerine saldırmayı tercih ediyordu, güneye Kosova'ya, oradan da Priştine üzerinden Üsküp'e. Üçüncü yol da orduyu Transilvanya üzerinden doğuya Karadeniz kıyısındaki Varna'ya götürüyordu. Pentancius'un *Libellus*'unun iki özelliği çarpıcıdır. Birincisi bu yolların ve mahallerin haçlı seferi tarihinde işgal ettikleri yer konusunda sahip olduğu farkındalık. Birinci, klasik yol dört yüz yıl önce Birinci Haçlı Seferi sırasında Godefroy de Bouillon tarafından benimsenmişti. Kosova ovası, aralarında 1448'de Janos Hunyadi'nin en kötü yenilgisini yaşadığı o "tekinsiz, lanetli ve hiç unutulmayacak katliamın" da bulunduğu birçok savaşa sahne olmuştu. Üçüncü yol, Vlad Dracul ve Moldova'lı Ştefan'ın çatışmalarını ve felaketle sonuçlanan 1444 Varna Savaşını akla getiriyordu. İkinci özellik, Pentancius'un eşgüdümlü ve sürdürülebilir bir saldırıda ısrarcı olmasıdır. Türkler Avrupa'dan kovulacaksa ve kalıcı barış sağlanacaksa, onlarla sınır boylarında savaşmanın bir anlamı yoktu. Türklerin anavatanlarını istila etmelerini beklemektense, Macarlar güneye saldırırken, İtalyanlar da Epiros ya da Makedonya'ya bir saldırı düzenlemeliydi. Pentancius okuyucularından antikitenin örneklerini anımsamalarını istiyordu: Büyük İskender, Darius'u Asya'da yenmiş, Kserkses savaşı Atina'ya taşımış, Hannibal İtalya'yı istila etmişti ve Julius Ceasar saldırılarının hızı ve sertliğiyle tanınıyordu. Ama aynı zamanda Hunyadi'nin kariyerine de bakmaları gerekiyordu. Sürekli bir şekilde, saldırmalarını beklemektense, savaşı düşmanlarının topraklarına taşımıştı.[2]

Pentancius'un, üzerinde anlaşmaya varılmış bir stratejik plan doğrultusunda gerçekleştirilecek bir dizi güçlü ve eşgüdümlü saldırılar aracılığıyla savunma savaşı yürütme formülü özgün olmaktan uzaktı: o bunları yazdığı sırada, bu haçlı seferi planlamasında fiilen sıradan bir unsur olmuştu

[2] *Annales regum Hungariae*, der. Georg Pray, 5 cilt (Viyana, 1764-70), 4.299-303. Pentancius için, bkz., Michael B. Petrovich, 'The Croatian Humanists and the Ottoman Peril', *Balkan Studies*, 20 (1979), 257-73, 262-3.

bile.[3] *Antemurale*'yi hukuki ve siyasi terimlerle düşünmenin önemi ve Macaristan'ın güney kanadını koruyacak bir dizi kaleler şebekesine atfedilen kilit rol,[4] bizi bir Maginot Hattı* zihniyetinin öncelikli olduğu fikrine yöneltmemeli. Bu düşünce tarzı, Hıristiyanlığın içerilerinde yer alan devletleri katılmaya ikna etmeye yönelikti; onlar eyleme geçmeyi kabul ettikten *sonra*, planlanan büyük ölçüde saldırgan bir savaştı. Pentancius saldırgan savaşın önde gelen bir örneği olarak Hunyadi'yi gösterirken haklıydı. Hunyadi'nin Mehmed'in 1455'te Macaristan'a yönelttiği tehdide yanıtının, muhtemelen, zaten voyvodanın 1443'teki Uzun Yürüyüş sırasında büyük bir bölümün kat ettiği, Pentancius'un ilk yolunda ilerleyecek bir saldırıyı desteklemek olacağını göreceğiz.[5] Giovanni da Capistrano, bir yıl sonra Belgrad'daki savunma zaferinden sonra, bir haçlı seferi ordusu mevcutken (ve salgın hastalık ve yiyecek eksikliği göz önünde bulundurulduğunda, yayılma çağrısı yaparken) üstelik de Türkler dağınık bir haldeyken, böylesi bir saldırı çağrısı yapmıştı.[6] Hunyadi'nin saldırının değerine inancı, oğlu Mátyás'a da geçmişti. 1462 Martında, Venediklilere, Türklerle savaşmak için 60.000 asker gerekliyse de, bunlara yalnızca altı ay ödemede bulunulmasının gerekeceğini bildirmişti; bundan sonra savaş kendi masraflarını karşılayacaktı ("askerler ücretlerini savaştan

---

3 Örneğin Venediklilerin Mantova'daki Türklere Sırbistan, Arnavutluk ve Boğazlardan saldırmaya dayanan yaklaşımı: Picotti, *La dieta*, 446-9, no 23.

4 Ferenc Szakaly, 'The Hungarian-Croatian Border Defense System and its Collapse', *FHR* içinde, 141-58.

* Maginot Hattı: 1930'larda, Fransızların olası bir Alman saldırısını durdurmak amacıyla Almanya sınırına inşa ettikleri savunma hattı. I. Dünya Savaşının statik savaş mantığına göre inşa edilmiş ve dolayısıyla da II. Dünya Savaşının seyyar, mekanize harekâtları bağlamında çağdışı kalmış olması bir yana, II. Dünya Savaşında Almanların saldırılarını Hollanda-Belçika üzerinden gerçekleştirmeleri nedeniyle tamamen etkisiz olmuştur. Maginot Hattı deyimi, bu tür kapsamlı ama etkisiz savunma stratejileri için bir simge olarak kullanılır –çn.

5 *AM*, 12.292-4.

6 *AS Oct*, 383-4.

çıkaracaklar").[7] Mátyás'ın uzun eylemsizlik dönemlerini ihtiyatlı bir önleyici strateji olarak betimleme becerisinden kuşku yoktur. Ama *curia*'ya gönderdiği en uzun ve en sevinçli raporları saldırgan seferlerin kat ettiği alanlarla, söz konusu olan fedakârlıklarla ve askerlerinin Türklere verdiği toplam zararla böbürlendikleriydi.[8]

Son nokta yaşamsal önemdedir. Saldırgan savaşın en büyük satış kozlarından biri, haçlı seferinin çok yüklü parasal maliyetlerinin bir kısmını karşılayan yağmalanan mallardır; bu sav (en azından haçlı seferi için lobi yapan kardinaller 1464'te böyle iddia ediyordu) Macar savaşçıların ülkelerinden uzakta, örneğin Yunanistan ya da Bulgaristan'da savaşırken daha fazla ücret beklentisinde oldukları için ağırlık kazanıyordu.[9] Hunyadi kendi maliyetini karşılayan seferler konusunda özellikle iyimserdi: 1447'de Aragon kralı Alfonso'yu Macaristan tahtı için iknaa çalışırken, Türklere karşı seferler için gerekli masrafların fetihlerle karşılanabileceğini bile iddia etmişti.[10] Türklerin Hıristiyanlardan yağmaladıkları olmasa kuvvetlerini uzun süre tutamayacağına dair geniş kabul gören bir inanış da vardı. Geçen bölümde İoannes Bessarion'un, bir seferi bir yıldan fazla sürdürmenin sultanın hazinesini boşaltacağını, çünkü süvarilere ödemeye yetecek kadar gelirinin olmadığını öne sürdüğünü görmüştük. Bu adamların donanımları ve ücretleri yaşadıkları bölgelerde kendilerine tahsis edilen gelirlerden sağlanıyordu ve bu gelir de yalnızca dört aylık askerlik hizmetini karşılıyordu.[11] Dolayısıyla zaman geçtikçe Hıristiyanlar güçlenirken, Türkler zayıflayacaktı.

Bu durumda, neyin yapılması gerektiği üzerine geniş bir uzlaşma vardı ve bu da yorumcuları büyük çaplı planlama-

---

7 *MDE*, 1.125-8, no 80, 125-6.

8 *MKL*, 354-8, no 245, 449-51, no 303 mükemmel örneklerdir.

9 Mureşan, 'La croisade', yayımlanacak, ek. Ülkenin savunulması amaçlı zorunlu askerliğin kısıtları üzerine bkz., Janos M. Bak, 'The Price of War and Peace in Late Medieval Hungary, Brian Patrick McGuire, der., *War and Peace in the Middle Ages* (Kopenhag, 1987) içinde, 161-78, 168-9.

10 Ryder, *Alfonso*, 300.

11 *PG*, 161.667.

dan yana yönlendiriyordu. 1530'ların başlarında, François Rabelais bu planlamanın en eksantrik yönlerinden kimilerini ilk kitabı Gargantua'da alaya alıyordu: Kral Picrochole'u danışmanları sonunda neredeyse Avrupa ve Ortadoğu'nun tümünü kapsayan daha da geniş bir askeri fetih programıyla gelirler. Picrochole "tüm bu Türk ve Müslüman köpeklerini öldürmemiz gerekmez mi?" der. "Onları başka ne yapabiliriz ki?" diye sorarlar. "Sonra da mallarıyla topraklarını size sadakatle hizmet edenlere dağıtacağız." Bunun hayalden öte bir şey olmadığını söyleyen bir askeri komutan balonlarını patlatır.[12] Kesin olan, Philippe de Mézières tarafından on dördüncü yüzyıl sonlarında ifade edilen görkemli planların bir yüzyıl sonra intikam için yeniden su yüzüne çıktığıdır.[13] Bunlar 1490'ların ve 1500'lerin başlarının heyecanlı ve uçucu diplomatik atmosferi tarafından ortaya atılıyordu ve özellikle Maximilian'ın haçlı seferi önerilerinde Picrochole tarzı bir hava vardı. Örneğin 1494 Ocağında, Maximilian umutlarını Viyana'daki Venedik elçisine özetledi. Önemli büyüklükteki ordusunu Dalmaçyalı başıbozuklarla (uskoklar) birleştirip, adı olmayan ama önemli bir Türk kalesini ele geçirecekti; bunlar olurken, Venedikliler de Türk donanmasının müdahalesini önleyecekti. Doğası gereği gizliliğe düşkün olan elçi dehşet içinde bakarken, seçilmiş imparator bir harita getirtti ve on ya da daha fazla danışmanının önünde, fikirlerini özetledi. Venedikliler incelikle, ülkelerine tüm önerinin gerektiği kadar ayrıntılı çalışılmamış olduğunu bildirdiler.[14] Birkaç gün sonra, Maximilian elçileri yeniden kabul etti. Önünde bir haritayla yeniden Türkler konusuna döndü ve bu kez daha da yayılmacı bir havadaydı. Onun iddiasına göre Macaristan'a destek vermek daha acil bir ihtiyaçtı, çünkü

---

12 Francois Rabelais, *Gargantua and Pantagruel*, kitap 1, bölüm 33, çev. J.M. Cohen (Londra 1955), 112. Osmanlı imparatorluğunu bölüşmek için 1545'den kalma ve Picrochole'a önerilene çok benzeyen gerçek bir proje için, bkz., Petrovich, 'Croatian Humanists', 268-9.

13 Bkz., daha yakın tarihli, Philippe de Mézières, *Une Epistre lamentable et consolatoire*, der. Philippe Contamine ve Jacques Paviot (Paris, 2008).

14 *AR*, no 318.

Türklerin bir orduları Belgrad'a yürümeye hazırdı, bir diğeri de Eflak'ta yedekteydi. Portekiz, İspanya, Napoli ve Venedik deniz desteği vermeyi kabul ederse, Maximilian tabii ki 1493 Hırvatistan felaketlerinin ardından düştüğünü düşündüğü, Bosna'daki kilit öneme sahip Jajce Kalesi'ni kuşatmayı öneriyordu. Daha sonra Arnavutluk yoluyla güneye yürüyecek, Durazzo ve Valona'yı ele geçirecek, Adrianopolis'e (Edirne) kadar ilerleyecek ve donanmadan ikmal malzemelerini alacağı Thessalonike'ye (Selanik) geri dönecekti. Söylemeye gerek yok ki, Venedikliler planda sayısız sorun gördüler.[15]

1502 Ocağında, 1494 heyetindekilerden Zaccaria Contarini, bir kez daha Maximilian'ın Türklerle en iyi nasıl mücadele edileceği konusundaki görüşlerinin alıcısı oldu. Venedik artık sultanla savaş halindeydi ve dolayısıyla Maximilian'ın fikirlerine daha açıktı, ama muhtemelen bir şeylerin gerçekleşeceği konusunda çok daha güvenli değildi. Gene haritalar ortaya serildi. Yunanistan, Tuna havzası, Almanya'dan Konstantinopolis'e Avrupa, Anadolu ve Akdeniz limanlarını gösteriyorlardı; açıkça, bu tartışmaların arkasında coğrafi bilgi eksikliği söz konusu değildi. Maximilian Venediklilerle Fransız ve İspanyol müttefiklerinin Lesbos (Midilli) saldırısını eleştirdi. Ada, Türklerin burasının düşmanları tarafından işgal edilmesine izin veremeyecekleri kadar Konstantinopolis'e yakındı. Stratejik açıdan, Mora limanlarından birini, belki de Modon'u geri almak daha akıllıca olurdu. Kuşkusuz dışarıdan birisinin bu olumsuz yorumları temsilcilerin kulaklarını tırmalamıştı ve Contarini tartışmayı daha acil bir sorun olan Vallona'da toplanan Türk ordusuna ve Adriyatik'teki Zadar gibi Venedik kalelerine karşı tehditlere getirmeye çalıştı. Maximilian Macaristan'ın kar-

[15] *AR*, no 359 ve bu fikirlerin siyasal arkaplanı için krş. no 369. Bağlam için, bkz., Hermann Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, 5 cilt (Münih ve Viyana, 1971-86), 1.355-62 ve Maximilian'ın haritalara düşkünlüğü için aynı yazar, *Maximilian I. Die Fundamente des habsburgischen Weltreiches* (Viyana ve Münih, 1991), 322.

şısındaki tehditlerle daha fazla ilgiliydi; kendi topraklarının büyük bir Türk ordusundan, baş edilemez lojistik sorunlar oluşturan dağlık arazi tarafından korunduğunu düşünüyordu. Bu yersiz bir rehavetti, ama Contarini Maximilian'a Türklerin aynı avantajlara sahip olan Venedik toprağı Friuli'ye yakınlarda gerçekleştirdiği saldırıları anımsattığında, Maximilian bu akının başarısını Venedik beceriksizliği olarak görmezden geldi.[16] Sekiz yıl önceki öncelleri gibi, 1502 tartışmaları da Maximilian'ın güney Balkanlar ve doğu Akdeniz'deki stratejik senaryo konusunda hem çok ilgili hem de bilgili olduğunu ortaya çıkarttı. 1494'te müdahale fikirleriyle doluydu, ama 1502'de Venedik'in Fransa ve İspanya'yla ittifakları dolayısıyla devre dışı kalıp bozulduğu için, seyredip eleştirmekle yetinmişti; ama Raymond Pérault'nun endüljans parasına erişme planları ve Venedik'in umutsuzca ittifak beklentisi kısa sürede, görünüşte Türklerle savaşma amacıyla bir silah başı çağrısı üretti.[17]

III. Calixtus'un döneminden beri, papalık *curia*'sı, en azından genel politikasının Osmanlı tehdidini öncelikli kıldığı dönemlerde, Türklere karşı saldırının azamileştirilmesi ve çeşitlendirilmesi yolunda bir genel stratejik yaklaşımı benimsiyordu. Daha sonra bunun seferberlik sürecine nasıl yansıdığını göreceğiz, ama bu arada 1464 ve 1500'den iki örnek aynı stratejik mastardan doğan çeşitlemeleri göstermeye yardımcı olacaktır. 1464 planı II. Pius'un ölümünün ardından, ölen Papa'nın politikalarını sürdürmek isteyen bir grup kardinal tarafından üretilmişti. Ana harekât Macaristan'ın, Almanya, Polonya ve Bohemya'dan gelen 20.000 paralı askerle desteklenecek kendi ordusu tarafından gerçekleştirilecekti. Arnavutluk ve Mora'da, ayrıca sultanın doğudaki ana düşmanları Uzun Hasan ve Anadolu'daki "Büyük Karaman" tarafından gerçekleştirilecek yardımcı harekâtlar olacaktı.[18] Otuz altı yıl sonra, Papa VI. Alexander

[16] *AR*, no 15862.
[17] *AR*, no 15961.
[18] Mureşan, 'La croisade', ek.

tarafından düzenlenen bir program, üç ordu öngörüyordu. 1464'te olduğu gibi, en önemli kuvvet, "tüm sefer için en önemli ve vazgeçilmez" kuvvet Macarlar olacaktı: diğerlerinin ancak, Polonyalılar ve Eflaklıların desteğiyle öncü olarak harekete geçtikten sonra onları izleyecekleri düşünülüyordu. İkinci ordu Maximilian'ın komutasında olacak, üçüncü de İspanya ve Venedik tarafından sağlanacak gemilerle denizden doğuya doğru harekete geçecekti.[19] Kenneth Setton'ın belirttiği gibi 1490 planının yenilenmişi gibi gözüken Alexander'in 1500 programının görece doğrudan karakteri, Hıristiyanların konumunun 1464'ten beri geçirdiği bozulmayı yansıtıyordu: artık her ikisi de Osmanlı denetiminde bulunan Yunanistan ve Arnavutluk'ta bir şey beklemek yararsızdı, IV. Sixtus döneminde Moldavya'ya bağlanan umutlar da boş çıkmıştı. Üstü örtülü bir şekilde, ikmal işlerini kolaylaştırmak ve ganimet üzerine kavga çıkmasını önlemek üzere, orduları birbirinden uzak tutmakta görüş birliği sağlanmıştı.[20]

1500 planının gösterdiği gibi, sultanlığa gerçekleştirilecek saldırıların hem denizde hem de karada yer alması tartışmasız bir kabuldü.[21] Bu işin içine bir sürpriz unsuru katacak, Türklerin genel açmazını toparlamalarını zorlaştıracak ve Türklerle sınır topraklara ulaşmaları zor olan Hıristiyan güçlerin –bu durumda Fransa ve İspanya– kudretinin kullanılmasını sağlayacaktı. Bunun yol açtığı eşgüdüm sorunları muazzamdı, ama bunlar ele alınmadan önce, filonun nereden kaynaklanacağı sorunu vardı. Geçen bölümde Venedik deniz gücünün seferber edilmesinin, Venedik'in Türklerle savaşın içine sürüklenmesinin en büyük avantajı olduğunu görmüştük. Osmanlı ihtirasları tarafından tehdit edilen diğer önemli Akdeniz deniz gücü Napoli krallığıydı, ama Alan

---

19 *VMP*, 2.269-76, no 297, Pietro Isvalies'e sunulan ayrıntılı bir tanıtım, Kasım 1500.

20 Setton, *Papacy*, 2.414-16, 531-2.

21 Örneğin *Monumenta historica Boemiae*, der. Gelasius Dobner, 6 cilt (Prag, 1764-85), 2.415-17; Picotti, *La dieta*, 446-9, no 23.

Ryder'ın gösterdiği gibi, Alicenap Alfonso yönetiminde doruğundayken, kraliyet politikası yalnızca marjinal şekilde Türklerle savaşla ilgiliydi. Alfonso'nun esas ilgi alanı başka yerdeydi ve haçlı seferi vaatlerinin hiçbirini tutmamış olması, Konstantinopolis'in düşüşünün hemen sonrasındaki yılların en büyük hayal kırıklıklarından birini oluşturuyordu.[22] Çelişkili şekilde, çok daha güçsüz ardılı Ferrante daha fazla katkıda bulunmuş, 1472'de doğuya on yedi kalyon göndermişti.[23]

Ludwig Pastor ve Setton gibi tarihçiler tarafından betimlenmiş olmasına karşın, papalık *curia*'sının deniz savaşlarına yatırımının çapı ve önemi tam anlamıyla takdir edilmemiştir. Bu belki de Rönesans papalarının Türk karşıtı savaşa yaptıkları en önemli katkıdır; kesinlikle en pratik olanı budur. Cenevizlilerle Venediklilerin yardımına güvenemeyecek olan III. Calixtus 1455-7'de savaş kalyonlarının temini için yoğun mali ve idari çaba harcamıştı. Buna Roma'da Tiber kıyılarında inşa edilen ve etkinlikleri zengin bir şekilde belgelenmiş olan bir tersane (*fabrica galearum*) de dâhildi.[24] Roma'da inşa edilen kalyonlar, papalığın tuttuğu diğerleri ve Napoli kralı Alfonso'nun zorla verdikleriyle birlikte, Kardinal Lodovico Trevisan'ın 1457'de doğu Akdeniz'de düzensiz operasyonlar düzenlemesini sağlamıştı. Kasımda Juan Carvajal'e yazan Calixtus, belki de mali portreyi haklı çıkartabilmek için, üstü örtülü bir şekilde Trevisan'ın Ağustosta Mutilini'de (Midilli) kazandığı zaferi önceki yıl Capistrano'nun Belgrad'daki başarısıyla karşılaştırmıştı.[25] Belki de Calixtus'un

---

22 Bkz., Alan Ryder, 'The Eastern Policy of Alfonso the Magnanimous', *Atti della Accademia Pontaniana* (1979), 7-25; aynı yazar, *Alfonso*, 290-305.

23 Imber, *Ottoman Empire*, 209.

24 Ivana Ait, 'Un aspetto del salariato a Roma nel XV secolo: La *fabrica galearum* sulle rive del Tevere (1457-58)', *Cultura e societa nell'Italia medievale: Studi per Paolo Brezzi*, Istituto storico italiano per il Medio Evo, studi storici, fasc. 184-7, vol. 1 (Roma, 1988) içinde, 7-25; Weber, *Lutter*, 2.1.1; Setton, *Papacy*, 2.170-1.

25 *DS*, 421-3, no 1272, 422, kullanılan dil Belgrad'ı anımsatır: '. . . pauci et hi inermes et terrore hostium consternati innumerabilis multitudinis non modo impetum sustinuerunt sed victores cum summa gloria hos-

yatırımlarının maliyetinden endişelenen, Trevisan'ın başardıklarından etkilenmeyen ya da yalnızca kıta seferlerini daha faydalı gören II. Pius, *fabrica galearum*'u çürümeye terk etmiş ve bunun yerine başkalarından bağış ya da kiralama yoluyla temin edilen teknelere dönmüştü.[26] İroniktir, 1463'te Marini'nin *Tractatus*'unda Papa'ya atfedilen birkaç işten biri de İtalyanları deniz desteği temin etmeye zorlamaktı.[27] Ama deniz savaşına daha etken bir katkı IV. Sixtus ve VI. Alexander tarafından canlandırılmıştı. Tüm başarısızlıklarına karşın, savaşın denizde sürdürülmesine büyük miktarlarda para yatırmışlar (Sixtus'un durumunda 144.000 düka altını) ve Venedik'in savaşçıl statüsünden azami ölçüde yararlanmışlardı.[28]

Aynı şekilde açık olan, haçlı seferi çabalarıyla bağlantılı olarak üçüncü tarafların hizmetini kullanmaktı. Bu önerilerden kimileri gerçekçi olmaktan uzaktı. 1200'lerin başlarına kadar giden "iti ite kırdırma" *topos*'unun bir varyasyonu olarak, Altın Orda Tatarlarının Türklerle savaşmak üzere tutulabileceği 1454'te Polonyalılar tarafından dile getirilmişti: gerekli paranın Roma tarafından sağlanacağını söylemiş olmaları şaşırtıcı olmasa gerek.[29] İki yıl sonra, stratejik vizyonu gerçekten geniş olan III. Calixtus daha da muhterem bir rüyayı canlandırdı: Etiyopya desteği rüyasını; sopa Memluk-Osmanlı ittifakı tehlikesi, havuç da Kudüs'ü geri alma umuduydu.[30] Böylesi önerilerde trafik çift yönlü çalışabiliyordu: 1496'da, elçisi "İsa'nın inancına karşı isyan edenlere karşı

---

tem. . . repulerunt'. Aynı zamanda bkz., Setton, *Papacy*, 2.188-9.

26 Weber, *Lutter*, 2.1.1.

27 'Tractatus pacis', 79, madde 21.

28 Setton, *Papacy*, 2.316-18, 533. Alexander'ın 1502 seferine katkısı, papalık komutanı Jacopo Pesaro'nun Tiziano'ya sipariş ettiği *Madonna di Ca' Pesaro*'da ölümsüzleşmiştir.

29 *AM*, 12.230-4, 234. 1238'de, Winchester piskoposu Kutsal Toraklar'da Müslümanlarla tatarlar arasındaki çatışmada Hıristiyanların tarafsız kalması gerektiğini öne sürmüştü: Matthew Paris, *Chronica maiora*, der. H. R. Luard, 7 cilt, Rolls Serisi, 57 (Londra, 1890), 3.489.

30 *BF*, NS2.120-2, no 225.

her yandan hazır olmak" için bir ittifak önerisiyle Roma'ya gelen Gürcistan kralının girişimini karşılamak zorunda kaldı; Papa incelikle ilk önce Hıristiyanlık içindeki savaşla ilgilenilmesi gerektiği yanıtını verdi.[31] Gerçekleşebilirse en fazla gelecek vaat edecek olan ittifak, Memluk sultanlığıyla olandı. 1490'da Memlukler Osmanlı fetihlerinin tecavüzlerinden rahatsız olmaya başlamışlardı ve Hıristiyan Batının müzakere girişimlerini hoş karşılıyorlardı. 1494 Nisanında Maximilian Kahire'yle ittifak kurmaya hevesliydi ve bunun müzakeresi için ayrıntılı planlar hazırlamıştı.[32] Ama papalığın Moskova'yla yürüttüğü hayal kırıklığına neden olan müzakerelerin de gösterdiği gibi, söz konusu güç ne kadar uzak olursa, bu tür yaklaşmalarda somut ilerleme kaydetmek o kadar zor oluyordu. Buna ek olarak, uzak yerlerdeki temaslarla görevli olanların davranışları ve güvenilirlikleri de kuşkulu oluyordu. Hepsinin ötesinde, bu 1450'lerin ortalarından 1470'lerin sonlarına kadar papalık politikalarına girip çıkan bir Fransisken olan Lodovico Severi 'da Bologna' için geçerliydi. 1456'da III. Calixtus'un habercisi olarak Etiyopya'ya giden Severini'ydi ve daha sonraki yolculukları onu kuzeyde Kırım, doğuda da Tebriz'e kadar sürükledi. Neredeyse kesinlikle, Severini bir dereceye kadar dalavereciydi, ama kişisel çıkarı için değil, iyi niyetle böyle davranıyordu. Weber, Severi gibi gayretli seyyahların *curia*'nın haçlı seferi stratejisine daha sağlam bir coğrafi dayanak sağlamasına neden olduklarını, ama bunun çok fazla yanlış ya da yanıltıcı bilgi pahasına gerçekleştiğini öne sürmüştür.[33] Severi'yi sonunda bir sahtekâr gibi görmeye başlayan II. Pius'un dediği

---

31 *VMP*, 2.258-9, no 287.

32 *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, der. Augustin Theiner, cilt 1 (Roma, 1863), 535-7, no 722 (= *Hungary as 'Propugnaculum'*, no 121; *AR*, no 571).

33 En yeni çalışma için, bkz., Weber, *Lutter*, 1.2.2, bu Severi'ye Anthony Bryer'dan daha olumlu bakan bir metindir, 'Ludovico da Bologna and the Georgian and Anatolian Embassy of 1460-1461', *Bedi Kartlisa*, 19-20 (1965), 178-98. Aynı zamanda, bkz., Paviot, *Les ducs*, 265-70.

gibi, sorun böylesi adamların sağladığı verinin pek küçük bir bölümünün doğrulanabildiğiydi.[34]

Bariz nedenlerden dolayı, Türklerin yakın komşularının ortak eyleme girme olasılığı, Gürcistan ya da Etiyopyalılar gibi uzak güçlere göre daha fazlaydı. Osmanlıların Anadolu'daki en büyük rakibi olan Karamanlıların desteğini sağlamak, bu devlet 1472'de yok olana kadar süregiden bir umuttu. Ama Hıristiyanlarla bir araya gelip Osmanlı devletine iki taraflı bir saldırı gerçekleştirilmesini sağlamakta en büyük umut, toprakları Gürcistan'dan Hint Okyanusuna kadar uzanan, Kuzey Irak'taki Türkmen Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'daydı.[35] Venedikliler, 1463-79 savaşlarının ilk on yılı zarfında etkin bir şekilde Uzun Hasan'la işbirliğini kovaladılar: karşılıklı çıkarları vardı, ama Macarların aksine, Uzun Hasan'ın rakip toprak talepleri yoktu. Cumhuriyet Uzun Hasan'la güçlü diplomatik bağlar kurdu ve ona toplar ve mühimmat da dâhil olmak üzere savaş malzemesi sağlamaya girişti. Margaret Meserve, Uzun Hasan'ın yıllarca İtalya'da neredeyse ünlü olduğunu göstermiştir; "İyi Müslüman," etnik olarak Türk değil İranlı, erdemli ve kültürlü bir hükümdar olarak betimleniyordu.[36] Ya bu nedenle ya da pragmatizmden, IV. Sixtus İslâmi bir gücün silahlandırılmasına itiraz etmedi. Ama Uzun Hasan bir müttefik olarak hayal kırıklığına neden oldu. Kriz 1472'de, Negroponte'nin düşüşü karşısında titizlikle toplanan filo Doğuda, Uzun Hasan'ın yeğeni komutasındaki bir ordunun Anadolu'yu doğudan istila etmesiyle aynı zamanda harekete geçmesiyle patlak verdi. II. Mehmed, Konstantinopolis için endişeleniyordu. Ama müttefik kuvvetler etkili bir eşgüdüm sağlamayı başaramadı. 1457'de olduğu gibi, papalık *curia*'sı deniz gücüne yaptığı önemli yatırımın karşılığını alamadı ve 1472 sonbaharında Uzun Hasan açık-

---

34 *Pii II Commentarii*, kitap 5, bölüm 11, 321-4 (324'teki yorum).

35 Bağlam için bkz., H.R. Roemer, 'The Turkmen Dynasties', in *The Cambridge History of Iran, vol. 6: The Timurid and Safavid Periods*, der. Peter Jackson ve Laurence Lockhart (Cambridge, 1986), 147-88.

36 Meserve, *Empires*, 223-31.

lanamaz bir şekilde Suriye'de Memluklere saldırmaya karar verdi. 1473 Ağustosunda Mehmed, Erzurum yakınlarındaki Otlukbeli'nde Uzun Hasan'ı yenilgiye uğrattı. İki İslâm gücü barış yaptı ve her ne kadar Uzun Hasan 1478'deki ölümüne kadar Batıyla ilişkilerini sürdürdüyse de,[37] bundan bir sonuç çıkmadı. Venedik açısından, bu Euboea'daki kayıplarını kesinleştirdi ve savaşı kazanma umutlarına da fiilen son verdi.[38] Hem Karaman hem de Uzun Hasan'ın durumunda, işbirliği mekanizması genellikle Venedik yöneticileri tarafından sağlandı, çünkü Mehmed'in kuvvetlerine karada saldırıp yok edecek (Türkmen, Macar ya da Moldovalı) müttefiklerin yardımı olmadan, sultanlığı yenilgiye uğratmanın olanaksızlığını idrak etmişlerdi. Ama sultanın Doğudaki düşmanlarını seferber etmekten elde edilecek kazanca vurguda bulunan, II. Pius ya da 1464 önerisinden sorumlu kardinaller gibi haçlı seferi kuramcıları ve destekçilerine de tamamen katılıyorlardı.[39]

Böylesi dış düşmanlara bir seçenek de sultanlığın gücünü içeriden zedeleyecek bir düşmandı. Tabi Hıristiyan halkların ayaklanmalarına bağlanan umutlar kademeli bir şekilde yok oldu: 1481 Aralığında Mátyás Corvin'in kuşkucu bir edayla belirttiği gibi, bunlara dair hiçbir iz görünmüyordu.[40] Ama Mátyás bunları yazdıktan kısa süre sonra, 1472'de Uzun Hasan'a karşı savaş alanına çıktığında Mehmed'in Konstantinopolis'in savunmasını emanet ettiği adamın şahsında farklı türden olağanüstü bir fırsat doğdu. Bu Mehmed'in, 1482'deki taht mücadelesi sırasında ağabeyi

---

37 Uzun Hasan üzerine 1474'deki çeşitli görüşler için, bkz., Jacopo Ammannati Piccolomini, *Lettere (1444-1479)*, der. Paolo Cherubini, 3 cilt, Pubblicazioni degli Archivi di Stato, Fonti XXV (Roma, 1997), 3. 1858-9, no 745, 1859; *MKL*, 1.300-1, no 213.

38 Genelde Uzun Hasan için, bkz., Setton, *Papacy*, 2.315-21; Babinger, *Mehmed*, 302-27; Imber, *Ottoman Empire*, 192-217.

39 e.g. *Pii II Commentarii*, kitap 7, bölüm 16, 460-3 (Karaman).

40 *MKL*, 2.191-5, no 103, 195. Stefano Taleazzi 1500'de hiçbir gerekçeye dayanmadan hâlâ Arnavutluk ve Epiros'un halkından 'solis armis et pane et benedictione' cezbedilen 40,000 kişiye güveniyordu: Feliciangeli, 'Le proposte', 52.

tarafından belirleyici biçimde yenilgiye uğratıldıktan sonra St. Jean Şövalyeleri'ne sığınan en küçük oğlu Cem Sultan'dı. Büyük Üstat (Grand Maitre) onu Fransa'ya göndermişti ve 1489'da Roma'da VIII. Innocentius'a teslim edildi. Onu elinde tutan ya da tutmayı uman bir dizi Hıristiyan gücün, Nicolas Vatin'in *la politique djemienne* olarak adlandırdığı davranışlarının ardındaki stratejik düşünce önemli farklılıklar içeriyordu. Fransa kralı XI. Louis ve Venedik tamamen işin dışında kalmaktan yanaydı, birincisi haçlı seferlerine tamamen ilgisiz olduğundan, (birkaç yıl önce olsa, Cem'i tanrının gönderdiği bir nimet gibi karşılayacak olan) ikincisi de, II. Bayezid'i yabancılaştırma korkusundan. St. Jean Şövalyeleri, Cem'in ağabeyinin hükümdarlığı için temsil ettiği tehdidi iyi kullanarak, sultandan önemli ödemeler kopartmayı başarmıştı. Bir haçlı seferini örgütleme yolunda beklentileri olanlar için, Cem stratejilerinin önemli bir unsuru olmuştu, umuyorlardı ki, Osmanlı topraklarında belirirse, destekçileri sancağının etrafında toplanacak ya da en azından Bayezid böyle bir olasılığa karşı kimi önlemler almak zorunda kalacak. Bu, 1490'da VIII. Innocentius, 1494'te VIII. Charles ve birçok vesileyle Mátyás için geçerliydi. İyimserlikleri, Bayezid'in kardeşinin güvenli bir yerde tutulması için önemli ölçüde ödeme yapmaya razı olmasıyla, sayısız suikast girişimiyle ve Cem'in cesedinin 1499'da (ölümünden dört yıl sonra) Konstantinopolis'e vardığında teşhis edilmesinin hemen ardından Bayezid'in Venedik'le savaşının gelmesiyle doğrulanır gibiydi.[41]

Cem'in öncelleri de vardı, özellikle de II. Mehmed'in kardeşi olduğuna inanılan ve 1456'da Kiev Kardinali Isidore eşliğinde Roma'ya gelişinin ardından Batıda kırk yıl kalan *turchetto* ("küçük Türk"). 1464'te II. Pius planladığı haçlı seferinde

[41] Bkz., Nicolas Vatin, *Sultan Djem. Un prince ottoman dans l'Europe du XVe siecle* (Ankara, 1997), bu, gene ona ait bir metinde yararlı bir şekilde özetlenmiştir: L'Affaire Djem (1481-1495)', *Le Banquet du faisan* içinde, der. Marie-Therèse Caron ve Denis Clauzel (Arras, 1997), 85-96. Setton, *Papacy*, 2.381-511 Cem'in haçlı seferi planlarıyla çeşitli ilişkilerini ele alır.

kendisine eşlik etmesi amacıyla onu beraberinde Ancona'ya götürdü, bu da Balkanlarda yararlı olabileceği umudunun olduğunu ima eder. II. Paulus 1465'te onu Mátyás'a devretti ve o da Mehmed 1481'de öldüğünde Osmanlı tahtındaki iddiasını desteklemeyi uğraşmaya değer buldu. Ama onun zaten kuşkulu olan iddiaları Cem'inkinin gölgesinde kaldı.[42] İlk bakışta, Cem'i bir sefere dâhil etme stratejisi mantıklı geliyordu, çünkü onun destekçileri güçlüydü. Babası onu Karaman valisi olarak atamıştı ve o da Uzun Hasan'ın ölümünün ardından bile önemli ölçüde istikrarsız bir bölge olmayı sürdüren doğu Anadolu'daki Türkmen kabilelerin desteğine sahipti. Ama Vatin Bayezid'in kardeşinin ortaya çıkmasından dehşete kapıldığı tezini çürüten savlar öne sürmüştür. Cem Bayezid'in Batıya saldırganlıktan görece uzak yaklaşımının arkasındaki etmenlerden yalnızca biriydi ve Bayezid Mátyás'ın 1490'daki ölümünün ardından Macaristan'a karşı daha düşmanca bir politika izlemeye başladığında, o hâlâ hayattaydı. Cem ağabeyinin hükümdarlığını ciddi biçimde zedeleme potansiyelinin 1480'ler ilerledikçe azaldığını kabul ediyordu. Cem'in güç merkezinin Rumeli değil Anadolu olması da Batıdan yola çıkacak bir haçlı seferine yardımcı olamayacağı da bir olguydu: tersi durum St. Jean Şövalyeleri'nin Cem'den çıkar sağlamasına neden olmuştu.

Bu fikir aksi yönde çok da ileriye götürülmemelidir. Papalık sarayının haçlı seferlerinin desteklenmesi konusundaki tarihsel ilişkisi de göz önünde bulundurulduğunda, II. Bayezid, 1489'da Cem'in Fransa'dan Roma'ya aktarılmasından kaygı duymuş olabilir; Bu, Müslüman hükümdarların hiçbir zaman göz ardı etmedikleri bir şeydi. Üç şeyi birbirlerinden ayırt etmemiz gerekir: Cem'in fiilen oluşturduğu gerçek tehdit, buna karşın bu tehdidin batılı saraylardaki retorik değerlendirmesi ve Konstantinopolis'teki politikaya etkisi. Üçünün de durumunda, bir dereceye kadar sonradan değerlendirmelerden ve tahminlerden kaçınılamaz. Bir

[42] Bkz., Weber, *Lutter*, 1.2.4.

şey kesindir: Cem'in ölümü, içten ya da dıştan, haçlı seferlerine destek olmak için çalışacak kişiler sahnesini boşaltmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan durum, Pérault'nun 1501 Temmuzunda *Reichsregiment* karşısında sunduğu *tour d'horizon*'da sert bir biçimde özetlenmiştir. Türklerin doğuda düşmanı yoktu. Altın Orda Tatarları, onlara paralı asker sağlıyordu; Karaman bitirilmişti; Uzun Hasan'ın ardıllarından ses çıkmıyordu; Memlukler Osmanlılarla savaşa giremeyecek kadar dehşet içindeydi. Yunanistan'ın doğusunda olası bir müttefik olsa bile Türkler artık doğu Akdeniz'in deniz yollarını denetim altına aldıkları için, bunlarla iletişim kurmak zor olacaktı. Hıristiyan Avrupa, kendi savunmasıyla kendisi uğraşmalıydı.[43]

3.2 PAPALIK *CURIA*'SI: HAFIZA VE YÖNTEMLER

İnisiyatifler için, çağdaşları Roma'ya bakıyordu, kimileri faydacı düşünceyle, kimileri de eleştiri ya da kötü niyetle görüntüyü kurtarmak için. III. Innicentius'un döneminden beri yapıldığı gibi, *curia* Türkler ve onlara karşı en iyi nasıl savaşılacağı konusunda gayretle bilgi topladı. 1454'te Lampo Birago'yu kapsamlı çalışması *Strategicon*'u derlemekle görevlendiren V. Nicolaus ya da onun haçlı seferi kardinalleri komisyonuydu[44] ve Felix Pentancius gibi Hırvat hümanistler batıya taşıdıkları bilgiler konusunda Roma *curia*'sını hep en hevesli alıcı dinleyiciler arasında görmüştü.[45] *Curia*'nın bunun üzerine nasıl davranacağı, formüle ettiği tüm diğer politikalar gibi, çok çeşitli siyasal koşullara bağlıydı. Bu nedenle, papalık beyanatlarının program konusundaki ifadelerini olduğu gibi kabul etseniz,[46] ya da Büyük Bölünme

---

43 Kraus, *Reichsregiment*, 226-35, 229.

44 Damian tam metnin bir derlemesini yapıyor, burada tartışmalı metnin kökenleri konusu üzerinde de durulacak.

45 Petrovich, 'Croatian Humanists', *passim*.

46 Metinlerin içeriğini safça olduğu gibi kabul ettiğinden değil, bu metinleri uzun uzun, bir eleştiri eklemeden aktarmak gibi bir tekniğe sahip olduğu için, Setton hakkında sık sık söylendiği gibi.

ya da konsilcilik dönemi sırasında kaybedilmiş olan siyasal zemini yeniden kazanma yolunda ifade edilmeyen bir ihtirası var kabul etseniz de,[47] papalık *curia*'sının haçlı seferlerini desteklemesi üzerine herhangi bir genelleme doğası gereği hatalı olacaktır. Dış baskılar Roma'nın tepkisini şekillendirmede önemli idiyse, en uygun şekilde *curia*'nın "hafızası" (*memoria*) olarak tanılanacak şey de bir rol oynamıştır. Colin Morris İsa'nın Kudüs'teki kabrini, Hıristiyan inancının *memoria*'sını elinde tuttuğunu ifade etmiştir[48] ve geçmişin bilinci doğal olarak hem kimliğin hem de amacın şekillenmesine yardımcı olmuştur. Haçlı seferlerine bu yaklaşımda on beşinci yüzyıl *curia*'sının kendi *memoria*'sı vardı: Roma ve tapınaklarının (görmüş olduğumuz gibi Türklerin tehdidi altındaymış gibi algılanan) kutsiyetinden, papalık makamının doğasından ama daha özgül olarak, bir haçlı seferini teşvik etmek için ne yapılmış olduğunun ve neyin denenebileceğinin algılanmasından biçimlenen bir akıl yürütme ve sezgi mozaiği. Geç on beşinci yüzyıl Papalarının, ortaçağ papalığının parlak döneminden beri ne çok şeyin değiştiğini idrak etmiş oldukları açıktır. II. Pius 1459'da, II. Urbanus, III. Eugenius, III. Innocentius, III. Alexander ve diğerlerinin ayak izlerinden ilerlediğini beyan ederken, bu özellikle iddialı bir retorik değerlendirmeydi.[49] *Curia*'nın ne yapmasının istendiğiyle fiilen ne yapabileceği arasındaki fark hep oradaydı; Kutsal Roma İmparatoru'nda da, daha da görünür biçimde var olduğu gibi. Aeneas Sylvius Piccolomini'nin 1454'te çağdaş siyaset dünyası üzerine en kasvetli özetlerinden birinde

---

47 Robertson, 'Pietro Barbo-Paul II', 157, tipik bir örnek olarak alınabilir: "Haçlı seferi, papalık için, Hıristiyanlığın önderliğini somut bir biçimde yeniden elde etmek yolunda bir girişimdi." Krş., Baldi, *Pio II*, 150, Franco Cardini'yle, papalığın haçlı seferlerini kovalamasının, sergilenen tüm tevazua karşın, "neo-hiyerarşik" olma durumunda olduğu konusunda hemfikirdir.

48 Colin Morris, *The Sepulchre of Christ and the Medieval West: From the Beginning to 1600* (Oxford, 2005), s. xxii ve *passim*.

49 *Pii II orationes*, 2.7-30, no 2, aynı zamanda, Piccolomini, *Opera omnia*, 905-14; *Sacrorum conciliorum*, 32.207-21 (*Cum bellum hodie*).

dediği gibi, "Papa'ya ve imparatora, kurgudaki karakterler, resimlerdeki figürler gibi bakıyoruz."[50]

Sonuç olarak, *curia*'nın haçlı seferi etkinliklerinde, arzuyla gerçekçilik arasında salınımlar yaşanıyordu. 1455'te V. Nicolaus'un *Etsi ecclesia Christi* emirnamesini gözden geçiren III. Calixtus, haçlı seferinden ezici bir ağırlık olarak söz ediyordu; üzerine yüklenen fırtınalar ne kadar şiddetli olursa olsun, "Hıristiyanlık gemisinin" batmasına izin vermeyecek olan Tanrının yardımı olmadan yönetilemezdi.[51] Dönüp II. Urbanus'un başardıklarına bakmak moral bozucu olsa da, daha kısa vadeli bir perspektif benimsemek de daha az cesaret kırıcı olmazdı. Gene de, haçlı seferini teşvik etmek için yakın geçmişteki girişimleri gözden geçirmek genellikle karşı konulmaz bir dürtüydü. 1472'de IV. Sixtus IV. Eugenius'a kadar geriye baktı;[52] 1489 Mayısındaki Roma kongresini toplarken VIII. Innocentius da öyle yaptı.[53] En çarpıcısı, 1499'da VI. Alexander ayrıntılı bir şekilde Litvanya Grand Prensi Alexander'e amcası III. Calixtus, II. Pius, II. Paulus, IV. Sixtus, VIII. Innocentius ve kendisinin politikaları hakkında yazmıştı. Papa açıksözlülük ve sezgiyle öncellerinin hepsinin haçlı seferi girdisinin çerçevesini çizmişti. Alexander pek çoğunun şekillenmesine yardımcı olmuş, hiçbiri bir işe yaramamıştı. Ama Papa sebatkârdı ve ondan önce Pius ve Innocentius'un yaptığı gibi, direniş örgütlemek amacıyla prenslerin temsilcilerinin katılacağı bir kongre çağrısında bulundu.[54] Bu kötümser geri dönüşlerde amaçlanan bir mesaj olduğunu kabul edebiliriz, ama bu mesaj illaki de her seferinde aynı olmayabilir: yüksek olasılıkla, gerekçelendirme, tanımama ve ima edilmiş azarlama arasında

---

50 Piccolomini, *Opera omnia*, 654-7, *epistolae*, no 127, çev. Setton, *Papacy*, 2.153. Gene de, Piccolomini için evrensel yetke fikri çekiciliğini koruyordu, bunu da John B. Toews'da görebiliriz, 'The View of Empire in Aeneas Sylvius Piccolomini (Pope Pius II)', *Traditio*, 24 (1968), 471-87.

51 *DS*, 394-8, no 1251, 394.

52 Ibid. 545-8, no 1408, 545.

53 *Notes et extraits*, 5th ser., 165-6.

54 *VMP*, 2.266-7, no 295.

değişiyordu. Hiçbir Papa eleştiriden kurtulacağını bekleyemezdi. Bohemya'ya odaklanmaya karar vermesi ve Venedik'le ilişkilerinin kötü olması düşünüldüğünde, II. Paulus'un Negroponte'nin düşüşü yüzünden paylanmış olması şaşırtıcı olmaz.[55] Ama az ya da çok, kısa görev süresini haçlı seferi davasına vakfeden III. Calixtus bile İtalyan hümanistler, Almanlar ve Floransa'yla Napoli kralı Alfonso tarafından eleştirilmişti.[56]

Hangi yöntemlerin uygulanmasının gerektiği sorusu, Konstantinopolis'in düşüşünün hemen ardından sorulmaya başlandı. V. Nicolaus'un saygınlığının şanssızlığı, felakete verdiği yanıtın Capistrano ve Piccolomini gibi etkili ve keskin iki çağdaşı tarafından yetersiz görülmesidir. Yazılı eleştirileri çok öğreticidir. 1454 Ekiminde Frankfurt dietinden yazdığı bir mektupta, Capistrano mühürlü haçlı seferi emirnameleri almadığından dolayısıyla da kopyalardan çalışmak zorunda kaldığından şikâyet etmişti; ama asıl acıtıcı eleştiri, mektubun, Capistrano'nun standart nezaket kurallarını bir yana bırakmış gibi durduğu sonunda gelir. Tutkuyla, Nicolaus, Kilisenin gelirlerini inşaat projelerine harcarken, nasıl başkalarının çocuklarının ekmeğinden kesip haçlı seferi davasına yardım yapmalarını beklediğini sormuştu. Taşları Hıristiyanların yaşamlarının önüne koymak yanlıştı.[57] Piccolomini'nin Nicolaus eleştirisi daha ayrıntılı ve daha nesnel, daha sonra Papa olarak uyguladığı politikalar ışığında da, çok aydınlatıcıydı.[58] Dostu ve haçlı seferi taraftarı Carvajal'a bir hatip olarak kendi saygınlığı açısından belirleyici bir yıl olan 1454 başlarında yazarken, o da Nicolaus'u eylemsizliğinden dolayı eleştiriyordu.[59] Papa'nın görünüşte

---

55 Meserve, 'News', 462.

56 *DS*, 421-3, no 1272, 422; Piccolomini, *Opera omnia*, 822, 840; Ryder, *Alfonso*, 412; Baldi, *Pio II*, 176 (Floransa).

57 *AM*, 12.235-7 ve Hırvatistan kaynaklı, 1516 tarihli benzer havada bir eleştiri için karş. Petrovich, 'Croatian Humanists', 266.

58 *Aeneae Silvii Piccolomini Senensis opera inedita*, der. Josephus Cugnoni (Roma, 1883; tıpkı basım edisyon, Farnborough, 1968), 99-102, no 39.

59 Pius'un Konstantinopolis'in düşüşüne 12 ve 21 Temmuz 1453'te hemen

etkileyici işlerini sıralıyordu: George Kastrioti ve St. Jean Şövalyelerine yardımlar, gemiciliğe harcanan 40.000 duka Karaman ve Türklerin tehdidi altındaki başkalarıyla bağlar. Ama toplam, eldeki göreve göre yetersizdi. *Etsi ecclesia Christi* gibi haçlı seferi ilan eden ve bunu destekleyecek çeşitli önlemler öngören emirnameler ilan etmek, devamı gelmedikçe zaman kaybıydı. Nicolaus Hıristiyanlığı seferber edecek şekilde inisiyatifi ele almalıydı: "Büyük adamlarımızı, Charlemagne, Godefroy, Konrad, Louis ve Friedrich gibi büyük adamlarımızı örnek almalıyız."

Bu seferberlik nasıl gerçekleştirilecekti? Piccolomini'nin yanıtı açıktı: bir *nationum consensus* sağlama amacıyla bir *conventio generalis* toplanmalıydı. Bu kongre ya da *generalis congregatio* çağrısını, eylemle sonuçlanacak vaaz ve vergilendirme önlemleriyle bağlantılı taahhütlere doğru yönlendirecek olan Papa yapmalı ve o başkanlık etmeliydi. Buna, ters iki yönden gelebilecek iki olası itiraz olabilirdi. Biri, Papa'nın bir haçlı seferi ilan etmek için *nationum consensus* sağlamasının gerekmediği, çünkü inanç konularında birçok yetkiye sahip olduğuydu. Doğru, ama sonuç almak istiyorsa, bunu yapmalıydı. Diğer itiraz, böylesi bir toplantının bir genel konsile evrilebileceği ya da böylesi bir konsil için karşı konulmaz talepleri ateşleyebileceğiydi. Piccolomini'nin yanıtı, doğrusu inandırıcılıktan uzaktı: *curia* böylesi bir gelişmeden endişe etmesine gerek kalmayacağı şekilde önünü açmalıydı. Daha kardinal olmamıştı, dolayısıyla bu onun için kolay bir yanıttı. Ama onun lehine olarak, bu Papa olarak programını sürdürürken de onun yaklaşımı olmayı sürdürdü. Olasıdır ki, Piccolomini/Pius bir konsilci uyanış tehlikesinin karşılanması gereken bir şey olduğuna karar vermişti. Bu herhalde 1457 sonlarında kongre politikasını benimseyen ve yaşamış olsa sürdürecek olan III. Calixtus'un da tavrıy-

verdiği mektup şeklindeki yanıtlarda, eleştiri önceden tasarlanmıştı: Aeneas Sylvius Piccolomini, *Der Briefwechsel. III. Abteilung: Briefe als Bischof von Siena, vol. 1 (1450-1454)*, der. Rudolf Wolkan (Viyana, 1918), 189-202, no 109, 204-15, no 112; Baldi, 'Il problema turco', 62ff.

dı. Piccolomini'nin, 1454'te Carvajal'a yazarken önerisinin ana haçlı seferi politikası olacağını tahmin etmiş olduğunu düşünmek zordur. Ama bu fikrin ele almamız gereken başka veçheleri varsa da, bu kısa mektup, hem böyle bir temsilciler toplantısının gerekli olmasının nedenlerinin hem de buna eşlik eden sorunların en derinlemesine incelemesi olarak kalır.

3.3 BİRLİK ARAYIŞI: HAÇLI SEFERİ KONGRELERİ VE DİETLER

Bir haçlı seferi kongresi fikrinin babası olmak için birçok aday vardır. Burgonyalı İyi Philippe, 1451'de bir haçlı seferini teşvik etmek üzere önde gelen saraylara haberciler gönderdiğinde, bir kongre toplanmasını öneriyordu; onu yanıtlayan Aragon kralı Alfonso, bu toplantıya başkanlık etmek için gönüllü olduğunu bildirdi.[60] Piccolomini de, Carvajal'a yazdığı mektupta Alfonso'dan söz eder, III. Calixtus da vaiz Giacomo della Marca'nın bu kongreyi teşvik ettiğinden söz etmiştir.[61] Bu isimlerin ortak noktası, öyle ya da böyle temsili meclislere aşinalıklarıdır: diplomatik toplantılar, bölgesel toplantılar, parlamentolar ve dinsel tarikatların toplantıları. Fikir babası kıtlığı olmadığı gibi, birçok şekil de önerilmiştir: Piccolomini'nin 1454-5'te çok iyi tanıdığı imparatorluk dietleri, on ikinci yüzyılla on dördüncü yüzyıl başları arasında haçlı seferi planlarını ele alan ekümenik konsiller ve kuşkusuz, Büyük Bölünme'yi sona erdirmek için toplanan Genel Konsiller dizisi. Lodi Barışının (1454) yarımadadaki çatışmaları çözme yolunda bir çözüm olarak düşündüğü İtalyan birlikleri de kuşkusuz Calixtus ve Pius'un stratejik düşüncesini beslemiştir. Ama kökenler ve şablonlar özellikleri tanımlamak kadar önemli değildir ve bunlar II. Pius'un mektup ve söylevlerinde açıkça görülür. Birincisi kongre Hıristiyanlık güçlerini tam anlamıyla temsil etmeliydi. Osman-

[60] Paviot, *Les ducs*, 123-4, Philip 1435 Arras kongresine katılmıştı.

[61] *AM*, 13.6-7, 7 (= *BF*, NS2.198-9, no 390).

lılar ortak bir tehdit oluşturuyordu ve ortak bir yanıtla karşılanmalıydı. İkincisi temsilciler yalnızca tartışmakla değil, taahhütte bulunmakla da yetkili olmalıydı, böylece *nationum consensus* aracılığıyla, temsilciler dağıldıktan sonra izlenecek bir takım öneriler üzerinde anlaşmaya varılmalıydı. En önemlisi, bu dayatılabilir askeri ve mali katkılar anlamına geliyordu. Mantova Kongresi üzerine Giovanni Battista Picotti, Jocelyne Russel ve daha yakında Barbara Baldi'nin mükemmel çözümlemeleri sayesinde, Pius'un büyük projesinin nasıl karaya oturduğu konusunda çok iyi bilgilenmiş durumdayız.[62] Başarısızlığı, kazanılmış haklara ve zaten başka bir sonuç beklemeyen hükümdarların hesaplı sabotajına bağlamak kolaycılık olur. Bu etmenler de kuşkusuz etkiliydi, ama konferans özünde çalışamayacak gibiydi. Pius'un kongrenin kapanışındaki, kongrenin bitmediği, aslında papalık *curia*'sınca özümsendiği yolundaki garip açıklamasında üstü örtülü olarak kabul ettiği gibi, hukuki açıdan bir temeli ya da statüsü mevcut değildi.[63] 1 Ekim 1459'da ilan edilen ve o güne kadar üzerinde anlaşmaya varılan yükümlülükleri belirleyen *Instrumentum in causa defensionis fidei*, haçla bağlantılı, hayli yüklü, duygusal ve daha çok yasal boşluğu örtme girişimi gibi gözüken bir retorikle başlar.[64] Devletler kendi çıkarları için, zevahiri kurtarmak için ya da haçlı seferiyle ilgisi olmayan gündemleri kovalamak umuduyla temsilci gönderdi. Bu temsilcilerin diplomatik güçleri de Pius'un umduğu kadar açıkça tanımlanmamıştı: Riccardo Fubini'nin belirttiği gibi, Rönesans diplomasi uygulaması, çağdaş hukukçuların belirlemekten hoşlandıklarından çok daha az belirgindi ve ortaklaşa belirlenmiş prosedürlerden ziyade fırsatçılık ve zorlayıcı nedenlerce şekillendirili-

---

62 Bu isimlere ek olarak, bkz., Arnold Esch, 'Pio II e il congresso di Mantova', *SP* içinde, 1-14; Sondra Dall'Oco, '"Mantovam ivimus . . . non audiverunt Christiani vocem pastoris." Fede, politica e retorica nelle "orazioni" e nelle "reazioni" mantovane," a.g.e. 503-15.

63 *Pii II orationes*, 2.78-88, no 4, aynı zamanda *Sacrorum conciliorum* içinde, 35.113-120 (*Septimo iam exacto mense*).

64 Picotti, *La dieta*, 436-44, no 21.

yordu.[65] Venedik, Macaristan, Burgonya ve Papanın 1463'te Türk karşıtı eylemle ilişkili olarak oluşturdukları ittifak çağdaşların dış kuvvetler ve ortak gerekçelerle, bu durumda Mehmed'in Bosna'yı işgaliyle harekete geçirildiklerinde, hızlı ve etkili bir şekilde ortak eylem mekanizmaları geliştirebildiklerini gösterir. Mantova'nın sorunlarından biri, Capistrano'nun 1456'da işini çok iyi yapmış olması, yalnızca vurdumduymazlığı beslemekle kalmayıp, Mehmed'i stratejik hamlesini güneye yöneltmeye ikna etmesidir. Mora'ya yönelen tehdit de kaygı uyandırdı, yalnızca Venedik'te de değil: ama cumhuriyet, yalnızca kendi başına sahip olmaya niyetlendiği bir bölgeye diğer Hıristiyan güçlerin dikkatini çekmekte yalnızca tehlike gördü. Bunun sonucunda, Negroponte ya da Otranto'nun ardından, alarm zillerinin çaldığı sırada toplanan toplantılardaki aciliyet Mantova'da görülmedi. Aynı zamanda, böylesi büyük toplantılarda kaçınılmaz olarak yaşanan lojistik sorunlar da etkili oldu, ama beş yıl sonra, Lodovico Gonzaga'nın Ancona'daki temsilcisi, limandaki çarpıcı koşullara kıyasla, işlerin nasıl da iyi yürütüldüğüyle böbürleniyordu.[66]

Ama böylesi etmenler arıziydi; merkezi sorun, bir haçlı seferi yolunda ortak ilerlemeyi sakatlayan, dolayısıyla da kongrenin günün siyasal rekabetlerinin sahnesi haline gelmesine yol açan hukuki boşluktu. Pius çok taraflı görüşmeleri iki taraflı görüşmeler lehine terk ettiğinde bunu fiilen kabul etmiş oldu. Bu da Pius'un, Russel'ın sözleriyle, "hem kandırmaca ve pazarlık, hem de muhteşem pastoral yakarışla" hareket etmesini sağladı.[67] Aynı zamanda Papa'nın siyasal açmazına da hitap etti, genel bir konsil için kulis yapa-

---

65 Riccardo Fubini, 'Diplomacy and Government in the Italian City-States of the Fifteenth Century (Florence and Venice)', Daniela Frigo, der., *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: The Structure of Diplomatic Practice, 1450-1800* (Cambridge, 2000) içinde, 25-48, özellikle 31-2.

66 *Ungedruckte Akten*, 311-12, no 198.

67 Jocelyne G. Russell, 'The Humanists Converge: The Congress of Mantua (1459)', kendi *Diplomats at Work: Three Renaissance Studies* (Stroud and Wolfeboro Falls NH, 1992) içinde, 51-93, 79.

bilecek papalık karşıtı çıkarlar ittifaklarının yaratılmasını engelledi.[68] En büyük tehlike Venedik-Fransa yakınlaşmasında yatıyordu ki, Anjou'ların Napoli üzerindeki iddiaları ve Pius'un Napoli-Roma-Milano eksenini benimsemesi göz önünde bulundurulduğunda, bundan kaçınmak da zor görünüyordu. Bu nedenle, en açıklayıcı olanlar Papanın Fransızlarla ve Venedik'le olan ilişkileridir. 1459 Haziranında, Papa kongreyi Almanya'ya taşımayı amaçlayan bir Fransız komplosunu öğrendi, Alman ruhban sınıfı içindeki papalık karşıtı duygular hesaba katılırsa, bu onun için çok tehlikeliydi; Eylülde de Anjou'ların *Regno*'yu* istila haberlerini bekliyordu.[69] Baldi, Pius'un Fransızlarla itişmesinin kongrenin "merkezî teması" olacağını, bu nedenle, kongrenin sonunda ilan edilen konsilcilik karşıtı *Execrabilis* fermanının da gösterdiği gibi Papa'nın onların düşmanlıklarını terbiye etmiş olmasının önemli bir başarı olduğunu öne sürmüştü.[70] Fransız temsilcilerle görüşmelerin kayıtları serttir: Papa onlara Fransa'nın şanlı geçmişinden söz etmiş, onlar da bu kez krallıklarından Burgonya katkısı dışında hiçbir şey bekleyemeyeceği yanıtını vermişti. Geçmişte Fransa'nın *Regno*'ya desteğinden söz etmeleri üzerine, Pius Fransa'nın bundan hiç de zararlı çıkmadığı yolunda etkili bir yanıt vermişti. Papa'nın o yandan bir destek beklentisi yoktu: René d'Anjou'nun "ortak çıkar uğruna" *Regno*'yu işgal planlarını dondurması talebi, açıkça siyasal bir hareketti ve Pius'un da tribünlere karşıtları kadar iyi hitap edebileceğini gösteriyordu.[71]

Papa'nın Venediklilerle ilişkileri daha da karmaşıktı, çünkü Pius'un onların filolarına gereksinimi vardı. Yalnızca Pius'un onlara Ağustos sonunda, temsilcileri hâlâ görünme-

---

68 Baldi, 'Il problema turco', 60, bunun aynı zamanda III. Calixtus'un da planladığı kendi kongresi için tercih ettiği yaklaşım olduğuna dikkat çeker.

* Regno: Latince hükümdarlık anlamında. Burada, Papalık devletleri kastediliyor –çn.

69 Russell, 'Humanists', 65-6.

70 Baldi, *Pio II*, 162-70.

71 *Sacrorum conciliorum*, 32.225-30, 240-58.

diğinde anımsattığı gibi, onların herkesten çok Osmanlıların saldırılarına açık olmalarından değil,[72] aynı zamanda daha sonra ele alacağımız haçlı seferi birliklerinin desteklenmesi ve sürdürülmesinde de yakında kilit önemde bir rol oynayacaklarından dolayı, kongreyle olan alışverişlerinin ana temalarını belirlemek önemlidir. Pastor ve diğerlerinin ağırlıklı olarak şahsen Pius'un kendi eseri *Commentarii* içinde çizdiği resme dayanarak Venedik'in kongreye tepkisinin ikiyüzlü olduğu iddialarına, bir yüzyılı aşkın bir süre önce, Picotti bol miktardaki Venedik belgelerini kullanarak yanıt vermişti.[73] Benjamin Weber'in belirttiği gibi, Venediklilerin 1443'te IV. Eugenius'a sağladıkları deniz desteğine karşılık hâlâ 29.500 florin alacaklı olduklarını iddia ettiklerini aklıda tutmak önemlidir.[74] Kabus senaryoları, sultana karşı, ticaretlerinin ağır zarar göreceği bir savaşa sürüklenmekti; aralarında anakaradaki varlıklarını ele geçirmek için Türklerle olan meşguliyetlerinden yararlanacak olan İtalyan rakipleri de olmak üzere, diğer güçler tarafından terk edileceklerdi. Picotti'nin belirttiği gibi, cumhuriyet neden kafasını kütüğün üzerine koysundu ki? Bekle gör (*aspettazione prudente*) çok daha sağlıklı bir yaklaşımdı. Bu bir yana, Venedik'te bir "şahin" kanat da vardı, bunlardan en azından biri, Lodovico Foscarini, Papa'nın becerisi ve bağlılığından etkilenmişti.[75] Cumhuriyetin temsilcilerinin 1459 sonbaharında Mantova'da ortaya koydukları hem stratejik savlar hem de rakamlar o zamanlar saygı uyandırmıştı, rakamlar, tartışmaya yol açan kökenlerine karşın, askeri etkinliklerin maliyetleri olarak bir değere sahipti.[76] Cumhuriyetin konumu, saldırıya açık oluşunun güçlü bir beyanına dayanıyordu. Ticareti gibi uzaklardaki varlıkları da Türk şiddetinin tüm ağırlığına açıktı. Dolayısıyla ancak *apparatus sancte expeditionis*'in

---

72 Picotti, *La dieta*, 414-17, no 12.

73 A.g.e., özellikle 387-94; Pastor, *History*, 3.84-5.

74 Weber, *Lutter*, 2.1.1, aynı zamanda bkz., Imber, *Ottoman Empire*, 32-3.

75 Picotti, *La dieta*, 389.

76 Özellikle bkz., a.g.e., 446-57, no 23-4, 467-70, no 30.

yerleştiğine kani olduğunda eyleme geçebilirdi: uygulamada bu, filonun tedarikinin Macar ve Alman kara kuvvetleri toplanana kadar bekleyeceği anlamına geliyordu. Kuşkusuz bu stratejik açıdan çok sorunluydu. Ama Venediklilerin çıkarcılığı suçlamasına verilen akıllıca bir yanıtta, cumhuriyet bir *antemurale* olduğuna göre, böylesi bir ihtiyatın tüm Hıristiyanlığın uzun vadeli çıkarına uygun olduğu öne sürüldü. Dolayısıyla önden bir ticaret yasağı olmayacaktı, çünkü bu yaklaşan bir haçlı seferinin en açık belirtisi ve Türkler için de bir saldırı işareti olurdu.[77]

Türklerin Venedik ticareti için oluşturduğu tehdide dayanarak, temsilcileri Mantova'daki tek saldırgan isteklerini telaffuz ettiler: Macarların ordularını hazır etmelerinden önce Mehmed'in saldırıya geçmesi durumunda, Papa ayda 8.000 duka tazminat ödemeyi kabul etmeliydi. Bu 1460'da şekillendirilen ve birçok açıdan Papa'nın hoşlanmayacağı kadar ileri giden koşullara dâhil edildi. Kara ordusu hazır olana kadar Venedik topraklarında haçlı seferi vaazları ve tahsilatı yapılmayacaktı; aynı şekilde, çatışmalar başlayana kadar ticaret yasağı uygulanmayacaktı; Venedik fetihleri şehrin elinde kalacaktı (sözüm ona, kilisenin tımarı olarak); ve Pius Macarların sefere bahar başında çıkıp, kış başlayana kadar devam etmelerini sağlayacaktı (genellikle Eylülde, hasattan sonra silah başı yapılması uygulamasından çok daha uzun).[78] Müzakereler 1460 baharına kadar sürdü, ama 10 Şubatta Milano temsilcisi, Francesco Sforza'ya kibirle, Pius'un sabrının taşmak üzere olduğunu bildirdi. Papa'nın deniz desteği için Aragon kralı Alfonso'ya döneceğini düşünüyordu. Önemli nedenlerinden biri de, Venediklilerin yalnızca Mora'yı sağlama almaya niyetli olmalarından endişe etmesiydi, bu yılda 300.000 duka gelir sağlayacağı gibi, on-

---

77 A.g.e. 401-7, no 4, 421-3, no 16, 450-7, no 24, 472-4, no 33, 482-5, no 39.

78 A.g.e. 503-6, no 52. 1443 ve 1444 seferleri hep sonbaharda başlamıştı, herhaldeTürk ağır süvarisinin (sipahiler) mahsulün satılmasının ardından ödenen vergilerden kaynaklanan ücretlerini toplamak için dağılmış olacakları beklentisinden dolayı.

ları çekilmez yapacaktı.[79] İki ay sonra müzakereler sonunda kesildi.[80] Kuşkusuz, Venedikliler sıkı pazarlık etmişti, örneğin katkıda bulunacakları tüm kalyonların kendi komutanlarından emir alması gerektiğinde ısrarcı olmuşlardı.[81] Ama durumlarını tüm olası haçlı seferi katılımcılarıyla karşılaştırdığımızda, Venediklilerin tüm taleplerinin siyasal ve askeri bir mantığı vardı. Pius'u bir kenara koyarsak, bunlar Burgonya ve Macaristan'dı. İyi Philippe'in Mehmed'den korkması için hiçbir neden yoktu, Kral Mátyás da zaten sultanla savaş halindeydi. Bu koşullar altında, Venediklilerin, diğerlerinin aksine, zamanlama, güvenceler ve tazminatlar konusunda bu kadar hassas olmaları anlaşılabilir bir şeydi. *Nationum consensus*'a biçilen fiyat, her ulusun kendi konumunu savunup ilerleteceği şeklindeydi: Venedik'in *antemurale* statüsü ahlaki yüksek konumu kapmasını sağlıyor, donanmasıyla kalelerinin altyapı masraflarını bile haçlı seferi davasına yüklüyordu.[82]

Sıkı çalışma ve bir miktar da hayal kırıklığıyla, II. Pius kongresini tam tekmil bir felaket olmaktan kurtardı. Görüşmeleri sona erdiren 14 Ocak 1460'daki konuşması *Septimo iam exacto mense*, bir hatip olarak en akıllıca performanslarından biriydi. Eleştirmenlerin yergileri bir yana, kongreyi kısmi bir başarı olarak değerlendirdi. En başta, arzulanan ittifak sağlanmıştı: "Tek bir yürek ve tek bir sesle, bir araya gelenlerin hepsi Türklere savaş açılmasını önerdi." İkincisi böylesi bir savaşın gerçekleşmesinin araçlarını sağlayacak garanti edilen ("söz verilen") ve umulan (*sperata*) katkılar vardı. Birinciler 42.000'i Almanya'dan toplanacak olan 70.000 askerden, artı İtalya'daki kilise mensupları, halk ve Yahudilerden toplanacak olan vergilerden oluşuyordu. *Sperata* katkılar aşırı ölçüde temennilerden oluşuyordu, örneğin Pius, İngiltere kralı VI. Henry'nin, iç savaş sona erdi-

79 A.g.e. 517-18, no 60.
80 A.g.e. 526, no 66, 529-30, no 69.
81 A.g.e. 477-9, no 36.
82 A.g.e. 450-7, no 24.

ğinde, kuşkusuz katkıda bulunacağını söylemişti.[83] *Septimo iam exacto mense* konuşmasını yaptığı gün, Pius planlanan seferi desteklemek üzere bir endüljans ve başka önlemlerden oluşan bir paket içeren *Ecclesiam Christi* emirnamesini çıkartmıştı. Emirname haçlı seferi için başlangıç tarihi olarak 1 Nisan 1460'ı belirliyordu, bu 70.000 kişilik bir ordu toplanacağı ve belki de Bosna ya da Yunanistan'a öncü bir kuvvet gönderileceği umutlarını taşıdığı düşünüldüğünde, gerçekçilikten uzak bir tarihti. *Ecclesiam Christi* Mantova'ya göndermede bulunuyor, ama yetke için aynı zamanda geçmişe de bakıyordu,

> Kutsal Topraklar'ı kurtarmak amacıyla ya da başka kâfirlere karşı genel seferler ilan eden öncellerimizin adetlerinin izinde, Tanrı'nın düşmanlarının en acımasızı, çok hain Türklere karşı genel bir savaş ve sefer ilan ediyoruz, İsa'ya bütün inananlar tarafından üç yıllığına benimsenip dövüşülecek ve istisnasız bütün Hıristiyanların imkânları ölçüsünde katılmaya çağrıldıkları bir savaş.[84]

Dolayısıyla bu iki metin birbirini tamamlar, eskiyle yeninin hantal sinerjisini, Pius'un 1460'ın başındaki haçlı seferi görüşünde özetler.

Venedik'le gerçekleşen zahmetli pazarlıkların yanında, Mantova programının geleceği Bessarion'un Almanları 42.000 savaşçı sağlayarak kongrenin *provisio Germaniae*'sinin koşullarına uymaya ikna etme becerisine bağlıydı. Bu görev 1460'ta onu Alplerin öte tarafına, imparatorluk dietlerinin yılan çukuruna sürükledi.[85] 1460 Ocağında haçlı seferlerinin genel komutanı ilan edilmesi, bunu teşvik etmedeki isteksizliğini hiçbir şekilde etkilemeyen III. Friedrich'ten

---

83 *Pii II orationes*, 2.78-88, no 4, aynı zamanda, *Sacrorum conciliorum* içinde, 35.113-20.

84 *VMH*, 2.366-9, no 551, aynı zamanda *Sacrorum conciliorum* içinde, 35.261-5 (kimi önemli pasajlar tefsir edilmiştir).

85 Genelde dietler üzerine, bkz., Gabriele Annas, *Hoftag—Gemeiner Tag—Reichstag. Studien zur strukturellen Entwicklung deutscher Reichsversammlungen des spaten Mittelalters (1349-1471)*, 2 cilt (Göttingen, 2004).

yardım görmedi.[86] Bessarion'un Almanya deneyimleri, yalnızca birkaç ay önce kongrede yaşananlarla öğretici bir karşılaştırma sağlar. İki toplantı arasında önemli bir farklılık vardı: kimsenin, dietlerin karar alıcı bir yetkesi olduğundan kuşkusu yoktu, ama kararların nasıl ve ne zaman alındığı ve kime uygulanacağı konusunda çeşitli belirsizlikler vardı. Sorun şuydu ki, temsilciler efendilerinin nadiren bağlayıcı kararların alınmasından hoşlanacağını biliyordu ve Mantova temsilcilerinin kaçamaklı söz becerilerine erişmeyi öğrenmişlerdi. En akıllıca iki numaraları: birincisi kaçıp geri adım atmak için siyasal manzaradaki değişiklikleri kollayıp bahane olarak kullanmak, ikincisi de herhangi bir önemli kararın, gelecekteki bir diete atılmasını sağlamaktı. Pius da 1454-5'te, Konstantinopolis'in düşüşünün hemen ardından haçlı seferini tartışmak üzere toplanan meclisler dizisi (Regensburg, Frankfurt ve Wiener Neustadt) sırasında şahsen her iki taktik araçla da karşılaşmıştı. Wiener Neustadt dieti toplandığında, projenin bütün veçheleri araştırılmıştı, ama Ölüm, III. Friedrich ve temsilcilerin imdadına yetişti: 24 Martta V. Nicolaus'un ölümünün haberi geldiğinde, imparator haçlı seferi planlamasını duraklatmak için hevesle buna sarıldı. Böyle bir arka plan karşısında Pius'un 1460'da temsilci olarak Bessarion'u ataması şaşırtıcıdır, çünkü kardinal Almanya'ya aşina değildi ve dietlerdeki prosedür labirentinin onu sinirlendirdiğine dair kanıtlar vardı. Tüm söyleyebileceğimiz, büyük ölçüde onun davaya olan sarsılmaz bağlılığı ve Doğudaki askeri durum hakkında içeriden bilgi sahibi olmasına dayanarak, Papa'nın onun görev için en uygun kişi olduğuna karar vermiş olduğudur. Kırk yıl sonra, Pérault konuyu daha az bilgi ama daha fazla incelikle ele alacaktı; ama eklemek gerekir ki, daha başarılı da olamamıştı.[87]

---

[86] *AE*, 10.226, ad ann. 1460, no 20.

[87] Piccolomini, Bessarion ve Perault'nun dietlerdeki deneyimlerinin bir karşılaştırması için, bkz., benim '*Robur imperii*.'

İlk diet 1460 baharında Nürnberg'de,[88] ikinci de Eylülde Viyana'da toplandı. Dietler yayımlanmış *Deutsche Reichstagsakten* içinde bulunmadığı için, olayların tam olarak nasıl geliştiğini canlandırmak zordur, ama tartışmalardaki gel-gitler yeterince açıktır.[89] Bessarion üç ana sorunla karşılaştı. İlk ikisi, Pius'un 1454-5'te uğraştıklarının aynılarıydı ve temsilci 1461 Martında Papa'ya kendi eylemlerini savunmak üzere yazdığında, bunların hiçbiri bir sürpriz olarak görülmemiş olmalı. Bir haçlı seferiyle ilişkili tartışmaları sekteye uğratacak en büyük siyasal konu, Macaristan'da V. Ladislaus'un ölümünü izleyen çalkantılardı. Bu, Macar topraklarından 42.000 kişilik bir orduyu geçirmeyi düşünen herkes için kuşkusuz gerçek bir sorundu, ama Bessarion'un yanıtı da anlamlıydı: bütün benzeri siyasal ve örgütsel sorunların bir ordu toplanmadan çözülmesinde ısrarcı olmak, eylemsizlik amaçlı reçete yazmaktı. Kuşkusuz bu işin konuşulmayan noktasıydı ve Venedik'in deniz desteği için öne sürdüğü koşulla paralellik kurmamak olanaksızdı: cumhuriyet Almanları beklemek istiyordu, Almanlar da Macarları. Bu arada, Bessarion da Mehmed'in bir kez daha onu durduracak kimse olmadan Belgrad kapılarına dayanacağını söyleyebilirdi (ve söyledi de). Bessarion böylesi ayak sürümeler karşısında sabırsızlık gösteriyorsa da, çözülemez sorunları bir başka diete saklama taktiğine karşı çok daha az sempati duyuyordu. Öneriye yanıtı güçlüydü: "sözcükleri bir kenara bırakıp işlere gelmenin zamanı gelmiştir. Seçkin dinleyiciler: gündemimiz silahlardır; tekrarlıyorum, silahlar, sözcükler

---

88 Gunther Schuhmann, 'Kardinal Bessarion in Nurnberg', *Jahrbuch fur Frankische Landesforschung*, 34/35 (1975), 447-65.

89 Olaylar eski kaynaklara bakılarak canlandırılmalıdır, bkz., *Des Heiligen romischen Reichs Teutscher Nation Reichs Tags Theatrum . . . 1440 bis 1493,* der. Johann Joachim Muller (Jena, 1713), 780-9; *Selecta iuris et historiarum,* der. H.C. Senckenberg, 6 cilt (Frankfurt, 1734-43), 4.326-81; *Sammlung der Reichs-Abschiede,* der. Johann Jacob Schmauss, cilt 1 (Frankfurt a. M., 1747), 190-8; aynı zamanda Mohler'in *Bessarion,* cilt 3 içinde yayımladığı belgeler. Canlandırma konusunda ana girişimler için, bkz., a.g.e. 1.294-302; Pastor, *History,* 3.159-75; Russell, 'Humanists', 72-3; Setton, *Papacy,* 2.217-18.

değil. İyi örgütlenmiş bir ordu, süslü ve parlak hitabet değil. Güçlü askerlik, söz sanatı değil."[90] Kuşkusuz, beş diet ve bir kongre yeterliydi, değil mi? Asabi olmasının bir nedeni, Türklerin Mora'da yol açtıkları ölüm ve köleleştirme furyası konusunda ona ulaşan haberlerin (sırasıyla 15.000 ve 30.000 kişi) neden olduğu gerçek ıstırap olabilir.[91] Bu yüzden, Viyana dietinden bir şey çıkmayacağı belli olduğunda, Bessarion temsilcilerin alışılmış erteleme oyununa katılmayı reddetti ve aksine, tartışmaları sonlandırdı. Prenslerin temsilcilerini "tutarsız ve kaypak kişiler" olarak nitelendirdi ve karşılıklı bir suçlamalar ve alıngan masumiyet alışverişinde tedirginlik çıktı.[92]

Viyana'da en fazla kızgınlık uyandıran, Bessarion'un üçüncü büyük sorununu ele alış biçimi olmuş gibidir. Bu, temsilcilerin, efendilerinin 42.000 asker sağlama sözü verdiğini kesinlikle inkâr etmeleriydi. Bessarion açısından bu tahammül dışıydı: bu Frankfurt, Wiener Neustadt ve Mantova'da ardı ardına verilen taahhütlerin özünde hiçbir şey ifade etmediği ve üzerine inşa edecek bir zemine sahip olmadığı anlamına geliyordu. Tersine, temsilci konuşması *Malte quidem*'de, anlaşmanın Tanrı'yla yapılmış bir antlaşma (*foedus*) olduğunu, sözlerinin arkasında durmazlarsa imparatorluk prenslerinin Tanrı'ya hesap vereceklerini söyledi.[93] Temsilciler bu konuşmayı yanıtladıklarında, bir zorunlulukla (*debitum*) karşılaşmaktan şaşkınlığa uğradıklarını söylediler ve hep bir ağızdan "prenslerinin bir ordu ya da belli bir şey taahhüt ettiğini" inkâr ettiler. Herhalde gösterişli bir tiyatro performansı olabilecek bir tarzda, Bessarion Mantova fermanlarının alenen okunmasına geçti. Fermanların yalnızca Frankfurt'ta anlaşmaya varılan konuları doğruladığını öne sürdü, *bireysel* bir taahhütte bulunulmadıysa da, ortak bir taahhüt söz konusuydu. Buna temsilcilerin bir yanıtı ol-

90 Mohler, *Bessarion*, 3.384.
91 A.g.e. 3.393.
92 A.g.e. 3.403.
93 A.g.e. 3.388.

madı.[94] Karar verici meclisler olarak imparatorluk dietlerinin etkisizliğinin kalbine inen bir konuya girecek değillerdi. Bu büyük ölçüde Almanya'nın bölgesel güçlerinin işlerine gelen bir durumdu. Venedik'in Türklere karşı savunmasını komşu devletlerle oluşturduğu ve sıklıkla mali yardımlarla somutlaştırdığı bir ittifaklar sistemiyle yönetmekten hoşnut olmasına benzer bir şekilde, kendisini Türk tehdidi karşısında bulan herhangi bir Alman bölgesel gücü de halkını en iyi yakın komşularıyla birlikte savunabileceğini biliyordu. Bunun alternatifi, imparatoru daha güçlü bir hale getirecek bir takım merkezi yenilikleri kabullenmekti. Bu her şeyin üzerinde vergilendirme için geçerliydi. Eberhard Isenmann Almanya'nın mali mekanizmasının kentler ve prensler düzeyinde Avrupa'nın en ilerilerinden biriyken, imparatorluk düzeyinde ilkel olduğu çelişkisine dikkat çekmişti.[95]

1461'de Türklerin Konstantinopolis'i ele geçirmelerine Hıristiyanların ortak yanıtını temsil eden toplantılar dizisine dönüp bakan her haçlı seferi destekçisi, Hıristiyanların birliğe birlik yoksunluğuyla yanıt verdiği *topos*'unda hemfikir olma durumundaydı. Gene de, dietler ve kongreler, yüzyılın geri kalan bölümünde haçlı seferi çabaları için en önemli platformlardan biri olarak işlev görmeyi sürdürdü. Bunun imparatorluk dietleri için neden geçerli olduğunu anlamak zor değildir. Bosna'nın büyük bölümü fethedildiğinde, Türk akıncıları, bölgeleri yardım istemeye başlayan güney Avusturya topraklarına sızmaya başladı. Bu bölgeler için, imparatorun gücündeki bir artış korkuya neden olmuyordu: Habsburg hanedanının doğrudan efendilik ettiği durumda, imparatorluk kaynaklarının bu efendiliği daha etkin kılmak için seferber edilmesi olsa olsa iyi bir şey olurdu. Ama Avusturya *Erbländer*'in durumu ve çağrıları dietlerin tartışmalarına aciliyet ve duygusal etki sağlarken, daha gü-

---

94 A.g.e. 3.399.

95 Eberhard Isenmann, 'The Holy Roman Empire in the Middle Ages', Richard Bonney, der., *The Rise of the Fiscal State in Europe, c. 1200-1815* (Oxford,1999) içinde, 243-80.

neyde Türklerin kazançları da bir rol oynuyordu. Dietlerin Avrupa çapında öneme sahip olduğu, çünkü imparatorun resen Hıristiyanlığın savunması sorumluluğuna sahip olduğu fikri hâlâ geçerliydi. Negroponte'nin düşüşünün ardından 1471'de toplanan III. Friedrich'in *Große Christentag*'ı, Friedrich'in şahsen katılmış olmasının da katkısıyla, haçlı seferi için hayli anlam taşıyan bir olaydı. Etkileyici hitabet becerileri sergilenmişti, bunlara Papalık temsilcisi Francesco Todeschini-Piccolomini'nin üç konuşması da dâhildi, ama anlaşılan, Giannantonio Campano tarafından hazırlanan en nitelikli konuşma gerçekleşmemişti.[96]

İmparatorluk vergilendirmesinin dikenleri, 1495'te Worms'da sonunda fark edildiğinde, "Ortak Metelik" ve Türk tehdidi arasındaki bağlantı kuramsal olarak güçlüydü. 1497 Temmuzunda, kurnaz Leonello Chiericati Maximilian'ı Osmanlı sarayıyla sürdürülecek bir barış görüşmesinin vergi toplanmasını aksatacağı konusunda uyarmıştı.[97] Türk tehdidi dönemin dietlerinin dokusuna işlemişti, ama papalık karşıtı düşünce ve endüljanslar konusundaki kararsızlık, bunun giderek haçlı seferinden ziyade *Türkenkrieg* olarak algılandığı anlamına geliyordu. Papalık temsilcileri bu meclislerin büyük çoğunluğuna katıldı, ama Hus'çulara karşı savaşmak için bir verginin büyük ölçüde Henry Beaufort'un bağlantıları ve kişiliğinin gücü sayesinde geçtiği günler geride kalmıştı.[98] 1470'lerin ve 1480'lerin büyük bölümü için en büyük sorun, Mátyás'ın batıdaki ihtiraslarının, Bessarion'un 1460'lardan beri kovaladığı türden bir Alman-Macar işbirliğini olanaksız kılmasıydı.[99] Ancak Mátyás'ın 1490'daki ölü-

---

96 Bkz. Blusch, 'Enea Silvio Piccolomini', *passim:* Campano'nun konuşması, yak. 1487'de ilk kez basıldığında çok beğenilmişti.

97 *AR*, no 5109.

98 Helmut Wolff, 'Papstliche Legaten auf Reichstagen des 15. Jahrhunderts', *RK* içinde, 25-40, özellikle 30, 36; Husçu haçlı seferlerinin güçlü papalık elçileri için, aynı zamanda bkz., Studt, *Martin V.*

99 *Deutsche Reichstagsakten unter Maximilian I. Erster Band. Reichstag zu Frankfurt 1486*, der. Heinz Angermeier, Deutsche Reichstagsakten, mittlere Reihe, 1 (Göttingen, 1989) içinde, hem Türklerin hem de Ma-

münden sonra böylesi bir ortak eylem gündemde yeniden yer alabilmişti.

Papalık *curia*'sının kongrelere duyduğu ilgiyi açıklamak daha zordur. Neden umutları canlandırmasının yanında zaman harcayıcı, pahalı ve lojistik açıdan zorlayıcı bir yaklaşımda ısrar edilmişti?[100] En inandırıcı yanıt, bunların kullanışlı kalkanlar oluşturuyor olmasıdır. Maximilian'ın haçlı seferi sandığını ele geçirme kampanyasıyla karşı karşıya kaldığında, Pérault Mantova'nın anısının ardına saklanmayı yararlı bulmuştu.[101] 1470'lerde ve 1480'lerin başlarında, Fransızların konsil taleplerini ve imparatorluğun prensler kongresi önerilerini engellemek amacıyla IV. Sixtus ardı ardına bir papalık kongresi fikrini kullanmıştı.[102] Maximilian 1494'te Türk tehdidinin nasıl karşılanacağını tartışmak üzere Köln'de bir Hıristiyan güçler toplantısı düzenlemeyi önerdiğinde, Pérault Basel'in daha uygun bir yer olacağı yorumunda bulunmuştu. Ya VI. Alexander'in son genel konsilin toplandığı kentteki bir toplantıya isteyerek gitmeyeceğini görememiş ya da haçlı seferi konusunda daha fazla işbirlikçi olması için Papa'ya baskı yapmak istemişti.[103] Basel ya da Mantova gibi Alplerin öte yanından gelecek delegeler için uygun olacak bir kentte bir kongre toplanması için başka bir girişim olmamıştı. 1470, 1480-1 ve 1490'da Roma'da gerçekleşen toplantılar Papa'nın kuzeye zorlu ve yorucu bir

---

carların tehdit olarak görüldüğü birçok örnek vardır, örneğin 149-54, 186-91, 317-18, 705-7, 721, 889, 929, 979-80.

100 1480 Kasımında, Mátyás Corvin, IV Sixtus'un Roma'da bir toplantı düzenlenmesi konusundaki çağrısının kendisine ulaşma sürecinin, ona bir temsilci göndermek için yalnızca 24 saat süre bıraktığından yakınmıştı: *MKL*, 2.70-2, no 44.

101 'Quia ordinatio de dicta conservatione dictarum pecuniarum non potest fieri nisi papa vocet universos principes christianitatis et potentatus prout vocavit Pius II Mantue antequam aggrederetur cruciatam et qui aliter consulunt Cesari longe aberrant et parcant nobis sue dilecti': Biblioteca Apostolica Vaticana, Palat IV. 1229 (5), basılı açık mektup (tarihsiz), 13.

102 Örneğin Schlecht, *Zamometić*, 20-41 (1478), 104-5 (1476); Landi, *Concilio*, 93-157.

103 *AR*, no 332.

yolculuk yapmasını gerektirecek bir kongre olmaktan çok, açıkça hiyerarşik ve merkeziyetçi bir güç mekanizmasının ifadeleriydi.[104] Üç toplantıda da katılım sınırlı kalmıştı: 1470 ve 1480-1 toplantıları fiilen İtalyan toplantılarıydı; 1480'de gönderilen Fransız temsilcilerin talimatlarının, Mantova'daki öncellerinde olduğu gibi, gerçek bir askeri amaçtan yoksun olduğunu göreceğiz.[105]

VIII. Innocentius'un 1490 kongresi yeterli, ama Mantova'dakinden çok daha az belge bırakmıştı. Değeri düşmekte olan bir koz olsa da, Cem'in varlığıyla destekleniyordu. Ve Piskopos Pietro Mansi'nin 25 Mart 1490'da gerçekleştirdiği konuşmada, hem 1459'da ilan edilen yüce temaların anımsatılması, hem de Osmanlıların Memlukler karşısında yaşadığı sözüm ona başarısızlıklarla Granada'daki İspanyol zaferleri gibi daha güncel göndermeler söz konusuydu.[106] Gerçekleşen tartışma kuşkusuz kapsamlıydı. Gerekli orduların sayısı, nasıl toplanacağı ve masraflarının nasıl karşılanacağı, ikmal, komuta yapısı, savaşın süresi ve fetihlerin nasıl kullanılacağı gibi konuları kapsıyordu. Ama Alp-ötesi delegelerin, Piccolomini ve Bessarion'un zamanında Almanların oynadığı oyunun aynısını oynadığı açıkça görülüyordu: bağlayıcı anlaşmalara yetkilerinin olmadığını iddia ediyor ve Papa'nın başka bir kongre toplamasını öneriyorlardı. Innocentius'un yanıtı, Bessarion'un Viyana'daki yanıtının yankısıydı. Başka

---

104 Pastor, *History*, 4.217-18, IV. Sixtus'un 1471 sonlarındaki seçişini izleyen, Roma dışında (7 seçenek üzerinde durulmuştu) bir kongre toplama üzerine kısa ömürlü tartışmaları belgeler.

105 Ama IV. Sixtus 1479'da Floransa'yla gerçekleştirdiği barış görüşmalarında daha geniş bir toplantı planladığını öne sürmüştü: 'Sua Sanctitas, quae nihil unquam magis desideravit, neque desiderat, decernet in Laterano Dietam, ad quam omnes Principes convenient praesertim Imperialis Maiestas, et Christianissimus Francorum Rex personaliter si commode possunt, sin minus per solemnes Oratores plena, et suffi cienta mandata habentes; hoc idem de reliquis Principibus Christianis intelligant'. Sigismondo de' Conti, *Le storie*, 1.387-92, *appendice*, no 3, 391.

106 A.g.e. 2.413-23, *appendice*, no 13.

bir toplantı için zaman yoktu; ayrıntılara geçmek şarttı.[107] 1490 toplantısının ne zaman sona erdiğini belirlemek bile zordur ve VI. Alexander 1493'teki Hırvatistan[108] ve 1499'daki Venedik[109] felaketlerine yanıt olarak bir Roma kongresi çağrısı yaptığında, amacının zevahiri kurtarmaktan öte bir şey olduğuna inanmak zordur. Roma'da düzenlenen ya da planlanan tüm toplantıların tarihi, Christine Shaw'un, kentin yarımadanın diplomatik merkezi olmadığı iddiasını doğrular.[110]

3.4 KİŞİSEL ÇIKARLARIN SİNERJİSİ: HAÇLI SEFERİ BİRLİKLERİ VE MALİ YARDIMLAR

1462'de haçlı seferi programını görüşmek üzere seçme altı kardinalle gerçekleştirdiği ünlü bir toplantıda, II. Pius pişmanlıkla çağdaşlarının Mantova'da üzerinde anlaşmaya varılan hususların neden uygulanmadığını sormaları gerektiğini kabul etti. Pius fiilen sekiz yıl önce Carvajal'a yazdığı mektupta sözünü ettiği mekanizmalar sorununu yeniden ele aldı. O noktada, Hıristiyanlığın nasıl seferber edileceği yolundaki çözümsüz soruya yanıtı, bir kongre aracılığıyla *nationum consensus* sağlamak olduğunu yolundaydı. Ama bu başarısız olmuştu ve böylece Piccolomini'nin 1454'te ortaya koyduğu ve Pius'un 1462'de gözden geçirdiği başarısız girişimler listesinde yerini almıştı.[111] Önlemlerden biri, papalık temsilcilerinin atanması kullanılmaya devam ediyordu, ama Pius'un bu konudaki özlü yorumu, "krallardan destek için temsilciler gönderirsek, suratlarına gülünür,"[112] büyük ölçüde, acı verici düzeyde gerçekti. Papalık makamının temsilcileri olarak papalık temsilcileri, Papa'nın şahsına gösterilen saygıyı görmeksizin, bu makam hakkında duyulan tüm

---

107 A.g.e. 2.424-36, *appendice*, no 14-16.

108 *AR*, no 2764, 2777.

109 *VMP*, 2.266-7, no 295.

110 Shaw, 'The Papal Court', özellikle 630.

111 *Pii II Commentarii*, kitap 7, bölüm 16, 460-3.

112 A.g.e. 461.

kuşkuları sırtlanıyorlardı. Bu her şeyden önce haçlı seferiyle ilgilenmeyen ya da açıkça karşı olan toplulukları kazanma göreviyle karşı karşıya olduklarında geçerliydi. Bessarion bunu kendi zararına keşfetmişti. 1460'daki sinir bozucu Almanya temsilciliğine ek olarak, 1472'de IV. Sixtus tarafından Fransa sarayına, haçlı seferi çıkarına Fransa ve Burgonya arasında bir barış sağlamak üzere bir temsilcilikle görevlendirilmişti. Görev o kadar zedeleyici olmuştu ki, altı yıl sonra Sixtus temsilcisinin Fransa'dan "sınır dışı edilişinin" "kendisi ve kilise camiası için karışıklık yaratıcı" olduğunu anımsıyordu.[113] Almanya, siyasal meselelerinin izlenebilir olmaması ve sayısız iç kavgası nedeniyle, belki de temsilcilik görevlerinin en zorlusuydu; İtalyanların çoğunluğu açısından, ikliminin olduğu gibi adetleri de elverişsizdi.[114] Bessarion 1460 kışında Alplerden kızakla bir geçiş yaşamak zorunda kalmıştı[115] ve 1498 Ağustosunda, Leonello Chiericati VI. Alexander'a kendi tabiriyle Alman sürgününden (*relegatio*) geri çağrılması için yalvarmıştı. İki diete tahammül etmişti ve bu kuşkusuz bütün günahlarının affedilmesi için yeterli cezaydı.[116]

Ama bazı temsilcilikler de başarılı olmuştu ve herhalde en başarılısı da Piccolomini'nin 1454'teki mektubunun alıcısı ve 1455'ten 1461'e kadar Macaristan'da temsilci olan Juan Carvajal'dı. Yazdığı Commentarii içinde, Giacomo Ammannati Piccolomini parlak terimlerle Carvajal'ın Macaristan'da başardıklarını anlatan bir pasaj yazmıştı: burada altı yıl sağlığı, özellikle (herkesin de görebileceği gibi) Macaristan kışlarının aşırı soğuğu nedeniyle perişan olan dişleri pahasına çaba göstermişti. Kendi ev halkı tarafından terk edilmiş, İsa adına sabırla yol almış, ön saflara ellerine ha-

---

113 Mohler, *Bessarion*, 3.410-12; Schlecht, *Zamometić*, 26-7 (alıntı için).

114 Ama hepsi için değil: Erich Meuthen, 'Ein "deutscher" Freundeskreis an der romischen Kurie in der Mitte des 15. Jahrhunderts. Von Cesarini bis zu den Piccolomini', *Annuarium Historiae Conciliorum*, 27/28 (1995/96), 487-542.

115 Mohler, *Bessarion*, 1.294.

116 *AR*, no 6606.

çı şahsen tutuşturduğu birçok gönüllü göndermişti.[117] Önümüzdeki bölümde bu son takdirin abartı olmadığını ve genel olarak Carvajal'ın Macaristan hizmetlerinin, Mátyás'ın 1458'de kral seçilmesi de dâhil olmak üzere, verimli olduğunu göreceğiz.[118] Bu Carvajal Bessarion'dan daha yetenekli ya da çalışkan olduğundan değildir: 1463 sonbaharında Bessarion sevgili Venedik'inde aynı düzeyde başarılı bir temsilcilik geçirmiş, artık II. Mehmed'le savaş halinde bulunan cumhuriyetin haçlı seferi hevesini, heyecanlı terimlerle II. Pius'a anlatıyordu.[119] 1450'lerde Macaristan ve 1463 sonunda Venedik'in 1460'ta Almanya ve 1472'de Fransa'dan daha yararlı alanlar olmasının nedeni, yalnızca haçlı seferi davasına çalışmanın onların çıkarına olmasıydı. Açıkça, kişisel çıkarlar haçlı seferi temsilcilerine kapıları açıyor, işlerini kolaylaştırıyordu. Ama becerikli ve kendini adamış temsilcilerin etkinliklerine ek olarak, Macaristan ve Venedik gibi alıcı güçlerin genellikle farklı çıkarlarını uzlaştırmak, çabalarını birleştirip koordine etmek ve belli bir süreliğine askeri işbirliği yaratmak için çok daha özgül karakterde bir şey gerekiyordu. Bu da *curia*'nın mali destek sağladığı ve üzerinde anlaşmaya varılmış sübvansiyonlar da içeren birliklerin oluşturulmasıydı.

Terimin geniş anlamıyla haçlı seferi birlikleri hiç de yeni değildi: on dördüncü yüzyıl başından, haçlı seferi mekanizmasını Anadolu Türklerine karşı yöneltmek için ilk çalışma biçimini oluşturdukları zamandan kaynaklanıyordu.[120] Ama geç on beşinci yüzyıl birlikleri iki yeni gelişme tarafından şekillendiriliyordu. Birincisi 1454 Lodi Barışının ardından kurulan ve yarımadanın işlerine belli bir istikrar getiren İtalyan birliğiydi (*lega italica*). Michael Mallet bu istikrarın

---

117 Iacopo Ammannati Piccolomini, *Commentarii*, Papa II. Pius'un *Commentarii*'sinin 1614 edisyonu içinde, 355.

118 Pal Engel, *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*, çev. Tamas Palosfalvi (Londra, 2001), 298.

119 Mohler, *Bessarion*, 3.525-8, no 56.

120 Norman Housley, *The Avignon Papacy and the Crusades, 1305-1378* (Oxford, 1986), 117-22.

hiç de 1494'teki Fransız istilasını izleyen çalkantılı yıllarda özlemle anımsanan altın çağ olmadığını göstermiştir, ama Lodi bölgesel devletlere ortak sorunlara hem ayrıntılı hem de sağlam ittifaklar aracılığıyla yaklaşma alışkanlığını öğretmişti. Devletler iki kilit oyuncunun, Venedik ve Milano'nun asker toplayıp besleme konusundaki ileri teknikleri sayesinde normal koşullarda kolaylıkla sağlayabilecekleri (Floransa daha büyük zorluklarla karşı karşıyaydı) özgül askeri kotalarla uğraşmaya alıştı.[121] Baldi II. Pius'un İtalyan birliğine duyduğu saygıyı vurgulamıştı[122] ve Mantova'da, Sigismondo Malatesta'nın İtalya'da, haçlı seferi için parasını Alp-ötesi ulusların sağladığı askerleri toplamayı desteklediğinde övgüyle karşılanması şaşırtıcı değildir: "bırakın başkaları parayı bulsun, İtalyanlar da savaşsın."[123] Bunun bir avantajı, Alp-ötesinin imrenilen İtalyan zenginliğine el uzatmasını zorlaştırmasıydı,[124] ama askeri açıdan da mantıklıydı. Cephe hızla Adriyatik'e yaklaşırken, yarımadanın gelişmiş askeri mekanizmasını seferber etmenin ilk bakışta bir mantığı vardı, yeter ki, Venedik ve Milano'nun savaşmakta bu kadar yenilikçi olmalarının ana nedeninin, Lombardiya'daki amansız rekabetleri olduğu olgusunu görmezden gelin: 1463 sonlarında, Sforza'nın Roma'daki elçileri, Papa'nın Venedik ve diğerleriyle olan ittifakının (üstü örtülü bir şekilde) Milano karşıtı değil, gerçekten de Türklere karşı olduğu konusunda onun endişelerini yatıştırmak zorunda kalmıştı.

---

121 Michael Mallett, 'Diplomacy and War in Later Fifteenth-Century Italy', *Proceedings of the British Academy*, 67 (1981), 267-88; aynı yazar, 'Preparations for War in Florence and Venice in the Second Half of the Fifteenth Century', *Florence and Venice: Comparisons and Relations, vol. 1: Quattrocento* (Floransa, 1979) içinde, 149-64; Michael E. Mallett ve John R. Hale, *The Military Organization of a Renaissance State: Venice, c. 1400-1617* (Cambridge, 1984); Maria Nadia Covini, *L'esercito del duca. Organizzazione militare e istituzioni al tempo degli Sforza (1450-1480)* (Rome, 1998).

122 Baldi, 'Enea Silvio Piccolomini', 659-60, 664-5.

123 *Pii II Commentarii*, kitap 3, bölüm 34, 221.

124 Pius'un Malatesta'ya yanıt olarak belirttiği gibi, tam da bu nedenle kuzeyliler ödemeyi reddedecekti, a.g.e. 221.

Dolayısıyla onun bu ittifaka katılmakla uğraşması için bir neden yoktu![125] Papanın Floransa'yı haçlı seferine katılmaması durumunda Venedik'in tüm kazanca sahip çıkacağı ve dolayısıyla İtalya'daki gücünü arttıracağı yolundaki uyarısına da gerek yoktu.[126] Bu çeşitli daireleri köşeli hale getirmenin zorlukları bir yana, bir arada çalışabilecek birlikler kurma uygulaması o kadar yerleşmiş, yararları da o kadar elle tutulur hale gelmişti ki, papalık *curia*'sı, tüm yarımadayı temsil edecek bir askeri eylem oluşturmaya çalışmanın bir yolu olarak sürekli buna başvuruyordu. Bu açıdan haçlı seferi politikası İtalya politikasının genişlemiş hali olmuştu; iki yönlü bir fikirler ve yöntemler alışverişiyle, biri diğerini şekillendiriyordu.

Diğer yeni gelişme, *antemurale* düşüncesinin devletlerarası nakit akışına olan etkisiydi. Özünde bu basitti. Cephedeki devletler Hıristiyan din kardeşlerini Türklerden koruduğuna göre, desteklerini hak ediyorlardı. Ahlaki, dinsel ve pragmatik terimlerle, talepleri mutlaktı ve hiç kimsenin bunu söz konusu devletlerin hükümdarlarından daha tiz bir sesle dile getirmiyordu. Macaristan kralı, siperlerini yeniden düzenleyip Türkler için açık kapı haline getirirse ne kadar münasebetsiz olacağına dikkat çekiyordu, Venedikliler de kaleler, garnizonlar ve kalyon filolarından oluşan altyapılarının, uygulamada, haçlı seferi davasına adanmış olduğunu ve dolayısıyla da her türlü katkı hesaplamasında onların hanesine yazılması gerektiğini iddia ediyorlardı. Böylece Macaristan, Arnavutluk ve Bosna'nın durumlarında, papalık *curia*'sının olabildiğince geniş Katolik cemaatinden kaynaklanan fonları onlardan esirgemesi genellikle uygulanabilir değildi. Ama bu *antemurale* devletleri için bir açık çek olmaktan çok uzaktı. Bu yalnızca para transferinin hesa-

---

[125] Baldi, *Pio II*, 241: onun da belirttiği gibi, haçlı seferi için Venedik'i kazanmakla, Pius'un Milano'yu kaybetmesi mukadderdi. Aynı zamanda bkz. Marcello Simonetta, 'Pius II and Francesco Sforza. The History of Two Allies', *Pius II* içinde, 147-70.

[126] Baldi, *Pio II*, 235.

bının verilmesi gerektiği anlamına gelmiyordu; savaşın maliyetini karşılamanın nihai sorumluluğu cephedeki güçlerin üzerinde olmalıydı. Temel *antemurale* savını baş aşağı etmek mümkündü. 1500 Kasımında temsilcisi Kardinal Pietro Isvalies'e gönderdiği açık sözlü bir talimatlar dizisinde, VI. Alexander Macarlara şu bilgiyi vermesini istiyordu:

> Kuşkusuz, bunun gibi acil bir durumda Majestelerinin, piskoposları ve baronlarıyla birlikte kendi paralarının bir bölümüyle katkıda bulunmaları uygundur. Ordu buna gereksinim duyacaktır ve herkesin desteklemek durumunda bulunduğu ortak inanç davası, Türklerin sürekli yıkım, taciz ve tehlikesine yakın olmaları nedeniyle konumlarının ve varlıklarının güvenliğiyle birdir.[127]

Diğer bir deyişle, topraklarının daha güvenli ve vergilendirilebilir olacak olması nedeniyle Türklerin yenilgilerinden kazanç sağlayacak olan bir güç, Papa ve Kiliseden gelen paranın (*publica*) yanında, kendi parasını (*propria*) da harcamaya hazır olmalıydı.[128] Papa, temsilcilerine ilk uğrayacağı liman olan Venedik'e karşı da bu kadar sert olmalarını söylemişti. Alexander, Macarların mali destek isteyeceklerini biliyordu ve yılda 40.000 duka ödemeye hazırdı; Venedik (Isvalies 80.000'e razı olabilirse de) 100.000 sağlamalıydı. Papa doge'un öne sürmesi beklenen bahaneleri sıralayıp çürüttü: buna güçleri yoktu (Papa'nın varsa, onların da olmalıydı, özellikle de toplamalarına izin verilen din adamı ondalıkları hesaba katılırsa); savaş için birçok başka harcamaları vardı (Papa'nın da); diğer güçler de ödemede bulunmalıydı (ideal koşullarda evet, ama durum çok acildi). Sonra, Isvalies'in Buda'da da kullanacağı sav geliyordu: "bu Tanrı ve Hıristiyan dini davası için ortak bir savaş gibi görünüyor, ama önce onların, sonra da diğer Hıristiyan din kardeşlerinin tepesine

---

127 *VMP*, 2.269-76, no 297, 273.

128 Özel ve kamusal arasındaki bu ayrım için aynı zamanda bkz., *VMH*, 2.530-4, no 719. "Kamusal" herhalde bireysel devletlerden ziyade *respublica Christiana*'nın gereksinimleriyle ilgili olduğu anlamına geliyordu.

daha büyük bir felaket çökmemesi için Türk saldırısının yükünü çekenlerin kendi sorunları olduğu olgusu da ortadaydı." İşi sağlama bağlamak için, Alexander doge'un ana müttefiki Fransa kralına başvurma tehdidinin anlamsız olduğunu ekledi: mali kaynak konusu ön saflardaki güçlerin kendi aralarında çözmeleri gereken bir sorundu.[129]

Alexander'in 1500'de takındığı rahatsız edici yaklaşım 1460'dan beri işleyen ve bitmez tükenmez sorunlara yol açan mali destek sistemi üzerine kendi deneyimlerine dayanıyordu. Karşısına çıkartılabilecek tüm savları ve kurnazlıkları öngörebileceği açıktı. Başından beri, *curia*, Venedik ve Macaristan bunun temel katılımcılarıydı, karşılıklı duruşları da esas olarak Alexander'in öngördüğü gibiydi.[130] Bize kadar kalan yeterli sayıda belge, özellikle 1463'te Petrovaradin ve Roma'da varılan hayati önemdeki anlaşmalar ertesindeki yıllarda var olan sistemin işleyişi hakkında berrak bir görüşümüzün olmasını sağlar. Venedikliler, 1465'te, Macaristan'la 1463'te gerçekleşen ittifaklarının Mátyás'a mali yardım ödemelerini gerektirecek bir koşul içermediğini belirttiklerinde haklıydılar: yükümlülükler geniş çaplı saldırı harekâtları ve buna ek olarak barış koşullarının müzakere edilmesi için ortak bir karar alınana kadar söz konusu harekatları sürdürme taahhüdünden söz eden hayli genel terimlerle ima ediliyordu.[131] Ama cumhuriyetin seçkinleri,

---

129 *VMP*, 2.269-76, no 297, 270.

130 Genelde, bkz. Magda Jaszay, 'Venezia e Mattia Corvino', Sante Graciotti ve Cesare Vasoli, der., *Italia e Ungheria all'epoca dell'umanesimo corviniano* (Floransa, 1994) içinde, 3-17; Gyula Razso, 'Una strana alleanza. Alcuni pensieri sulla storia militare e politica dell'alleanza contro i Turchi (1440-1464)', Vittore Branca, der., *Venezia e Ungheria nel Rinascimento* (Floransa, 1973) içinde, 79-100; Szuzsanna Teke, 'Rapporti diplomatici tra Mattia Corvino e gli stati italiani', Graciotti ve Vasoli, der., *Italia e Ungheria* içinde, 19-36.

131 *MDE*, 1.335-6, no 207 ve karş. *VMH*, 2.380-2, no 566; Jaszay, 'Venezia', 7. 1463'te üzerinde anlaşmaya varılan koşullar, Macaristan'ınkilere göre ('a parte terre omni suo conatu' saldırılar) Venedik için daha açıktı (Dalmaçya ve Mora'da operasyonel olacak 40 savaş kalyonu), bu muhtemelen tarafların masadaki pazarlık konumlarını yansıtıyordu.

Macaristan ittifakı olmadan kentlerinin Mehmed'e karşı savaşının kazanılabilir olmayacağına inanıyordu: "Sağlam bilgilere sahip herkes, kral ve karada konuşlanmış güçlü bir ordu olmadan Türkleri yenmenin olanaksız olduğunu bilir." Mátyás'ın "Dalmaçya'daki durumumuz ve varlıklarımız için kuşkusuz bir kalkan olan"[132] Bosna'yı geri alma stratejisini desteklemeye özellikle hevesliydiler. Ve hem Macaristan'daki askeri maliyetler hem de kraliyet maliyesinin kısıtlılıkları konusunda ciddi bilgiye sahip olduklarından,[133] Venedikliler, Corvin'ci kendi kendini destekleyen savaş retoriğine bakmadan, Mátyás'ın destek almadan düşmana gerektiği kadar sert ve inatçı bir saldırıya kalkışamayacağını biliyorlardı. Bu yüzden, 1463 ittifakı imzalanmadan önce bile Venedik ve Papa krala mali yardıma başlamıştı ama her ikisi de söz konusu olabilecek tehlikeler konusunda hayale kapılmıyordu. Cumhuriyet 1462 Mayısında II. Pius'a, ödemelerin paralı askerlerde kullanılmasını (*utiliter*) gözetmek üzere parayı bir Papalık Temsilcisinin yönetmesini önermişti.[134] 1464 Ocağında, Venedik Mátyás'a gelecek sefer sezonu için 60.000 duka ödemeyi, Dalmaçya'daki kalelerinden mühimmat vermeyi ve Papa'yla diğer hükümdarlar nezdinde daha fazla ödeme için lobi faaliyetleri yürütmeyi üstlenmişti. 1462'de olduğu gibi, cumhuriyet temkinliydi, elçilerinden, kralın hizmetleri için ödemede bulunmayı önerdiği askerlerin tam sayısı ve türünü öğrenmelerinin yanında, yabancı paralı askerler söz konusu olduğunda, aynı harcamayla daha fazla asker temin edilip edilemeyeceğini de soruşturmalarını istemişti.[135] 1464 yazında Pius ve Mátyás'tan gelmesi beklenen katkılarla Mo-

---

132 *MDE*, 1.262-3, no 160. Cf. *Ungedruckte Akten*, 217-23, no 159, at 221-2: 'Il principale fundamento de tutta l'impresa si e la potentia de Ungari.'

133 *MDE*, 1.125-8, no 80, 127'de bir Macar hafif süvarisi için ayda 3 duka ödendiği bildiriliyordu; aynı zamanda bkz., a.g.e. 1.380-5, no 231, 381'de, Girolamo Lando'nun, kralın etkili bir şekilde savaşabilmek için yılda 300,000 duka dış kaynağa gereksinim duyduğuna dair tahmini. Ücretler konusunda daha fazla bilgi için, bkz. bölüm 4.

134 A.g.e. 1.125-8, no 80, 133-4, no 84, 153-6, no 96, 164-5, no 102.

135 A.g.e. 1.262-6, no 160-1.

ra'daki kendi askeri hareketlerinin eşgüdümünü sağlamanın yanında, gelmekte olan haçlı seferi gönüllüleri için de bir yer bulma işiyle karşı karşıya kalmıştı. Lojistik ve mali açıdan, cumhuriyet sınırlarına kadar zorlanıyordu, ama II. Pius'un Ağustostaki ölümünün ardından, kardinallerin Venedik'ten Mátyás'a yönlendirdiği, haçlı seferi fonlarındaki 40.314 duka yardımlarına yetişmişti.[136]

1465'te, Venedik kendi deniz ve kara operasyonları için "aslında yalnızca inanca değil, tariflere bile meydan okuyacak" masraflara girmiş olmasına karşın, Mátyás'a 50.000 duka ödemeyi üstlendi.[137] Bu abartı değildi: Venedik'in 1463'teki savaşın yılda 60.000 duka tutacağı yolundaki tahmini harcamalarının yalnızca yarısıydı.[138] Böylece *depositeria della crociata*'nın sınırlı kaynaklarının ötesinde İtalyan yardımının seferber edilmesi, Venedik-Macaristan ittifakını yaşatmanın olmazsa olmazıydı. Burgonya denklemin dışına çıktığına göre, ilerlemenin bariz yolu artık bir İtalyan-Macaristan ekseniydi. 1464 sonlarında, II. Paulus ve onun güçlü haçlı seferi komisyonu (Bessarion, Guillaume d'Estouteville ve Carvajal'dan oluşuyordu) Macaristan'ın desteklenmesi için bir kota sistemi düşündü, Papa ve Venedik 100.000'er duka verecek, 258.000 duka da diğer güçler tarafından sağlanacaktı.[139] Venedik'inkiler de aralarında olmak üzere tüm temsilcilerden alınması beklenen yanıt, bunu efendilerine sormaları gerektiğiydi.[140] Gelen yanıtlar Paulus ve komisyon üyeleri tarafından değerlendirildi ve 1465 Mart sonunda Papa, elçilerin de katıldığı bir kardinaller meclisinde durumu

---

136 Ibid. 1.276-88, no 167-73, 291-3, no 176, 300-1, no 181; Damian, 'La *Depositeria*', 143-4, 150.

137 *MDE*, 1.112-13, no 190, 320-7, no 197-200, 332-3, no 205, 335-6, no 207, 339-40, no 210, 344-9, no 213, 332'deki atıfla birlikte.

138 A.g.e. 1.242-3, no 150, 243. Mallett ve Hale, *Military Organization*, 130, yılda 1.200.000'e erişir.

139 Bu rakam 30.000 atlı Macar askerine 6 aylık bir sefer için yeterli olacaktı.

140 Ammannati Piccolomini, *Lettere*, 1.572-8, no 88. Önerilen kotalar (duka olarak) şöyleydi: Ferrara 20,000; Floransa 50,000; Lucca 8,000; Mantova 10,000; Milano 70,000; Montferrat 5,000; Napoli 80,000; II. Paulus 100,000; Siena 15,000; Venedik 100,000.

gözden geçirdi. Bazı devletler daha yanıt vermemişti; diğerleri de ya daha az öneriyordu ya da paylarının hepsini ya da bir kısmını asker olarak karşılamayı öneriyordu. Venedik, Floransa ve Milano önerilerini, kendi topraklarından toplayabilecekleri vergi tahsisatları şartına bağlamıştı, Ferrante de Papalığa olan birikmiş sayım borçlarının iptal edilmesini istiyordu. Öngörülebileceği gibi, senaryo Mantova'nın II. Pius'un 1463'ün sonbaharında İtalyanlarla gerçekleştirdiğinin yenilenmesi gibiydi. Para yerine asker gönderme tercihi iddiası, hizmeti paraya dönüştürme yolundaki alışıldık eğilimden dikkat çekici bir sapmaydı, ama muhtemelen bu bir geciktirme taktiğinden başka bir şey değildi. Milano, Napoli ve Floransa'nın önerdiği askerler gönderilse bile öneri bunları gemiyle Epiros'a göndermek üzereydi, böylece 1464'ün kâbusu yinelenecekti; üstelik İtalyanlar daha pahalıya geldiği için daha az asker olacak, bu arada Mátyás'ın faturaları da ödenemeyecekti. Papa kızgındı, elçiler olabilirliği olmayanla başarısızlık arasında seçim yapmasını istiyordu. Geri gidip düşünmeliydiler, çünkü birkaç hafta içinde Türkler yürüyüşe geçecekti.[141]

Papa'nın kızgınlığının çoğu taklitti: bir Venedikli olarak, toplananların hepsinden fazla Venedik'in bir savaşını desteklemek için yarımada çapında bir birlik toplamanın kolay iş olmadığını o biliyordu; cumhuriyetin genelde sevilmemesinin yanında, geçmişte deniz aşırı varlıklarının birlik dışında bırakılmış olmasının getirdiği yasal sorunlar da vardı. Siyaset üç taraflı ittifakla savaşılmasını gerektiriyordu ve 1465 operasyonları için Papa Venedik'in 50.000 dukasını sağladı.[142] 26 Mayısta Mátyás'a yazıp daha fazla para sağlayamadığından dolayı özür diledi, ama askerlerine tam enduljans bahşetti ve dua sözü verdi; aynı zamanda, Mátyás'ın

---

[141] Ammannati Piccolomini, *Lettere*, 1.683-8, no 132. Aynı zamanda bkz., Setton, *Papacy*, 2.275-6.

[142] Kaynaklar karanlıktadır: *MDE*, 1.330, no 203 (57,500), 345, no 213 (62,000); *MCH*, 45-8, no 35 (yalnızca 7,550, ama o güne kadarki toplamı 100.000'e çıkartıyordu); Damian, 'La *Depositeria*', 146-7.

istediği gibi kullanabilmesi için *turchetto*'yu da krala gönderdi.[143] Ayrıca aynı gün nazikçe bir hediye değiş-tokuşu hakkında da yazdı: Mátyás Papa'ya Türklerden ele geçirilen bir at ve bir de kılıç göndermiş, Papa da karşılığında tılsımlı güçlerini Mátyás'ın savaşta kullanabileceği tarihi kalıntıları çevreleyen altın bir haç göndermişti.[144] Ama Mátyás Türklerle barış girişimlerini cesaretlendirmeye başlamıştı ve onunla en önemli müttefikini yıkıcı biçimde pahalıya gelen ve Hıristiyan din kardeşlerinden gelen desteğin önemsiz kaldığı bu savaştan onları kurtaracak terimleri belirliyordu.[145] II. Paulus'un bu haberi alınca verdiği 1465 Kasım tarihli kızgın yanıtta, iki yıl önce oluşturulan birliğin Roma'da nasıl algılandığı hakkında eksiksiz ve güzel sözlerden oluşan bir ifade buluruz. Bu sıradan bir savaş değildi.

> Bu gerçekten de herhangi bir birey tarafından değil, inancın prensi, en yüksek piskopos, İsa'nın vekili tarafından, Kilisenin kutsal senatosu'nun (Kardinaller Konseyi) tavsiyesi ve fermanıyla ilan edilmiş bir savaştır. Ve yalnızca bir değil, geçmiş birçok Papa, inanç acilen gerektirdiğinden, İsa'nın İncili'nin savunulması için böylesi bir savaşı onaylamış ve tüm kurallara bağlı prensle bütün müminlere, ortak inançları ve paylaştıkları felaket adına çağrıda bulunmuştur.

Böylesi bir çatışmayı terk etmek, "medeni yasanın kurucularının en ciddi bulduğu, çünkü firarileri kamu güvenliğinin hainleri olarak en sert biçimde mahkûm ettikleri" bir firar eylemiydi. Mátyás'a II. Pius'un, davanın her bir Hıristiyan mümin tarafından desteklenmesinin *de necessitate salutis* olacak kadar yaşamsal olduğu ifadesini anımsattı. "Pius bunu fermanla belirledi, örneğiyle öğretti ve kendi ölümüyle doğruladı... bir ya da birçok kralın Kilisenin genel bir fermanına karşı koyan bir barışa kalkışabileceğini iddia etmeye kim cesaret edebilir?" Ve barış görüşmeleri üzerine,

---

143 *MCH*, 45-8, no 35.

144 A.g.e. 48-9, no 36.

145 *MDE*, 1.341-9, no 211-13.

> Kutlu babalarımız ve çok eski Papalar, Kilisenin savaş ilan ettiği kâfirlerle her türlü anlaşmadan o kadar tiksinmişler ki, yalnızca yasaklanmış maddelerde alış verişi men edip mahkûm etmekle kalmamış, her türlü ticareti yasaklamış, suçluları ebedi lanetlemeye, statü kaybına ve mallarına el konulmasına mahkûm etmişlerdi.

On üçüncü yüzyılın bir Papa'sına yakışan bu azametli ifadeler yalnızca kutsal metinlere ve Roma tarihine atıflarla değil, aynı zamanda hukuki bir hususla da destekleniyordu: Mátyás'ın Papa'yla ittifak halinde olduğu[146] ve mali yardımı kabul ettiğine göre, savaşa devam etmekle yükümlü olduğu iddia ediliyordu.[147]

Papa vakurca yazıyordu, ama durumu çevirme umudu yoktu. Mektubun dinbilimsel, adli, kutsal metinlerle ilgili ve klasik içeriğinin Bosna'yla ilişkilerinin de gösterdiği gibi, Türklerin sözlerinden döndüğüne dair daha pratik bir savla desteklendiğini de söylemek gerekir. Mátyás'ın umursamaz yanıtı, Paulus'un her duyduğuna inanmaması yolundaydı. Onlarla savaşma imkânına sahip olduğu sürece, her zaman Türklerin düşmanı olacaktı. "Sonuç olarak: kutsal efendimiz gerçekten inancın düşmanlarıyla barış yapmamı engellemek istiyorsa, bana savaşı sürdürecek imkânları sağlamalıdır."[148] Bu onun tekrarlamaktan hiç bıkmadığı bir temaydı. Mantığını vurgular istermişçesine, kısa süre sonra XI. Louis'ye yazıp, Fransa kralına, yakın zamanda "bana ve Türklere karşı inancı savunma konusuna" olan coşkusundan dolayı teşekkür etti. Soğukkanlılıkla, Mátyás Louis'ye bunu duymaktan mutlu olduğunu bildirdi; mektubun kısalığı herhalde bu konudaki

---

146 '. . . preter generale decretum speciali Romane ecclesie in exequendis omnibus, que ad hoc bellum pertinent, iunctus es federe': *MCH*, 64-7, no 45, 66. Kral Ekim 1463 Roma Antlaşmasının taraflarından biri olmadığına göre, Mátyás'ın resmen Papa'yla nasıl ittifak halinde olduğu açık değildi.

147 Atıflar da içinde olmak üzere savlar için, a.g.e.. 64-7,. Aynı zamanda bkz. *MKL*, 1.124-6, no 88, 124-5.

148 A.g.e. 1.124-6, no 88, 126.

duygularını özetliyordu.[149] 1465 sonunda Mátyás Mehmed'e karşı savaşı sürdürme hevesini kaybetmişti ve bir Milano raporu, Venediklilerin, kralın katkılarından hoşnutsuz olduklarından, 1466'da çabalarını Mora'ya yoğunlaştırmaya niyetli olduklarını bildiriyordu.[150] Mali desteği kaybetmek istemeyen Mátyás, müttefikinin hayal kırıklığına alışılmış nezaketiyle yanıt verdi. 2 Ekimde Paulus'a yazdığı bir mektupta, Papa'nın Bosna ve Illyria'daki (Yani Dalmaçya ve Arnavutluk) güçlü Türk saldırılarına karşı bir şey yapmadığına dair iddialarını konu etti. Bosna'da yeni Türk olmadığını iddia etti ve daha güneydekiler de esirdi. Her yıl büyük saldırılara girişmenin gereği yoktu: gerçekten büyük bir sefer için kuvvetlerini biriktirmek daha akıllıcaydı. Bu arada, ona gönderilen her kuruşun hesabını verebilirdi.[151] Kısa süre sonra, Paulus'a yazdığı başka bir mektupta konuyu daha da açtı:

> Benim görüşüm ve stratejik hedefim, sınırlı seferlerden (*particularibus expeditionibus*) kaçınmak olmuştur, bu bizi düşmandan daha çok yıpratır. Zamanı gelip, yeterli güç toplandığında, Tanrı'nın yardımıyla ortak düşmanımızın bağrına (*viscera*) bir saldırı düzenleyeceğim. Birleşik insan gücüyle gerçekleşen tek bir karşılaşma, hem beni hem de diğer Hıristiyanları sürekli tacizden (*quotidiana molestia*) kurtaracaktır.[152]

Bunun arkasında askeri bir mantık vardı, ama Venediklilere bir yardımı dokunmuyordu ve Macarların 1463'te sağlamayı kabul ettiği "azami çabadan" da uzaktı.[153] Papa'ya gelince, Mátyás'a yönelttiği tüm o mağrur kızgınlığa karşın, dikkati Jiri Podebrad'la olan karşılaşmaya yönelmişti; bu Mátyás'ın da desteklemekten mutlu olacağının görüldüğü bir politika kaymasıydı.[154]

---

149 A.g.e. 1.130-1, no 95.

150 *MDE*, 1.380-5, no 231.

151 *MKL*, 1.105-12, no 77.

152 A.g.e. 1.122-3, no 86.

153 *VMH*, 2.380-2, no 566.

154 *MKL*, 1.112-14, no 78. *VMH*, 2.421, no 600, Negroponte'nün düşüşü sonrasındaki aylarda bile II. Paulus'un Mátyás'ı Bohemya'dan ayrılıp

1463'te oluşturulan ittifak, 1465'te sona ermedi; izleyen yıllarda uzun süreli bir ölüm yaşadı. Mátyás işine geldiğinde Venedik'le işbirliğini sürdürdü. Örneğin 1467 Nisanında Türklerin önemli hazırlıklarının haberini alınca, Macaristan saldırının tüm ağırlığını karşılamak zorunda kalmasın diye cumhuriyeti karada kuvvet oluşturmaya zorladı. "Deneyimlerden biliyoruz ki, düşman deniz yoluyla ne zarara uğratılabilir ne de bize zarar verebilir."[155] Sık sık olduğu gibi, çıkar söz konusu olduğunda, hem denizde hem de karada savaşmanın arzu edilebilirliği sessizce bir kenara atılabiliyordu. Müttefiklerin dağılması için yeterli neden vardı: Kralın 1467 Ekiminde Türklerle üç yıllık bir ateşkes imzalaması öncesinde bile Mátyás'ın Hersek ve Trieste için, Venedik'in de Segna için beklentileri vardı. 1476 sonunda Mátyás'ın Aragon'lu Beatrice'le evlenmesinin ve Napoli'nin yanına geçmesinin ardından yaşanan diplomatik çark etmeyle, Macaristan'ın Venedik'le ilişkilerine ciddi bir darbe vuruldu.[156] 1480'lerde, Cem konusu başka bir istikrar bozucu etmen oldu; Venedikliler, Macaristan'ın prensi elde tutmasının II. Bayezid'e saldırmak için değil, Türk saldırısını onlardan yana döndürmek için kullanılacağından çekiniyorlardı. İki gücün çatışmaya girmemesinin nedeni Türkler değil, ikisinin de III. Friedrich'ten duyduğu endişeydi.[157]

Roma'nın Mátyás'la olan ilişkisi de önemli ölçüde değişmişti. 1473'te, IV. Sixtus krala, Türklerle barış yapmakla kalmayıp, Uzun Hasan'a karşı bir ittifaka girmeyi umduğuna dair haberler konusunda şikâyette bulundu. Papa'nın savları, sekiz yıl evvel öncelinin öne sürdükleriyle çarpıcı şekilde tezat halindeydi. Mátyás'ın dinsel ve adli zorunlulukları üzerine yüksekten atan retorik gitmişti. Kuşkusuz

---

Mehmed'e baskı yapmaya yöneltmeye istekli olmadığını gösterir.

155 *MKL*, 1.194-6, no 133, 195 ve karş., a.g.e. 1.196-200, no 134-5.

156 Jaszay, 'Venezia', 10-11.

157 Bkz. Teke, 'Rapporti', 30 ve *passim*. Jaszay, 'Venezia', 16, 1488'de Venedik'in Mátyás'ı öldürmeyi hedefleyen bir Hırvat önerisini reddettiğini öne sürer.

Mátyás Tanrı'nın gazabına hedef olmayı bekleyebilirdi, ama Sixtus'un savlarının çoğu pragmatikti: Türklerin ünlü ikiyüzlülüğü; iç hoşnutsuzluk; (Bohemya müdahelesinin sinik bir maceracılık olarak düşünüleceği) dışarıda itibar kaybı; Papa'nın düşmanlığı; ve Türklerle sapkınlara karşı yıllarca süren savaşlarda biriktirilen kişisel ünün zedelenmesi.[158] Açıkça, Mehmed'in Venedik'le Sixtus'un o kadar çok yatırım yaptığı Müslüman bir hükümdarla savaşına bir Hıristiyan kralın yardımcı olmaya hazırlanması, (en azından şimdilik) her ikisinden gelecek mali desteğin yasal ve ahlaki iddiasını zedelemişti. Bu bir yana, izleyen yıllarda gerek Mátyás'ın gerekse de adamı Moldavya kralı Ştefan'ın, Türklerle çatışmaya girdiği, paranın doğuya doğru akmasını sağlamak üzere etkinliklerini uygun *antemurale* diliyle süslediği görülecekti, ama hiçbir zaman Mátyás'ı tatmin edecek nicelikte değil.[159]

II. Paulus'un 1465'teki başarısızlığına bakılmaksızın, etkili bir İtalyan güçleri birliği yaratılabileceği umutları sürdü. Daha 1468 Şubatında Paulus, Lodi sonrası *confoederationem, unionem, intelligentiam et ligam*'ı yenileyen *Ut liberis iustissimum bellum* emirnamesini çıkarttı. Belli başlı üyeleri Napoli, Venedik, Milano ve Floransa'ydı ve Bergamo'dan condottiere* Bartolomeo Colleoni de Türklere karşı seferin komutanı olarak atandı, imzacı güçlerin 100.000 florini bulan kota ödemeleriyle çalışacaktı.[160] Papa gerçekten ikili bir barış ve haçlı seferi davasını kovalarmış gibi duruyordu ve önerdiği ödemeler 1465'e göre çok daha mütevazıydı, ama Paulus bu etmenlerin davayı ilerleteceğini umduysa

158 *MCH*, 89-93, no 69.

159 Örneğin a.g.e. 95-6, no 71, 120-1, no 91. Genelde bkz. Weber, 'La croisade impossible', 309-21.

* Condottiere: Ortaçağ ve Rönesans dönemi İtalya'sında, kent-devletleri hesabına çalışan, sözleşmeli paralı asker komutanlarına verilen ad –çn.

160 *AE*, 10.454-7, ad ann. 1468, no 15-20. Önerilen kotalar (florin olarak) şöyleydi: Floransa 15,000; Lucca, Modena ve Siena 9,000; Milano 19,000; Napoli 19,000; II. Paulus ve *camera apostolica* 19,000; Venedik 19,000. Aynı zamanda bkz. Pastor, *History*, 4.156-8.

bile hayal kırıklığına uğramıştı.[161] İlk bakışta, 1470 Aralık sonlarında oluşturulan birliğin, önceki yaz Negroponte'nin düşmüş olmasının da etkisiyle, daha fazla tutarlılığı varmış gibidir. Felaket,çok endişe ve felaket sezgisine yol açmış, Bessarion'a bir haçlı seferi oluşturmak üzere son girişimine başlama ilhamı vermişti. Temmuzda Napoli, Milano ve Floransa arasında kurulan birliğin üyeleri, aralarındaki "tikel birliğin" kurallarından hiçbirinin Papa'nın genel birliğinin yoluna çıkmayacağında anlaşmıştı.[162] Bu yarımadanın ortak çıkarlarının yararlı bir kabulü olarak görünüyordu, ama aslında söz konusu olan siyasal dolaşıklığın karmaşıklığını gösteriyordu. Venedik bile tehlikeli bir ikili oyuna girişmişti, Yunanistan'da İtalyan desteğine olan gereksinimiyle, Paulus'un Romagna'daki ihtiraslarından duyduğu endişeyi dengelemeye çalışıyordu.[163] Sonuç, uygulanacak kotalar üzerine anlaşmaya varmanın eskisine göre daha kolay olmadığını gösterdi. Ocak 1471'de babasına yazdığı bir mektupta, Kardinal Francesco Gonzaga Paulus'un Venedik'e şap gelirine ek olarak yıllık 50.000 duka katkı önerisine Venedik'in zarafetten uzak bir yanıt verdiğini bildirmişti. Her ne kadar bu gelirinin tam dörtte biri olsa da, 1465'te ödemeye hazır olduğunun yalnızca yarısıydı.[164] Venedik, İtalya'nın karşı karşıya bulunduğu kritik durum göz önünde bulundurulduğunda, Papa'nın mücevherlerini satması ve kardinallerin de gelirlerinin yarısını vermeleri gerektiğini öne sürmüştü.[165]

İtalya siyasetinin karmaşıklıklarının bir İtalyan birliği oluşturma olasılığına en belirgin bir şekilde yansıması Ge-

---

161 See *DBI*, 27.9-19, at 15. 1475'te Colleoni'nin haçlı seferine (sonunda Andrea del Verrocchio'nun tasarladığı) at üstünde bir heykele ilaveten 100,000 duka vasiyet etmiş olması önemli olabilir.

162 *AE*, 10.492-3, ad ann. 1470, no 42.

163 Pastor, *History*, 4.172-3; Robertson, 'Pietro Barbo-Paul II,' 168-71. Setton, *Papacy*, 2.299 ve not 104, 1470 birliklerinin arkasındaki manevraları yakalayamaz.

164 Papalığın 1465 kotasının şap hesabından gelen parayı da içerip içermeyeceği açık değildir.

165 Pastor, *History*, 4.497-8. Aynı zamanda bkz. Setton, *Papacy*, 2.312.

dik Ahmed Paşa'nın 1480 Ağustosunda Otranto'yu ele geçirmesine IV. Sixtus'un verdiği yanıtta görülür.[166] Ferrante Sixtus'un düşmanıydı, ama Osmanlı tehdidi Papa'nın görmezden gelemeyeceği bir şeydi, çünkü "din ve kutsal olan her şeyi yıkmayı amaçlayan, Hıristiyan adının bu düşmanı İtalya'ya ayak basmıştı ve hızla çaresine bakılmazsa, papalığı ve Roma adını tamamen yok edecekti."[167] Bir çağdaş rapora göre, Sixtus Roma'yı terk etmeyi ciddi ciddi düşünüyordu.[168] Napoli'ye derhal verdiği destek de bu yüzden cömertti: haçlı seferi endüljansları çıkartı, Rodos'tan sağlanan paraları buraya yönlendirdi, güneye kendi kadrosundaki askerlerden gönderdi ve Gabriele Rangoni'yi çeşitli katkıları yönetmek üzere temsilci atadı.[169] 16 Eylülde yayınlanan *Super securitate Italiae* başlıklı emirnamesi İtalya'da barış sağlamaya yönelikti ve Papa, 1 Kasım için Roma'da bir güçler toplantısı düzenledi.[170] Her ne kadar bu genel bir davet olarak ilan edildiyse de, Sixtus'un aklındakiler belli ki İtalyanlardı.[171] Ama Roma toplantısına Fransız elçiler de katıldı ve 1481 Nisanında formüle edilenler, görünüşte, üç yıl sürecek etkileyici bir programdı. Deniz gücünün yanında, Mátyás'ın kullanımı için görece şişkin bir mali yardımı da içeriyordu. Papa, yirmi beş kalyon ve *de camera* 50.000 florin sağlayacak, Ferrante kırk kalyon donatacak ve Macar damadına 100.000 duka gönderecekti. Başka kalyonlar ve mali yardımlar da çeşitli katılımcı güçlere dağıtılmıştı ve toplamda seksen iki kalyon ve 200.000 altına ulaşıyordu.[172] Mehmed'le olan uzun

---

166 Sefer için, bkz. Imber, *Ottoman Empire*, 249-51; Setton, *Papacy*, 343-5, 364-73.

167 Sigismondo de' Conti, *Le storie*, kitap 3, bölüm 5, 1.109.

168 Somaini, 'La curia romana', 213: Somaini krizin kapsamlı bir çözümlemesini yapar. Aynı zamanda bkz. Fossati, 'Milano'.

169 Somaini, 'La curia romana', 232-3, 235-6, Sigismondo de' Conti, *Le storie* içinde özetlenmiştir, kitap 3, bölüm 5, 1.109-10.

170 Somaini, 'La curia romana', 233-4.

171 Fossati, 'Milano', 55, 58.

172 *AE*, ad ann. 1481, no 4-13, 11.2-4. Tam dağılım şöyleydi: Bologna 2 kalyon; Ferrara 4 kalyon; Floransa 20,000 duka; Cenova 5 kalyon; Lucca 1 kalyon; Mantova ve Montferrat 1 kalyon; Milano 30,000 duka; Napoli 40

savaşının ardından yeni barış sağlamış olan ve kararlılıkla herhangi bir rol almayı reddeden Venedik, şaşırtıcı bir açık sözlülükle tepki verdi: "Birçok soylu ve etkileyici şey söylenip önerilecek, ama elle tutulur ve uygun şeyler yerine, geçmişin fantezilerine benzeyecekler."[173] Ama XI. Louis'den bir katkı bekleniyordu. Bu, ya gemi ya da para şeklinde olacaktı; hangisinden ne kadar olacağına kral karar verecekti. Aksine, kotasını dolduramayan her İtalyan gücü 1.000 mark ceza ödeyecekti. Bu anormaldi, ama Sixtus'un haçlı seferi politikasının aşırı siyasallaşmış karakterinin ürettiği uyuşmazlık buzdağının bu yalnızca tepesiydi.

Papa'nın önerdiği birlikte, iki düzeyde karmaşıklık vardı. Birincisi işe XI. Louis'nin karışmasından kaynaklanıyordu. Felice Fossati ve Francesco Somaini, Fransız müdahalesinin büyük ölçüde Sixtus'tan (en önemlisi, Burgonya ardıllığı üzerine) tavizler kopartmayı hedeflediğini ve Louis'nin temsilcileri istediklerini aldıktan sonra, bu geniş arka planın döküldüğünü göstermiştir.[174] Bu önemliydi, çünkü Fransa'nın işin içine girmesi, Sixtus'un yaptığının bir İtalyan mevzuu değil, bir Avrupa meselesi olduğunu gösterecekti. Gerçek hedeflerine bakılırsa, Louis'nin elçileri yasal açıdan bağlayıcı bir birliğe girmeyeceklerdi ve bu yaklaşım, diğer Avrupa güçlerinin sonradan katılmalarını olası kılmak amacıyla çerçevenin olabildiğince gevşek tutulduğu yanıltıcı zeminde, kabul edilebilir bulundu. Sixtus, daha az hukuki şekilcilik ima eder şekilde, önerileni *fraternità et non lega* olarak betimledi.[175] Karar taslağı dolayısıyla karakter olarak melezdi. Kısmen, II. Pius'un Mantova'daki çerçevesini izliyordu, kısmen de II. Paulus'un defalarca oluşturmaya çalıştığı İtalyan birliklerininkini. Kuşkusuz, XI. Louis'nin de İtalya'da çıkarları var-

---

kalyon ve 100,000 duka; Siena 4 kalyon; Sixtus IV 50,000 florin *de camera* ve 25 kalyon.

173 Akt. Setton, *Papacy*, 2.367, note 13. 1463-79 savaşının hırpalayıcı etkisi 13 yıl sonra hâlâ görünürdeydi: *AR*, no 237.

174 Fossati, 'Milano', 68 ve karş. Somaini, 'La curia romana', 236-8, not 50.

175 A.g.e. 254-6 not 104'de alıntı var; Fossati, 'Milano', 68-9.

dı. 1479'da Papa'nın Floransa'yla olan anlaşmazlığına müdahale etmiş, Sixtus'un haçlı seferi dilini ve moral bozucu Venedik-Türk barışının haberlerini örnek alıp, "Hıristiyan silahlarının yeniden pek vahşi Türk'e karşı yönlenmesi için" Papa'nın Lorenzo de' Medici'yle olan ilişkilerinde daha az katı olması için kulis yapmıştı.[176] Sixtus'un Otranto olaylarını ele alışının arka planı bu nedenle baştan sona haçlı seferi retoriği sosuna bulanmış diplomatik bir söylemdi, ama bu retorik, Puglia'da 10.000 kişilik bir Türk ordusunun mevcudiyetinin gerektirdiği aciliyetten yoksundu. Türk tehdidinin sürekli bir şekilde hem Lorenzo lehine (Louis tarafından) hem de aleyhine (Sixtus tarafından) öne sürüldüğü göz önünde bulundurulduğunda, Medici'nin 1480-1 krizi yorumunda bir dereceye kadar ilgisiz bir *Schadenfreude** görmek şaşırtıcı olmaz.[177]

İkinci karmaşıklık düzeyi, 25 Temmuz 1480'de, Türklerin karaya çıkmasından üç gün önce, Sixtus'un yakınlarda Venedik'le kurduğu ittifaka bir yanıt olarak Napoli'nin Milano, Floransa ve Ferrara'yla bir birlik oluşturmuş olmasından kaynaklanıyordu. Türklerin topraklarına ayak basmış olmasıyla, bu Ferrante'ye diğer iç katılımcı güçten yardım isteme hakkını veriyordu ve birliğin bir üyesi olmaması nedeniyle, Sixtus tüm bu işin dışında kalabiliyordu. Ama Fransızlar her hareketini gözlerken, bu felaketle sonuçlanacak bir hareket tarzı olurdu. Daha doğrusu, Otranto krizi Sixtus'a, bir Türk karşıtı birlik oluşturarak, 1480 birliğini kızdırma fırsatı sağlıyordu. Dış kaynaklı ve ortak bir tehdide karşı koymak üzere kurulan yarımada birliğinin, herhangi bir özgül birliğin kurallarının üzerinde olması mantıklıydı, ama Türkleri Otranto'dan atmak için Venedik'i yardım etmeye ikna etme-

---

176 Sigismondo de' Conti, *Le storie,* 1.396-404, *appendice*, no 5, alıntı 399'da ve karş. 1.387-92, no 3.

* *Schadenfreude*: başkalarının bahtsızlığından duyulan memnuniyet –çn.

177 Lorenzo de' Medici, *Lettere, V (1480-1481),* der. Michael Mallett (Floransa, 1989), özellikle. 40-61, no 468, 63-74, no 470, 104-7, no 477, 122-48, no 482-3, 151-9, no 485, 192-9, no 487, 180-93, no 491, 219-30, no 497, 260-72, no 504.

nin de olanaksız olduğu görüldü.[178] Dolayısıyla siyasal açıdan Otranto Sixtus için hem bir tehdit, hem de bir fırsattı.[179] Zaten değişken bir senaryoya ki bu değişkenlikte Sixtus'un yeğeni Girolamo Riario'nun payı da az değildi, bir öngörülemezlik derecesi daha katıyor, Fransızlara da tehlikeli cephane sağlıyordu. Ama daha da önemlisi, *Super securitate Italiae* gibi, Sixtus'a bir kriz döneminde Demokles'in kılıcı gibi günün çözülememiş sorunlarını kesip atacak ruhani bir yetke olasılığı sunuyordu.[180] 1481 Nisanında *Cogimur iubente altissimo* emirnamesi 1 Haziranda başlamak üzere üç yıl sürecek bir ateşkes emretti.[181] Bu, Papa'nın, Riario adına, kendi entrikalarını örtülü bir şekilde sürdürmesini engellemedi.[182] En ahlaksızca etkinlikleri yeğenine bırakan Papa, kendisi de ikili oynadı, Ferrante'ye yardım konusunda bir dur-kalk politikası sürdürdü ve kendi yatıştırma politikalarını sürdürmedi.[183] Sixtus'un Roma'da bir araya gelen temsilcilerle iki taraflı müzakere usulü 1480 birliği üyeleri arasında yararlı bir şekilde kuşku uyanmasına neden oldu.[184] Lorenzo, Sixtus'un konumunu sarsmak üzere, herkesin saygısını kazanmış olan Federico da Montefeltro gözetiminde bir "genel ya da evrensel birlik" oluşturulması fikriyle uğraşmaya başladı.[185] Ama o an için Sixtus üstünlüğe sahipti ve bundan azami derecede yararlandı. Örneğin, Floransalılara 3 Aralıkta çok gecikmiş olan aflarını bahşederken, Papa bunu evvelce konuşulmamış olan tam donanımlı on beş kalyon sağlama-

---

178 Sixtus 1479'da, Türklerle savaşmak üzere oluşturulmuş bir 'generalis confederatio'nun, 'ligarum particularium conditiones' karşısında önceliğe sahip olacağını değerlendirdi: Sigismondo de' Conti, *Le storie*, 1.387-92, appendice, no 3, 390.

179 Somaini, 'La curia romana, 220.

180 Lorenzo de' Medici, *Lettere, V*, 40-61, no 468, 53-4, 63-74, no 470, 66-7; Shaw, 'Papal Court', 626.

181 *AE*, ad ann. 1481, no 20-3, 11.5-7.

182 Lorenzo de' Medici, *Lettere, V*, 122-36, no 482.

183 Somaini, 'La curia romana', 244-5 ve daha geniş olarak, 248-9.

184 Lorenzo de' Medici, *Lettere, V*, documento II, 118-21.

185 A.g.e. 122-36, no 482.

ları koşuluna bağladı.[186] Roma'daki Floransa ve Milano elçileri efendileri için kabul edilebilir koşullar sağlamak için savaşmak zorunda kaldılar ve sonunda deniz ve mali kotalar olarak bölünme, o bahar sürdürülen sert pazarlıkların sonucunda sağlandı.[187]

Uygulamada birliğin bir sonucu olmadı. Bunun nedeni, kısmen, II. Mehmed'in 1481 Mayısındaki ölümüydü, ama V. Nicolaus'un 1455 Wiener Neustadt dieti ve Mátyás'ın 1490 Roma Kongresi sırasındaki ölümlerindeki benzer koşullar gibi, neden, katalizör ve bahane arasında ayrım yapmamız gerekir. 1481 baharındaki Roma görüşmelerini içinden çıkılmaz hale getiren siyasal karmaşa öyle bir durumdaydı ki, Otranto'daki Türklerin takviye edilmeleri durumunda ne olacağını kestirmek çok zordur.[188] Lorenzo de' Medici'nin tüm olaylar dizisi üzerine çok açıklayıcı yorumu, 3 Temmuzda Niccolò Michelozzi'ye gönderdiği bir talimat mektubunda görülebilir. Lorenzo genel bir birlik için "bu en kutsal önerinin" yoluna neyin çıktığını soruyordu. Yanıtı iki taraflıydı: Sixtus ve Ferrante arasındaki düşmanlık ve Venedik'in Türklerle yaptığı barış. Birinci konu için tek çözüm, Papa'yı 1480 birliğine dâhil etmekti. Bunun Venedik'i yalıtmak gibi yararlı bir sonucu daha olacak, ama birliği istikrarsız kılacaktı. Venedik ve Türk karşıtı birliğe gelince, cumhuriyet Türklerle olan barışı bozmaya o kadar karşıydı ki, onu katılmaya ikna etmenin tek yolu, birliğin amacı hakkındaki her türden açık ifadenin bastırılmasıydı.[189] Yarımada çapında hedefleri olan birlikler haçlı seferi kimliklerini yayınlamaya başlamışken,[190] aslında Türklere karşı yönelmiş bir birliğin

---

186 A.g.e. 81-92, no 473, 83-4, haçlı seferini düzenlemekle görevli kardinallerden bir olan d'Estoutevillle'in Floransa elçilerine talebi ciddiye almamalarını söylediğini aktarır.

187 A.g.e. 137-48, no 483, 151-9, no 485, 162-9, no 487, 180-93, no 491.

188 Somaini'nin teşhisi ('La curia romana', 257) şöyledir: ne 'una grande mobilitazione della Cristianita' ne de 'una piena ed autentica collaborazione tra i vari Stati italiani' IV. Sixtus yönetiminde gerçekleştirilemezdi.

189 Lorenzo de' Medici, *Lettere, V*, 260-72, no 504.

190 Örneğin a.g.e. 294.

hedeflerinin örtülü olması ironik bir durumdu. Lorenzo'nun sözleri, birliklere dönmenin yarımadada barışı sağlamaktan çok Türklere karşı savaşa yol açma şansının bulunduğunu doğruluyordu. Ama hep olduğu gibi, olaylar üzerine en keskin yorumlar ön saflardaki güçlerden geliyordu. Görmüş olduğumuz gibi, Venedik tüm bu işi tiyatro ve fantezi deyip bir kenara atıyordu. Mátyás daha müdahaleciydi. Kayınpederine asker gönderip, Otranto'yu geri almak için yararlı önerilerde bulundu;[191] geleceği söylenen para konusunda memnun olduğunu, ama bundan pek umudunun olmadığını Papa'ya söyledi;[192] ve Kardinal Gabriele Rangoni Otranto seferi sırasındaki kayıplarından yakındığında, ona Türklerle gerçek savaş deneyimi yaşamak istiyorsa, Macaristan'a gelmesini önerdi.[193]

3.5 *UNUM TANDEM REMEDIUM*: CEPHEDEN YÖNETMEK.

1462 baharında seçme bir kardinaller grubuna haçlı seferi planlarını özetlerken, Pius duraklayan programını yeniden harekete geçirebilmek için "son bir çare" olduğu sonucuna vardı. Bu son çözüm, sefere şahsi katılımını önermekti. Böylesi bir öneri Burgonyalı Philippe üzerinde, sözünü tutması için ahlaki bir baskı oluşturacaktı ve bu da diğerlerini, hepsinin ötesinde Fransa, Venedik ve Macaristan'ı gereken gemi ve asker sağlamaya itecekti. İnsanlar Papa'nın "yalnızca parasını değil, bedenini de İsa'nın Adı'na" sunduğunu görünce, kuşkuculuk yerini hevese bırakacaktı.[194] Şimdiye kadar incelediğimiz tüm seferberlik teknikleri II. Pius tarafından denenmişti, ama bu sonuncusu yalnızca Papa'yla ilişkiliydi. Bu onun programının simgesi oldu, 1463 Ekimindeki son

---

191 *MKL*, 2.104-10, no 61, 107-9.

192 *MCH*, 165-9, no 127, 166, karş. 139-40, no 111 (22 Mayıs 1481, yanlışlıkla 1480 olarak tarihlenmiş); *MKL*, 2.104-10, no 61, 106, 125-6, no 71.

193 A.g.e. 191-5, no 103.

194 *Pii II Commentarii*, kitap 7, bölüm 16, 460-3, alıntı, 463.

önemli haçlı seferi beyanatı olan *Ezechielis prophetae* ve haçı eline aldığında, 18 Haziran 1464'te San Petro'daki vaazı *Suscepturi hodie* gibi metinlerde güzel ifadelere konu oldu.[195] Rodrigo Sánchez de Arévalo Ancona'da toplandığında orduya hitaben bir söylev hazırlıyor ve buna, İşaya 49.18 ve 60.4'ten alıntılar içeren retorik bir süslemeyle başlamayı düşünüyordu: "Gözünüzü kaldırın ve çepeçevre bakın: tüm bunlar bir araya toplandılar ve sana geldiler."[196] Bu safhada, Papa'nın kişisel taahhüdü Sánchez ve diğerlerinin desteğine gereksinim duyuyordu, çünkü bu çok tartışmalı bir hale gelmişti, ama anlaşılan, bunun ürettiği eleştiriler ve polemikler, Pius'un destekçileri tarafından başarıyla savuşturulmuştu. Sonradan bakıldığında, Venedik gemilerini beklerken ölümü hem takdire değer hem de simgesel olmuş, çağın en büyük haçlı seferi Papa'sı olarak saygınlığını sağlamlaştırmış ve ardıllarına da işleyebilecekleri zengin bir kudos damarı sağlamıştı.[197]

Pius'un kararını *Commentarii* içinde kaydetmiş olmasının gerçekliğinden kuşkulanmak için bir neden yoktur. Mantova'da 26 Eylül 1459'daki haçlı seferi söylevi *Cum bellum hodie* içinde, topluluğun arzusu buysa, şahsen gideceğini söylemişti zaten. 1462'de olduğu gibi, bu önerinin bağlamı, haçlı seferi çağrısının kuşkuyla karşılanmasının en önemli nedeninin, insanların artık Papa'ya inanmamaları olduğu algısına sahip olmasıydı. Mantova'ya gelirken, Pius inancın savunulmasını, şahsının ve Aziz Petrus'un mirasının sağlığından daha öncelikli hale getirmişti bile.[198] Haçlı seferine çıkmak bunun bir uzantısıydı ve bunu 1459'da de-

---

195 *Vetera monumenta Slavorum*, 474-81, no 660, aynı zamanda, Piccolomini, *Opera omnia* içinde, 914-23; *Anecdota litteraria ex MSS codicibus eruta*, der. J.C. Amaduteus ve G.L. Bianconius, 4 cilt (Roma, 1773-83), 3.287-96.

196 Benziger, *Zur Theorie*, 154-8, özellikle. 155.

197 Bu konunun Pius'un haçlı seferi programı ve politikaları ışığında eksiksiz bir incelemesi için, bkz., benim 'Pius II'

198 *Pii II orationes*, 2.7-30, no 2, aynı zamanda Piccolomini, *Opera omnia* içinde, 905-14; *Sacrorum conciliorum*, 32.207-21.

ğil de 1462'de başlatmasının nedeni, *nationum consensus* yaklaşımının başarısız olması ve Burgonya, Macaristan ve Venedik'te (Fransa için ifade ettiği umutlar da kuşkusuz etkiliydi) yattığına hâlâ inandığı eylem potansiyeliydi. Seferlerin yerinin ciddi ölçüde batıya kaymış olması nedeniyle, önceki Papalarla karşılaştırıldığında ilk kez olması önemsizdi. Calixtus dışında, Pius'dan önce hiçbir Papa yalnızca Adriyatik Denizi'ni geçerek bir haçlı seferine önderlik etme seçeneğine sahip olmamıştı. Pratik açıklama dışında hiçbir açıklama güçlü değildi. Pius'un Capistrano'nun 1456'da Belgrad'daki önderliğinin ilham verici etkisinden etkilenmiş olması olasıdır, ama kanıtlanamaz. Mantova programı başarısız olan ve Fransa, Bohemya ve Almanya'da karşısına dikilen düşman kuvvetler tarafından tehdit altında olduğunu hisseden Papa'nın içinde bulunduğu zor siyasal duruma gelince, kişisel katılım fikrini sürdürmek yüksek riskli bir stratejiydi ve Pius'un durumunu daha da kötüleştirme tehlikesini içeriyordu. Doğaldır ki, başarılı bir haçlı seferi ya da böyle anılabilecek bir sefer Pius'u eleştiriden kurtaracaktı, ama yakın tarihli haçlı seferleri tarihi bu konuda pek umut vermiyordu ve bu tarihi Pius'dan iyi bilen yoktu.

Pius'un kişisel taahhüdü kuşkuculuğu kırdı, ama belki de onun istediği şekilde değil. Papa'nın seferde haçlılarına eşlik etme olasılığının gönüllü hizmeti yüreklendirdiğini göreceğiz. Denetlenemez bir askere yazılma furyası oldu ve Papa'nın girişiminin derme çatma askeri altyapısı bununla başa çıkamadı. Diğer kazançlar asgaride kaldı. Silaha sarılan bir prens olmadı; doğrusu, Pius Fransız baskısıyla İyi Philippe'in çekilmesinin darbesini yaşadı. *Rex christianissimus* Papa'nın örneği üzerine utanıp haçlı seferine destek vermeye kalkışmadı, *Ezechielis prophetae* içindeki ceza tehditleri de, seferi baltalamalarını engellemedi.[199] Papa'nın katılımı, ne ruhban sınıfının ne de sıradan halkın vergilerini daha büyük bir istekle ödemesini sağlayamadı. Eylemleri se-

[199] Piccolomini, *Opera omnia*, 923.

ferin askeri önşartlarının karşılanmasına neredeyse hiçbir katkıda bulunmadı. Aslında, kötü yönetilmesine katkıda bulunmuş bile olabilir ve Papa'nın destekçileri de, yokluğu nedeniyle Roma kilisesinin ve topraklarının yönetiminin zarar gördüğü suçlamalarına yanıt yetiştirmek zorunda kaldılar. Özellikle Giacomo Ammannati Piccolomini, merhum Papa'yı savunma yükünü sırtlandı. 1465 Ocağında, Pius'un başka bir yakını olan Goro Lolli'ye yazdı ve Pius'un eleştirmenlerinden hem Mantova hem de Ancona konusunda gelen dedikoduları sıraladı: ""Mantova kongresi o kadar sonuçsuzmuş, Türklere karşı durma umudu o kadar boş ve anlamsızmış."[200] 1465 sonbaharının başında yeniden Lolli'ye yazdı ve kötülenen Papa için Campano'nun *Vita*'sının uygun bir savunma olduğunu söyledi.[201] Ve 1466'da, Ammannati Kardinal Francesco Todeschini Piccolomini'ye yazıp Francesco'nun amcasını Roma'dan aşırı uzak kalması suçlamasına karşı açıkça savundu. Mantova Kongresini toplamanın haçlı seferinde herhangi bir ilerleme kaydedilmesi için elzem olduğunu, Ancona'ya yolculuğa da Burgonyalı Philippe'i sözünü tutmaya zorlamak için girişildiğini öne sürdü.[202]

Ama her ne kadar kişisel katılım askeri açıdan yararsız olduysa da, en azından *curia*'nın ciddi ölçüde azalmış bulunan ahlaki saygınlığını kısmen de olsa yükseltmiş gibidir. Ya da, daha yararcı bakılırsa, Papa'nın haçlı seferi profilinin önemli bir özelliği olarak görülmeye başladı. Rodrigo Sánchez'in 1470'te Roma'da yayımlanan İspanya tarihinde, Pius'un zayıf bedeni ve güçlü ruhu *topos*'u, Papa'nın başkalarının korkaklığının ve kavgacılığının ihanetine uğradığı iddiasının yanında yerini aldı.[203] Ammannati'nin 1475 Temmuzunda Francesco da Toledo'ya yazdığı bir mektupta

---

200 Ammannati Piccolomini, *Lettere*, 2.614-22, no 104, 616.

201 Ibid. 2.835-41, no 192, 836-7.

202 Ibid. 2.885-92, no 212, 887-91.

203 Rodrigo Sanchez de Arevalo, 'Historiae Hispanicae partes quatuor', *Hispaniae illustratae seu rerum urbiumque Hispaniae . . . scriptores varii* içinde, der. Andreas Schott, 4 cilt (Frankfurt, 1603-8), 1.121-246, 244-5.

dediği gibi, hain bir dünyada, "git" demektense "gel" demek iyiydi.[204] Kuşkusuz, böylesi iddialar göründüğü gibi alınmamalıdır. IV. Sixtus'un 1476'daki, Türklere karşı direnmek için elinden gelen her şeyi yapacağı, hatta gerekirse kendi kanını dökeceği değerlendirmesi, güvenle retorik olarak değerlendirilebilir.[205] Türklerin Otranto'yu ele geçirmelerinin ardından, Roma'daki Milano elçileri, IV. Sixtus'un olayların çok fazla etkisinde kaldığını, "hasta olmasına karşın belki de bir gün arkasında bir haçla bir ata atlayıp hain Türklere karşı sefere çıkabileceğini" aktarmışlardı.[206] Burada elçilerin araya mesafe koyan ironisini görüyoruz, ama 1490 yazındaki Roma Kongresinin daha sakin koşullarında, VIII. Innocentius, bir yararı olacağını düşünürse, tartışılan haçlı seferine eşlik edebileceğini söylemişti.[207] VI. Alexander de birçok kez bu öneride bulunmuştu. 1494 Nisanında, VIII. Charles'ın Lyon'daki haçlı seferi çağrısına karşılık olarak, Charles, Maximilian ve İspanyol Fernando'nun hep birlikte katılmaları koşuluyla, bir haçlı seferine eşlik edeceğini bildirmişti.[208] 1500'de birçok kez[209] ve 1502 Şubatında[210] önerisini yineledi. Bu önerilerin sonuncusunu aktaran Venedik raporu, Maximilian ve XII. Louis'nin bir ortak haçlı seferinin olasılığını dahi diplomasi gündemine getirecek bir anlaşmaya varmalarını engellemek için Papa'nın umutsuzca manevralarını anlatarak başlar. Bu olacaksa, Papa mali kaynakları, özellikle de ondalıklarla endüljansları kendi denetimi altında tutma kaygısı taşıyordu.[211] Anlaşılan, Alexander kişisel katılım önerisinde bulunmanın, belki de temas halinde bulunduğu seküler hükümdarların öne sürdükleri önderlik önerilerini

---

204 Ammannati Piccolomini, *Lettere*, 3.1976-8, no 819, 1977.

205 *MCH*, 120-1, no 94.

206 Somaini, 'La curia romana', 234.

207 Sigismondo de' Conti, *Le storie*, 2.429-36, *appendice*, no 16, at 429.

208 *AR*, no 2974.

209 *VMP*, 2.269-76, no 297, 269; Burchard, *Liber*, 2.220-4, 222 (= *AR*, no 14158); Sanuto, *I diarii*, 3.1256 (= *AR*, no 14790).

210 A.g.e. no 16034.

211 Örneğin a.g.e. no 16035.

engellemesi nedeniyle, pazarlık sürecinde bir rolünün olacağını değerlendirmiş gibidir.

Bunun sonucunda gerçekleşen, iddialarla öz arasındaki ayrılık, 1495 Palmiye Pazarı* sırasında San Petro'da verdiği, Alexander, Maximilian, Fernando, Venedik ve Milano arasında oluşturulan Fransız karşıtı ittifakı kutlayan vaazda Leonello Chiericati tarafından renkli bir üslupta gösterilmişti. Görünüşte, bu bir haçlı seferi koalisyonuydu ve Chiericati vaazını bu kurgu üzerine inşa etmişti. "Görülmemiş bir dindarlıkla," diye bildirdi, "dünyanın önde gelen prensleri kendilerini ve tüm sahip olduklarını, kutsal Roma Kilisesi ve *respublica Christiana*'nın savunulması ve yayılmasına sunmuş ve adamışlardır."[212] 1464'ün yankıları görülmeyecek gibi değildir. Dinleyicilerin birçoğu, otuz bir yıl önce II. Pius'un tam da o noktada haçı eline aldığını biliyor olmalıydı ve Chiericati Sánchez'in Ancona'da kullanılmasını önerdiği İşaya'dan aynı pasajı devreye sokmuştu. Vaiz Alexander'in, kendisinden önce Pius'un yaptığı gibi, haçlı seferine eşlik edeceğini ilan etti; ikinci bir Musa gibi, Hıristiyan zaferi için dua etmek üzere ellerini kaldıracaktı. Türklere karşı savaşma hasretini dile getiren VIII. Charles, Papa'nın ilerleyen yaşında kendini İsa'nın hizmetine sunduğunu gördüğünde, kesinlikle geri durmayacaktı. Chiericati'nin süslü kamuflaj çalışması, güçlü bir şekilde çağdaş diplomasinin merkezi çelişkisini ortaya koyuyordu: doğrusu, devletleri Fransızları İtalya'dan çıkartmak için seferber etmek, Türklerin içeri girmesini önlemek için seferber etmekten daha kolaydı.[213]

---

* Palmiye Pazarı: Hıristiyanların paskalya yortusu öncesindeki Pazar günü kutladıkları dini bayram günü –çn.

212 Sigismondo de' Conti, *Le storie*, 2.439-44, *appendice*, no 18, atıf, 443.

213 1495 Kutsal İttifakının ayrıntıları için, bkz. Pastor, *History*, 5.465-7; Setton, *Papacy*, 2.487-9 ve Chiericati'nin Palmiye Pazarı vaazı üzerine not 25.

4

ASKERE ALMA VE MALİYE

Bu bölümde, çağdaşlarının savaşı başarılı bir şekilde yürütmekte kilit önemde olduğunda fikir birliğine vardıkları iki unsura odaklanacağız: askere alma ve maliye. Haçlı seferlerinin, on beşinci yüzyılın ikinci yarısında yeniden formüle edilen ve yönetilen şekliyle bu insani ve mali kaynakları Türkleri yenilgiye uğratma umudunu doğuracak biçimde sağlayıp sağlayamadığını sorgulayacağız. Ve bunu büyük ölçüde, uzun süredir haçlı seferi ideolojisinin bir parçası olan, zorunluyla gönüllü arasındaki gerginlik terimleriyle yapacağız. Ortaçağ Avrupası'nda savaşmanın gelişme şekilleri göz önünde bulundurulduğunda, bu gerginliğin, çağdaşlarının tartışmalarını şekillendirdiği gibi, araştırmamıza da egemen olması şaşırtıcı olmaz. Merkezi Ortaçağda, savaşın herhangi bir devlet tarafından başarılı bir şekilde sürdürülmesi, hükümdarlarının tebaalarını çatışmaları vergilendirme yoluyla desteklemeye zorlama becerisine bağlıydı. Geç Ortaçağda ve erken modern dönemde süreç bir safha ileriye gitti: başarı, sürekli orduları destekleme kapasitesine bağlıydı.[1] Bu genel gelişme eğilimleriyle ilişkili olarak, Türklere karşı haçlı seferlerini seferber etme girişimlerini nasıl yerine oturtacağız?

---

1 Bkz., Tallett ve Trim, der., *European Warfare* içindeki denemeler; Steven Gunn, David Grummitt ve Hans Cools, 'War and the State in Early Modern State: Widening the Debate', *War in History*, 15 (2008), 371-88.

4.1 *CRUCESIGNATI** VE ON BEŞİNCİ YÜZYIL HAÇLI SEFERLERİ

20 Mayıs 1459'da, Mantova Kongresinin programlı açılışının hemen öncesinde, Kardinal İoannes Bessarion yakın iş arkadaşı, Fransisken keşiş Giacomo della Marca'ya, "gerçekten ağırlıklı, Hıristiyan halk için mükemmel ve yararlı bir konuda" yazmıştı. Mora'da Thomas Palaiologos'un yardımına koşacak bir sefer kuvveti toplamak konusunda Giacomo'nun yardımını istiyordu. Bölgenin 1458'de Türkler tarafından fethedilmesinin ardından, 1459'un ilk aylarında despot kaybettiği toprakları geri almayı başarmıştı, ama şimdi bir karşı saldırıyla karşı karşıyaydı. Mantova'da varılacak kararları beklemek söz konusu değildi. Thomas Temmuz ortasında umutsuzca askeri destek gereksinimi duyuyordu ve II. Pius bunun "haçlılar (*crucesignati*) yoluyla" sağlanmasını kabul etmişti. 300-500 arası askere gerek vardı ve Giacomo'nun gitmeye ikna edeceği adamlar iyi silahlanmış ve bir yıl için yeterli para olan, "kendi mallarından ya da başkalarının bağışlarından sağlanan" elli ya da altmış duka ile donatılmış olmalıydılar. Savaşçılar gibi destekçiler de tam endüljans sahibi olacaklardı. Papa onları nakletmek üzere Ancona'da bir gemi sağlayacaktı. Bu yüzden Giacomo'dan Ancona çevresinde haç için vaaz vermesi ve mali destek konusundaki koşulların tam olarak karşılanmasını isteniyordu; aynı zamanda Papa ve kardinale gelişmeler hakkında bilgi verecekti ki, Pius gemiyi hazır edebilsin. Giacomo'nun bu görevi yerine getirebilmesi için, Bessarion mektuba Mora'nın iktisadi ve stratejik öneminden ve Türklerin burada oluşturduğu tehditten söz eden bir giriş eklemişti, "Hıristiyanları bilgilendirmek ve bu konuyu gönülden üstlenmeye yüreklendirmek için gerekli tüm ayrıntılar konusunda sizi bilgilendirmek için."[2]

---

* Crucesignatus (çoğulu, crucesignati): Latince, haç işareti taşıyan anlamında sözcük. Haçlı Seferleri sırasında, giysilerinde haç işareti taşımaları nedeniyle Haçlı askerlerine verilen ad –çn.

2 Mohler, *Bessarion*, 3.490-3, no 39, also in *AM*, 13.119-20.

1878 yılında, Bessarion'un yaşam öyküsünü yazan Henri Vast bu önemli mektubun ve olası kılmaya çalıştığı projenin anlamını kabul ediyordu.[3] Birincisi ve en önemlisi, Bessarion'un Palaiologos çıkarlarını desteklemesinin ve Mehmed'in tehdidi altındaki Yunan toprakları adına bir lobici olarak becerisinin bir kanıtıdır.[4] Ama aynı zamanda, o dönemde Bessarion ve Pius gibi haçlı seferi taraftarlarının düşüncesinde haçı savaşa götürmenin hâlâ işgal ettiği yer açısından da açıklayıcıdır. Vast görev kuvvetini "bir tür özel haçlı seferi" olarak betimlemişti ve katılımcılarının "kendileri ya da başkaları tarafından sağlanan" parayla desteklenen *crucesignati* olması da çarpıcıdır. Karaya çıkması için iki aylık bir süreyle çalışan Bessarion, neden paralı asker tutacağına haçlı askeri toplamayı hedeflemişti? Yanıt, paralı asker piyasasında, sefer mevsiminde, bu kadar kısa sürede bu sayıda adam toplamanın güçlüğünde yatıyor olabilir. Zamanlama çok önemliydi ve anlaşılan Bessarion yaklaşık elli günde Ancona'da 500 kadar haçlı askeri toplamanın gerçekleştirilebilir bir öneri olduğunu düşünmüştü. Olasıdır ki, böyle düşünmeye birkaç hafta önce Gerard Déschamps'la karşılaşması sayesinde yöneltilmişti. 1459 Ocağında, bu coşkulu haçlı seferi taraftarı ve girişimci Bessarion'u Pius üzerindeki etkisini Burgonya toprakları, Lorraine, Savoi ve kendi kenti olan Liège'de toplayacağı 10.000 crucesignati için bir *societas Iesu* kabul etmesi için kullanmaya ikna etmişti. Öngörülen Mora birliği gibi, onlar da tam endüljans karşılığında başkalarınca destekleneceklerdi. Her ne kadar Déschamps'ın projesi hayli kuşkulu gözükse de, 1459 Eylülünde Mantova'da Pius onu sıcak karşılamıştı ve 1463 sonbaharında Macarların Jajce kuşatmasına katılan askerlerin

---

3 Henri Vast, *Le cardinal Bessarion (1403-1472). Etude sur la Chretiente et la Renaissance vers le milieu du XVe siecle* (Paris, 1878), 236: 'une lettre extrêmement curieuse . . . une sorte de croisade particuliere. Sa lettre est celle d'un homme d'affaires qui expose avec une nettete parfaite tout ce qu'il veut dire.'

4 Ronchey, 'Malatesta/Paleologhi', *passim*.

bazılarını topladığına dair de kanıtlar vardır.[5] Bessarion'un projesi kuşkusuz sonuç verdi. Üç yüz iyi donanımlı genç adam (Bessarion tarafından akılcı görülen asgari rakam) Temmuzda Papa ve Milano Düşesi Bianca Maria Sforza'nın finansmanıyla gönderildi.[6] Yani mali destek fikri 1459'da iki ayrı vesileyle desteklenmişti ve bunlar Hıristiyanlığın baskı noktalarının her ikisinde de yardım sağlamış olabilir. Ama bu istisnai değildi. Kırk yılı aşkın bir süre sonra, 1502 Mayısında, Kardinal Raymond Pérault güvenle, Köln'deki hali vakti yerinde kadın-erkek herkesin Türklere karşı savaşacak haçlı seferlerini desteklemeye ikna edilebileceğini yazmıştı.[7] Bir yıl sonra da, seçilmiş imparator Maximilian, kendi Aziz George Cemiyetinin haçlı-gibi üyelerinin desteklerinin yarısını mali destekçilerden, diğer yarısını da Pérault'nun endüljans parasından alacakları bir projeyi özetledi.[8] *Societas sancti Georgii*, Déschamps'ın *societas Iesu* kadar kuşku uyandırıyordu ve kaçamaklı Déschamps'ın bile daha fazla inanılırlığa sahip olması, Maximilian'ın haçlı olarak itibarı konusunda bir fikir verir.

1459'da savaşçıların *crucesignati* olduğu bir sefer düşüncesi gerçek dünyada yer alırken, 1502-3'te bile böylesi bir fikir, Pérault'nun toplanan parasıyla ne yapılacağı konusundaki polemiklerde belli bir olabilirlik derecesiyle havalarda uçuşuyordu. Bu iki nedenle şaşırtıcıdır. Birincisi dönem askeri profesyonellikte ciddi ilerlemelere tanık olmuştu. Cumhuriyetçi Venedik ve Sforza Milano'su gibi öncüler, merkezi ve hesap verebilirliği olan bürokratik sistemlere uygun olarak sözleşmeye bağlanan, denetlenen ve ödüllendirilen silahlı kuvvetler yönünde ilerliyordu.[9] İkincisi Osmanlı tehdidini

---

5 Paviot, *Les ducs*, 173-4; Weber, *Lutter*, 2.1.3.

6 *Pii II Commentarii*, kitap 3, bölüm 3, 176-7 ('egregie armata et robusta iuventus'); Setton, *Papacy*, 2.210-12.

7 Mehring, 'Peraudi', 398-401, no 6, 400.

8 *Volumen*, 214-17. Aynı zamanda bkz. Eugen von Frauenholz, *Das Heerwesen in der Zeit des freien Soldnertums, zweiter Teil: Das Heerwesen des Reiches in der Landsknechtszeit* (Münih, 1937), 173-7.

9 Mallett ve Hale, *Military Organization;* Covini, *L'esercito;* Michael Mal-

başarı şansı olacak şekilde karşılayabilmek için, benzer bir yaklaşımın haçlı seferlerine de uygulanması gerekiyordu. Haçlı seferi operasyonunu mali destek ve askeri eylem arasında bölme fikri, on üçüncü yüzyılın sonlarından beri, haçlı seferi lobicileri tarafından öne sürülüyordu, özellikle de Venedikli kuramcı Marino Sanudo Torsello'nun *Liber secretorum fidelium crucis* (yak. 1306-21) başlıklı çalışmasında.[10] On beşinci yüzyılın ortası-sonlarında gelişen olayların, bu eğilime güç sağlaması beklenir. Çağdaşları, 1444 Varna yenilgisi gibi başka felaketlerden kaçınma gerekliliğinin keskin bir şekilde farkındaydı.[11] V. Nicolaus'un papalığı sırasında papalık *curia*'sına sunduğu ayrıntılı incelemesinde, Milanolu hümanist Lampo Birago, bunun en iyi şekilde yalnızca Türklerin kendi ordularını nasıl örgütlediklerine bakarak değil, aynı zamanda geçmişteki hatalardan da ders alınarak yapılabileceğini savunuyordu; ama anlayışı, 1434'te Ceneviz'in Kırım'daki Solgat'ta, Türklere değil de Tatarlara karşı aldığı yenilgiye odaklanması nedeniyle geçerliliğini kaybediyordu.[12] Birago gibi yorumcular Avrupa savaş sanatının ne kadar yenilikçi olduğunun farkındaydı ve bunun sonucunda ortaya çıkan iyimserlik, Giovanni da Tagliacozzo'nun sultan'ın ordusunun 1456'da Belgrad'da bozguna uğramasının ardından II. Mehmed'e söylettiği sözlerde özetlenir. Yeniçerileri sıradan köylüler tarafından ezilince, Mehmed yakınır: "Eğer bu köleler beni kovalarsa, gerçek askerler ne yapar?"[13] Bu

---

lett, 'Condottieri and Captains in Renaissance Italy', D.J.B. Trim, der., *The Chivalric Ethos and the Development of Military Professionalism* (Leiden ve Boston, 2003) içinde, 67-88.

10 Jacques Bongars'ın 1611 baskısı hâlâ Sanudo'nun metni için tek kaynaktır; ama elimizde İngilizceye tam bir çeviri var: Peter Lock, *Marino Sanudo Torsello, The Book of the Secrets of the Faithful of the Cross* (Farnham, 2011), Bongars'ın edisyonu hakkındaki yorum için, 16-19.

11 *The Crusade of Varna, 1443-45*, çev. Colin Imber (Aldershot, 2006).

12 Iulian Damian, 'La disfatta di Solgat (Crimea) e i suoi echi nei trattati d'arte militare rinascimentale', *Ephemeris* (yayımlanacak).

13 Giovanni Battista Festa, der., 'Cinque lettere intorno alla vita e alla morte di S. Giovanni da Capestrano', *Bullettino della R. Deputazione Abruzzese di storia patria*, seri 3, 2 (1911), 7-58, 55. Seçme Müslüman

1456 üzerine geriye dönük yorumların hepsinin üslubunu belirler: Capistrano'nun herkesin derme çatma, amatör ve kötü silahlanmış olduğu konusunda anlaştığı ordusu, askeri profilleri değil, inançları nedeniyle gelecekteki haçlı seferleri için örnek olmuştu. 1456 Kasımında Calixtus'un ifade ettiği gibi, "silahlarla değil, inançla ve bağlılıkla silahlanmış taşra insanları."[14] Belgrad'daki Türk ordusu üzerine 1460'da kaleme aldığı uzun yazıda, Tagliacozzo Mehmed'in seçme yeniçerileriyle Milano ve Venedik gibi devletler tarafından kiralanan *provisionati* arasında bir karşılaştırmaya gider.[15] Ve birkaç ay önce Mantova'da sürdürülen tartışmalar, askeri profesyonelliğe yönelikti ve bu da Pius'un girişimine yatırım yapacak olan devlet taahhütlerinde oluşacaktı.[16]

Gene de, o günlerin en özgün haçlı seferi lobicilerinden biri tarafından ortaya atılan ve bir diğeri tarafından onaylanan[17] 1459 Mora önerisi, özledikleri haçlı seferi içinde gönüllülüğün yerinin, bu eğilimin bizi inanmaya yönelttiğinden daha önemli olduğunu gösterir. Kuşkusuz, bunun için, aralarında haçlı seferi içindeki hacılık unsurunun devam eden etkisi, koşulların zorladığı kimi kısıtlamalar ve haçlı seferi vaazları yoluyla askere almanın askeri önkoşullarla uzlaşması olasılığı da olmak üzere bir dizi olası açıklama vardır. Haçlı seferi taraftarlarının kutsal kâsesi, savaşçıları muhteşem rakiplerini yenmelerini sağlayacak eğitim ve beceriyi Belgrad'da günü kurtaran bağlılıkla kaynaştıracak bir orduydu. Bundan sonraki çözümlemenin çoğunluğu, haçı eline alan ya da bir şekilde, Mantova modelinde olduğu gibi üzerinde anlaşmaya varılmış harekât planlarını uygulamak

---

askerlerin kendini adamış Hıristiyan hacılar tarafından yenilgiye uğratılması *topos*'u en azından Birinci haçlı Seferine kadar geri gider, örneğin Robert the Monk, *Historia Iherosolimitana*, kitap 9 bölüm. 21.

14 *BF*, NS2.118-19, no 214, 118.

15 'Relatio', 757: 'quos italice *Provisionati* vocamus'.

16 *Pii II Commentarii*, kitap 3, bölüm 34-5, 219-25.

17 Ama *Commentarii* (kitap 3, bölüm 3, 176) içinde Pius bunu Bessarion'u onurlandırmak için yaptığını söyler: 'Bessarioni noluit denegare, cui ea res cordi erat.'

üzere tasarlanmış ordularda savaşmak üzere askere alınmış insanlarla ilgilidir. Ama önceden dikkat çekilmesi gereken bir nokta, papalık *curia*'sının başvurulara, doğrudan Müslümanların askeri tehdidi altında bulunan sınır bölgelerinin sakinlerine doğrudan endüljans bahşederek yanıt vermeye istekli olmasıdır. Bu yalnızca Türkler için geçerli değildi. V. Nicolaus 1449'da, Sevilla başpiskoposunun Mağribî saldırısına karşı savaşmak için kentte haçlı seferi gönüllülerinden bir kuvvet toplamasına onay verdi; 1459'da olduğu gibi, tüm savaşçılar ve mali destekçileri endüljansa dâhil edildiler.[18]

Balkan sınırı da birçok vesileyle benzer şekilde yararlandı. 1463 Haziranında, II. Pius sekiz ay geçerli olmak üzere, Tuna ve Sava geçitlerinin kendi ya da başkasının hesabına savunulmasına yardımcı olan "hayat veren haçın işaretini üstlensin ya da üstlenmesin" tüm Macarlara tam endüljans bahşetti. Gönüllüler "Katolik ordusuna" katılacak ve Türklerin nehri aşarak, Macaristan'ın içlerine ilerlemesine engel olacaktı.[19] Metnin özgüllüğü bizi lobicilikten kuşkulanmaya iter ve gerçekten de bunun Mátyás Corvin'in elçisi Piskopos Veszprém'li Albert'in talebi üzerine bahşedilmiş olması mümkündür, çünkü Pius aynı gün başka ayrıcalıklar daha vermişti; biri Veszprém'deki inşaat çalışmaları için bağışta bulunanlara endüljans bahşediyor, bir diğeri de Albert'in topraklarının yasa dışı olarak işgalini soruşturmak üzere komisyon yetkilendiriyordu.[20] Bu yüzden, Mátyás'ın çok önemli nehir geçişini Türklere karşı savunacak gönüllüleri seferber etmek için endüljans sağlanmasının iyi olacağını düşünmüş olması mümkündür. 1469'da, II. Paulus III. Friedrich'in, Möttling vilayeti sakinlerinin ve Carniola'daki komşularının Türk akıncılara karşı üç ay savaşmaları karşılığında mutlak endüljans kazanabilmeleri talebini kabul etmişti; bu gerekliydi çünkü bu topluluklar o kadar uzun bir süre barış

---

18 Jose Goni Gaztambide, *Historia de la Bula de la cruzada en Espana* (Vitoria, 1958), 647-9.

19 *VMH*, 2.378, no 563.

20 A.g.e. 2.378-80, no 564-5.

yaşamışlardı ki, yaşam tarzları tamamen askerlikten uzak bir hale gelmişti, dolayısıyla da askerlik becerilerini yeniden kazanmaları için cesaretlendirilmeleri gerekiyordu.[21] Benzer "milis" tarzı önlemler, yüzyılın son çeyreğinde Türklere karşı imparatorluk kaynaklarının en iyi nasıl seferber edilebileceği üzerine sonu gelmez tartışmalarda konu edilmişti. Nürnberg arşivlerinde bulunan tarihsiz bir önerinin yazarı, bu konuda ince ayrıntılara girmiş, tehdidin ciddiyetine göre belirlenmiş renklerde (kırmızı, beyaz ve sarı) haçlardan oluşan bir sistem özetlemişti.[22]

Möttling gibi sınır boyu topluluklarını silahlandırmak sınır savunmasını sağlamanın bir yoluydu; başka bir yol da bu sorumluluğu kendilerini bu davaya adamış savaşçılardan oluşan gruplara vermekti. İşte bu eskilerden beri var olan uygulama, Habsburg haçlı seferi girişimlerinin dikkat çekici bukalemunu Aziz George Tarikatı/biraderliğini doğurdu. III. Friedrich merkezi Carinthia'da Millstatt'ta bulunan Aziz George Tarikatını 1468/9'da Töton Tarikatını örnek alarak kurmuştu. Aksak ilerlemesi, 1487 tarihli bir papalık bağışıyla, Saint Jean ve Töton Tarikatlerindeki biraderlerin, dine hizmet yaşamını sürdürebilmesi için Aziz George Tarikatına aktarılmalarının sağlanmasından anlaşılır. Tarikat 1598'deki tasfiyesine kadar tökezleyip durdu.[23] Daha başarılı, daha doğrusu daha görünür olan, Maximilian'ın 1493'te kurduğu ve hükümdarlığı boyunca yüreğinde tuttuğu, aynı tarikatla ilişkili Aziz George Cemiyetidir. Evvelce bu cemiyete onun haçlı seferi beklentileri için vitrin görevi yüklendiğini görmüştük, ama aynı zamanda Maximilian'ın bunun oynamasını amaçladığı askeri rolü değerlendirmek de önemlidir. Biraderliğin 1493 Eylülünde onaylanan tüzüğünde bu rol çok ön plandadır. Maximilian 1490'da Wiener Neustadt'ı Macarlardan geri aldığında babasının Tarikatının karşı karşıya kaldığı sorunların farkına vardı ve 1490

21 A.g.e. 2.408-9, no 583.

22 *Notes et extraits*, 3rd ser., 88-103, 89-90.

23 Koller, 'Der St. Georgs-Ritterorden', *passim.*

Noel günü, Wiener Neustadt'ta Aziz George Kilisesinde ayine katılmadan önce, İngiliz Garter Tarikatının nişanını aldı. Bu, 1493 tüzüğü için şövalyelik bağlamını sağlıyordu: askeri arkaplan, Hırvatların 1493 yazında yaşadıkları feci yenilgilerdi.

Josef Plösch, Maximilian'ın planının, o Fransa'yla uğraşırken, biraderliği doğudaki duruma istikrar kazandırmakta kullanmak olduğunu öne sürer. Bu mümkündür ve kuşkusuz tüzüğün içeriğinden de yansır. Tarikatın üstadının ve biraderlerinin Maximilian'a umutsuzca destek gereksinimi duydukları bilgisini verdiklerini ilan ettiler. Önerilen, sınır boyunda (Möttling'den pek de uzak olmayan Brezice/Rann, Carniola'da), 2.000-3.000 arası silahlı adam barındıran ve kısa sürelerle hizmet edecek olan gönüllülerle takviye edilen bir kaleydi. Üyelerin bir kayıt defteri olacak ve Maximilian'dan dünyevi, VI. Alexander'den de dinsel bazı ayrıcalıklar elde edeceklerdi. Plösch'ün belirttiği gibi, biraderliğin işi iyice belirlenmişti ve sınırda savunma sağlamaktı (*'eine Art bewaff neten Grenzschutzes'*). Ama bu program Aziz George Tarikatının sağladığından fazla bir ilerleme kaydetmedi. 1494 Kasım ortalarında, karakteristik değişkenliği ve belki de Burgonya'nın şövalyelik geleneklerinin etkisiyle, Maximilian biraderliğini tamamen farklı bir yana yöneltti. Şimdi artık üyelerini –ki bunların Hıristiyanlığın tümünden onun sancağı altında toplanacaklarını umuyordu– Türklere karşı saldırı seferi planlarıyla ilişkilendirmişti (*publicum et apertum bellum*). Sefere şahsen komuta edecekti, 1495 Martında başlayacak ve iki yıl sürecekti. Bir anlamda, hiçbir şey değişmemişti: 1494'te, 1493'te de olduğu gibi, Maximilian'ın ilk ve ana hedefi Fransızlardı ve 15 Kasımdaki basılı manifestosunun, VIII. Charles'ın Floransa'da, Napoli yürüyüşü sırasında çıkarttığı haçlı seferi manifestosundan bir hafta sonra ortaya çıkması da rastlantı değildi. Bunlar, uzun bir propaganda savaşının açılış salvolarıydı. Şövalyelik enerjilerini, Avusturya sınırını verimli bir şekilde savunmak için seferber etme potansiyelinin var olup olmadığı konusunda

bir kanıt yok, ama var idiyse bile bu hiçbir zaman kullanılmadı.[24]

Daha profesyonelleşmiş bir haçlı seferi özleminin çeşitli ve kimi zaman da uyumsuz sevk yöntemleriyle birlikte nasıl var olduğunu en güzel İyi Philippe'in haçlı seferi programı gösterir. Philippe'in sarayı tarafından yayınlanan belgeler, dükün Burgonya birliğini gerçekleştirmede merkezi bir rol oynamayı umut ettiğini gösterir: 1457 ve 1463-4'te yazılmış metinler, askere alınacak "kargıların" (yani savaş takım ya da mangaları) sayılarını ve bunların personelinin iki Burgonya ve Alçak Ülkeler arasında nasıl bölüştürüleceğini belirliyordu. Maliyetleri, bindirilmeleri, ikmalleri ve donanımları da benzer şekilde ayrıntılı olarak belirlenmişti ve çok önemli bir konu olan Philippe'in topçularını toplama görevi de 1463'te Moreuil senyörüne verilmişti.[25] Düklüğün metinlerinde öngörülen kuvvet 2.000 süvari ve 4.000 piyadeden oluşuyordu ve 1459'da Mantova'da söz verilenin aynısıydı.[26] Ama Philippe'in haçlı seferine katkısının niceliği ve niteliği, kimileri iç kimileri dış, başka bir dizi beklenti ve kuvvetler tarafından şekillendiriliyordu. Daha sonra, Philippe'in haçlı seferine olan ünlü düşkünlüğünün onu 1455'te Hunyadi'nin fantezi planlarına 20.000 asker sağlama düzeyinde sürüklediğini göreceğiz.[27] Daha acil olan, Papa ve imparatorlukla varılan anlaşmalarda vaat edilenlerdi. Yukarıda belirtildiği gi-

---

[24] See Plosch, 'Der St. Georgsritterorden', *passim*. Daha geniş olarak, bkz. Wiesflecker-Friedhuber, 'Maximilian I.', 544-7. kilit belgeler için, bkz. *AR*, no 42, 215, 1155-6, 2772, 2982, 2984-5; *Deutsche Reichstagsakten . . . 1495*, 101-6, 108, 112, 114-16.

[25] Norman Housley, 'Crusading and State-Building in the Middle Ages', Peter Hoppenbrouwers ve diğ. der., *Power and Persuasion: Essays on the Art of State Building in Honour of W.P. Blockmans* (Turnhout, 2010) içinde, 291-308, 301-2.

[26] Henri Stein, 'Un diplomate bourguignon du XVe siecle: Antoine Haneron', *Bibliotheque de l'Ecole des chartes*, 98 (1937), 282-348, 315. 1455 Şubatında gönderilmiş bir raporda, Milanolu bir elçi, 6.000 okçu da dahil olmak üzere 10,000 savaşçıdan söz eder: *Carteggi diplomatici*, 1.23-6, no 2.

[27] *AM*, 12.293.

bi, Philippe Papa'yla ne sağlayacağı konusunda Mantova'da anlaşmaya vardı, ama temsilcisi, üç yıl değil bir yıl hizmet taahhüdünde bulunduğunu öne sürdü.[28] Ve bir imparatorluk prensi olarak, Philippe 1454'te Regensburg'da kabul edilen ve haçlı seferi için asker almaların her biri savaşçı sağlayacak olan kalp gruplarına dayandırılacağına dair hayli tuhaf öneriye (*scedula*) de taraftı.[29] Dük *scedula*'nın topraklarında uygulanması önergelerini uygulamaya geçti ve Simon de Lalaing'i 1454 Kasımı sonunda, Fransa krallığı içinde kalan topraklarında *scedula*'yı uygulama izni almak üzere VII. Charles'a gönderdi.[30]

Askere alma konusunda daha önemli bir etki de Philippe'in toprakları dâhilindeki toplumsal kuvvetler tarafından yapıldı. 1454 Nisanındaki Sülün Ziyafetinde, Philippe önde gelen soylularını haçlı seferini desteklemeye ikna edebilmek için şövalye tiyatrosu düzenlemişti ve askere alma konusunda yardımları bekleniyor ve hoş karşılanıyordu: 1463 Aralığında yazılan çeşitli metinler savaşçıların yüksek bir yüzdesinin 1454'te yardımcı olmaya yemin edenlere "sadakatle, yani yemin edenler ve adı geçen sefere gönüllü olarak (*voluntairement*) katılmak isteyenlerin" eşlik etmesini bekliyordu.[31] Sonra, Philippe'in Felemenk topraklarının, haçlı seferi vaazlarına verdikleri ortak yanıtı şekillendiren kentsel kültürü vardı, bu hem vaazlara hem de bunu genellikle izleyen halk kortejlerine bir mekân sağlıyordu. Gent, Hector Hughes komutasında seksen *crucesignati* sağlamıştı. Adları ve donanımları kent defterine titizlikle kaydedilmiştir. Küçük Axel kasabasından gelen adamlar yola çıkmaları

---

28 Stein, 'Un diplomate', 315.

29 Çağdaşlarından birinin, Philippe'in imparatorluk vasalı ve hevesli olarak ikili katkısı üzerine algısı için, bkz., *Codex diplomaticus*, 2.193-5, no 260.

30 Paviot, *Les ducs*, p. 139, her altmış kalp için bir silahlı adam, her otuz kalp için de bir okçudan söz eder ki, bu Regensburg'da belirlenenin çok altındadır. Plan hizmeti parayla karşılamak doğrultusunda da olabilir: *Carteggi diplomatici*, 1.23-6, no 2.

31 Paviot, *Les ducs*, 328-34, alıntı için 331.

öncesinde kapsamlı bir kutsama töreninden geçmişti. Aziz Andreas haçı taşımaları, siyasal bağlılıklarından duydukları gururu gösterir, ama açıkça bir "düklük" askeri birliği oluşturup oluşturmadıkları kuşkuludur. Gent ve Axel belki de titiz örgütlenmeleriyle sıradışıdır: Jacques du Clerc aşağılayıcı bir biçimde, 1464 yılında Burgonya topraklarından on, yirmi ya da kırk kişilik gruplar halinde "komutansız, kimileri çok az parayla ve gene çok az askeri donanımla ve yaya olarak" yola çıkanlardan söz etmiştir.[32] Bu aristokratik ve kentsel katkıların sonucunda, düklük yetkesi tarafından toplanan ve Philippe'in bürokratlarının belgelerinden tanık olduğumuz etkileyici düzeyde düzenli kuvvet, 1464'te ortaya çıkandan çok farklıydı. Bu da kuşkusuz, Philippe'in Fransızların baskısına boyun eğmese düklük komutasında oluşacak olan kuvvetten farklıydı.

4.2 MACARİSTAN'DA GÖNÜLLÜLÜK VE ASKERLİK HİZMETİ

Hem Burgonya topraklarının eklektik karakteri, hem de Philippe'in programını yürütmeyi başaramamış olması, bu kaynakların bize öğretebileceklerini kısıtlar. Daha açıklayıcı bir çözümleme alanı Macaristan krallığı ve uydusu topraklardır.[33] Sınır boyu statüsü göz önünde bulundurulduğunda, Mátyás'ın haçlı seferlerine katkısı ona bağlanan umutları karşılamamış olsa da, bu toprakların askeri etkinlik için daha fazla veri sağlaması kaçınılmazdır. Bu dönemde toparlanan en önemli *crucesignati* ordusu olan, Giovanni Capistrano tarafından derlenip yönetilen orduya çok dikkat sarf etmekten kaçınmak olanaksızdır. Ama 1456'nın sansasyonel olaylarını daha geniş bir bağlama yerleştirmek, Macarlar ya

---

32 A.g.e. 171-2.

33 Bkz., Gyula Razso, 'Military Reforms in the Fifteenth Century', Laszlo Veszpremy ve Bela K. Kiraly, der., *A Millennium of Hungarian Military History* (New York, 2002) içinde, 54-82; Laszlo Veszpremy, 'The State and Military Affairs in East-Central Europe, 1380- *c.* 1520s', Tallett ve Trim, der., *European Warfare* içinde, 96-109.

da yabancılardan oluşan böylesi *crucesignati*'nin hizmetlerinin, krallığı korumak için daha yerleşik ve tanıdık süreçlerle, savunma planlarıyla uyuşacağının nasıl düşünüldüğünü sormak da mantıklı olur.[34] Böylesi bir soruşturma için en iyi başlangıç noktası, 1454-5'te Regensburg, Frankfurt ve Wiener Neustadt'ta toplanan imparatorluk dietleridir. Bu üç meclis, Hıristiyanlığın kabul görmüş *antemurale*'sini savunmak üzere imparatorluk ordusunun Macarlara yardımcı olmasını sağlamaya çalışan Aeneas Sylvius Piccolomini ve diğerlerinin ortaya koydukları hitabetin güzelliğiyle ün kazanmıştır. Wiener Neustadt dietine gelindiğinde (Şubat-Nisan 1455), bu proje açıkça batmaktaydı ve en önemli unsurları Almanya'nın prenslerinin katılım eksikliği ve imparatorluğun köhne yapısıydı ve Macaristan'ın iç siyasetindeki kargaşanın da buna katkısı oldu: Macaristan temsilcisi, haklı olarak, Almanya'nın askeri gücünden söz etti, ama hepsi farkındaydı ki, krallığın baronlarından oluşan seçkinleri bunun V. Ladislaus'un kraliyet yetkesini daha güçlü bir şekilde tesis etmesinden korkuyordu.[35] Ama bu nihayetinde kısır hitabete, Capistrano'nun haçlı seferi vaazı eşlik etti. 1451'de Alplerin kuzeyine geldiğinden beri edindiği ünden yararlanan Capistrano, Bohemya'daki kraliyet topraklarında dine döndürme etkinliğine ara verip birçok Alman kentinde haçlı seferi vaazlarına başladı. Piccolomini'nin ısrarıyla katıldığı Frankfurt dieti sırasında etkili bir şekilde vaaz verdi.[36] Başka din adamları da yardımcı oldu, örneğin 1454 Haziranında Legnica'da (Liegnitz, Silezya) Fransisken Ingolstadt'lı Bernhardin[37] ve Rhineland'da Dominiken Heinrich Kalteisen.[38]

---

34 Genel olarak, bkz. Bak, 'Price', 161-78.

35 *Notes et extraits*, 4th ser., 106-10.

36 *AM*, 12.234-7; *Opera inedita*, 105-8, no 43, 110-13, no 46 (dikkatle ele alınmalı, çünkü Capistrano'nun Frankfurt'a gelmesini Piccolomini istemişti); Hofer, *Kapistran*, 2.307-11.

37 A.g.e. 2.299, not 3.

38 Thomas Vogtherr, '"Wenn hinten, weit, in der Turkei . . .". Die Turken in der spätmittelalterlichen Stadtchronistik Norddeutschlands', Franz-Reiner Erkens, der., *Europa und die osmanische Expansion im ausge-*

Ama yıldız Capistrano'ydu. Nürnberg ve Viyana'dan sonunda yürüyüşe geçen yüzlerce *crucesignati*'nin, onun 1454-55 sonbahar ve yaz aylarında burada verdiği vaazlara karşılık haçı ele almış olmaları mümkündür.[39] Sonuçta, 1455 boyunca çok sayıda Alman ve Avusturyalı *crucesignati* eyleme hazırlanıyordu. Kendi kendilerine, bir imparatorluk seferinin şekillenmemesi durumunda yeminlerinden nasıl cayabileceklerini sormuş olabilirler ama açmazları dietlerde tartışılan stratejik programlar değil, Macaristan'da gelişen olaylar sonucunda çözüldü.

1454 Kasımında Nürnberg'de Capistrano, gönlünde yatan Orta Avrupa'da dine döndürme çalışmasına mı dönsün yoksa imparatorluktaki vaazlarına devam edip, yaklaşmakta olan Türk istilasına karşı direnişin propagandasını yapmak üzere Macaristan'a doğru mu ilerlesin, karar veremiyordu. İlahi rehberliğe yanıt verip, ikincide karar kıldı ve Wiener Neustadt dietindeki hayal kırıklığının ardından 1455 Haziranında Raab'daki (Györ) Macar meclisine katıldı. Raab'dan Papa III. Calixtus'a yazdığı iki mektup bizi, imparatorluğun başarısızlığının ardından oluşan düşüncesinin bağrına götürür. Birincide, heyecanlı ama genel terimlerle yeni Papadan haçlı seferini ileriye götürmede öncelinden daha etkili davranmasını talep ediyor ve bu amaçla kendi hizmetlerini sunuyordu.[40] Diğerinde, ünlü Transilvanya voyvodası Janos Hunyadi'nin, 100.000 kişilik bir ordu sağlanması durumunda II. Mehmed'in tüm Avrupa vilayetlerinden kovmak ve hatta Kudüs'ü geri almak için atılacağı abartılı girişimlerden söz ediyordu. Bu kuvvet Calixtus'un sağlayacağı 20.000,

---

henden Mittelalter içinde, Zeitschrift fur historische Forschung, Beiheft 20 (Berlin, 1997), 103-25, 117.

39 Hofer, *Kapistran*, 2.321-2, 324-5, 330-4, 415. Özellikle dikkat çekici olan, Viyana Üniversitesinin haçı eline almış olan yüzlerce öğrenci (a.g.e. 2.331 ve not 79) ve Nürnberg'den yola çıkacak olan 800 *crucesignati*'dir (a.g.e. 2.415). Lodrisio Crivelli Leonidas'ın Spartalılarına benzettiği yaklaşık 600 öğrenciyi heveslendirmişti: *De expeditione Pii papae II*, der. G.C. Zimolo, RISNS 33, pt 5, 58-9.

40 *AM*, 12.285-7.

Aragon kralının sağlayacağı 10.000, İtalya'nın gerisinden gelecek 10.000 atlı ve İyi Philippe'in sağlayacağı yarı piyade yarı atlı 20.000 askerden oluşacak, geri kalan 40.000 asker de Sırbistan despotu Durad Brankoviç (George Brankovics) (10.000), şahsen Hunyadi (10.000) ve Macaristan'ın geri kalanı (20.000) tarafından sağlanacaktı. Aragon kralı Alfonso'nun vazgeçilmez deniz desteği vermesi bekleniyordu. Tüm kuvvet profesyonel olacaktı, "savaşçılar, gençler (*pueri*) değil, güçlü, silah kullanmada deneyimli adamlar." Yalnızca üç ay ücret ödenmesi gerekecekti ve Calixtus, bu amaç için orduya yeterince parayla nezaret etmek üzere bir kardinal yollayacaktı; "işin gerektiği kadar, bir ya da daha çok yıl sürmesi," beklenen seferin geri kalanında, Türklerden ele geçirecekleri mallar ve topraklarla idare edebileceklerdi. Gerçekten de, güney Balkanlar ve Filistin'de kaybedilen toprakları geri almanın ve inancı yaymanın dışında, ordu "kâfirlerin zenginliklerini" ele geçirecekti.[41]

Hunyadi'nin 21 Haziranda, "burada, tüm bu baron ve senyörlerin huzurunda," sunulan önerisini, orada bulunmayan kral Ladislaus'tan ve rakibi Ulrik Celjski'den (Cilli'li Ulrich) sahne çalma amaçlı, tribünlere hitaben yapılmış bir girişim olarak bir kenara atmak kolaycılık olur.[42] Varna ve 1443'teki "uzun sefer" kahramanı yalnızca krallığı savunmayı değil, Capistrano ve Calixtus gibi haçlı seferi heveslilerinin istek listelerindeki olası her şeyi elde etmeyi de önermiş ve bunu yalnızca üç aylık mali destek karşılığında yapacağını iddia etmişti. Bu en azından yakın zamanlı imparatorluk tartışmaları kadar kinik bir gösteriydi. Ama Hunyadi'nin önerisini öylesine yok saymak akıllıca olmaz, çünkü Macaristan için kayıtsızlık, imparatorluk için olduğu gibi bir seçenek değildi. 1455'te Macaristan tehdit altındaydı, Sırbistan zaten saldırıya uğruyordu ve Hunyadi yetişkin yaşamının önemli bölümünü Türklerle savaşarak geçirmişti. En önemlisi, voyvodanın hayallerinin büyük bir bölümü buharlaşıp gitmişse

41 *AM*, 12.292-4.

42 Macaristan iç siyaseti bağlamı için, bkz., Engel, *Realm*, 288-95.

de, izleyen yıllar içinde bunun bir kısmı seferlerde gerçekleşmiş ya da Hunyadi ve oğlu Mátyás tarafından başlatılan ve sürüklenen planlarda yeniden su yüzüne çıkmıştı. Fedakârca beklentiler, siyasal oyunlar ve stratejik aklıselimin bir bileşimi olarak, öneri dönemin en ilginç ve simgesel metinlerinden biriydi. Acil askere alma bağlamında, iki noktaya parmak basılması gerekiyor. Birincisi önerinin tüm havalarda uçan retoriğine karşın, askeri uygulanabilirlikler açısından mantıklıydı: çekirdeğinde Hunyadi'nin yaklaşık 10.000 deneyimli savaşçıdan oluşan kendi "çevresi" (*banderium*) vardı, bu eğitimli savaşçılara (*non pueri*) olan gereksinime açık bir vurgu ve böylesi bir orduya yeterli fon sağlama gereksinimine doğru yaklaşıma –kabataslak da olsa– bir hazır olma durumu vardı. İkinci nokta, Macaristan'ın kronik siyasal bölünmesinin, krallığın kaynaklarının yönetici seçkinler tarafından seferber edilmesini zora soktuğunun anlaşılmasının üzerine, Capistrano'nun haçlı seferi vaazlarını evvelce olduğu gibi kapsayıcı tarzda icra etmeye dönmüş olmasıdır. 1455 yazında Macaristan'ın batı bölümlerini ve 1455-6 kışında da Transilvanya'yı kapsayan yorucu tur sırasında, Hunyadi tarafından Raab'da ortaya konan uygulamaya dayalı konuları unutmuş gibidir. Sonuç, 1456'nın krizli yazında, kuşatma altındaki Belgrad'a Hunyadi'nin umutsuzlukla, amaca tamamıyla ters olarak değerlendirdiği bir *crucesignati* ordusu getirmiş olmasıdır.[43]

Bu paradoksun önde gelen çağdaşları tarafından nereye kadar değerlendirildiğini anlayabilmek için, 1456'da gelişen olaylara tepkilerini incelemek gerekir. Calixtus'un 1455 yazında Macaristan'a temsilci olarak Kardinal Juan Carvajal'ı ataması, papalık politikalarının krallık içinde uzlaştırıldığı ve Capistrano'nun taşkınlığından kaynaklanan tehlikenin sınırlandırılabileceği anlamına geliyordu.[44] Yerleştirilen hiyerarşi açık ifadesini 14 Şubat 1456'da Buda'da, Capistrano

[43] Bkz., Johannes Hofer'in eksiksiz çalışması, 'Der Sieger von Belgrad 1456', *Historisches Jahrbuch*, 51 (1931), 163-212.

[44] Setton, *Papacy*, 2.165-6.

temsilcinin ellerinden, "hem papalık talimatıyla hem de adı geçen kardinal efendinin atamasıyla" vaaz verme yetkisini, hem de Calixtus'un gönderdiği haçı aldığında buldu.[45] Ladislaus'un Viyana'daki sarayından Capistrano'ya yazılmış bir mektupta, Carvajal zaten sefere hem Hunyadi tarafından Raab'da belirlenen değişik kişilerin sağladığı önemli miktarda düzenli askerden, hem de "kimisi bağlılıktan, kimisi de onuru için" gelen gönüllü gruplarının bir araya gelmesinden oluşan bir ordu gönderme arzusunu açıkça ortaya koymuştu. Tehlike olasılığı yetersiz askerden değil, onları besleyecek yeterli malzemenin yokluğundan kaynaklanıyordu: 1455 hasadının zayıf olduğu göz önünde bulundurulduğunda, akıllıca bir yorum.[46]

Herhalde Carvajal, krallığın yönetici seçkinleri arasındaki uyumsuzluk göz önünde bulundurulduğunda, gönüllülerin hizmetine gerek duyacağını idrak etmişti. Herhangi bir yanılsamaya kapılmış olsa da, bunlar Şubat-Mart 1456 Buda dietindeki olaylar sonrasında dağılmış olmalı. Hem kral hem de Hunyadi katılmış, ama voyvoda yanında güçlü bir refakatle ve geç gelmişti. Hane halkı tabanına dayalı, belli sayıda savaşçı toplanmasını öngören ferman kabul edilmişti,[47] bu 1454 Regensburg dietinde benimsenen öneriye benziyordu ve ondan fazla başarı şansına da sahip değildi. Diğer yandan, Capistrano'nun başkentteki günlük haçlı seferi vaazları hayran kitleleri topluyor ve *crucesignati* havuzuna ekleniyordu. Yeni askere alınanlar karışık bir kitleydi, Capistrano'nun Papayı bilgilendirdiği gibi, "birçok üst düzey din adamı ve baron... ve çok sayıda daha aşağı tabakadan halk," söz konusuydu.[48] Cepheden gelecek çağrıyı beklemek üzere evleri-

---

45 'Relatio', 752 ve Capistrano'nun yorumu için, bkz., *AM*, 12.374. Doğaldır ki, haç değerli bir anı oldu: Stanko Andri⊠, *The Miracles of St John Capistran* (Budapest, 2000), 66.

46 *AM*, 12.371.

47 Festa, der., 'Cinque lettere', 50: her 100 hane halkı 10 zırhlı süvari, 2 de piyade sağlayacaktı.

48 *AM*, 12.373-4.

ne gönderiliyorlardı;[49] ikmal malzemesi sağlanır sağlanmaz, Ağustos başında güneye doğru ilerleyecek bir ordu planlanıyordu.[50] Sonra Mehmed'in Belgrad üzerine yürüdüğü haberi geldi. Hunyadi bariz bir şekilde krallığın savunulmasını üstlenecek isimdi. Capistrano güneye gitti ve askere alınanların savaş bölgesine kolayca ulaşabilecekleri Pécs civarındaki nüfusça yoğun bölgede (*Quinqueeclesiae*) vaazlar verdi. Carvajal genellikle Buda'da kalıp burada toplanan haçlıları örgütledi; kriz karşısında, 1456 hasadını bekleme planı bir kenara atıldı.[51]

Elimizde Carvajal ve Hunyadi tarafından Nisandan Haziran kadar yazılmış mektuplar var ve bunlar Macaristan'ın toparlanan kaynaklarını örgütlemek için bu iki adamın Capistrano'yla birlikte ellerinden geleni yaptıklarını gösteriyor. Kraliyet sarayının rehaveti asap bozucuydu ve 17 Nisanda Francesco Sforza'ya yazan Carvajal kızgınlığını belli ediyordu; *antemurale* temalarını ("bu yalnızca bu büyük krallığın meselesi değildir") sıralamasının ardında, Macaristan'ın kendi savunma mekanizmasının işlevsiz olduğu acı gerçeği yatıyordu.[52] Kaçınılmaz olarak, gönüllüler yardımcı kuvvet olma statüsünden ana kuvvet olmaya yükseldiler. 14 Mayısta, Carvajal Capistrano'ya, Hunyadi'nin Petrovaradin'de temsilciyle bir araya geldiğinde tanık olduğu haçlıların düzeyinden çok hayal kırıklığına uğradığını ve Carvajal'a daha fazla ilerlememesini, bunun savunmacıların moralini bozup, düşmanı cesaretlendireceğini söylediğini aktardı. Macaristan'daki gecikme ve karışıklık, yetenekli yabancı gönüllülerin enerjilerini Arnavutluk'a yöneltmelerine neden olabilirdi. Temsilci Venedik'te yanında elli kişiyle İskender Beyin yanında savaşmaya giden bir Fransız

---

49 Festa, der., 'Relatio', 752-3.

50 *Codex diplomaticus*, 462-4, no 529.

51 *Monumenta historica Boemiae*, der. Gelasius Dobner, 6 cilt (Prag, 1764-85), 2.415-17. Ağustostan önce büyük bir kuvvet toplama konusundaki kuşkular devam etti: *Codex diplomaticus*, 203, no 269 (Venedik'ten Sforza'ya 18 Haziran tarihli rapor).

52 A.g.e. 462-4, no 529.

haçlısına rastladığını ve bunun bir eğilime dönüşebileceğini bildirdi.[53] 25 Mayısta, Buda'dan Capistrano'ya, vaizin güney bölgelerini karıştıracağı ve daha sonra Ladislaus ve Friedrich'ten yardım sağlamak üzere Carvajal'a katılacağı konusunda Hunyadi'nin umutlarını aktardı. Kötümserdi: "Burada birçok şey söyleyip önerdim, ama ilerleme sağlayamadım."[54] Sıkıntısı yersiz değildi. Kısa süre sonra Ladislaus ava gitme bahanesiyle Viyana'ya kaçtı ve genel seferberlik konusunda kalan umutlar da söndü. Johannes Hofer, özellikle baharda Buda'da haçı eline alan din adamları ve baronların, kralın kaçışını onların yeminlerinden azat edildikleri şeklinde yorumladıklarına inanıyordu.[55] Din kuralları açısından bunun bir anlamı yoktu, ama kraldan ilham alıp müstahkem kalelerine çekildikleri konusunda haklıdır. Tagliacozzo'nun yorumları içgörülü olmanın yanında adil bir şekilde dengelidir: "Soylularla adamlarının birçoğu haça yazılmıştı ama hiçbiri ya da çok azı geldi; bunun nedeni, Macaristan adetlerine göre efendilerinin önderliğinde sefere çıkmaları gerektiği ve efendilerinin de gelmemiş olmasıdır."[56] Bu, János Thuróczy'nin, derin bir uykuya daldıkları yorumundan daha aydınlatıcı bir pasajdır.[57] Capistrano'nun savaşçıları toplama umutlarını söndüren, atalet veya bağlılık ya da yurtseverlik duygularının yokluğu değil, tepeden başlamak üzere hiyerarşik yükümlülük yapısının çözülmesidir. Krallığın fraksiyon bölünmesi o kadar felç ediciydi ki, Hunyadi'nin en sert düşmanlarından Kalocsa başpiskoposu, Capistrano onu görmeye gittiğinde bile

---

53 *AM*, 12.385-6.

54 A.g.e., 12.386-7.

55 Hofer, *Kapistran*, 2.369: 'Die Prälaten und Barone hielten sich demnach nicht mehr an ihr Kreuzzugsgelübde gebunden.'

56 'Relatio', 767.

57 Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, der. Elisabeth Galantai ve Julius Kristo, 2 cilt, Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, series nova, 7, 9, (Budapeşte, 1985-8), çev. Frank Martello, János Thuróczy olarak, *Chronicle of the Hungarians*, Indiana University Uralic and Altaic Series,155 (Bloomington IN, 1991), bölüm. 250.

yanıt vermeyi reddetti.[58] Dolayısıyla Belgrad'ın savunması "üç Jan'lara" kalmıştı, bunlardan biri şiddetle bir haçlı seferi yaklaşımı benimsemişti, ikinci bunun olabilirliği konusunda tamamen kötümserdi,[59] üçüncü, Carvajal da uçucu senaryoyu işler hale getirme görevini yüklenmişti.[60]

3 Temmuzda Mehmed'in öncü birlikleri Belgrad'a vardığında, bir işe yarayacak olanlar Mihály Szilágyi (Hunyadi'nin kayınbiraderi) komutasındaki kent garnizonu, Capistrano'nun haçlıları ve Hunyadi'nin elindeki askerlerdi.[61] Macaristan'ın iç işleri konusunda normalde ketum olan Capistrano bile o gün yakın iş arkadaşı Assisi piskoposu Francesco Oddi'ye yazdığı mektupta kızgınlığının su yüzüne çıkmasına izin verdi: kral, prensler, baronlar ve üst düzey din adamları silkelenip güneye gelmezse ya da en azından asker göndermezse, Türkler kısa sürede onları ziyaret edecekti.[62] Capistrano'nun askerleri iki safhada geldi: Haziran ayında Oddi'nin nezaretinde Petrovaradin'de toplanan ilk bölüm, Tuna boyunca yürüdü ya da yelken açtı, öncü birlikleri Türk izcilerden bir gün önce geldi. Capistrano'nun kardeşlerine, baronlara ve din adamlarına yaptığı acil çağrılara[63] uyan başka gruplar da daha sonra Zemun'un (Semlin) birkaç kilometre güney doğusunda, Sava Nehrinin Tuna'ya kavuştuğu yerde kamp kurdular.[64] Sonunda 60.000[65] civarına ulaşan sayıları, Hunyadi ve Szilágyi komutasındaki askerlerin kat kat üstündeydi. Türklerin Tuna'yı bloke etmiş olmaları, en azından blokaj 14 Temmuzda kırılana kadar, Carvajal'ın yiyecek kıtlığı konusundaki endişelerini haklı çıkartır; bundan

58 'Relatio', 758-9; Hofer, *Kapistran*, 2.377.

59 Ama Hunyadi de haçı eline almıştı, belki de diğer baronları cesaretlendirmek için: *Codex diplomaticus*, 199-200, no 265.

60 Örneğin a.g.e. 467-9, no 532.

61 Hunyadi'nin emrindeki adamların sayısını kestirme girişimleri için, bkz., Hofer, *Kapistran*, 2.384; Joseph Held, *Hunyadi: Legend and Reality* (New York, 1985), 166-7.

62 *Codex diplomaticus*, 465-7, no 531, 'Relatio' içinde yansıtılmış, 753.

63 A.g.e., 758-9: '... sicque fama per totum regnum diffunditur'.

64 Harita için, bkz., Hofer, *Kapistran*, 2.379.

65 'Relatio', 765, 766. Hofer, *Kapistran*, 2.391, not 176 tam olarak yorumlar.

sonra bile salgın hastalıkla başa çıkılması gerekiyordu.[66] Bu bir yoksullar haçlı seferiydi, ama daha da önemlisi, kötü donanımlı ve eğitimsiz olanların;[67] abartı payı çıkarılsa bile bu bütün kaynakların üzerinde anlaştığı bir konuydu. Özellikle Tagliacozzo hayranlıkla kesindir:[68]

> Toplananların hepsi sıradan halktı, taşralılar, yoksullar, papazlar, kâtipler, öğrenciler, keşişler, çeşitli tarikat mensupları, dilenci keşişler, Aziz Franciscus'un üçüncü tarikatı mensupları, münzeviler. Aralarında, muhafızlar dışında çok az silah görebilirdiniz; malzeme taşıyanlar dışında at görmedik, mızrak da yoktu. Zırh giymiş olanlar, Şaul tarafından Calut'a karşı silahlandırılmış Davud gibiydiler. Birçok kılıç, çomak, sapan, çobanların taşıdığı bastonlardan vardı ve herkesin kalkanı bulunuyordu.

Doğal olarak haçlıların topları yoktu, ama bunun at olmaması kadar sorunlu olmadığı ortaya çıktı; atlarının olmaması, 22 Temmuzdaki zaferlerinin ardından, Türklerin peşine düşemeyecekleri anlamına geliyordu.[69] Hunyadi önde gelen kuşkucu olmayı sürdürdü. Carvajal'ın Mayıs ortalarında aktardığı, askerlik kapasiteleri üzerine kuşku, sık sık gündeme geldi,[70] 21 Temmuzda Belgrad'ın savunmasının terk edilmesini önerecek ve sonra da Sava'daki gemisine çekilecek kadar.[71] Her ne kadar bu, haçlıların ondan nefret etmelerine neden olduysa da,[72] tamamen akılcı bir hareketti. Belgrad'da

---

66 'Relatio', 760, 765-6 (vurguncuların sert bir şekilde cezalandırılması).

67 Kimileri Sigismund tarafından başlatılan *militia portalis* savunma sistemi altında eğitilmiş olabilir, ama bunun etkisi giderek daha az görünmektedir; 1459 Ocağında özetlenen kuram için, bkz., *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary, Cilt 3, 1458-1490,* der. ve çev. Janos M. Bak ve diğ. (Los Angeles CA, 1996), 9-14; uygulama için, bkz., Andras Borosy, 'The *Militia Portalis* in Hungary before 1526', *FHR* içinde, 63-80; Bak, 'Price', s. 171-2.

68 'Relatio', 767 ve karş., aynı derecede ayrıntılı pasaj, s. 782.

69 Festa, der., 'Cinque lettere', 55; *Codex diplomaticus*, 210-11.

70 'Relatio', 758, kuşatmanın başlangıcındaki durumu gözden geçirir.

71 A.g.e. 771.

72 Örneğin *Notes et extraits,* 4th ser., 130-2, bir Alman raporu (at 132) yakalasalar, haçlıların Hunyadi'yi öldüreceklerini aktarır.

çalışmak durumunda kaldığı şey, ordu adını hak etmiyordu; bunlar, tam da bir yıl önce Raab'da aleyhlerine öneride bulunduğu *pueri* idiler.[73]

Hofer'in Belgrad'da olup bitenleri titizlikle canlandırması sayesinde, Hunyadi'nin onları önemsizleştirmek için hemen bir kampanya başlatması bir yana, zaferin esas olarak Capistrano'nun haçlıları tarafından sağlandığı açıktır.[74] Başarıları olağanüstüydü ve Türk tarafındaki ciddi sorunların da büyük ölçüde katkısının bulunduğu kesindir.[75] Ama Belgrad'ın kurtuluşu Macaristan'ın savunmasında yalnızca bir safhaydı ve Capistrano'nun haçlı seferi vaazlarının da 1456 Temmuzunun çok ötesine varan yankıları olmuştu. Tagliacozzo Belgrad'da savaşan haçlıların esas olarak Macar olduğunu aktarır: bazı (*nonnulli*) Almanlar, Polonyalılar, Slavonlar (yani kuzey Hırvatlar) ve Boşnaklar da vardı, ama Macaristan dışından haçı ele alanların büyük çoğunluğunun Belgrad'a ulaşmaya vaktinin olmadığı açıktır.[76] 23 Temmuzda Capistrano, kısmen Hunyadi'ye duyulan kızgınlığın artması, ama aynı zamanda da süregiden ikmal sorunları ve belki de gömülmemiş cesetlerin enfeksiyona neden olabileceği nedeniyle muzaffer haçlıları serbest bıraktı. Tagliacozzo'nun olay hakkındaki sert yorumu: "böylece haçlı seferine son verildi," yanıltıcıdır. Bunun ardında, bir önceki gün takip edilmesine konulan vetodan doğan kızgınlık vardır, bunun sonucunda önemli bir fırsat kaçırılmış oldu. Ama zafer kazananların neyi başarabileceği konusunda kesinlikle yanılıyor olması bir yana, hayal kırıklığına uğramakta yalnız değildi. 29 Temmuzda Carvajal taze ve daha iyi donanımlı, süvarileri de içeren

---

73 Hofer, 'Der Sieger', 193, bu konuda dengelidir.

74 *Monumenta historica*, 2.417-18; *AS Oct*, 382-3; *Codex diplomaticus*, 208-9, no 276.

75 Türk kampında, ağır adam ve at kaybına, moral bozukluğuna ve firarlara neden olan ciddi yiyecek sıkıntıları rapor edilmiştir: a.g.e. 204-6, no 273, 469-71, no 533. karş. Hofer, 'Der Sieger', 205.

76 'Relatio', 765. Carvajal'ın 14 Mayıs tarihli mektubunda sözünü ettiği Fransız haçlılarının, cepheye Venedik yoluyla gitmeleri açısından sıra dışı gibidir.

haçlılarla geldi. Bu Buda'da oluşmakta olan daha büyük bir kuvvetin öncüleriydi ve aynı gün Sforza'ya yazdığı mektupta, temsilci Türklerin saldırılarını birkaç gün ertelemiş olmaları durumunda, bu güçlü Hıristiyan ordusunun yalnızca onları yenilgiye uğratmakla kalmayıp, kararlı bir takiple başarısının devamını da getirebilecek olmasından duyduğu üzüntüyü gizleyemiyordu.[77] Şimdi artık, Zemun'un yetersiz ve sağlıksız koşullarından ve yiyecek kıtlığından uzaklaşmak için, onlara ne görev verilebilirdi?[78] 17 Ağustosta Papaya yazdığı bir mektupta Capistrano, Hunyadi'nin 1455'teki, Kudüs'ü geri alana kadar gidecek, Türk topraklarındaki bir ilerleme projesini canlandırıyordu. Bunun için, Calixtus'tan "İtalyan usullerine göre ücretleri tarafınızdan ödenmiş olan" 12.000 ya da en azından 10.000 süvari göndermesi isteniyordu. Bu profesyoneller haçlılarla ve Macarlarla güç birliğine gidecekti. İtalyan paralı askerlere yalnızca altı aylık ücret ödenmesi gerekiyordu; daha sonra yağmayla ödüllendirileceklerdi.[79] 16 Eylül tarihli yanıtında Calixtus, fikri hevesle benimsiyordu.[80] Böylesi bir projeyi düzenlemek kuşkusuz aylar sürecekti; Zemun'da eşinen haçlılar için bu bir çözüm değildi. Ama o noktada veba salgını müdahale etmişti bile: Hunyadi 11 Ağustosta kurban oldu, Capistrano da 23 Ekimde.

Haçlıların katkılarını örgütleme sorumluluğunun yükü artık Carvajal'ın omuzlarındaydı. Bu nankör bir görevdi. Hofer "Carvajal war weder ein Hunyadi noch ein Kapistra" diye yorumlar,[81] ama iyi haber alan çağdaşları Macaristan temsilciliğini çekip çevirişini beğenir[82] ve odak noktası oluşturacak bir Türk istilasının yokluğunda, belirlenemeyecek sayıda Alman gönüllüyle başa çıkmak da en parlak stratejisti bile zorlayabilirdi. Geri dönen bir haçlı 26 Ağustos

77 *Codex diplomaticus*, 209-10, no 279.

78 A.g.e. 217-18, no 294 (12 Eylül tarihli rapor); aynı zamanda bkz., a.g.e. 469-71, no 533.

79 *AS Oct*, 383-4.

80 A.g.e. 384-5.

81 Hofer, *Kapistran*, 2.421.

82 Ammannati Piccolomini, *Commentarii*, 355.

1456'da Viyana'dan Salzburg'daki evine yazdığı mektupta, hem orada hem de Buda'da daha pek çok haçlı olduğundan söz ediyordu, ama onlara herhangi bir talimat verilmemişti.[83] Bu gerçekten kaçırılmış bir fırsattı, çünkü gelenler çok sayıda, iyi donanımlı ve hevesliydi. Üç gün sonra Viyana'dan yazan Castiglione, en azından 6.000 "iyi silahlı adamın" üç gün içinde Buda'ya doğru yelken açtığından söz ediyordu.[84] Bir ay önce Buda'da derlenen yetkin bir rapor bu izlenimi doğrular: Viyana Üniversitesinden 700 öğrenci bile "iyi donanımlıydı."[85] Krallığın fraksiyon bölünmelerindeki kötüleşme kısa sürede durumu, arada kalan gönüllüler için daha sorunlu bir hale getirdi. Kral Ladislaus nihayet Kasım başlarında güneye, Belgrad'a yolculuğunu gerçekleştirdiğinde, Alman haçlıların birçoğunu da yanında getirdi. Kral ve Ulrik Celjski Hunyadi'nin büyük oğlu Ladislaus'a, babasının dört yıl önce naipliği bıraktığında elde tutmayı başardığı kale ve gelirleri teslim etmesi için baskı yaptılar. Belgrad'ın birkaç hafta önce iç anlaşmazlıklar yüzünden neredeyse Türklere kaybedilecek olan iç kalesinde aynı anlaşmazlıklar şiddetli bir hale dönüştü ve Ladislaus Celjski'yi öldürttü. Kral ve papalık temsilcisi Almanların eve dönmesine izin vermek zorunda kaldılar ve Aralıkta Venedik'ten Sforza'ya gönderilen bir mektuba bakılırsa, yanlarında götürdükleri mesaj da pek iyi değildi: Türklere karşı eyleme girmemekle kalmamış, ev sahipleri tarafından soyulmuş ve bazıları da öldürülmüştü. Dolayısıyla "Macarlardan gördükleri muamele nedeniyle, evlerine olabilecek en kötü ruh hali içinde, bir daha gelmemek üzere dönmüşlerdi."[86]

Celjski'yi öldürterek Ladislaus sınırı aşmıştı; kral hem onu hem de küçük kardeşi Mátyás'ı tutuklatmayı başardı

---

83 Hofer, *Kapistran*, 2.412.

84 *Codex diplomaticus*, 216, no 291.

85 A.g.e. 469-71, no 533.

86 Ibid. 220-1, no 300. Karş. Thomas Ebendorfer, *Chronica regum Romanorum*, der. Harald Zimmermann, pt 2, MGH SRG nova series, XVIII (Hannover, 2003), 851; Hofer, *Kapistran*, 2.421-2.

ve Ladislaus 1457 Martında Buda'da idam edildi. Hunyadi ailesinin talihi dönmüş gibiydi, ama kısa sürede Anka kuşu benzeri bir canlanma yaşadılar. Çünkü 1457 Kasımında kral zamansızca ve varis bırakmadan öldü ve 1458 Ocağında Mihály Szilágyi ve Kardinal Carvajal'ın da içlerinde bulunduğu bir grubun ayarlamasıyla, yerine Mátyás geçti.[87] Bu kadar karışıklıkta haçlı seferinin duraklayacağı düşünülebilir. Ama gerçek daha karmaşıktı; özellikle, 1458'de güney sınırında haçlıların varlığının, 1456'da olduğu kadar güçlü olduğuna inanmamızı gerektirecek nedenler vardır. 1454-6'da inşa olan momentumun azalmamasının esas nedeni, III. Calixtus'un Macaristan'ı kendi *amprisia cruciate*'sinin bağrında tutmaktaki kararlılığıdır.[88] Belgrad'a karşı tehdit hâlâ ciddiydi ve bir krallığın sorunlarının, Calixtus'un planladığı muazzam çabayı rayından çıkartmasına izin verilemezdi. 1457 Nisanında, Carvajal'a yazdı ve kargaşa içindeki duruma bakılmaksızın, temsilciliğin haçlı seferini desteklemekte kararlı olması gerektiğini söyledi: "Birlik için çalışın, haçı vazedin, haç işareti yapın, çünkü Tanrı bizimledir, yeter ki sizin desteğinizle kral ve halkı haçın düşmanlarına erkekçe karşı dursun."[89] Papa mali desteğin Bosna kralı Stjepan Tomas gibi kuşkulu yerlere gitmesine bile razıydı ve 1457 baharında Macaristan'da haçlı seferi vaazları için Capistrano'nun yerini almak üzere Giacomo della Marca'yı gönderdi.[90] Haçlı seferi vaazları yalnızca Macaristan değil, aynı zamanda Bosna, Sırbistan ve Dalmaçya'da da koşulların elverdiğince saldırgan bir şekilde yürütüldü ve gönüllüler de etkin şekilde toplandı.[91] Calixtus gönüllülerden ve bağışlardan oluşan bir "karma ekonominin" inançlı bir taraftarıydı: crucesignati'nin şahsen savaşabileceği bir cephe illaki de

87 Engel, *Realm*, 296-9.

88 *VMH*, 2.204-5, no 460, atıf için.

89 A.g.e. 2.287-8, no 450 ve aynı zamanda bkz., 2.281-3, no 445-6.

90 A.g.e. 2.291-2, no 456-7, 294-6, no 460-2.

91 A.g.e. 2.296-9, no 464-8 ve karş. 2.327, no 501 (Pius aynı politikayı 1459'da izliyordu).

bulunabilirdi (örneğin papanın kendi kalyonları).[92] Kadın ya da erkek kahramanlar çıkartıyorlardı: yalnızca Belgrad zaferini kazananlar değil, Midilli'ninkiler de Papa tarafından Hıristiyan bağlılığının parlak örnekleri olarak gösteriliyordu.[93] 1457 sonbaharında, Calixtus'un Macaristan, Arnavutluk ve Bosna'da etkinlik umutları vardı: her ne kadar haçlı seferi mali desteklerinin (ve olası gönüllülerin) üçe bölünmeleri anlamına geliyor olsa da, bu *curia*'nın sürekli hayal ettiği türden bir üçlü cepheydi.[94] Ladislaus'un ölümünün bir ay öncesinde, Piccolomini Calixtus adına kraldan bir yıl önce Belgrad'da yakalanan momentumun sürdürülmesini talep etti: "Düşman kaçarsa, kovalayın; tökezlerse, kuşatın; ruhu zayıflarsa, saldırın."[95] Temsilcisi gibi, Calixtus da Mátyás'ın adaylığını hararetle desteklemiş ve Hunyadi'nin bu oğluna büyük umutlar bağlamıştı.[96]

Papa Kudüs umutları besliyor olabilirdi, ama 1458'de, 1456'da olduğu gibi; etkinliğe neden olan Belgrad tehdidi oldu. Baharda kaleye yeni bir saldırı bekleniyordu ve Martta Szilágyi Carvajal'a yazıp hâlâ yeminle bağlı olanları uyarıp, Szilágyi'nin güneye doğru ilerlemeleri için çağrı yapmasını beklemelerini sağlamasını istedi.[97] Nisanda, Venedik elçisi Petrus de Tomasiis Buda'dan doge'a yazıp, imparatorluktan gelecek haçlı akınını yeniden başlatmak üzere Carvajal'ın yeni kralı Almanlara karşı kuşkularından vazgeçmeye ikna etmesi gerektiğini söyledi; 1456'da gördükleri muameleden sonra gelmeleri zaten zorlaşmıştı.[98] 1458 yaz ve sonbaharı boyunca de Thomasiis'in raporları, Buda'da toplanan binlerce haçlı ve onların güneye doğru ilerlemeleriyle ilgili bir dizi

92 Örneğin *AM*, 12.376-7 (Napoli krallığındaki vaazlar).

93 *BF*, NS2.181-5, no 353; *DS*, 421-3, no 1272, 422. Midilli için, bkz. Setton, *Papacy*, 2.188-9. Belgrad'da savaşan kadınlar için, bkz. Festa, der., 'Cinque lettere', 53; Tagliacozzo, 'Relatio', 774.

94 *VMH*, 2.303-4, no 472-3.

95 *Aeneae Silvii Piccolomini Senensis opera inedita*, 130-3, no 60, 133.

96 *VMH*, 2.309-11, no 479. Cf. *MDE*, 1.19-21, no 14, 21 (Buda'ya varışı).

97 A.g.e. 1.15-16, no 11.

98 A.g.e. 1.19-21, no 14.

konu hakkında açıklayıcı ve zaman zaman da renkli manzaralar içeriyordu. 1458'de seferber edilen Macar ordusunda haçlıların oranının yüksek olduğu açıktır. Temmuz başlarında 200 kadarı Belgrad yakınlarında pusuya düşüp yakalanmıştı.[99] 1 Ekimden yazılan ve bir Macar zaferini haber veren raporun iddiasına göre, "kampa 25.000'in üzerinde haçlının geldiği söyleniyor; her saat Tuna'dan teknelerle kuzeyden geliyorlar, sanki bir mucize gibi." Kraliçe at ve malzeme (özellikle de kıtlığı çekilen şarap ve "bu insanlar şarap olmadan savaşmıyor") alımına şahsen nezaret ediyordu.[100] Sekiz gün sonra, Thomasiis Türklerin Sırbistan'a çekildiğini yazdı. Heyecan dikkat çekiciydi: tüm ülke sanki hareket halindeydi ve "sanırım, öncelikle de çok sayıda *crucesignati* sayesinde, atlı ve yayaları sayarsanız, 80.000'in üzerinde adam var, bunlar köylü (vilani) olarak pek bir şey etmiyor gibi duruyorlar, ama saflarında benzer çok adam olan Türklere karşı, belli bir değerleri var."[101] Kasım sonunda, Venedik'teki Milano elçisi, Sforza'ya, Türklerin "Belgrad'da çok fazla adama ve *crucesignati*'ye sahip olan krala" karşı savaşa girmemeye karar verdiklerini bildirdi.[102]

1458 seferinde bir Capistrano, bir Tagliacozzo ve en önemlisi, Belgrad'ın kurtarılması gibi istisnai bir zafer yoktu. Bu nedenle, Macaristan'da, fraksiyon tartışmaları işe karışmazsa gönüllü hizmetlerin standart seferberlik süreçleriyle nasıl uyuştuğu konusu bize daha fazla malzeme sağlıyor.[103] 25 Ağustos tarihli ve de Thomasiis kaynaklı bir rapor, özlü biçimde işlemekte olan sistemi betimliyordu: kralın emriyle savaşçı seçkinler seferber olmuş, üç ay olacağı düşünülen sefer için ücretler ayarlanmış ve Carvajal'dan *crucesignati*'yi örgütlemesi istenmişti.[104] İtalyan temsilci-

99 *Codex diplomaticus*, 237, no 326.
100 *MDE*, 1.36-7, no 25.
101 A.g.e. 1.38-9, no 26.
102 A.g.e. 1.39-40, no 27.
103 *Laws*, 1-3, 4-8, Ocak ve Haziran 1458 fermanları için.
104 *Codex diplomaticus*, 241, no 331.

nin raporları, Eylül ayında De Thomasiis'in de belirttiği gibi[105] "si Barony come Zentilhomini et Cruci Segnati" olarak bir araya gelen ve kısmen görev icabı, kısmen de bağlılık nedenleriyle –gene De Thomasiis'den alıntılarsak, "kimi sevgiden kimi de korkudan"[106]– yanıt vermiş insanları içeren büyük ordudan söz ediyordu. Korku, Türklerden olduğu kadar Kraldan da kaynaklanıyordu. İki yıl önce, "baronlar" ve "centilmenler" kalelerine ve taşradaki topraklarına sığınmışlardı: bunun sonucunda babasının çektiği zorlukları düşünen genç bir kral tahtta otururken, aynısını yapmak akla yakın değildi. Kimilerinin aşırı tepkisinin, başkalarının heyecanı, hatta başka bir 1456 umuduyla birleştiğini varsayabiliriz. Her halükarda, çeşitli nedenlerle 1456 seferinden daha az atipik olmayan bir vesile oluştu. Ordu Türkleri püskürtmek gibi kısıtlı bir amaç için fazla büyüktü, toplanması çok yavaş ve öngörülemez oldu ve büyük ikmal sorunları yarattı; haçlı seferi vaazları sonucu seferber olmakla ilişkili geleneksel sorunların tümü. Bunlar tekrarlanmayacaktı, çünkü yukarıda anılan katkısal etmenler tekrarlanmıyordu ve her halükarda, her ne kadar Giacomo ve Carvajal'ın başarılı vaazları bir kenara atılamazsa da, 1458'in *crucesignati*'sinin haçı eline Capistrano'nun 1455-6'daki vaazları sırasında almış olması daha yüksek bir olasılıktır. Ama genç hükümdarın etkisini tahayyül etmek de zor olmasa gerekir. Celplere dayanmak, asker tutmak, düzenli bir ordu oluşturmak[107] ya da Türklerle ateşkes yapmak daha iyiydi; bu yöntemlerin hepsini kullanmıştı ve 1458 sonbaharında, zor durumdan kurtulmak için son yöntemi de kullandığından da İtalyanlar kuşkulanıyordu.[108]

1458 seferinin ardından, Mátyás'ın otuz iki yıllık hükümdarlığı sırasında haçlı seferleri ve bunun belli başlı ya-

---

105 *MDE*, 1.35-6, no 24.

106 A.g.e. 1.38-9, no 26.

107 Gyula Razso, 'The Mercenary Army of King Matthias Corvinus', *FHR* içinde, 125-40.

108 *MDE*, 1.39-40, no 27.

rarlarının ne olduğu üzerine kafa yormaya çok fırsatı oldu. Kralın ülkesinin *antemurale* statüsü ve Papa'yla Hıristiyanlığın geri kalanı tarafından desteklenme hakkı üzerine şiddetle savunduğu görüşlerini ifade edişine tanık olduk. Bu destek yararlı biçimde birçok şekle girebilirdi: mali destek, diplomatik baskı, ittifakların kurulup sürdürülmesi. Ama Mátyás binlerce Macar olmayan haçlı istemiyordu. Özellikle, sayısız imparatorluk dietinde ve Mantova kongresindeki tartışmaların da gösterdiği gibi, yüzyılın geri kalanında örgütlü Alman haçlı gruplarının Türklerle savaşmak üzere Macaristan'dan geçmesi, atalarının Kutsal Topraklar'daki haçlı seferlerine giderken neden olduklarından daha sıkıntılı sorunlar doğuruyordu. Bu, rehber, güvenli geçiş ve adil fiyat gereksinimlerinin ötesinde bir şeydi.[109] Bunlar Habsburg beşinci kolu olamaz mıydı? Mátyás'ın sarayında, kardeşi Ladislaus'un 1456'da Belgrad'da Celjski'yi, taraftarları onu kralın çevresindeki Alman haçlıların, krallığın mevkilerini Almanlarla doldurma yolundaki bir planın öncülerini oluşturduğuna ikna ettikleri için öldürdüğü fikri gelişiyordu.[110] Korkunun nasıl geliştiğini görmek kolaydır. Viyana'ya kaçtıktan sonra, Kral Ladislaus gönüllülere bir çağrı yayınladı ve ücret önerdi, atlılara haftada bir florin, piyadelere de on üç *groschen* ödenecekti.[111] Çağrıya yanıt verenlerinin çoğunluğunun (aralarında Breslau'dan gelen en az 800 kişi de vardı), Capistrano'nun haçlılarından daha iyi donanımlı oldukları açıktır; üstelik emirleri efendileri olan Ladislaus'tan alıyorlardı.[112] Ve Corvin'in Almanlara karşı olan güvensizli-

---

109 *Monumenta historica Boemiae*, 2.413-15.

110 Thurocz, *Chronica*, bölüm. 253.

111 *Peter Eschenloer's . . . Geschichten der Stadt Breslau*, der. J.G. Kunisch, 2 cilt (Breslau, 1827-8), 1.28; *Codex diplomaticus*, 2.471, no 533 (Celjski'nin ücret önerileri). Haftada 1 ya da ayda 4 florin, Almanya'dan atlı bir asker için standart ücret olabilir (daha hafif donanımlı Macarlara ödenen 3 florine göre daha avantajlıdır) çünkü 1464'te bir haçlı seferi programı yazan kardinaller tarafından da atıfta bulunulmuştur: Muresan, 'La croisade en projets', ek.

112 Ebendorfer, *Chronica regum*, 850.

ğinin, 1456'da Macar misafirperverliğini yaşayan haçlılarda karşılığını bulduğunu da söyleyebiliriz.

Macar *crucesignati*'ye gelince, 1458 sonrasında Mátyás bunları en azından bir vesileyle kullanmıştı, bu da 1464'te Bosna'yı geri alma amaçlı cesur girişimdi. 1464 Temmuzunda II. Pius'a yazdığı ve seferin harekete geçmesini amaçladığı çaresiz mektupta, taleplerinin arasında haçlı seferi vaazları da vardı.[113] Sefer başladığında, Macaristan operasyonuna güçlü bir gönüllü unsuru da dâhildi: 28 Eylülde yazılan bir Venedik raporu Sava nehrini aşan 30.000 kişilik bir kraliyet ordusundaki 7.000 *crucesignati*'den söz eder.[114] *Ezechielis prophetae* ve Pius'un ihtiraslı planlamasının uyandırdığı heyecana bakılırsa, Macarlarda böyle bir gönüllülük olanaksız değildir, ama Venediklilerin Macar olmayan *crucesignati*'nin de Mátyás'a yardım etmek üzere seferber olmuş olması umudu pek gerçekleşmiş gibi durmamaktadır.[115] Bundan sonra, Türklerle savaş Mátyás'ın gündeminden düştükçe, sınır çatışmaları dışında gönüllü hizmete ne kadar değer verdiği tartışılır. 1456'ya atıfta bulunmak yararlı olabilir, çünkü Macaristan'ın savunma duvarı iddialarını ilerletmiş ve örneklemiştir. Mátyás Capistrano'yu çok kullanmış ve aziz ilan edilmesi için kulis yapmıştı;[116] vaize gerçek bir bağlılık duyduğundan kuşku duymamız için de bir neden yoktur. Ama 1456 kurtarması birçok açıdan anormaldi ve babasının askeri itibarına gölge düşürmüştü. 1468'de Olomouc'ta yapılan –46 metre kareyle, Belgrad Savaşından günümüze kalan en büyük görsel tanıklıktır– freskte Capistrano, insan boyutunun üzerinde resmedilmiştir, ama komuta simgesi olan vaizin ünlü sancağı neredeyse kesinlikle Hunyadi'yi betimleyen zırhlı bir figürün eline aktarılmıştır. Bu, Capistrano'nun ruhsal ilham, Hunyadi'nin de

---

113 *MKL*, 1.52-3, no 40.

114 *Acta Bosnae*, 263: 17.000 atlı, 6.000 piyade, 7.000 *crucesignati*.

115 *Ungedruckte Akten*, 280-1, no 185.

116 Örneğin *MKL*, 1.10-13, no 8, 1460'daki lobicilik, iddiaya göre iç koşullar izin verir vermez

askeri komuta verdiği bölünmüş ama birbirini tamamlayıcı önderlik, muhtemelen 1456'nın olgun Corvin'ci yorumunu temsil eder. Hunyadi'nin garnizonun ruh halini güçlendirmek için verdiği heyecanlandırıcı bir söylev verdiği János Thuróczy'nin savaş üzerine anlatısı bunun bir örneğidir.[117] Ve bu Roma'nın görüşüyle aşırı bir farklılık içinde değildir, kısmen de *curia*'nın *gens corviniana*'nın haçlı seferi imgesini beslemek istemesi yüzünden.[118]

Buradan, Macar soylularının şahsen haçlı seferine çıkma fikrinden çekindiği ya da kralın şahsen *athleta Christi* imgesine yatkın olmadığı sonucuna varmak yanlış olur. Her ikisi için de kanıtlar vardır. Yakın tarihli, Jenő Szűcs gibi Macar tarihçiler, yurtseverlik duygusunu küçümsemiştir ve Macaristan'ın savaşçı seçkinlerinin bu noktadan 1526'daki Mohaç felaketine kadar olan genel performansının "ulusal haçlı seferi" tezini pek desteklemediği doğrudur.[119] 1443'te, 1456'da da olduğu gibi, Macarlarda haçlı seferi hevesi vardı.[120] Haçlı seferi tarihinde hep olduğu gibi, bağlılık, nesep ve ihtiras gibi başka etmenlerle iç içedir. Araştırmacı ve algılı bir dış gözlemci olan Tagliacozzo, Mihály Szilágyi'nin 1456'da o kadar inatla savaşmasını sağlayan dürtülerin çokluğu konusunda hayale kapılmıyordu: "Hıristiyan inancı, krallık, akrabası olan voyvoda Senyör Janos... ve bunun yanında, kendi onuru ve ünü nedeniyle de."[121] Başka Macar soyluları Szilágyi'nin ünlü aile bağına ve yüksek rütbesine sahip olmayabilirdi, ama kuşkusuz onur, ün, inanç ve garantili ücretin çekiciliğinden etkilenmişlerdi. Türklerle savaşmayla ilişkili özel bir *kudos* var gibidir. Görünüşte, 1478 ve

---

117 Thurocz, *Chronica*, ch. 250.

118 Örneğin *BF*, NS2.117, no 210, 118-19, no 214, 181-5, no 353 (1457 Ağustosunda, İsa'nın Transfigürasyonu -görünümünün değişmesi- bayramının tesisinde).

119 Jenő Szűcs, 'Die Nation in historischer Sicht und der nationale Aspekt der Geschichte', kendi *Nation und Geschichte: Studien* (Budapest, 1981) içinde, 11-160, özellikle 88-9.

120 *Crusade of Varna*, 113.

121 'Relatio', 772.

1486'da kabul edilen askerlik hizmetiyle ilgili yasalarda, bir ayrıma gidilmeden, diğer olası düşmanlarla –Almanlar, Çekler ve Polonyalılar– birlikte sıralanmışlardı.[122] Ama Andric, Capistrano'nun soylularla kültürün popülerliğinin kısmen, 1456'da gerçekleştirilenlerin geriye dönük bakışla onurlandırılmasından kaynaklandığını söylemekte kuşkusuz haklıydı.[123] Bu bir yana, o dönemin saray odaklı kültüründe, önemli olan prense askeri hizmetti ve evrensel kabul görmüş bir *antemurale* durumunda bile bu normalde haçı ele almayı gerektirmezdi. İyi Philippe'in Sülün Ziyafeti ya da Maximilian'ın Aziz George Cemiyetinin eşdeğeri Macaristan'da yok gibidir. Mátyás'a gelince, Andreas Pannonius'un *Libellus de virtutibus Mathiae* içinde onun için çizdiği bağlı savaşçı resmi, eklektik hanedan, ulusal, klasik ve dinsel örnek ve göndermeler bitiştirmesiyle, az çok onun inanmak istediği şeydi.[124] Haçlı seferi onun taahhüt ettiği ve heves ettiği bir şeydi, ama uzatmalı düşmanı Habsburglarda olduğu gibi, onun dikkatini çekebilmek için başka birçok şeyle rekabet etmek zorundaydı.

4.3 II. PIUS, PÉRAULT VE GÖNÜLLÜ HİZMET

Capistrano'nun çağdaşlarından, 1456'da başardıklarından en çok etkilenenlerden biri Piccolomini'ydi. İki yıl sonra Papa olduğunda, III. Calixtus'un haçlı seferi girişimlerini sürdürdü, bunları haçlı seferlerinin doğası üzerine kendi belirgin görüşleri doğrultusunda yeniden oluşturdu.[125] Gönüllülük konusunda, bu görüşleri zaman içinde genel programındaki değişikliklerle paralel bir şekilde gelişmiş gibidir. 1459'da Mantova'daki yaklaşımı, Türklere karşı etkili bir haçlı seferi yanıtının ortak bir Hıristiyanlık girişimi olması gerekirken, bireysel asker gruplarının örgütlenmesinin, her biri taahhüt ettiği katkıyı idare eden devletlere bırakılabi-

122 *Laws*, 32-3, 41, 67.
123 Andrić, *The Miracles*, 332, Tagliacozzo'yu yineler, 'Relatio', 795.
124 Pannonius, 'Libellus', *passim*.
125 See Housley, 'Pius II'.

leceği doğrultusundaydı. Bu grupların maliyetlerinin karşılanmasına yardımcı olmak için, ortak bir vergi toplanması söz konusuydu ve 1459 Eylülünde Burgonyalı Philippe'e yazdığı mektupta Papa, katkıların askerlerin ücretlerinin ödenmesinde kullanılmasını beklediğini açıkça ifade etmişti, "bu önlemler sayesinde, askerlerin ücretleri ödenebilecekti."[126] Bu gönüllüleri dışarıda bırakmıyordu ve dük gibi Papa'nın da *crucesignati*'nin hizmetlerini kullandığını ve Gerard Déschamps'ın yaklaşımlarına olumlu tepki verdiklerini görmüştük. Ama devletlerin idare ettiği askere alma, toplama, ödeme, seferber etme ve disiplin sistemlerine doğru yöneliyordu. Birinci Haçlı Seferi, askeri bir şablon değil, yüceltici bir örnek olarak kullanılabilirdi ve Pius'un Capistrano'nun 1456 zaferini okuması, bir *e fortiori* modeli takip ediyordu: böyle bir zafer eğitim görmemiş ve kötü teçhiz edilmiş bir ordu tarafından kazanılabiliyorsa, profesyoneller tarafından, özellikle de gönüllüler tarafından desteklendikleri ve dinsel inanışlarından ilham aldıkları durumda, kimbilir neler başarılabilirdi. Papanın 14 Ocak 1460'daki, Mantova kapanış konuşması *Septimo iam exacto mense* içinde belirttiği gibi, "Hıristiyanlardan oluşan muazzam asker toplulukları olacak ve bunlar, üç yıl önce (yani 1456'da) kanıtlanmış erdemleri büyük ve parlak bir zaferin güvencesi olacak olan *crucesignati* birlikleri (*cunei*) tarafından desteklenecekler."[127] Kongrenin, aynı gün yayınlanan özetleyici haçlı seferi bildirgesi olan *Ecclesiam Christi* de dolayısıyla gönüllüleri ele alışı açısından gelenekseldi ve başlangıç tarihi, gerekli hizmet süresi, vesayet ve mali destek gibi önemli konulardan söz ediyordu.[128] Ama daha da önemli olan, vergilerin toplanmasıydı ve bu da Papa'nın Avrupa'nın hükümdarlarını Mantova taahhütlerini yerine getirmeye ikna becerisine bağlıydı. Bu bağlamda, (ya da aslında herhangi başka bir bağlamda) *Ecc-*

126 Picotti, *La dieta*, 424, no 17.

127 *Sacrorum conciliorum*, 35.113-20, 116.

128 *VMH*, 2.366-9, no 551, aynı zamanda *Sacrorum conciliorum* içinde, 35.261-5 (kimi önemli pasajlar baştan yazılmıştır).

lesiam Christi içinde belirlenen başlangıç tarihi olan 1 Nisan 1460 hayret uyandıracak ölçüde gerçekçilikten uzaktı.

Pius'un Mantova programının başarısızlığı, Papa'yı yaklaşımını gözden geçirmek zorunda bıraktı ve 1462 Martında güvendiği altı kardinale hitaben yaptığı konuşma *Existimatis* içinde, daha seçici bir haçlı seferi projesi açıkladı. En radikal değişikliği, Pius'un sefere şahsen katılımıydı ve sağlam bir destek çekirdeği sağlamak üzere öz-çıkarla (Macaristan) ahlaki yükümlülüğe (Burgonya) güveniyordu. Bunlara ve başka askerlere ek olarak, Almanya, İngiltere ve İspanya'dan az olmayan (*non pauci*) gönüllüler de olacaktı; diğer bir deyişle, Pius katılımcı olmayan *nationes*'i projeye dâhil edebilmek için, gönüllü hizmete dönmüştü.[129] Bu aşamada, papalığın planı inandırıcılıktan uzaktı, ama Mehmed'in 1463'te Bosna'yı fethi ve Osmanlı-Venedik savaşının başlaması, bunu uygulanabilir hale getiriyordu. Bir ittifak sistemi yaratılmıştı: 12 Eylül 1463'te Petrovaradin'de Macaristan ve Venedik arasında güçlü bir iki taraflı ittifak; 19 Ekimde, Papanın San Pietro'daki sarayında papalık, Venedik ve Burgonya arasında hayli müphem bir ittifak. Bunu üç gün sonra Pius'un son önemli haçlı seferi emirnamesi *Ezechielis prophetae* izledi. Metin, haçlı seferleri üzerine kongrenin başarısızlığının onu zorladığı gözden geçirilmiş yaklaşımı tam anlamıyla yansıtıyor, özellikle planlanan katılımı üzerine oluşan eleştiri fırtınasına atıfta bulunuyordu. Artık etkin bir şekilde gönüllü aranıyordu. Sağlık durumu elverişli olanlar (*validus*) şahsen gelip altı aylığına hizmet verecek, diğerleri de vekil gönderebilecekti, her savaşçı için azami on sponsor olması öngörülmüştü. Hareket 5 Haziran 1464'te Ancona'dan olacaktı ve Papa, silah başına çağrısına yanıt verenlerin Venedik'te makul fiyatla nakliye bulabilmesini sağlayacaktı.[130]

Ezechielis prophetae'nin arkasında ne olduğunu sormak gerekir, çünkü 1463-4 sonbahar ve kışındaki geniş çaplı va-

[129] *Pii II Commentarii*, kitap 7, bölüm 16, 460-3.

[130] *Vetera monumenta Slavorum*, 474-81; aynı zamanda, Piccolomini, *Opera omnia* içinde, 914-23.

azlar, neredeyse on yıl önce Capistrano'nun heves patlamasını tekrarlayan sonuç vermişti, ama Kastilya, Polonya ve Girit'i kapsayan bir coğrafi bölgede.[131] Capistrano'nun kişisel karizmasının yerini Papa'nın katılımının çekici gücü almış, ama sonuç aynı olmuştu: Türklerle savaşmak amacıyla yola koyulmuş çok sayıda *crucesignati*. İtalyan elçilerin raporlarında sürekli görülen ve yakın zamanda Barbara Baldi tarafından güçlü bir şekilde ifade edilen bir yorum, 1463-4'te Pius'un karşısındaki, Türklere karşı Hıristiyan dünyasının önderliğini ele geçirmeyi amaçlayan akim kalmış girişiminin giderek yükselen Fransız eleştirelliği, Alman papakarşıtlığı, Podebrad'cı komplolar ve kardinaller kurulu içindeki hoşnutsuzlukla birleşmesiyle ortaya çıkan endişe verici siyasal duruma vurguda bulunur. Baldi, neredeyse Pius'un *papa crociato* rolüne soyunmamış olsa, uzun süre Papa olarak kalamayacağını söyleyecekti. Birçok düşmanı tarafından öyle bir kıstırılmıştı ki, haçlı seferi tek çıkış yoluydu.[132] Gönüllülerin rolü açısından, böylesi bir sav, kendisini saldırgan düşmanlara karşı korumaları için Hıristiyan müminlere çağrıda bulunan kuşatılmış bir Papa akla getirir. 1464 yazında, XI. Louis'nin Papaya karşı hareketliliği kuşkusuz keskindi. Bu, Temmuzda danışmanlarının öğütlerini duymazdan gelip, Podebrad'la resmen Çek kralın Türklere karşı savaşa olan aykırı yaklaşımını benimseyen bir ittifaka girmesine neden oldu.[133] Ama bunun Pius'un eylemlerinin arkasındaki ana dürtü olduğunu iddia etmek siyasetin rolünü abartmak olur. Avrupa içindeki diplomatik senaryo Pius'un haçlı seferi politikasını sürekli bilgilendiriyor, ama bunu yaratmıyordu. 1440'tan beri, Türk tehdidi Pius'u meşgul ediyordu.[134] Buna

---

131 Yanıtın ayrıntıları için, bkz., Housley, 'Pius II'; aynı yazar, 'Indulgences', 303-5; Pastor, *History*, 3.352-61.

132 Baldi, *Pio II*, 231-60.

133 *Memoires de messire Philippe de Comines*, der. Abbé Lenglet de Fresnoy, cilt 2 (Londra ve Paris, 1747), 424-34; Lassalmonie, 'Louis XI', 189.

134 Mektupları açıkça gösterdiği gibi: Barbara Baldi, 'La corrispondenza di Enea Silvio Piccolomini dal 1431 al 1454. La maturazione di un'esperienza fra politica e cultura', Isabella Lazzarini, der., *I confini*

eğilmeye kararlıydı ve 1463'te batı Balkanlardaki kritik durum hem etkili bir yanıtı zorunlu kılıyor, hem de ortak eylem için uygulanabilir bir çerçeve sağlıyordu. Ama bu aynı zamanda, yanında gelen yıldırıcı siyasal ve idari zorluklar bir yana, kişisel bir taahhüt de gerektiriyordu. Sorun şuydu ki, bu kişisel taahhüt binlerce başkasını harekete geçirmişti. 1464'te ihtiyatla "çok az olmayan" gönüllüden söz eden Pius'un tahmin ettiğinden kesinlikle çok daha fazlaydılar.[135]

Pius'un gönüllü hizmeti cesaretlendirmesinden kaynaklanan fiyasko, daha geniş bir kötü yönetim resminin yalnızca bir köşesiydi. 1463 Eylül-Ekiminde yaratılan ittifak sistemini fiilen etkili hale getirmek yeterince zorlu bir işti. Neredeyse hiçbir şey yolunda gitmedi. Ancona'dan hareket için belirlenen tarih (5 Haziran) daha Papa Roma'dan ayrılmadan geçti. Haziran ve Temmuz boyunca, Mátyás kendi kara harekâtına başlayabilmek için eylem haberleri bekledi. Doge Cristoforo Moro'nun 12 Ağustosa kadar Venedik kalyonlarıyla Ancona'ya gelmekte gecikmesi, hiçbir zaman tam olarak açıklanamadı; ama neden, muhtemelen sahtekârlık ve beceriksizlikten çok, Venediklilerin alışıldık ihtiyatlarıydı.[136] Burgonyalı Philippe'in piç oğlunun komutasında gönderdiği askerler İtalya'ya giderken yollarını uzatıp Portekiz Ceuta'da oyalandılar.[137] O zamanların savaşları konusundaki bilgilerimiz, gergin diplomatik atmosfer, müttefikler arasındaki uzaklık, Dük Philippe'in ayrılmasının neden olduğu belirsizlik ve berrak bir stratejik planın yokluğunun ışığında, bunların hiçbiri şaşırtıcı değildir. Kuvvetlerin başarılı bir şekilde

---

della lettera. Pratiche epistolari e reti di communicazione nell'Italia tardomedievale (Floransa, 2009) içinde, = *Reti Medievali Rivista*, 10, 1-22.

135 1464 Haziranında bile yanıta hazırlanıyordu: 'Addite fi delis populi per Italiam, Germaniam, et alias Transalpinas provincias excitationem, quam nostra profectio factura est': *Anecdota litteraria*, 3.287-96 (*Suscepturi hodie*), 290.

136 Setton, *Papacy*, 2.269; Pastor, *History*, 3.262-7 (Venedik'e karşı çok eleştirel).

137 Paviot, *Les ducs*, 175.

eşgüdümünün başarısızlığa uğraması olasılığı çok yüksekti. Yarımadaya ulaşmak için bile yüzlerce kilometre yol alması gerekecek yüksek ama öngörülemez sayıda *crucesignati,* sorunlu durumu büsbütün zorlaştıracaktı. Pius geçişlerine yardımcı olmak için kimi girişimlerde bulundu. Örneğin 11 Nisanda Moro'dan "insanlar, atlar, mallar, silahlar ve kutsal savaş için gereken her şeyle" gelen İsviçreli haçlılara Venedik topraklarından güvenli geçiş sağlamasını talep etti.[138] Benzer ama daha ayrıntılı bir talep de Milano'da Sforza'ya iletildi. Gelen haçlılara iyi davranılacak, özellikle paraları adil bir kurdan hesaplanacak ve ihtiyaç duyacakları temel maddelerin fiyatları yükseltilmeyecekti; ayakbastı ücreti de alınmayacaktı.[139] Ama Pius bu gönüllülerin Venedik'e mi yoksa Ancona'ya mı gidecekleri konusunu muallakta bırakarak karışıklık olasılığını yükseltmişti. Fiiliyatta, birçoğu Roma'ya geldi, bunların arasında (açıkça yanlış yöne gitmiş olan) Macarlar da vardı.[140]

Kıyaslanırsa, 1464 olaylarının, 1456'da Macaristan'da Alman gönüllülerin başına geldiği görülenlerle büyük ölçüde benzeştiği görülür; gerçekten de, Thomas Vogtherr kuzey Almanların tamı tamına güney Almanların 1456'da yaşadıklarını yaşadığını önermiştir.[141] Ancona Zemun'un tekrarıydı. Limana ulaşan haçlılar boğucu yaz ortası sıcağıyla; barınma, yiyecek ve su kıtlığıyla; salgın hastalıkla; ve açık bir yönlendirmenin yokluğuyla uğraşmak zorunda kalmıştı. 23 Mayısya Ragusa senatosu Papa, doge ve haçlıların beklenen gelişi için ayrıntılı hazırlıklara başladı ve kısa sürede Ancona'da

---

138 *Ungedruckte Akten*, 281, no 186, temsili hizmete ender bir atıfla: '. . . ac gentes mittere et personaliter proficisci'.

139 Piccolomini, *Opera omnia*, 864, ep. 389 (tarihsiz, ama *anno sexto* olarak Pius'un 1464 Nisanında kaplıcalarda tedavi gördüğü Petriolo'dan gönderilmiş).

140 Niccolo della Tuccia'ya göre, papa onları evlerine doğru dağıtmaya çalışmıştı, 'dicendo voleva far denari per portare in quel paese, e non genti': 'Cronaca di Viterbo', *Cronache e statuti della citta di Viterbo* içinde, der. Ignazio Ciampi, Documenti di storia italiana, 5 (Floransa, 1872), 1-272, 269.

141 Vogtherr, '"Wenn hinten"', 120.

o kadar sorunlu hale gelen türden konulara eğilmeye başladı.[142] Adriyatik limanında benzer hazırlıkların yapıldığına dair bir kayıt günümüze ulaşmamıştır, ama yapıldıysa bile hazırlıkların yetersiz olduğu ortaya çıktı. Haçlılar İtalyanların, özellikle de Romalıların düşmanlıklarıyla karşılaştı. Gönüllülerin çoğunluğu sonunda sefere katılamadan terhis edildiler, buruk ve hayal kırıklığına uğramış halde evlerine döndüler. Bazıları bir daha ne Papaya ne de vaizlere inanmayacağını ifade etti.[143] Tüm olan bitenler özellikle Carvajal'a acı verici biçimde çok aşina gelmiş olmalı, çünkü Girolamo Lando, Kardinal d'Estouteville ve Rodrigo Sánchez'le birlikte Ancona'da toplanan gönüllülerin askeri kapasitesini değerlendirmede önemli bir rol almıştı. On yıl geçmeden ikinci kez, o kadar yol kat etmiş olan *crucesignati*'nin askerlik hizmetine uygun olup olmadığına karar verme durumunda kalmıştı. Lando'nun değişen rolü özellikle ilginç sorulara yol açar. Lübeck'te Lent* sırasında haçlı seferi vaazları vermiş, yerli bir kaynağın belirttiğine göre 2.000 gönüllü toplamayı başarmıştı.[144] Yalnızca birkaç hafta sonra, Ancona'da Pius'un

---

142 Lopud Vicko Lisičar, 'Program Dubrovačkoga senata za doček Pape Pija II (1464)', *Croatia sacra*, 5 (1933), 97-109, 99-104.

143 Guido Levi, ed., 'Diario Nepesino di Antonio Lotieri de Pisano (1459-1468)', *Archivio della R. Societa romana di storia patria*, 7 (1884), 115-82, 140 ve karş. 117.

* Lent (Büyük perhiz): Hıristiyanlıkta, Paskalya döneminde 40 gün boyunca hayvansal gıdaları yememek koşuluyla oruç tutulan dönem –çn.

144 *Die Chroniken der niedersächsichen Städte. Lübeck, vol. 4*, der. Historische Commission bei der königl. Academie der Wissenschaften, Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, 30 (Leipzig, 1910), 351-5; Vogtherr, '"Wenn hinten"', 118-19. Alman kent vakayinameleri 1464 için çok bilgi verir: özellikle bkz., *Die Chroniken der niederrheinischen Städte. Cöln, cilt 3*, der. Historische Commission bei der königl. Academie der Wissenschaften, Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, 14 (Leipzig, 1877); *Die Chroniken der niedersachsichen Städte. Magdeburg, cilt 1*, der. Historische Commission bei der königl. Academie der Wissenschaften, Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert, 7 (Leipzig, 1869); *Hamburgische Chroniken in niedersachsicher Sprache*, der. J.M. Lappenberg (Hamburg, 1861), 257.

gelişi öncesinde burada gelişen zor durumla uğraşıyordu.[145] Zorlama boşluğun firarları ve düzensizliği körükleyeceğinden endişelendiği için, Papa'ya haçlılardan bir kısmının deniz yoluyla Mora'ya aktarılmasını önermişti.[146] Her zaman olduğu gibi Venedikliler kendi ücretli askerlerini kullanmayı yeğlemişti ve gönüllülerin askeri değeri konusunda kuşkuluydular. Nisanda, gemilerinin ücretli askerlerini Arnavutluk ve Mora'ya nakletmekle meşgul olduğunu beyan ettiler ve (*Ezechielis prophetae*'ye göre kısa sürede Venedik'e varacağını hesap ettikleri) *crucesignati*'nin kara yoluyla Macarlara yardım etmeye gitmesini önerdiler.[147] Ancak 21 Haziranda, istemeye istemeye, "yararsız ve silahsız" olanları eledikten sonra Ancona'da toplanan 2.000 Sakson haçlıyı ellerindeki iki *naves* aracılığıyla Mora'ya nakletmeyi kabul ettiler.[148] Binlerce kişiden oluşan bir kuvvet Sigismondo Malatesta'nın başarısız Mistra kuşatmasına yardımcı oldu; bunlar Pius'un topladıklarının içinde savaşa katılan tek haçlı grubuydu.[149] Bu, isimlerine bakılmaksızın, bunların Lando'nun Almanya'da topladığı aynı insanlar mı olduğu, yoksa rakamın yalnızca bir rastlantı mı olduğu sorusunu akla getirir. Her halükârda, burada Capistrano'nun vaazdan askere alınanların idaresine giden sürekliliğinin bir yankısını görüyoruz; *Ezechielis prophetae* içinde belirtilen sürecin daha verimli bir şekilde çalışması için neler yapılabileceği yolunda bir öneri.

Doğal olarak, sorumluluk sorusu ortaya çıkar. Pius'un yakın çevresini temsil eden kaynakların, özellikle de Giovanni Antonio Campano ve Bartolomeo Platina'nın, hasta ve endişeli Papanın çağrısına uyan insanlara yardımcı olmak için harcadığı çabalara vurguda bulunması ve para ya da araç-

---

145 Mureşan, 'Girolamo Lando', 166-7.

146 Ammannati Piccolomini, *Lettere*, 2.501-26, no 74, 504.

147 *Ungedruckte Akten*, 280-1, no 185 (= *MDE*, 1.274-5, no 165).

148 *Ungedruckte Akten*, 305-6, no 195 ve karş. 310, no 198, 16 Temmuzda hâlâ Ancona'daki *crucesignati*'nin kullanımına ayrılmış bulunan iki *naves* üzerine. Bu Saksonlar herhalde Lando'nun Pius'a mektubunda sözünü ettiği haçlılardı.

149 Soranzo, 'Sigismondo', 228-9.

gereç açısından yetersiz hazırlık yapan gönüllüleri suçlaması şaşırtıcı olmasa gerek.[150] Bu son suçlama haksız görünüyor: bir gönüllünün "sağlık durumunun elverişli" olması koşulu, ne vaizler, ne de onları dinleyen cemaat için çok da yönlendirici değildi. Ne de, gönüllülerin savaşabilecek durumda olması ya da bir yıl için yetecek kadar desteğe sahip olması gerektiği açıklamalarının, uygulamada bir faydası vardı.[151] Birçok kaynak, gönüllülerin araç gerece sahip olduğuna dikkat çeker ve parasız kaldılarsa, Ancona'daki yüksek fiyatlar ve uzun bekleyiş bunu açıklamak için fazlasıyla yeterlidir. Genellikle Bologna, Lübeck ya da (görmüş olduğumuz gibi) Gent gibi kentsel ortamlardan kaynaklanan örgütlenme ve önderliğe işaret eden kaynaklar da vardır.[152] Belirlenmiş önderler, üniformalar, müzik aletleri, törenle ihsan edilen sancaklar ve resmi resepsiyonlar "aşağı sınıfları," "en yoksul sınıfları," ya da "sıradan serserileri" içeren haçlı seferlerinin normal özellikleri değildir.[153] Aslında bunlar, planlamaya, saygıdeğer bir toplumsal kökene ve makul ölçüde askeri beceriye işaret eder. Kuşkusuz, 1463-4'teki dağınık kaynaklar ve yanıtın coğrafi yayılımı herhangi bir genellemeyi tehlikeli kılar; ama kapı kapı dolaşıp dilenen her Kastilyalı *crucesignatus* için,[154] akranlarıyla birlikte savaşan ve Türklere karşı pekâlâ kendini savunabilecek iyi donanımlı bir Gent'li bulunabilir.[155] Bir komuta yapısının olmaması da işleri zorlaştırıyordu; papa-

---

150 *Le Vite di Pio II di Giovanni Antonio Campano e Bartolomeo Platina*, der. Giulio C. Zimolo, RISNS 3, pt 3, 83 (Campano), 110 (Platina). Ammannati her ikisine de katılır (*Lettere*, 2.514, no 74) ve onların bilgi kaynağı olabilir. Aynı zamanda, bkz., Johannes Simoneta, *Rerum gestarum Francisci Sfortiae Commentarii*, der. G. Soranzo, RISNS 21, pt 2, 477-8.

151 Weber, *Lutter*, 2.3.2.

152 *Corpus chronicorum bononensium*, RISNS 18, pt 1, 4.326-9; *Cronica gestorum ac factorum memorabilium civitatis Bononie*, der. A. Sorbelli, RISNS 23, pt 2, 97; *Della historia di Bologna parte terza del R.P.M. Cherubino Ghirardacci*, der. A. Sorbelli, RISNS 33, pt 1, 185-6; Vogtherr, '"Wenn hinten"', 119; Paviot, *Les ducs*, 172.

153 Pastor, *History*, 3.352, 358.

154 Housley, 'Indulgences', 304.

155 Paviot, *Les ducs*, 172.

lık donanmasının tarihçisi Alberto Guglielmotti, uzun süre önce, "bu kadar farklı karaktere sahip grupları denetleyip idare edebilecek saygın bir *condottieri*, prens ya da kaptanın" bulunmadığını vurgulamıştı.[156] Ama gönüllülerin askeri potansiyelinin, özellikle de Venedik ya da Ancona'da titizlikle elden geçirildikten sonra, neden 1456'daki Alman askerlerden daha düşük olduğunu anlamak güçtür. İkisinde de ortak olan, değerlerini kanıtlama şansının verilmemiş olmasıdır. Bu, Pius'un Mantova yaklaşımının mantığını doğrular: esas olarak, üzerinde anlaşmaya varılmış bir kota sistemi uyarınca bir araya gelmiş olan profesyonellere ilham verici bir destek olarak *crucesignati* grupları. Kuşkusuz üzerinde anlaşmaya varılması gereken önemli strateji ve konuşlanma sorunları olacaktı, ama en azından seferberlik sisteminin daha kusursuz bir şekilde işleyeceğini ummak için nedenler de vardı.

Pius'un hayal kırıklığına uğramış gönüllülerinin evlerine doğru zahmetli yürüyüşleri, on yıl önce Capistrano tarafından başlatılan vaaz ve askere alma güzergâhının sonunu getirdi. Her ne kadar karakter olarak parçalı olsa da, bunun kökeninde Konstantinopolis'in düşüşüne ve II. Mehmed'in bunu izleyen kazançlarına karşı verilen ortak bir yanıt vardı. Çapı gibi öneminin de nadiren hakkı teslim edilmiştir; çünkü bu, on ikinci ve on üçüncü yüzyılların Kutsal Topraklar hedefli haçlı seferleriyle kıyaslanması gereken, kitlesel bir girişimdi. 1456'da Capistrano'nun yanında savaşanlar, savaşmadan Almanya'ya dönen gönüllüler, 1458 ve 1464'te haçı eline alan, Macaristan ve ona bağlı topraklardan gelen insanlar ve 1463-4'te Pius'a eşlik etmeye gönüllü olanlar bir araya getirildiğinde, kuşkusuz on binlerce gönüllüden söz edilmektedir, buna tabii ki onların mali destekçileri de eklenmelidir. Aileleri de hesaba katıldığında, sayısız Avrupalının yaşamı, atalarının deneyimlerinden farklı olmayacak bir şekilde haçlı seferleri tarafından derinden etkilenmiştir. Bunun, dönemin yazılı tarihi üzerinde neden bu kadar az et-

[156] Alberto Guglielmotti, *Storia della marina pontificia*, cilt 2 (Roma, 1886), 335.

kisinin olduğunu sormak gerekir. Yanıt muhtemelen çift katlıdır. Birincisi olayların çapı, büyük ölçüde yer aldıkları zaman diliminin genişliği ve söz konusu olan coğrafyanın yaygınlığı tarafından gizlenmiştir. İkincisi genelde bakıldığında verilen yanıt her ne kadar etkileyici olsa da, çağdaşları bunu Hıristiyanlığın önündeki görev açısından yetersiz olarak algılamıştı. Dolayısıyla, egemen kayıtsızlık, hayal kırıklığı ve başarısızlık *topos*'larının gölgesinde kalmıştır. Ama verilen yanıt gösteriyor ki, Katolik Avrupa halkının büyük bir bölümü gene de kişisel hizmet çağrısına yanıt vermişti, ama sorun, yetke sahiplerinin onları, hizmetlerinin etkili bir şekilde çalışması için gerekli imkânlarla donatamamış olmasıydı.

Bu dönemde, haçı eline alacak gönüllülerden oluşacak bir ordu toplanması yolunda bir öneri daha olmuş ve bu da 1502 baharında Pérault tarafından gerçekleştirilmişti. 1456 ve 1463-4'tekilerin de ötesinde, bu bir ehveni-şer projesiydi. Capistrano ve II. Pius, haçlı seferi vaazlarının bir yanda imparatorluk ve Macar seferberliği, diğer yanda da tüm *respublica christiana*'nın seferberliği bağlamında yardımcı bir unsur olarak işlev görmesini tercih ederlerdi. O zamana kadar, Pérault umudunu Maximilian'ın, Berthold von Henneberg ve *Reichsregiment*'in gözetimi altında en azından yükümlülükleri ve vaatleri doğrultusunda hareket etmesine bağlamıştı. Endüljans vaazları işte bu temelde onu etkileyen mali sonuçlar elde etmeye başlamıştı bile ama ne yazık ki, bu aynı zamanda Maximilian'ın da dikkatini çekmişti. Mayıs 1502'de, Maximilian'ın herhangi askeri bir şey örgütlenmeden ödemeleri onaylaması yolundaki ağır baskısı altında kalmıştı. 1502 Ocağında, Maximilian *Reichstag*'a (İmparatorluk dieti) herhangi bir atıfta bulunmadan Türklere karşı bir silah başı çağrısı yaptı. Ordu 1 Haziran'da toplanacaktı, bu zaman çizelgesi, 1460'daki *Ecclesiam Christi*'ninkine yakın bir gerçekçilik yoksunluğundaydı. Ama bu, onun Pérault üzerindeki baskıyı arttırmasını sağladı. Kıstırılan ve paniğe kapılan papalık temsilcisi, kendisinin gönüllülerden oluşan bir haçlı ordusu toplayacağı bir eylem planıyla ortaya çıktı.

Vaazlarına ve kulis faaliyetlerine verilen yanıtla onu gerçekten etkilemiş görünen bir kent olan Köln'den yazıyordu. Yeni Capistrano olacağını ilan etti. "Adı geçen temsilci, tam da keşiş Ioannes Capistrano'nun yaptığı gibi, 40.000 ya da 50.000 savaşçıdan oluşan bir ordu yaratabilecekti" ve bunu, endüljans gelirlerinin hiçbirini kullanmadan başaracaktı. Köln kent yetkilileri, Maximilian'ın Fransa'yla barış imzalayıp Venedik ve Macaristan'la ittifak halinde Türklere karşı hareket geçerse, bir yıllığına 500 silahlı adam sağlamayı taahhüt etmişti bile. Kentin soylu ya da avam, hanımları, tüccarları ve kilise adamları tarafından bireysel taahhütler de olmuştu; bir dul hanım altı savaşçı sözü vermişti, diğerleri de iki ya da üç, toplam yaklaşık 1.000 kişiyi buluyordu.[157] Böylece yalnızca Köln savaşa 1.500 adam gönderecekti ve gerçek eylem umudu olursa ("eğer bir haçlı seferi gerçekten başlarsa"), bu eğilim başka yerlerde de tekrarlanacaktı. Pérault şahsen tüm Almanya'da "haça katılmak" vaazları verecekti.[158]

1493 Aralığında Pérault'nun karakteri üzerine yazdığı büyüleyici değerlendirmede, Venedik elçisi Pérault'nun haçlı seferi konusundaki iyi niyetinin sorgulanamayacağı, ama "diğer konularda bu kadar büyük bir işe uygun olmadığı" yorumunda bulunmuştu.[159] Diğer bir deyişle, bir haçlı seferini gerçekleştirmek için gerekli olan diplomatik beceriden yoksundu.[160] 1502 önerisi bunu destekler özellikte midir? Hem evet, hem de hayır. Pérault'nun Almanların bağlılığı konusundaki iyiimserliği kuşkusuz safçaydı ve görevine olan aşırı bağlılığından kaynaklanıyordu. Herkes gibi onun da mesajlarını dinleyici kitlesine göre ayarladığını anımsamak önemlidir. 1501 Temmuzunda *Reichsregiment*'e yazarken, sıradan insanların yardım etmeye hazır olduğunu ve yalnızca seçkinlerin önder-

---

157 *Crucesignati* 1456'da kadınlar tarafından da finanse edilmişti: *Codex diplomaticus*, 471, no 333.

158 Mehring, 'Peraudi', 398-401, no 6.

159 '. . . la reverendissima Signoria Sua, la qual per dispositione et bona volonta, credemo sij ben dotata. Ma dubitemo, che le altre parte non siano per corrisponder ben a tanta imprexa': *AR*, no 236.

160 Karş. a.g.e. no 332,Pérault'yu aklına geleni söylemekle suçlar.

liğine gereksinim duyduğunu yazmıştı.[161] Diğer yandan, muhtemelen aynı zamanlarda İsviçrelilere yazdığı bir mektupta, Maximilian ve prenslerin Türkler savaşmak için yanıp tutuştuğunu söylüyordu.[162] Genelde, Almanlara bir haçlı seferi örgütleme potansiyeli atfettiği söylenebilir; alışıldık övgücülükle, Almanya'nın birleşmesi durumunda Türkleri tek başına alt edebileceğini yazmıştı.[163] Bu bir yana, bu olağanüstü planı umutsuzluktan başka bir şeye bağlamak zordur, çünkü alternatifi olan toplanan parayı Maximilian'a teslim etme fikri onun için lanetlenmekten beterdi. Bu yüzden, 1502 önerisi onun kaçış planıydı ve bu açıdan, avantajı Pérault'nun önerdiği zaman çizelgesindeydi. Bu alışılmadık türden ordunun yılın ortasında bir araya getirilemeyeceği düşünüldüğünde, sefer 1503'e kadar bekleyecekti. O zamana kadar, Maximilian'la *Reichsregiment* arasındaki anlaşma da dâhil olmak üzere her şey yerli yerine oturmuş olacaktı. Pérault'yu teşvik eden, Maximilian'ın planını Haziran toplantısı için öldürmekti, çünkü bunun tamamıyla seçilmiş imparatorun paranın devri konusunda ilave baskı sağlama arzusuna dayandığından kuşkulanıyordu. 1503'te, ilk yılın hizmeti için endüljans paralarına ihtiyaç duymadan haçlı seferinin gerçekleşeceği güvencesini sunarak, Pérault Maximilian'ı, onun Ocaktaki silah başı çağrısıyla kendisini engellemeye çalışması kadar akıllıca bir planla engellemeyi düşünüyordu.

Dolayısıyla Pérault'nun Alman gönüllü hizmeti için 1502 çağrısı taktik bir hamle gibi gözüküyordu ve onun Maximilian'la sürdürdüğü kedi-fare oyununda hiç de kötü bir hamle değildi. Bu gönüllü hizmetin, onun 1504'teki polemik broşürlerinden birindeki çekici başlığı ödünç alırsak, "iyi bir haçlı seferi yapmanın yollarından biri" olmadığı anlamına

---

161 Kraus, *Reichsregiment*, 226-35, 231 (= *AR*, no 15504). Metin neredeyse bir manifestodur ve (s. 234) temsilcinin orduya eşlik etme kararlılığına bir atıf da içerir.

162 *AR*, no 15505.

163 Mehring, 'Peraudi', 385.

gelmez.[164] Onun endüljans paralarının hileli yollardan kullanılmasını önleme planı, parayı "yeterli ve uygun bir ücret" karşılığında bir haçlı seferinde yer almayı kabul etmiş yerel ya da bölgesel ücretli askerlere ademi merkeziyetçi bir şekilde dağıtmaktan geçiyordu.[165] Örneğin 1502 Aralığında, Pérault Utrecht din çevrelerine, Kutlama için vaazlar sonucu toplanan paraların, "İsa'nın vahşi düşmanına karşı bir sefer gerçekten (*realiter*) harekete geçene kadar" ellerinde tutmaları gerektiğini yazdı; kardinal umuyordu ki, daha sonra bunu "kendi elleriyle, İsa'nın... savaşa giden askerlerine dağıtacaklardı."[166] Bu fikir, Maximilian muadilinden daha sağlamdı: onun 1503 projesi, kendi Aziz George Cemiyetine gönüllü hizmet sağlamaya dayanıyordu. İyi Philippe'in Burgonya'sının durumunda gördüğümüz gibi, yerel düzeyde örgütlenip ödüllendirilen, haçlı seferi endüljansları karşılığı gönüllü hizmet, özellikle de kentsel ortamlarda, karına bir askere alma programının bir veçhesi olarak işleyebilirdi. Pérault'nun Utrecht'te yapılacağını düşündükleri, 1464'te Gent'te yapılmış olduğunu gördüklerimizden farklı olmayacaktı. Ama Pérault'nun 1502'de herhalde yaptığı gibi, bunun programın çekirdeğini ya da omurgasını oluşturmasını beklemek pratik değildi. Karakter olarak federalist ya da ademi merkeziyetçi de olsa, bir tür kapsayıcı yapının var olması gerekiyordu. Pérault'nun meslektaşı ve taraftarı Stefano Taleazzi bunu görüyordu: 1500'de, *crucesignati*'ye kapımız açık, diyordu, ama ordunun kritik kitlesi (*robur*'u) profesyonel savaşçılardan oluşmalıydı ve bu da sürdürülen bir örgütlenme gerektiriyordu.[167] 1507'de Pérault'nun karşısındaki açmaz, özünde eylemlerini tekrarlayabileceğini iddia ettiği adamlarınkiyle aynıydı: V. Ladislaus yönetimindeki Macaristan gibi, Kutsal Roma İmparartorluğu da işlevsiz bir siyasal bütündü.[168]

---

164 *De modo fi ende bone cruciate*: a.g.e. 382.

165 A.g.e. 385.

166 *Codex documentorum*, 425, no 293.

167 Feliciangeli, 'Le proposte', 55 ve aynı zamanda, bkz. 51-2.

168 Macaristan'da eğilim 1514'te yinelendi, ama 1456'ya göre çok daha trajik sonuçlarla: Housley, 'Crusading as Social Revolt', *passim*.

4.4 HAÇLI SEFERİ VERGİLENDİRMELERİ VE MALİ KAYNAK KITLIĞI

Denizciler gibi uzmanlık gerektiren dallar dâhil savaşçıların en azından bir kısmını temin etmenin bir aracı olarak gönüllü hizmete yönelme yolundaki bu süregiden eğilime,[169] girişimin mali desteğini oluşturmak üzere genel vergilendirme propagandası yapan bir eğilim eşlik ediyordu. İlk bakışta, bu eğilim gönüllülükle çelişir gibidir, ama papalık *curia*'sının kişisel ya da mali katkıyı kabule hazır olması açısından, uygulamada onu tamamlar. Mantova'nın hemen ardından, II. Pius'un yaklaşımı laik bağışçıların tam endüljans elde edebilmek için vergilendirilebilir katkılarının yanında belli bir miktar ödemeleri doğrultusundaydı.[170] Ama olayların baskısı karşısında, bu duruş yumuşadı ve 1464 hazırlıklarının doruğunda, Papa seküler bir gücün tek seferlik bir ödemesinin bütün tebaasına, haçlı seferi için kişisel olarak hiçbir şey ödememiş olsalar da, tam endüljans sağlayacağını buyurdu.[171] Böylesi zorunlu katkıyı destekleyen düşünce, V. Nicolaus'un emirnamesi *Etsi ecclesia Christi*'deki (Eylül 1453), haçlı seferi tüm Hıristiyanları etkilediğine göre, kurtuluşlarının da bunu desteklemeye bağlı olduğu yolundaki ifadesine dayanır. Göreceğimiz gibi, bu Yahudiler için de bir yükümlülük olarak görülecekti bu da, bir Yahudi'nin onlara uygun görülen yirmide bir yerine kendisi ya da vekilini göndermek istemesi durumunda Kilisenin ne yapacağı konusunda zor bir soruyu akla getirir. *Curia*'yı zorunlu ödemeyi benimsemeye iten, kuşkusuz haçlı seferinin mali yüküydü, Calixtus bunu, *Etsi ecclesia Christi*'yi 1455 Mayısında ekler ve değişikliklerle yeniden yayınladığında çok güzel ortaya koyar: Papa'nın dediğine göre, yükleri o kadar eziciydi ki, bunu taşımak neredeyse olanaksızdı. İdeolojik açıdan, fikir

---

169 *Ungedruckte Akten*, 241, no 170 (Siena). A.g.e. 279, no 184 da Floransa konusunda benzer önermeler içerir

170 *Sacrorum conciliorum*, 32.265 (*Adversus impiam*).

171 Piccolomini, *Opera omnia*, 864-5, özellikle 391, aynı zamanda *BF* içinde, NS2.631-2, no 1220.

papalığın *magisterium*, yani ruhları kurtarma sorumluluğundan kaynaklanıyordu. Bu, vergilendirmeyi, İsa'nın vekillerinin onların iktisadi ve yasal yaşamlarına müdahale etme iddialarını Hıristiyanlara anımsatan Kutsal Perşembe emirnamesi *In coena domini*'de her yıl yinelenen önlemler paketiyle yakın akraba yapıyordu.[172] Askerlikle ilgili malzemelerde Hıristiyan olmayanlarla ticaret üzerindeki normatif yasağı Hristiyanları, planlanan bir seferle ilişkili olarak tam ticaret yasağına hazırlıyordu.[173] Dinsel programlarla ortak olarak, *In coena domini* haçlı seferi mesajının her şeyi kapsayıcı olduğunu anımsatmaya yarıyordu.

Papalık *curia*'sının benimsediği vergilendirme projesinin, basit olmak gibi bir erdemi vardı: dinsel kurumlardan ondalık, Yahudilerden yirmilik, laiklerden de otuzluk olarak her durumda bireysel devletlerin sınırları içinde toplanacak, bu devletlerin yöneticileri daha sonra parayı ücretli askerlere ödemede ve çeşitli gereksinimlerini karşılamada kullanacaktı.[174] İşin içindeki pazarlıkların en ayrıntılı bir şekilde Mantova kongresinden arta kalan kanıtlarda görülebileceğine dikkat çekmiştik. Mantova'da bu fonlarla kullanılmaları gereken harcamalar arasındaki ilişki, özellikle de söz konusu olan eksiklikler konusunda lafını esirgemeyen Venedikliler tarafından öne çıkartılmıştı: bir ara, Türklere karşı savaşta kendi yıllık masraflarının 810.000 dukaya eriştiğini tahmin etmişlerdi, buna karşılık gelirleri, 22.000 (ondalık), 5.000 (yirmilik) ve 60.000 (otuzluk) olmuştu. Bu on katına yaklaşan tutarsızlık çapraz mali desteği işaret ediyordu, yani askeri harcama yapmayan güçlerin paralarının harcama yapanlara aktarılmasını. Venedikliler Mantova'da özellikle İtalyan olmayanların İtalyanların harcamalarına yardım

---

172 *DS*, 385-7, no 1243, 394-8, no 1252.

173 Bkz., Norman Housley, 'Crusading and Interreligious Contacts in the Eastern Mediterranean: The Religious, Diplomatic and Juridical Frameworks', konferans tutanakları, *Slavery and the Slave Trade in the Eastern Mediterranean 11th to 15th Centuries* içinde, yayınlanacak.

174 Picotti, *La dieta*, 424, no 17, II. Pius'un temel düşüncesini açıkça yansıtır.

etmeleri gerektiğini öne sürdüler.[175] Ne Pius ne de ardılları prensipte böyle bir çapraz desteklemeye karşı değildi, ama uygulamada doğan sorunlar, bir koalisyonun yasal yapısı dışında bunu olanaksız hale getiriyordu. Bu yapı gerçekleştirilemezse, evrensel yükümlülüğün yanında âdemimerkeziyetçi mali yönetim, Avrupa siyasal yaşamının gerçeklikleri de kabul edildiğinde, kayırmacılık ve sahtecilik kuşkularından kaçınmanın açıkça tek yoluydu. 1463'te, Jiri Podebrad ve Antoine Marini sekülerleşmiş haçlı seferi programlarına dâhil ederek, II. Pius'un yaklaşımına dolaylı haraç ödediler; bunun akla getirdiği federalizm, kimi açılardan, programın merkezinde yer alır.[176] 1490'da, ulus-temelli katkılar fikri VIII. Innocentius'un Roma Kongresi tartışmalarında verili gerçek haline gelmişti.[177] On yıl sonra, Taleazzi para toplama mekanizmalarının (vergiler, bağışlar, endüljanslar, muafiyetler, vs) altta yatan adalet ve hesap verilebilirlik ilkelerinden çok daha önemsiz olduğunu söyleyerek, meselenin özüne girmişti; insanlar bu ilkelere saygı gösterildiğini görürse, kendilerine en uygun gelecek yoldan katkıda bulunurdu.[178]

Tahsilat açısından, üç vergi tabanının her biri kendine özgü sorunlara sahipti. Kimi açılardan, en doğrudan olanı ruhban sınıfının ondalığıydı, arkasında iki yüzyıllık bir tarih vardı ve haçlı seferinin Kilisenin birincil kaygısı olduğu gibi sağlam bir gerekçeye dayanıyordu.[179] 1500 dolaylarında, Venedikliler tüm Hıristiyanlıkta toplanması durumunda, ondalıkların 500.000 ile 600.000 duka arası tutacağını tahmin ediyorlardı, bu da Macaristan *antemurale*'yi savunacak faal bir orduyu toplayıp beslemeye yeterliydi. Ama ifade ettikleri gibi, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi en zengin toprakların böyle bir kaynak aktarımına izin vermeleri söz konusu

---

175 A.g.e. 467-70, no 390, 468-9.

176 'Tractatus pacis', para. 15, 77, İngilizce çev. 89; ve 1464'te benimsenen model için bkz., *Memoires*, 428.

177 Sigismondo de' Conti, *Le storie*, 2.424-36, *appendice*, no 14-16.

178 Feliciangeli, 'Le proposte', 47.

179 Weber, *Lutter*, 3.2.1.

değildi.[180] Böylesi büyük çaplı para transferleri söz konusu edildiğinde, bağlam genellikle hüsnükuruntudan ibaret kalıyordu. 1500'de, Taleazzi İtalyan devletlerinden toplanacak kotalardan oluşacak bir milyon altının üzerinde etkileyici bir haçlı seferi hazinesi hayal etmişti, ama bu geçmişte birçok devletin ödemeyi kabul ettiği bireysel rakamların çok üzerinde paralardan oluşuyordu (zaten uygulamada hiçbir şey ödememişlerdi).[181] 1493'te Macaristan kralı Vladislav'ın Maximilian'la kendisinin kendi hanedan toprakları dışından kaynaklanan tüm haçlı seferi fonlarını 50-50 paylaşmaları gerektiği (bu örneğin imparatorluğun katkısının büyük bölümünü bölüşecekleri anlamına geliyordu) önerisinin arkasında kuşkusuz diplomatik manevralar yatıyordu.[182] Maximilian'ın yedi yıl sonraki, XII. Louis'nin Milano'yu bir imparatorluk bağlısı olarak tutması karşılığında Türklerle savaşa muazzam bir katkının yanında, Fransa'daki tüm haçlı seferi vaazlarının gelirlerini vermesi önerisi de daha az pişkince değildi.[183] *Curia*'nın birlikte yaşamak zorunda olduğu gerçeklik III. Calixtus tarafından 1457 Nisanında Roberto Caracciolo'ya Milano düklüğündeki ondalık ve haçlı seferi vaazları üzerine yazdığı mektupta açıkça ifade edilmişti. Sforza ondalığın toplanmasından hoşnut değildi, çünkü ihraç edileceğinden korkuyordu. Caracciolo ona güvence vermeliydi:

> Haçlı seferi hakkında vaazlar verilmeli ve ondalık da toplanmalıdır; toplananlara ne yapıldığına gelince, dükün şikâyet etmesine gerek bırakmayacak önlemler almalıyız. Tanrı bizi haçlı seferi tahsilatlarının bir kısmına el koymaktan korusun, ama her yerde olduğu gibi, dağıtımını bizim denetlememiz doğaldır. Böylece bu konuda, dükün vazedilmesi her şeyden öncelikli olan saygınlığı korunacaktır.[184]

---

180 Girolamo Priuli, *I diarii*, der. A. Segre, RISNS 24/3, vol. 1, 317 (= *AR*, no 14161). Bu rakamlar farazi görünmektedir.

181 Feliciangeli, 'Le proposte', 62.

182 *AR*, no 141: Vladislav kendi topraklarından 'paucas vel potius nullas pecunias' bekleyebileceğini iddia etmişti.

183 A.g.e. no 11250.

184 *BF*, NS2.151, no 288.

Calixtus ve ardılları, haçlı seferi etkinliğinin böylesi uzlaşmalar ve zevahiri kurtarma formüllerinden oluşan bir mozaikten parça parça inşa edildiği bir siyaset dünyasında yaşıyordu. Ruhban sınıfı bunun çok iyi farkındaydı ve kendi hükümdarlarının kayıtsızlığının ya da etkin düşmanlığının arkasına sığınıyordu; papalık temsilcileri bile böylesi çözülemez sorunlarla uğraşmaktan kaçınıyordu. Papaların bütün yapabildiği, öncellerinin fermanlarını yeniden yayınlamak ve prensleri Tanrının gazabıyla tehdit etmekti.[185] II. Pius zamanında Almanya'da yüksek ruhban mensupları açıkça saldırıya geçmişti. Ateşli sözcüleri (Pius'un günah keçisi) Gregor Heimburg'la yalnızca ondalığı reddetmekle kalmadılar, direnişlerini Roma'nın taleplerine karşı, açıkça konsilci bir biçime bürünen daha geniş bir direniş stratejisine dönüştürdüler.[186] Konsilcilik papalığın taleplerine ruhban sınıfının direnişini seferber etme potansiyelini koruduğundan, haçlı seferlerinin vergi tabanı için ciddi bir tehdit oluşturuyordu; konsilcilik karşıtı fermanların haçlı seferi fermanlarıyla el ele ilerlemesinin nedenlerinden biri de buydu.

Sonuçta, bir zamanlar haçlı seferlerinin finansmanının omurgasını oluşturan ondalıklar esas olarak yardımcı bir role indi. VI. Alexander'in 1500'de "*respublica Christiana*'nın ve ortodoks inancın acil ihtiyacı nedeniyle" üç yıllık bir ondalık buyurması gibi, bütün önemli haçlı seferi programlarında tekrarlandı.[187] Ama o anda Papalar gibi hükümdarlar da ondalığı verili kabul edip ötesine bakmaya başlamışlardı. 1498-1500'de, papalık *curia*'sı, Almanya'nın haçlı seferi lehine *annatae*'lere (yerleşik bir papalık gelir kaynağı) el koymaya girişmesiyle yetinmek zorunda kaldı.[188] Manastırlar

185 *Opera inedita*, 141-2, no 69, 144.

186 Heimburg için, bkz., *LdM*, 4.1682-3.

187 Burchard, *Liber*, 2.220-4 (= *AR*, no 13934, 14158), aynı zamanda, bkz., Burchard, *Liber*, 2.226-30, Kardinallerden hizmetli personele, curia'nın vergilendirilebilir geliri.

188 L. Pellisier, der., 'Documents sur la première année du règne de Louis XII tirés des Archives de Milan', *Bulletin historique et philologique du Comité des trauvaux historiques et scientifiques*, (1890), 47-124, no 53, 98-9 (= *AR*, no 8962); a.g.e. no 6584, 14407, 14727.

dizginlenmemiş gelir kaynakları olarak görülüyordu. Haçlı seferi emirnamelerinin çoğunluğu, cemaatlerin asker göndermekle endüljanslardan yararlanacakları yolunda koşullar içeriyordu: örnek olarak, *Ezechielis prophetae* on kişilik bir dindar grubunun bir asker gönderebilmesini öngörüyordu. Bu *curia*'nın, ("hangi meslekten olurlarsa olsunlar, her yaştan ve cinsiyetten") tüm Hıristiyanların haçlı seferinin ödüllerinden yararlanma şansına sahip olmaları gerektiği yolundaki politikasıyla uyum halindeydi.[189] Karakteristik olarak, bu fırsatın bir yükümlülüğe dönüştürülmesi yolunda öneriler ortaya atılmaya başladı. 1470'lerin başlarında sıradışı bir manastır seferberliği planı tezgâhlanmaya başladı[190] ve 1498 Freiburg dietinde tüm manastırların asker göndermeleri ve keşişlerin bunlar için dua etmeleri önerildi.[191] Dietlerde hep olduğu gibi, haçlı seferi düşüncelerinin din adamı karşıtı ya da papalık karşıtı duyguların oluşmasına neden olması tehlikesi söz konusuydu.

Yahudilerin yirmiliklerine gelince, tahsilat konusunda bilgi bölük pörçüktür ve esas ilginçliği, arkasında yatan mantıktadır. Destekleyici sav, yarardı: VI. Alexander'in 1500'de belirttiği gibi, Yahudiler Hıristiyanların koruması altında ticaretlerini yürütüp ayrıcalıklarından yararlanıyorlardı, dolayısıyla Hıristiyanlığın savunulmasına katkıda bulunmak zorundaydılar.[192] Buradan, haçlı seferlerinin dinsel bir yükümlülükten kamusal bir yükümlülüğe doğru evrildiği fikrine varmak çekicidir, ancak *curia*'nın *de necessitate salutis* savını öne sürmüş olması bunun önünü keser. Mantık tutarsızdı: müminler inançları dolayısıyla katılmak zorundaydı, Yahudiler de onlar açısından adil olduğu için. Doğrulaması da tam anlamıyla tutarlı değildi. 1473'te, IV. Sixtus

189 *Vetera monumenta Slavorum*, 474-81, aynı zamanda Piccolomini, *Opera omnia* içinde, 914-23, 921. Bunun uygulamada nasıl işleyeceği belirtilmemişti.

190 *Notes et extraits*, 5th ser., 58-62, ama tarihlendirme için, bkz., Setton, *Papacy*, 3.188-9, not 68.

191 *AR*, no 6583.

192 Burchard, *Liber*, 2.224-6 (= *AR*, no 14159).

Türklere karşı genel savunma savını öne sürdü, ama aynı zamanda bunu Yahudilere papalık tarafından sağlanan özgül korumayı da daraltti: Kutsal Kilisenin masraflarına katılmak dolayısıyla minnet ifade etmenin daha odaklanmış bir yolu oluyordu.[193] Önerilen orantısız yük yalnızca pragmatik nedenlerle açıklanabilirdi: Yahudilere sıcak bakmayan III. Calixtus vergisini ondalık olarak belirlemişti, VI. Alexander ise yalnızca herhangi bir sahtecilik ya da vergi kaçakçılığı durumunda yirmiliği ikiye katlama tehdidinde bulunmakla kalmamış, kabahati fark edene ödenmek üzere yüzde dörtlük bir ceza da eklemişti.[194] Bu sevilmeyen dış gruba Hıristiyanlardan daha ağır darbe vurmakta muhtemelen bir tatmin de söz konusuydu. III. Calixtus'un 1456'da belirttiği gibi, tefecilikten kazanılan paraların "kutsal girişimlere aktarılmak üzere" toplanmasından daha uygun bir hedef olamazdı.[195]

Kilit önemdeki vergi kuşkusuz laiklerden toplanan otuzluklardı, bunun miktarı Venediklilerin ve Mantova'nın tahminlerine göre ruhban sınıfından toplanan ondalığın üç katına yakındı. Bu konuda, emsal pek iç açıcı değildi. On üçüncü yüzyılda laik kesimi Kutsal Topraklar ve haçlı seferleri için vergiye bağlama girişimleri sonuçsuz kalmıştı. O zamandan beri buna benzer bir şeye girişilmemişti ve İyi Philippe'in Mantova'daki temsilcisi bunu, "çok yeni bir şey" olarak nitelendirmiş ve Burgonya'da toplanabileceğinden kuşkulu olduğunu ifade etmişti.[196] İtalyan devletlerinin çoğunluğuyla anlaşmayı başardıktan sonra, Pius 1460'da tahsilatlara eğildi[197] ve 1464 baharı, acil papalık masraflarının karşılanabilmesi amacıyla bazı İtalyan kentlerinde verginin, şöyle ya da böyle toplanması için çılgınca çabalarla geçti.[198] Bu hiç de kolay olmadı: Pius, kentten 15.000 duka sız-

193 Weber, *Lutter*, 3.2.3, metin dahil.
194 A.g.y.; Burchard, *Liber*, 2.226.
195 *BF*, NS1.63-5, no 116.
196 Stein, 'Un diplomate', 315.
197 Baldi, *Pio II*, 176.
198 Ayrıntılar için, bkz., Housley, 'Pius II', yayımlanacak.

dırabilmek için Perugialıları mallarına el koymakla tehdit etti.[199] Papanın 1464 Martında Siena'lılara itiraf ettiği gibi, İtalya dışında laiklerin katkısından üstü örtülü bir şekilde vazgeçildi.[200] Projenin genelde başarısız olmasının nedenlerini belirlemek kolaydır. Yeni olmasının yanında, bir haçlı seferinin gerçekleşeceğinden duyulan kuşku da vardı, ama daha da önemlisi, haçlı seferi destekçilerinin, çağdaşlarını programlarının evrensel karakterine ikna etmekte yaşadıkları başarısızlıktır. Açıkça söylemek gerekirse, doğrudan Türk tehdidi altında bulunan herhangi bir devletin halkı, yöneticilerinden buna karşı koymak için gerekli olan vergilendirme önlemlerini harekete geçirmelerini bekliyordu. Bunun sonucunda, papalığın koyduğu otuzluklara en ilginç yankılar, aynı yöneticilerin haçlı seferi fikirlerini benimsemelerinde görülüyordu. 1481 başlarında, Milanolular, belki de 1464'te II. Pius'un aşırı durumda benzer önlemler aldığının farkında olarak, Otranto'nun kurtarılması için toplanacak 30.000 dukanın yüzde ikilik bir gelir vergisi aracılığıyla tahsil edilmesini önerdiler, bu verginin ödenmesi mutlak endüljansla ödüllendirilecekti. IV. Sixtus bunu kabule hevesli değildi, muhtemelen de endüljans piyasasına zarar vereceği için.[201] Ama Kiliseyle devlet arasındaki böylesi etkileşimler için açık arayla en verimli topraklar, Kutsal Roma İmparatorluğuydu.[202] Burada, haçlı seferi ve imparatorluk nedenlerinin bir sentezi 1420'lerde Hus'çu haçlı seferleri için tahsil edilen vergiyi nitelendirmişti.[203] 1453'ün ardından en açıklayıcı örneklerde biri, 1495 Worms dietinde bir imparatorluk vergisi, *Gemeine Pfennig* (Ortak Metelik) yerleştirme yolundaki ihtiraslı girişimdi. Türklere karşı eylem gerekliliği bu diette çok tartışıldı. Osmanlı tehdidine dayanan savlar

199 Piccolomini, *Opera omnia*, 864-5, no 391.

200 *Aeneae Silvii Piccolomini Senensis opera inedita*, 142-4, no 69.

201 Lorenzo de' Medici, *Lettere, V*, 165-6, not 5.

202 Bkz., Isenmann, 'The Holy Roman Empire, özellikle. 264-6.

203 Bu en iyi yaklaşımdır: *The Crusades against Heretics in Bohemia, 1418-1437*, çev. Thomas Fudge (Aldershot, 2002).

ve Türklerin vahşetine atıflar diet sonrasında vergiyi halka "satma" girişimlerinde önemli bir rol oynadı. Ama dietin tartışmaları Fransa'yla olan çatışma tarafından da en azından bunlarla aynı düzeyde şekillendirildi.[204] Verginin gerekçesinde "Hıristiyanlığın düşmanı olan Türkler ve imparatorluğun diğer hasımlarına karşı" eyleme geçme gerekliliğinden söz edildiğinde, söz konusu hasmın kim olduğunu herkes biliyordu. Aynı şey, Türklere ve "Hıristiyanlığa, imparatorluğa ya da ulusa karşı" "diğerlerine" yardımcı olanların sınır dışı edilmeleriyle birlikte mallarının müsadere edilmesi tehdidi için de geçerliydi.[205]

Maximilian ve Alman siyasal seçkinleri 1500'de Augsburg'da Türk karşıtı vergilendirme temasına geri döndüğünde, yaklaşımlarında Avrupa'nın diplomatik sorunlarının gene önemli bir rolü oldu.[206] VI. Alexander'in Fransa'yla yakınlaşmasıyla bağlantılı olarak Papa'nın yakın tarihli haçlı seferi çağrısıyla tetiklenen Maximilian, kapsamlı bir Türk-karşıtı önlemler paketi ilan etti ve bunları dietin kabul ettiği yeni imparatorluk yönetimiyle (*Reichsregiment*) yapısal olarak bütünleştirdi. Türklere ve dolaylı biçimde onlara yardım edenlere (yani Fransızlara) karşı toplanacak askerler ve para hakkında ayrıntılı kararlar alındı. Her 400 cemaat üyesinin bir asker katkıda bulunması yolundaki bir karar,[207] 1454'te Regensburg'daki, otuz kalpten oluşan birimlerin ya bir süvari ya da iki piyade sağlamaları önerisini akla getirir.[208] Ama Regensburg önerileri 1500'de Augsburg'da öneri-

---

204 *Deutsche Reichstagsakten . . . 1495*, *passim*, özellikle. 315-16, 903, 1209-11, 1241-51, 1302-13, 1504-91.

205 *Kaiser und Reich: Verfassungsgeschichte des Heiligen Römischen Reiches Deutscher Nation vom Beginn des 12. Jahrhunderts bis zur Jahre 1806 in Dokumenten*, der. Arno Buschmann, cilt 1, 2. Basım, (Baden-Baden, 1994), 206, no 9, para. 24.

206 Genel olarak, bkz., Heinz Angermeier, 'Der Wormser Reichstag 1495—ein europaisches Ereignis', *Historische Zeitschrift*, 261 (1995), 739-68.

207 *Kaiser und Reich*, 188-94, no 9, 189, 193.

208 *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III., fünfte Abteilung, erste Hälfte 1453-1454*, der. Helmut Weigel ve Henny Gruneisen, Deutsche Reichstagsakten, 19.1 (Göttingen, 1969), 278, para. 3.

len hayli karmaşık planın yanında basitlik timsaliydi. Kimse katkıdan muaf tutulmuyordu: manastırlar gelirleri üzerinden yılda yüzde 2,5, Yahudiler de bir florin vergi ödeyecekler, daha zengin Yahudiler, yoksulların payını karşılayacaktı. Bunu imparatorluğun soylularına dikkat çekici bir çağrı izliyordu:

> Bu takdire şayan Hıristiyan çalışma ve girişiminde, dindar Hıristiyan halkı olarak ve soylu karakterleri gereği, kendilerinin, ülkelerinin, onurlarının, kişilerinin ve mallarının güvenliği ve kurtuluşu için, kâfirlere ve Hıristiyanlığın ve imparatorluğun diğer saldırganlarına karşı güçlerinin yettiğini yapmaya.

En olağanüstü olan, papazların "bu takdire şayan ve Hıristiyan girişime" ek bağış sağlamak üzere halka baskı yapmakla görevlendirilmelerine dair fermandı. Bu amaçla, kiliselere "dindar ve inançlı Hıristiyan halkın özgür iradeleriyle bağışlayacakları paraların konacağı" sandıklar yerleştirilecekti ve bu paralar gelecekteki dietlerin kararları uyarınca yerine ulaştırılacaktı.[209] Metnin yakın zamanlı bir editörü, bu önerileri "ülkeyi kurtarmayı ve imparatorlukla Hıristiyanlığın düşmanlarına direnmeyi amaçlayan haçlı seferi" olarak adlandırmıştı.[210] Bu yalnızca hafif bir abartıydı. Augsburg önerileri, *societas sancti Georgii*'den daha büyük ölçüde, yüzyıllardır papalık *curia*'sının egemenliğinde bulunan ideolojik alana Maximilian'ın en pişkince tecavüzüydü. Bir yıl sonra, bir papalık temsilcisi sandıkları, para toplamak amacıyla kullanarak gerçek bir haçlı seferi için vaazlara başlayınca, fermanlar durumu daha da gerginleştirdi. Kuşkusuz, uygulamada Maximilian'ın fon sağlamayı amaçlayan ayrıntılı önerileri, Alexander'in bir ay önceki ruhban sınıfının ondalığını ve Yahudilerin yırmiliğini canlandırma girişiminden daha gerçekçi değildi. Hem papalık hem de imparatorluk

---

209 *Kaiser und Reich*, 195-214, no 10, 206-11.

210 'Kreuzzug zur Rettung des Vaterlandes und zum Widerstand gegen die Feinde des Reiches und der Christenheit': *AR*, no 10445.

önerileri, büyük ölçüde, kırk yıl önceki gerçekten istekli ama uygulanabiliriliği olmayan girişimler olan programların gölgesi gibiydi.

Vergilendirmenin haçlı seferinin mali gereksinimlerini karşılayamaması, taraftarlarını karışık bir alternatif gelir kaynakları yelpazesine başvurmaya yöneltti. V. Nicolaus'tan başlayarak, *curia* bürokrasisi ve tüm Papalık Devleti kendilerini ücretlerinin onda birinin vergilendirildiği bir durumda buluyorlardı.[211] III. Calixtus, herhalde kısmen de etkilemek amacıyla iç ekonomilere girmek gibi V. Nicolaus'un yanlış öncelikleri olarak gördüklerine sert biçimde tepki göstermişti.[212] En gösterişli olanı, 1461 Nisanında Papalık Devletindeki Tolfa'da renk sabitleyici olarak kullanılan şap madeni bulunması ve bunun satışından elde edilecek gelirin haçlı seferlerine tahsis edilmesiydi. Bu hoş bir sinerji oluşmasına yol açmıştı: 1463'te, II. Pius Müslüman topraklarından şap ithalini *curia* tarafından veto edilen etkinliklerin arasına kattı, böylece Tolfa şapının satışlarını arttırarak, haçlı seferi davasına katkıda bulundu. II. Paulus'un seçim öncesi yemini, şap gelirlerinin haçlı seferlerine tahsisini de içeriyordu,[213] bu önlem, Türklere karşı savaşın hevesli destekçileri olan bir grup kardinalin gözetimi altında bir *depositeria della crociata*'nın oluşturulmasını da içeren daha büyük bir paketin parçasıydı.[214] İroniktir, *curia*'nın fonlama mekanizmasının daha geniş çaplı haçlı seferleri için pekiştirilmesi, tam da bu tür savaşlara en çok adanmış papalıkların sona erdiği bir döneme denk gelmişti. Böylece bugün için bir

---

211 *DS*, 385-7, no 1243 (*Etsi ecclesia Christi*).

212 *AM*, 12.336, çev. Setton, *Papacy*, 2.164. Weber, *Lutter*, 3.2.3, Calixtus'un eylemlerinin göründüğünden daha az teatral olduğuna dikkat çeker, altın ve gümüş sofra takımları bir tür sermaye yedeği olarak değerlendiriliyordu.

213 Ammannati Piccolimini, *Commentarii*, 371.

214 Weber, *Lutter*, 4.2. artık Pius'tan IV. Sixtus'a *depositeria* için kesin kaynaktır. Aynı zamanda bkz., Damian, 'La *Depositeria*'. Yaşına karşın hâlâ yararlı bir kaynak için, bkz., Adolf Gottlob, Aus *der Camera apostolica des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte des päpstlichen Finanzwesens und des endenden Mittelalters* (Innsbruck, 1889).

petrol yatağının bulunmasının eşdeğeri olan şap keşfinin yarattığı fırsat yitirilmiş oldu. Müslüman kaynaklarından şap ithali, yıllık *In coena domini*'nin yayınlanmasının ardından düştü; her halükârda bunun dayatılabilir olup olmadığı da tartışılır. Şap satışı gelirleri 1465'te 57.000 dukayla tavan yaptı ve daha sonra dramatik bir şekilde düştü.[215] 1472'de Bessarion'un ölümünün ardından, IV. Sixtus *depositeria della crociata*'nın işleyişini yavaşlattı ve haçlı seferi etkinliklerini yeniden *camera apostolica*'ya bağladı.[216] Şapın keşfi, herhalde haçlı seferi heveslilerinin karşısındaki en akut sorun olan mali kaynak açığını kapatmakta ekonomilerden ya da makamların satılmasından hatta manastır ordularından daha fazla etkili olmadı; durumda acımasız bir mantık vardı. Çeşitli nedenlerle gönüllü kuvvetler uygulanamaz hale geldiğine göre, haçlı seferlerinin önemli gelirlere sahip olması gerekiyordu. Bu gelirler vergilendirmeyle oluşturulamazlardı. Bu geriye bir tek olasılık bırakıyordu: endüljans yoluyla para toplamak.

---

215 Geraud Poumarede, *Pour en finir avec la croisade: Mythes et realites de la lutte contre les Turcs aux XVIe et XVIIe siècles* (Paris, 2004), 341 ve şap konusunu eksiksiz ele alan bir metin için, bkz., 323-41 destek için, bkz., Weber, *Lutter*, 3.2.4. daha genel olarak, bkz., Jean Delumeau, *L'Alun de Rome XVe-XIXe siècle* (Paris, 1962).

216 Weber, *Lutter*, 4.2.4.

5

İLETİŞİM

Eskiyle yeni arasındaki etkileşim, bu kitabın kalbinde yer alan bir tema ve bu da hiçbir yerde, haçlı seferlerine katkı çağrısının müminlere iletildiği araçlar yelpazesi konusunda olduğu kadar canlı değildir. Halkı haçı ele almaya ikna etmek her zaman için çok yönlü bir süreç olmuştu. Kuşaklar boyunca, haçlı seferi için yerleşik din adamları ve bu iş için görevlendirilen aracıların vaazları komşular, aile ve senyörlerin baskılarıyla desteklenmişti. Israrlı zorlamalar önplanı, geçmiş haçlı seferlerinin metinler, imgeler ve aileyle cemaatin anılarının yanında, dinsel metinlerdeki, kilise ayinlerine katılan çağdaşlardan hiçbirinin kaçınamayacağı kutsal mekânlara yapılan atıflardan oluşan daha geniş bir kültürel onaylama arkaplanının üzerine yerleştiriliyordu. Bu üst üste yığılan ikna demetinin büyük bir bölümü, on beşinci yüzyılda hâlâ kullanıma uygundu: örneğin prenslere lobi yapmak büyük ölçüde parlak ataları taklit etme çağrısına dayanıyordu ve Filistin'le ilgili kutsal metinler de Türklerin oluşturduğu tehlikeler hakkında daha keskin atıflarla destekleniyordu. Geçmişte olduğu gibi, etkili kişilerin durumunda Kilise birebir teşviklerin önemini göz ardı etmiyordu.[1] Ama böylesi geleneksel araçlar, kalpleri ve akılları davaya kazandırmayı hedefleyen yeni yöntemlerle tamamlanıyordu. Bunların birincisi seçkinlerden oluşan ve saraylarda, meclislerde ve dietlerde bir araya gelen dinleyici kitleleri karşısında sistemli bir şekilde hitabetin seferber edilmesiydi. Bu vesilelerin, dinleyicilerin ve hedeflerin hesaba katıldığı taktiksel bir

[1] *AM*, 13.9; *DS*, 400, no 1252.

yönetime tabiydi; titizlikle ayar ediliyordu ve uyarılara bağlı olarak, hatiplerin hedeflerine ulaşmayı umdukları tema, sav ve imgeleri olabildiğince doğrulukla aktarması beklenebilirdi. İkinci yeni yöntem, haçlı seferlerinin ve Türk tehdidinin basılı edebiyatla tanıtılması karakter olarak daha ayrışıktı. Bazı basılı biçimlerde ikna amacı söylevlerde olduğu kadar aşikârdı, ama ticari ürünlerde amaç kadar etki de sıklıkla daha bulanıktı. Her halükarda, çağdaşların kulaklarına ve gözlerine ulaşan Türklerle ve haçlı seferleriyle ilgili malzemenin hacmi muazzamdı. F. M. Powicke'nin on üçüncü yüzyıl Avrupalıları ve Kutsal Topraklar'ın geri alınması konusundaki ünlü gözlemini uyarlarsak, güvenli biçimde söyleyebiliriz ki, geç on beşinci yüzyıldaki ardılları için, haçlı seferi çağrısı hâlâ "teneffüs ettikleri havadan ayrılamazdı. Ne kadar umursamaz ve kuşkucu olsalar da, etkisinden kurtulamazlardı."[2]

5.1 FRANSİSKEN KURALCILAR VE VAİZLİK: KATILIMIN MODELİ

Papalığın haçlı seferi vaazları için Fransiskenlere, en çok da Kuralcılara güvenmiş olduğu genel kabul görmüştür ve açıklaması da zor olmaz.[3] Başlangıcı 1453'ten öncedir, örneğin IV. Eugenius 1443'te San Bernardino da Siena'yı *curia*'nın deniz harcamalarını karşılamak amacıyla haçlı seferiyle ilgili çeşitli gelirleri toplamakla görevlendirmiştir.[4] Giovanni da Capistrano'nun 1440'ta Bernardino'ya dillendirdiği bir şikâyete göre, bu daha geniş bir eğilimin parçasıydı: "Nerede

---

2 Maurice Powicke, *The Thirteenth Century 1216-1307*, The Oxford History of England, 4, 2. basım (Oxford, 1962), 80.

3 Adlarla birlikte yararlı bir özet için, bkz., Alberto Ghinato, 'La predicazione francescana nella vita religiosa e sociale del Quattrocento', *Picenum seraphicum*, 10 (1973), 24-98, 78-9.

4 Benvenuto Bughetti, der., 'Documenta inedita de S. Bernardino Senensi O.F.M. (1430-1445)', *Archivum Franciscanum historicum*, 29 (1936), 478-500, 493-7. Genelde bkz., P. De Guasconibus, 'S. Bernardino predicatore delle indulgenze per la crociata', *Bolletino senese di storia patria*, 2 (1895), 130-6.

zor ya da tehlikeli bir iş olsa, *Curia* derhal *Fratres Minores*'i* düşünüyor... Evet, biz Küçük Biraderleriz, mezbahaya gidecek koyunlar."[5] Diğer dilenci tarikatlar bu iddiaya karşı çıkabilirdi (Örneğin Dominikenler önemli haçlı seferi vaazlarıyla övünüyordu), ama bunda gerçek payı da vardı. 1458 Eylülünde İoannes Bessarion'u Tarikatın koruyucu kardinali olarak ataması kısmen de haçlı seferi yolundaki ortak taahhütlere dayanan II. Pius, 1463 Kasımında Giacomo della Marca'ya yazdığı görevlendirme mektubunda, Giacomo ve diğer Kuralcıların göreve "hazır ve uygun" olduğunu belirtmişti.[6] Bunun uygulamada ne anlama geldiğinin daha ayrıntılı bir açıklaması için, Capistrano'nun 29 Temmuz 1455'te III. Calixtus'a yazdığı mektuba dönmemiz gerekir: Capistrano'nun iyi haçlı seferi vaizlerinden beklediği özellikler, heves, saygıdeğer davranışlar, sağlam inançlar, kanıtlanmış iyi vaaz yeteneği ve hırs dâhil dünyevi bozukluklardan uzak durmaydı; yalnızca Tanrı'nın onur ve şanıyla ruhların kurtuluşunu hedeflemeliydiler; Katolik gerçek ve inancı savunurken ölümü göze almalıydılar.[7] Buradaki alt metin, Capistrano'nun kendisinin de dâhil olduğu Kuralcılığın tarife en iyi uyan grup olduğuydu ve iki yıl sonra yazdığı bir mektupta, Calixtus da Tanrı'nın sözlerinin tohumlarını kimsenin dilenci tarikatlardan daha iyi ekemediğini kabul ediyordu.[8] Tek tek keşişler haçlı seferi davasına Capistrano'nun olduğu kadar adanmış olmasalar da, normalde itaat gerekçesiyle ya da kınama tehdidi[9] karşısında vazetmelerine güvenilebilirdi ve Tarikat bir bütün olarak onlara dinsel ya da seküler diğer din adamla-

---

* *Fratres Minores*: Fransiskenlerin üç tarikatından birincisinin üç bağımsız kolundan biri. Kuralcılar (*Observantes*) olarak da bilinirler –çn.

5 John Moorman, *A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517* (Oxford, 1968), 469, Hofer'i aktarır, *Kapistran*, 2.226-7.

6 *AM*, 13.308.

7 A.g.e. 12.285-7.

8 *Bullarium Franciscanum, Supplementum*, der. Caesar Cenci, cilt 1, (Roma, 2002), 622-3, no 1307.

9 Kınama tehdidi için, bkz., Ludwig Mohler, der., 'Bessarions Instruktion fur die Kreuzzugspredigt in Venedig (1463)', *Romische Quartalschrift*, 35 (1927), 337-49, 338.

rı karşısında bir avantaj sağlayan canlı bir popülerliğe sahipti. Vaazların Kuralcılık için kimi sorunlar doğurduğunu ve Marco de Bologna'nın da Capistrano'ya yeteri kadar vaiz bulmanın bile zor olduğu yolunda yakındığını göreceğiz;[10] ama önderleri muhtemelen görevden kaçınmanın akıllıca olmadığına, çünkü reddetmelerinin *curia*'nın Manastırcılara (*Conventuales*)* daha sıcak bakmasına neden olacağına karar vermişti. Bu, Kasım 1463'te Giacomo Ammannati Piccolomini'nin, Giacomo della Marca'ya yönelttiği, keşişin İsa'nın kanının kutsallığı üzerine ortodoksluğunun soruşturulmasının askıya alınmış olmasına karşın, Perugia'da haçlı seferi vaazlarının başarılı olmasının kendi yararına olacağı yolunda güçlü imasının toplu bir sürümüydü.[11] Mariano da Firenze tarafından "Kuralcılığın dört sütunu" olarak nitelendirilen adamların hepsinin Türklere karşı haçlı seferi vaazı vermiş olmaları dikkate değer.[12]

Bu papazlık gücü ve Tarikatlar arası politika karışımı, Mátyás Corvin'in 1480'lerin başlarında IV. Sixtus'a yazdığı bir mektupta yakınsamıştı. Kral yakındaki bir genel dini mecliste, Kuralcıların Manastırcıların saldırısına uğrayacağına dair bir söylentiden endişelenmişti. Bu, Kuralcıların kıskanılası ve toplumsal açıdan geniş tabanlı saygınlıklarının olduğu Macaristan'da hiç de hoş karşılanmayacaktı. Kuralcılara yapılacak bir saldırı, diyordu kral, skandala ve ayaklanmaya neden olacaktı. Mátyás'ın, günah çıkarttığı ve olayı tartışmak üzere Sixtus'a gönderdiği, tarikatın Macaristan'daki genel başkanı Gabriel de Paly'nin talimatıyla bunla-

---

10 Hofer, *Kapistran*, 2.318, not 46.

* Manastırcılar: *Conventuales* ya da *Fratres Minorca Conventuales*, Fransiskenlerin, Aziz Francesco'nun koyduğu kurallara uyma konusunda Kuralcılar kadar katı olmayan bir diğer kolu –çn.

11 *AM*, 13.310. tartışma, çarmıha gerilme sırasında kaybedilen kanla ilgiliydi, Giacomo bunun, İsa'nın bedeninden ayrılmasının ardından, kutsiyetinin bir kısmını kaybettiğini düşünüyordu.

12 Aktaran, Moorman, *History*, 377: Bernardino da Siena, Alberto da Sarteano, Giacomo della Marca ve Giovanni da Capistrano'ydu.

rı yazmış olması mümkündü.[13] Ama Sixtus'a aktardığı bağlar gerçekti; 1456'da Capistrano'nun başarısını kolaylaştırmışlardı ve bu başarı da onları güçlendirmişti.[14] 1461 Eylülünde II. Pius'un bahşettiği bir imtiyaz, Macaristan'ın Kuralcılarının vaaz verdiğini, acı çektiğini ve hatta laiklerle birlikte savaştığını Papa'nın kabul ettiğini gösterir: kiliselerinin ve manastırlarının yaklaşık iki düzinesi Türkler tarafından yıkılmıştı ve mensuplarından bazılarının düşmanı öldürme ve yaralama suçuyla aforoz edilmekten affedilmeleri gerekiyordu.[15] Komşu Bosna'da yaşadıkları acılar tabii ki daha fazlaydı.[16] Başka belgeler, Kuralcıların Macaristan'ın savaşçı seçkinleriyle nasıl da iç içe geçtiklerini gösterir. Örneğin 1466 Eylülünde, Papa II. Paulus, bir soyluyu gençliğinde ve Janos Hunyadi'nin bir subayı olarak hizmet sırasında ifa ettiği bir takım kabahatlerden dolayı affetmişti. Tarikata girmiş ve üç ay boyunca düşmana karşı savaşan on iki askeri desteklemişti.[17] Böylesi ön saflarda savaşma yalnızca Macaristan'la kısıtlı da değildi.[18] 1456 Ağustosunda, heves doruğundayken, İtalya'daki Kuralcıların genel başkanı Baptista de Levante, "haçı ele almış olan ya da sonradan alan" mensupların uygunluğunu araştırmak üzere bir müfettiş atamıştı.[19] 1457 Martında, tahsildar Lorenzo da Palermo'ya (kısa süreliğine) toplanan haçlı seferi parasıyla bir kalyon ya da eşdeğeri daha küçük gemiler donatıp, bunlara Calixtus'un diğer savaş gemileriyle birlikte Türklere karşı savaşmak için doğuya eşlik etmek üzere izin verilmişti.[20] Türklere karşı sefere katılan

---

13 *MCH*, 2.260-1, no 209, aynı zamanda, *MKL*, 2.1-2, no 1.

14 Andrić, *Miracles*, 18-22.

15 *BF*, NS2.497-8, no 955.

16 A.g.e. 720-1, no 1437.

17 A.g.e. 689-90, no 1375, aynı zamanda bkz., 447, no 860, s. 447, 810-11, no 1628.

18 *BF*, NS4.881-2, no 2429 (Granada, 1492) ve karş. a.g.e. içindeki ilginç vaka, 878-9, no 2421.

19 *AM*, 12.380-1.

20 BF, NS2.144, no 274; 5 gün sonra, var olan filonun yeteri kadar büyük olduğu ve ek ateş gücüne değil, mali desteğe geresinim duyduğu gerekçesiyle, iptal edildi, a.g.e., 145, no 278.

bir kısım Kuralcının durumuyla uğraşmak, Calixtus'un ardılına kalmıştı.[21] Ve 1464'te, Pius'un Ancona yoluna çıkmasının öncesinde (16 Haziran) hevesin yeniden doruğuna çıkması üzerine, Baptista de Levante'nin ardılı Marco de Bologna, 1456'da ortaya çıkanın aynısı bir uygunluk meselesiyle uğraşmak zorunda kalmıştı.[22]

Dolayısıyla Konstantinopolis'in düşüşünü izleyen onyıllarda V. Nicolaus ve ardıllarının ana vaizler, halka ilişkiler personeli ve tahsildar olarak Kuralcılara dönmüş olmasında belki de hiç kuşku yoktu. Tipik bir örnek olarak, Nicolaus, Matteo da Regio OFM'yi* Sicilya krallığındaki müminleri haçlı seferlerine "şahsen ya da mal varlıklarıyla" katılmaya çağırmakla görevlendirdi.[23] En aydınlatıcı iki şebeke, III. Calixtus ve IV. Sixtus tarafından oluşturulanlardır, kısmen yönetim araçlarının genellikle en görünür olduğu birçok layihalarının şans eseri günümüze kalmasından. Calixtus şebekesini 1455 Temmuzunda, göreve gelmesinden yalnızca birkaç hafta sonra oluşturmaya başlamıştı. Kuşkusuz, daha etkin bir yaklaşım gerekli olmuştu: 1454 Ekiminde Capistrano V. Nicolaus'a, mühürlü özgün metin elinde olmadan ya da Papa'nın neyin yapılmasını istediği konusunda berrak bir fikre sahip olmadan Papa'nın haçlı seferi emirnamesinin kopyalarıyla çalışmak zorunda kalmasından dolayı yakınmıştı.[24] 20 Temmuz 1455'te, Calixtus eski dostu ve müttefiki Capistrano'nun Macaristan görevini yeniledi ve bir hafta sonra da Giacomo della Marca'yı Marca Anconitana'da (Ancona Sınır Boyu), yani Papalık Devletinin Adriyatik vilayetinde çalışmak üzere görevlendirdi.[25] O günle 1456 Ocağı arasın-

---

21 A.g.e., 251, no 503.

22 *AM*, 13.398. Aynı zamanda bkz., *Regestum,* 49, 51, 73; *B. Bernardini Aquilani Chronica fratrum minörüm Observantiae*, der. L. Lemmens (Rome, 1902), 72-5, 78-82, 96-7.

* OFM: *Ordo Fratrum Minorum*, Fransisken Tarikatı mensuplarını gösterir kısaltma –çn.

23 *AM*, 12.204-5.

24 A.g.e., 235-7.

25 *BF*, NS2.28, no 59-60.

da, başka atamalar da oldu: Angelo da Bolsena Toskana'daki San Pedro cemaatinde; Antonio de Montefalcone Perugia'da (uygulamada, muhtemelen Umbria); Bartolomeo da Colle Sabina'da; Roberto Caracciolo Roma'da; Lorenzo da Palermo Napoli krallığında; Ludovico da Vicenza Romagna'da; ve Francesco de Carbonibus.[26] Hepsi Fransisken değildi: örneğin Dominiken Giovanni da Napoli Floransa'da vaaz ve tahsilatla görevlendirilmişti.[27] Calixtus ortamı onların vaazlarına hazırlamak için elinden geleni yaptı. 1456 Haziranında, 150 yıldır haçlı seferi davasını tüm Hıristiyanlıkta normatif din uygulaması içine işlemek için gerçekleştirilen muhtemelen en ihtiraslı girişim olan *Cum hiis superioribus*'u yayınladı.[28] Ertesi Kasımda, Calixtus Belgrad başarısından yararlanmaya kuşandı, savaşı "yalnızca en kötü Türk'e değil, aynı zamanda tüm diğer kâfirlere karşı" yönlendirmek için Papalık Devletinin vilayetlerinde bir dizi yeni atama ve genişleme gerçekleştirdi.[29] 1457 Ocağında, Mariano de Senis'i Dalmaçya (en fazla da Ragusa), Macaristan, Bosna ve Sırbistan'da sonradan uzatmalı ve gergin olacağı ortaya çıkan bir vaaz ve tahsilat görevine atadı.[30] 1457 Martında başka yenilemeler geldi[31] ve Mayısta Giacomo della Marca, Capistrano'nun

---

26 *AM*, 12.375 (Wadding'in 1455 atamaları özeti); 376-7 (Lorenzo da Palermo, Napoli krallığı, Ocak 1456, aynı zamanda, bkz., a.g.e., 377-9); *BF*, NS2.34, no 70 (Angelo da Bolsena, cemaat, Eylül 1455); a.g.e, 45, no 86 (Antonio da Montefalcone, Perugia vs, Eylül 1455); a.g.e. 45, no 87 (Bartolomeo da Colle, Sabina vs, Eylül 1455); a.g.e., 48, no 91, aynı zamanda, S.E. Bastanzio, *Fra Roberto Caracciolo. Predicatore del secolo XV, vescovo di Aquino e Lecce (†1495)* (Isola del Liri, 1947) içinde, 265-6, belge no 21 (Roberto Caracciolo, Roma, Ekim 1455), aynı zamanda bkz., *BF*, NS2.56, no 105, aynı zamanda Bastanzio, *Fra Roberto* içinde, 266-7, belge no 22; *BF*, NS2.58-9, no 109 (Francesco de Carbonibus, 1455); a.g.e., 65, no 117 (Ludovico da Vicenza, Romagna, Ocak 1456).

27 Black, *Accolti*, 244-6.

28 Linder, *Raising Arms*, 118-19, 237-41.

29 *BF*, NS2.119-20, no 217-21.

30 30 *AM*, 13.9-10 (aynı zamanda birçok başka edisyonda); *AM*, 13.138-40 (görevi 1459 Haziranında II. Pius tarafından yenilenmişti).

31 *BF*, NS2.136, no 262-4.

yerine Macaristan ve Bohemya'ya gönderildi.[32] Toplananları depolamak için, Calixtus eskilerden beri uygulanan, görevli birkaç kişide anahtarları bulunan tahsilat sandıkları uygulamasına başvurdu, nakliye içinse bir bankerler ve (Papalık Devleti içinde) görevli yerel yöneticiler karışımı kullandı.[33]

Bu ikinci görevlendirme dalgasına atılmadan hemen önce, Papa toplanan parayı kimin elinde tuttuğu konusunda raporlar tutulmasını istedi ve raporların yanında makbuzları da istedi.[34] Kâğıda dayalı sistem Pius'un bu mikro-yönetim eğiliminden kaynaklanıyor olabilir, ama vaiz/tahsildarlarının *curia*'ya görece yakın olmasının da faydası oldu. Doğal olarak, hesap verebilirlikle sürati birleştirmek zordu ve Papa bazen kestirme yolları onaylamak zorunda kaldı. 1457 Haziranında Francesco de Carbonibus'a yazdığı bir mektupta, her ne kadar Francesco işini iyi yapıyorsa da, işlerin çok yavaş yürüdüğünden yakınıyordu; bu yüzden, vaize uygun vaizler konusunda piskoposluklara danışmak ve her kasabada tahsilat sandıkları oluşturmak gibi zaman alıcı süreçleri bir kenara bırakma izni verildi. Bunun yerine kendi inisiyatifini kullanacaktı; yapılan işler üzerine eksiksiz raporlar alması durumunda, Calixtus hoşnut olacaktı.[35] Birkaç hafta sonra Francesco'ya gönderilen mektup, yorulmak bilmeyen Papanın aynı zamanda *curia*'sındaki başkalarına gönderilen mektupları, o durumda da papalık datariası ve sekretaryasına gönderilenleri de okuduğunu gösterir.[36] 1457 Haziranı mektubunun mesajı bir yana, Calixtus'un normal zamanlarda bile tahsildarlarına, hatta alt-tahsildarlara bırakmasını

---

32 *VMH*, 2.294-6, no 460-2.

33 *BF*, NS2.162-3, no 323, 180-1, no 351, 223, no 442 (tahsilatlar Marca Anconitana hazinedarına gönderilecek); *AM*, 13.15-16, *BF*, NS2.154, no. 296 (tahsilatllar Pazzi bankası temsilcilerine gidecek). Papalığın bankerleri kullanması üzerine, bkz., Michele Cassandro, 'I banchieri pontifici nel XV secolo', Sergio Gensini, der., *Roma capitale (1447-1527)* (Pisa, 1994) içinde, 207-34.

34 *BF*, NS2.119, no 215.

35 A.g.e., 162-3, no 323.

36 A.g.e., 189, no 365.

beklediğimiz konulara bile müdahale ettiği durumlar da oluyordu, örneğin 1457 Ekiminde, Castello din adamlarıyla haçlı seferlerine olan katkıları üzerine sürdürülen pazarlıkları yürütmüştü: söz konusu para yalnızca 200 florindi.[37]

Bugüne kalan ve kimisi birçok kez elden geçirilmiş olan papalık layihaları, bizi Calixtus'un sisteminin bağrına götürür ve hem başarıları hem de başarısızlıkları ortaya çıkartır. Bir dizi layihada, Calixtus görevli vaizlerini bol keseden metheder: bu metinlere inanırsak, başrahip Jacopo de Mozzanica,[38] Francesco de Carbonibus,[39] Angelo da Bolsena[40] ve Cherubino da Spoleto[41] gibi adamlar Calixtus'a iyi hizmet etmişlerdi. Papanın atadıklarından Lorenzo da Palermo'nun sahtecilik yaptığından kuşkulanılmış, ama o adını temize çıkartmayı başarmıştı.[42] Papa görevlerini yerine getirirken yokuş yukarı ve yalnız bir mücadele yaşayacaklarını biliyordu. Zaman zaman iş yükünün altında eziliyorlardı[43] ve Papa da durumlarına sempati göstermekle birlikte, sabırsızlıkla sonuç bekliyordu.[44] Bilerek ya da bilmeyerek, görevleri onları Kurallarını çiğnemeye zorluyordu ve bu da Calixtus'u, 1458 Haziranında, Baptista de Levante'den Kurallarla papalığın gereksinimlerini en iyi nasıl uzlaştırabileceğini bulmasını istemeye yöneltti.[45] Aynı zamanda, halk arasında *cruciata* tahsilatlarının nereye gittiği konusunda uyanan zorlayıcı kuşkularla karşı karşıya kaldılar. 1457 Eylülünde, Calixtus Francesco de Carbonibus'a, tahsilatlarını yerel hazinedara emanet ettiği için ortalıkta uçuşan söylentilerden dolayı sempati duyuyordu: kuşkusuz, o zamana

37 A.g.e., 198, no 389.

38 *AM*, 13.32-3; *BF*, NS2.172, no 330.

39 A.g.e., 144, no 275 (Francesco özellikle Ancona'da donatılacak gemiler için kereste nakliyatından dolayı methediliyordu), 180-1, no 351, 235-6, no 472.

40 A.g.e., 176-7, no 343, 187, no 358, 237-8, no 475.

41 A.g.e., 190, no 367.

42 A.g.e., 200-1, no 394, 219-20, no 435-6, 225, no 451, 228, no 455.

43 A.g.e., 155-6, no 305.

44 A.g.e., 174, no 337.

45 *AM*, 13.62-3.

kadar bütün dünya Calixtus'un haçlı seferlerine ne kadar harcama yaptığının farkındaydı?[46] Her ne kadar haçlı seferlerine karşı duyarsızlık ya da düşmanlık bugüne kalan metinlerde nadiren açıkça ortaya çıksa da, ara sıra, Jacopo de Mozzanica'nın Alessandria ve Cremona'dan bildirdiği gibi heves konusundaki heyecanlı göndermeler, bunun sıradışı olduğunu gösteriyordu.[47] Bu ve daha sonraki dönemlerde, kuşkusuz bilindik insan hataları görülüyordu: sahtecilik, hırsızlık ve yanlış anlamalar.[48] Diğer, gerek resmi gerekse de sahte endüljans vaizlerinden kaynaklanan öngörülebilir bir rekabet oluyordu. 1457 Eylülünde, Padova'daki Sant'Antonio biraderleriydi,[49] ama bir yıl önce Francesco'nun Marca Anconitana'daki önceli Dominiken Johannes de Curte Kuralcı olduğunu iddia eden bir serbest haçlı seferi vaiziyle yetinmek zorunda kalmıştı.[50] Ama layihalarda en fazla yer alan biraderler komisyonunun vergi toplama veçhesi ve bunun hem din adamları hem de kamusal ya da yerel yönetimde neden olduğu muhalefetti. Calixtus hiçbir din adamının ruhban sınıfı ondalığını ödemekten müstesna tutulmaması konusunda kararlıydı[51] ve kendi memurlarının maaşlarını vergilendirmek istiyordu.[52] Bu politikalar sistemde ciddi bir gerilime neden oldu: *cruciata*'nın etkili bir şekilde yayılması için çok önemli olan ruhban sınıfının öğütleriyle papalık memurlarının desteği, vaizin aynı zamanda vergi tahsildarı olmasıyla önyargılı hale geliyordu.

Tahsilatlar, çabalara değiyor muydu? Calixtus'un tahsildarlarına 1456 1458 arası çıkartılan bireysel makbuzlar

---

46 46 *BF*, NS2.194-5, no 380.

47 47 *Bullarium Franciscanum, Supplementum*, 1.605, no 1258 ve aynı zamanda, cremona için, bkz. not 76.

48 Örneğin a.g.e. 613, no 1280 (Roma'daki istismarları araştırmak için, Trevisan).

49 Cf. *BF*, NS2.206-7, no 412 (haçlı seferine aktarılmak üzere topladıkları para).

50 A.g.e., 114-15, no 200.

51 Ibid. 156, no 306, 174, no 337 (hospitals to pay); *Bullarium Franciscanum, Supplementum*, 602, no 1250.

52 *BF*, NS2.189, no 363.

hiçbir zaman dört haneye ulaşmadı,[53] ama tamamen mali olanlar dışında bir gelirin olup olmadığı da tartışılabilir. Örneğin İtalya ve Sicilya'da bağışlanan para ve gıda malzemesinin papalık kalyonları ve mürettebatları için bir an önce devreye alınması avantajlıydı.[54] Marca Anconitana'daki görevi gelen parayı denizcilik harcamalarına aktarması için onu ideal şekilde konumlandıran Francesco de Carbonibus, bu aktarmayı doğrudan gerçekleştirme talimatı aldı.[55] 1458 Nisanında, Ancona filosunda muhasebe kâtibi olarak görev yapan Papanın yakınlarından Ch. Vila adlı kişinin bu konuda tahsildarla bağlantı kurması bekleniyordu.[56] İlaveten, Papa verdiği görevlerin sağladığı yükselmiş bilinci değerlendirmiş olabilir: Francesco'ya gönderdiği 1457 Eylül layihasını, morali bozulan adamına yapmakta olduğu işin önemini anımsatarak bitirmişti. Francesco direnişle itirazcıların onu yıpratmasına izin vermemeliydi. Yönteme gelince, o ve alttahsildarları "insanlık ve yaratıcılıkla," baskıyla olduğundan daha iyi sonuç elde edebilirdi.[57] Ama Papa, tekniğe bakılmaksızın, bu yerinden uygulamayla ve görece kısıtlı coğrafi bölgede yapılabileceklerin bir sınırı olduğunu idrak etmiş gibidir. Bu aydınlatıcı layihanın bir ay sonrasında Giacomo della Marca'ya "Türklere ve kâfirlere karşı İtalyanlara ve diğerlerine çağrıda bulunma" önerisine uyduğunu ilan etmiş, Giacomo'nun çeşitli hükümdarları katılmaya ve imparatorluktaki papalık karşıtı müfterilere karşı koymaya ikna etmede Giacomo'nun yardımını istemişti.[58]

---

53 Caesar Cenci, der., 'Documenta Vaticana ad Franciscales spectantia, ann. 1447-1458', *Archivum Franciscanum historicum*, 93 (2000), 217-59, 245-59, ama bunların rakamların hepsi olduğuns dsir bir kanıt yoktur. *BF*, NS2.224, no 448, daha paraya çevirmediği çeşitli mallara ek olarak Giacomo tarafından toplanan etkileyici 2,000 dukadan söz eder.

54 A.g.e., 145, no 277, 148-9, no 283, 216, no 427-9, 223, no 442.

55 A.g.e., 123, no 230.

56 A.g.e., 225, no 449.

57 A.g.e., 194-5, no 380.

58 *AM*, 13.6-7.

Mantova sonrasında, II. Pius öncelinin izinden giderek Matteo da Reggio ve Angelo da Bolsena gibi adamları yeniden hizmete aldı.[59] Artık görevleri muazzamdı, çünkü haçlı seferi vaazları ve ruhban sınıfının ondalığını toplamanın yanında, Yahudilerin yirmiliğiyle laiklerin otuzluğunu da toplayacaklardı. Şümullü yetkilere sahiptiler, ama böylesi zorlayıcı bir gündemi uygulayıp uygulamadıkları, uyguladılarsa da nasıl uyguladıkları hakkında bilgi yoktur. Pius'un programının bu safhası kısa sürede İtalyan siyasetinin kayalıklarında karaya oturdu,[60] ama 1463-4 kış ve ilkbaharında kurduğu vaaz ve tahsilat şebekesi, Calixtus'un 1455-8 kampanyasının bir tekrarı gibidir.[61] Pius'un görev süresinin bu en dramatik aylarında Kuralcılar fırtınanın gözündeydiler ve bu başarı değerinden fazla dert ürettiyse de, vaazlardan elde edilen başarının bir kısmını onlara atfetmek gerekir. Pius'un ölümünü haçlı seferi çabasında bir yön değişikliği izledi ve ancak IV. Sixtus döneminde, Kuralcılar kendilerini yeniden papalık *curia*'sının Türklere karşı vaazlarında 1455-64'le kıyaslanabilecek kadar önemli bir rol oynar buldular.[62] 1480 Eylülünde, Papa Kuralcıların Genel Başkanından Rodos'ta endüljans vaazı vermek üzere biraderlerini görevlendirmesini istedi ve üç ay sonra da Sixtus, papalık elçisi olarak, Otranto'nun geri alınması için vaaz vermek üzere Angelo Carletti da Chivasso'yu seçti.[63] Carletti'ye kendi takımlarını kendilerinin belirleyeceği vaizleri atama hakkı verildi; elimizde, Carletti'nin vaizlerinden biri olan, Roma'nın taşra papazı Antonio de Mugnano'nun 1481 Martında, atan-

59 Örneğin *BF*, NS2.381, no 739, 456-8, no 876.

60 Marinus de Fregeno'nun güçlü yönetimi altında, İskandinav topraklarında devam etti: Jensen, *Denmark*, 93-6.

61 *AM* içinde özetlenmiş, 13.308-12.

62 İki dönemin karşılaştırılması için, bkz., Celestino Piana, 'Nunzi apostolici nella regione Emiliana per le crociate del 1455 e 1481', *Archivum Franciscanum historicum*, 50 (1957), 195-211.

63 *BF*, NS3.660, no 1322, 684, no 1367. Carletti üzerine, bkz., *DBI*, 20:136-8; Mario Viora, 'Angelo Carletti da Chivasso e la crociata contro i Turchi del 1480-81', *Studi Francescani*, ns. 22 (1925), 319-40.

masından kısa süre sonra seçtiği beş Kuralcının adı var.[64] İtalya'daki vaizlere bu piramit biçimi yaklaşım Calixtus'un yöntemleri üzerine örgütlenmeyle ilgili ilerleme olabilir, ama kendisi çok kuzeyde de benzer bir şey uygulamıştı.[65] Alplerin kuzeyinde, Sixtus vaaz işini Emerich von Kemel OFM'ye emanet etmişti ve orada, İtalya'da olduğu gibi, vaaz işinin ağırlığını Kuralcılar yüklenecekti.[66] Aileden kardeş Pietro ve Bartolomeo da Camerino, Polonya ve Danimarka'da papalık elçisi olarak mükemmel bir iş yapmışlardı.[67]

Şans eseri, 1481-1482 Ağustos dönemi papalık layihalarının çoğu elimizde var ve bunlar Calixtus ve Sixtus'un şebekelerini karşılaştırmak için vazgeçilmez değerde. Kuşkusuz birbirini tekrarlayan temalar var, hepsinden çok da Calixtus'un günlerinden beri mantar gibi üreyen diğer endüljansların askıya alınmasında ısrar etme gereği.[68] Rodos ve Otranto vaizleri arasındaki rekabet sorunlar yaratmaya mahkûmdu. Birinciler davalarını destekleme hakları feshedildikten sonra bile bunu yapmayı sürdürdüler[69] ve 1481 Ekiminde Papa, Polonya'da Otranto için toplanmış olan paraya el uzatan Saint Jean Şövalyelerinin özellikle saldırgan davranışına tepki gösterdi.[70] Sahtecilik, istismar ve itaatsizlik durumları vardı[71] ve en azından bir vakada, bir eleştirmen haçlı seferi emirnamesini o kadar sert eleştirmişti ki, bu nedenle kınandı.[72] Kendinden önce Calixtus'un yaptığı gibi, Sixtus'un da, topraklarından bağışları çıkartmayı güvence altına alabilmek için seküler yetkililerle anlaşmaktan başka çaresi yoktu. Gian Galeazzo Sforza, büyükbabası Francesco

64 64 *BF*, NS3.704-6, no 1409, Carletti'nin takımının adları için, bkz., not 3.

65 DS, 409, no 1259.

66 *BF*, NS3.710, no 1415.

67 Jensen, *Denmark*, 148-9; Weber, *Lutter*, 4.1.2. kuzeye gönderilen vaizlerin birçoğu arasında akrabalık bağları vardı, ama bunlar rahatsız edici düzeyde bulanıktır.

68 *BF*, NS3.704-6, no 1409-10; Schlecht, *Zamometić*, 2.112-13, no 99.

69 A.g.e., 2.113, no 100 (Eylül 1481).

70 *BF*, NS3.756, no 1493, aynı zamanda bkz., 959, no 1502.

71 Örneğin a.g.e., 756, no 1493, 764, no 1514, 827, no 1625, 852, no 1684.

72 A.g.e., 764, no 1514.

kadar sıkı bir pazarlıkçı çıktı: 1481 Eylülünde, Carletti'ye dükün Milano düklüğünde el koyduğu haçlı seferi parasının kurtarılması için elinden geleni yapması, gerekirse yarısını Sforza'ya bırakıp geri kalanı kurtarması söylendi. Dük'ün parayı yalnızca haçlı seferine yönelik kullanma sözü, yararlı bir "zevahiri kurtarma" hamlesiydi.[73] Ama Sixtus'un yaklaşımında değişiklikler de vardı, her şeyin üzerinde, Papanın en önemli meşgalelerinden biri olarak bağışçılar ve gelirler üzerine çoğalan ayrıntılar[74] ve bunlardaki, Carletti'nin takımına rehber olması amacıyla bir "yorumlama bildirgesi" yazmasına neden olan karmaşıklıklar vardı.[75] Her ne kadar kendisi de Fransisken olsa da, Sixtus'un kendi Kuralcı kardeşlerinin yönetimi hakkında Calixtus'un olduğundan daha az hassas davranmış olması mümkündür. Ne de olsa, o bir Manastırcıydı ve 1482'de Capistrano yerine Bonaventure'yi aziz ilan etmesi, en azından, Kuralcılara iyilikte bulunmak için fazla ileri gitmediğini gösterir.[76] Toplanan paraların Capitolinus tepesindeki Aracoeli Kilisesinde saklanmasını ve gerekirse, biraderlerin hem parayı hem de malları şahsen (Alplerin kuzeyinde çalışıyorlarsa Venedik yoluyla) taşımalarını istiyordu:[77] bunun onların Kurallarının bir ihlali olmadığı, çünkü ortak yarar için yapıldığında ısrarlıydı.[78]

Sixtus dönemindeki Otranto ve Rodos için vaazların en düşündürücü özelliği, 1482'de yer alan bir dizi olaydı, bunlar karanlıkta kalmıştır, ama herhalde kısa süreliğine Papanın yönetimini yutma tehlikesi taşıyan siyasal fırtınayla ilgilidir. Olaylar zinciri 1481 Aralığında, Carletti'ye yazdığı bir mektupta Sixtus'un, Otranto'nun kurtarılması bir yana, II. Mehmed'in ölümünden yararlanmak amacıyla Türklerle olan savaşı Valona üzerine bir saldırı şekline dönüştürmeyi

---

73 A.g.e., 744, no 1466 ve aynı zamanda, bkz., 745-6, no 1470, 749, no 1479; *Regestum*, 347-9, no 54.

74 Örneğin *BF*, NS3, 739, no 1455, aynı zamanda, *AM* içinde, 14.325-6.

75 Ed. Viora 'Angelo Carletti' içinde, 326-9.

76 Andrić, *Miracles*, 158-9.

77 Örneğin Schlecht, *Zamometić*, 2.104-5, no 87.

78 *BF*, NS3.735-6, no 1453, aynı zamanda, *AM* içinde, 14.312-13.

amaçladığını bildirmesiyle başladı. Dolayısıyla Carletti'nin üç yıllık görevi geçerliliğini koruyordu.[79] Sonra, 1482 Mayıs başlarında bir ters yüz hamlesi geldi: 4 Mayısta Emerich von Kemel'e tüm haçlı seferi vaazlarını derhal durdurması emredildi. Artık askıya alınmış bulunan Rodos endüljanslarının tüm alıcılarına, bunların geçerliliklerini koruduğu güvencesini verecek ve bağışları en kısa sürede Aracoeli sandığına gönderecekti. Kendisi de, Fransa ve İspanya'dan geçtikten sonra şahsen Roma'ya gelecekti ve "buraya geldiğinizde, böyle davranmamızın nedenini öğreneceksiniz."[80] Dokuz gün sonra yayınlanan bir sirküler, bunun Türklerin hareketsizliğine bağlıyordu.[81] Otranto'nun kurtarılması haberi geldiğinde Papa'nın heyecanla ifade ettiği, "görmezden gelinirse bir daha gelmeyecek olan kurtuluş zamanı, ihtişam zamanı, zafer zamanı," buraya kadardı.[82] Bunu izleyen haftalarda gönderilen başka mektuplar Sixtus'un, yaklaşımındaki değişmeye açıklık getirmeden, tahsil edilen parayı toparlama kaygısını yineler. Emerich'e yazdığı bir mektupta, yalnızca "sağlam düşünce ve mantıkla hareket ettiğini" eklemiş, ayrıca haçlı seferi vaazlarının neden olduğu bir skandaldan söz etmişti.[83] 13 Haziranda Gniezno başpiskoposuna yazdığı mektupta karanlığa sığınır,[84] 23 Mayısta çeşitli Alman kamu yetkililerine yazdığı mektuptaysa, Hıristiyan zaferlerinden sonra vaazların devam etmesinin emredilmesinin nedeninin, Türklerin çok büyük bir filo hazırlıyor olması olduğunu iddia eder. Otranto'nun geri alınması için 133.000 duka, Rodos'un kurtarılması içinse daha büyük paralar harcandığından, bu taze masrafları karşılamak için, "bir kutsal haçlı seferi ilan etmek zorunda kaldık." Ama haberlerin asılsız olduğu ortaya çıktı, iptal de bu yüzden oldu.[85] Karışıklığı daha da arttır-

79 *BF*, NS3.766-8, no 1516.

80 A.g.e., 806-7, no 1574.

81 A.g.e., 810, no 1582.

82 *MCH*, 186-7, no 139, 186'da atıfta bulunulmuş.

83 *BF*, NS3.810-11, no 1583.

84 A.g.e., 816, no 1594.

85 A.g.e., 813, no 1588, aynı zamanda, Schlecht, *Zamometić* içinde, 2.114, no 101.

mak üzere, 25 Temmuzda Sixtus Emerich'e yazdığında, vaaz görevini iptal ettiğini reddetti, ama yalnızca tahsilat sandıklarının olduğu yerlerde, sandıklar boşaltılana kadar vaaz vermesi gerektiğini ekledi.[86]

Ne oluyordu? 1482 Eylülünde Emerich'in tahsildarlarından birine yazan Papa, endüljansların rüşvetle, aldatıcı şekilde verildiği ve seküler prenslerin tahsilatlara el uzattığı raporlarının gelmesi üzerine vaazlara ara verdiğini iddia ediyordu.[87] Bunların hepsi geçerli hususlardı, ama daha acil bir neden, 1482 baharında İtalya'daki askeri ve siyasal tehditlerin, Andrija Jamometiç'in Basel'deki atak konsilci inisiyatifle tetiklenen Almanya'da patlak veren huzursuzlukla yakınsamasıydı.[88] Jamometiç katalizördü: papalığın U dönüşü, onun inisiyatifinin haberinin Roma'ya ulaşmasından yalnızca günler sonra harekete geçirilmiş ve Emerich'e vaazlara son verme emri verildiği aynı gün, ona Hırvat'ın yakalanması için düzenlenen insan avına katılması emredilmişti.[89] Bu bir panik hamlesi değildi. Pazzi komplosundaki* suç ortaklığının ardından, Sixtus'un saygınlığı o kadar yıpranmış durumdaydı ki, sayısız eleştirmen ve düşmanının, vaazlara devam etme kararının kendi tartışmalı politikaları için fon sağlama amacını taşıdığı yorumlaması işten bile değildi.[90]

---

86 *BF*, NS3.827, no 1624.

87 A.g.e., 830-1, no 1632.

88 Schlecht, *Zamometić*, 1.132-3; Nikolaus Paulus, *Geschichte des Ablasses am Ausgange des Mittelalters (Paderborn, 1923) = Geschichte des Ablasses im Mittelalter, vol. 3, 207; Pastor, History, 4.357-66.*

89 Schlecht, *Zamometić*, 1.83-4, 2.50-1, no 34, aynı zamanda *BF* içinde, NS3.807, no 1575.

Pazzi Komplosu: 1478'de, Floransa'da, Pazzi ailesi önderliğinde, o sıralarda kentin yönetimini elinde bulunduran Medici ailesini devirmek üzere başlatılan, başarısız darbe girişimi. Darbe girişimi sırasında Medici ailesinden Giuliano öldürülmüş, ama ağabeyi, ailenin önderi Lorenzo yaralanmasına karşın kurtulmuştu. Bu komplonun önderleri arasında, Francesco Pazzi'yle birlikte Sixtus'un yeğeni Girolamo Riario da bulunduğundan, Papa'nın da bir dereceye kadar işin içine karıştığı söylenir –çn.

90 Örneğin Schlecht, *Zamometić*, 2.55-60, no 39, 59; Attila Gyorkos, 'La guerre des Pazzi et les relations franco-hongroises (1478-1481)', *ML* içinde, 393-404.

En azından, böylesi savlar seküler yetkililer tarafından paraya el koymak için kullanılabilirdi, böylece Sixtus hiç para alamadan birçok eleştiriye muhatap olacaktı.[91] III. Calixtus bile kendisini benzeri kandırma manevraları suçlamalarına karşı savunmak zorunda kaldıysa, IV. Sixtus'un ününe sahip bir Papa, ne kadar fazlasıyla karşı karşıya kalırdı acaba? Kriz geçti, ama bu deneyim Sixtus'a hizmet eden Kuralcılar için yaralayıcı oldu. Bu dur-kalk politikasının 1482'de neden olduğu karışıklığın ertesinde, Papa sürekli o güne kadar alınan endüljansların değerini koruduğunu ifade etmek zorunda kaldı.[92]

Curia'nın 1480'de oluşturduğu vaiz şebekesinin moralı bozuldu, kimisinin siyasal, kimisinin de endüljansların vazedilme yolundan duydukları hayal kırıklığı nedeniyle. Chiemsee piskoposu Georg'un 1481'de Kardinal Francesco Piccolomini'ye meşum bir ifadeyle haber verdiği gibi, "halka *büyük bir kandırmaca* (magnus error) uygulanıyor."[93] Kuralcı vakanüvis Nicholas Glassberger biraderlerinin hoşnutsuzluğuna tanıklık etmişti: "Bu nedenle, gelecekte endüljanslara bulaşmak istemiyorlar."[94] Olasıdır ki, Tarikatın en iyi tarihçilerinden birinin yorumladığı gibi, halkın hayal kırıklığı biraderlerin azalan hevesiyle birleşerek, bir uzaklaşma fasit dairesi oluşturuyordu.[95] Ama sistemden çekilme uygulanabilir değildi, çünkü iş ne kadar sorumlu hale gelmiş olursa olsun, onlar bu işi yapabilecek en iyi insanlardı. Doris Carl, Benedetto Maiano'nun Santa Croce'deki (Floransa) 1480'lerin başlarından kalma ve Marakeş'in beş

---

91 Örneğin Schlecht, *Zamometić*, 2.123-4, no 113 (Nürnberg'in, yoksullukla mücadele etmek amacıyla sandığının yarısını alıkoyma yolunda lobiciliği, 20 Temmuz 1482).

92 Örneğin *BF*, NS3.830-1, no 1632, 844, no 1669, 887, no 1768, 913, no 1810, NS4.188, no 353.

93 Schlecht, *Zamometić*, 2.98-9, no 78. Georg *commissarii Rhodanorum*'un sert uygulamalarına odaklanmıştı, ama haçlı seferi vaizlerine muamele de kuşkusuz etkilenmişti.

94 Nicholas Glassberger, *Chronica*, Analecta Franciscana, 2 (Quaracchi, 1887), 488.

95 Moorman, *History*, 519.

Fransisken ön-şehidini (1220) gösteren kabartmalı kürsüsünün, Sixtus'un, Otranto'nun kurtarılması amaçlı vaazları Tarikatının geçmişindeki kahramanlık öyküleriyle ilişkilendirme girişiminin bir parçası olduğunu iddia etmiştir. Sav sağlamdır, çünkü Papa "Marakeş beşlisi" kültünü tam da vaazları harekete geçirdiği sırada, 1480 Kasımında onaylamış ve 1481 Ağustosunda statülerini yazılı olarak tanımış, bayram günleri olarak da 16 Ocağı belirlemişti. İnşallah, kürsü Floransa'nın biraderlerini, hem Otranto için hem de gelecekteki vaaz etkinliklerinde cesaretlendirecekti; Angelo Carletti onların yazılı olarak tanınması için lobicilik yapanlardan biriydi ve papanın sırdaşlarından, yirmi yıl boyunca Tarikatın generali ve haçlı seferi taraftarı Francesco Sansone de S. Croce'de ölmüştü. Konu seçimi önemliydi: göreceğiz ki, şehitlik umutları ve ödülleri, hem vaizler hem de haçlılar için, Capistrano'nun ve muhtemelen genelde tüm Fransiskenlerin vaizliğiyle iç içeydi. Böylece S. Croce'nin biraderleri ve müminleri için ödül, taşa yazılmış bir dua olacaktı.[96] İlaveten, kürsü Lorenzo de' Medici'nin kendisiyle Papa'nın haçlı seferi gündemi arasına mesafe koyma politikasını eleştirmenin yüksek profilli ama ketum bir yoluydu; çağdaşları için, Marakeş Otranto olacaktı.[97] Bu hedeflerin hepsi ya da herhangi birine ulaşılıp ulaşılmadığını söylemek olanaksızdır.[98] 1482

---

96 Benzer bir argüman Donatello'nun *Judith and Holofernes*i için de öne sürülmüştür: Claudia Märtl, 'Donatellos Judith—Ein Denkmal der Türkenkriegspropaganda des 15. Jahrhunderts?', *OEEH* içinde, 53-95.

97 Doris Carl, 'Franziskanischer Märtyrerkult als Kreuzzugspropaganda an der Kanzel von Benedetto da Maiano in Santa Croce in Florenz', *Mitteilungen des kunsthistorischen Institutes in Florenz*, 39 (1995), 69-91 ve resim 7, s. 78. Lorenzo'nun politikası, sultanın onuruna bastırdığı bir madalyayla güney İtalya'daki Osmanlı egemenliğini kutlamaya kadar varmıştı: James Hankins, 'Renaissance Crusaders: Humanist Crusade Literature in the Age of Mehmed II', *Dumbarton Oaks Papers*, 49 (1995), 111-207, 125-6, özellikle notlar 36-8.

98 Carl, 'Franziskanischer Martyrerkult', 82-3, Lorenzo'nun duruşu nedeniyle iç hoşnutsuzluk olduğunu düşünür, ama belgelendirmez: Roberto Caracciolo'nun Floransa katedralindeki Lenten 1481 vaazında haçlı seferinden söz etmemiş görünmesi dikkate değerdir: Zelina Zafarana, der., 'Per la storia religiosa di Firenze nel Quattrocento: una raccolta privata

Kasımında, Avusturya sınır boyu vilayetlerinde haçlı seferi vaazları yeniden harekete geçirildiğinde, Kuralcıların "yeterli sayıda temin edilebilmeleri durumunda," işe alınmaları önerilmişti.[99] Bu arada, Otranto vaazlarından tahsil edilen bağışların titizlikle toplanması işi devam ediyordu,[100] bunların bir kısmı da Papa, prensler ve Kuralcıların inşaat projelerine saklanıyordu.[101]

5.2 FRANSİSKEN KURALCILAR VE VAAZ: BİREYLER, TEKNİKLER VE TEMALAR

Kuralcıların haçlı seferi vaazlarına dâhil oluşlarının genel eğilimini izlemekle öğrenebileceklerimiz sınırlıdır. İşe adadıkları maharetlerini ve ilettikleri mesajı toparlarken, kısaca birkaç bireysel kariyeri özetlemekte yarar vardır. Doğaldır ki, bunlar istisnai insanlardı, haçlı seferi davasına kendilerini adamış oldukları ve işlerinde iyi oldukları için, arka arkaya davaya hizmet etmeye çağrılıyorlardı. Seçilmiş bireyler en fazla III. Calixtus ve II. Pius döneminde etkin oldularsa da, Carletti ve Camerino ailesi gibi daha sonraki Kuralcıların katkılarını da reddetmemek gerekir. Ama bu sonuncuların gücü, ilhamdan ziyade örgüt çevreleri ve yönetim inceliklerine dayanıyordu; 1450'lerden ve 1460'ların başlarından bize kalan belgelerde, Mehmed'in endişe uyandıran başarıları karşısında vaizler ortak bir girişimi kovalıyordu, bu II. Pius'un ölümünün ardından aralıklı olarak görülen bir *ethos*'tu.

En ünlü vaizlerden biri Giacomo della Marca'ydı.[102] Gi-

di prediche', *Studi medievali*, serie 3, 9 (1968), 1017-113, 1037-9, 1047, 1088-9, 1095-7, no 2, 7, 28, 32.

99 *BF*, NS3.846, no 1672 (Bartolomeo da Camerino) ve karş. 896, no 1784 (gene Bartholomeo, bu kez İsveç ve Norveç'te).

100 A.g.e., 874, no 1736, NS4.188, no 353.

101 Örneğin *BF*, NS3.874-5, no 1738 (Imola'daki Kuralcı manastırı), 894, no 1779, 931, no 1849 (Sixtus'un Savona'daki S. Franciscus şapeli); Schlecht, *Zamometić*, 2.106, no 90 (Bavyera Dükü Jiri ile Landshut'teki St. Martin kilisesi için görüşme, 'in quo soles residere').

102 *DBI*, 54.214-20; Moorman, *History* içinde İngilizce kısa bir yaşamöyküsü vardır, 473-8.

acomo 1393'te doğmuştu ve haçlı seferi davasıyla bağlantısı, 1430'larda, Ragusa, Bosna ve Macaristan'daki zor bir görevle ilişkili olarak başlamıştı. 1437'de, imparator Sigismund Giacomo'yu Türklere karşı bir sefere onunla birlikte katılmaya davet etmişti. Macarlar onun haçlı seferi çağrısından ilham almıştı ve Hıristiyanlık davası adına çalışması Bartolomeo da Giano'nun 1438'de onu "Tanrı'nın borazanı" olarak adlandırmasına neden olmuştu.[103] 1443'te, IV. Eugenius onu, Alberto da Sarteano'nun yanında vaaz vermekle görevlendirmişti ve onun vaaz vermek üzere, Calixtus tarafından 1455 ve 1457'de, Pius tarafından da 1463'te görevlendirildiğini gördük. Her üç Papa da Giacomo'nun becerilerini ve muhakeme gücünü çok beğeniyordu: Calixtus'un "Tanrı'nın bu hizmetkârı ve İsa'nın ateşli savaşçısının 1457'de Capistrano'nun misyonunu sürdürecek en iyi aday" olduğu yolundaki görüşü[104] ve onun Bessarion ve Pius tarafından 1459'da Mora'daki Yunanlara yardımcı olmak amacıyla planladıkları haçlı seferi gücünü toplamak üzere onu seçmeleri buna kanıttır.[105] Belki de, Yunanistan, Macaristan ve Bohemya'daki görevler için onu ideal kişi yapan, onun sapkınlık ve ayrılıkçılık vakalarını ele almadaki zengin deneyimiydi: 1457 görevi sırasında, Calixtus IV. Eugenius'un sapkınlara karşı bütün emirnamelerini Giacomo lehine düzeltmişti.[106] *Curia*'nın, her ikisini de Giacomo'nun yakından izlediği süreçler sonucunda Basel'de Hus'çularla, Floransa'da da Ortodokslarla uzlaşmasının ardından gelen onyıllarda, böylesi konuların hassasiyetle ele alınmaları gerekiyordu. Bu, yalnızca yerellerle bağlantı kurulurken aşırı tepkilerden kaçınma meselesi değildi: 1457'de Giacomo'yu atamasından yalnızca birkaç gün sonra, Calixtus Arnavutluk ve Sırbistan'da (iddialara göre) alenen Ortodoks inancının üstünlüğünü vazeden elçisine karşı eyleme geçmek zorun-

103 Bartolomeo da Giano, 'Epistola', 1064.

104 *VMH*, 2.295–6, no 462.

105 *AM*, 13.134-5.

106 *VMH*, 2.204-5, no 460.

da kalmıştı.[107] 1467'den sonra hastalık, yaşlanan Giacomo'yu vaizliğe son vermek zorunda bıraktı, ama Osmanlıların ilerlemesinden duyduğu kaygı azalmadı: 1473'te, Calabria dükü Alfonso'nun hasta yatağına davet edildiğinde, dükün Türklerin 1481'de Otranto'dan çıkartılmasında oynayacağı rol üzerine kehanetlerde bulundu ve 1474'te, ölümünden iki yıl önce, Mátyás Corvin'e sultana karşı savaşma öğüdü verdi.[108]

1425 dolaylarında doğmuş olan Roberto Caracciolo (da Lecce) Giacomo'nunkini izleyen kuşaktandı.[109] Başlangıçta Kuralcılara dahilken, 1452'de onlardan ayrılıp Manastırcılara katıldı, ama bu hareketi haçlı seferi vaazları sırasında Kuralcılarla yakın ilişkiler kurmasını engellemedi, bu da bizi, bu bağlamda tarikatlar-arası zorlukları abartmaya karşı dikkatli olmaya yöneltecek bir noktadır. 1453 Temmuzunda bir ayin sırasında Konstantinopolis'in düştüğünü *curia*'ya bildiren Caracciola'dır ve Calixtus 1455'te takımını toparlarken hitabet becerisi onu doğal adaylardan biri yaptı: Papa onu "Tanrı'nın sözlerini vazederken, çok kendini veren ve etkili bir kişi" olarak betimliyordu.[110] Başlangıçta Roma bölgesine atanmıştı, ama Şubat 1457'de Lombardiya bölgesine kaydırıldı.[111] Burada, Calixtus adına ikinci bir ondalık toplama girişimi, ruhban sınıfı arasında halkın da desteklediği bir vergi isyanına yol açtı ve Francesco Sforza tebaası adına Calixtus'a başvurdu, sonunda Calixtus bu konuda geri adım atmak zorunda kaldı.[112] Ama Caracciola'nın sivil rejimle olan ilişkisi, bu etkileşimin akla getirdiğinden daha iyiydi, çünkü 1457 Temmuzunda Sforza vaizin Fransiskenlerin genel baş-

---

107 *Vetera monumenta Slavorum*, 424-5, no 600: bu olayın ardında siyasal konular olabilir

108 G. Caselli, *Studi su S. Giacomo della Marca pubblicati in occasione del II. centenario della sua canonizzazione*, 2 vols (Ascoli Piceno, 1926), 2.239-53.

109 *DBI*, 19:446-52.

110 Bastanzio, *Fra Roberto*, 269, no 25.

111 *BF*, NS2.48, no 91, 56, no 105, 131-2, no 249, 133, no 253.

112 Bastanzio, *Fra Roberto*, 269-70, no 25-6, 271-4, no 28-31.

kanı olarak atanması için lobi yapıyordu.[113] 1464 başlarında, Caracciola Bessarion'un Venedik *terraferma*'sında vaaz veren takımının bir üyesiydi. Tahsildar olarak, bir kez daha baskı yöntemlerine başvurdu, bu kez, otuzluk vergilendirilen Brescia laik kesimiyle doğrudan temas kurdu. Milano'da olduğu gibi, başarısızlığa uğradı.[114] Milanolu bir elçinin 1480'de yazılmış raporuna göre, Caracciola'nın haçlı seferleriyle son karşılaşması hem arızi hem de beklenmedikti; Türklerin Otranto'yu ele geçirmelerinin ardından Lecce'yi saran panikten etkilenen birader, ardı ardına kentten kaçanlara katılmaya çalıştı.[115] Dolayısıyla haçlı seferi vaazlarıyla ilişkisi yalnızca on yıl sürdü, ama önemli bir iz bıraktı: Caracciolo'nun 1495'teki ölümünden tam bir kuşak sonra, Erasmus *Ecclesiasticae* içine eklediği bir anekdotta, ayinin ortasında durup, giysisini çıkartıp altındaki zırh ve kılıcı ortaya çıkartan vaizi anlatıyordu.[116] Böylesi hayli tuhaf öyküler, Caracciolo'nun vaiz olarak ününü ve becerisini gölgelememeli: 1448'de, daha yirmili yaşlarının başlarında, Perugia'da bir Lenten ayininde 1500 kişiyi etkisi altına alabilmişti, ayinin sonunda, dinleyicileri yaklaşık yarım saat boyunca, "İsa, merhamet göster" diye bağırıp ağlamıştı.[117]

Başarılarının Capistrano'nunkilerin gölgesinde kalmış olması, Giacomo ve Caracciolo'yu alçaltmaz. Çok az ortaçağ vaizi Capistrano'nun karizmasına ve canlılığına erişebilirdi ve kişiliğinin gücü onu on beşinci yüzyılın Türklere karşı haçlı seferlerinde en ilham verici kuvvet yapar. Ama Capistrano'nun haçlı seferi vaazlarında çarpıcı olan, bunun onun etkinliklerindeki anahtar tema olmasının yaşamının

---

113 A.g.e., 274, no 32, aynı zamanda bkz., 274-7, no 33-6.

114 Cristoforo da Soldo, *La cronaca*, der. G. Brizzolara, RISNS 21, pt 3, 143-4.

115 C. Foucard, der., 'Fonti di storia napoletana nell'Archivio di Stato in Modena. Otranto nel 1480 e nel 1481', *Archivio storico per le province napoletane*, 6 (1881), 74-176, 167.

116 *Ecclesiasticae*, kitap 2, aktaran. Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk (1453-1517)* (Nieuwkoop, 1967), 40.

117 Norman, 'Social History', 158-9.

son yıllarında, altmışlı yaşlarının ortalarına geldiğinde gerçekleşmiş olmasıdır. 1386'da doğmuş, Fransisken Tarikatına 1416'da girmiş, vaaz ve sapkınlık soruşturmalarına odaklanmış ve Tarikatının iç siyasetiyle yoğun bir şekilde ilgilenmişti: Tarikata aynı yıl giren Giacomo'nunkiyle benzer bir gündem. Papa V. Martinus desteğini çekene kadar, Kuralcı sadeliğini bütün Fransisken ailesine geri getirecek bir reform programı tasarladı (buna "Capistrano'nun makası" adı verilmişti).[118] Türk tehdidine karşı ilk kez 1443-4'te ilgi göstermeye başlamış gibidir,[119] ama bunu izleyen onyılda esas sorumlulukları Kuralcılığı yerleştirmek, tövbe vazetmek ve İtalya'yla Çek topraklarında sapkınlığa karşı harekete geçmekti. Konstantinopolis'in düşmesi onu acil eyleme geçme gerekliliği konusunda ikna etmiş gibidir ve 1453'ten itibaren 1456'daki ölümüne kadar, 1454-5 imparatorluk dietleri ve Calixtus'un ilk aylarının acil etkinlikleri yoluyla 1456 Temmuzunda Belgrad'ın kurtarılmasına ve Ekim ayında Capistrano'nun vebadan ölümüne kadar olan olaylara yol açan tartışma, uyarı ve planlamaların kilit isimlerinden biri oldu. Diğer zamanlarda Kuralcıların haçlı seferi vaazlarının üzerindeki soru işaretleri, Capistrano'nun 1454-6 yıllarında Alman ve Macar topraklarındaki vaazları için geçerli değildir.[120] Jan Długosz'a göre, çevirmen kullanmak zorunda kalması, çekiciliğini azaltmadı: dinleyiciler, vaizin iki saatlik Latincesinin ardından çevirmenin yerel dildeki gene iki saatlik konuşmasını mutlulukla dinliyorlardı.[121] Capistrano'nun yoldaşı ve yaşamöyküsü yazarı Giovanni da Tagliacozzo Capistrano'nun etkisi üzerine canlı bir anlatı bı-

---

118 Moorman, *History*, 447.

119 Hofer, *Kapistran*, 1.291-2; Andrić, *Miracles*, 25.

120 Hofer, *Kapistran*, 2.299-372 1454 Bahar-1456 Haziran arasındaki olayları kapsamlı bir şekilde ele alır.

121 Aktaran, Otto Gecser, 'Itinerant Preaching in Late Medieval Central Europe: St John Capistran in Wrocław', *Medieval Sermon Studies*, 47 (2003), 5-20, 8. Tagliacozzo, 'Relatio', 784, Macarların bütün biraderler için tercümanlık yapan Paul adlı birisinin çevirilerini dinlediğini ifade eder.

rakmıştır, bunlar Hunyadi ve Kardinal Juan Carvajal'ın onun hizmetlerini kullanmadaki istekliliklerince de doğrulanır.[122] Bu başarı onun dayanıklılığı tarafından olası kılınmıştı, bu yetmiş yaşındaki adamın kendi sözlerini kullanırsak, taşları bile yoracak bir güzergâhtı.[123]

Calixtus'a yazdığı bir mektupta, Capistrano kendini sefil bir "melez ve aşağılık" olarak tanıtıyordu,[124] ama aynı metin ve günümüze kalan diğer mektuplar, özellikle de 1454 Ekiminde V. Nicolaus'a gönderdiği ayrıntılı bir eleştiri, karşımızda güçlü fikirlere sahip ve bunları dobra dobra söyleyen bir adam olduğunu gösterir.[125] Bu konuda yalnız olduğunu düşünmek için bir neden yoktur. Daha önemli ve başarılı vaizler, ellerindeki layiha ve talimatları yerel koşullara göre şekillendirmenin gerekliliğinin farkındaydılar ve dolayısıyla bir dereceye kadar inisiyatif ve hatta özerklik kullanıyorlardı. III Calixtus'un, kendisine bilgi verilmesi koşuluyla böyle bir esnekliğe itiraz etmediğini gördük. *Curia*'nın bakış açısından, önemli olan sonuçtu ve doktriner istismarlar ve sahtecilik onaylanmadığı sürece, yerel renklerle uyumlu çalışma göz ardı edilebilir, hatta beklenebilirdi. Doğaldır ki, bu yerel yetkililerin işbirliğini gerektiriyordu. II. Pius 1463 sonbaharında vaizleri Papalık Devleti vilayetlerine gönderdiğinde, böylesi işbirliğini azamiye çıkartmak için ayrıntılı talimatlar verdi. Birincisi papalık yetkilileri tüm vaiz takımına kalacak yer sağlayacaktı. Sonra, kamu yetkilileri ayinlere katılmaya özen gösterecekti; daha sonra, belgede belirtilen tarikatlar ve Yahudiler de dâhil olmak üzere, tüm halkı katılmaya zorlayacaklardı; ve vaaz devam ederken, tavernaları ve eczaneleri kapatacaklardı.[126] Birkaç hafta sonra, Francesco Sforza Caracciolo'ya bariz bir şekilde açık terimlerle doğu toprak-

---

122 *AM*, 12.384.

123 *AM*, 12.372-3. Andrić, *Miracles*, 26, 30 Mayıs 1455-2 Temmuz 1456 arasında 600 km hesaplar.

124 *AM* 12.287, aynı zamanda bkz., *AS Oct*, 382 ('inermis et inutilis servus'), *AM* 12.798 ('pusillus vermiculus').

125 AM, 12.235-7.

126 Ibid. 310-12.

larında vaaz verilecek en uygun yerler üzerine bir mektup yazdı. Caracciolo, raporlarda direniş olduğu bildirilen Cremona'lılarla başlamalıydı; Casalmaggiore Cremona'da başlamalıydı; ama Sforza güzergâhına Cremona'yı da eklemesini öğütlüyordu, çünkü halkı yanıt vermeye daha yatkındı ve "iyi duruşlarını onaylamak ve kararlılıklarını güçlendirmek amacıyla" cesaretlendirilmeyi hak ediyorlardı. Bunun ardından, Sforza Cremona'nın kuzeybatısında yer alan, Soncino'dan başlayıp Lodi'de sona eren, her yerde "durumun gerektirdiğine karar verdiğiniz ölçüde" ikişer kere vaaz verilecek bir güzergâh izlemeliydiler. Ya da belki de Caracciolo Casalmaggiore Cremona'dan sonra doğrudan Milano'ya gelmeyi yeğlerdi? "Bunu sizin kararınıza bırakıyoruz ve siz, ne uygun görüyorsanız onu yapmalısınız." Öğüt ayrıntılı ve yardımcıydı, ama ton ölçülüydü: dük Caracciolo'nun yargısına saygı duyuyordu ve Pius'un seferine kendi katkısı için ondalıkların ve yirmiliklerin tahsilatlarına güveniyordu, dolayısıyla biraderi olabildiğince yönlendirmekte çıkarı vardı. Aynı zamanda, başarılı olmasının her halükarda esas olarak Venedikli rakiplerinin işine geleceği haçlı seferlerinden de en iyi durumda ılımlı beklentileri vardı.[127] Caracciolo'nun Venedik topraklarında vaaz verirken daha güçlü bir destek almış olması olasıdır: cumhuriyetin Mehmed'e karşı çıkma gereğini 1463'teki nihai kabulü, Venedik seçkinleri arasında bir haçlı seferi ateşi yanmasına neden oldu ve bu da Bessarion'u sevindirdi ve temsilcinin 1463-4'te tüm Venedik topraklarında harekete geçirdiği iyi örgütlenmiş vaaz etkinliklerini kuşkusuz kolaylaştırdı.[128] Ama görmüş olduğumuz gibi, sakinlerinin komşuları Cremona'lıların kuşkularını paylaştığı Brescia'da bunun bir yararı olmadı.

Kamu yetkililerinin desteği olmadan, vaaz olanaksızdı; ve onların desteği bile başarıyı güvenceye almak için hiç de yeterli değildi. Fransiskenler, görevlerinde hangi teknik-

[127] Bastanzio, *Fra Roberto*, 281-2, no 45.

[128] Mohler, der., 'Instruktion', *passim;* aynı yazar, *Bessarion*, 3.519-28, no 53-6.

leri uygulamaya soktular? Haçlı seferi vaazları sırasında, Kuralcıların başka vesilelerle başvurduklarından radikal şekilde farklı uygulamalar kullandıklarını akla getirecek bir belirti yoktur ve Giacomo'yla Capistrano'nun Bernardino da Siena'ya duydukları derin saygı hesaba katılırsa, Bernardino'nun hayli denenmiş vaaz üslubunun 1450'lerde ve 1460'larda ayinlerin yürütülme şeklinin tarzını belirlemiş olması mümkündür.[129] Sixtus yönetiminde vaazlar ton ve içerik olarak kuşkusuz daha farklıydı, çünkü vaizler zamanlarının daha çoğunu sunulan endüljans koşullarının ayrıntılarını açıklamaya harcıyordu: davadan ödüle doğru bir geçiş söz konusuydu. 1480'e gelindiğinde, endüljans komiserlerinin (*Ablasskommissaren*) ve bunun birlikte en iyi etkiyi yaratmak amacıyla bir sahneye koyma ve törenselliğin taktik düzenlemesinin çağı sona ermekteydi. Aynı zamanda, endüljansların ticari veçheleri, sandıklar, *confessionalia* konusu, paranın görünür biçimde teslim edilip sayılması daha önemli bir hale geldi.ve kimi Kuralcıların ifade ettiği hoşnutsuzluklara katkıda bulundu. Ama bunlar dönüşüm değil, incelmelerdi. Diğer türden katkıların yanında nakit para toplanması Türk karşıtı haçlı seferi vaazlarında bir sabitti. Ve Alberto Ghinato, John Moorman ve Cynthia Polecritti gibi araştırmacıların gösterdiği gibi, teatrallik Kuralcı tekniğinin damgası gibiydi: hicivciler ve eleştirmenler onların sahne gereçlerine, Caracciolo'nun yaptığı gibi ani kıyafet değişikliklerini ve seyircilerin arasına yardakçılarla sahte sorular soranları katmalarını mesele yapıyordu.[130] Capistrano sesindeki dramatik perde değişikliklerini, el hareketlerini ve işaret kullanımını, bunların Cicero ve Augustinus tarafından da onaylandıkları gerekçesiyle savunmak zorunda kalmıştı.[131]

Bernardino da Siena böylesi uygulamalarıyla ünlüydü.

---

129 Bağlam için, bkz., Beverly Mayne Kienzle, 'Medieval Sermons and Their Performance: Theory and Record', Carolyn Muessig, der., *Preacher, Sermon and Audience in the Middle Ages* (Leiden, 2002) içinde, 89-124.

130 Örneğin Sakson Manastırcı Matthias During, atıf, Hofer, *Kapistran*, 2.441-2.

131 Aktaran Gecser, 'Itinerant Preaching', 10.

1424-5'te, Prato ve Siena'da spontane şeytan çıkarma ayinleri düzenlemişti. En tartışmalı yeniliği, İsa'nın Adı'na (YHS) saygı gösterilmesi, onun için hem bir kartvizit hem de toplantı çağrısı işlevi görüyordu; ve beyhudelikler ateşinden* daha etkili bir araç tahayyül etmek de güçtü, bu insanların bir noktada toplanmasına neden oluyor, coşkulu bir atmosferle sarsıcı bir çağrı dinlemeye hazır bir dinleyici kitlesi yaratıyordu. Capistrano'nun 1454 Eylülünde Augsburg'da önderlik ettiği ateşte, üç ya da dört araba dolusu eşya yakılmıştı, bunlara 1.500 oyun tahtası ve yetmiş kızak da dâhildi.[132] Ama hem İsa'nın Adı hem de beyhudelikler ateşi ciddi amaçlara dayanıyordu: bir yandan, bölücü kıyafet simgelerine bir alternatif, kentsel kan davalarına tedavi edici bir yanıt sunan birleştirici bir dinsel imgenin seferber edilmesi; diğer yandan da ruhani Rubicon'un açıkça geçilmesi,† bir *reformatio vitae* işareti. Capistrano'nun 1453'te Wrocław'daki Lent ayinlerinin çözümlemesinde, Ottó Gecser vaizin, vesile ve dinleyici kitlesi uygun olduğunda, ayinlerine herkes kadar teoloji ve kilise kanunu ağırlığı katabildiğini göstermiştir.[133] Kuralcıların vaiz olarak yaşadıkları başarı yalnızca kendi sadeliklerinden ve kutsallıklarından değil, aynı zamanda çok hassas radarlarından da kaynaklanıyordu: çağdaşlarının sahip olduğu dinsel ve toplumsal kaygılar ve beklentiler yelpazesine olan duyarlılıklarından.[134]

---

* Beyhudelikler Ateşi (Falo della vanita): özellikle 15. yüzyılın ilk yarısında Bernardino de Siena'nın çok uyguladığı, günaha vesile olan eşyaların (kozmetik, kitap, süslü elbiseler, ayna, oyun kağıtları, vs) meydanlarda törenle yakılması –çn.

132 Hofer, *Kapistran*, 2.307 ve Frankfurt'taki benzer bir olay için, karş., not 21.

† Rubicon'u geçmek: MÖ 49'da, bir generalin ordularıyla geçmesi yasak olan Rubicon Nehrini geçerek fiilen asi durumuna düşen Julius Ceasar'a atfen, dönüşü olmayan noktayı aşmak anlamında deyim, gemileri yakmak –çn.

133 Gecser, 'Itinerant Preaching', 14 ve *passim*.

134 Genelde bkz., Cynthia Polecritti, *Preaching Peace in Renaissance Italy: Bernardino of Siena and his Audience* (Washington DC, 2000); Ghinato, 'La predicazione', *passim;* Moorman, *History*, özellikle 517-32; Andrić, *Miracles*, 15-18. Daha geniş anlamda, Thomas Worcester, 'Catholic Ser-

Bu yaklaşımın birçok unsuru haçlı seferi vaazlarına yönlendirilebilirdi ve ayinlerin içerikleri konusunda doğrudan bilgi az olsa da,[135] çeşitli yollardan elde edilen dolaylı kanıtlar oluşan ton ve doku konusunda görece berrak bir resim elde etmemizi sağlar. Bu her şeyden önce 1460 Temmuzunda Giacomo della Marca'ya gönderilen uzun bir mektup biçimini almış olan anılarında Tagliacozzo'nun betimlediği, Capistrano'nun 1454-6'daki vaazları için geçerlidir.[136] *Relatio de Victoria Belgradensi*, haklı bir üne sahiptir; şaşırtıcı biçimde canlı olmasının yanında, sağlam doğrulukta kanıt olduğu da kabul edilmiştir.[137] Temalarının birçoğu Tagliacozzo'nun Türklerin yenilgisinden yalnızca günler önce yazdığı daha kısa İtalyanca bir anlatıda vardır ve *Relatio* boyunca, 1460'ta ateşli tartışmalara konu olan hususlarda çok dikkatlidir. Tagliacozzo'nun yazılarını genelde Kuralcıların vaazları için kanıt olarak kullanmak yolunda daha önemli bir dayanak, 1455-6'da Capistrano'nun acil bir askeri kriz karşısında asker toplamaya çalıştığı olgusudur. Bu, hem temalarını hem de bunların nasıl sunulduğunu cepheden çok uzakta gerçekleşen ve mali katkılara odaklanan vaazlardan çok farklı hale getiriyordu. Bu bir yana, Tagliacozzo'nun tanıklığında sürekli tekrarlanan iki tema çarpıcıdır. Capistrano'nun haçlılarını "İsa'nın Adını ağızlarına alıp alkışlayarak, Hıristiyan inancının savunulmasına ve tüm günahlarının affıyla şehadete" cesaretlendirdiği bir pasajda bunların her ikisi de belirgindi.[138] Birinci tema olan şehadet hevesi hem haçlı seferleri hem de Fransisken ideolo-

---

mons', Larissa Taylor, der., *Preachers and People in the Reformations and Early Modern Period* (Boston ve Leiden, 2003) içinde, 3-33; Corrie E. Norman, 'The Social History of Preaching: Italy', a.g.e. 125-91; 187-91'deki kaynakçayla.

135 See Hofer, *Kapistran*, 2.361, not 49, 365.

136 *AM*, 12.750-96.

137 Robert Lechat, 'Lettres de Jean de Tagliacozzo sur le siege de Belgrade et la mort de S. Jean de Capistran', *Analecta Bollandiana*, 39 (1921), 139-51.

138 'Relatio', 761.

jiye ortak bir temaydı ve öne çıkartılmaması şaşırtıcı olurdu. Bu Capistrano'nun, zafer umudunun ve "tüm dünyada ünlü olmanın" yanında haçlılarına sunduğu ödüllerden biriydi.[139] Haçlı seferi biraderleri gibi savaşçılar için de, haçlı seferi şehitlik tacının kazanılması için eşsiz bir fırsat olan bir *tempus acceptabile*, bir *dies salutis*, bir *tempus coronae*'ydi.[140] Capistrano'nun, "İsa uğruna ölenlere ne mutlu," dediği aktarılıyordu, "çünkü inanç için ölen kutsal şehitlerle birlikte doğrudan melekler tarafından taçlandırılacaklar."[141]

Diğer yandan, İsa'nın Adı'na yapılan vurgu daha özelliklidir ve açıklama gerektirir. *Nomen Iesu* hemen *Relatio*'nun başında, Tagliacozzo 1456'da "haçlı seferi sırasında, en kutsal haçın sancağı altında ve İsa'nın Adı'nın zikredilmesiyle" kazanılan zaferin tam bir anlatısını verme niyetini ifade ettiğinde görülür. İsa'nın Adı'nı haçın yanında konumlandırması, bunu izleyen, zaferin sorumlularının titizlikle oluşturulmuş hiyerarşisinden (önce Tanrı, sonra Capistrano, sonra Hunyadi ve en son olarak da kale komutanı) daha tesadüfi değildir.[142] Daha sonra İsa'nın Adı çok sık görülüyor, ayrıntılı olarak sıralarsak, Türk saldırgan amaçlarının hedefi,[143] savaş çığlığı (Türklerin Muhammed'i anmalarına bir yanıt olarak),[144] ibadetin odağı, teselli mantrası ve en önemlisi, zaferin kilit kaynaklarından biri olarak.[145] Savunma niyeti aşikârdır. Tagliacozzo'nun olayları anlatısı açıkça Capistrano'nun eleştirmenlerine karşı bir savunma,[146] daha üstü örtülü biçimde vaizin aziz ilan edilmesi için erken bir lobicilik uğraşısı ve daha geniş anlamda da, Manastırcıların

---

139 A.g.e., 759.

140 A.g.e., 772, karş. 787 Capistrano'nun şehadetten yoksun bırakılmaktan duyduğu üzüntü üzerine. Aynı zamanda bkz., Festa, der., 'Cinque lettere', 26.

141 Cristoforo da Varese, 'Vita S. Joannis a Capistrano', *AS Oct* içinde, 491-541, 532. Karş. Festa, der., 'Cinque lettere', 51.

142 'Relatio', 750-1.

143 A.g.e., 784.

144 A.g.e., 773-4.

145 A.g.e., 788-9.

146 A.g.e., 777, 790-1, 794-5.

baskısı altında oldukları bir dönemde Kuralcıların erdemleri ve etkilerinin gösterisidir.[147] Ama Tagliacozzo'nun sürümü bu gerekçelerle bir kenara atılmamalıdır: YHS Capistrano'nun yerleşik gözdelerindendi,[148] popülerdi ve çağdaşlarının Tagliacozzo'nun tanıklığını değersiz polemikler olarak gördüğüne dair bir belirti yoktur. Capistrano'yu aziz ilan etme kampanyasının duraksadığı doğrudur, ama bunun birçok nedeni vardır. Belgrad'daki şaşırtıcı (ve belki de mucizevi) zafer lobicilerin umduğu kadar yararlı olmadıysa, bu şerefin kime ait olduğunun belirlenmesinin zor olmasındandır: çok fazla çelişkili kanıt vardı.[149] Bu yüzden, Tagliacozzo muhtemelen çiçeği süslemişse de, *Nomen Iesu*'ya yerleştirdiği vurgunun da bir kenara atılmaması gerektiği sonucuna varabiliriz. Capistrano'nun Nomen Iesu'yu vaazlarında daha aşina haçlı seferi motiflerinin arasına yerleştirdiğini görüyoruz.[150] Papanın Hıristiyan takviminde Transfigürasyon Bayramıyla* ilişkilendirdiği Belgrad zaferi, 1427'de ucu ucuna sapkınlık olarak mahkûm edilmekten kurtulan bir ibadet uygulamasının teyidiydi.[151] Karşı karşıya kaldığımız sorun, İsa'nın Adı için bu zengin kanıtların 1454-6'da haçlı seferi vaaz ve ibadetleriyle birleştirilmesinin, diğer vaaz kampanyalarında yankı bulmamasıdır.

Referans sistemini genişletirsek, Fransisken vaizlerin arasında gidip geldikleri kutuplar nedamet ve tehlike olarak özetlenebilir. Genellikle, ikinciden çok birincide daha rahat oldukları kabul edilir.[152] Ama tüm itaat laflarına karşın, ka-

147 Hofer, *Kapistran*, 2.421-4, olgular hakkında özlü bir özet.

148 Ünlü bir şekilde, 1426'da Aquila'da: Roberto Rusconi, 'Giovanni da Capestrano: Iconografi a di un predicatore nell'Europa del '400', *Venezie Francescane*, 6 (1989), 31-60, 40-1.

149 Andrić, *Miracles*, 86-90, aynı zamanda bkz. 29, 'a troublesome and polyphonic tradition'.

150 özellikle 'Relatio', 783-4.

* Transfigürasyon Bayramı: İsa'nın transfigürasyonunun (dönüşümünün) kutlandığı ve Papa III. Calixtus tarafından Belgrad savunmasını anmak amacıyla 6 Ağustosta kutlanmasını buyurduğu Katolik bayramı –çn.

151 Moorman, *History*, 464.

152 Örneğin a.g.e., 519.

nıtlar hem Capistrano'nun hem de Giacomo della Marca'nın Türk tehdidinin ciddiyetine inandıklarını gösterir. Yıllarını, gerek Çek topraklarındaki, gerekse de batı Balkanlardaki sinsi iç sapkın inançlar tehdidiyle uğraşarak geçirdikten sonra olaylar, istemeyerek de olsa, onları enerjilerini bu dış tehdidi yenilgiye uğratmaya adamaya ikna etmişti.[153] Hatta Tagliacozzo Capistrano'yu, kendi yanında savaşmaları koşuluyla ayrılıkçılara, Yahudilere, sapkınlara ve hangi inançtan olurlarsa olsunlar kâfirlere kucak açar şekilde resmetmişti: "Savaş artık Türklere karşı, Türklere karşı diyorum."[154] Capistrano'nun da Calixtus'a yazdığı gibi, Sırbistan despotu kendilerininkiyle uyuşmayan dinsel inançlara sahip olabilirdi, ama Türklere karşı onlarla yan yana duruyordu.[155] Bu, Capistrano'da görülmemiş bir liberal yaklaşımdı,[156] ama Bölüm 2'de belirtildiği gibi, vaizin Macaristan'daki etkinliklerinin kanıtlarıyla tam olarak uyuşmuyordu.[157] Türk tehdidinden kaynaklanan vaaz temalarının belirtilerinin görüldüğü ilk metinlerden biri, Bartolomeo da Giano'nun 1438 Aralığında Konstantinopolis'ten önemli bir vaiz olan Alberto da Sarteano'ya gönderdiği Türklerin yakın zamanlı ilerlemeleri üzerine aydınlatıcı mektubunda görülebilir. Bartolomeo Alberto'ya metni –fiilen bir *exhortatoria*– uygun gördüğü biçimde kullanmaya özgür olduğunu söylüyordu ve bu da metnin vaazlarda olası kullanımına işaret eder. Bartolomeo dokunaklı bir şekilde Yunanların, Sırpların ve Transilvanyalıların çektiği acılardan, kayıplardan, köleleştirmelerden, yüklü toprak kayıplarından, Konstantinopolis üzerindeki

153 Hofer, *Kapistran,* 2.303, 322, 341-2, Capistrano'nun karşısındaki açmazı vurgular, bunun önemli nedenlerinden biri, kardeşi Kuralcıların onların İtalya'da Manastırcılara karşı direnişlerine yardım etmesi yolundaki baskısıydı.

154 'Relatio', s. 766, aynı zamanda bkz., Festa, p. 55.

155 *AS Oct*, 383.

156 Tagliacozzo'nun ve daha sonra da Hofer'in kabul ettiği gibi: 'Relatio', 766; Hofer, *Kapistran*, 2.394, haçlı seferi kampında bir "genel dinsel barıştan" söz eder.

157 Capistrano'nun Transilvanya'daki saldırgan dine döndürme çalışması için, bkz., a.g.e., 2.357-60.

tehlikeden ve düşmanla savaşmanın aciliyetinden söz ediyordu. Hıristiyan zaferinin ödülü inanç, özgürlük ve şöhret olacaktı, ilaveten bol miktarda ganimet.[158] 1453 sonrası dünyada, vahşet ve merhamet üzerine vurgunun devam edip, aciliyet hissinin tırmandığını varsayabiliriz. 1453/5'te Piskopos Kotor'lu Bernard tarafından kaleme alınan ve 1470'te Papa II. Paulus tarafından onaylanan ilk *Missa contra Turcos*, Konstantinopolis'in yakılıp yıkılmasının dehşetinden söz eden ve Batı için olan tehdidi vurgulayan otuz dokuz kıtalık bir *prosa* da içeriyordu.[159] 1454 Ekiminde Capistrano, Macarların Türklerle barış ya da ateşkes yapmaya zorlanmaları durumunda, bir sonraki hedeflerinin İtalya ve Roma olacağına inandığını ifade ediyordu.[160] Yaşamöyküsü yazarları, Tagliacozzo ve Cristoforo da Varese Belgrad'dan Macaristan'ın, Macaristan'dan da Hıristiyanlığın geri kalanının anahtarı olarak söz ediyorlardı.[161]

Bessarion'un 1463 Ağustosunda haçlı seferi vaizlerine verdiği talimatlarda belirlediği *causae predicationis* üç yanlıydı: Türklerin elinde yaşanan kötülüklerin intikamı, Hıristiyan din kardeşlerine yardım ve kalple evin savunulması.[162] Kuşkusuz, Bessarion'un vaizlerinin onun öğütlerini harfiyen uygulayıp uygulamadıkları kesin değildir, ama önerileri mantıklıydı ve bunları görmezden gelmek kendi çıkarlarına aykırı olurdu. Bessarion'un temaları kesinlikle Capistrano tarafından 1454-6'daki vaazları sırasında kullanılmıştı. Bessarion'un ilk *causa*'sı 1453 yağmasının aşina öykülerini yeniden anlatır ve Cristoforo da Varese de Capistrano'nun da Türk vahşetini anlatmasını betimler: yıkılan kiliseler, kirletilen altarlar, bakirelere altarların üzerinde tecavüz edilmesi, Hıristiyanların gırtlaklanması ya da köle edilmesi. Vaiz, akıl-

158 Bartolomeo da Giano, 'Epistola', *passim*, özellikle 1065-7.

159 Linder, *Raising Arms*, 186.

160 *AM*, 12.235-7.

161 Festa, der., 'Cinque lettere', 55; Tagliacozzo, 'Relatio', 753, 789; Cristoforo da Varese, 'Vita', 532.

162 Mohler, der., 'Instruktion', 339-41.

lıca bu çağdaş dehşet öykülerini inancın şehitlerinin "şiddetli üzüntüleriyle" ve sevdayla bağlantılandırmış, "çarmıha gerilmiş İsa'ya olan sevgisinden" çocuklar gibi ağlamış ve dinleyicilerden de buna tepki olarak gözyaşları gelmişti.[163] Bessarion'un üçüncü *causa*'sı, Capistrano'nun yaşamöyküsü yazarlarının kullandığı *antemurale* göndermeleri gibi, hümanist haçlı seferi fikirlerinden doğal olarak akıyordu: "din aşkı ya da felaket bizi sarsmazsa, o zaman ülkemiz, mallarımız, çocuklarımız, büyüklerimiz, karılarımız sarsacaktır."[164] Bu doğrudan tehdit altındaki bölgeler için doğal bir temaydı ve Capistrano'nun yaşamının anlatısında, Niccolò da Fara vaizi, Macarları "İsa için, kendi çıkarınız için ve herkesin ortak iyiliği için" savaşmaya zorlarken betimliyordu.[165] Bu durumda, Makkabiler kitabı değerli malzeme sağlıyordu ve Cristoforo Capistrano'nun bundan yüklü bir biçimde yararlandığına tanıklık ediyordu.[166] Bessarion *causae*'sini oluşturmadan üç yıl önce yazdığı *Relatio*'su içinde, Tagliacozzo Capistrano'yu 1456'da 1 Makkabiler 3:21'den atıfta bulunurken betimler ("bize karşı geldiler... bizi ve karılarımızı ve çocuklarımızı yok etmeye ve soymaya").[167]

Tehlike buradadır. Makkabiler metni devam eder, Tanrı'nın halkının "ruhlarımız ve yasalarımız için" savaştığından söz eder ve kuşkusuz, *patria*'yı ve yasalarını savunmak hükümdarların ve onların soylularının görevidir. Aralarında Giacomo della Marca da bulunan birçokları tarafından öne sürülen bir tema da, Hıristiyanlığın hükümdarlarının

---

163 Cristoforo da Varese, 'Vita', 531.

164 Mohler, der., 'Instruktion', 340.

165 Niccolo da Fara, 'Vita clarissimi viri fratris Joannis de Capistrano', *AS Oct* içinde, 439-83, 471.

166 Cristoforo da Varese, 'Vita', 532.

167 'Relatio', 783. Ama bkz., Ferenc Szakaly, 'Das Bauerntum und die Kämpfe gegen die Türken bzw. gegen Habsburg in Ungarn im 16.-17. Jahrhundert', Gusztav Heckenast, der., *Aus der Geschichte der ostmitteleuropäischen Bauernbewegungen im 16.- 17. Jahrhundert* (Budapeşte, 1977), 251-66, 251-2, 1456'da yurtseverce çağrılara köylülerin kayıtsızlığından söz eder.

Türkleri durdurma görevlerinde başarısız olduklarıdır.[168] Bu haçlı seferi emirnamelerinde ve başka kaynaklarda sürekli yinelenen bir *topos* olduğundan, pek de şaşırtıcı olmaz. Örneğin Viyana'daki olayların görgü tanıklarından Avusturyalı tarihçi Thomas Ebendorfer, Capistrano'nun "silahsız çiftçilerine, demircilerine, keçecilerine, terzilerine, kunduracılarına, zanaatkârlarına ve öğrencilerine" bırakılan işi aslında yapmış olması gereken büyüklerin ve iyilerin listesini çıkartmaya koyulmuştu.[169] Görevden böylesine bir kaçınma dönemin en popüler metinlerinden biri olan, Mandeville'in *Travels*'inde de görülür.[170] Bu motif vaazlarda yararlı bir araçtır, çünkü Türklerin neden bu kadar başarılı olduğunu ("günahlarımız buna yol açtı") ve dolayısıyla neden sıradan insanların katkıda bulunmasına fırsat doğduğunu açıklar; bu Fransisken ideallerle uyumlu bir kavramdır. Vaizler para toplarken, gerginlik çıkması için bir neden yoktu: paraların herkesin yararına, savaş çabası için harcanacağı varsayılabilirdi. Ama 1456'da Macaristan'da ülkenin soylularının çoğunluğunun, kraldan ilham alıp, Hunyadi'nin kaynaklarını seferber etme girişimine katılmaktan kaçınmasıyla, *topos* yıkıcı bir potansiyele erişmişti. Tagliacozzo'nun özlü bir şekilde ifade ettiği gibi, "Şimdi, zengin ve soylular evlerinde otururken, yoksullar harekete geçti."[171] Başka yerde belirtmiş olduğum gibi, böylesi sorunlu bir bağlamda, 1 Makkabiler 3.17-22 kullanılması çok tartışmalı bir metindi, çünkü 18-19. ayetler Tanrı'nın kötü kalabalığa karşı az sayıda kutsanmış olanı kayıracağı yolunda teselli edici bir mesaj verirken, 21-22. ayetler yoksul haçlılara orada olmayan soyluları anımsatıyordu. Türklere karşı 14 Temmuzdaki ilk zaferlerinin ardından "orada bulunmayan varlıklıların arabaya atıp götürmemesi için kutsal pedere haber vermeden" ele geçirilen

---

168 Bartolomeo da Giano, 'Epistola', 1062, 1064.

169 Thomas Ebendorfer, *Chronica Austriae*, ed. Alphons Lhotsky, MGH SRG nova series, XIII (Berlin/Zürih, 1967), 434.

170 Mandeville, *Travels*, çev. C.W.R.D. Moseley (Londra, 1983), 44.

171 'Relatio', 759.

ganimeti yaktıklarında, hislerini ifade etmişlerdi.[172] Bunun dini değil toplumsal bir jest olduğunu vurgulamakta yarar var: Capistrano tüm askeri önderlerin, askerlerinin yağma peşine düşmek için dikkatlerini savaştan uzaklaştıracakları kaygısını paylaşıyorduysa da,[173] hem vaiz hem de *crucesignati* bunun savaştan sonra toplanmasını hizmet karşılığında meşru bir ödül olarak görüyordu;[174] 1456 Ağustosunda, vaiz Türklere karşı, ele geçirilen mallar sayesinde üç yıl sürdürülebilecek bir saldırı önerdi.[175]

Belirleyici zaferlerinin ardından, haçlıların bazıları eleştirilerinde daha da keskin oldular ve Hunyadi'ye daha fazla yardım etmediği için alenen sataştılar. Kaçan Türkleri kovalamalarının veto edilmesine kızmışlardı ve bunun seçkinlerin askeri kaygılarından değil, açgözlülüğünden kaynaklandığı düşünüyorlardı. Bunun sonucundaki halk huzursuzluğu (*commotio in populo*) Capistrano'nun daha fazla sorun çıkmaması için haçlıları aceleyle terhis etmesine neden oldu.[176] 1514'te, büyük ölçüde benzer bir senaryo denetimden çıkıp, Kuralcılar tarafından vazedilen bir haçlı seferi acımasızca bastırılacak bir ayaklanmaya dönüştüğünde çok daha kötü şeyler oldu.[177] Ama 1456'daki Macaristan durumu istisnaydı: suçlu bir şekilde orada olmayan soylular, para yerine asker toplamak üzere vaaz verilmesi, bu ordunun esas olarak aşağı tabakalardan oluşmuş olmasının kutlanması ve görünüşte mucizevi bir zafer, hayli patlayıcı bir bileşim oluşturmuştu. Başka kaynaklar toplumsal düzene vaizler tarafından açıkça meydan okunduğunu belirtmez. Örneğin Tagliacozzo, çeşitli

---

172 A.g.e., 762; Hofer, *Kapistran*, 2.389: burada beyhudelikler ateşinin bin yankısı mı var?

173 Festa, der., 'Cinque lettere', 25.

174 'Relatio', 766.

175 *AS Oct*, 383-4, 1455 Haziranında, Raab dietinde Hunyadi'nin topraktan geçinme önerisinin devamı: *AM* 12:292-4, 294; Hofer, *Kapistran*, 2.351-2.

176 'Relatio', 793-4 ve bkz. benim *Religious Warfare in Europe, 1400-1536* (Oxford, 2002) içindeki tartışma, 65-7.

177 Bunun ardındaki düşünce şekli Jenő Szűcs tarafından 'Die Ideologie des Bauernkrieges' içinde derinlemesine çözümlenmiştir, aynı yazarın *Nation und Geschichte: Studien* (Budapest, 1981) içinde, 329-78.

baronların Türklerin yenilgiye uğradığı haberlerini aldıktan sonra, "oyun bittikten sonra" gelmeleri konusunda alaylı bir yorumda bulunur.[178] Ama soyluların orada bulunmaması üzerine genel yaklaşımı, neden kuşatılmış kalenin savunulması için toplanmadıkları konusunda tarafsız bir meraktır; kardeş Kuralcı Paul'ün buna karşı dillendirdiği yanıt, olayı Tanrı'ya bağlar: zaferin onuru Tanrı, İsa'nın Adı, haç ve Capistrano arasında bölüşülsün diye.[179] En azından bir durumda, "iç düşmanlar" tespit edilmiş ve haçlı seferi vaazlarında tepki görmüştü, ama bunlar çok daha geleneksel hedeflerdi: Długosz'a göre, 1464 Paskalya yortusunda Krakow Yahudileri saldırıya uğramış ve 300'ü *crucesignati* tarafından öldürülmüştü.[180] Saldırının nedenini ya da Fransisken vaazların mı buna neden olduğunu bilmiyoruz. Diane Owen Hughes Kuralcıların Yahudilere karşı vaazlarıyla, Yahudileri suçladıkları kentsel ahlâksızlıkları mahkûm edişleri arasında bağlar kurar;[181] ama bu güne kadar bu bağın haçlı seferi çağrılarıyla doğrudan ilişkisi belirlenememiştir.[182]

1463'te, Bessarion vaizlerine, dinleyicilerini, haçlı seferlerinin "cinayet, hırsızlık, soygun, kundakçılık ve her türlü kötülüğe" bulaşanların suçlarının toplamı karşılığında cezalandırılmaktan kaçınmak için bir fırsat olduğu yolunda bilgilendirmelerini söylemişti.[183] Çalışmayla ve her şeyin üzerinde de endüljanslarla kurtuluş fırsatına boğulmuş bir dünyada bile haçlı seferinin sunduğu cennet güvencesi çekiciliğini sürdürüyordu. Gerçekten de, bir kuşak önce Almanya'daki Hus'çu haçlı seferleriyle ilgili vaazlar, Bran-

178 '. . . date erano le candele': 'Relatio', 794.

179 A.g.e., 795.

180 Długosz, *Annals*, 548.

181 Diane Owen Hughes, 'Distinguishing Signs: Ear-rings, Jews and Franciscan Rhetoric in the Italian Renaissance City', *Past and Present*, 112 (1986), 3-59, özellikle17-38.

182 Ama bkz., Daniela Rando, 'Antiturkendiskurs und antijudische Stereotypen: Formen der Propaganda im 15. Jahrhundert am Beispeil Trient', *OEEH* içinde, 31-52.

183 Mohler, der., 'Instruktion', 341.

da da Castiglione (1421), Giordano Orsini (1426) ve Giuliano Cesarini'nin (1431) papalık temsilcisi olduğu dönemlerde kilise reformu ve papazlıkla ilgili sıkıntılarla yakından ilişkiliydi. Her ne kadar haçlı seferleri propagandası öncelikli olsa da, her üç adam da hem Hus'çuların yaydığı propagandaya karşı çıkmayı, hem de onları askerlere boyun eğmeye sevk etmeyi amaçlayan, Birgit Studt'un deyimiyle bir "ikili strateji" uygulamışlardı.[184] Kuralcılar haçlı seferlerinin kişisel ve toplu yenilenmeyle ilişkisinde onları çekecek çok şey bulmuş ve bu da vaazlarında kilit önemdeki temalardan biri olmuştu. Caracciolo'nun 1453'te Roma'da Hamsin Yortusu ayinleri sırasında Konstantinopolis'in düşüşüne verdiği tepki, Tanrı'nın gazabını başka yöne çevirmek ve Yunanların kaderinden kaçınmak için nedamet getirmenin gereğine odaklanıyordu: "Davranışınızı değiştirin, o zaman Tanrı da kararını değiştirecektir... çünkü Tanrı'nın bir kenti ya da halkı, yargıç olarak değil, baba olarak cezalandırdığı durumlar vardır."[185] Ama bunun en iyi kanıtını Capistrano sağlar: Otto Gecser ve Johannes Hofer'in gösterdiği gibi, Türklere karşı haçlı seferi vaazı vermek, 1451'den beri Alplerin kuzeyinde sürdürdüğü nedamet vaazları programından bir sapma değil, bunun bir uzantısıydı.[186] Bunun tetiklediği dindarlık dikkat çekicidir ve bir kez daha, bunun en zengin kanıtlarını Tagliacozzo'nun *Relatio*'sunda görürüz. Bunun nedeni, Capistrano'nun askere aldığı haçlılar bir araya getirilmiş ve çok stresli koşullara tabi tutulmuştu, onlar da bununla, manevi güçlerine başvurarak başa çıkmışlardı. Gösterdikleri inançsal eğilimlerin büyük ölçüde onları haçı ele almaya sevk eden vaazlardan kaynaklandığını varsaymak yanlış olmaz, bunun belki de en bariz kanıtı, benimsedikleri sancaklarda görülür, bunların

---

184 Studt, *Martin V.*, özellikle. 713-22.

185 *Testi inediti e poco noti sulla caduta di Costantinopoli*, der. Agostino Pertusi (Bologna, 1983), 296.

186 Hofer, *Kapistran*, 1.430-56, 2.9-38, Capistrano'nun 1451-4'teki vaaz teknikleri ve Haziran-Temmuz 1451'de Viyana'daki çok iyi belgelenmiş vaazları üzerine ayrıntılı bir çözümleme sağlar.

bir yanında haç, diğer yanında da önde gelen Fransisken azizler yer alıyordu: Francesco d'Assisi, Antonio de Padua, Louis de Toulouse ya da Bernardino da Siena.[187]

Capistrano'nun karışık ordusunun inancının kilit veçhesi, Fransiskenlerin çağdaş İtalya ve Almanya'daki vaazlarındaki kaygılarından ayrılmıyor olmalarıdır. Daha da önemlisi, inançlı davranış konusunda bir kaygı söz konusuydu:

> Aylaklık, zayıflık, kayıtsızlık söz konusu değildi, Sarhoşluk, oburluk, namussuzluk ve fahişelik görülmüyordu. Beyhude dedikodu, kumar, hırsızlık ve yağma hiç yoktu. Hiç kimse gelmeyenler konusunda şikâyetçi değildi, homurdanma, entrika, kavga yoktu. Bunların yerine, ibadet, dua ve sık sık da ayinler oluyordu.

Sabır, huzur ve uyum egemendi ve suçlar, "diğerlerine örnek olmak üzere," sert ve aleni şekilde cezalandırılıyordu. Bir hırsızın sağ kulağı kesildi, bir karaborsacının aşırı fiyatlı ekmekleri Tuna'ya atıldı ve Tagliacozzo ve başka bir biraderi olmasa, adam da bunları izleyecekti. Bu *crucisignati povirelli*'nin kampında var olduğu anlatılan atmosfer, ideal Fransisken cemaatinde olandı.[188] Tagliacozzo, anlamlı bir şekilde haçlıları, peşinden ateşe ya da suya atlayacakları Capistrano'ya bağlılıklarında, çömezlere benzetiyordu.[189] Ama bu aynı zamanda Kuralcıların, yasak cinsel ilişkilerle kumar gibi ahlaksızlıklara ve tefecilik, kibir, kıskançlık gibi bozucu toplumsal hastalıklara karşı kentsel vaazlarının yanında, iyilikseverlik, dindarlık ve fedakârlığı teşvik ettikleri kampanyaları da anımsatıyordu. Hofer bunu iyi yorumlar: "Semlin'deki kampı askeri bir kamptan çok, misyonerlik yolculukları sırasında heryerde oluşanlar gibi bir dinsel toplantıya benziyordu."[190] Capistrano'nun vaaz temalarının seferde de devam etmesi, onun önderliğinden kaynaklanıyordu

---

187 'Relatio', 764.

188 Festa, der., 'Cinque lettere', 54: 'Crucisignati povirelli', 'poverelli Crucisignati'.

189 'Relatio', 765-6.

190 Hofer, *Kapistran*, 2.392, 'Der Sieger' içindeki yorumunu yineler, 205-6.

ve bu da, Belgrad dışındaki haçlı kampının koşullarının tekrarlanamayacağı anlamına geliyordu: benzeri bir şeyin tekrar yaşandığına dair bir kanıt yoktur, örneğin sekiz yıl sonra Ancona'da II. Pius'un gelmesini bekleyen crucesignati arasında sabırsızlık, hoşnutsuzluk ve kavga alıp başını gitmişti.

Capistrano'nun 1454-6'daki vaazlarının karakterine bir kanıt olarak, Tagliacozzo ve Capistrano'nun diğer yaşamöyküsü yazarlarının metinleri, hızla ortaya çıkan ikonografik gelenekten arta kalan ve Roberto Rusconi tarafından çözümlenen resimlerle tamamlanır. Önde gelen Kuralcılar kolaylıkla ayırt edilebilen görsel ipuçlarıyla ilişkilendirilmişti: Bernardino da Siena için YHS, Giacomo della Marca için Kutsal Kan ve Bernardino da Feltre için de *Mons Pietatis*. Capistrano'nun durumunda, tanıtıcı vaizin sancağıydı; Tagliacozzo bunu 1457'de "bir yanında haç, bir yanında da San Bernardino'nun bulunduğu ince ve büyük bir sancak" olarak betimlemişti.[191] Başlangıçta, sancakta yalnızca Bernardino betimleniyordu: Capistrano Belgrad yolunda Petrovaradin'deki bir vizyon sonrasında haçı eklemiş ve bundan sonra vaazlarında haça daha fazla önem vermişti.[192] Sancak ilk olarak 1459'da Bartolomeo Vivarini tarafından vaizin azizlik mertebesine yükseltilmesi yolundaki ilk girişimle ilişkili olarak gerçekleştirilen tam boy bir portrede gösterilmişti. Sağ elinde, sıska Capistrano tepesinde haç olan bir sancak tutuyordu, gösterilen, tam olarak Tagliacozzo'nun iki yıl önce betimlediği sancaktı. Capistrano sol elinde de bir İncil tutuyordu. Portrenin çağrışımları bariz ve olumluydu: önceli Bernardino'yu aziz ilan etmiş olan Papanın komutuyla vazedilen bir haçlı seferi; ve ayağındaki sandallardan Kuralcı olduğu anlaşılan sancaktarın önderliği sayesinde kazanılan şanlı bir zafer.[193] 1488'de, Carlo Crivelli Kuralcıların Camerino'daki St. Pietro kilisesinde bir altar resimlen-

---

191 Festa, der., 'Cinque lettere', 22 ve aynı zamanda bkz., 53: '. . . co lo confalone de Sancto Bernardino et de la croce.'

192 Tagliacozzo, 'Relatio', 754.

193 Rusconi, 'Capestrano', 34-6, 49 fi g. 1.

dirdiğinde, ikonografi yerleşmişti: Capistrano solda elinde sancakla, Giacomo da sağda küçük şişesiyle hemen ayırt edilebiliyordu. Abruzzo'daki Kuralcı kilisesi için resmedilmiş bir dizi benzer poliptik de bunları izledi.[194] En dikkat çekici olan, Capistrano'nun günümüze kadar kalan yanları yaşamından kesitler içeren tek portresidir, yanlardan birinde, Belgrad'daki nihai savaş betimlenir. Hem portrede (anakronik bir şekilde genç bir vaiz resmedilmiştir) hem de savaş sahnesinde sancak mevcuttur, ama Bernardino yerini azizin aşina YHS monogramına bırakmıştır.[195]

İlginç bir şekilde, Alplerin kuzeyindeki Capistrano betimlemeleri Belgrad sancağını içermez ve bunun yerine nedamet çağrısı olarak elinde taşıdığı haça ve aralarında beyhudelik ateşleri de olmak üzere, toplumsal ahlaksızlıklara karşı güçlü vaazlarına odaklanılır.[196] Bu sapmayı açıklamak kolay değildir; ama vaizi betimlemenin her iki yolu da yaşamına dayanır ve 1454'te, Mehmed'in zaferleri karşısında gerçekleştirdiği yol ayrımı radikal bir hedef, teknik ve tema değişikliği gerektirmez. Cristoforo da Varese birçok Almanın, Capistrano'nun orada vaaz verdiğini duydukları için, birkaç yıl önce kasabalarında mucizeler gerçekleştiren vaizi bir kez daha görebilmek amacıyla haçı ele alıp Macaristan'a doğru yola çıktıklarını öne sürer.[197] Gerçekten de, 1468'de Moravia'daki Olomouc'ta, Kuralcı kilisesinde gerçekleştirilmiş olan Belgrad Kuşatması freski, bir anlamda kuzey ve güney geleneklerinin sentezidir. Doğru, vaiz elinde sancakla görülmüyor, sancağı duvarın daha ilerilerinde duran bir komutana devretmiş,[198] ama gerçekten daha büyük boyda, kuşatılmış kentin duvarlarında duruyor, Türklere meydan okuyor

---

194 A.g.e., 37-8, 50-1, res. 2-3. Capistrano'nun haçlı seferi adeti, Aquila'daki Fransisken manastırında sona erdi: Andri, *Miracles*, 66.

195 Rusconi, 'Capestrano', 38-40, 52-5, res. 4-7.

196 A.g.e., 42-7, 56-60, res. 8-12.

197 Cristoforo da Varese, 'Vita', 531-2.

198 Bu figür herhalde Hunyadi'yi temsil ediyor, bu durumda ikonografik değişiklik muhtemelen, fresk boyandığı sıralarda Olomouc'u askeri üssü olarak kullanan oğlu Mátyás'a saygıdan kaynaklanıyor.

ve sol elinde İsa'nın Acıların Adamı olarak resmini tutuyor. Olomouc'un Hus'çu Bohemya'yla olan sınırda Katolik bir kale olarak statüsü düşünüldüğünde, bu Bildpredigt'in anlamı Benedetto da Maiano'nun St. Croce'deki kürsüsünden daha saydam: Macar *antemurale*'nin başarıyla savunulması, büyük vaizin toplu dine döndürülmelerinden yalnızca Macaristan'ın daha acil gereksinimleri yüzünden ayrıldığı sapkınlar karşısında Kuralcılar kadar yurttaşları da, yere sağlam basmaya cesaretlendirmeliydi.[199]Capistrano'nun Olomouc'ta betimlenmesi, büyük adamın Ilok'taki fiziksel kalıntılarının Macaristan'ın güney sınır boylarındaki insanları komşu Türklere, ayrılıkçılara ve sapkınlara karşı koruduğu gibi buradaki çalışmasını da ileriye götürecekti.[200]

5.3 SÖYLEVLER

1454 Ekiminde Frankfurt'ta toplanan imparatorluk dietinde, Capistrano'nun karizmatik haçlı seferi vaazı yeni hümanist söylevlerin en son örnekleriyle kesişti. Bu, Aeneas Sylvius Picolomini'nin Konstantinopolis'in düşüşü üzerine konuşması, *Constantinopolitana clades* şeklinde oldu. Johannes Helmrath Piccolomini'nin iki saat süren ve Cicero'nun *De imperio Cn. Pompei*'sini örnek alan tartışma amaçlı söylevinin önem ve etkisini betimlemişti (*symbouleutikón*). Halen mevcut elli elyazması kopyasının bulunması, *Constantinopolitana clades*'in yapısı, dili ve tarzıyla ne kadar sıra dışı yüksek bir beğeni kazandığını gösterir. Bugün metni okurken, insan yazarın savaşa gitme lehindeki üç standart savda okuyucularına ne kadar ustalıkla rehberlik ettiğine hayranlık duyar: çatışmanın doğruluğu, savaşmaktan kaynaklanacak yarar ve başarı şansı. Piccolomini'nin Hıristiyan

---

199 Andrić, *Miracles*, 157-9, freskin bir tıpkıbasımı da resim 5.2'de bulunur. Tagliacozzo, 'Relatio', 751, enerjisini Türk tehdidine yöneltmeden önce, Capistrano'nun 16.000 Hus'çuyu dine döndürdüğünü iddia eder aynı zamanda bkz., Hofer, *Kapistran*, 2.303.

200 Andrić, *Miracles*, 60-1.

Avrupa'nın karşısındaki durumu ele alışı, kapsamlı ve zariftir, bol miktarda atıf, emsal, örnek ve yetke sıralanır. İncil kaynaklı, klasik ve Ortaçağ kaynaklı temalar kesintisiz bir şekilde iç içe örülmüştür. Ama söylev aynı zamanda Frankfurt dietinin koşullarına da akıllıca uydurulmuştur. III. Friedrich'in elçisi olarak konuşan Piccolomini, düzenli bir şekilde büyük yollar ve araçlar sorununa geçmiş, ayrıntılı bir şekilde dikkati Türklerden saptırmaya aday, Polonya ve Töton tarikatı arasındaki çatışma gibi zorlayıcı siyasal konulara değinmişti. *Constantinopolitana Clades*'in zayıf tarafı, yazarının bazı merkezi konular, özellikle de düşmanın sözüm ona askeri kusurları üzerine yanlış değerlendirmeleri ve örneğin Birinci Haçlı Seferi üzerine tarihsel yanılgılarıdır. Savaşın yönetilmesi konusundaki son bölüm, en zayıf olanıdır: yazarın askeri uzmanlığı, bilgisine ve siyasal içgörüsüne yetişemez, ama lehine bir husus olarak eklemek gerekir ki, bu tam da tartışmaya açık olan alandır.[201]

Piccolomini de Frankfurt söylevinin nasıl karşılandığını çarpıtmıştır. Hemen ya da az sonrasında yazdığı mektuplarda, olayları aktarışı umutsuzdur: bahaneler pek çoktur, kimseye güvenilemez ve siyasal engeller de aşılası değildir.[202] Ama *Commentarii* içinde çok farklı bir resim çizilmişti. Regensburg dietinde alınıp yürütülmeye başlanan kararlar başarısızlığa mahkûmdu, ama *Constantinopolitana clades* günü kurtarmıştı. Hatta nispet yaparcasına, Piccolomini kendi söylevinin karşılaşılışını V. Nicolaus'un temsilcisi (*Commentarii* kaleme alındığında ölmüş olan) Giovanni da Castiglione'ninkiyle karşılaştırıyordu. Piccolomini'ye göre, temsilcinin Kiliseyi kısmetsizliğinden yakınan güzel bir kadına benzettiği eğretilemesi yanlış anlaşılmıştı, hâlbuki onun konuşması sırasında, "dinleyiciler o kadar büyülenmişti ki, hiç kimse ne boğazını temizlemiş, ne de gözlerini konuşmacıdan

---

201 *Deutsche Reichstagsakten*, 19.2 (yayımlanacak); *Pii II orationes*, 1.262-86, no 13; Piccolomini, *Opera omnia*, 678-89; Helmrath, '*Reichstage*', 60-1.

202 *Aeneae Silvii Piccolomini Senensis opera inedita*, 105-8, no 43, 108-13, nos 45-6, 115-16, no 48.

alabilmişti. Söylev "herkes tarafından methedilmiş, birçokları tarafından yazılmış ve onun sayesinde, Regensburg'da kabul edilen savaş ilanı yeniden ifade edilmişti."[203] Neredeyse kesinlikle, Piccolomini karşılamayı etkiyle karıştırmıştı. *Constantinopolitana clades* bir söylevsel gövde gösterisi olarak, özellikle de bu yolla kendi tekniklerini cilalamak isteyen kişilerce beğenilmişti. Ama bir tek konuşmanın, ne kadar güçlü olsun ya da iyi karşılansın, derinlere işlemiş kuşkuculuğu, bir dolu siyasal sorunu ve imparatorluğun altında yatan yapısal yetersizlikleri dengeleyeceğini düşünmek, fazla iyimserlik olur. En fazla yapabileceği, dietteki dinamiği biraz da olsa etkilemek, haçlı seferi taraftarı lobiye taze bir momentum kazandırmaya gerçekten eğilimli olanların savlarını güçlendirmekti. Piccolomini Frankfurt'ta bunu başarmış olabilir.

Piccolomini'nin kibri, ezelden beri var olan kötümserlikle umut arasında dalgalanma eğilimi bazen bunu tam anlamıyla anlayıp anlamadığını kestirmeyi güçleştirir. 26 Eylül 1459'da Mantova'da başkonuşmacı olarak verdiği *Cum bellum hodie*, bunu iyi ifade eder.[204] *Commentarii*'de bu konuşma da bol bol kendi methiyesini almıştı: "[Pius] üç saat boyunca o kadar büyük bir dikkatle dinlendi ki, bir tek sözcük bile duyulmadan geçmedi." Bu vesileyle de Bessarion Piccolomini'nin büyüklüğü için mihenk taşı görevi gördü, ama Castiglione kadar kaba bir muamele görmedi: "söylevi beğeni aldı, ama aynı zamanda Latin hitabetinin Yunanı ne kadar aştığını da göstermiş oldu."[205] Yazarının statüsü, şöh-

---

[203] *Pii II Commentarii*, kitap 1, bölüm 27, 82-4. Pius II, *Commentaries* içindeki çeviriyi kullandım, der. ve çev. Margaret Meserve ve Marcello Simonetta, I Tatti Renaissance Library, 12 (Cambridge, Mass., 2003-), 1.135, 137. Castiglione'nin hitabet yetersizliği kitap 1, bölüm 28 içinde yeniden eleştirilir.

[204] *Pii II orationes*, 2.7-30, no 2, aynı zamanda, Piccolomini, *Opera omnia* içinde, 905-14; *Sacrorum conciliorum*, 32.207-21.

[205] *Pii II Commentarii*, kitap 3, bölüm 32, çev. Pius II, *Commentaries* içinde, 2.137, 139; *Anecdota veneta nunc primum collecta ac notis illustrata*, der. Joannes Baptista Maria Contareni OP, cilt 1 (Venedik, 1757), 276-83 (Bessarion'un söylevi). Latinceci olarak Bessarion için bkz. John Monfa-

reti ve konunun ciddiyetiyle birleşince, *Cum bellum hodie*'ye *Constantinopolitana clades*'inkini bile aşan bir ün sağladı. 120 elyazması kopyası ve en azından on altı basılı sürümü vardır, bu yüzden, "bu, Avrupa hümanizminin en geniş dağıtılmış söylevi olabilir."[206] Kuşkusuz, Piccolomini şimdi artık Papa olarak konuşuyordu ve II. Urbanus, III. Eugenius, III. Innocentius gibi ünlü öncellerinin izinde yürüdüğünü titizlikle belirtiyordu. Savaş ganimetleri ve ebedi ünün yanında, katılımcılar haçlı olarak selamete erişecekti: "Bu sefere çıkan tüm o Hıristiyanları, haçla işaretleyeceğiz." Ama tüm bunların yanında, 1454'le 1459 arasında siyasal ve askeri senaryolardaki değişiklikler hesaba katılırsa, *Cum bellum hodie*, *Constantinopolitana clades*'le farklılıktan çok ortak noktalara sahipti: aynı üçlü sav (farklı sıralamayla da olsa) öne sürülmüştü ve aynı birçok noktaya dokunulmuştu. Tahmin edebileceğimiz gibi, etkileyici bir bilgi gösterisiydi, ama Papanın cümleleri sıklıkla bayat ve sendeler gibiydi; sanki elçilerin Mantova'ya gelişlerinin uzun ve sıkıcı bekleyişi, Pius'un enerjisini ve kararlılığını tüketmişti.[207] Ve ünlü bir pasajda, ödüller bölümüne geldiğinde, Papa hüzünlü bir şekilde Birinci Haçlı Seferinin önderlerinin orada olması durumunda, söylevin sonunu bekleyeceklerine, "Deus vult!" diye haykıracakları yorumunda bulundu.

Buradan, Pius'un kendi söylevini büyük öncelinin Clermont'daki vaazının eşdeğeri olarak gördüğünü ve ani bir bağlılık, Capistrano'nun yalnızca birkaç yıl önce Almanya ve Macaristan'da gösterişli bir şekilde elde ettiğine benzer bir askere kaydolma dalgası beklediği izlenimi edinebilirsiniz. Ama bu yanıltıcıdır: Godefroy, Baudouin, Eustache, Hugues, Bohémond, Tancrède ve diğerleri hakkındaki yorum kuşku-

---

sani, 'Bessarion latinus', *Rinascimento*, 2nd ser., 21 (1981), 165-209.

206 Helmrath, '*Reichstage*', 63.

207 Görüleceği gibi, ben Russell'ın 'Humanists', 75 içindeki, "yüksek hitabet gücüne sahip, yükselip alçalan Latince'yi" öven yorumuna da, Helmrath'ın, '*Reichstage*', 63 içindeki *Cum bellum hodie*'nin "yeni bir doruk" oluşturduğu görüşüne de katılmıyorum.

suz sonradan geleceklerle ilgiliydi, yani Pius'un haçlı seferi davasına kendisinin de şahsen katılacağını beyan etmesine. Dinleyicilerine Mantova'ya gelerek, inancın savunulmasına öncelik vererek, kendi sağlığının yanında Aziz Petrus'un mirasının çıkarlarına da zarar verdiğini anımsattı. Daha genç olsa haçlı seferine şahsen giderdi ve dinleyicileri öyle isterse, gene de gidecekti. Yalnızca istemeleri yeterliydi. Pius ilk kez olarak Capistrano'nun yaptığı gibi şahsen haçlı seferine çıkmaktan söz ediyordu ve kuşkusuz Clermont benzeri bir dalgaya atıfta bulunması da bu bağlamda anlaşılmalıydı. Bu gerçek bir beklentinin aksine, retorik bir araç, Papa'nın bulunmak üzere olduğu önerinin, radikal doğasının altının çizilmesiydi. Pius *Constantinopolitana clades* gibi, *Cum bellum hodie*'nin de durumu tersine çevirmesini beklemiyordu. Mantova kongresinin amacının bir dizi meşakkatli ama kaçınılmaz iki taraflı müzakereyi olası kılmak olduğunu biliyordu. Ve 14 Ocak 1460'da gerçekleşen ikinci büyük Mantova Konuşması olan *Septimo iam exacto mense*'de verilen çeşitli sözlerin yanında, henüz taahhütte bulunmayanlardan da beklediklerini ayrıntılı bir şekilde açıklamasını sağlayan, bu müzakerelerdi.[208] Büyük ölçüde 1454-5 imparatorluk dietlerinde olduğu gibi, kongredeki müzakereci söylevlerin işlevi, duruşunu düzenlemek, daha ayrıntılı görüşmeler için bir arka plan oluşturacak bilgi, sav ve perspektifler sağlamaktı.

Şimdiye kadar ele alınanlar kadar görkemli olmayan söylevler, dietlerde ve kongrelerde müzakere sürecinin bir parçasını oluşturabiliyordu. Pius'un Mantova'da Fransızlarla olan görüşmeleri bu açıdan aydınlatıcıdır. İki tarafın ateşli darbeleri barizdir, ama karşılıklı savlamanın hayli üst düzeyde kalmasını engellememiştir.[209] Özellikle ilginç bir seri, Mantova'da üzerinde anlaşmaya varılan, haçlı seferi programına Alman katkısının ayrıntılarını belirlemek üzere 1460'da toplanan imparatorluk dietlerindeki delegelerle Kardinal

---

208 *Pii II orationes*, 2.78-88, no 4, aynı zamanda *Sacrorum conciliorum* içinde, 35.113-20.

209 *Sacrorum conciliorum*, 32.225-30, 240-58.

Bessarion arasında geçenlerdir. 3. bölümde bu görüşmelerin yasal ve diplomatik bağlam ve sonuçlarını incelemiştik; ama bu yetke ve taahhüt konularıyla iç içe geçmiş olarak Bessarion'un kullandığı bazı savlar da vardır. Bessarion'un Nürnberg dietinde gerçekleştirdiği söylev olan *Cum salvator noster* hayli doğrudan ve heyecanlandırıcı olmaktan uzak bir metindir. Temsilci barışı övmüş; Türklere onlar daha imparatorluk topraklarına erişmeden karşı koymanın gereğinden söz etmiş ("eğer biz onlara gitmezsek, onlar bize gelir"); 1454-5 dietleri ve Mantova'da verilen çeşitli sözleri anımsatmış; ve Hıristiyanların birlik içinde hareket etmeleri durumunda, Türklerin dünya yüzünden toz gibi dağılacağına olan güvenini ifade etmişti. Bu bir klişe ve özet karışımıydı.[210] Bessarion'un 1460 sonbaharında Viyana'da gerçekleştirdiği söylevi *Multa quidem* daha etkileyicidir. Temsilci, Almanların katkısına karşı itirazların tek tek ve ayrıntılı bir şekilde sıralandığı ve amacı tüm fikri öldürmek olan bir metne yanıt veriyordu. İtirazları ele aldı ve Almanların yasal yükümlülüklerini yeniden sıraladı, ama aynı zamanda iki sav daha ileri sürdü: bir yanda, askeri durumun aciliyeti, diğer yanda da Almanların projeden çekilmelerinin doğuracağı felaket. *Multa quidem* nahoş özel taleplere karşı, yaklaşım olarak olgulara dayanan ve mantıksal, ama tutkulu inancın rehberliğinde güçlü ama kontrollü bir karşılıktı.[211] Başarılı olamazdı, çünkü dietin delegeleri kulaklarını tıkamıştı ve sonrasında gelişen olaylar, her iki tarafın da kaçınılmaz olarak suçlamalara ve bahanelere daldığını gösterir.[212]

Söylevlerle vaazlar arasındaki önemli farklılıklar, hem konuşmacıdan, hem de dinleyicilerden kaynaklanır. Vaizler ve hatipler Osmanlıların yürekler ve yurt için oluşturduğu tehdit ve ortak askeri önlemlerin gerekliliği gibi ortak temalara hitap ediyordu, ama ödüllere gelince, hümanistler şöhret gibi klasik temalara başvurmaya direnemiyordu. Bu,

---

210 Mohler, *Bessarion*, 3.377-83.

211 A.g.e., 3.384-98.

212 A.g.e., 3.399-403.

hem Piccolomini/Pius'un söylevlerinin örneğini oluşturduğu dikkatle akılcılaştırılmış klasik yaklaşımı kullananlar, hem de Quintilianus'un *Institutio oratoria*'sından etkilenmiş olan Giannantonio Campano'nun yapısal olarak daha güçsüz, şekilci yaklaşımını benimseyenler için geçerlidir.[213] Bu yüzden, uygarlık değerlerini Türklerden kurtarmak için askerler neden savaşmalıdır sorusuna karşılık Piccolomini, Akhilleus'un mezarı başında, Yunan kahramanın başarılarının Homeros tarafından üne kavuşturulmuş olmasından dolayı mutlu olmuş olması gerektiği yolunda İskender'in ifade ettiği rivayet olunan yoruma atıfta bulunmuştu.[214] Bu konudaki en aydınlatıcı kaynaklardan biri, 1460'larda Floransa'da haçlı seferi hevesi uyandırmak için kaleme alınmış olan Benedetto Accolti'nin iddialı Birinci Haçlı Seferi Tarihidir.[215] Accolti anlatısına bir takım söylevler katmıştı ve bunlar Rönesans'ın önde gelen hümanistlerinden birinin, Birinci Haçlı Seferinin din adamı destekçileriyle askeri önderlerinin dinleyicilerini ikna edip onlara ilham vermelerini nasıl uygun bulduğu üzerine büyüleyici bir ışık tutar.[216] Ardı ardına, şöhret ve bunun olumsuz karşıtı olan utançtan kaçınmanın arzulanabilirliğinin asli değerine, girişimin dinsel karakter ve ödülünün yanında ayrı bir önem veriliyordu. Böylece Papa Urbanus Clermont'daki dinleyicilerine soruyordu: "herhangi biriniz şöhret ya da üzerinde hüküm süreceği daha fazla toprak peşindeyse, daha büyük bir fırsat olabilir mi?" Her ne kadar Urbanus Kudüs'ün geri alınmasını amaçlayan bir sefer için propaganda yapıyorsa da, Accolti güncel olaylara

213 Bkz., Blusch, 'Enea Silvio Piccolomini', *passim.*

214 Piccolomini, *Opera omnia*, 678-89, at 682.

215 Black, *Benedetto Accolti*, 224-85.

216 Benedetto Accolti, *De bello a christianis contra barbaros gesto*, Recueil des historiens des croisades, Historiens occidentaux, 5 (Paris, 1895), 529-620, 536-8 (II. Urbanus, Clermont), 549-51 (Bohémond, Puglia), 557-9 (Süleyman, Nikaia), 569-71 (Godefroi, Antiokheia), 576-7 (Godefroi, Antiokheia), 584-6 (Adhémar, Antiokheia), 586-7 (Kerboğa, Antiokheia), 605 (Arnulf, Kudüs), 606-6 (Godefroi, Kudüs), 609-10 (Robert de Flandre, Kudüs).

atıfta bulunmadan edemedi, çünkü Papa doğuda yenilgiye uğratılmazlarsa Türklerin batıya geleceğini söyleyerek sözlerini tamamlamıştı: bu yüzden, "Büyük adamların ülkeleri için, kendi tanrıları için, karıları ve çocukları için ve kendi iyilikleri için savaşmış oldukları aynı ruhla düşmana karşı harekete geçmenizi istiyorum."[217] Bohémond haçlı seferlerini askerlerine methederken, dinleyicilerinin mesajlarına açık olacaklarını varsayıyordu, çünkü onlar savaşa alışıktı ve şana açtılar. Bir retorik sorular sağanağıyla, yanıt verilmemesinin, ataları tarafından utanç verici olarak yargılandığını hayal eder. Böyle bir onursuzluktansa, ölmek daha iyiydi.[218] Antiokheia savaşı öncesinde, Le Puy piskoposu Adhémar ölümsüzlüğün methinden söz eder, "hepsinden öte, seni buraya getiren fetih arzusu ya da servet hırsı değil, dindarlık, bağlılık ve gerçek şan için değerli bir sevgidir."[219] Ve Kudüs üzerine can alıcı saldırı öncesinde, Patrik Arnulf haçlılara kent düştükten sonra, evlerine ihtişamla kaplı olarak (*cum summa laude*) döneceklerini söyler, Godefroy da namuslu bir ölümün, utanç içinde yaşamaktan daha iyi olduğunu öne sürer.[220]

Dinsel temalar söylevlerde yer aldığında, dikkat çekecek düzeyde klasikleşmişlerdir. Söylev Cicero hitabetinde ileri düzeyde beceri sahibi bir seçilmiş azizin ağzından dillendiriliyorsa, bu daha çarpıcı ve tuhaf olur. En ünlü örnek, kalıntıları 1462 Paskalya yortusu sırasında Roma'daki San Pietro'ya geldiğinde, Aziz Petrus'la Aziz Andreas arasında gerçekleşen diyalogdur. Pius'un *Commentarii* içinde aktardığı gibi, Bessarion Andreas, Papa da kardeşi Petrus olarak konuşmuştu. Bessarion/Andreas Petrus'un ardılına, zor durumdaki Moralıları Türklere karşı savunmak üzere bir ordu toplaması çağrısında bulunmuş ve Pius/Petrus da "burada, dünya yüzünde koyunlarını ve evini kurtarmak için" elinden geleni ya-

217 A.g.e., 537.
218 A.g.e., 550.
219 A.g.e., 585.
220 A.g.e., 605, 607.

pacağına söz vermişti. Sahne, Kuralcıların ünlü oldukları ve bazen görevlendirildikleri oyun sahnelemenin Kilisenin en üst kademelerinde bile çekiciliğinin olduğunu gösterir: bir önceki gün, Pius'un Roma'nın kuzeyindeki Via Flaminia'nın kıyısındaki tarlalarda kurulmuş altardaki kutsal kalıntılara saygı gösterdiği hiç de daha az teatral olmayan bir sahneye tanıklık etmişti.[221] Seyretmek için toplanan binlerce kişi kadar, Bessarion ve Pius için de, Roma'da Andreas'ın kıymetli kalıntılarının karşılanmasının, çok yoğun bir dinsellik vesilesi olduğundan kuşku duymak için bir neden yoktur: ama söylevlerinin *Commentarii* içinde kaydedildiği dil duygusal açıdan yüklü değil, ölçülü ve düşüncelidir. Dolayısıyla okuyucudaki etkisi içine çekmek değil, uzaklaştırmaktır. Hemen hemen aynı şey, Bessarion'un sekreteri, Siponto piskoposu Niccolò Perotti'nin 1459'da Mantova Kongresi sırasında Meryem'in Göğe Kabulü bayramında verdiği söylev için de geçerlidir. Perotti'nin Bakiresi tarafından zarafetle bildirilen temaların bazılarının Kuralcılar tarafından vaazlarında kullanıldığını hayal etmek zor olmaz. Buna Türklerin uyguladığı vahşete ve laf arasında Yahudilerin İsa'yı katletmesine yapılan göndermeler de dâhildir. Bu sonuncu, geçmişte haçlı seferi vaazlarında Yahudi karşıtı duyguları ateşlemekte yardımcı olan (ve olasıdır ki 1464'te Krakow'da yeniden yardımcı olacak olan) türden bir yorumdu. Ama onun verdiği, Türk fetihlerinin ayrıntılı listesinin Kuralcıların repertuarında yer aldığını hayal etmek zordur.[222] Piccolomini ve Bessarion'un söylevlerindeki benzer listeler gibi, bu da seçkin, üyeleri yaşanan kayıpların önemini takdir edecek eğitim düzeyine sahip dinleyici kitlesini hedef alıyordu ve ortak bir yanıt seferber edecek bir etkisinin olması umut ediliyordu.

Hedeflenen dinleyici kitlesi her zaman da bariz değildi. Elimizde, Rodrigo Sánchez de Arévalo'nun, II. Pius'a

---

221 *Pii II Commentarii*, kitap 8, bölüm 1-3, 467-90. Bağlam için, bkz., Bernard Hamilton, 'The Ottomans, the Humanists and the Holy House of Loreto', *Renaissance and Modern Studies*, 31 (1987), 1-19.

222 Hankins, 'Renaissance Crusaders', 198-201.

Ancona'da toplanan haçlıların huzurunda sunulmasının amaçlandığı anlaşılan bir *exortatoria oratio* var: başlangıçta Papa'ya etrafında toplanan, savaşa gitmeye hazır orduya bakması öğütleniyor. Bu bizi, güçlü bir dinsel mesaj içeren tahrik edici bir vaaz beklemeye sevk ediyor. Ama hem içerik hem de tarz olarak, titizlikle savlanmış, hümanist ve üst düzey bir metin görüyoruz. Sánchez'in hazırlanılan haçlı seferinin doğası üzerine incelemesi, Pius'un *Constantinopolitana clades* ve *Cum bellum hodie*'de benimsediğine tanıklık ettiğimiz klasik çerçeveyi izliyor. "Başlangıçta, savaşın doğruluğunu, sonra savaşçıların cesaretini, en sonunda da zaferin kesinliğini kanıtlıyor." Dahası, Sánchez Papanın haçlı seferine eşlik etmesinin doğruluğunu ortaya koyma gayretinde ve öne sürdüğü savlar da *Ezechielis prophetae* üzerine yorumunda öne sürdüklerine benziyor. Bu tematik yakınsama Sánchez'in *exortatoria oratio*'sunun, Pius'un programına karşı Fransa-Bohemya hareketliliğine karşı koordineli yanıtına dâhil olduğuna işaret ediyor. Görünüşte vaaz, özünde bir söylev ve amacında (en azından kısmen) eleştiriye bir yanıt olan bu düşündürücü metin, birçok hümanist haçlı seferi metninin bukalemun benzeri karakterine iyi bir örnektir.[223] Türün günümüze kalan en iyi örnekleri arasında, Bessarion'un Negroponte'nin düşmesi üzerine kaleme aldığı ve bilinçli bir şekilde Demosthenes'i örnek aldığı iki *Orationes ad principes christianos contra Turcos* vardır. Bunların önemi ve özgünlüğüne evvelce dikkat çekmiştik, ama başlıkları yanıltıcıdır, çünkü Margaret Meserve'nin de belirttiği gibi, "bunların herhangi bir topluluk karşısında sözlü olarak sunulmuş olması çok düşük bir olasılıktır."[224] Kısa süre sonra göreceğimiz gibi, Bessarion'un metinlerinin yayılması için

[223] İçerik çözümlemesi için bkz., Benziger, *Zur Theorie,* 154-8. Yorum için bkz., a.g.e., 141-9 ve Thomas M. Izbicki, 'A New Copy of Rodrigo Sanchez de Arevalo's Commentary on the Bull "Ezechielis" of Pope Pius II', *Revista espanola de teologia*, 41 (1981), 465-7. The MS of the *exortatoria oratio*, Cambridge Corpus Christi College MS 166, fols 63r-74r, derlenmemiştir.

[224] Meserve, 'Patronage', 524.

yeğlediği biçim tartışmalıdır, ama 1470 sonbaharında onun hitap etmiş olabileceği bir toplantı yoktur. Sánchez'in farazi Ancona vaazıyla birlikte, Bessarion'un sözüm ona söylevleri de herhangi bir hümanist söylevi, gerek hedef kitlesi gerekse de yayılma yöntemi olarak itibari değeriyle almamak gerektiği konusunda bir ders oluşturur.

Bu bir yana, *contra Turcos* hümanist söylevler normalde yazarlarının, laik olsunlar ya da din adamı, savlarını inşa etmek üzere Cicero'nun savunduğu tarzda klasik dil kullanmaları ve meclislerle saraylarda gelişkin dinleyicilere hitap etmeleriyle ayırt edilebilirler. Bunlar genellikle belli bir durum için yazılmıştır, resmen gündemde olan ya da bir düğün, taç giyme ya da siyasal öneme sahip başka bir vesileyle bir haçlı seferinin tanıtımıdır. Farklı yollardan bu seçkin örneklerin hepsi söylevlerin genellikle karşılaştığı kötü basın tepkisine katkıda bulunmuştur. Sorun kısmen söz konusu malzemenin hacmi ve niteliğidir. Türklere karşı haçlı seferi diplomatik düzeyde o kadar çok tanıtılmıştır ki, kariyerlerinde ilerleme peşindeki birçok umutsuz hümanist, etkilemenin en kolay yolunu *contra Turcos* söylevlerde görmüştü. Eldeki sav ve anıştırmalar görece kısıtlıydı ve kolaylıkla bayat bir ürün elde edilebiliyordu. Sonuç Micheal Heath'in 1986 tarihli bu konudaki öncü incelemesinin başlığında çok iyi özetlenmiştir: *Crusading Commonplaces* (Haçlı Seferi Sıradanlıkları).[225] Şimdiye kadar ele aldığımız, Piccolomini, Bessarion, Sánchez ve Accolti gibi yetenekli ve taahhüt altına girmiş kişilerden kaynaklanan söylevler için bu geçerli değildir. Ama genellikle meslektaşları söylevciler aynı düzeyde değildi ve bir vasat metinler yığını ürettiler. Kuşkusuz, on ikinci ya da on üçüncü yüzyılda verilen haçlı seferi vaazlarının çoğunun daha etkileyici olduğunu varsaymak için bir neden yoktur, ama bunlar bize ulaşmamıştır. Üstelik bizim gibi haçlı seferi mesajları-

[225] Michael J. Heath, *Crusading Commonplaces: La Noue, Lucinge and Rhetoric against the Turks* (Genevre, 1986). Heath çalışmasını Türk karşıtı bir söylev gibi yapılandırmıştır, bölüm başlıkları da şöyledir: 'Adalet ve gereklilik', 'Kolaylık' ve 'Yarar'.

nın dietlerde, saraylarda ve kongrelerde çağdaşlarını etkilemeyi başaramadığını biliyorsanız, azalan verim yasasının devrede olduğu ve birbirini izleyen *contra Turcos* söylevlerinin içsel zayıflıklarının çağdaşları tarafından birçok kez gözlemlenen ve Francesco Filelfo'nun, Hıristiyan hükümdarların, Osmanlıların ilerleyişini "bir piyes seyreder gibi" izlediği yolundaki yorumuyla özetlenen kayıtsızlığa katkıda bulunduğu sonucuna varmak çekicidir.[226] Sonuçta, haçlı seferinin gerekliliği o günlerin siyaseten doğruluğu haline gelmiş, konuşmacı ve dinleyiciler buna bağlılıklarını belirttikten sonra, gerçekten onları ilgilendiren konulara geçmişlerdi.

Bunlara itiraz etmek zordur, ama resmin diğer yüzünü de yeniden değerlendirmek önemlidir: Osmanlı ilerlemesinin gerçek olduğu, kaygı ve ortak bir karşılık çabası uyandırdığı ve haçlı seferi davasının o günlerin en nitelikli hümanistlerinin hizmetini çektiği. Bireysel konuşmalar erdemlerine göre, nasıl karşılandıklarına ve hangi bağlamda icra edildiklerine bağlı olarak değerlendirilmelidir. Bu kolay değildir. Piccolomini'nin çağdaşlarının söylevlerine tepkisine akıl hocalığı ettiğini gördük. Çağdaşları da ikiyüzlü olabiliyordu: James Hankins, 1453'te Cosimo de Medici'nin evinde yer alan resmi tartışmalarda herkes tarafından sempati ve üzüntü ifade edilmesiyle, Matteo Palmieri'nin daha sonra Cosimo'ya özel olarak ifade ettiği, Yunanların felaketlerine kendilerinin neden olduğu yolundaki yorumları arasındaki ıraksamaya dikkat çekmişti.[227] Bireysel söylevler de her zaman sapla samanın ayrılmasını sağlamıyordu. Hümanistlerin çoğunluğu din adamı, elçi ya da saraylı olarak kariyerlerini sürdürüyordu ve en iyileri güçlü ve zarif konuşmaları az çok talebe göre üretebiliyordu. Örneğin Leonello Chiericati tarafından bir Türk karşıtı haçlı seferi adına verilmiş söylevler iyi oluştu-

---

226 Aktaran, Meserve, 'News', 452. Filelfo'nun renkli bir ifade tarzı vardı: birkaç ay sonra, Hıristiyan prensleri Türklere karşı harekete geçirmeye çalışmanın "bir tuğlayı yıkamak kadar yararlı" olduğunu yazmıştı: a.g.e., 468.

227 Hankins, 'Renaissance Crusaders', 131-2.

rulmuş yapılardır. Fransa sarayında 1488 Ocağında verdiği ve esas olarak Cem'i Papa'ya getirmeyi sağlamayı amaçlayan söylevi, Fransızların geçmişteki haçlı seferi hareketlerine olan katkılarıyla (tam bir doğrulukla olmasa da) bir aşinalığı olduğunu gösteriyordu.[228] Ama gene de 1490'ların başlarında Chiericati'nin yeteneklerini VI. Alexander'in Fransızları İtalya'dan çıkartma politikasına adadığını ve bunun da haçlı seferini geciktirmeyi öngördüğünü gördük.

Bir iletişim aracı olarak, söylevleri vaazların seçkin karşılıkları olarak değil, haçlı seferini, geçmişte olduğundan çok daha ağır bir şekilde siyasallaşmış bulunan müzakere ve karar alma çerçevesine çekmeyi yansıtan bir ritüel olarak görmek doğrudur.[229] Dayandığı "adalet, kolaylık, yarar" dizisi zamanın papalık emirnamelerinde kullanılandan pek farklı değildi: Örneğin II. Pius'un Ekim 1463 tarihli *Ezachielis prophetae*'si evvelce Papanın söylevlerinde geliştirilen birçok temayı ilerletmişti. Ve söylevler de vaaz olarak ya da benzer şekilde yazılabiliyordu. Ama böylesi yakınlıklar, paylaşılan dinsel inanca (hatta papalık *curia*'sının ileri sürmeyi sürdürdüğü gibi, yükümlülüğe) dayanan bir yaklaşımdan, ortak gereksinimlere ve öngörülen yararlar üzerine inşa edilene temel bir kaymayı gizlemez. Çağdaşlar kalıcı güçte ittifakların "ortak çıkar ve paylaşılan değerler" terimleriyle ifade edilmesi yolundaki modern eğilimi tanırlardı.[230] İlkel diplomasiyle bu ilişkilendirme, on üçüncü yüzyılın haçlı seferi vaizlerinin çalışmalarına en büyük tehdidin, *Deus vult*'un ardı ardına gelen yenilgilerle altının oyulması olma-

---

228 Sigismondo de' Conti, *Le storie*, 2.428-35, *appendice*, no 12, 428'de IX. Louis'yi yanlışlıkla Philippe olarak adlandırır; Setton, *Papacy*, 2.404; *DBI*, 24.685.

229 See generally Dieter Mertens, '"Europa, id est patria, domus propria, sedes nostra..." Zu Funktionen und Überlieferung latienischer Türkenreden im 15. Jahrhundert', Franz-Reiner Erkens, der., *Europa und die osmanische Expansion im ausgehenden Mittelalter*, Zeitschrift fur historische Forschung, Beiheft 20 (Berlin, 1997) içinde, 39-57.

230 Örneğin 2011'de dışişlerinde ABD/Britanya işbirliğinin ifade edilmesi: *The Guardian*, 24 Mayıs 2011, 1.

sı gibi, Türk-karşıtı söylevcinin karşısındaki en büyük sorunun da kişisel çıkarın yeteri kadar ortaklaşmadığı algısı olduğu anlamına geliyordu. Bu, haçlı seferlerinin kademeli bir şekilde on altıncı ve on yedinci yüzyılların Kutsal Birliklerine dönüşmesine eşlik eden düşünme süreçlerini anlamada, söylevlerin çözümlemesini özellikle yararlı bir yol haline getirir. Ve böylesi süreçler haçlı seferlerine çok şey borçluysa da, aynı zamanda bunlardan radikal bir sapmaya da işaret ederler.[231]

5.4 MATBAA

Hareketli hurufatla baskı, başlangıcından beri haçlı seferlerinin hizmetine sokulmuştu.[232] Kıbrıs endüljansları 1450'lerde basılmıştı ve II. Pius'un emirnamesi *Ezechielis prophetae* 1463 sonlarında dolaşıma sokulmak üzere basılmıştı: her ne kadar etkisinin ardındaki kilit etmenler enerjik vaaz kampanyaları ve Papa'nın katılma sözü olsa da, çoklu kopyaların varlığının da katkısı olmuş olmalı. Ama en kanıtlanabilir etki, Negroponte'nin Türklerin eline geçmesi ertesinde gerçekleşti. Meserve'nin gösterdiği gibi, Venedik'in Euboea'daki bu güçlü kalesinin Mehmed tarafından ele geçirilmesi, yalnızca İtalya'da "tiz bir panik, yakınma ve en ürkütücü ayrıntılara şehvetli bir ilgi" uyandırmakla kalmadı; aynı zamanda yarımadanın yeni teknolojiyi benimsemesine de denk geldi. Negroponte'nin kaybı, yorumcular ve hepsinden önemlisi haçlı seferi taraftarları için İtalya'nın yakında Osmanlılar tarafından istilası tehdidiyle de birleşince, hemen baskı ola-

---

231 Bu değişiklik üzerine kilit çalışma için, bkz., Poumarede, *Pour en finir.*

232 Matbaanın genel etkisi üzerine, bkz., Alexandra Walsham ve Julia Crick, 'Introduction: Script, Print, and History', aynı yazarların *The Uses of Script and Print, 1300-1700* (Cambridge, 2004) içinde, 1-26; David D'Avray, 'Printing, Mass Communication, and Religious Reformation: the Middle Ages and After', a.g.e., 50-70; Bernd Moeller, 'Die frühe Reformation als Kommunikationsprozes, Hartmut Boockmann, der., *Kirche und Gesellschaft im Heiligen Römischen Reich des 15. und 16. Jahrhunderts* (Göttingen, 1994) içinde, 148-64.

rak ifadesini buldu. Basılanların ilk haber bültenleri değil, balad ve destanlardan söylev, mektup ve dinsel manzumelere çeşitli okuyucu kitleleri için yazılmış çeşitli metinler olması dikkat çekicidir. Bu çeşitlenmiş karşılığın, üç dünyanın, hümanizm, diplomasi ve kitap yayınının kesişme noktasına bir pencere açtığını öne sürmek için güçlü belirtiler vardır. Bunun da, haçlı seferlerinin ve daha geniş anlamıyla "Türk sorununun" erken modernistlerin "kamu çevresi" olarak adlandırdığı mekânda nasıl işlediğine dair bazı anıştırmaları vardır: Kilise ve devletin organlarıyla etkileşim halinde bulunan, ama aynı zamanda kentsel ve bölgesel dietler, eğitim ve matbaa kültürü gibi toplumsal kuvvetler tarafından da şekillendirilen, doğmakta olan bir açık tartışma ve etkinlik arenası.[233]

Yukarıda zikredilen, haçlı seferi söylevleriyle ilişkili ve İtalyan hümanistlerden kaynaklanan konulardan bazıları, Negroponte'nin düşüşü üzerine bu yayımlanmış çıktıları ve bunun okuyan halk üzerindeki etkisini düşündüğümüzde daha da karmaşık bir biçim alır. Hem çağdaşların hem de ardıllarının basılı çalışmaların büyük bölümünü çekici bulduklarından kuşku yoktur, bunun sonucunda da haber değeri ortadan kalktıktan onyıllar sonra bile basılmayı sürdürmüştür: 1471/2'de Milano'da basılan anonim *Lamento di Negroponte*, 1500-1615 arasında on dokuz kez yeniden basılmıştı.[234] Böylesi kalıcı çekicilik, alıcılarla okuyucuların ilgisinin herhangi bir karşılık askeri eylemin ötesine gittiğini gösterir, ama Venedik'in kalan son uzak karakolu Girit'in hâlâ Türklere direniyor olmasının da etkinin devamını sağladığına dikkat çekmek gerekir. İki yazar, Antonio Cornazzano ve Paolo Marsi'nin felaket üzerine yazmaktaki istekliliklerini, haçlı seferlerine duydukları heves değil, iş aramakla açıklamak daha olasıdır.[235] Ama önde gelen, haçlı seferi taraftarlıkları inkâr edilemeyecek kişilerin basılı eserleriyle il-

---

233 Meserve, News, *passim*.

234 A.g.e., 458.

235 A.g.e., 465-6.

gili olduğunda bile bunları neden bastırdıkları, hatta bunun sorumlusunun onlar olup olmadığı konusunda hiçbir varsayımda bulunamayız. Bu açıdan, Bessarion'un iki *Orationes ad principes christianos contra Turcos*'u aydınlatıcı bir ders oluşturur. 1471'de, Venedik'te Christophorus Valdarfer tarafından, özgün metni bir şekilde ele geçirmiş olan Ludovico Carbone'nin İtalyanca çevirisiyle basılmıştı. Carnazzone ve Marsi gibi, Carbone de iş arıyordu, önsözünü adadığı Ferrara Dükü Borso d'Este'nin yanında. Bessarion'un bu çeviri ya da yayımlanmasında bir etkisi yokmuş gibidir. Daha da önemlisi, 1471 baharı Bessarion'un özgün Latince metninin Paris'te üniversite profesörü Guilaume Fichet'nin öncülüğüyle basılmasına tanıklık etti. Bessarion Fichet'ye söylevlerin bir suretini göndermiş, ama basılması fikrini önermemişti. Hem Carbone hem de Fichet'nin bu işe büyük ölçüde kendilerini tanıtma amacıyla girişmiş olmaları güçlü bir iddiadır, ama Fichet'nin durumunda, daha sonra göreceğimiz gibi, Bessarion'un metinleri oluşturmakta olduğu gibi, haçlı seferlerini desteklemenin de rol oynadığı söylenebilir.[236]

Meseve'nin, Carbone ve Fichet'nin 1471'de Bessarion'un saygınlığının sırtına bindikleri savı, "matbaanın getirebileceği yararları ilk görenlerin yönetimler değil, eli kalem tutanlar olduğu" sonucuna varmasına yardımcı olmuştur.[237] Onun görüşü, Bessarion'un fiilen başkaları tarafından kullanıldığı yolundadır, ama o da iki kez Fichet'ye sıcak teşekkürlerini ifade etmişti[238] ve muhtemelen Carbone'nin çevirisinin ortaya çıkması da onu mutsuz etmemişti. Dan Mureşan Meseve'nin görüşlerine karşı çıkmış ve Bessarion'un hem Carbone'nin hem de Fichet'nin basımlarında kilit rol oynadığına dair savlar ortaya atmıştır. Mureşan'a göre, bu yaşlı kardinalin daha başlangıçta matbaanın yaşamının o kadar büyük bir bölümünü adadığı mesajı yaymakta sahip olduğu

---

236 A.g.e., 468-71.

237 A.g.e., 471.

238 *Cent-dix lettres grecques de Francois Filelfe*, der. Emile Legrand (Paris, 1892), 236-7.

potansiyeli fark ettiğinin kanıtını oluşturur.[239] Ek perspektifleri devreye sokar, ilk olarak 1470 Aralığında III. Friedrich'in, Türk tehdidini görüşmek üzere 1471'in Aziz George gününde Regensburg'da toplanmak üzere bir diet çağrısı yapması, ikincisi de 26 Temmuz 1471'de II. Paulus'un ölümü. Mureşan hem Carbone hem de Fichet'nin, Bessarion'un *Orationes*'i onların matbaaya taşıyacakları varsayımı üzerine hareket ettiklerini öne sürer: Almanya dışındaki, yeni doğan teknoloji açısından önde gelen kentlerde yer aldıklarından, talimat almaya ihtiyaçları yoktu, özellikle de her ikisine Bessarion'un 1469'da Georgios Trapezundios'a verdiği ustaca yanıt olan *In calumniatorem Platonis*'in gönderilmiş olduğundan. Bessarion'un umudu Fichet'nin *Orationes*'in kopyalarını Regensburg dietine kadar hazır edeceği ve ayrıntılı savlamalarının, tıpkı elyazması kopyaların İtalya'da dolaşıma çıkmasının Yarımada hükümdarlarını kazanmayı amaçlaması gibi, buradaki elçilerin tartışmalarını da şekillendirmesiydi. Ve Mureşan Carbone'nin, *proemion*'u 26 Temmuzla 19 Ağustos 1471 arasında kaleme alınmış olan çevirisinin tarihlendirmesini Bessarion'un Papa seçilmesi için lobi yapan grupla ilişkilendirir. Olay sırasında, her ne kadar Regensburg burayı destekleri için doğal olarak elverişli bulan Bessarion taraftarlarının önemli bir bölümünü barındırıyorduysa da, 1471 konklavının kısalığı (26 Temmuz-9 Ağustos arası), Bessarion yanlısı kampanyası ancak harekete geçmişken IV. Sixtus'un seçilmesi haberinin diete ulaştığı anlamına gelir.

Mureşan'ın 1470-1 yıllarındaki olayları yorumlamasının eksikliği, Bessarion'un metniyle ne yapacakları konusunda Carbone ve Fichet'ye vermiş olabileceği talimatlara dair doğrudan bir kanıtın bulunmamasıdır. Her halükarda, matbaanın haçlı seferi mesajının yayılması için o anda hem yeni hem de yardımcı olabilecek nasıl bir katkıda bulunabileceğinin sorulması gerekir. Fichet'nin *Orationes* baskısı, seçkinler için gerçekleştirilen basımın geleneksel elyazması formül

[239] '. . . absolument conscient de l'importance radicale apportee par la revolution de l'imprimerie': Mureşan, 'Les Oraisons', not 11.

ve tekniklerine hâlâ nasıl da yakın durduğunun en açık göstergesidir. Baskı sayısı üç haneli rakamlara ulaşmamış bile olabilir ve Fichet, her kopyada bölümlendirme ve süslemeleri değiştirerek şahsiyeti korumuştu. Günümüze kadar gelen en gösterişli nüshalar Fichet'nin İngiltere kralı IV. Edward, İmparator III. Friedrich ve Bavyera Dükü Ludwig'e takdim ettikleridir. Edward'ın nüshası tamamen parşömene basılmıştır ve zengin süslemelere sahiptir; ilk sayfadaki minyatür Fichet'yi metni oturan hükümdara takdim ederken gösterir, sağ elinde bir haç taşıyan yaşlı yazar da onu cesaretlendirmektedir. İmparator ve dük için hazırlanan nüshalar kâğıda basılmıştır, Friedrich'in giriş yazısı parşömen üzerine basılıyken, gene parşömen üzerine olan Ludwig'inki elyazmasıdır. Kilit farklılıklar parşömen kullanımı ve süsleme miktarıdır. Aksine, baskı ya da elyazması kullanma kararı büyük ölçüde kolaylıkla ilgilidir, Fichet'nin Edward ve Friedrich'e sunulan önsöz mektuplarda baskı kullanmış olması bundandır: büyük ölçüde XI. Louis'nin nüshası için hazırlanan elyazması mektubun metnini yeniden kullandığı için, bunu hurufata dökmek, aynı mektubu iki kez kopya etmeye nazaran (çok az da olsa) boyut tasarrufu sağlamaktadır. Belki de Fichet için matbaa kullanmanın esas avantajı hızdı ve bunun bedeli de o ve onun "sayfacı ve resimci üretim hattının" ara sıra çeşitli malzeme, metin ve süsleme bileşimlerini oluşturmada ara sıra yaptıkları hatalardı. Her biri farklıydı.[240]

Fichet'nin 1470-1'deki ürününün bireyselliği en çarpıcı biçimde önsöz mektuplarda görülüyordu. Burada, Bessarion'un haçlı seferi çağrısını her alıcının arka planı, görüşleri ve destek potansiyeliyle uyuşturmak gibi bir zorlukla karşı karşıyaydı. Bütününde, bilgisi ve değişkenliği hayranlık uyandıracak ölçüdedir. Cesur Charles'a haçlı seferinin kanında olduğunu yazmıştı. Kilit gönderme noktaları Büyükbabası Jean'ın Niğbolu'daki kahramanlığı, babası İyi

[240] Konunun eksiksiz ve takdire şayan bir incelemesi için, bkz., Meserve, 'Patronage', s. 537-70, IV. Edward'ın nüshasındaki illüstrasyon için, bkz., s. 545.

Philippe'in beklentileri ve daha geniş anlamda geçmiş haçlı seferlerinin kahramanlarıydı; Charles'da onların hepsini aşacak kaynaklar ve askeri deneyim vardı.[241] Savoie Dükü Amedeo ve kardeşlerine, hanedanlarının Kıbrıs, Ermenistan ve Kudüs'teki iddiaları ve (efsanevi) Makedonya kökenleri anımsatılıyordu.[242] Pamplona kilisesi Roncevaux ve Roland'ı anımsatıyordu.[243] Sistersiyenlere, Fichet Aziz Bernard'ın Vézelay'da İkinci Haçlı Seferi vaazını anımsatıyordu,[244] Fransiskenler ve Dominikenlere büyük vaizleri,[245] Karmelitlere Karmel Dağının Müslümanlar tarafından işgali,[246] Augustinusçulara da Kuzey Afrika'nın kaybı ve IX. Louis'nin felaketle sonuçlanan Tunus haçlı seferi anımsatılıyordu.[247] Chartreuse tarikatı Fichet'nin Pierre l'Ermite'e gönderme yapmasına neden olmuş, Lyon din adamlarına da iki Kilise konsilinin kentlerinde toplandığı anımsatılmıştı.[248] Önsözler zarif ve yerindeydi ve bir haçlı seferi taraftarı olarak Fichet'nin özverisinden kuşku duymak için bir neden yoktu. Ama Meserve girişimi ve çabasının ardında yatan bir dizi başka dürtüye dikkat çekmiştir: bu, kendi becerisini sergilemek, Bessarion'dan yansıyan saygınlıktan yararlanmak ve kendi Roma yolculuğu için yolu hazırlamak, onun için artık uygun olmayan Paris'ten kurtulmak için bir fırsattı.[249]

Negroponte'nin düşüş haberinin 1470'lerin başlarının doğmakta olan matbaa kültürünce karşılanmasından alınacak ders, değişmenin kademeli ve büyük ölçüde aşina parametrelerle uyum içinde olduğudur; devrimsel değil, evrimseldir. Bir kuşak içinde, Avrupa *Turcica*'yı yaşayacaktır:

---

241 *Cent-dix lettres*, 260-2, no 17.

242 A.g.e., 262-8, no 18.

243 A.g.e., 272-4, no 22.

244 A.g.e., 274-6, no 23.

245 A.g.e., 276-9, nos 24-5 ve aynı zamanda Fichet'nin tekniği için bkz., Meserve, 'Patronage', 559.

246 *Cent-dix lettres*, 282-3, no 27.

247 A.g.e., 280-2.

248 A.g.e., 285-6, 288-9, nos 29, 31.

249 Meserve, 'Patronage', 564-8.

halkın Türkler ve hükümdarları hakkında doymak bilmez merakını doyurmak amacıyla üretilmiş söylevler, denemeler, ittifaklar, haber bültenleri, baladlar, kehanetler, avami şiirler ve ahşap oymalar bütünü.[250] Konu hakkındaki yetkin araştırmasında, Carl Göllner Türklere karşı akla gelebilecek her türden yanıtın bu basılı çıktı patlamasında ifadesini nasıl bulduğunu göstermiştir.[251] Belki de haçlı seferlerini desteklemekteki en büyük etkisi, haçlı seferi vaazlarını yönetmekle, özellikle de endüljanslar karşılığı para toplamakla görevli olanların işlerini kolaylaştırmak olmuştur. Vaizler için ayrıntılı rehberlerin (*avisamenta* veya *summariae*) basımı sıradanlaştı. Böylesi öğütler III. Innocentius'un zamanından beri vardıysa da, operasyonun artık çok hızlı gerçekleştirilebiliyor olması, vaaz kampanyalarının daha çabuk ilerleyebileceği ve yetkililerin ajanlarının yeterli bilgiyi aldıklarından emin olabileceği anlamına geliyordu. Verimsiz ve hileli davranışlar için bahane kalmamıştı, ama çözümün eksiksiz olmaktan çok uzak olduğunu göreceğiz. Aynı zamanda, günah çıkartma mektuplarının ve endüljans makbuzlarının büyük çaplı basımı kampanyaların bir parçası haline geldi. Böylece VI. Alexander'in 1500 Haziran tarihli, bir haçlı seferi ondalığı koyan emirnamesinin basıldığını,[252] Papanın 1500 Ekiminde Raymond Pérault tarafından temsilcilik görevi vesilesiyle bu kilit önemdeki haçlı seferi emirnamesinin akredite matbaalara bastırılmasına izin verdiğini[253] ve 1501 Aralığında *Reichsregiment*'in Pérault'nun basmaya yetkili kılındığı, günah çıkartma mektuplarında uygulanacak kuralları, sayıları da dâhil olmak üzere belirlediğini görüyoruz.[254] *Reichsregiment* gibi, Pérault ve Maximilian da matbaanın sunduğu fırsatlara uyanmış görünüyor. Milanolu

---

250 *Turcica, passim.*

251 Carl Göllner, *Turcica, III. Band, Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhundert* (Bükreş ve Baden-Baden, 1978).

252 *AR*, no 14158 (Strasbourg kopyasına dikkat ederek); metin için bkz., Burchard, *Liber*, 2.220-4.

253 *AR*, no 14471.

254 A.g.e., no 15834.

elçi Jason Maynus'un 1494 Martında haçlı seferi hakkında verdiği söylevden etkilenen Pérault, yıl sona ermeden bunun Basel'de basılması için harekete geçmişti.[255] Bir dizi incunabula* listesi ve derlemesi, kardinalin vaaz kampanyaları sırasında matbaayı ne kadar ağırlıklı bir şekilde kullandığının kanıtıdır.[256] Tahsildarları yanlarında binlerce günah çıkartma mektubu taşıyordu ki, matbaa öncesi bu olanaksızdı.[257] Maximilian'a gelince, Stephan Füssel, seçilmiş-imparatorun Türklere karşı politikalarını ve bunların gerektirdiği mali önlemleri yayma ve doğrulamada matbaanın, resmi açıklamalar ve kürsü konuşmalarının yanında yer aldığını vurgulamıştı.[258] Larry Silver da Maximilian'ı Aziz George olarak gösteren ahşap baskıların görsel imgelere verdiği önemin bir parçası olduğunu göstermişti.[259] Özellikle çarpıcı ve atak bir hamleyle, Maximilian'ın hükümdarlığının neredeyse sonunda ortaya çıkan iki basılı eser Hıristiyanlığa bir haçlı seferinde önderlik etme yönündeki sürekli hasretini kapsar gibidir. Maximilian'ın özyaşamöyküsel romansı *Teuerdank*'ın Schönsperger tarafından gerçekleştirilen özenli baskısı, 117. bölüm için, muhtemelen daha gerçekleşmemiş haçlı seferlerini ifade eden üç boş sayfa içeriyordu.[260] Ve Albrecht Dürer'in Maximilian'ın Onur Takı için gerçekleştirdiği ahşap oyma da, herhalde vazgeçilen ama hâlâ gerçekleşmesi umut

---

255 Stephan Fussel, 'Die Funktionalisierung der "Turkenfurcht" in der Propaganda Kaiser Maximilians I.', *OEEH* içinde, 9-30, 22.

* incunabula: latince beşik anlamında sözcük. Avrupa'da 1500 öncesi ilk basılı kitaplara verilen ad –çn.

256 Codex do*cumentorum*, 288-9, no 215, 300-1, no 226, 304-6, no 228-9, 312-14, no 231-4, 421-3, no 291, 426-7, no 295-7; *Notes et extraits*, 5th ser., 153, 172; *DS*, 640-8, no 1513, 653-62, no 1521; *Turcica*, 20-1, no 3-6, 25-6, no 14-16, 27-8, no 19, s. 28-9, no 21, 29-30, no 24, 32, no 27.

257 *DS*, 670-1, no 1529.

258 Fussel, 'Funktionalisierung', *passim*.

259 Larry Silver, *Marketing Maximilian: The Visual Ideology of a Holy Roman Emperor* (Princeton ve Oxford, 2008), 109-45 ve aynı zamanda bkz., Stephan Fussel, *Emperor Maximilian and the Media of his Day: The Theuerdank of 1517, a Cultural-Historical Introduction* (Köln, 2003); *Theuerdank*, facs. of 1517 edn (Köln, 2003).

260 Silver, *Marketing*, 118.

edilen seferi temsil eden bir boşluk içermektedir.[261]

Haçlı seferi konularında, kamuoyunu ilgilendiren başka her şeyde olduğu gibi, yetkililer matbaanın açık ya da örtülü yıkıcılığı destekleme kapasitesini denetim altında tutmak istiyordu. Pérault'nun 1504'ün ilk aylarında Maximilian'a karşı mağduriyetini ilan etmek için matbaaları seferber etmesi bunu en açık örneğidir. Seçilmiş imparatorla Türklere karşı bir haçlı seferi için toplanan paranın nereye kullanılacağı konusundaki çatışmalarının ardından yorgun temsilci Strasbourg'da on üç hafta geçirmişti. Burada, rahatça Saint Jean Şövalyelerinin yanında kalırken, Geiler von Kayserberg ve *Das Narrenschiff*'in (Deliler Gemisi) ünlü yazarı Sebastian Brant gibi benzer fikirlere sahip reformcuların ve hümanistlerin beraberliğini tatmıştı. Pérault'yu imparatorluğu terk etmeden önce adını temize çıkartmaya onlar ikna etmiş olabilir, ama zaten muhtemelen hem görüşlerini hem de kızgınlığını yayımlamak için pek de ikna gereksinimi yoktu. Strasbourg'da birçok matbaa vardı, o da kendi masumiyetini ve (bunun sonucu olarak) seçilmiş imparatorun ikili oynadığını göstermek için sürekli denebilecek bir yayın kampanyası sürdürdü. Pérault'nun polemik broşürleri (*Streit-* veya *Flugschriften*) Ocak ayında başladı ve Martta bitti. O zamana kadar, Gebhard Mehring'in belirttiği gibi, davasını tam anlamıyla ortaya koymuştu ve daha fazla devam etmesine gerek kalmamıştı. Bunları, yanlarında birer mektupla kendi tarafına kazanabileceği kişilere göndermeye odaklanabilirdi.[262] Pérault'nun bastırdıklarından bir kısmı aslında Maximilian'la arasındaki özel yazışmalardı, bu yüzden çarpıcı bir protokol ihlaline giriyordu. Seçilmiş imparator matbaaları susturmak için etkin adımlar attı. 18 Mart 1504'te Strasbourg burgomaster'ine ve konseyine yazarak, kentten

---

261 Fussel, 'Funktionalisierung', 26 ve 27'deki resim; Fussel, *Emperor Maximilian*, 19, 86. Bunun kanıtlanamaz olması ve Maximilian'ın eleştirmenlerine olağanüstü bir armağan olarak gözükmesinin yanında, olmayacak şey de değildi.

262 Mehring, 'Peraudi', 381-90.

kaynaklananlardan dolayı şikâyette bulundu. Kuşkusuz, diyordu, diplomatik bir dille, bu onların bilgileri dışında yapılmıştı, ama durmalıydı. Sorumlu matbaalar hükümdara karşı hıyanet suçu işlemişlerdi, bunun cezası idam ve bütün mallarının müsaderesiydi. Maximilian tutuklanmalarını, mallarının müsaderesini ve aynı zamanda broşürleri dağıttığı belirlenen herkesin tutuklanmasını emretti.[263] Açıkça, Maximilian Pérault'nun *Flugschriften*'inin sonuçlarından kaygılıydı: aynı gün Bavyera Dükü Albrecht'ten içeriklerini görmezden gelmesini ve bunları dağıtan herkesin tutuklanmasını istedi.[264] Strasbourg şikâyetlerini karşılıksız bıraktı ve o da 3 Nisanda çok daha sert bir dille bir kez daha yazmak zorunda kaldı: imparatorluk topraklarını terk etmek zorunda kalması için Pérault'ya koruma sağlamaktan vazgeçmeleri için üç günleri vardı.[265] Gene de, Pérault ancak Nisan sonlarında güneye, Basel'e doğru yola çıktı.

Maximilian'ın, kendisi ve etkinlikleri hakkında olumlu bir imge oluşturmak yolunda matbaa ve görsel medyaya olan hevesinin, 1504'te Pérault'nun yarattığı duruma aşırı tepki duymasına neden olduğunu iddia etmenin çekiciliği vardır. Birkaç broşürün dolaşımı gerçekten imparatorluk yetkesine zarar verebilir mi? Yanıt evet, verebilir. Yalnızca iç kamuoyu açısından, kardinalin broşürleri, sandıklarda birikmiş haçlı seferi fonlarının teslim edilmesinde bir direnişe neden olabilirdi; ve Maximilian'ın yetkesine zaten karşı olan gruplara taze savlar sağlayabilirdi. Temmuz ayında, Lucerne'de İsviçre konfederasyon temsilcilerine hitap eden Pérault, şahsen sert ama dolaylı bir şekilde, Hıristiyanlığın dostu olduğunu varsaydığı kimi prenslerin Türklere karşı daha olumlu bakmaya başladığından söz etti. Dinleyicileri de çok açıktı.[266] 1504 ilkbaharında da Maximilian'ın kaygılı olması için özgül nedenler vardı. Mart sonlarında *societas Sancti Georgii*'nin

---

263 *AR*, no 18415.

264 A.g.e., no 18416.

265 A.g.e., no 18500.

266 Mehring, 'Peraudi', 390-1.

son sürümü için heves uyandırmak amacıyla kendi tanıtım kampanyasını başlattı.[267] Haçlı seferi konularındaki düşük kredisi göz önünde bulundurulduğunda, bunun hayli kırılgan bir girişim olduğunu söylemek doğru olur, bu yüzden eşzamanlı olarak Pérault'nun *Flugschriften*'inin dağılıma çıkması görmek isteyebileceği son şeydi. Üstelik Mayıs ayında Papa II. Iulius toplanan endüljans parasının Venediklilere karşı kullanılmasını onaylamıştı. Bu Pérault'nun basılı olarak anlattıklarının hepsini onaylar gibiydi ve bu da doğaldır ki Maximilian'ın konu üzerine hassasiyetini arttırmıştı; 18 Mayısta Dük Albrecht'e bir kez daha yazarak, Pérault'nın sıkıntı yaratan metinlerini dağıtanların tutuklanmasını talep etti.[268] Francis Rapp, Pérault'nun Strasbourg *Flugscriften*'i üzerine denemesini, Pérault'nun, bir papalık meclisine yaptığı, papalığın Almanya'yla olan ilişkilerinin ıslah edilmemesi durumunda, felaketle sonuçlanabilecek bir ayrılık olabileceği uyarısıyla bitirir. Rapp'ın belirttiği gibi, yalnızca birkaç ay sonra Luther Erfurt'taki bir Augustinus'çu tarikata girmişti.[269] Rapp'ın Pérault'yla Luther arasında reform önlemlerinin gerekliliği anlamında kurduğu bağlantı, iki adamın matbaanın potansiyelini görmeleri konusunda da kurulabilir. Açıktır ki, Luther'in matbaa kültürünü kavrayışının çok daha büyük sonuçları olmuştur, ama Pérault ve çağdaşları da neler yapılabileceğini göstermişti. Pérault'nun Almanya'daki vaaz kampanyaları, matbaa da dâhil olmak üzere hiçbir şeyin haçlı seferlerini kurtaramayacağını göstermiştir; ama matbaa, Pérault'nun neyin neden yanlış gittiği üzerine görüşlerini yayabilir, dolayısıyla da bu işten esas olarak sorumlu olduğunu düşündüğü kişinin sorunlarına yenilerini ekleyebilirdi.

---

267 *AR*, no 18449.

268 A.g.e., no 18775.

269 Francis Rapp, 'La fin decevante d'une campagne d'indulgences: le cardinal Péraud à Strasbourg (1504)', Jean Kerherve ve Albert Rigaudiere, der., *Finances, pouvoirs et mémoire: Mélanges offerts à Jean Favier* (Paris, 1999) içinde, 578-86, 586.

6

ENDÜLJANSLAR VE TÜRKLERE KARŞI HAÇLI SEFERİ

1492 Şubatında, Roma'da, bir İslâm gücü karşısında kazanılan eşsiz bir Hıristiyan zaferini kutlamak üzere ateşler yakılıyor, turnuvalar ve boğa güreşleri düzenleniyordu.[1] Yenilgiye uğratılan düşman Osmanlı Türkleri değil, Mağribîlerdi, vesile de Granada'nın düşmesi ve uzatmalı *Reconquista* anlatısını da nihayete erdiren on yıllık savaşın sonuydu. Miguel Ladero Quesada'nın gösterdiği gibi, sistemli endüljans dağıtılmasıyla para toplanması, Granada savaşının finansmanının bir parçasıydı.[2] Osmanlılara karşı haçlı seferi taraftarlarının Kastilya krallığının haçlı seferi mekanizmasını on beşinci yüzyılın sonlarında savaşın gereklerine nasıl uyarladığını ilgiyle gözlemlemediklerine inanmak zordur, ama bunun başarısını ne kadar hassasiyetle ölçtüklerini değerlendirmek de imkânsızdır. İspanya yarımadasındaki *bula de la cruzada*'nın esas tarihçisi Jose Goñi Gaztambide, IV. Sixtus ve VIII. Innocentius yönetiminde papalık *curia*'sının Granada endüljanslarının belli bir kısmının Türklere karşı savaşa aktarılması yolundaki büyük ölçüde başarısız girişimler dizisini incelemiştir,[3] ama buradan Papaların zengin ganimetler elde etmeyi umduklarını çıkartamayız: politikaları, *curia*'nın İslâm'a karşı

---

1 Setton, *Papacy*, 2.422-4.

2 Miguel Angel Ladero Quesada, *Castilla y la conquista del reino de Granada* (Valladolid, 1967), 201-13.

3 Goñi Gaztambide, *Historia*, bölüm 13 *passim*. Aynı zamanda bkz., Ladero Quesada, *Castilla*, 212.

çeşitli savaş alanlarına kapsayıcı bir bakışını, Türk-karşıtı mücadelenin yüksek maliyetlerini ve (daha kabaca) seküler hükümdarlarla olan mali müzakerelerindeki *do ut des* ilkesinin uygulanmasını yansıtıyor olabilir. 1500 yılında Fransa tahtının İspanya'daki Kutlama endüljanslarını yalnızca 80.000 duka olarak tahmin etmiş olması çarpıcıdır, bu hayli düşük bir tahmindi, gerçi bunun çeşitli olası açıklamaları vardır.[4] Ama çağdaşlarının İspanyol yarımadasındaki gelişmeler konusunda neler düşündüklerinden bağımsız olarak, aynı şeyi Doğuda gerçekleştirmek amacıyla girişilen ortaklaşa çabaları çözümlersek, burada endüljansların savaşa mali kaynak sağlamak amacıyla başarılı bir şekilde devreye sokulmuş olduğunu akılda tutmakta yarar vardır. Bu bölümdeki gündemimiz üçlü.[5] Birincisi iktisadi terimlerle "mal ve onun pazarlanması" olarak tanımlanacak olan şeyin bir resmini çizmeliyiz. Bu tartışmanın kilit unsurlarından biri, Raymond Pérault'nun rolüdür: genellikle betimlendiği gibi yenilikçi ve etkili midir, yoksa yalnızca zaten harekete geçmiş olan gelişmeleri mantıksal sonuçlarına mı eriştirmiştir? İkincisi yalnızca nicelik olarak değil, nitelik olarak da, karakterleri ve süreçleriyle, mali gelirleri kestirmek için bir girişimde bulunmak gerekir. Açıktır ki, endüljansların popülerliği ve neden oldukları eleştiriler de bu çözümlemenin bir parçasını oluşturacaktır. Üçüncü gündem maddemiz en iyi "denetim ve saklama" olarak tanımlanabilir ve burada Pérault'nun 1501-3 arası imparatorluk topraklarında topladığı paranın yalnızca Türklere karşı haçlı seferinde kullanılması için sürdürdüğü girişimlere odaklanılacaktır. Başarısız olmuştur, ama bu başarısızlığın nedenleri karmaşık ve aydınlatıcıdır.

---

4 Sanuto, *I diarii*, 3.870-1 (= *AR*, no 14436).

5 Dolaysız bağlam için bkz., benim 'Indulgences', *passim;* ve daha geniş bağlam için, Paulus, *Geschichte*'nin temel incelemesini değerli bir şekilde güncelleyen tüm koleksiyon.

6.1 *EA BULLA, QUAM CRUCIATAM DICIMUS*[6]: HAÇLI SEFERİ ENDÜLJANSLARININ KARAKTERİ VE İDARESİ

Bir haçlı seferi endüljansının alıcısına ihsan edilen çekirdek ruhsal yarar, işlediği tüm günahların kefaretinin indirilmesidir. Basit bir değişim ya da ikame fikri yanıltıcı olabilir. En başta, bazen nedamet uygulamaları izleniyordu. Haçlı seferi, giderek yaygınlaştığı gibi resmen Kutlamayla birleştirildiğinde prosedür, Kutlama gerekliliklerini (yani Roma bazilikalarına kişisel ziyaretlerin yerine konulanları) olabildiğince alıcının dinsel mekânına taşımaktı. Bu yüzden, IV. Sixtus hem kent duvarlarının onarılması hem de haçlı seferine destek olunması amacıyla 1476'da Ragusa limanı ve hinterlandına Kutlama endüljansı bahşettiğinde, ziyaret edilecek kiliseleri ve okunacak dualarla ilahileri ayrıntılarıyla belirlemişti.[7] Marcana piskoposuna, kefaret tayin edecek ve "kutsal haçlı seferinin emeğinin yerini tutacak" çeşitli adaklara muafiyet uygulayacak günah çıkartma görevlilerini belirleme görevi verildi.[8] Ragusa'nın Türk saldırılarına açık olduğu gerekçesiyle üç yıl sonra imtiyaz yenilendi, ama Kutlamayı örnek alan nedamet çerçevesinin artık gereksiz görüldüğü anlaşılıyor.[9] Haçlı seferi endüljansı açıkça Kutlamayla ilişkilendirilmediğinde bile bir nedamet ethos'u yaratmak, herhalde iletilen mesaja duyarlılık doğurma amacıyla önemli görülüyordu. Normal olarak, bu ethos ortaktı ve kalabalıkların ayinlere katılması ya da kortejlerde yer alması şeklinde oluyordu. Dominiken Giovanni da Napoli 1455 Ekimin-

---

6 Giovanni da Castiglione, Pavia piskoposu ve Regensburg dietinde papalık temsilcisi, Mayıs 1454: *Deutsche Reichstagsakten . . . 1453-1454*, 273.

7 Yedi nedamet ilahisi 3 kez 'cum letanis, aut sexagesies dominicam orationem cum angelica salutatione': *Vetera monumenta Slavorum*, 503-5, no 678.

8 İroniktir, bu günah çıkartma görevlilerinin muaf kılacakları adaklar büyük hacları kapsamıyordu, dolayısıyla adağında Roma'yı ziyaret etme sözü veren müminler, başka bir kanaldan muafiyet sağlamalıydılar.

9 *Vetera monumenta Slavorum*, 515-16, no 686, tehlike devam ettiği sürece geçerliydi.

de Floransa'da vaaz verdiğinde, "kentin dört mahallesinde 6.000 kişiye kadar ulaşan büyük kortejler oluşturulmuş, bunlara katılanlar beyaz giyinip göğüslerinde kırmızı birer haç taşımıştı."[10] 1470'te Negroponte'nin düştüğü haberi geldiğinde Roma ve Venedik'te olduğu gibi, felaketler karşısında kortejler düzenlemek genel bir uygulamaydı.[11] Ve kuşkusuz karizmatik vaizlerin gelişinin öncesindeki hareketlilik çalışmalarını güçlü bir şekilde kolaylaştıran bir atmosfer yaratıyordu: Cristoforo da Soldo 1451 Şubatında Brescia'da Giovanni da Capistrano'nun yaklaşıyor olmasının neden olduğu heyecanın canlı bir resmini çizmişti, "çünkü hastaları iyileştirerek mucizeler yaratan çok mükemmel ve kutsal bir vaizdi."[12]

Ortak tepki endüljans ihsan edildikten sonra yatışacak diye bir şey de yoktu. Kuşkusuz bu, özünde işlenen ve eksiksiz itiraf edilen günahların kefaretini kapsayan bireysel bir eylemdi. İsveç'te 1460-1'den kalma makbuzların da gösterdiği gibi, seçilen bir günah çıkartma görevlisine iki kez af yetkisi verilmişti: bir kez doğumda, bir kez de ölüm anında. Dolayısıyla kuramsal olarak, başka endüljansa gerek kalmıyordu, ama bu alıcı tarafından aşırı aritmetik bir yaklaşımı varsaymak olur. Bu makbuzlarda verilen af formülü övgüye değer düzeyde açıktır ve tamamıyla aktarılmayı hak eder:

> İsa Efendimiz bu çok kutsal Çilesinin erdemiyle seni affetsin; ve aynı İsa Efendimizin ve kutsanmış havariler Paulus ve Petrus'un ve papalık makamının bu konuda bana verdiği yetkiyle, seni tüm aforoz, askıya alma ve enterdi cezalarının yanında, yasa ya da insanlar tarafından verilen her türlü dinsel ceza ve kınamadan affediyorum. Aynı zamanda,

---

10 Black, *Accolti*, 245.

11 Meserve, 'News', 448-9.

12 Festa, der., 'Cinque lettere', 7-58, 8, not 1. Genelde Capistrano'nun tekniği üzerine, bkz., Otto Gecser, 'Preaching and Publicness: St John of Capestrano and the Making of his Charisma North of the Alps', Katherine L. Jansen ve Miri Rubin, der., *Charisma and Religious Authority: Jewish, Christian, and Muslim Preaching, 1200-1500* (Turnhout, 2010) içinde, 145-59.

> seni çifte evlilik ve cinayet dışında bulaşmış olabileceğin her türlü düzensizlikten dolayı affediyor ve senin Kilisenin ayinlerine ve müminler cemaatine girmene izin veriyor, Kilise süreçlerine katılmana izin veriyorum. Dahası, ne kadar ciddi olurlarsa olsunlar, pişman olman durumunda tüm cezai günah ve aşırılıklarından ve unutmuş olduklarından, özellikle ve genellikle papalık makamına ayrılmış olanlar da dâhil olmak üzere affediyorum. Ve bu yaşamda ve arafta çekmen gereken tüm cezaları (*penas*) affediyor ve sana bu vesileyle Kilisenin Kutsal Topraklar'ı geri almaya ya da Kutlama sırasında Roma'ya gitmeye koyulanlara bahşetme âdetinde olduğu, o bütün günahlarından tam arınmayı bahşediyorum.[13]

Bireyler, ama bu İsveç makbuzlarının ortaya çıkarttığı gibi, gruplar da yararlanabiliyordu. Kaynaklarını bir araya getirip savaşa bir asker gönderen[14] bir manastırın tüm sakinlerinin yararlanabileceği ve kitlesel olarak tek bir işlemin parçası olarak endüljans elde edebileceği gibi.[15] Aynı şey, günümüze kalan örneklerinde görüldüğü gibi, endüljanstan yararlanan birçok ailenin hısımlık grupları için de geçerliydi.[16] IV. Sixtus'un 1474 Ağustosunda tam temsilcilik yetkisiyle Papalık elçisi olarak Macaristan'a gönderdiği Gabriele Rangoni'ye "kentsel cemaatler ve kasabalarla diğer yerlerin halklarıyla" endüljans müzakerelerine girme izni verilmişti.[17] 1502'de, Maximilian'ın karısı Bianca Sforza kendi çevresindeki en az 500 birey için ayrıcalık sağlamıştı.[18] Endüljansın arafta çile çekenlere de genişletilmesiyle, ölüler bile yararlanacaktı, ama şaşırtıcı biçimde bu dikkat çekici ayrıcalığın kaynaklarda çok az yankısını görüyoruz.[19]

---

13 *DS*, 459-60, no 1305.

14 Örneğin Mohler, der., 'Instruktion', 343: 10 din adamı bir savaşçı sağlayacaktı.

15 Örneğin *Codex documentorum*, 421-3, no 291; *DS*, 464, no 1313, 473, no 1325, 478-9, no 1332. Aynı zamanda, bkz., Jensen, *Denmark*, 124-7.

16 Örneğin *DS*, 460, no 1306, 467-8, no 1319.

17 *BF*, NS2.261-3, no 619.

18 *AR*, no 19621.

19 Perault tarafından nasıl yönetildiği için, bkz., Schneider, *Peraudi*, 103, not 3.

Kutlama gibi, *cruciata* da bu birey ve cemaatlerin dinsel yaşamlarında "özel bir zamandı." II. Pius'un vaazına karşılığın heyecanlı ve yaygın olduğu 1464 baharı bir endüljans makbuzunda "kutsal haçlı seferinin zamanı" olarak betimleniyordu.[20] Dinsel yaşamın normal düzeni askıya alınıyor ve yeni fırsatlar doğuyordu. Birkaç yıl önce İsveç'te olduğu gibi, Rangoni 1474'te *amplissimas facultates*'i arasında normalde Papanın sarayının elinde bulunan kimi günahların affı ayrıcalığını da almıştı: bunların arasında cinayet, din değiştirme, kutsal şeylerden gelir elde etme ve Hıristiyan olmayanlarla yasaklanmış malların ticaretini birçok kez yapma da vardı.[21] Ama kapılar kimileri için açılıyorsa da, kimileri için de kapanıyordu, çünkü Kutlamayla aynı şekilde, haçlı seferi geçici olarak diğer endüljansların iptalini getiriyordu. 1474'te Rangoni'nin çalışma alanındaki tek istisna, Bohemya'daki sapkınlara karşı bahşedilen endüljanslardı (*rei Bohemicae*), bunun nedeni, Bohemya'nın da Rangoni'nin görev alanına giriyor olmasıydı: sapkınların mallarını bahşetme yetkisi bile vardı.[22] Doğal olarak, bu diğer yararlı davaları yürütmekle görevli olanlarda hoşnutsuzluğa neden oluyordu[23] ve *curia* içindeki kargaşa da ona yardımcı olmuyordu. 1481 Nisanında, IV. Sixtus Viyana'daki St. Antonius hastanesi ve Otranto'nun kurtuluşu için toplanan endüljanslarla ilgili duruma açıklık kazandırmak zorunda kaldı. Hastanenin endüljanslarının, yalnızca burası yoksul ve sakatlar için çalışıyor olduğu için değil, ayrıca bunların zaten mutlak olmadığı ve aynı zamanda da, Otranto için yazılan mektuplara onun yanlışlıkla girmesine neden olan bir ihmal nedeniyle de geçerli olduğunu doğruladı.[24]

Bu karmaşık operasyonların yönetimi, Papa'yla vaizler arasında bir orta yönetim kademesinin yaratılmasını ge-

---

20 *Acta Bosnae*, 259, no 1086.
21 *BF*, NS2.261-3, no 619, 262.
22 A.g.e., 260-1, no 618.
23 Örneğin a.g.e., 706, no 1410.
24 *BF*, NS3.711-12, no 1419.

rekli kılıyordu ve Alman araştırmacılar bunun seçkin uygulayıcılarını *Ablasskommissaren* ("endüljans komiserleri") olarak adlandırmıştı. Bu terimin kesin bir tanımı pek mümkün değildir, bunun bir nedeni de böylesi bireylerin statüleri ve sorumluluklarının çok değişken olmasıydı: 1474'te sahip olduğu tüm o geniş yetkilere karşın, Rangoni bir *Ablasskommissaren*'den ziyade üst düzey bir diplomat, Papanın ve kralın güvenilir bir ajanıydı. En çok söyleyebileceğimiz, haçlı seferi propagandası işindeki kimi kişilerin istisnai uzmanlık izleri bırakmış olmasıdır, Capistrano ve önceki bölümlerde incelenen diğerleri gibi uygulayıcı vaizden çok, haçlı seferi için fon sağlayıp bunları aktarma sürecinin yöneticileri olarak. Belki de en erken örnek Calixtus'un 1457'de adam ve para toplamak üzere Hırvatistan, Sırbistan ve Bosna'ya gönderdiği Mariano de Senis'tir. İki ya da daha fazla kişiden oluşan bir takım kurmasına izin verilmiş ve Calixtus özellikle Ragusa'lı Paul ve Srebrenica'lı Nicholas'a danışmıştır.[25] 1459'da, Mariano büyük ölçüde Bosna kralı Stefan'la bağlantı kurmakla, haç için vaaz vermekle, para toplamakla ve *crucesignati*'nin işe uygun olup olmadığını kontrol edip, uygun olmayanların elinden haçı almakla görevliydi. Aralarında belirsiz vasiyetleri (*legata incerta*) ve tefecilerle diğer "adil olmayan işlere" uygulanan para cezalarını haçlı seferlerine yöneltmek gibi başka, tipik ayrıcalıkları da vardı.[26] Bir yaşamöyküsü yazarı Mariano'nun dinleyicilerinin birçoğunu haçla işaretlediğini iddia etmişti.[27] Ama hem erim hem de hacim olarak daha inandırıcı bir aday, kariyeri Klaus Voigt tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmış olan Marinus de Fregeno'dur.[28] Herhalde Spoleto yakınlarındaki Fergino kökenli olan Marinus,[29] ilk haçlı seferi görevi-

25 *AM* 13.9-13.

26 A.g.e., 138-40.

27 Dionisio Pulinari, *Cronache dei Frati Minori della provincia di Toscana*, der. S. Mencherini (Arezzo, 1913), 269-70.

28 Voigt, 'Kollektor', *passim*.

29 A.g.e., 158, not 21.

ni 1457'de, Danimarka, İsveç, Norveç ve Kuzey Almanya'yı kapsayacak şekilde almıştı.[30] 1459'da kuzeye dönmüştü ve İsveç'teki enerjik çalışması, burada verdiği birçok endüljans mektubundan anlaşılır. Birçok seküler hükümdarın yanında, 1465'te onu yakalamak için bir insan avı düzenleyen *curia*'yla da kavga etmişti;[31] ama sonra affedilmiş ve 1471'de kuzeyde haçlı seferi vaazları vermek üzere yeniden yollara düşmüştü.[32] 1478'de Marinus Pomeranya'daki Kammin cemaatine atanmış, ama açgözlülük suçlamasıyla kilise meclisi tarafından görevden alınmış ve ertesi yıl da ölmüştü.[33]

Marinus, kısmen haçlı seferi hizmeti yirmi yıl sürdüğü ve bir yanda III. Calixtus ve II. Pius'un, diğer yanda da IV. Sixtus'un dünyalarını birleştirdiği için ilginçtir. Birçok açıdan Pérault'yu öncelemiştir. Rahatsız edici, ters, muhtemelen rüşvetçi bir kişiydi ama aynı zamanda enerjik ve becerikliydi: haçlı seferini İsveç üzerinde hâkimiyetini dayatma yolunda bir araç olarak kullanmak isteyen Danimarka kralı I. Christian'ın güvenini kazanmıştı.[34] Marinus yirmi yılda Türklere karşı mücadele için 18.000 florin toplamıştı, bölgenin iktisadi profili göz önünde bulundurulduğunda, bu etkileyici bir rakamdır. Başarısı kısmen ziyaretleri için gerçekleştirdiği hazırlık çalışmasına ve dinleyici kitlesi üzerine topladığı bilgiye atfedilebilir. 1472'de Türklerin Almanya'yı nasıl tehdit ettiğine dair ayrıntılara girdiğini görmüştük,[35] aynı mektupta, müminlerin onun hakkında hazırlıklı olmaları amacıyla, Lübeck piskoposuna yeni endüljansların Marinus'un gelişi öncesi seküler din görevlileri tarafından

30 *DS*, 411-19, no 1262-8.

31 A.g.e., 501-3, no 1359-60.

32 A.g.e., 537-50, no 1405-10.

33 M. Wehrmann, 'Bischof Marinus von Kammin (1479-1482). Ein Italiener auf dem Kamminer Bischofsstuhle', *Baltische Studien*, ns 18 (1914), 118-60.

34 Ayrıntılar için bkz., Jensen, *Denmark, ad indicem*, özellikle 83-103; Klaus Voigt, *Italienische Berichte aus dem spätmittelalterlichen Deutschland. Von Francesco Petrarca zu Andrea de' Franceschi (1333-1492)* (Stuttgart, 1973), 186-8 yararlı bir özet sağlar.

35 Yukarıda, bölüm 2, not 32.

tanıtılması talimatını vermişti. 1474'te Danimarka'nın Ribe kentine, bir papalık elçisinin gelmesinin, İsa'nın gelmesine benzer olduğunu anımsatmıştı. Her iki mektupta din adamlarının ruhları kurtarma görevine ve görevlerinde başarılı olamamaları durumunda yüklenecekleri ağır sorumluluğa vurguda bulunması, Marinus'un direniş beklediğini gösteriyor olabilir, o da bununla mücadele etmeye tam anlamıyla hazırdı.[36] En önemlisi, Marinus gözlemciydi. Herhalde 1479'da, çağdaşı Alman prenslikleri ve kentlerinin ayrıntılı bir ufuk turu olan bir *Descriptio provinciarum Alamanorum* yazdı. Kimi hükümdarların davranışlarından söz ederken sözünü sakınmadı ve Almanya'daki dinsel ve toplumsal adetlerden söz eden bitiş görüşleri de keskin olduğu kadar renkliydi de. Buna göre: Almanlar dinlerini ciddiye alıyordu, her gün ayinlere katılıyor, ayin boyunca ya diz çöküyor ya da ayakta duruyorlardı. Kilisede dolaşmak, çeşitli vaazları örneklemek ve şakalaşmak kabul gören davranışlar değildi. Tutarlı bir şekilde oruç tutmayan insanları Hıristiyan adını taşımaya hiç de layık görmüyorlardı, ama bu Almanya'nın güneyinde daha gevşekti. İtalyanlar nasıl davrandıklarına dikkat etmeliydi, çünkü Almanlar sevimli ve canlı insanlara sıcak baksalar da, laf olsun diye şaka yapıp kelime oyunlarına başvuranlardan hoşlanmıyorlardı. İyi niteliklerini övüyordu, özellikle de dürüstlük, dinsel heves, zekâ, temkinlilik ve olgunluk, onları kazanmak için tehditten daha geçerliydi. Neredeyse bütün dinsel tarikatlarda, Kuralcı kanadı Manastırcılara tercih ediyorlardı.[37] Çok daha fazlası da vardı ve o noktada bu, Marinus gibi kendine özgü *Ablasskommisaren*'lerin başarısının dinleyici kitlesini tartmalarının yanında, bagajının içinde çekici bir ayrıcalıklar demetine ve tanıtımını yapmaya değer bir davaya sahip olmasına bağlı olduğunu yansıtır. Bu Pérault'nun da üreteceğini kolaylıkla tahayyül edebileceğiniz bir metindir ve benzer bir şey yazmamış olması da üzücüdür.

---

[36] *DS*, 549-50, no 1410 (Lübeck); Jensen, *Denmark*, 110 (Ribe).

[37] Voigt, 'Kollektor', 199-202; aynı yazar, *Berichte*, 191-3.

Marinus'un *Descriptio*'sunu haçlı seferi vaizleri için yazıp yazmadığı ya da herhangi birinin bundan yararlanıp yararlanmadığı belli değildir.[38] Ama 1479'a gelindiğinde, vaazların yönetimiyle görevlendirilenler bir süredir adamları için rehberler üretiyorlardı ve bunlar da hem haçlı seferi vaazları süreci hem de müminlere sunulan ayrıcalıkların nasıl yorumlanması ve iletilmesi gerektiği konusunda zengin bir bilgi kaynağı oluştururlar.[39] Pérault öncesi dönem için ikisinden söz etmeye değer. Yazarının ünlü olmasının da etkisiyle bir hayli dikkat çekmiş olan birincisi Bessarion'un Venedik ve çevresindeki topraklar için 1463 Ağustosunda derlediği talimatlar dizisidir.[40] Bessarion'un talimatları iki farklı nedenle değerlidir. Öncelikle, endüljans vaazları sırasında geliştirilecek temalar, önerilen açılış bölümü, haçlı seferlerine hümanist yaklaşımdan türetilen yeni motiflerin daha geleneksel retorikle nasıl bütünleştirilebileceğinin en iyi örneklerden biridir.[41] Diğeri ve aynı ölçüde önemlisi, talimatlar usule ilişkin konularda ayrıntılı bir rehber oluşturuyor. Bunlara, yalnızca tövbekârı affederken kullanılacak dua metinleri değil, onlara verilecek, şahsen (haçı alıp ya da almadan) gidenlerle[42] vekil göndereceklere göre farklı şekillerde kaleme alınmış mektuplar da dâhildi. Bu ayrıntı, her *crucesignandus*'un göğsüne dikilecek olan kırmızı ipekli ya da pamuklu kumaştan haçın dikileceği ipliğin cinsine kadar ayrıntılara uzanmaktaydı. Ama özellikle bu

38 Voigt, 'Kollektor', 169-72, inandırıcı bir şekilde alıcının 1479 Nurnberg dietine papalık temsilcisi olarak gönderilen Cardinal Auxias de Podio olduğunu öne sürer.

39 İyi İngilizce örnekler için, bkz., Robert Swanson, 'Crusade Administration in Fifteenth-Century England: Regulations for the Distribution of Indulgences in 1489', *Historical Research*, 84 (2011), 183-8; aynı yazar, 'Preaching Crusade in Fifteenth-Century England: Instructions for the Administration of the Anti-Hussite Crusade of 1429 in the Diocese of Canterbury', *Crusades*, yayımlanacak.

40 Mohler, der., 'Instruktion'.

41 Bu açıdan Bessarion's 1463 talimatlarını gene onun 1459 Mantova söyleviyle karşılaştırmak aydınlatıcıdır: *Anecdota veneta*, 276-83.

42 Herhalde, 'hii qui non sumunt crucem et vadunt' vekillerdi.

ayrıntı Bessarion'un atipik yaklaşımını da gösterir, çünkü o zamana kadar haçlı seferi vaazlarının çoğunluğu, kişisel katılım hatta vekil kullanmaktan, para ve mal bağışına kaymıştı. Aslında, haçı ele almakla ilgili ayrıntıların hacmi, Bessarion'un metnini yaklaşımı açısından hayli arkaik kılar. Her ne kadar bu, görmüş olduğumuz gibi, Papa'nın 1463-4'teki kişisel katılımı kendisinin yüreklendirmesiyle uyumluysa da, yalnızca daha genel eğilimlerle değil, Türklere karşı savaşın yönetilmesi konusundaki Venedik politikasıyla da çelişkilidir, bu da, Bessarion'un düşüncesinin çoğunlukla kentin yönetimiyle uyum halinde olduğu düşünüldüğünde, gariptir.

İkinci rehber haçlı seferlerinin en etkili Kuralcı vaizlerinden biri olan Angelo Carletti tarafından hazırlanmıştır. Carletti 1480 Aralığında Otranto'yu geri almak üzere "papalık elçisi ve haçlı seferi vaazları komiseri" olarak atanmıştı.[43] Adamlarına yardımcı olmak üzere, Papa Sixtus'la olan kendi tartışmalarının sonuçlarına dayanan bir "bildirge veya yorum" yazıp bastırmıştı.[44] Her ne kadar haçlı seferi eve yaklaşıp bireylerin savaşmak üzere haçı ele almalarını kolaylaştırdıysa da, Bessarion'un 1463 metnini üretenden farklı bir dünyadayız. Liste endüljanslar ve bunlarla ilgili ayrıcalıkların tam olarak ne zaman, nasıl ve hangi koşullarla bahşedileceğiyle ilgiliydi. Örneğin her bölge için katkıları normalde yapılması gereken bir tarih belirlenmeliydi; geç kalanların ödemelerini yapmaları için Katolik yortusunun sekizinci gününe kadar zamanları vardı. Dahası, vaizler endüljanstan yararlanabilmek için günah çıkartmanın son yapılması gereken belli bir zaman, örneğin Paskalya yortusunu belirlemeliydi. Normalde yalnızca Papalık sarayının yetkisinde olan ağır günahlardan affın da yapılıp yapılamayacağı konusundaki sürekli can sıkan konularda, karar, tövbekârın bunlardan yalnızca bir tek vesileyle ve seçilmiş bir günah çıkartma görevlisi tarafından affedilebileceği,

43 *BF*, NS2.684, no 1367.

44 Viora, 'Angelo Carletti', metin için, 326-9.

ayrılmayan günahlardan da "bir kez daha piskoposa gitmek zorunda kalmayacakları şekilde istedikleri sıklıkta ve yerde" affedilebilecekleri yolundaydı. Bu mükerrer tefecilik için açık bir sezon yaratmış gibi görünmüş olmalı, çünkü Carletti böylesi durumlarda sürekli affın mümkün olmayacağına karar verdi. Aynı zamanda, toplanan paranın saklanmasına da önem verildi. Yüzyıllardır, standart usul, sahtekârlığı önlemek amacıyla çoklu kilidi olan sandıklar kullanılmasıydı; ama bu teknik güvenliği sağlayamıyorsa, toplanan paralar, ayrıntılı muhasebenin tutulması koşuluyla güvenilir kişilere de emanet edilebilirdi. Bunlar ve metnin birçok başka kuralı, vicdan sahibi bir vaizin kapsamlı, işleyebilir ve dinsel açıdan mantıklı bir takım kurallar koyduğuna dair bir görüntü verir.

Carletti ve takımı Otranto için vaazlarını verirken, en ünlü *Ablasskommissar* da damgasını vurmaya başlamıştı. Raymond Pérault, Saintes diyakozluğundaki Surgères'de 1435'te doğmuştu. İlahiyat doktorasını Sorbonne'da tamamlamış ve 1476'da Saintes Katedralinin başpapazlığına atanmıştı. Aynı yıl, hem katedralin dokumalarını yenilemek hem de haçlı seferlerini desteklemek üzere endüljans vaazları vermekle görevlendirilmişti. Gelirin böyle bölünmesi, tipik bir Sixtus taktiğiydi: yerel yetkilileri toplanan paranın hiç olmazsa bir kısmını serbest bırakmaya ikna etmenin bir yolu ya da bu durumda olduğu gibi, endüljansları yönetmekle görevli olanlara, başka bir durumda yetersiz kalacak bir heves aşılamanın bir yolu. Sixtus'un 1476 yaklaşımının arkasında bu ikinci düşünce vardıysa, bu ironiktir, çünkü atanmasını izleyen çeyrek yüzyıl boyunca, Pérault haçlı seferlerine, altında çalıştığı Papaların hepsinden daha bağlı olduğunu göstermişti. 1488'e kadar süren Saintes endüljansları, endüljansların, en azından İspanyol yarımadasının özel koşulları dışında, ölüler için de ilan edildiği ilk vesile olmasıyla öne çıkar. Pérault bu yeniliği yorumlamasında becerisini gösterdi; yeteneği görüldü ve yıldızı yükselmeye başladı. 1482'de *protonotarii apostoli-*

*cii** olarak Roma'ya gitti ve 1486'da artık Saintes'in ihtiyaçlarından ayrılmış bulunan haçlı seferi vaazları için imparatorluktaki ilk seferine başladı. Pérault Almanya'da aşina bir kişilik oldu ve 1488'de onu *curia*'daki imparatorluk işleri için dava vekili ve davacı olarak atayan III. Friedrich'in güvenini kazandı. 1491'de Carinthia'daki Gurk cemaatinde görevlendirildi, bu bir haçlı seferi taraftarı için uygun bir seçimdi ve iki yıl sonra kendisine kardinal şapkasının bahşedilmesi, Friedrich'e verilmiş bir tavizdi. Pérault'nun kökenleri ve siyasal tarafsızlığı onu Fransa'yla imparatorluk arasında bir köprü kurma görevi için ideal hale getirdi, ama VIII. Charles'ın 1494'te İtalya'ya inmesinin ardından güvensizliğin pıtrak gibi çoğalması ortamında, bu konuda bir gelişme sağlayamadı. VI. Alexander'in sarayından hem uzaklaştırıldı hem de yalıtıldı. Almanya'da, 1501-4 tarihleri arasındaki üçüncü temsilciliği onun son vaaz seferi oldu ve göreceğimiz gibi, siyasal anlaşmazlıkların önde gelen akımlarının karşılıklı ilişkilerinin yarattığı gerginliklerin kurbanı oldu. Gene de, Pérault'nun temsilciliği döneminde haçlı seferi endüljanslarını yönetimi dikkat çekici düzeyde iyi belgelenmiştir ve genelde, 1480'lerden sonra haçlı seferi vaazlarıyla ilişkisi üzerine elimizdeki kanıtların hacmi *Ablasskommissar* olarak profilini ve katkısını değerlendirebilmemizi olası kılar.[45]

---

* *protonotarii apostolicii*: Katolik Kilisesinde, papalık *curia*'sında papalık belgeleriyle ilgili bir takım görevleri yerine getiren üst düzey kilise mensubu –çn.

[45] Perault üzerine çekirdek çalışmalar için, bkz., Schneider, *Peraudi*; Nikolaus Paulus, 'Raimund Peraudi als Ablasskommissar', *Historisches Jahrbuch* 21 (1900), 645-82. Daha yakın katkılar arasında, özellikle bkz., Francis Rapp, 'Un contemporain d'Alexandre VI Borgia, le cardinal Raymond Peraud (1435-1505)', *Academie des inscriptions et belles-lettres, comptes rendus*, (1994), 665-77; Falk Eisermann, 'The Indulgence as a Media Event: Developments in Communication through Broadsides in the Fifteenth Century' içinde verilen bibliografya, *PNTM* içinde, 309-30, kendi 'Der Ablass als Medienereignis. Kommunikationswandel durch Einblattdrucke im 15. Jahrhundert. Mit einer Auswahlbibliographie' çalışmasının gözden geçirilmiş ve yenilenmiş sürümü, Rudolf Suntrup ve Jan R. Veenstra, der., *Tradition and Innovation in an Era of Change*

Daha 1882'de, Pérault'nun etkinliklerinin araştırmacılarından Johannes Schneider, "onunla, endüljansların karakterinde yeni bir safha başlamıştır," iddiasında bulunmuştu. Schneider'in teşhisi, 1900'de önde gelen endüljans tarihçilerinden Nikolaus Paulus tarafından desteklenmiş ve daha yakın bir tarihte, Pérault'nun yaratmak için o kadar uğraştığı pre-Reform sisteminin başka bir saygın araştırmacısı olan Bernd Moeller tarafından da onaylanmıştır.[46] Böylesi bir alandaki değişmelerin organik, artımlı doğası üzerine gerekli tüm nitelendirmeler gerçekleştirildiğinde, Pérault, konuyu inceleyenlerin gözünde bu çok ender görülen oybirliğini hak eder gibidir. O neden bu kadar önemliydi? İki açıklama öne çıkar: birincisi Pérault'nun berraklığı ve bilgilendirmesi, matbaayı, endüljanslardan elde edilecek tüm yararları tam anlamıyla kullanması; ikincisi de desteklediği, kullandığı ve popülerleştirdiği performans tekniği. Bunlar birlikte çağdaşlarının ve hayranları kadar eleştirmenlerinin de Pérault'yla ilişkilendirdiği ve izleyen onyıllarda başkaları tarafından da benimsenen bir "paket" oluştururlar. Pérault'nun zengin ürünleri arasında, temel bir metni, başlangıçta Saintes endüljanslarını açıklığa kavuşturmak amacıyla bastırdığı *summaria declaratio*'dur.[47] En anlamlı bölümü, her alıcının kazandığı, "dört lütuf" olarak bilinen şeyi açıklıyordu. Bunlar Kutlama endüljanslarıydı; bu endüljansların ölenlere de yayılması; alıcıların kendi günah çıkartma görevlilerini seçebilmeleri; ve alıcılarla (hem yaşayan hem de ölmüş) ailelerinin Kilisenin şefaatçi çalışmasının tümünden yararlanmaya uygun olması.[48] Üçüncü imtiyazın ana özelliği, bir "günah

(Frankfurt a.-Main, 2001) içinde, 99-128, 325, not 45.

46 For references see Housley, 'Indulgences', 286.

47 Örneğin *DS*, 653-62, no 1521 (*yaklaşık* 1489). Perault ve matbaa için, bkz., Eisermann, 'Indulgence', 325-30.

48 Örneğin *DS*, 663-4, no 1522 (6 Ocak 1490, Uppsala: alıcılar, 'devoti in Christo Olavus Petri cum uxore sua Ingeborgh' idiler). Metni tamamıyla vermeye değer: 'ultra jubileum et alias indulgentias gratias et facultates quas Christifi deles ipsi obtinere possunt visitando ecclesias per nos aut commissarios nostros deputandas ac si visitassent basilicas Urbis

çıkartma mektubuna" (*confessionale*) dahil edilebilmesiydi. Bu, yararlanıcının iki seferde, ki bunlardan ikincisi (gelecekteki) ölüm döşeğinde olacaktı, kendi seçtiği bir günah çıkartma görevlisine günah çıkartma, onun tarafından affedilme ve elinden endüljansı alma hakkını veriyordu. *Confessionalia* fiilen, alıcı tarafından seçilecek noktada değiş tokuş edilebilecek bir tahvildi. Alıcının adının yazılacağı yer boş bırakılarak on binlerce basılabilir,[49] böylece tüm yönetim sürecini hızlandırabilirdi.[50] Ve Falk Eisermann'ın da belirttiği gibi, herhalde kalıcılık gereksiniminden, bilinen nüshaların büyük bölümü parşömene basılmıştı.[51]

Pérault'nun bu sistemde yaptığı, en açık bir şekilde yardımcısı (*Unterkommissar*), Augustinus'çu ve ilahiyatçı Johannes von Paltz tarafından (yak. 1444-1511) betimlenip doğrulanmıştır.[52] 1490'da, Pérault Paltz'ı Thuringia, Meissen, Saksonya ve Brandenburg'da endüljansları yönetmekle görevlendirdi. 1501'de gene onun için çalıştı. İlk hizmet döneminin sonunda, Paltz endüljanslar üzerine yüklü bir deneme olan *Coelifodina*'yı (Cennetin madeni) kaleme aldı,

---

tempore jubilei prout in litteris apostolicis desuper confectis plenius continetur, quod possint eligere confessorem ydoneum secularem vel regularem qui semel in vita ab omnibus et singulis suis peccatis excessibus criminibus et delictis etiam sedi apostolice generaliter vel specialiter reservatis absolutionem plenissimam impendet. Ab aliis vero eidem sedi non reservatis vita eis comite totiens quotiens absolvere et in mortis articulo ac etiam totiens quotiens de eorum morte dubitatur etiam si tunc eos decedere non contingat plenissimam omnium peccatorum suorum remissionem eis impartiri valeat. Indulsit etiam sanctissimus dominus noster motu suo proprio omnes et singulos Christifi deles huiusmodi ac eorum parentes et benefactores defunctos qui cum caritate decesserunt in omnibus precibus, suff ragiis, missis, elemosinis, ieiuniis, orationibus, disciplinis, et ceteris omnibus spiritualibus bonis que fiunt et fieri poterunt in tota universali sacrosancta Christi ecclesia militante et omnibus membris eiusdem imperpetuum participes fieri.'

49 Örneğin a.g.e., 668-75, no 1529, 670 (20,000 nüsha). Aynı zamanda bkz., Eisermann, 'Indulgence', 327 ve not 50.

50 Örneğin Housley, Indulgences içinde yayımlanan British Library metni, 306-7.

51 Eisermann, 'Indulgence', 326.

52 Hamm, *Frömmigkeitstheologie.*

buna, 1504'te yayımlanan *Supplementum*'u ekledi.[53] Paltz araştırmacılarının duayeni olan Berndt Hamm'ın belirttiği gibi, Paltz hem kuramcı hem de uygulamacı olarak Pérault'cu uygulamalarla aşinalık kazandı.[54] Pérault'nun aksine, Türk tehdidinden kaygı duyduğuna dair bir belirti yoktur. Paltz açısından, endüljansların gayesi, ruhları kurtarmaktı: "Deneyim bize öğretmiştir ki, böylesi kitlesel lütuf olduğunda, bir vaiz kısa sürede halkta, aksi durumda yirmi yılda yapacaklarından fazlasını elde edebilir."[55] "Mutlak endüljansların mutlu zamanlarında" yaşayan çağdaşlarının talihli olduğuna kani olmuştu ve renkli *Coelifodina* başlığını, 1490'da Saksonya'daki Schneeberg'de Erzgebirge madenlerinde elde edildiğine tanık olduğu gümüşle endüljanslar arasında bir karşılaştırmadan çıkartmıştı. "Tam da, bir altın madeninden altının, bir zamanlar çok bol bulunduğu Erzgebirge'de gözlemleme fırsatı bulduğum gümüş madeninden de gümüşün çıkartıldığı gibi, ikisinden de değerli olan ilahi lütuf da cennet madeninden çıkartılır."[56] Bu etkili bir eğretilemeydi, haçlı seferi endüljanslarını betimlemek amacıyla Aziz Bernard ve Romans'lı Humbert gibi vaizler tarafından bulunanlardan yankılar taşıyordu. Paltz'ın endüljans eleştirilerine yanıt verdiği *Supplementum*, benzer şekilde çağdaş anlamı olan bir eğretilemeyi betimleyen bir ahşap baskıyla renklendirilmişti: inanç kalesi (Davud'un kulesi) cehennemin ordularının saldırısı altındaydı, kalenin meleksi savunmacıları top ateşiyle onları püskürtüyordu.[57] Şeytan'ın adamlarının devreye soktuğu gerçek silahlar daha sinsiydi, çünkü inancı yok ediyorlardı, ama Platz hepsine yanıtlarını ayrıntılı bir şekilde veriyordu.

Platz'ın dinbilimsel savlamasıyla karışmış bir şekil-

53 Johannes von Paltz, *Werke, 1: Coelifodina*, der. Christoph Burger ve Friedhelm Stasch, Spätmittelalter und Reformation. Texte und Untersuchungen, 2 (Berlin ve New York, 1983); aynı yazar, *Supplementum*.

54 Hamm, *Frömmigkeitstheologie*, 85.

55 A.g.e., 91, not 360.

56 A.g.e., 89 not 343.

57 Paltz, *Supplementum*, 76, Paltz'ın 17'deki betimlemesine dayanarak.

de, Pérault ve onun kadar olmasa da onun *Unterkommisaren*'inin nasıl çalıştığına dair birçok ayrıntı görürüz ve bu da onların odaklandığı aralarında Bremen, Brunswick, Erfurt, Frankfurt, Halle ve Nürnberg'in de bulunduğu, kentsel merkezlerde bırakılmış kanıtlarda rastladığımız özelliklerle de uyumludur.[58] Amaçları güçlü bir etki bırakmaktı ya da Pérault veya Paltz'ın da kuşkusuz düşündüğü gibi, endüljanslara çok fazla aşina olan dinleyici kitlelerine, yanlarında getirdikleri eşsiz karakteri iletmek.[59] Bu birçok hazırlık ve ziyaretin yönetilmesini gerektiriyordu. Pérault'nun 1503'te Bremen ve Brunswick'i ziyaretleri, kortejleri ve ayinleri kilise çanları, müzik aletleri, korolar, hazırlıksız açık alan platformları ve zengin renkli kumaşlarla canlandırmak üzere sivil ve dinsel yetkililerle yakın bağlantılar kurulmasını gerektirir.[60] Sonuç, binlerce kişiye varan kalabalıkları çeken gerçek bir mültimedya olayıydı.[61] Bir anlamda beklenenin ötesinde bir şey değildi: zengin gösteri ve vitrin geç ortaçağ dininin, özellikle de kentsel ortamlardakilerin içine işlemişti ve Pérault da dostluğundan yararlanılması gereken bir kardinaldi. Pérault'nun eşsiz damgası (Paltz iki kez *innovare* sözcüğünü kullanır) gibi gözüken,[62] katedral ya da ana kilisede, yüksek altarın hemen önüne etkileyici büyüklükte ahşap bir haçın yerleştirilmesiydi. Tepesine dikenlerden bir taç yerleştiriliyor ve kirişine de papalık armasını, endüljans emirnamelerini ve geleneksel kefaret simgeleri olan değnek ve kamçıyı betimleyen iki kırmızı ipek bayrak asılıyordu.

---

58 Özellikle bkz., Andreas Röpcke'nin önemli araştırması, 'Geld und Gewissen. Raimund Peraudi und die Ablassverkündung in Norddeutschland am Ausgang des Mittelalters', *Bremisches Jahrbuch*, 71 (1992), 43-80 ve Thomas Vogtherr, 'Kardinal Raimund Peraudi als Ablassprediger in Braunschweig (1488 und 1503)', *Braunschweigisches Jahrbuch fur Landesgeschichte*, 77 (1996), 151-80. Paulus, 'Peraudi', 660, 666, Erfurt'u kapsar. Hâlâ temel özellikte, Schneider, *Peraudi*, 97-110.

59 Perault ve adamlarının karşılaştıkları Alman kentsel ortamı için, bkz., Bob Scribner'in kaynakçada verilen denemeleri.

60 Betimlemesi için, bkz., Housley, 'Indulgences', 292-4.

61 Contarini'ye bakılırsa, Rhineland'da 20.000 kişi: *AR*, no 16201.

62 Paltz, *Supplementum*, 5, 7.

Ziyaret boyunca haç, ibadet etkinliklerinin odağı olarak kalıyordu ve Paltz Pérault'nun bunun dikilmesi, gündelik saygı gösterilmesi ve indirilmesi için tasarladığı ayinleri en ince ayrıntısına kadar betimliyordu.[63] Paltz bunun rolünü dinbilimsel kesinlikle belirliyordu. Haç papalık yetkesini temsil ediyordu, ama aynı zamanda bir çeşit ruhani paratoner, içinden endüljans doktrinini destekleyen birikmiş erdem ve dualaların dışarı, tövbekâr günahkârlara doğru ışıdığı kanal olarak da işlev görüyordu: "endüljansların kökenlerini oluşturan tüm o insanların iyilikleri ve dualarından oluşan belirgin bir kaynak, bu kiliseye doğru akıyor." Bu nedenle, bu "tüm diğer haçlardan daha etkilidir."[64] Belirlenen diğer altı kiliseyle birlikte, haça ev sahipliği eden kilise Roma'nın bazilikalarını örnek alan bir ibadet şebekesi oluşturuyordu. Fiziksel olarak mümkün olması koşuluyla, müminlerin her kiliseyi ziyaret etmeleri ve *Pater Noster* (Babamız) duasını burada üç kez okuyarak, giyimleri ve davranışlarıyla tövbekârlıklarını sergilemeleri bekleniyordu.[65] Dolayısıyla Pérault'nun haçı, ibadet ethos'unun eski haçlı seferlerinin dokusunu oluşturan bir unsurunu haçlı seferi tanıtımının bu kadar geç ve evrilmiş bir safhasına bile katmaya aracı oluyordu. 1489'da Nürnberg, 1502'de Halle ve 1503'te Bremen'den günümüze kalan kolektif tövbe kanıtları, papalık emirnamelerinin ve komiserlik *summariae*'sinin kuru kemiklerini, canlı dokuya kavuşturur.[66] Yerlilerden seçilen günah çıkartma görevlileri genelde çok meşgul oluyorlardı. [67]Güçlü bir şekilde yönetildiğinde bunun standart tövbe uygulamalarına etkili bir ek olduğunu algılayabilmek için,

---

63 A.g.e., 79-82 ('modus inthronizandi', 'modus observandi', 'modus depositionis').

64 A.g.e., 7.

65 Fiziksel olarak bunu yapamayacak olanlar bu gerekliliği, haçın bulunduğu kilisedeki 7 altarda yerine getiriyordu.

66 Bkz., Housley, 'Indulgences', 296-7.

67 Beyaz görevli asalarıyla ayırt ediliyorlardı ve sayıları kentin boyutlarına göre ayarlanıyordu, Nürnberg'de 43, Erfurt'ta 25, Hof'ta ise yalnızca 15 kişi vardı: Schneider, *Peraudi*, 100.

Paltz'ın Pérault'nun yaklaşımı hakkında söylediği her şeyi olduğu gibi kabul etmek gerekmez.

Ama Pérault'nun (ya da Paltz'ın) kıstaslarına göre bile sistemin açıkları vardı. 1502 Mayısında, "*Coelifodina* adlı bilgi dolu... ve zarif kitabı" için ona teşekkür etmek için Paltz'a yazan cardinal, temsilcilik alanındaki her bölge için bir Paltz'a sahip olmadığından yakınmıştı.[68] Bu yalnızca, adı geçen bölgelere kitaptan birer nüsha göndermesini isteyen bir mektuba yazılmış nazik bir girişten ibaret değildi. Pérault'nun 1502-1504 arasında Utrecht'teki sivil ve dinsel yetkililere yazdığı mektuplardan bize kalanlar, üçüncü Almanya temsilciliği sırasında endüljansların yönetiminin çeşitli veçhelerinden duyduğu hoşnutsuzluğu vurgular.[69] Birinci mektup (Ağustos 1502), başpapaz ve kilise meclisinin vaazların gerçekleşmesini reddetmelerine verdiği yanıttır. Yerel din adamlarının bir *Unterkommissar*'ın gelişini hoş karşılamaları beklenemezdi. Haçlı seferi (*cruciata univerasalis*) vaazları yalnızca kendi endüljanslarını askıya almakla ve dolayısıyla da kendi finansmanlarını sekteye uğratmakla kalmıyor,[70] aynı zamanda *confessionalia* aracılığıyla onları gelecek yıllar, belki de onyıllar boyunca tövbe çevresinin de dışında bırakıyordu. Utrecht Katedrali din adamları direnişlerini haklı göstermek üzere birçok sav öne sürdü, bunların tümü Pérault tarafından çabucak ve huysuzca bir kenara atıldı ve onun kararlılığı karşısında, boyun eğmekten başka çareleri yoktu. Bu bir yana, mektubundaki bir ek, *Reichsregiment*'in toplanan paraların tam üçte birinin vaaz ve tahsilat giderlerini karşılamak üzere kendisine teslim edilmesi yolundaki kararıyla, kardinalin kendi ahlaki konumunun tehlikeye sokulduğundan habe-

---

68 Paltz, *Supplementum*, 77.

69 Arkaplan için, bkz., Charles M.A. Caspers, 'Indulgences in the Low Countries, *c.* 1300-*c.* 1520', *PNTM* içinde, 65-99.

70 Utrecht Katedralinin inşaat maliyetinin yaklaşık yarısı, endüljanslardan sağlanmıştı: a.g.e., 72.

rinin olduğunu ("homurdanmalar olursa") ortaya çıkartır.[71] Bunun yeni bir şey olmasından değil: Pérault'nun başka bir vesileyle belirttiği gibi, Cusa'lı Nicholas'a da 1450 Kutlama tahsilatlarının üçte biri verilmişti.[72] Endüljans vaazları için tüm bir teşkilatın kurulması gerekiyordu ve Pérault'nun buna ayrılacak bir geliri yoktu; başlangıç harcamaları için borç almak zorunda kalmıştı.[73] Kendi üçte birini almaktaki kararlılığı dikkat çekicidir,[74] ama bunun arkasında borçları ve Roma'ya dönme arzusu vardı;[75] doğrusu, 1502 Martında yalnızca (aşağı) *confessionalia* sandıklarından çekmeyi, Kutlama sandıklarına hiç dokunmamayı önermişti.[76] Gene de, Pérault'nun kendi gereksinimlerine gösterdiği dikkat, yalnızca sistemin eleştirmenlerine değil, herhangi bir kuşkucu çağdaşına da verilmiş bir ödüldü ve Maximilian temsilciyle olan tartışması sırasında bunu çok yararlı bulmuştu.[77] 1503 yazında, temsilci üçte birin bağışını doğrulayacak önemli ve inandırıcı üslupta bir metni bastırmayı gerekli görmüştü.[78] Pérault Lübeck'e ruhları kurtarmaya geldiğini öne sürdüğünde, bir gözlemci, bunun, onun oradan kentin birkaç bin floriniyle ayrılmasını engellemediği yorumunda bulunmuştu.[79] Bağışla endüljans arasındaki bağ gizlenmiyordu, aslında, büyük haç tahsilat sandığının hemen üzerine dikiliyordu; ve kuşkusuz Türk tehdidi gerekçesiyle

---

71 *Codex documentorum*, 421, no 290. Temsilcinin *Reichsregiment*'le onal . anlaşması için, bkz., *AR*, no 15605.

72 Mehring, 'Peraudi', 342, not 3.

73 Biblioteca Apostolica Vaticana, Palat IV. 1229 (5), basılı açık mektup (tarihsiz), 11-12. Perault'nun endüljanslar lehine ondalık toplanmasını reddetmesinin de yardımı dokunmamıştı: direniş olsa bile ondalığı tolamak daha kolaydı ve daha hızlı sonuç veriyordu.

74 Örneğin *AR*, no 21035 (naktin dönüştürülmesi ayarlamaları).

75 Perault'nun kardinal olarak geliri, diğerlerinin hepsinden düşüktü: bkz., *AR*, no 5134 ve karşılaştırmalar için, bkz., Setton, *Papacy*, 2.528-30.

76 *AR*, no 19635. Bu önemli metni Schneider ve Mehring bilmiyordu. İkincinin karmaşık Perault'nun üçte biri konusu için, 'Peraudi', 346-50 dengeli bir metindir.

77 *AR*, no 17880.

78 Mehring, 'Peraudi', 406-8.

79 Ropcke, 'Geld', 53.

doğrulanıyordu. Ama kişisel çıkar gerekçesi kuşkusu da silinmiyordu.

Pérault'nun Utrecht'e yazdığı mektupların hepsi, özünde istismara müsait bir sistem betimliyor. Ağustos 1502 mektubunda, üçte birinin masraflara ayrılmasının açgözlü olanları günaha davet ettiğini kabul etmişti.[80] Dört ay sonra, kentin belediye başkanından ve konsüllerinden, masraflar ödendikten sonra vaaz tahsilatlarını güvene almalarını talep etmişti. *Unterkommissaren*'inin müsrif yaşam tarzından yakınıyordu.[81] Mart 1503'te imparatorluk emlakine yazdığı bir mektupta, daha da ileri gitti, komiserlerini "aşırı masrafları ve lüks harcamaları nedeniyle" bazı diakozluklarda üçte birin tamamını harcamakla suçladı; açgözlülükleri sınır tanımıyordu.[82] Ocak 1504'te başpapaz ve kilise meclisine yazılmış üçüncü bir Utrecht mektubu, *Unterkommissaren*'in eksikliklerinin ayrıntılarına giriyordu. Pérault artık Roma'ya dönebilmek için kendi üçte birinin olabildiğince büyük bir bölümünü toplamaya çalışıyordu, ama pek bir şey bulamadı. Komiserlerin talep ettikleri ücretlere, zangoçlara yapılan ödemelere, sözüm ona zararların tazminine ve sahte masraflara harcanmıştı. Suçlu bireyler Kurtarıcılarını, Kilisesini, imparatorluğu ve "Türklerin gerçekleştirdiği korkutucu katliamlardan" çeken Hıristiyan din kardeşlerini dolandırmışlardı. Bilmeliydiler ki, toparlayıp dayak atmak gibi takdire şayan bir âdete sahip oldukları sahte bağışlayıcılarla değil, Kutsal Kilisenin akredite bir temsilcisiyle karşı karşıyaydılar. Bu gerçek yakınmanın sahipleri üçte birden bulabildikleri kadarını göndermeliydiler ve kullanılan üsluba ve evvelce vaazlara karşı takındıkları tavra bakılırsa, anlaşılan onların elleri de tam anlamıyla temiz değildi.[83]

Böylesi yazılı torpiller bariz sorunlara neden oluyordu ve ne yazıktır ki kanıtlar, bunlara tam anlamıyla güvenilemeye-

---

80 *Codex documentorum*, 421, no 290.

81 A.g.e., 425, no 293.

82 Paulus, 'Peraudi', 681, not 1 (= *AR*, no 20353).

83 *Codex documentorum*, 437-42, no 307.

cek kadar çok bölük pörçük, söylenti düzeyinde ve yanlıdır. En başta, dürüst ve ılımlı harcamanın tanımı nedir ("honestis... expensis, "expensae... moderate factae")?[84] Pérault'nun dipsiz açgözlülük ve sonsuz cimrilik değerlendirmelerinin ardında, belki de bu "mülti, medya olaylarını" olası kılan zangoçların, marangozların, aşçıların, müzisyenlerin, noterlerin, matbaacıların ve birçok başkasının faturaları vardı. 1517-18'de (olasıdır ki Fransa'da son kez) Toulousain'de haçlı seferi vaazları verilirken, bunun yönetimi hasılatın dörtte birinden biraz fazlasını yemişti ve şöyle masraflar yapılmıştı: haçlı seferi sancağını taşıyan adam 13*l.* alırken, St. Etiènne kilisesindeki ana sandığa yerleştirilen paranın sayılmasına tanıklık eden insanların akşam yemeğine 72s. harcanmıştı.[85] Ölçebildiğimiz kadarıyla, haçlı seferi vaazı ve tahsilatı hep masraflı olmuştu ve uzun süreli emek yoğun ve gösterişli olan Pérault sistemini çalıştırmak, görülmedik düzeyde masraflıydı. Şahsen Pérault'nun bile üçte birini doğrularken bunun maliyetini vurgulaması şaşırtıcı olmaz: "komiserler... sekreterler, haberciler, matbaacılar, günah çıkartıcılar, vs" tutmak zorunda kalmıştı; hepsinin bir maliyeti vardı ve "altar için yaşayanın, geçimini altar'dan sağlaması... uygundu."[86] *Unterkommissaren*'in (Utrecht'teki katedral personeli gibi) yerel seçkinlerin, maddi mal ve hizmet sağlayanlardan daha dolambaçlı bir yoldan da olsa, kendi faturalarını sunduklarını görmüş olmaları mümkündür; Pérault bunun farkında olmayabilir, çünkü bir kardinal olarak onun durumunda, olası yarar akışı tersine dönmüştü. Her ne kadar Pérault kimleri *Unterkommissaren* olarak seçtiğine çok dikkat etmiş olsa da,[87] atamalarının hiç olmazsa bir kısmının hatalı olması mümkündür ve bir basamak aşağıda, onların günah çıkartıcıları seçmelerinde, bu hata oranı daha da faz-

84 Ibid. 425, no 293.

85 Bkz., Housley, 'Indulgences', 290-2, ayrıntılar için.

86 Mehring, 'Peraudi', 406-8, 407.

87 1488 Aralığındaki Perault atamasında, Papa seçeceği personelin dürüstlüğü konusuna ağırlıklı olarak vurguda bulunmuştu: *DS*, 640-8, no 1513.

laydı. Bunlardan çok fazla vardı, yakından denetlenmiyorlardı, muhtemelen tövbekârlarını tanıyan yerel insanlardı ve ödenecek para miktarı konusunda bir kılavuz da yoktu; bu düzeyde bir sahtekârlık olduysa, söz konusu paranın hesabı tutulamazdı, çünkü hiçbir zaman sandıklara ulaşamayacaktı. 1501'de *Reichsregiment*'in her biri için yararlanıcıların sayısını kısıtlayıp *confessionalia*'ya göre üzerinde anlaşmaya varılan formata harfiyen uyulmasında ısrarcı olarak, günah çıkartıcıların davranışlarını denetlemeye çalışmış olması ilginçtir.[88] Böylesi kuşkular sahtekârlığa bir eğilim olduğuna işarettir, ama kanıtlanması olanaksızdır. Hayal kırıklığına neden olan gelirleri tahsildarların yozlaşmasına bağlama eğilimi, anlaşılabileceği gibi güçlüydü.[89] Pérault öncesi dönemde Papalar vaizlerinden ve tahsildarlarından yakındığında, bunlar genellikle ırasumiyetlerini kanıtlayabiliyordu. Marinus de Fregeno aydınlatıcı bir örnektir: 1465'te tüm kuzey Avrupa'da kovalandığını görmüştük.[90] En fazla çıkartacağımız, usuldeki yasal boşluklar ve o dönemdeki yozlaşma üzerine bilgimize bakılırsa, sahtekârlık nedeniyle belli düzeyde bir kayıp olmamasının şaşırtıcı olacağı;[91] ve Paltz'ın "mutlak endüljansların mutlu günlerinden" söz eden pembe tablosuna inanmaktansa, Pérault'nun umutsuzca altındakilerin davranışlarından yakınmasını kabul etmek için daha fazla gerekçe olduğudur.

6.2 POPÜLERLİK VE GETİRİLER

Pérault'nun zamanına gelindiğinde, haçlı seferi programlarıyla ilişkilendirilecek boyutlarda endüljans kampanyaları görüşleri kutuplaştırmış ve ateşli tartışmalara neden

---

88 *AR*, no 15834.

89 1482'de, IV. Sixtus önde gelen tahsildarlarından ikisi, Heinrich Institoris ve Quirin Martini'nin soruşturulmasını sağlamıştı: Schlecht, *Zamometić*, 1.137-8.

90 Eylemlerini inançla savunusu için, bkz., *DS*, 504-5, no 1362.

91 Bir sahtekârlık kuşkusu için, bkz., *AR*, no 12773. İyi haber alan bir lobicinin kaygıları için, bkz., Feliciangeli, 'Le proposte', 48, 50.

olmuştu.[92] 1482 Eylülünde, IV. Sixtus bir yazısında, "haçlı seferiyle endüljansların bahşedilmesi ve fermanını suçlayıp eleştirmeye cesaret eden birçok kişiden" söz etmişti.[93] Mart 1502'deki basılı bir broşürde, Pérault, her yerde vaizlerinin çalışmasını köstekleyerek ruhları tehlikeye atan "sızlananlar, homurdananlar, inkârcılar ve dedikoduculara" karşı eyleme geçmişti. O zamana kadar, diyordu, muhalefeti "babaca sabırla" karşılamıştı, ama daha sert bir tepkinin zamanı gelmişti ve ciddiyetle aforoz edileceklerdi.[94] Genellikle eleştiriler isimsiz oluyordu, ama ara sıra kim olduklarını görürüz. Ağustos 1488'de, Utrecht'li bir papaz olan Jacques d'Apelteren Pérault'nun ikinci imparatorluk temsilciliği sırasında haçlı seferi vaazını belgelemek üzere bir noterlik zaptı tutturmuştu. Abbode adlı, açıkça "bu en kutsal endüljanslar işinin basbayağı bir numara, sıradan insanlardan para sızdırmak için bir hile olduğunu" vaaz eden Gelderland'daki Wageningen papazı hakkında yorumda bulunuyordu. Abbode o kadar ikna ediciydi ki, cemaati tahsilat sandığının götürülmesine izin vermiyordu.[95] Böylesi suçlamalara yanıt verme görevini Paltz'ın üstlendiğini görmüştük, bunları Şeytana atfediyor ve Şeytan'ın ordusunu beş kategoriye ayırıyordu. Bunlardan ikisi çalışma tarzlarıyla betimleniyordu. Müminleri vaazlara "kör eden" iblisler ordusu, *exercitus excaecationis* ve Hıristiyanları yeniden günah işlemeye sevk ederek endüljansların yararlı çalışmasını bozan *recidivatio* ordusu vardı. Eleştiri bağlamı içinde daha ilginç olan diğer üçüydü. Birincisi endüljansların etkinliğini reddeden *annihilatio*'ydu. Sonra, Pa-

---

92 Bkz., Paulus, *Geschichte*, bölümler, 18, 20, 470-500, 516-33 ve yakın zamanlı mükemmel araştırmalar için, bkz., Moeller, 'Die letzten Ablasskampagnen'; Winterhager, 'Ablasskritik', *passim.*

93 *BF*, NS3.830-1, no 1632.

94 Otto Clemen, der., 'Ein offener Brief Raimund Peraudis', *Zeitschrift fur Kirchengeschichte*, 20 (1900), 442-4.

95 Paul Fredericq, der., 'Les comptes des indulgences en 1488 et en 1517-1519 dans le diocèse d'Utrecht', *Mémoires couronnés et autres memoires publiés par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, 59 (1899-1900), 1-80, 20-2.

panın bunları bahşetmesinin (*pia fraus*) ardındaki dürtüyü sorgulayan *denigratio* geliyordu. Son olarak da *desperatio*, düşünen tövbekârın kendisinin endüljans bahşedilmeye layık olduğundan kuşku duymasına neden oluyordu.[96]

Kuzey ve orta İtalya'dan bir dizi örnekten görüleceği gibi, vaazlara tepki öngörülemez oluyordu. Ocak 1456'da, III. Calixtus Alessandria'nın haçlı seferi vaazlarına hevesli tepkisinden aşırı mutlu olduğunu iddia etmişti.[97] Birkaç yıl sonra, II. Pius'un haçlı seferinin vaazları gerçekleştiğinde, Recanati'nin benzer bir heves gösterdiği söylenmişti,[98] ama Brescia, en azından Cristoforo da Saldo'nun iddiasına göre, her ne kadar burada haçlı seferi vaazı ünlü Roberto Caracciolo tarafından gerçekleştirilmiş olsa da, belirgin bir eksikliği göstermişti.[99] Bazen, cansız bir tepkinin açıklamasını belirlemek zor olmaz. 1456'da Feodosya'daki hemşerilerinin savunulması için ilan edilen endüljanslara cömert bir şekilde karşılık veren Cenovalılar, birçok çağdaşının Venedik çıkarlarına hizmet eder gördüğü başka bir sefere fazla ilgi göstermemişlerdi.[100] Piyasadaki bu uçuculuk, genelleme yapmayı tehlikeli hale getirir, ama Türklere karşı bir haçlı seferinin yanlış olduğu gerekçesiyle yapılan endüljans eleştirileri nadiren kaynaklarda görülür. Daha fazla zorluk çıkartırmış gibi gözüken, Paltz'ın *denigratio*'sudur, bunun önemli nedenlerinden biri de, var olan *confessionalia*'nın içeriğini askıya alan endüljansların çıkartılması gibi, daha ağır bir sözcük kullanmamak için anormallik diyebileceğimiz şey-

---

96 Bkz., Hamm'ın verdiği özet,, *Frömmigkeitstheologie*, 124-8.

97 *Monumenta Alexandrina: codex qui Liber crucis nuncupatur*, der. Francisco Gasparolo (Roma, 1889), 176-7, no 130.

98 *Bullarium Franciscanum, Supplementum*, 687, no 1480; ama mektup Pius'un Şubat 1464'te çektiği zorluklardan söz ediyordu ve belki de tutunacak bir dal arıyordu.

99 Cristoforo da Soldo, *La cronaca*, 144.

100 Jacques Heers, 'La vente des indulgences pour la Croisade, à Gênes et en Lunigiana, en 1456', *Miscellanea storica ligure*, 3 (1963), 71-101, onun *Societe et economie a Genes (XIVe-XVe siecles)* (Londra, 1979) içinde yeniden basılmış, özellikle 72.

lerdi.[101] Endüljansların papalığın açgözlülüğüyle ilişkilendirilmesi sıradanlaşmıştı. Karşılık alınmasını olumsuz etkileyen bir etmen de piyasanın doymasıydı, bu da Wilhelm Winterhager'in isabetli bir şekilde "endüljans yorgunluğu" (*Ablassmüdigkeit*) olarak adlandırdığı şeye neden oluyordu.[102] Ocak 1498'de VI. Alexander'e gönderdiği anlayışlı bir mesajda, temsilci Leonello Chiericati, Innsbruck'ta Roma'nın Kutsal Ruh Hastanesi adına endüljans dağıttıkları ileri sürülen kişilerin etkinliklerini bildiriyordu. Tekniklerine kusur bulmak zordu: aslında, Pérault'nun standartlarındaydı ve onlara önemli bir tahsilat sağlamıştı. Papa'nın, yaklaşan Kutlamayı haçlı seferi davası için kullanmaya niyeti varsa, böylesi grupların başarılarının ardından geriye pek bir şey kalmayacağını akılda tutması gerekiyordu. Roma'ya hac ziyaretlerinin azalmasına şaşmamak gerekiyordu: Roma size geliyorsa, Roma'ya gitmeye ne gerek vardı ki?[103] Bu durumda, kullanılan emirnameler sahteydi ve saçmalıklar içeriyordu, ama IV. Sixtus tarafından başlatılanlar ya da Pérault'nun temsilciliği gibi iyi niyetli kampanyaların durumunda bile uzun vadede kaçınılmaz olarak iyi mali getiriye karşı oluşan eğilimleri fark edebilirsiniz.

Birinci eğilim, iş ne kadar kusursuz planlanırsa, amacı o kadar çok mali kazancı hedefler gibi gözüküyor, bu da karşılıkları azaltacak şekilde *denigratio*'yu cesaretlendiriyordu. Pérault'nun yorumlayıcı broşürler dizisi bu nedenle üretkenliği baltalamış olabilirdi. Bu ironik bir durumdu, çünkü açıklık ve etkinlik kuşkusuz, Sixtus'un Rodos ve Otranto vaazlarına hâkim olan ve Eylül 1482'de Viyana'daki St. Antonius hastanesi lehine bir mektup yazmasını zorunlu kılan karışıklıktan daha iyiydi. İkincisi haçlı seferi vaizleri giderek daha yalıtılmış hale geliyor ve popülerliklerini yitiriyorlardı. Onları gönderen yetke, hem uzak hem de kuşkuluydu ve yerel seçkinler onların varlığına içerliyordu; gerçekten de, onların

---

101 Winterhager, 'Ablasskritik', 38.

102 A.g.e., 33.

103 *AR*, no 5724.

etkinlikleri, cemaatin inanç uyumunu zedeliyordu.[104] Kuralcıların da işe karışmakta çekingen davranmaya başlaması şaşırtıcı değildir.[105] Kendi yakınmalarına göre, Pérault'nun 1501'de kendi vaazları için borç almasının nedeni, kimsenin yardım etmek için bir kuruş harcamak istememesiydi.[106] Dinsel ve laik, seçkin ya da avam, pek fazla toplumsal grup haçlı seferi adına endüljans yönetimini mütecaviz, sömürücü ve kirli görmeye başlamıştı. Türk felaketinin altını çizmek bunu dengelemeliydi, ama denizden çıkartmaların ya da akıncı saldırılarının doğrudan tehdidi altında olan bölgelerin ötesinde, bu da düşük bir olasılık olarak görülüyordu. Winterhager, Töton Tarikatının 1503-6'da ve yeniden 1507-10'da Livonya endüljanslarını teşvik etmekteki önemli başarısının bir nedeninin, bunları "Moskovalıların doğuda oluşturdukları tehdide karşı yönlendirilmiş, milliyetçi renklerde yaratıcı bir propaganda" olarak tanıtmayı başarmaları olduğunu önermişti.[107] Haklıysa, o zaman tezat çarpıcıdır, çünkü bu da bir Kutlama endüljansıydı, dolayısıyla Pérault ve *Unterkommissaren*'inin, dinbilimsel formüllerinin bireysel tövbeyi vurguladığından askeri davayı öne çıkartamadıkları savı etkisini yitirir. Geçmişte haçlı seferi için toplanmış pek çok para dağılıp gittiği için, vaizlerin davadan söz etmeyi akıllıca bulmadığı ve daha çok her bireysel alıcının kazanabileceği ruhsal kazançlara odaklanmayı tercih ettikleri de öne sürülebilir; ama bu yalnızca bir varsayımdır.[108] Elimizde

---

104 Caspers'ın çok iyi parmak bastığı bir nokta, 'Indulgences', 91-9.

105 Karş., Winterhager, 'Ablasskritik', 41.

106 Biblioteca Apostolica Vaticana, Palat IV. 1229 (5), basılı açık mektup (tarihsiz), 12.

107 Winterhager, 'Ablasskritik', 25. Aynı zamanda bkz., Leonid Arbusow, 'Die Beziehungen des Deutschen Ordens zum Ablasshandel seit dem 15. Jahrhundert', *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst-, und Kurland,* 20 (1910), 367-457.

108 Paltz'ın önemli metinlerinde Türklerin pek yer almadığı doğrudur, ama o endüljansların tahsilatlarının destekleyeceği davaya değil, karakterine odaklanmıştı. On üçüncü yüzyıldan günümüze kalan ve Kutsal Topraklardaki tehditlerden çok haçın kurtarıcı gücüne odaklanan örnek vaazlarla bir paralellik kurulabilir. Nürnberg'de Perault'nun temsilci-

kalan da, 1480'lerden başlayarak, savaşla onun ana destek mekanizması arasında algıda oluşmaya başlayan ve açıklanması zor olan bir uçurumun oluşmaya başladığıdır.

Benimsenebilirlik bir dizi bağlamsal etken tarafından şekillendiriliyordu ve Pérault'nun son vaaz kampanyasının da gösterdiği gibi, yol açtıkları açıklayıcı modeller de pek bariz değildir. Winterhager Almanya'nın önemli gerilimler yaşadığını vurgulamıştı: 1500, 1501 ve 1503'teki zayıf ürün, kıtlığa ve yüksek fiyatlara neden olmuştu; vebanın yanında yeni ve dehşet verici frengi salgınları patlak veriyordu.[109] Sponheim başkeşişi Johannes Trithemius, kötü iktisadi koşulların Pérault'nun Mart 1502'de Mainz'daki vaazları üzerindeki etkisini kaydetmişti: "Halk ihtiyaçları nedeniyle yavaş ve geç tepki veriyordu. Ama zaman içinde bağlılıkları arttı ve çeşitli yerlerde Kutlama sandıklarına önemli miktarlarda para yatırıldı."[110] Trithemius Mainz'daki bu gecikmeli ilgi patlamasına neyin sebep olduğunu söylemiyor, ama onun kayıtları yalnızca yoksulluk, feci hava şartları, insanları ve hayvanları etkileyen ciddi ölüm oranları ve vebadan söz ediyorsa da, bunlara eşlik eden ve bir rol oynamış olabilecek dinsel bir arkaplan da var. Maximilian'ın *societas sancti Georgii* adına Kasım 1503'teki manifestosunun girişinde bu ayrıntılı biçimde betimlenmişti. Tanrının gazabının açık bir işareti olan, frengi kaynaklı binlerce ölüm; Maximilian'ın Salins'te Fransızlara karşı zaferinin habercisi olarak 1492'de Ensisheim yakınlarına düşen göktaşı (*Donnerstein*);[111] Augsburg'daki cılız hizmetçi Anna Lamalitlin'in öğütleri; ve mucizevi bir

---

liğinin başlangıcında gerçekleşen ve kısmen Türk tehdidine odaklanan vaazlar için, bkz., *AR*, no 15584.

109 Winterhager, 'Ablasskritik', 51-2.

110 'Chronicon Trithemii Sponheimense', *Johannis Trithemii Spanheimensis . . . opera historica*, 1 vol. in 2 pts (Frankfurt, 1601) içinde, 236-435, 416.

111 Dieter Wuttke, 'Sebastian Brant und Maximilian I. Eine Studie zu Brants Donnerstein-Flugblatt des Jahres 1492', Otto Herding ve Robert Stupperich, der., *Die Humanisten in ihrer politischen und sozialen Umwelt* (Boppard, 1976) içinde, 141-7.

şekilde haçın belirmesi, bunlar hep societas'ın kurulmasının arkasındaki mantık olduğu öne sürülen haçlı seferlerinin propagandasının zamanının geldiğinin işaretleri olarak sayılıyordu.[112] Yüksek olasılıkla, Maximilian'ın danışmanları, son iki yıl içinde çağdaşlarını Pérault'nun vaazlarına olumlu karşılık vermeye yönelttiğine inandıkları inanç manzarasının özelliklerini devreye sokmaya çalışıyorlardı. Bu doğruysa, o zaman endüljansların merkezi bir talep paradoksunu gösterir: verme kabiliyeti iktisadi bolluk dönemlerinde daha büyüktü, ama verme dürtüsü genellikle iktisadi sıkıntı ve toplumsal çalkantı dönemlerinde oluşan ortak tövbe ethos'u tarafından canlandırılıyordu.

Endüljansların arz-talep çözümlemesi açısından atipik karakteri fiyatlarına yansır. Hiçbir katkıda bulunamayacak olan yoksulların ödemek yerine dua etmelerinin kabul edilmesinin bir alternatifinin bulunmaması olgusu, endüljansları diğer bütün pazarlanabilir ürünlerden farklı kılar.[113] Maddi kaynağa sahip olanların durumunda, iki popüler yaklaşım, değişken ölçü belirlemek[114] ve bir haftalık hane harcamaları kadar bağış yapılması belirlenmişti.[115] 1463'te Feodosya'nın savunması için bir bağışta, bağışçılara doğrudan bir nakit miktar (on florin), gelirlerinin bir yüzdesi (yüzde bir) ya da mal varlıklarının bir yüzdesi (yüzde beş) ödeme seçenekleri sunulmuştu.[116] Alexander'in Mayıs 1500 tarihli ve Kutlamasına dayanan haçlı seferi emirnamesi *Gradiente domino*, beklenen bağışları on beş günlük bir Roma ziyaretinin olası maliyetinin dörtte biri olarak belirlemişti,[117] ama Pérault Almanya'da vaaz verdiğinde, *Reichsregiment*'le vardığı anlaşmada bağış miktarı, bir haftalık hane masrafları olarak belirlenmişti.[118]

---

112 *Volumen*, 214-17. Mucizevi şekilde beliren haçlar için, bkz., yukarıda, bölüm 2, notlar 5-6.

113 *BF*, NS2.623-4, no 1203 (1464); *DS*, 665, no 1525 (1490).

114 A.g.e., 543-5, no 1407 (1472: 5- 0.5 fl arası.).

115 *BF*, NS2.639, no 1230 (1464).

116 *Vetera monumenta Slavorum*, 464, no 657.

117 *VMH*, 2.547-50, no 731.

118 *AR*, no 15605.

Birçok durumda, bu kârlı oldu: Aralık 1501'de, Zaccaria Contarini, herkesin on ila elli florin arası ödeme yapması gerekirken, Viyana'daki tahsilat sandığında neden yalnızca 600 florin toplanmış olduğuna şaşırmıştı.[119] Fiyatlandırma sorununa yaklaşımlardaki böylesi farklılıklarda, papalık *curia*'sının, adamlarının ve başkalarının uygulanabilirlik, kâr ve kilise ya da yönetim kaygıları arasında bir denge sağlamaya çalışmalarını görüyoruz; ve açık bir yöntemin belirlenememiş olmasından bunun kolay iş olmadığını anlıyoruz. Confessionalia için belirlenen fiyat genellikle daha düşüktü. Pérault'nun *Reichsregiment*'le Eylül 1501 tarihli anlaşması, böylesi üç mektup için bir Ren florini fiyat belirlemişti.[120]

Nakit yerine mal kabul etmek de yerleşik bir uygulamaydı,[121] ama ayrıntılı envanterinin tarihçi Jacques Heers'in profili ve sonuçları konusunda örnek oluşturacak bir çözümleme yapmasını sağladığı Cenova 1456 vakası dışında, sonuç o kadar açıkça görülmüyordu.[122] Heers bağışlanan malların dört kategoride toplandığını fark etmişti: hayvanlar (At, katırlar, eşekler); branda, keten, yünlü, pamuklu bez; silah ve zırh; ve yüzük gibi değerli metal içeren şeyler. Bu uygulamanın zaten yeterince hantal olan sürece gereksiz bir karmaşıklık eklediği düşünülebilir, ama Heers'in gösterdiği gibi, sandıklarda toplanan bozukluk çeşitliliği zaten çözülmesi gereken dönüştürme sorunları çıkartıyordu; bu yüzden, bağışlanan mallar süreci çok da karmaşıklaştırmıyordu. Bazı malların alıcısını belirlemeyi başarmıştı, kumaş, giysi, birkaç fıçı şarap ve tam takım bir zırh alan Giovanni Piccamiglio adlı Cenovalı bir tüccar.[123] Bu bir yana, rastgele göndermeler sikkelerin çeşitliliğinin sistemi sıkıntıya soka-

119 A.g.e., no 12773.

120 A.g.e., no 15605.

121 Örneğin *AM*, 13.10, 60; *BF*, NS2. 216, no 429, 224, no 448; *DS*, 409, no 1259, 489-91, no 1345, 668-75, no 1529, 669, 671.

122 Heers, 'La vente', *passim*.

123 Heers, zırhın ağırlığının onu sofra örtüsü ya da gümüş mücevhere göre daha zor idare edilebilir hale getiriyordu (a.g.e., 78).

bileceğini gösterir.[124] Bağışlanan malların piyasaya sürülmesinin standart uygulama olduğunu varsaymamamız gerekir. Lübeck'li bir vakanüvis Marinus de Fregeno'nun, her şeyi, "eski bakır, kalay, demir cevheri, eski çaydanlıklar, paraya dönüştürebileceği her şeyi" kabul ettiğini yazmıştı[125] ve 1463 sonunda, Marinus tarafından toplanan para ve mallar [126] Roma'ya gönderilmek üzere Rucellai ticaret şirketinin bir adamına emanet edilmişti. Bu bağışlanan malların ne yapılacağı konusunda hiçbir düzeyde talimat olmaması şaşırtıcı olmasının (tahsildarlar ne yapacaklarını nereden biliyordu?) yanında, bilgimizi de kısıtlar.[127]

Gelirleri tahmin etmek yalnızca zor değil, aynı zamanda siyasal etkilerin de altındaydı, bu da çağdaşlarının sonucun ne olacağı konusundaki düşüncelerine (ya da düşündüklerini iddia ettiklerine) güvenmenin pek de akıllıca olmayacağını gösterir. Mátyás Corvin Ocak 1476'da Papa'ya, Kutlama enduljanslarının yılda on askeri zor besleyeceğini öne sürerken ve dolayısıyla toplanan paranın 500 florinden az olduğunu iddia ederken, tahmini herhalde olduğu gibi alınmak üzere söylenmemişti; bu savaşı ileriye götürmek için daha sağlam ve güvenilebilir bir gelir kaynağına gereksinim olduğunu söylemenin dramatik bir biçimiydi.[128] Pérault'nun son temsilciliğinin belirleyici özelliği olan karşılıklı ateşli atışmalar tahminlerde aksi tesir yapmış, Pérault görevini tam anlamıyla yapmasına izin verilirse neler başarabileceği konusunda çılgınca iddialarda bulunmuştu: 1503 sonlarında bir milyon florinin çok üzerinde, 1504 başlarında iki milyon.[129] Venedik kaynaklarında bulunan ve nelerin bağışlandığına dair pole-

---

124 Örneğin *MDE*, 2.262, no 182.

125 Jensen, *Denmark*, 95.

126 *DS*, 489-91, no 1345.

127 1481'de, IV. Sixtus IV 'bona et res in pecuniam numeratam redacta' diyordu, ama bu nasıl yapılmıştı? Schlecht, *Zamometić*, 2.113, no 100.

128 *MCH*, 104-8, no 81, at 106.

129 Mehring, 'Peraudi', 384, 402 (vaazlarını kısa kesmesi, haçlı seferlerineplus quam de uno milione fl orenorum' malolmuştu). İma edilen, Perault'nun bir milyon florinin hemen altında bir miktar topladığıydı.

miklerden daha az etkilenmiş tahminler 300.000 ve 400.000 florindi.[130] Bu rakamların ilki herhalde elimizdeki en sağlam tahmindir. Pérault'nun temsilci yardımcısı Curzola'lı piskopos Thomas Malumbra'nın Ekim 1502'de Maximilian'la bir ittifakın propagandasını yapmak üzere Venedik'e geldiğinde yaptığı bir tahmindir ve bağışlananların duygusallıktan uzak bir tahminidir. Mátyás'ın endüljanslar konusuna yaklaşımı genellikle, 1476 mektubunun akla getirdiğinden daha akıllıca ve ayrıntılar konusunda dikkatlidir. Nisan 1481'de Salzburg başdiyakozluğunda denetimi altına giren topraklardaki bağışların ona yapılmasını istiyordu. İddiasına göre, Macaristan Türklere karşı mücadele nedeniyle tükenmiş ve vebadan çok zarar görmüşken, Alman "tebaası" katkıda bulunmak için daha uygun bir konumdaydı.[131] Birkaç hafta sonra, kral çıkartılan emirnamelerin maddelerindeki değişikliklerden yakındı: lehtarlara ölüm durumunda ikinci bir endüljanstan yararlanma hakkı veren maddenin iptali, zaten eşzamanlı olarak Rodos endüljanslarının da pazarlanmasından etkilenen alımlara zarar verecekti.[132] Ama kralın böylesi ince ayarlara girişmeye hazır olmasına karşın, belki de ülkenin, Pérault'nun Almanya ve Alçak Ülkelerdeki yaklaşımına yardımcı olan kentleşme düzeyinden yoksun olduğu için, temsilcinin yoğun pazarlama tekniklerini Macaristan'da uygulamak için bir girişimde bulunulmadı.[133] Pérault'nun normal uygulaması, vaaz verdiği cemaati 500 kişiyle kısıtlamaktı.[134]

---

130 Sanuto, *I diarii*, 4.374 (= *AR*, no 20019; 300,000 Rh. fl., Ekim 1502), 694-7 (= *AR*, no 20250; 400,000 fl., Şubat 1503). *AR*, no 16461, 200,000 Rh. Fl aktarır. (Mayıs 1502 bir karışıklık, bütün rakamların hangi florinin söz konusu olduğunu belirtmemesidir; 1500'de, Rheine florini Floransa florini ya da Venedik dukası karşısında %20 değer kaybetmişti.

131 *MKL*, 2.122, no 69.

132 A.g.e., 139-44, no 79, 141-2. Kral kısa sürede bu konuyu kurcalamakla uğraşmamaya karar vermişti: a.g.e., 161-2, no 93.

133 Tom Scott ve Bob Scribner, 'Urban Networks', Bob Scribner, der., *Germany. A New Social and Economic History, vol. 1, 1450-1630* (Londra, 1996) içinde, 113-43. Ama Macaristan için, bkz., yukarıda not 17.

134 Paulus, *Geschichte,* 217 (Perault 8 Kasım 1502'de, 500 civarında kilise katılımcısı olan cemaatlerde Advent mevsimi onuruna vaaz verilmesini kabul etmişti).

İdeal durum, ileriye ya da geriye dönük tahminlerle değil, fiili gelirlerle çalışmamızdır. Ama bu yalnızca, nihai teslim mahalinde miktarlar titizlikle kaydedilmişse güvenle yapılabilir. Elimizde, III. Calixtus ve IV. Sixtus yönetiminde Fransiskenlerin vaazları için böyle iki dizi rakam var ve her ne kadar seçici karakterde olsalar da, makul düzeyde aydınlatıcıdırlar. Calixtus için bunlar İtalya'da Ocak 1456 Haziran 1458 arasındaki vaazlarda elde edilenlerin makbuzlarıdır. En yüksek rakam 862 florindir (Bartolomeo da Colle, 27 Şubat 1456), 500 florinin üzerine çıkan beş kişi daha vardır.[135] Böylesi miktarlar yararlıydı, ama Papanın donanma masrafları karşısında, yalnızca ek değerleri vardı. Antonio de Alberto adında, IV. Eugenius'un zamanında Ragusa'da haçlı seferi vaazları vermiş olan bir Kuralcı, *curia*'yı 50.000 florin dolandırmakla suçlanmıştı, ama bu iyimser bir tahmin gibi duruyor.[136] II. Pius'un ara sıra endüljansların potansiyeli konusunda neden bu kadar kötümser olduğu ve Mantova'da haçlı seferlerinin maliyetini vergi temeline oturtmaya neden çalıştığı anlaşılabiliyor. Endüljansları esas olarak cemaatleri ödemeye sevk etmek için bir rüşvet olarak kullanmanın birçok avantajı vardı, ama görmüş olduğumuz gibi direniş karşısında çökmüştü. Temmuz 1481 Temmuz 1484 arasında kayda geçen ve birçokları Roma'nın Capitolinus tepesindeki Aracoeli kilisesindeki sandıkta tutulan ödeme makbuzları, Sixtus tarafından yerleştirilen daha sistemli usullerle, hepsinden önemlisi haçlı seferlerini Kutlamayla ilişkilendirerek elde edilebilecek olanları bize göstermiştir. Rakamlar daha etkileyicidir, 1.000 florini aşan dokuz ödeme vardır, tek bir günde, 14 Ağustos 1481'de toplamı 14.000 florini geçen üç ödeme gerçekleşmiştir.[137] Bu ödemelerin, onaylarını ve des-

---

135 Cenci, der., 'Documenta . . . 1447-1458', 245-59 (Bartolomeo da Colle 247'de).

136 *BF*, NS2.341-2, no 648: ödemelerin tamamının Calixtus'un donanma harcamalarına gittiğini kanıtlayabilmişti.

137 Caesar Cenci, der., 'Documenta Vaticana ad Franciscales spectantia, ann. 1476-1481', *Archivum Franciscanum historicum*, 96 (2003), 85-127; aynı kişi, der., 'Documenta Vaticana ad Franciscales spectantia, ann. 1482-1484', *Archivum Franciscanum historicum*, 97 (2004), 133-58.

teklerini almak amacıyla yerel kiliselere ve hükümdarlara ödenen üçte bir ya da daha yüksek kesintilerden sonra olduğu da hesaba katılırsa, 1481-8 arası veriler Calixtus'un döneminden o yana tahsilatların yükseldiğini doğrular. Getiriler konusunda neredeyse yüz yıl önce Paulus tarafından varılan genel sonuçları doğrulamak olasıdır: Sixtus getirileri arttırmaya azami emek sarf eden üç Papadan biridir (diğerleri IX. Bonifacius ve X. Leo); ama elimizdeki rakamları çevreleyen birçok yorumlama sorunundan dolayı, kesin gelir tahminlerinde bulunmak gerçekçi değildir.[138]

Bunu akılda tutarak, Pérault'nun 1501-3 arası vaazlarına dönebiliriz. Thomas Malumbra'nın 300.000 florinlik tahmini, biri "mikro" ya da yerel, diğeri de "makro" yani emperyal olmak üzere, iki yaklaşım kullanılarak kolayca değerlendirilebilir. Birincisine en iyi bireysel kent merkezlerinde kaydedilen getiriler aracılığıyla yaklaşılabilinirken, ikincide Maximilian yönetiminde sürdürülen savaşın maliyeti üzerine bilgimiz ve elindeki diğer gelir kaynakları üzerinde çalışılması gerekir. Birlikte, Pérault tarafından örgütlenip yürütülen ve Paltz tarafından ilan edilen gibi son sistem bir vaaz kampanyasının büyük bir haçlı seferinin maliyetlerini karşılamaya yaklaşıp yaklaşmayacağını ölçebilmemize yardımcı olabilirler. Winterhager'in 1501-3 getirileri üzerine çözümlemesi, karışık sonuçlar doğurur: Nürnberg, Frankfurt am Main ve Strasbourg örneklerini alarak, 1501-3 kazançlarının ilk iki kent için 1488-9 gelirlerinden düşük olduğuna, üçüncüden de daha yüksek olduğuna dikkat çeker. Daha da çarpıcı olan, böylesi rakamların, 1517 Mainz endüljanslarıyla karşılaştırılmasıdır. Bu, keskin bir düşüşe işaret eder; Luther'in tezlerinin zamanında, endüljansların bilançosu, masrafların çıkartılması sonrası "fiilen kazançsız" görünür. Rakamlara dayanan bu sonuç, Winterhager'in, endüljansların *pia fraus*

[138] Paulus, *Geschichte*, ch. 17, 450-69 ve aynı zamanda, yöntemsel konular için bkz., Winterhager, 'Ablasskritik', 25 not 44. Endüljanslarla normal ödemelerin toplanması arasındaki ilişki için, bkz., Schuchard, *Kollektoren.*

olarak görülmesinin genelde halk tarafından kabul gördüğü yolundaki egemen eleştiri eğilimine vurgusuyla uyumludur. Bu yüzden, Luther'in atölye ve tavernalarda söylenenleri ("sıradan insanların ifade ettiği sivri sözler") yansıttığı yolundaki iddiası da zorlama değildir. Pérault'nun getirileri konusunda ne sonuca varırsak varalım, son yıllarında endüljanslar kârlılık açısından tepe noktalarını aşıyorlardı ya da aşmışlardı bile.[139] Pérault'nun 1488-9 ya da 1501-3 vaaz kampanyalarından büyük çaplı bir haçlı seferinin gerçekleşmesi durumunda bunun olup olmayacağı tartışmalı bir konudur.

1501-3'ün en etkileyici getirilerinden biri, Pérault'nun Mayıs 1503'teki bir haftalık ziyareti ardından 6.740 florinin toplandığı Bremen'de gerçekleşmiştir. Sağlam bir şekilde belgelenmiş bulunan Bremen vaazları üzerine çözümlemesinde, Andreas Röpcke bu rakamı bağlama yerleştirir: bu bir yıl için 150 doktor tutacak ya da 100 adet iyi at alınacak paraydı.[140] Bremen Almanyanın en büyük kentlerinden biri olduğu için, hasılatı da diğer iki önemli merkez, Nürnberg (4.500 florin) ve Strasbourg'un (2.285 florin) toplam bağışına neredeyse eşitti. Bremen ve hinterlandının Pérault'ya neden bu kadar alımkâr olduğunu araştırmak yararsızdır. Verdiği cömert karşılığı kullanan basit bir tahmin daha öğretici olabilir. 1503 sonlarında Pérault'ya atfedilen bir milyon florine erişmek için, temsilci ve takımı benzer 150 başarı öyküsü sağlamalıydı. Ama hem Bremen'in durumu istisnaiydi, hem de Almanya'da 5.000'den fazla nüfusu olan yalnızca seksen beş kent vardı.[141] Avusturya, Hollanda, Li-

---

* *pia fraus*: Latince, "dindar sahtekârlık" anlamında deyim, genel olarak "amaç aracı haklı çıkartır" mantığıyla, mucizeler ya da dinsel metinlerde sahtekârlık yaparak, inancı güçlendirme girişimleri için kullanılır –çn.

139 Winterhager, Ablasskritik', 22-34, krş., 1518 üzerine, 11 not 13, Luther'in halkın duygularıyla olan ilişkisi için 12-17. Winterhager'in 24'te, *algıda* aşağıya doğru gidişin 1501-3 değil, 1488-9 kampanyasında başladığı yolundaki görüşünü kanıtların desteklemediğini düşünüyorum.

140 Röpcke, 'Geld', 64-5.

141 Scott and Scribner, 'Urban networks', özellikle. 116, 122-3 (harita 5.1).

vonya ve Danimarka'yı eklemek kuşkusuz yardımcı olurdu[142] ve Pérault'nun kalabalık Utrecht diyakozluğunda endüljans vaazlarına harcadığı çabayı gözlemledik. Elektörlük Saksonya'da görece düşük 15.725 rakamı söz konusuydu[143] ve Maximilian'ın *Erbländer*'inden, (Türk saldırılarına açık oldukları için şaşırtıcı olmayacak şekilde) çok daha etkileyici 40.000 florin elde edilmişti.[144] Bu rakamlara ve Braunschweig, Bremen, Nürnberg, Ratzeburg, Regensburg, Speyer ve Strasbourg gibi kentlerden elde edilen bilgilere göre, Pérault'nun milyonu olanaksız, hatta Malumbra'nın (elli Bremen olduğunu varsayan) 300.000 florini de hayli iyimser gözükmektedir. Karşılaştırma yoluyla, 1503-10 arası Livonya'daki vaazlardan en azından 61.000, belki de 85.000 florin toplanmıştı.[145] Pérault'nun bu rakamların üç katına ulaşabilmiş olması, mümkün görünmemektedir.

Resmin "makro" tarafı da bu paranın nasıl kullanıldığı ve Maximilian'ın savaşı için kullanılan diğer kaynaklardır. Elimizde her iki konuya da eğilen bir belge bulunduğu için şanslıyız. Bu tesadüfen, seçilmiş imparatorun haçlı seferine gitmesi için kalan son umudun da sonuna işaret eden bir çatışma olan üç aylık Landshut ardıllık savaşı seferi için öngörülen gelir ve askere almaları ayrıntılandırmak için düzenlenmişti. Orduda 5.450 atlı ve çoğu destek birliklerinden oluşan 28.200 piyade vardı, bunlara "ümit edebileceğiniz kadar önemli ve iyi" topçular eşlik ediyordu. Donanma desteği düşünülmemişti, ama bu metnin bir kıstas olarak değerini düşürmez, çünkü imparatorluğun bir haçlı seferine katılımı deniz desteğini sağlayacak olan Venedik'le ittifak halinde olacaktı. Gelir 471.000 Ren florini ve Macaristan kralının gönderme sözü verdiği 1.000 öküzden oluşuyordu.

---

142 1503 sonuna doğru bastırdığı metinlerde, Perault haçlı seferi vaazı vermek üzere 'usque ad Daciam et Livoniam' yolculuk etme planında söz ediyordu: Mehring, 'Peraudi', 401-6, no 7, at 401.

143 *AR*, no 21035.

144 A.g.e., no 16336, 17046.

145 Winterhager, 'Ablasskritik', 25.

Maximilian'ın hükümdarlığından anlayacağımız gibi, paranın çoğunluğu Avusturya ve Hollanda vilayetlerinden geliyordu, ama 50.000 florin de Pérault'nun endüljans parasından alınacaktı.[146] İlk bakışta bu metin haçlı seferleri için toplanmış bir imparatorluk ordusunun finansmanının büyük ölçüde endüljans bağışlarıyla sağlanabileceğine işaret eder gibidir. Ne de olsa, Malumbra'nın 300.000 florini bu kuvvetin operasyonel maliyetinin yaklaşık beşte üçünü karşılayabilecekti ve Pérault hep bir haçlı seferi ordusunun sefere çıktığını duymanın gelecekteki bağışları arttıracağı ve ikinci ya da üçüncü yılın maliyetlerini karşılayacağı mantığından hareket etmişti. Buna önemli bir maliyet açığı kaldığı itirazı getirilebilir, en azından bir haçlı seferinin üç aydan çok daha fazla süreceği için. Bu yüzden, 1502'deki müzakereler sırasında Maximilian Fransızların bir haçlı seferi için 400.000 ya da 500.000 franklık bir katkı önerisini yetersiz olduğu gerekçesiyle reddederken, yalnızca siyaset yapmıyordu.[147]

Bu bir yana, finansman konusunda aynı ölçüde önemli bir düşünce Maximilian'ın seçilmiş imparator sıfatıyla yaşadığı mali açmaz ve siyasal görünümü çevresinde döner. Büyük ölçüde Maximilian'ın hükümdarlığına adanmış bir araştırmacılık kariyerinin sonunda, Hermann Wiesflecker bu ilişkili konuları da özetlemişti. En başta, sultanın vergi gelirlerinin imparatorunkilerin elli katı olduğunu tahmin ediyordu.[148] Bunun nedeni, imparatorluğun herhangi bir vergi temelinden yoksun olmasıydı: Bölüm 4'te, Maximilian'ın 1495'te Worms'ta ve 1500'de Augsburg'da yalnızca böyle bir temel oluşturabilmek uğruna haçlı seferi fikirlerini devreye sokmaya çalıştığına tanık olduk. Wiesflecker'in belirttiği gibi,[149] 1495'te bir diplomatik kriz sırasında, Maximilian *Gemeiner*

---

146 *AR*, no 18598. Ücretler belli ki 1500'ün Augsburg *Abschied*'i içinde belirlenenlerdi, bir atlı için ayda 8, piyade için de 4 florin, *AR*, no 14407, para. 65.

147 *AR*, no 19620.

148 Wiesflecker, *Maximilian I.*, 128. Bu büyük eseri, *Kaiser Maximilian I*'in yararlı bir özetidir. Maximilian'ın maliyesi üzerine bir inceleme için, bkz., a.g.e., 5.563-611.

149 Wiesflecker, *Maximilian I.*, 93.

Pfennig'i elde edebilmek için Worms dietinde on dört hafta geçirmeye razı olmuştu. Alman tebaasından yaklaşık yıllık 50.000 florinden fazlasını alamamış olduğu olgusu, askeri harcamalarını karşılamak için sürekli bir mücadele içinde olduğu anlamına gelir.[150] Parasızlık hükümdarlığının simgesi gibiydi; her şey ya krediyle ya da bedava yapılmak zorundaydı ve bir Venedik elçisi ona "cebi delik kral" (*rè pochi danari*) adını takmıştı.[151] Maximilian için endüljansların yapay vergisinin, sıkıştırdığı Avusturya ve Burgonya topraklarından toplanan gelirlere olan bağımlılığından kurtulmanın bir yolu olduğu hemen hemen kesindir.[152] Dahası, imparatorluk sorumlulukları üzerine bütünsel bir görüşü vardı. Bu da onu, oluşturdukları tehdit açısından Fransızlarla Türkleri eşitlemeye ve kaybedilmiş İtalyan topraklarının ("Italia, quae mea est") geri alınmasını da Avusturya *Erbländer*'inin savunulmasıyla aynı düzeyde görmeye itiyordu.

Maximilian'a karşı aşırı cömert olmak olasıdır: en önemlisi, Pérault'nun endüljans parası delikleri tıkamanın, Fransızların 1500'deki işgali öncesinde Milano'dan sübvansiyon olarak aldığı bir milyon florini yerine koymanın ya da Tirol'da çıkarılan gümüşü tamamlamanın (Paltz'ın eğretilemesinin tam karşılığı) bir yoluydu. Ama devrede muhasebenin yanında inanç da vardı. Almanlar nasıl Roma'yı sübvanse ettiklerini düşünüyorlarsa, o da Almanları sübvanse ettiğine kaniydi. 1507'de Konstanz dietinde verilen ve tüm Almanya'da bir broşür şeklinde dağıtılan söylevinde, imparatorluk işlerine on milyon florin harcadığını ve yalnızca bir milyon florin geri aldığını öne sürmüştü.[153] Endüljanslar,

---

150 A.g.e., 349.

151 A.g.e., 350.

152 A.g.e., 287. Aynı zamanda bkz., aynı yazar, *Kaiser Maximilian I.*, 3.41 ('eine Art Ersatz für die Reichssteuer'), 86; Alfred Schrocker, 'Maximilians I. Auffassung vom Königtum und das ständische Reich. Beobachtungen an ungedruckten Quellen italienischer Herkunft', *QFIAB*, 50 (1971), 181-204.

153 Wiesflecker, *Maximilian I.*, 153-4, aynı zamanda bkz., 196 (Augsburg, 1518).

Almanların adil paylarını ödemelerinin bir yoluydu. 1500'de Augsburg'daki, papazların halkı kiliselere yerleştirilecek sandıklar aracılığıyla toplanacak olan *Gemeiner Pfennig*'i ödemeye zorlamaları önerisinin nedeni de buydu; endüljanslar aynı amaca gönüllü olarak erişmenin bir yoluydu. Bu Maximilian'ın, züğürt babasının hep kaçındığı, ama kendi yayılmacı karakterinin karşı konulmaz bulduğu yüce ihtirasları kovalamasına da yol açacaktı. Bunlara haçlı seferi de dâhildi, ama gündemin üst sıralarında değildi.[154]

6.3 DENETİM VE SAKLAMA

15 Temmuz 1502'de Strasbourg'da düzenlenen bir noterlik belgesi, Pérault'nun tahsilat sandıklarının açılmasının temsil ettiği geçiş noktası hakkında çok ayrıntılı bir manzara sunar. Katedralde iki sandık yerleştirilmişti: dört kilitle kapanan büyük olanı endüljans parası için, üç kilidi olan küçüğü de *confessionalia* ödemeleri için. Sandıklar kentin *Pfennigturm*'una taşınmış ve 4 Temmuz günü Pérault ve *Reichsregiment* tarafından yetkilendirilen üç görevli tarafından açılmıştı: kilise meclisi başkanı Hoyer von Mühlingen, kilise okulu müdürü Heinrich von Henneberg ve Andreas Hartmann adlı birisi. Üçlü, piskopos ve kent adına tanıklık edenlerin huzurunda işe girişmişti. Çeşitli para birimleri ayrılıp sayılmış ve ertesi gün karşılığı olan 2.285 Ren florinine çevrilmişti. Papa'ya ve imparatorluğa ait olan üçte iki –1.523 florin– saklanmak üzere, üç görevlinin açık onayıyla kent temsilcilerine emanet edilmişti. Pérault'ya ait olan 761 florinden 300'ü derhal masraflar için bir kenara konmuş, 161 florin de 15 Temmuzda Pérault'nun adamına verilmişti. Kalan 300 florin, Pérault'nun talimatıyla, 1.523 florinle birlik-

[154] A.g.e., 365-75, özellikle 370-1, 374 ve daha ayrıntılı bir anlatı için, aynı yazar, *Kaiser Maximilian I.*, 3.144-63. Thomas A. Brady, 'Imperial Destinies: A New Biography of the Emperor Maximilian I', *Journal of Modern History*, 62 (1990), 298-314,Wiesflecker'in tezinin canlı ve olumlu İngilizce bir özetini sunar.

te küçük sandığa konmuştu. Bunun anahtarları Henneberg, Mühlingen ve kenti temsilen bir grup bireye teslim edilmişti. Kent temsilcileri, notere 1.523 florinin yalnızca Papa ya da imparatorluğun talebiyle aktarılabileceğini ifade etmişlerdi.[155] Strasbourg'daki uygulamanın sıradışı olduğunu düşünmemiz için bir neden yoktur. İmparatorluğun büyük bölümünde, haçlı seferi için bağışlanan para gerekli titizlikle işlenmiş ve ilerideki kullanımının sorumluluğu da özsaygısı olan kentsel seçkinlerin onuruna emanet edilmişti. Bunun gayet belirgin bir şekilde Köln'deki durum olduğunu göreceğiz.

Hırsızlık nedeniyle belli bir sızıntı her zaman için öngörülebilir ve bu en çok da Almanya'nın, kamu düzeninin özellikle kırılgan olduğu vahşi kesimlerinde geçerliydi. 1463 sonlarında, Halberstadt'ta Tiderius Blok adlı bir kilise meclisi başkanına, 1462'de Marinus de Fregeno tarafından toplanan ve Roma yoluna çıkan mal ve paranın yağmalanmasının soruşturulması gibi sevimsiz bir iş verilmişti. Bırakın toplum dışı kişiler olmayı, hırsızların başındakiler Braunschweig'ın hilekâr dük hanedanı üyeleriydi, eylemlerini, Lüneburg'la süregiden bir kan davasına atıfla meşrulaştırıyorlardı. 1463'te, Perşembe günü *In coena domini* okuması sırasında lanetlenip aforoz edilmişlerdi, ama bu da etkili olmadı.[156] Marinus'un da karıştığı daha ilginç bir olay, 3.243 Ren florini değerinde nakit, gümüş halkalar ve altın çubuklar (değerli metaller aydınlatıcıdır) içieren bir çantayı "kaybetmesidir" (*amisisti*). Kayıp vaizin Wismar'dan Lübeck'e giderken ciddi bir şekilde hasta olduğu sırada gerçekleşti. Çanta sonunda Mecklenburg dükü Heinrich'in eline geçti ve 1464 Martında II. Pius, Lübeck ve Ratzeburg piskoposlarına, düke ve Grevesmühlen kent konseyine çantayı geri almak üzere baskı yapma talimatı verdi.[157] Marinus'un bu konudaki dolaylı

[155] *AR*, no 19864.

[156] *DS*, 489-91, no 1345.

[157] A.g.e., 493-4, no 1349. Ekimde II. Paulus tarafından yinelendi: a.g.e., 500, no 1357.

yorumları, yazarı olduğu *Descriptio provinciarum Alamanorum* içinde Braunschweig ve Mecklenburg düklük aileleri üzerine düşünceleri arasında bulunabilir. Braunschweig'lı Friedrich hakkında şöyle diyordu: "fırtınalı bir kişidir, adetleri bir prensten çok bir hırsıza yakışır, ama erkekçedir, becerikli ve temkinli bir komutandır. Üç ortak Mecklenburg dükü hakkında da: "Bu dükler barış sözcüğünün anlamını bilmez ve sürekli komşularının topraklarına saldırırlar. Onlar lehine ne diyebileceğimi bilmiyorum, yalnızca, askerleri savaşmakta ve hırsızlıkta iyidir."[158]

Bu tür doğrudan yağmayla, vaaz tahsilatlarından üzerinde anlaşmaya varılmış bir miktarın bahşedilmesi arasındaki fark, uygunluktadır. Francesco Sforza'nın, Nisan 1457'de Caracciolo'nun vergi toplama ve vaazlarına karşı çıkmasına III. Calixtus'un verdiği yanıtta yatar: açık anıştırma, Sforza'nın parayı ya da çoğunluğunu alacağıdır, eninde sonunda, ama önce doğru süreçten geçmesi gerekir.[159] Aynı gerçekçilik Calixtus'un birkaç hafta sonra, din adamlarının ondalığını ödemeye direnişini idare etmek konusunda Caracciolo'ya öğütlerini de payandalamıştı. Sforza Papa'yı, Caracciolo'nun vergi toplamaktaki taviz vermez kararlılığının, din adamlarıyla halk arasında bir ittifaka neden olacağı konusunda uyarmıştı. Milano'nun bütün kiliselerinin kapılarına dramatik bir tarzda tehditkâr cezalar asması verimli olmamış, halkta din adamlarından yana, isyan sınırlarında gezen bir sempati dalgasının oluşmasına neden olmuştu.[160] Caracciolo davranışlarını daha ılımlı hale getirerek karşılık vermişti.[161] Bir yanda din adamları ve halk (dük tarafsızlık beyan ediyor ama herhalde sahne gerisinde itaatsizlik kışkırtıyordu), diğer yanda da Papa ve tahsildar arasındaki bir çekişmede, bir tek sonuç çıkabilirdi. Ama her zaman için bir

---

158 Voigt, 'Kollektor', 188, satır 226-9, s. 189, satır 259-60. Aynı zamanda bkz., a.g.e., 161-2.

159 Bastanzio, *Fra Roberto*, 271-2, no 28.

160 A.g.e., 272, no 29.

161 A.g.e., 273-4, no 31.

uzlaşma söz konusu olabilirdi ve Caracciolo'nun durumunda, hemen bu karşılaşmanın ardından, onun kendi tarikatına baş keşiş olabilmesi için Dükün Calixtus'a lobi yapması oldu.[162] Çatışmayla koalisyon arasında gidip gelen kısımlar arası çıkarlar girdabında, Calixtus yalnızca haçlı seferlerini ilerletmekle kalmayıp, başarı için gerekli mali kaynakların sağlanması umudunu da taşıyan bir rota çizmek durumundaydı. O kadar soylu olmayan amaçlarla, 1498'de Chiericati VI. Alexander'e, prenslerin Alman piskoposlarla olan ittifaklarını kırarak, Almanların Kilise reformu taleplerini savuşturmasını önerdi.[163]

1457'de Milano'da ya da 1462'de Braunschweig'deki senaryo yeteri kadar karmaşıktı, ama hiçbiri 1501'deki son temsilciliği sırasında Alpleri geçtiğinde Pérault'yu bekleyen karışık ağla karşılaştırılabilecek gibi değildi.[164] İkili vaaz ve tahsilat süreçleri için oluşturulan bir yapıyı yerleştirip denetlemenin yanında, ayrı ama ilişkili bir takım siyasal meseleleri de halletmek zorundaydı. En başta, Alexander'in Ekim 1500 talimatlarında belirlediği, Papanın harekât planından kurtulmak zorundaydı. Bunun kimi unsurları, özellikle de Alexander'in kendi katılımı, gerçekçi olmamanın yanında, garipti de. Endüljans tahsilatlarının Almanya dışına çıkartılması önerisi gibi diğerleri, muhtemelen etkili eylemi olanaksız kılmayı hedefliyordu.[165] Pérault bir haçlı seferinin gerçek amacına hizmet edecek alternatif bir harekât tarzı geliştirmek zorundaydı: doğaldır ki, bir Kärnten (Koroska, Carinthia) cemaatinin piskoposu olarak, imparatorluk ve savaş yorgunu sınır boyuyla özdeşleşmesini vurguluyordu, ama daha da önemlisi, Alman parasının yalnızca Alman haçlı seferi için harcanacağını vurguluyordu ki, bu çekici ama sür-

---

162 A.g.e., 274, no 32.

163 *AR*, no 6539.

164 Olayların ayrıntılı bir anlatısı için, bkz., Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, cilt 3, özellikle 39-58.

165 *AR*, no 14472-4; Setton, *Papacy*, 2.526-32.

dürülmesi zor bir duruştu.[166] Pérault'nun, kendi temsilciliği süresince hâlâ sultanla savaş halinde bulunan ve umutsuzca imparatorluk desteğini bekleyen Venedik'le yakın ilişki içinde çalışmayı seçmesi şaşırtıcı olmaz. Ama ya Alexander'in çıkarlarının zedelendiğini görmesi ya da Maximilian'ın bunu talep etmesi nedeniyle Roma'ya geri çağırılmak, bir Demokles kılıcı gibi tepesinde sallanıp duruyordu.[167] İkincisi Pérault'nun ilişkide bulunduğu seçilmiş imparatorun haçlı seferine olan bağlılığı, herhalde Alexander'inkinden daha gerçek olmakla birlikte, uzun bir hedefler listesindeki başka konulara o kadar bağlıydı ki, uygulamada pek sonuç verecek gibi değildi. Pérault'nun buna karşılığı, bu bir haçlı seferi olmayacağı anlamına gelse bile vaazlarının tahsilatlarının hiçbirinin saptırılmaması ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmak oldu. Ama imparatorluktaki durum, Maximilian'ın beklentileri ve ihtiyaçlarının çok ötesine gidiyordu. İmparatorluktaki reform ve icra güçleri üzerine Maximilian'la imparatorluğun baş şansölyesi Mainz Başpiskoposu Berthold von Henneberg başkanlığındaki icra organları (*Reichsregiment*) arasında tam tekmil bir yapısal kriz oluşmaktaydı.[168] Berthold ve meslektaşları temsilci olarak Pérault'dan çok kuşkuluydular, ama radikal değişiklikler için Maximilian'a baskı unsuru olarak potansiyelini de hissediyorlardı. Aynı zamanda, imparatorluktaki reformu tamamlayacak olan Kilise reformu fikrine de açıktılar.[169] Dolayısıyla Pérault'nun konumu bir paradokstu. Pazarlama teknikleri, en başta da yeni matbaa teknolojisini tam anlamıyla kullanması radikal biçimde yeniydi, ama hizmet ettikleri haçlı seferi amacı çok gelenekseldi: Hıristiyanlar arası barışı da destekleyen, fedakâr ve birleştirici bir idealdi. Venediklilere herhangi bir lobi ve da bireye değil, Tanrı'ya ve inancına bağlı olduğunu söylerken

166 *AR*, no 14717.

167 A.g.e., no 16104.

168 Kilit önemdeki konular ve olaylar için, bkz., Brady, *German Histories*, 114-21.

169 Bu Brady tarafından güzel ele alınmıştır, a.g.e., kısım 2.

ikiyüzlü değildi.[170] Ama yetkesi nefret ettiği bir Papa'ya dayanıyordu ve amaçlarına güvenmediği, siyasal düşmanlarını da bağrına basmak zorunda olduğu bir seçilmiş imparatorun da desteğine muhtaçtı.[171]

Pérault'nun bu mayın tarlasındaki mücadelesini üç safhaya ayırmak yardımcı olacaktır. Birinci safha Ekim 1500'deki atanmasından Eylül 1501'de *Reichsregiment*'le nasıl çalışacağı üzerine uzlaşmasına kadar sürer. Bu neredeyse bir yıllık gecikme, büyük ölçüde, toplanan paranın gene Roma'ya yönlendirileceği endişesi yüzünden bir papalık temsilcisi fikrine gösterilen olumsuz karşılıktan kaynaklanır. Ocak 1501'de Papa'ya sunulacak bir dizi talepte, Reichsregiment bu konudaki görüşünü çok berrak bir şekilde ifade etmişti.[172] Bu noktada, Alexander'in haçlı seferini kamufle edilmiş bir Habsburg karşıtı koalisyon olarak gören Maximilian bile Pérault'yu Almanya'ya sokmakta elde edilecek bir yarar görmüyordu; 1500 sonunda, seçilmiş imparatorun haçlı seferi bahanesiyle Kilise gelirlerine el koyarak halktaki önyargıları kullanmayı planladığı söylentileri yayılıyordu.[173] İçeri girmesine izin verilmeyen Pérault, Trento'nun güneyindeki Rovereto'da oyalandığı altı pahalı ayı boşa geçirmedi. İmparatorluk seçkinlerini amaçlarının iyi olduğuna ve paranın dışarı çıkartılmayacağına ikna edebilmek için bir sevimlilik saldırısı yürüttü. İlk kazandığı kişi, kuşkusuz, bir mali kazanç olasılığı görmüş olan Maximilian oldu.[174] *Reichsregiment*'i ikna etmek daha zor bir işti ve Pérault'nun 31 Temmuz 1501'de Nürnberg'de toplanan diete yazdığı mektup, onun hitabet gücü kadar kızgınlığını

---

170 *AR*, no 12590.

171 Siyasal senaryonun etkileri için, bkz., Peter Schmid, 'Der päpstliche Legat Raimund Peraudi und die Reichsversammlungen der Jahre 1501-1503. Zum Prozess der Entfremdung zwischen Reich und Rom in der Regierungszeit König Maximilians I.', *RK* içinde, 65-88.

172 *AR*, no 14848.

173 Sanuto, *I diarii*, 3.1158, 1252 (= *AR*, no 14707, 14727). Bu ilk düşmanlık için, bkz., Schmid, 'Der päpstliche Legat', 66-71.

174 *AR*, no 15558.

da gösterir.[175] Bessarion'un kırk bir yıl önce imparatorluk dietlerine söylevlerini kendine örnek alan Pérault, yalnızca Avusturya'nın değil, bütün Almanya'nın karşısına dikilen tehdidin umutsuz bir resmini çizdi.[176] *Reichsregiment*'in çalışmasını destekleyecek herhangi bir mali desteğin olmadığının bilincinde olan Nürnberg'deki birçok temsilci, muhtemelen Pérault'nun savlarından çok *Reichsregiment*'in toplanan paranın bir kısmını elde edebileceği umudu sayesinde boyun eğmeye razı olmuştu.[177] 11 Eylülde anlaşmaya varıldı ve koşullar da üç gün sonra dietin görüşmelerinin resmi tutanağına (*Abschied*) geçirildi. Yönetim düzeyinde, Nürnberg antlaşmasının koşulları yeteri kadar ayrıntılıydı. *Reichsregiment* temsilcileri bekçi köpeği olarak işlev görecek, *Ablasskommissaren* ve günah çıkartma görevlilerinin atamalarına onay verecek, tahsilat sandıklarının anahtarlarına sahip olacak ve yolculuklarında Pérault'ya eşlik edeceklerdi. Endüljanslar ve günah çıkartma mektupları karşılığında beklenen katkılar, istismarları önlemek ama muhtemelen aynı zamanda vergilendirecek yeteri kadar gelirin kalmasını da sağlamak amacıyla, belirlenmişti. Maximilian'la birlikte, *Reichsregiment*, Pérault'nun toplanan ve yalnızca haçlı seferi için kullanılabilecek olan (üçte birinin dışındaki) paranın kullanımına onay verecekti. Bir sefer için hazırlık yapmak üzere, olabildiğince çabuk yeni bir diet toplanacaktı. 29 Aralıkta eklenen başka bazı koşullarla birlikte, bu önlemler, *Reichsregiment*'in Maximilian'ın suistimal girişimlerine karşı sağlam durması ve haçlı seferi davasına sadık kalması koşuluyla, eksiksiz gediksiz görünüyordu.[178]

Pérault'nun temsilciliğinin ikinci safhası, 1501 Eylülünden 1503 başlarına kadar sürdü, bu noktada, Venedik'le bir

---

175 Wiesflecker'in (*Kaiser Maximilian I.*, 3.42) nitelendirmesi zekicedir: 'Es war ein Meisterwerk der Kreuzzugsagitation von packender Sprachgewalt und aufrüttelnder, treffsicherer Kritik der Schwächen des Reiches.'

176 Kraus, *Reichsregiment*, 226-35.

177 *AR*, no 15573a. Schmid, 'Der päpstliche Legat', p. 80, not 58, bu konuda kuşkucudur.

178 *AR*, no 15605, 15610, 15834; Schmid, 'Der päpstliche Legat', s. 77-8.

yanda Macaristan, diğer yanda da sultan arasında kurulan barış, bir haçlı seferinin gerçekleşmeyeceğini açıkça ortaya çıkartmıştı.[179] Biri yardım çığlıkları atan bu olası müttefiklerin varlığı ve tahsilat sandıklarında bağış paralarının birikmesi, bu senaryonun en olumlu iki özelliğini oluşturur: Pérault'nun karşı karşıya bulunduğu muamma, bunları nasıl bir araya getireceğiydi. 1501 sonbaharı boyunca, elçi Zaccaria Contarini'nin mesajları, gelişen durum ve özellikle de Pérault'nun görünümü konusunda olağanüstü zengin bir manzara sunar. Temsilci Nürnberg *Abschied*'ini, tüm imparatorluk topraklarına 25 Kasımda Frankfurt'ta toplanacak diete temsilciler gönderme çağrısında bulunarak izledi, böylece kış aylarında, Venediklilerin göndereceği gemiler ve diğerleriyle 1502 baharında buluşmak üzere asker sevkiyatına başlanabilecekti.[180] İyimser bir doğası olan Pérault, endüljanslarının gerekli tüm adam ve parayı temin edeceğini ilan edebilirdi.[181] Ama aynı zamanda, başarı karşısındaki siyasal engeller konusunda da hiçbir hayale kapılmıyordu. Alexander'in Maximilian'la XII. Louis arasındaki barış görüşmelerini raydan çıkartmak için durmaksızın çalıştığının farkındaydı: Pérault açısından haçlı seferinin olmazsa olmazı, ama Alexander'in gözünde İtalya'daki güç dengesi için büyük bir tehdit. 9 Kasımda Contarini, Papanın Trento'daki son barış görüşmelerinde varılan aşamadan temsilcisini suçladığı ve onu Almanya'ya gönderdiğinden dolayı pişmanlık duyduğuna dair rapor üzerine, Pérault'nun güldüğünü bildirdi.[182] Alexander'in olağanüstü iki taraflı çalışması hakkında her zaman bu kadar soğukkanlı olamıyordu. Birkaç gün önce Cantarini'ye, Alexander ve çocuklarının sultandan da kötü olduğu, II. Bayezid'in hiç olmazsa kendi ahlaki kurallarına uyduğu görüşünü ifade ederek, Cesare Borgia'yı

179 Sanuto, *I diarii*, 4.879-84 (= *AR*, no 20283).
180 A.g.e., no 15612.
181 A.g.e., no 12625.
182 A.g.e., no 12667.

"yıkımın çocuğu"* olarak suçlamıştı.[183] Alplerin kuzeyindeki durum umuda çok az yer veriyordu. Maximilian kendisini görkemli *Romzug*, taç giyme haçlı seferi programına adamıştı, bunun Frankfurt dietinden mali destek alma şansı yoktu. 11 Nisanda yazdığı bir raporda, Contarini çok kızgın bir Pérault resmediyordu. Temsilci Maximilian'ın bukalemun eğilimlerinden (*inconstantia et mutabilita*) umutsuzluğa düşmüştü ve ayrıntılı olarak geçmişte onun Türklerle gizlice işbirliğine girdiğine inanmasını gerektiren nedenleri anlatıyordu. Haçlı seferi hevesi sadece gösteriden ibaretti ve tebaasından para sağmayı amaçlıyordu. Babasının ondan umudu kesmiş olması ve Alman prenslerin ondan nefret etmesi hiç de şaşırtıcı değildi.[184] Frankfurt dieti toplanmadı bile ve her ne kadar vaazlar devam ettiyse de, 1501 sonunda, Eylülde Nürnberg'de üzerinde anlaşmaya varılan örgütlenme programı duraklamıştı.

Sorunun özü, *Reichsregiment* endüljans tahsilatlarının güvende tutulabileceği umudunu sunan bir sistemin oluşturulmasında yardımcı olmuşken, askeri önderlik sağlayamamasında yatıyordu: herkes bunun Maximilian'ın rolü olduğunda hemfikirdi. Seçilmiş imparator, derhal Hıristiyanlığın birleşik kuvvetlerinin komutanı olma hakkını savunmaya koyuldu, özellikle de bu konumuna Fransa kralı meydan okuduğunda;[185] bir emperyal seferin önderliğinden dersiz mahrum bırakılması, tahttan indirilmeyle aynı anlama geliyordu.[186] 4. bölümde Pérault'nun 1502'deki imparatorluğun *crucesignati*'sinin komutasını kendisinin alması ve toplanan paranın yerel düzeyde askere alma işi için kulla-

* "yıkımın çocuğu": İngilizce metinde "son of perdition" olarak geçen bu tümce, İncilin Yunancasında *"ho huios tēs apōleias"* olarak geçen deyimin çevirisidir, birçok karşılığın yanında, "kötü ruhların etkisindeki kişi" olarak da karşılanabilir –çn.

183 A.g.e., no 12602.

184 A.g.e., no 12671.

185 Sanuto, *I diarii*, 3.435-8 (= *AR*, no 14160); Wiesflecker, *Maximilian I.*, 2.160.

186 Schmid, 'Der päpstliche Legat', 73 note 28.

nılması önerisinden söz etmiştik. Her iki fikrin de uygulanabilirliği yoktu, birinci zaten muhtemelen yalnızca taktiksel bir hamleydi. Ama her halükarda, Almanya'nın prenslerinin Maximilian'dan daha iyi davranacaklarının güvencesi neydi? Onun gibi, onlar da savaşın ve inşaat projelerinin ağır maliyetleriyle karşı karşıyaydılar.[187] Maximilian'ın işin içinde olmasından kaçınılamayacağına göre, bunu denetim altında tutmak en iyisiydi. Maximilian'a damla damla para vermenin zaman kaybı olduğu düşünüldüğünde, Contarini'nin, Venedik'in kendi askerlerine doğrudan ödeme yapma görevini üstlenebileceği dolayısıyla da hizmetlerini güvenceye alabileceği yolundaki akıllıca önerisinin özü buydu.[188] Maximilian'ın kendi Avusturya topraklarındaki Türk tehdidine karşılık olarak, 1501-2 kış ve ilkbaharında burada asker ve topçu seferber ettiği düşünüldüğünde, bu yaklaşımın bariz avantajları vardı.[189] Ama Contarini'nin fikrinin devamı gelmemiş gibi duruyor, bunun nedeni belki de cumhuriyetin ek maliyeti sırtlanamayacak olmasıydı: zaten Macaristan'a mali destek sağlıyordu ve Maximilian'a açıkça daha fazla para gönderemeyeceklerini bildirmişlerdi.[190]

Belki de, Maximilian'ın acil nakit ihtiyacıyla, Pérault ve *Reichsregiment*'in haçlı seferi paralarını onun tek başına kullanması konusundaki kaygılarıyla dengelemenin en iyi yolu, endüljans paralarının kademeli olarak serbest bırakılmasıydı. Haçlı seferi paralarının saptırılmasının hayal kırıklığına neden olmasının yanında, askeri harekât haberlerinin de yatıştırıcı bir etkisinin olacağına dair bir uzlaşma söz konusuydu; bir sefer haberi geldiğinde, halk daha cömertçe bağış yapacaktı (böylece de daha fazla ruh kurtulacaktı).[191] Bu yaklaşımın uygulanmasında üç sorun söz konusuydu.

---

187 Karş., Wiesflecker, *Maximilian I.*, 3.51.

188 *AR*, no 15976.

189 Örneğin a.g.e., no 15961, 16150, 16557 (zabıt defterlerinin yalnızca görüntüyü kurtarmayı amaçladığını bildirir).

190 A.g.e., no 12625, 15936, 15943.

191 A.g.e., no 15841, 16011.

Birincisi hiç kimse kaç para bağışlanmış bilmiyordu: dolayısıyla Maximilian'ın sandıkların açılıp, içindeki paranın sayılıp sandıkların yeniden kapatılması teklifinin arkasında (illaki de samimiyet olmasa da) bir mantık vardı.[192] İkincisi Maximilian'ın 1501 sonbaharından beri açmakta olduğu Avusturya endüljans sandıklarındaki paraları nereye kullandığı,[193] seçilmiş imparatorun bu parayı gelecekteki savaşlar için değil, birçoğu kısa vadeli borçlar gibi gündelik maliyetler olmak üzere var olan borçları kapatmak için kullanacağını gösteriyordu.[194] Bu, Contarini ve Pérault'nun öne sürdüğü, doğrudan ödeme önerisinin avantajıydı; borç batağındaki imparatoru mali döngüye sokmanın eylemsizliğe neden olacağı, herkesçe biliniyordu. Üçüncüsü, Maximilian'ın haçlı seferinin neyi gerektirdiği konusundaki savruk görüşleri de bir engeldi: Türklerle savaşılmadan önce Roma'ya gitmeli, taç giymeli ve Kilise reformunu yoluna sokmalıydı, bu Milano'yu Fransızların elinden kurtarmak ya da İsviçrelilere boyun eğdirmekten ayrı bir şeydi. Sınır boyu savunmasının sınırlı bağlamında ilerleme olabilecek şey, Maximilian'ın imparatorluk statüsü ve yükümlülükleri devreye girdiğinde çok daha sorunlu bir şey haline geliyordu.[195] Bu Maximilian'ın Temmuz 1502'deki, referans sisteminin kolayca Türklerden Fransızlara kaydığı, savaşa gitme nedenleri arasında ulusal onur ve prestijin tehlikeyle omuz omuza ilerlediği silah başına çağrısında açıkça görülür.[196]

Bu çağrı ve Ocak ayında onu izleyen bir diğeri, Maximilian'ın 1501-3'te sandık içeriklerini teslim etmeye ikna etmek için Pérault ve *Reichsregiment*'e karşı seferber ettiği iki önemli taktikten biriydi. Maximilian'ın geçmişine bakarak varsayacağınızın aksine, yaklaşan bir imparatorluk

---

192 A.g.e., no 16336, 16692.

193 Örneğin a.g.e., no 12773 (Viyana).

194 A.g.e., no 16201 (Salzburg). *Erblander* tahsilatlarının daha sonraki kullanımları için, bkz., a.g.e., no 17523, 17589, 17608, 17634, 17652, 20797, 17916.

195 Bu ayrım için, bkz., a.g.e., no 16011.

196 A.g.e., no 16725.

haçlı seferi imgesini yaymanın avantajları vardı. Pérault, birçoklarının tehlikeli düzeyde saflık olarak nitelendirdiği iyimser doğası nedeniyle değil, aynı zamanda Kilise reformu da içerdiği için buna yatkındı; Türklere karşı eylemi geciktirmek, Borgia sarayının Augeias ahırlarını temizleme* karşılığında ödenmeye değecek bir bedeldi. Doğaldır ki, Maximilian'ın Fransızlarla Türkleri bir tutma alışkanlığını onaylamıyordu, ama programın bu maddesini diplomasi yoluyla kaldırmayı umuyordu.[197] İmparatorluğun seçkinlerine gelince, tabi tutulabilecekleri baskının miktarı, 1502 Temmuz başlarında Ulm'da toplanan Schwaben Birliği toplantısında Maximilian'ın, bir kısmını şahsen okuduğu konuşmadan anlaşılabilir. Bu gösteriş performansında, Maximilian içeriden ve dışarıdan saldırı altındaki imparatorluğun kıyamet gününe benzer bir portresini çizdi. Asi köylüleri (*Bundschuh*), onların İsviçreli kışkırtıcılarını, XII. Louis'yi ve Berthold'u suçladı. 700 yıllık Alman imparatorluk hükümdarlığını yıkıp, yerine Almanya ve İtalya üzerinde bir Fransız egemenliği kurmayı hedefleyen bir şer çıkar ittifakı (Fransa, VI. Alexander ve *Reichsregiment*) olduğunu iddia etti. Bu ölümcül koalisyonla karşı karşıya kalan Maximilian'ın elinde yalnızca 100.000 duka, bir de kendi kanı ve canı vardı.[198] Türkler bu hitabet gösterisinde o kadar marjinal bir rol oynuyorlardı ki, Pérault ve diğer çağdaşlarının kuşkularını da ele alan bir tarihçi, Maximilian'ın aklında İtalya'yı paylaşmak üzere sultanla bir ittifaka girmek olduğuna inanıyordu.[199] Ama "tehlike altındaki imparatorluk" temasının

---

* Augeias'ın ahırlarını temizlemek: Herakles'in on iki işinden biri. Mitolojiye göre, Elis kralı Augeias'ın ahırlarında 1.000 sığır yaşıyordu ve ahırlar 30 yıldır temizlenmemişti. Herakles'e verilen işlerden biri de bu ahırları temizlemekti. Burada, altından kalkılması çok güç bir işi betimlemek amacıyla kullanılmış –çn.

197 A.g.e., no 16598.

198 *Urkunden zur Geschichte des schwäbischen Bundes (1488-1533),* der. K. Klupfel, pt 1: 1488-1506 (Stuttgart, 1846), 469-72.

199 Wiesflecker kuru bir tarzda, bunun en düşük olasılık olduğunu ifade etmişti ('nichts ware unwahrscheinlicher als dies'): *Maximilian I.*, 3.20.

reklamını yapmak Maximilian'ın endüljans sandıklarının içeriklerine erişme talebine yardımcıydı. Çünkü koşullar onun betimlediği kadar kötüyse, Habsburg bayrağı altında birleşme gerekliliği yalnızca Maximilian'ın merkezileşme ihtiraslarını değil, geçmişteki değişkenliğini de arka plana itiyordu. Haçlı seferi, (üstelik bunu *Romzug*'a bağlamakta da ısrarcı olan) Maximilian'ın pahalı yayılmacılığıyla ilişkilendirilebilirdi, ama Reich'ın savunması ayrı bir konuydu. Ve ona endüljans tahsilatlarını vermek, sadakat göstermenin sevilmeyen *Gemeiner Pfennig*'i canlandırmaktan daha akla uygun bir yoluydu. Seçilmiş imparatorun haçlı seferi programına sadakat gösterisi yapmak için, bu konuda kuşkucu bile olsanız, söylenecek çok şey vardı.

Maximilian'ın esas olarak Pérault'ya karşı devreye soktuğu ikinci taktik, düpedüz baskıydı. 1491'de işe yaramıştı ve anlaşılan bir daha yaramaması için bir neden görmüyordu. Bu zorbalığın ayrıntılarını, büyük ölçüde Pérault'nun 1504 başlarındaki, kanıt oluşturan kilit belgeleri alenileştirdiği yolsuzlukları ifşa kampanyasından biliyoruz. Seçilmiş imparatorun zarafetten uzak vaat ve tehdit karışımı, masraflarını karşılamak için toplanan paraya en azından Maximilian kadar ihtiyaç duyan yaşlı, hasta ve yalıtılmış adam üzerinde açıkça yıpratıcı oldu: çünkü seçilmiş imparator, kendisi paraya ulaşamazsa, Pérault'nun da ulaşamamasını dayatmaya çalıştı.[200] Ama temsilci, bağışların, Maximilian'ın mali masraflarının dipsiz okyanusunda batmayıp, özellikle ve açıkça (*sichtiglich*) Türklere karşı bir seferde kullanılması gerektiği ısrarından vazgeçmedi.[201] Bunun olabileceği olasılığı bile felakete neden olabilirdi. Mayıs 1502'de Maximilian'a paranın (yerinde sayılıp korunmasının aksine) teslim edilmesi talebine boyun eğerse, "kendi temsilcilik bölgesinde bir daha bir tek florin bile toplanamayacaktı, bu da, haçlı seferi davasına onarılamaz zarar vereceği gibi, seçilmiş imparatorla temsilcinin de itibarını zedeleyecekti"; çünkü insanlar ikisi

200 Mehring, 'Peraudi', 401-6, no 7, at 404.

201 *AR*, no 19865.

arasında gizli bir anlaşma olduğuna inanacaktı. Pérault'nun konu hakkında duyguları o kadar güçlüydü ki, mektubunun sonunda gene aynı konuya döndü: paraların teslimi yalnızca Pérault ve *Ablasskommissaren*'in güvenliğini tehlikeye atmakla kalmayacak, aynı zamanda Almanya'da haçlı seferlerinin de sonunu getirecekti: "Almanya'da artık haçlı seferi ya da Kutlamadan söz etmenin bir anlamı kalmayacaktı."[202] Başka bir basılı metinde, "yoksulların ter ve çabasıyla elde edilen" ve Tanrıya vakfedilen malları adil olmayan biçimde yağmalayan hükümdarların Tanrı tarafından cezalandırılmasından söz eden bir dizi İncil alıntısı saydı.[203] Ve 1503'ün sonuna doğru, geriye dönük olarak ve basılı malzeme kullanarak konuya döndü. Onun, Maximilian'ın taleplerine boyun eğmesini sağlayacak hiçbir şey, "herhangi bir canlı varlığın ne iltiması, ne korkusu, ne sevgisi, ne duası, ne önerisi, ne de tehdidi" olamazdı.[204] Biraz melodrama kaçıyordu, çünkü Maximilian'ın, her ne kadar bir ara onu hapsetmeyi düşünmüş olsa da, Pérault'yu başka bir Becket* haline getirmeye niyeti yoktu.[205]

Bu savunma konumunu sürdürmekte 1501 Nürnberg antlaşmasının yaşamsal bir rolü vardı ve bu Pérault'nun Berthold von Henneberg'e bağımlılığını daha da güçlendirdi. Berthold'un Haziran 1502'de Gelnhausen'de toplanan elektoral prensler meclisinin Nürnberg antlaşmasını onaylaması, çok zor bir dönemde Pérault'nun moralini düzeltti. Pérault'yu *Reichsregiment*'in davasıyla açık bir ittifaka gir-

202 Mehring, 'Peraudi', 398-401, no 6, at 399, para. 6, 401, para.11.

203 Biblioteca Apostolica Vaticana, Palat IV. 1229 (5), basılı açık mektup (tarihsiz), at 1-9.

204 Mehring, 'Peraudi', 401-6, no 7, at 402-3.

* Thomas Becket (Aziz): 1118-1170 arası yaşamış İngiliz din adamı, 1162-1170 arası Canterbury Başpiskoposu. İngiltere kralı II. Henry'yle kilisenin hakları ve ayrıcalıkları üzerine anlaşmazlığa düşmüş ve 1170 yılında Kralın taraftarları tarafından öldürülmüştü. Ölümünün ardından Papa III. Alexander tarafından aziz ilan edildi –çn.

205 Contarini'nin bir mesajına göre, Eylül 1502'de: *AR*, no 16875. Pérault'nun daha önce kendisini başka bir Becket olarak görmesi için, bkz., a.g.e., no 14724.

miş gibi görmek çekicidir, ama Peter Schmid inandırıcı bir şekilde Pérault'nun titizlikle bu yapısal çatışmalarla arasına bir mesafe koyduğunu göstermiştir.[206] Hem o hem de Berthold bir papalık temsilcisinin desteğinin, bu temsilci Berthold ve destekçilerinin III. Pius'un Ekim 1503'teki ölümünün ardından Papa olması için destekleyecekleri kadar Kilise reformlarının destekçisi olarak görünse bile *Reichsregiment*'in iç reform programına yardımcı olamayacağını fark etmişlerdi.[207] Uzaklık ve II. Iulius'un Pius'un ölümünden on dört gün sonra çabucak seçilmesi, Pérault'nun şansını yok etti ve (1471'de Bessarion'un seçilmeyi başaramamasında olduğu gibi) en büyük destekçisinin Papa seçilmesi durumunda haçlı seferlerinin gelişip gelişmeyeceği de bir spekülasyon konusudur.[208] Her neyse, 1502 sonunda endüljans tahsilatlarının kaderi çok riskli bir şekilde *Reichsregiment*'e bağlıydı ve Berthold'un varolan rejim ve hükümdardan duyulan hoşnutsuzluğu olumlu bir eylem planına dönüştüremeyeceği anlaşıldığından, bu sorunlu bir durumdu. Kasım başlarında, Maximilian güç bela Avusturya'da topladığı askerleri terhis etmek zorunda kaldı, çünkü ücretlerini ödeyemiyordu ve bu da dolambaçlı bir şekilde Pérault'nun direniş gücü sayesinde olmuştu;[209] ama aynı ayın sonlarında Würzburg'da *Reichsregiment*'in himayesinde toplanan bir *Sondertagung*'a yalnızca bölük-pörçük katılım sağlanabildi. *Reichsregiment* feshedildi ve imparatorluğun yönetimi (olduğu gibi) Maximilian'ın denetimine geçti.[210] Berthold 1504'te öldü, ama zaten artık Maximilian için önemli bir sorun olmaktan çıkmıştı.

1503 başlarında Venedik ve Macaristan Türklerle barış koşullarında anlaştığında, Pérault'nun temsilciliği üçüncü safhasına girmişti. Bir kilise meclisinde Maximilian'ın son

---

206 Schmid, 'Der päpstliche Legat', 84, 86.

207 *AR*, no 20740; Wiesflecker, *Maximilian I.*, 3.36.

208 Setton, *Papacy*, 3.7-10.

209 Wiesflecker, *Maximilian I.*, 3.157.

210 A.g.e., 29-30.

geniş tabanlı haçlı seferi önerisinin neşeli kahkahalarla karşılanmasının nedeni herhalde yaklaşmakta olan bu barışın farkındalığıydı.[211] Bu gelişmeye karşın, Pérault hevesini kaybettiğine dair bir belirti göstermedi: aslında, 1502 sonunda, barışın yakın olduğu bariz bir şekilde ortaya çıkmışken, temsilciliğini bir yıl daha uzattırdı. 1502'de olduğu kadar enerjik ve inandırıcı biçimde vaazları sürdürdü; örneğin Bremen'deki başarılı sonucu Mayıs 1503'te elde etmişti. Ama vurguda bir değişme fark edilebilir, özellikle de kendi üçte birinin tahsilatını sağlama almaya daha fazla odaklanmasında. Temsilciliği Ekim 1503'te sona erdi ve birkaç hafta sonra Utrecht'e yazdığı mektuplarda başarıları konusunda kendi değerlendirmesini yaptığı görülebilir. 15 Aralıkta, zamanını "sessiz, hareketsiz ve verimsiz" geçireceğine, çoğunluğun kurtuluşu ve herkesin yararına çalıştığı yorumunda bulunuyor ve özellikle de Lübeck'le Danimarka kralı arasında barışı sağlama çabalarından söz ediyordu.[212] 1 Ocak 1504'te daha da açıktı. Temsilciliğinin hedeflerinin olabildiğince çok ruhu kurtarmak, Almanya'da barışı sağlamak ve "çok kötü Türklere karşı (becerebildiğimiz kadarıyla) gerçek bir seferi hayata geçirmek" olduğunu yazmıştı.[213] Nitelendirme açıklayıcıdır. Pérault'nun gerçekten üç hedeften ikisine ulaşmanın mantıklı bir sonuç olduğuna inanmış olması mümkündür ve Aziz Bernard'ın İkinci Haçlı Seferi için yazdığı ünlü savunmayla arasında bir karşılaştırma yapılabilir. Ama Pérault'nun bir haçlı seferi oluşturmak için harcadığı çabayı bilince, bu yorumda acı bir ifade fark etmemek olanaksızdır. Çünkü bu iki mektubu yazdığında, Pérault endüljans hasılatlarını güvende tutma savaşını yitirdiğinin farkındaydı. Ekim 1503'te Fransa kralı XII. Louis'yi bu parayla toplanmış askerlerin bir saldırısına hazır olması konusunda uyardı.[214]

---

211 *Dispacci di Antonio Giustinian*, der. P. Villari, 3 cilt (Floransa, 1876), 1.402-4, no 291 (= *AR*, no 20273).

212 *Codex documentorum*, 431-2, no 303.

213 A.g.e., 437-42, no 307, 440.

214 Sanuto, *I diarii*, 5.202 (= *AR*, no 20702).

Contarini'ye bakılırsa, Rhineland'daki sandıkların muhasebe nedenleriyle açılması, daha 1502 sonbaharında hasılatların serbest kalmalarına neden olmuştu.[215] 1503 Ağustosu sonunda, VI. Alexander'in ölümünün ertesinde, Maximilian'ın papalık sarayındaki elçisi, ellerini sandıklarda duran paraya daha açıkça uzatabilmek amacıyla Kiliseyi temizlemek üzere Roma'ya bir seferi bahane etmesini önermişti.[216] Ama kısa sürede Maximilian kendisine daha sevimli gelen bir yaklaşım düşündü ve Pérault 1503/4 arasında Utrecht'e mektuplarını yazdığında, Maximilian'ın endüljans parasını güvende tutmayı amaçlayan Nürnberg kararlarına en son ve en tehlikeli saldırının haberlerini kesinlikle almıştı.

Bu, *societas sancti Georgii*'nin yeniden başlatılması şeklindeydi. Maximilian'ın eski fikrinin tozunu alıp Nürnberg antlaşmasını istismar etmek amacıyla yeniden şekillendirmesindeki düzenbaz kurnazlığa hayran kalmamak mümkün değil. Bu "değerli ve takdire şayan cemiyet ve biraderliğe" katılan herkesten, bir haçlı seferinde bir yıllığına ona eşlik etmesi bekleniyordu. Bu, aşina olduğumuz, 1504 başlarında yapılması planlanan Roma'daki taç giymesinin ardından gelecek görkemli bir seferdi. Hem Hıristiyanlığın başkomutanı rolünün gerçekleşmesi, hem de bir Hıristiyan şövalyesi olarak öz-imgesinin yüceltilmesiydi; bu yüzden, buna direnmek Hıristiyanlığa yakışmaz ve iğrenç olmasının yanında, ihanet de olacaktı. Desteklerini almak üzere çeşitli Hıristiyan kral ve uluslara elçiler gönderildiği iddia ediliyordu. Cemiyete katılan erkeklerin kendi ücretlerinin yüzde ellisini karşılamaları ya da geleneksel haçlı seferi usulüyle, dostları ve akrabaları tarafından desteklenmeleri gerekiyordu. Diğer yüzde elli, Pérault'nun endüljans parasından çıkacaktı. Önerinin Pérault'nun Mayıs 1502'deki önerisiyle bazı ortak özellikleri vardı, ama daha şövalyece bir bağlama yerleştirilmişti ve daha da önemlisi, başlangıçtan itibaren endüljans parasını harcamayı öngörüyordu. Maximilian'ın ününe aşina

[215] *AR*, no 16957.

[216] A.g.e., no 20636.

olanlar için, bu planın en kaygı verici özelliğiydi. Ücretlerin katılımcılar ya da destekçilerinden kaynaklanan %50'lik bölümünün Maximilian'ın bankerleri olan Augsburg'lu Welser ve Fugger'e yatırılıp, üç ayda bir "*quattuor anni tempora*" günlerinde ücret olarak ödenecek olması da endişeleri arttırıyordu. Bunun arkasındaki mantık, aksi takdirde gönüllülerin bu paraları kumar ve fahişelere yatırıp eritecekleriydi.[217]

Maximilian'ın planlarında genellikle olduğu gibi, Aziz George cemiyetinin devreye sokulmasını bir güven hilesi gibi görmek çekici, ama tam olarak da doğru değildir.[218] Biraderlik 12 Kasım 1503'te Augsburg'da heyecanlı ve eklektik bir manifestoyla alenileştirildi. Manifestonun, Maximilian'ın alışılmış yaklaşımının aksine Türklere odaklanması ve dolayısıyla yüzsüzce taktiksel görünmesi nedeniyle, cemiyetin gerçek amacı üzerine kuşkular yatışacağına azdı. İddia, son yıllarda Polonya'dan Mora'ya kadar uzanan topraklarda, en azından 90.000 Hıristiyan'ın Türklerin elinde ölümü ya da köleliği tattığı yolundaydı. Anlaşılan, manifestonun ilan edildiği gün Venedik elçisi Alvise Mocenigo askere alma ve fon sağlama konusunda somut planlardan söz etmişti.[219] Maximilian'ın askerlerine toplanan haçlı seferi parasından ödeme yapmaya niyetli olduğu kesindir. Mocenigo 170.000 florinin bu kaynaktan kullanılabileceği umutlarından söz ediyordu ve bir ay sonra, Ulm'da toplanan Schwaben birliği temsilcilerine endüljans parasını teslim etmeleri için en ağır baskılar uygulandı. Bu işe yaradı.[220] Davasını desteklemek üzere, 8 Aralıkta, Maximilian Ulm'a törensel girişini

---

217 *Volumen*, 214-17 (= *AR*, no 17881). Welser ve Fugger'in hizmetleri, 1501'den beri *Erblander*'den toplanan endüljans hasılatlarından beri kullanılıyordu: Wiesflecker, *Maximilian I.*, 3.42.

218 Augsburg manifestosuna göre, cemiyet Maximilian'ın adı verilen altı prens ve soylunun lobiciliğine bir yanıtıydı, bu yüzden, bu bir kamuflaj değilse, inisiyatifin bir taktik olarak başlamamış, ama sonradan bu şekle girmiş olması mümkündür.

219 *AR*, no 17909.

220 A.g.e., no 17976-7.

biraderliğin üniformasıyla yaptı[221] ve o andan başlayarak 1504 baharına kadar *societas*'ı güçlü bir şekilde tanıtmayı sürdürdü.[222] Bu aylar boyunca bir İtalya seferi tasarlıyordu, ama Landshut ardıllığı savaşına girmekten kaçınamayacağı ortaya çıkınca, bu umutlarını terk etmek zorunda kaldı. Maximilian'ın Aziz George cemiyetini tahsilat sandıklarının savunmasını kırmak üzere bir koçbaşı olarak kuşkusuz kullanmasıyla haçlı seferlerine özünde düzenbazca yaklaşımı arasında bir ayrım yapılması gerekir. Biraderlik hiçbir zaman bir yere gidemedi ve Maximilian'ın böyle bir beklentisi de muhtemelen yoktu; amacına hizmet etmişti ve *Romzugl* haçlı seferi planları bir kez daha su yüzüne çıkana kadar ki bu da 1507-8'de olacaktı, uykuya yatabilirdi.[223] Ama bu, tanıtmak için uykudan uyandığı davanın bir özden yoksun olduğu anlamına gelmez; bu nevi şahsına münhasır ve muhtemelen de yalnızca Maximilian'ın anlayabildiği bir özdü.[224]

1503 Aralık ortalarından başlayarak endüljans sandıklarının açılması ve içeriklerinin Maximilian'ın çeşitli masraflarını karşılamakta ve borçlarını ödemekte kullanılması üzerine birçok metin mevcut.[225] Geriye, bu süreçle ilgili üç birey ve grubun tepkilerini incelemek kalıyor: Papa, Pérault ve Almanlar. VI. Alexander Alman endüljans parası konusunda düzgün bir şekilde davranmıştı, ama Maximilian'ın, kardinallerin izin vermesi durumunda, Borgia'ların hanedan ihtiraslarını desteklemesi karşılığında parayı ona bırakabilirdi.[226] Ama 1504 başlarında, Papa II. Iulius, Venedik'in Romagna'daki tecavüzlerine karşı imparatorluğun yardımını sağlayabilmek için Maximilian'ın tahsilat politikasını onayladı. Cesare Borgia'nın akim kalan devlet inşasının er-

221 Wiesflecker, *Maximilian I.*, 3.37, 57, 161.

222 *AR*, no 18329, 18449.

223 Wiesflecker-Friedhuber, 'Maximilian I.', 547-8.

224 *Waghalsig* (atılgan), Wiesflecker'in kullandığı sözcüktür, *Maximilian I.*, 3.150.

225 Örneğin *AR*, no 17990-1, 18033, 18056, 18071-2, 18116-18, 18172, 18254, 18329.

226 A.g.e., no 17099-17100.

tesinde Romagna'yı kurtarmak, esaslı bir ön hamle olarak Türk haçlı seferine bağlıydı. Mayısta, Iulius elçisi Mariano Bartholini'yi kaç paranın nerede bulunduğunu soruşturmakla görevlendirdi: Pérault, diye ekledi, yardımcı olabilirdi.[227] Venedik'in o kadar şiddetle propagandasını yaptığı bir dava için toplanan paranın şimdi cumhuriyete karşı kullanılıyor olması ironikti. Maximilian haçlı seferinden söz ederken bile Avusturya'nın güneyinde asker toplanması Venediklilerin asabını bozuyordu;[228] şimdi bir de amaç konusunda bir kuşku yoktu. Ve paranın Maximilian'a verilmesinde bir rol oynamasının beklenmesi de eski temsilci için üzücü olmalıydı. Iulius'un Romagna'daki savaşı konusunda ne düşündüğünü bilmiyoruz, ama yaklaşımının kilit taşı, vaazları aracılığıyla toplanan paranın yalnızca Osmanlı karşıtı haçlı seferi için kullanılmasıydı. Bu 1500'de Pérault'nun temsilciliği kabul etmesinin bir koşulu olarak açıkça ifade edilmişti[229] ve imparatorluk için doğrudan önem taşıyan Livonya'nın Ruslara karşı savunulması için paranın bir kısmının Töton Tarikatına verilmesi yolundaki lobicilik bile fayda etmemişti.[230] Bu geç dönemde Papanın politika değiştirmesinin ciddi sonuçlar doğurması beklenebilirdi. Ocak 1505'te kardinaller konseyine verdiği temsilcilik raporunda Pérault, ilişkileri düzeltmek için acilen bir şeyler yapılmadığı takdirde Almanya'da Roma'ya karşı isyan çıkacağı uyarısında bulunmuştu.[231]

Pérault'nun kardinaller konseyindeki kehanetlerinin gösterdiği gibi, bir haçlı seferi vaizi olarak başarılı olup, haçlı seferi tanıtımcısı olarak başarısız olduktan sonra, eski temsilci 1504-5'te yayıncı olarak üçüncü bir role soyunmuştu. Bu her şeyden önce 1504'ün ilk aylarında hem Maximilian'ın

---

227 A.g.e., no 21140 ve aynı zamanda bkz., no 21139, 21141.

228 Karş. A.g.e., no 16104.

229 A.g.e., no 14474.

230 A.g.e., no 19595, 19866, 19885.

231 Schneider, *Peraudi*, 94. Genelde bkz., Hartmut Boockmann, 'Das 15. Jahrhundert und die Reformation', Boockmann, der., *Kirche und Gesellschaft im Heiligen Römischen Reich des 15. und 16. Jahrhunderts* (Göttingen, 1994) içinde, 9-25; Meuthen, 'Reiche'.

tahsilat sandıklarına saldırısına direnişi güçlendirmeye, hem de kabahatli olanlar ve haçlı seferi davası için teslim olmanın sonuçlarını açıklığa kavuşturmaya çalıştığı basılı *Flugschriften*'de görülebilir. Württemberg Dükü Ulrich gibilere kişisel çağrılarına karşın,[232] teslim akınını durduramadı, ama geçen bölümde görmüş olduğumuz gibi çabaları, Maximilian'ı basılı malzeme akışını durdurmak için çaba sarf etmesini sağlayacak kadar rahatsız etti. Şu da bir gerçekti ki, papa ve seçilmiş imparatorun haçlı seferi davasına yaklaşımları göz önünde bulundurulursa, Pérault'nun konumu hep kırılgandı. Kendi defteri temizdi ve bir insanın yapabileceği her şeyi yapmıştı, ama bireyler ve kaynaklar açısından destekleyici bir mekanizmadan yoksundu. Pérault'nun vaaz ve tahsilat altyapısının etkinliği ve erdemleri üzerine yargımız ne olursa olsun, etkisi sınırlıydı. Pérault'nun başarılarını tekrarlamaya heveslendiği Capistrano bile 1456'da Juan Carvajal ve (V. Nicolaus'un eksiklikleri hakkındaki önceki şikâyetlerinin de gösterdiği gibi) Papa Calixtus'un desteğine dayanıyordu. Pérault'nun 1500'deki atamasının kısa süre öncesinde, kardinal ve ateşli haçlı seferi lobicisi Stefano Taleazzi şunları öneriyordu:

> Geçmişte, haçlı seferi vaazları verildiğinde olduğu gibi karışıklığı ve paranın çarçur edileceği kuşkusunu önlemek için, Papa, seküler senyörler, piskoposlar ve halk temsilcileri her senyörlükte personeliyle birlikte bir hazine (*camera*) oluşturmalıdır. Anlaşmaya varılan usullerle uyumlu olarak, her [haçlı seferi parası] tahsil edilip, Macaristan, İtalya ve başka yerlerdeki hazinelere aktarılmak üzere buralara kaldırılmalı; daha sonra da, buralardan [alınıp] kazandıkları zaferlere göre nerede bulunuyorlarsa ordulara götürülmelidir. Böylece ordular paraya gerek duyduğunda, onlara bunu çabucak sağlamak mümkün olacaktır.[233]

---

232 *AR*, no 21038.

233 Feliciangeli, 'Le proposte', 47-8 aynı zamanda bkz., 53. Taleazzi'nin önerdiği mali yönetim sistemi o kadar iddialıydı ki, ölen savaşçıların baktığı kişilere maaş bağlanması bile öngörülüyordu: a.g.e., 49.

Bu haçlı seferine hizmet etmek üzere kurulmuş, sıkı dokunmuş ama bağımsız birim boş bir umuttu; Taleazzi bile "yapılması gereken muazzam bir iş ve harcanması gereken muazzam bir çaba" olduğunu kabul ediyordu. Gerçek dünya Pérault'ya *Reichsregiment*'ten başka bir şey sağlamadı ve bu yapı da, lağvedilmesi öncesinde bile yapısal eksikliklerinden dolayı yetersizdi. Taleazzi'nin memorandumunda sözünü ettiği gibi, sonunda oluşan "karışıklık" Pérault'nun çabalarının sonucunu betimlemek için kullanılan kibar bir deyimdi. Karşılaştığı açmaz, temsilciliğinin sonsözünde ifade ediliyordu. Strasbourg'daki *Flugschriften* dizisini sona erdirmesinin ardından, 1504 yazında Basel'e, buradan da Luzern'e gitti. Haçlı seferi vaazlarının en soğuk karşılığı *Eidgenossen** içinde burada bulduğu göz önünde bulundurulursa,[234] bu ikincisi beklenmedik bir hedefti, ama Pérault'nun gündemi artık İsviçre'yi Papa'yla ittifaka sokmaktı. Bu olay, Pérault'nun bağımsız yetke yoksunluğunu açıkça ortaya çıkartır; kendisine söyleneni yapmak ve durumdan olabildiğince yararlanmaya çalışmaktan başka seçeneği yoktu. Bu nedenle, Pérault'nun temsilciliğinin haçlı seferi veçhesinin en baştan beri umutsuz olduğu ve bu nedenle, Türklerle mücadele etmeye bağlılığının saflığı düşünüldüğünde, kaderinin trajik olduğu yolunda Wiesflecker'in öne sürdüğü yargıya karşı çıkmak zordur.[235]

Almanlara gelince, Maximilian'ın sandıkları ele geçirmesine tepkileri, hoşnutsuzluk ve ara sıra da direniş biçiminde olmuştu. Yapılana karşı üzüntü ifadeleri kayıtlara geçmiştir, örneğin Aralık 1503'te Ulm'da Esslingen adına istemeden boyun eğmeye imza koyan "kederli" Hans Ungelter[236] ve bir ay sonra bir alternatifin bulunmadığını ve durumdan zorunluk gereği erdem çıkartmaları gerektiğini Strasbourg'a

---

* *dgenosse*: Almanca konfederasyon üyesi anlamında terim. Söz konusu olan *Schweizerische Eidgenossenschaft*, yani İsviçre kantonlar konfederasyonudur –çn.

234 Yalnızca üç yerde vaazlara izin verilmişti: *AR*, no 19636.

235 Wiesflecker, *Maximilian I.*, 3.57-8: 'Daher war seine Mission von Anfang an aussichtslos und sein Ende tragisch'.

236 *AR*, no 17976.

bildiren Otto Sturm.[237] Maximilian'ın yerel yetkililere onları tepkilere karşı koruyacağı güvencesi verme uygulaması, aktarmanın isteksizce yapıldığını ima eder.[238] 6 Mart 1504'te, nakdin imparatorluk görevlilerine aktarılmasının papalığın onayıyla gerçekleştiğini iddia eden ve itirazcılara onların Pérault'nun değil Maximilian'ın tebaası olduklarını anımsatan bir genel uyarının yayınlanmasını gerektirecek kadar bir direniş olmuştu.[239] O ayın sonunda, Eichstätt piskoposu hâlâ işbirliğine yanaşmıyordu.[240] Haziranda piskoposun Maximilian'a teslimden yana olduğu, ama katedral meclisinin muhalefetinin bir noter ve şahitler huzurunda kayda geçmesini istediği Konstanz'da çok hoşnutsuzluk vardı.[241] Mayıs 1502'de Pérault'nun Köln'de haçlı seferine büyük bir desteğin varlığını anlattığı düşünülürse, kentin teslime karşı çıktığını görmek özellikle ilginçtir. Temmuz 1504'te Maximilian'a gönderdikleri temsilcileri Heinrich Slebusch, Bürgermeister'e ve konseye yazdığı mektupta, kendi ifadesine göre Slebusch cesaretle konumunu korumuş, hatta ava giderken Maximilian'ın yolunu kesmişti. Ama Slebusch hükümdara 1501 Nürnberg antlaşması doğrultusundaki açık yükümlülüklerini anımsattığında, Maximilian antlaşmayı papazların bir entrikasının sonucu olarak bir kenara atmış ve yalnızca sandıklar konusunda ısrarlarından vazgeçerlerse Köln'ün sivil yetkililerini kentin başpiskoposuna karşı savunacağını açıkça ifade etmişti.[242] Böylesi taktikler karşısında kalan ve hiçbir eşgüdümü olmayan yerel itirazlar kümesi, bir ilerleme kaydedememişti. Maximilian nihayetinde bir sonuca varmayan savaşlarını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu fonları sağlarken, Yunanistan'daki hedeflerini elde eden

---

237 *AR*, no 20909.

238 *AR*, no 20909, 18115, 18688, 18737.

239 *AR*, no 18334.

240 *AR*, no 18459.

241 *AR*, no 21181.

242 *AR*, no 18999. Maximilian Köln hasılatlarını ipotek etmişti bile: a.g.e., no 17698.

Türkler de doğu cephelerine dönmüşlerdi.[243] Hükümdarlığının sonunda, 1518 Augsburg dietinde, Maximilian bir kez daha nihai hamlesi olan Türklere karşı büyük bir haçlı seferini sürdürmenin mali araçlarını endüljanslarda bulmayı ummuş, ama elde edilecek çıkarın zahmete değmeyeceği ortaya çıkınca, bu projeden vazgeçilmişti.[244] 1503-4'teki davranışının karşılığında ödediği bedel, kendilerine karşı 1502'de Ulm'daki silah başı çağrısında bulunduğu Bundschuh ya da İsviçrelilerin karakteristiği olan gücünün reddedilişi değil, değerlendirmelerinde ve yetkesine olan güvende daha ince ama daha geniş bir güven erozyonudur.

[243] Sonuç daha sonra İsviçreli tarihçi Valerius Anshelm tarafından iğneleyici bir ifadeyle özetlenmişti, *Die Berner-Chronik*, der. Historischer Verein des Kantons Bern, 2 cilt (Bern, 1884-6), 342-3 (= *AR*, no 19636).

[244] Winterhager, 'Ablasskritik', 10-12, özellikle not 13.

7

SONUÇ

1505'te Strasbourg'da yayımlanan çalışması *Epitome rerum Germanicarum'un* 62. bölümünde, Alsace'lı Jacob Wimpfeling, Almanya'nın prenslerini Türklere karşı silaha sarılmaları için üç yönden teşvik etti: *gloria*, *Christus* ve *salus patriae*.[1] Wimpfeling 1454'ten o yana imparatorluk dietlerinde Aeneas Sylvius Piccolomini, İoannes Bessarion ve Giannantonio Campano tarafından verilen söylevlere atıfta bulundu ve onun gibi hümanist olan bu kişiler de kuşkusuz Türklerle savaşmak için gerekçe olarak gösterdiği bu üçlü değerlendirmede yabancılık hissetmezlerdi. Konstantinopolis'in düşüşünden beri, bu değerlendirme yalnızca gelecekteki haçlı seferlerinin ideolojik inşasını değil, geçmiş haçlı seferlerinin nasıl değerlendirildiğini de etkilemişti; Benedetto Accolti, Godefroy de Bouillon'un, ilk haçlıları Antiokheia'ya getiren kuvvetler olarak, "İsa'nın dini, halkımızın katliamı ve şan arzusunu" sıraladığını aktarmıştı.[2] Bu kadar farklı değerler arasında sinerji oluşturmanın, entelektüel ve pratik zorlukları da yok değildi. Hümanistler tarafından şana atfedilen güdüleyici değeri destekleyen klasik temaların haçlı seferi fikirlerine yedirilmesi, Kilisenin tövbeye yüklediği geleneksel vurgu ve kibirle açgözlülüğü cesaretlendirebilecek bir amaçsallığı desteklemekteki isteksizliğiyle kolaylıkla uyuşacak şey değildi.[3] Gene de, haçlı seferi ideolojisine hüma-

---

1 Mertens, '"Europa, id est patria"', 45-7, 55.

2 Accolti, *De bello*, 570-1, 570.

3 Accolti, Puy piskoposu Adhémar de Monteil'ün bu açmazla doğrudan uğraştığını yazar: a.g.e., 584-6, 585.

nistlerin katkısının bilançosu olumluydu ve "Rönesans haçlı seferi" terimine artık çelişkili bir ifade olarak bakılması gerekmiyordu. Anavatanın savunulması (*salus patriae*), yurt ve kalbe yönelik görülmedik İslami tehdide karşı doğal bir tepkiydi. Zorluk, yerel ya da bölgesel olma eğilimindeki bir dünya görüşünün her şeyi kapsayan bir Hıristiyan tepkisini nasıl sağlayacağındaydı. Engeller arasında, papalık ve imparatorluk yetkesinin çözülmesi ve sınır boylarında yaşayan Hıristiyan din kardeşlerinin kaderlerine olan ilgisizlik, hatta özellikle popülerliği olmayan bir *antemurale* devleti söz konusu olduğunda bir *Schadenfreude** vardı. Hayırseverlik ("halkımızın katliamı") kuşkusuz etkili, ama yetersizdi. Dindarlık (Wimpfeling'in *Christus*'u) temel özellikte daha az sorun çıkartıyordu, çünkü dinsel savaşın birçok çağdaşa çekiciliği üzerine tanıklık edecek çok kanıt vardır.[4] Bu durumda zorluk coşkuyla nedametin en iyi nasıl seferber edilebileceğine karar vermekteydi. Giovanni da Capistrano ve Raymond Pérault'nun son yılları iki ana seçeneğin öne çıkan örneklerini sağlar: kişisel hizmet ve mali bağış. Her iki adamın da kabullenmek zorunda kaldıkları zorluklar çok iyi belgelenmişti ve Capistrano'nun durumunda sonucun bir zafer, Pérault'nun durumundaysa başarısızlık olduğu olgusu büyük ölçüde II. Mehmed'in 1456 seferini kötü yönetmiş olmasına bağlıdır. Haçlı seferleri tarihinde hep olduğu gibi, sorun dinsel inançların etkili askeri etkinliğe nasıl dönüştürüleceğiydi. Bu hiçbir zaman kolay olmadı, Osmanlı savaşma sürecine duyulan çağdaş dehşete de fazla takılmamak lazım: bu yalnızca Kudüs'ü savunmaya çalışan atalarının da karşı karşıya kaldıkları nüfus dengesizliğinin çağdaş karşılığıydı.

İnisiyatif ve büyük ölçüde yönlendirme papalık sarayı ve adamlarının omuzlarındaydı. Konstantinopolis düştüğünde, IV. Eugenius yeniden birleşmiş bir papalık için haçlı seferlerinin çeşitli araçlarını ıslah etmiş, gerekli irade ve enerjiye sahip bir Papa'nın seçilmesi durumunda yeni stratejik

* Schadenfreude: Almanca, başkasının uğradığı zarara sevinme –çn.

4 Housley, *Religious Warfare*.

duruma uygulanabilecek bir dizi politikayı (özellikle *antemurale* devletleriyle işbirliği, etkin temsilciler, deniz gücü katkıları ve örgütlü vaazlar) yerleştiriyordu. 1460'ların kargaşası Jiri Podebrad'ın bir haçlı seferlerini ele geçirme girişimi tezgâhlamasına yol açmış, ama istisnai düzeyde papalık-karşıtı bir Fransa sarayının ilgisi bile bu projenin harekete geçmesini sağlayamamıştı. Başka hiç kimse papalık yetkesine açıkça meydan okumamış, ama bu yetke sürekli görmezden gelinmiş, atlatılmış ve eleştirilmişti.[5] Pérault bir tek Papa'nın haçlı seferi başlatma yetkisi olduğunu savunduğunda, tuhaf şekilde kaçamak, açıkça ortaya çıkmakta bir yarar görmeyen bir muhalefete yanıt veriyordu. Aynı zamanda, III. Calixtus ve II. Pius'tan çok farklı tınıya sahip bir Papa'yı temsil ediyordu. İtalyan siyasetinin uzun süreli değişkenliğinin daha geniş bir Avrupa sahnesine taşındığı 1494'ten sonra her şeyi değişmiş gibi görmek çekicidir. VI. Alexander yönetiminde Türklere karşı papalık politikasının belirleyici özelliğinin ikiyüzlülük ve çelişki olduğundan kuşku yoktur: belki de onun en cesur yorumu, XII. Louis İtalya'nın o kadar büyük bir bölümünü işgal ettiğine göre, burasını Türklere karşı korumak üzere ağırlığını koyması gerektiği yolunda olanıdır.[6] Ama haçlı seferinin İtalyan, aslında hanedansal hedeflere hizmet etmesini sağlama eğilimi IV. Sixtus döneminde de neredeyse tamamen mevcuttu. Özellikle, Sixtus'un Otranto'nun 1480-1'de Türkler tarafından ele geçirilişini ele alışı derinden siyasaldı.

Siyasal kültürdeki önemli sapmaları belirlemek hayli zordur ve iki noktaya dikkat çekmek yararlı olur. Birincisi Sixtus ve Alexander'in Türklere karşı mücadele uğruna kalkıştıkları pahalı deniz gücü katkılarına bakılırsa, herhangi birinin Türk konusunu "ihmal ettiğini" söylemek doğru olmaz. Sixtus'u savunmak, Alexander'i savunmaktan daha kolaydır: İtalya'daki tutarsız, kendi kendisini yenilgiye uğ-

---

5 Papalık ticaret yasaklarıyla paralellik çarpıcıdır: bkz., Stantchev, *Embargo*, bölüm 6.

6 *AR*, no 14160, Haziran 1500'de Louis'ye yazılan..

ratan kavgacılığı, güçlü bir şekilde sürdürdüğü hırslı ve yaratıcı bir Türk karşıtı politikayla dengelenir.[7] İkinci nokta, III. Calixtus ve II. Pius kendi yetkelerine karşı, *condottiere* Jacopo Piccinino,[8] senyör Everso dell'Anguillara ya da kral Jiri Podebrad olsun, Hıristiyanlardan kaynaklanan ciddi muhalefetlerle karşılaştılar. 1463 sonbaharında, Pius kardinalleriyle ilk önce Everso'yla uğraşabilmek için, Türklere karşı haçlı seferini erteleyip ertelememeyi tartıştı. Onu bundan vazgeçirmek kolay olmamıştı.[9] Bu açıdan, bu iki Papa ve Calixtus'un yeğeni Alexander arasında derin bir devamlılık söz konusudur. Papalık devletini iç ve dış düşmanlara karşı savunmak ve sapkın inanışlara sahip hükümdar ve gruplara karşı askeri harekâtları desteklemek, otomatik olarak Türklere karşı haçlı seferinden daha yüksek önceliğe sahip olmuştu. IV. Sixtus'un ifade ettiği gibi, "Papalık makamının haysiyetini, evrensel Kilise ve inancı iç düşmanların yıkması, dışarıdaki kâfirlerin yıkmasından daha kolay olur."[10] Bu bir yana, papalık sarayının 1450'lerle 1490'lar arasında haçlı seferi politikalarının yönetiminde daha çok görülen, vurgulamada ya da önceliklerde bir değişmedir. Bu ethos'daki, "İtalyan siyasallaşması, giderek artan prenslik tarzı, mali yozlaşma, aile kayırmacılığı ve lüks" olarak betimlenebilecek daha geniş bir dönüşümün bir parçasıdır. [11] Haçlı seferleri terimleriyle, bu Türklerin dışarı atılması gereken bir davetsiz misafir değil, askeri ve diplomatik manzaranın bir parçası olarak kabul edilmeye başlandığı anlamına geliyordu.[12]

---

7 Schlecht'in belirttiği gibi, *Zamometić*, 1.148-70, IV. Sixtus'un temsilcilerine verdiği talimatlar görülmedik düzeyde ayrıntılıydı ve onun hem gücünü hem de zayıf noktalarını yansıtıyordu.

8 Miguel Navarro Sorni, der., 'Breves del papa Calixto III en el "Archivio di Stato" de Milan. (Ano 1455)', *Anthologica annua*, 44 (1997), 675-734, no 23, 711-12.

9 Ammannati Piccolomini, *Lettere*, 2.815-25, no 187.

10 Schlecht, *Zamometić*, 2.58, no 39.

11 D.S. Chambers, *Popes, Cardinals and War: The Military Church in Renaissance and Early Modern Europe* (Londra, 2006), 77. Yazar bu görüşe katılıp katılmadığını belirtmiyor.

12 Bkz., Bülent Arı, 'Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period', A. Nuri Yur-

IV. Sixtus, VIII. Innocentius ve VI. Alexander, Türk sorununa, Calixtus'la Pius'un ve onların yönetimleri sırasında biriken etkileyici lobici ve destekçi takımının çabalarının belirleyici özelliği olan görev ve aciliyet duygularından arınmış olarak eğiliyorlardı. 1450'ler ve 1460'ların başları, ifade edilen amaçlarla fiili hedefler arasında güçlü bir uyumun bulunduğu, odaklanmış ve büyük ölçüde bencillikten uzak dikkate değer bir dönemdi. Üzerinden 500 yıl geçtikten sonra bile II. Pius'un halka ertesi bahar Türklere karşı sefere çıkacağını ilan etmesi üzerine 1463 Kasımında Bessarion'un bunun hayatının en mutlu anı olduğunu ifade etmesi insanı heyecanlandırabiliyor.[13]

Belki de, böylesi bir ruh hali sonsuza dek süremezdi (o durumda, bir yıl içinde geçmiş gibiydi) ve yakın zamanlarda tarihçiler II. Paulus'un haçlı seferi çabalarına damgasını vuran, enerjinin tasarrufu ve yeniden yönlendirilmesine daha fazla hoşgörü gösteriyorlar. Ama 1461'in koşullarıyla 1481'inkileri karşılaştırmak da aydınlatıcıdır, özellikle de her iki senaryo da nelerin olup bittiğini görebilecek konumdaki çağdaşları tarafından çok iyi belgelendiği için. 1464'te, II. Pius deniz aşırı bir sefere katılma kararlılığını Ancona'daki ölümüne kadar sürdürdü. 1481'de, II. Mehmed'in ölümünün ardından Otranto geri alındığında, halka kalyonlarının Valona'yı (Vlorë) ele geçirip savaşı Arnavutluk'a taşıyacağını ilan etmesine bakmaksızın, Sixtus operasyonlara son verdi.[14] Denizle ilgili lojistik ve iletişim sorunlarının gerektirdiği sapmalar da hesaba katıldığında bile iki yaklaşım arasındaki tezat çarpıcıdır.[15] Sixtus'un, daha doğrusu yeğeni Girolamo Riario'nun başka öncelikleri vardı. Haçlı seferi vaazları

---

dusev, der., *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional?* (Basingstoke, 2004), 36-65; Halil Inalcik, 'A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement between Innocent VIII and Bayezid II on Djem Sultan', a.g.e., 66-88.

13 Mohler, *Bessarion,* 3.525.

14 Pastor, *History*, 4.345-7, 518-19. *BF*, NS3.766-8, no 1516, Papanın savaşı sürdürme planının kilit ifadesidir.

15 Setton, *Papacy*, 2.371-3, özellikle not 34 zorlukları belgelendirir.

devam etti, ama Sixtus'un politikaları 1482 baharında karmaşık bir krize yol açtığında, bu bile terk edildi. 1490'ların sonlarında Pérault gibi bir haçlı seferi taraftarı kendisini fiilen, Almanya'da haçlı seferi propagandası yapmak üzere tek kişilik bir gösterinin içinde buldu, bu belki de birkaç yıl sonra bir papalık temsilcisi olarak yönetmek durumunda kalacağı durum için iyi bir eğitimdi. Pérault'nun tamamen papalık çevrelerinin dışında çalışmak zorunda kalmasının nedeni, onun sıkı bir Fransız taraftarı olması[16] ya da reform istemesi değildi. Almanya'daki etkinliği sırasında düzenbazlık yapan Leonello Chiericati türünden birisi, Alexander'in hedefleri ve yöntemleriyle Pérault'nun olduğundan daha rahattı. Aslında, Pérault'yu haçlı seferi hevesinin önceki dönemlerinin bir kalıntısı olarak görmek çekicidir. Kendisini Capistrano'yla karşılaştırıyordu ve Pius'un Mantova'da haçlı seferlerine yaklaşımının da farkındaydı. Pius'un 1463-4'teki projesi tam anlamıyla bir Papa tarafından yönetilecek bir haçlı seferi için son fırsatken, Pérault'nun 1501-4'teki temsilciliği de gerçekten uluslararası bir girişim olarak bir haçlı seferi için son şanstı. Pius gibi ve Alexander'in aksine (kavramsallığı dışında), Pérault haçlı seferini tanımsal olarak Hıristiyan birliğinin bir ifadesi, Hıristiyanlığın hükümdarları arasındaki barışın programsal karşılığı ve diplomatik devamı olarak görüyordu.

Haçlı seferinin endüljansların sistemli propagandasıyla özdeşleştirilmesine son fırça darbesini vuran Pérault oldu. Bu kuşkusuz dönemin en önemli gelişmesiydi, ama bir haçlı seferinin kolaylaştırılması açısından, sonuçlar karışık oldu. Esas yararı, haçlı seferi uygulamasının modernleşmesi, profesyonel savaşçılara vurgu yapması ve yüklü para kaynaklarının yaratılmasını vurgulamasıyla dindarlığın günün askeri uygulamalarıyla aynı hizaya gelmesi için bir potansiyel sağlamasıydı. Hem gönüllü hem de mali destekli hizmetin bu kadar büyük bir yer işgal etmeyi sürdürmesi çarpıcıdır ve

[16] Burchard'ın 1494'te dediği gibi, 'Lilium habens in corde suo': *Liber*, 1.541 (= *AR*, no 3171).

bu konuda, özellikle de başka haçlı seferi sahalarıyla Rodos ve Baltık ülkelerindeki Askeri Tarikatlar alanında daha fazla araştırma yapılması aydınlatıcı olacaktır. Ama bağışlara doğru genel bir eğilimin varlığı inkâr edilemez ve bu evvelce hiç görülmemiş bir ölçüde kolaylaştırılmış ve ödüllendirilmişti. Johannes von Paltz gibi adanmış yorumcuların kimsenin kaybetmediğini iddia etmiş olması mümkündür: çağdaşların akılları tövbeye odaklanmış, Türklerin inanca tehdidi püskürtülmüş, iç kesimlerde ruhlar, sınır boylarında da hem ruhlar hem de canlar kurtarılmıştı. Ama bu, endüljansların tanıtılmasındaki suistimallerin yıpratıcı etkilerini, tahsilatların tüm siyasal ve dinsel yelpazedeki bireylerin ve grupların saldırısına açık olmasını ve en hevesli şekilde tanıtılan endüljansların bile orta boy bir sefer için gerekli parayı toplayamadığını göz ardı etmekti. 1291'de Akka'nın kaybedilmesinin ardından maliyet sorunlarına eğilen Marino Sanudo Torsello gibi eski dönem yorumcular, açmazı çok iyi görebilirdi. Pérault ve öncelleri, Sanudo ve kuşağından çok daha önemli ilerlemeler kaydetmişti, ama kanıtlar maliyet açığını kapatamadıklarını gösterir. Üstelik bu yoldaki canhıraş çabaları sırasında, birçok düşünceli gözlemcinin nezdinde haçlı seferi tanıtımının adını kötüye çıkartmışlardı, bunun doruğu, Erasmus'un birkaç yıl sonra sunduğu işlevsel biçimde aşağılayıcı çözümlemesidir.[17] Net sonuç, bir güvenilirlik açığı ve her yönde azalan getirilerin fasit dairesidir.

Haçlı seferlerinin paradoksu, muazzam zorlukları herkesin, en fazla da Papaların malumuyken, bununla ilişkilenmek şan, siyasal avantaj ve hepsinden önemlisi, Pérault gibi adamların çabaları sayesinde, mali değer getiriyordu. Bunu en iyi gösteren, önde gelen iki *antemurale* devletin yaklaşımıdır. Türklerle savaş halinde olduklarında, Venedik ve Macaristan haçlı seferi ideallerini ustaca öne sürüyor ve cesaret

[17] Norman Housley, 'A Necessary Evil? Erasmus, the Crusade, and War against the Turks', John France ve William G. Zajac, der., *The Crusades and their Sources: Essays Presented to Bernard Hamilton* (Aldershot, 1998) içinde, 259-79.

ve sebatla savaşabiliyorlardı. Bu en başta, 1463-79'un yıpratıcı savaşı sırasında, sultanlığa karşı ticaret ambargosunun tam anlamıyla uygulanabilmesi için en azından on dört kez papalık *curia*'sına başvuran Venedik için geçerliydi.[18] Dönemin en ses getiren haçlı seferi retoriği ve savlaması, yeni hümanist *topoi*'nin çabucak özümsendiği Venedik ve Buda'dan yayılıyordu. Ama Türklerle savaş halinde olmadıklarında, her iki güç de taahhütlerden akıllıca uzak duruyor ve duruşlarını ustaca doğruluyorlardı. Bu, özellikle, Mantova Kongresi sırasında Venedik ve 1464 hayal kırıklığının ardından hükümdarlığının büyük bölümünde Mátyás Corvin için geçerliydi. Bariz ikiyüzlülükleri Pastor gibi tarihçileri kızdırıyordu, ama konumlarının içsel mantığına karşı çıkmak zordu.[19] Haçlı seferi vurucu gücünü büyük ölçüde Venedik ve Macaristan gibi devletlerin bu konuda birlikte çalışmayı kabul etmelerinden alıyordu ve böylesi birlikteliklerde, örgütsel kabuğu içinde haçlı seferlerinin on altıncı yüzyıl sonlarına kadar varlığını sürdürebildiği deniz birliklerinin belirleyici özelliği olan gücü görebiliriz. Başarıya en çok II. Pius, bu yaklaşımın bir miktarıyla çalıştığında yaklaşmış, Wimpfeling'in hedeflerinden bir olan *salus patriae*'yi sağlamıştı; ve Pius'un ardılları çeşitli samimiyet düzeylerinde ve daha az başarıyla aynısını yapmaya çalışmıştı. Eylem aracı olarak hiçbir şey, öz çıkardan daha güçlü olamazdı. Bunun anlamı, o dönemin en önemli siyasal eğilimi olan devlet inşasının, haçlı seferleri aleyhine değil, lehine çalıştığıydı; ve her ne kadar Pius'un Mantova'daki amacı olan geniş tabanlı haçlı seferinden bir geri çekilme olsa da, o, diğer devletlerden gelen gönüllüleri cesaretlendirerek, buna yapay bir kapsayıcılık vermeyi başarmıştı.

---

18 Bkz., Stantchev, Embargo, Kısım 2 ve gene onun, '*Devedo:* The Venetian Response to Sultan Mehmed II in the Venetian-Ottoman Conflict of 1462-79', *Mediterranean Studies*, 19 (2010), 43-66.

19 Pastor ve Picotti'nin Venedik politikası üzerine çelişkili görüşlerine 3. bölüm içinde dikkat çekilmişti. Cumhuriyetin haçlı seferine yönelik tutumu üzerine Picotti'nin daha ayrıntılı ve olumlu yorumu şu sıralar Michael Carr ve Stefan Stantchev gibi araştırmacıların nezdinde daha fazla kabul görüyor.

1500 her iki tarafındaki onyıllarda, yönetimlerin ifadelerinin, politikalarının ve mekanizmalarının içine emdirildiğinde, haçlı seferi en güçlü halindeydi.[20] Bu süreç, dinsel sebat, şövalye kültürünün süregiden çekiciliği ve özellikle hümanist açıdan bakıldığında haçlı seferi geçmişine duyulan ilgi tarafından tamamlanıp pekiştiriliyordu. Bunun düşman için ne anlama geldiğinden kısaca söz ederek bitireceğiz. 1453'ü izleyen elli yılın haçlı seferi planlaması ve etkinliğinin Osmanlı Türkleri üzerindeki etkisini kestirmek hiç de kolay değildir. Sürekli haçlı seferi konuşmalarının, "papalığın, İslâm'ın ve takipçilerinin tamamen yok edilmesi çağrıları ve Türkleri Küçük Asya'daki büyük çabalarla elde ettikleri vatanlarından kovma planlarına" karşı önleyici eylem olarak Osmanlı saldırganlığını teşvik ettiği görüşü öne sürülmüştür.[21] Böylesi korkuların kimi seferlere neden olmuş ya da zamanlamalarını öne çekmiş olması olasıdır, ama kanıtların tam olarak ortaya konması gerekir. Genel bir tez olarak, hem Osmanlı yayılmasının yerleşik dinamiği hem de o kadar haçlı seferinin tepkisel karakteri buna karşı çıkar. Cem'in bir saldırı silahı değil de yatıştırıcı bir unsur olarak kullanılmış olması da, bir şekilde ayarlanabilmesi durumunda statükoyla yaşamanın tercih edildiğinin bir göstergesidir. Rönesans Papalarının hesabını vermeleri gereken çok şey vardır, ama var olan bilgiler ışığında sultanlığın fetihlerinin sorumluluğunu onlara yüklemek haksızlık olur. Dönemin en belirgin özelliği, Belgrad'da 1456'daki ve Otranto'da 1481'deki zaferlerin devamı veya Pius'un 1459'da Mantova'da tasarladığı ve 1464'te başlattığı programlar olsun ya da dietlerin ve meclislerin toplantı odalarından hiçbir zaman çıkmayan birçok plan, genel bir haçlı seferini hayata geçirmede yaşanan başarısızlıktır. Hıristiyanların stratejik fikirlerinin ve Osman-

---

20 Bu sav üzerine başka gelişmeler için, bkz., benim, Crusading and State-Building'.

21 Ryder, *Alfonso*, 295.destekleyici atıf, Stanford Shaw'un 4. bölümündedir, *History of the Ottoman Empire*, cilt 1, bu çalışma Osmanlı tarihinin 1451'den 1566'ya genel bir anlatısını içerir.

lıların gücü ve zayıflıkları üzerine değerlendirmelerinin kanıtları olarak yararlı ve Ortodokslar ya da sultanın İslâmî düşmanları üzerine gelişen algılar açısından aydınlatıcı olsunlar, bunlar hep tarihsel "olabilirdi"ler[22] olarak kalmıştır.

Diğer yandan, haçlı seferi şemsiyesi altında gerçekleşmiş *olan* askeri etkinlikleri, özellikle de doğu Akdeniz'deki askeri saldırıları, Mora ve Tuna havzasındaki seferleri ve İskender Bey'in desteklenmesini unutmamamız gerekir. Başka etmenlerin yanında, büyük ölçüde hem yenilgileri (destek alabilmek için) hem de başarıları (geçmiş destekleri doğrulamak için) abartan taraflı raporlara dayandığımız için dengeli değerlendirmede bulunmak zordur. Ama tarihçiler bu mücadeleye hak ettiği dikkati göstermeye başladılar ve şu ana kadar elde edilen sonuçlar karışıktır. Stefan Stantchev, Venedik'in 1463-79'da sürdürdüğü savaş üzerine, Mehmed'in başarılarını Cumhuriyet'in savunmasına harcadığından çok daha az para harcayarak elde ettiğini öne süren eleştirel bir teşhiste bulunmuştur.[23] Aksine, Dan Mureşan Arnavutluk'ta, Tuna sınırı boyunca hatta uzaklardaki Feodosia'da sürdürülen Hıristiyan operasyonlarının, II. Mehmed'in kovaladığı, Adriyatik, İtalya ve nihai hedefi olan Roma'ya erişimi engellediğini öne sürmüştür.[24] Daha fazla çalışmanın gerektiği açıktır, ama her ne kadar çağdaşların kendi kendilerini çok sert yargılamış olmaları mümkünse de, herhalde bunu cılız bir teselli olarak göreceklerdi. Osmanlı tehdidiyle başa çıkmayı amaçlayan bir mekanizma olarak haçlı seferi programı başarısız olmuştur ve önemiyle etkisi de sınır boylarında değil, koruyacağı varsayılan topraklarda aranmalıdır.

---

22 Aynı şey, Bessarion'un 1471'de ve Perault'nun 1503'te Papa seçilmeleri için yürütülen başarısız lobi faaliyeti için de söylenebilir.

23 Stantchev, *Embargo*, kısım 2.

24 Mureşan, 'La croisade'.

DİZİN

Abbode 319
Ablasskommissaren 257, 302, 340, 347
Accolti, Benedetto 54, 248, 249, 272, 278, 358
Adhémar de Monteil, Le Puy Piskoposu 358
akıncılar 45
Akkerman 65, 66, 78
Albert, Lubeck Piskoposu 43, 50, 181, 295
Alberto da Sarteano 55, 59, 235, 251, 262
Albrecht, Bavyeralı Dük 292, 294, 295
Alçak Ülkeler 34, 184
Alexander III, Papa 129, 347
Alexander VI, Papa 25, 35, 40, 41, 59, 100, 110, 111, 119, 122, 130, 146, 148, 149, 153, 173, 183, 224-226, 228, 284, 291, 308, 321, 337, 345, 350, 352, 360, 362
Alfonso, Calabria dükü 252
Aliprandi, Pietro 91
Almanya 25, 34, 36, 50, 66, 74-77, 83, 90, 100, 101, 102, 106, 107, 115, 118, 119, 136, 139, 141, 144, 149, 150, 171, 187, 203, 208, 213, 215, 217, 218, 222, 224, 247, 267, 269, 275, 288, 295, 303, 304, 308, 314, 323, 324, 327, 330, 333, 335, 337, 339, 340, 341, 343, 345, 347, 349, 353, 358, 363
Altın Orda Tatarları 128
Amedeo, Savoie'lı 290
Anadolu 59, 72, 118, 119, 124, 127, 150
Ancona 26, 29, 35, 50, 73, 77, 108, 127, 135, 170, 172, 174, 176, 177, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 237, 240, 242, 270, 281, 282, 362
Angelo da Bolsena 238, 240, 243
Antonio de Alberto 328
Antonio de Montefalcone 238
Antonio de Mugnano 243
Arnavutluk 12, 26, 27, 28, 30, 49, 57, 66, 89, 93, 99, 115, 118, 119, 120, 125, 152, 160, 192, 200, 213, 251, 362, 367
Arnulf, Patrik 278, 279
Augsburg 102, 228, 229, 258, 323, 332, 333, 334, 351, 357
Auxias de Podio, Kardinal 51, 305
Avlona, Arnavutluk 12, 26, 27, 28, 30, 49, 57, 66, 89, 93, 99, 115, 118, 119, 120, 125, 152, 160, 192, 200, 213, 251, 362, 367
Aziz George Tarikatı 110, 182

Balbo, Kardinal Marco 98
Baldi, Barbara 25, 48, 51, 72, 93, 95, 109, 129, 131, 132, 134, 136, 151, 152, 209, 226
Baptista de Levante 236, 237, 240
Barbo, Marco 97, 101, 129, 163
Bartholini, Mariano 353
Bartolomeo da Camerino 17, 244, 250
Bartolomeo da Colle 238, 328
Bartolomeo da Giano 59, 251, 262, 263, 265
Bayezid, II., Sultan 1 32, 36, 40, 50, 67, 80, 126, 127, 161, 341
Beaufort, Henry 145
Belgrad 17, 27, 29, 54, 55, 56, 57, 61, 78, 79, 80, 83, 84, 89, 90, 113, 115, 118, 121, 142, 171, 179, 180, 190, 192, 194-196, 198-201, 203, 204, 238, 254, 261, 263, 270, 271, 366
Benedetto da Maiano 249, 272
Bernard, Aziz 290, 311, 349
Bernardino da Feltre 270
Bernardino da Siena 233, 235, 257, 258, 269, 270

Bernhardin, Ingolstadt'lı 187
Berthold von Henneberg 75, 216, 338, 347
Bessarion, Kardinal İoannes 13, 19, 43-46, 49, 52, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 75, 93, 95, 96, 97, 116, 140,-145, 147, 149, 150, 156, 163, 176-178, 180, 231, 234, 251, 253, 256, 263, 264, 267, 274, 275, 277, 279, 280, 281, 282, 287, 288, 289, 290, 305, 306, 340, 348, 358, 362, 367
Bianca Maria Sforza, Milano Düşesi 178
Birago, Lampo 21, 22, 23, 46, 128, 179
Birnbaum, Marianna 52, 79, 82
Blok, Tiderius 335
Bohemya 30, 63, 80, 81, 83, 96, 97, 105, 106, 108, 109, 119, 131, 160, 162, 171, 187, 239, 251, 272, 281, 301
Bonifacius, IX., Papa 329
Borgia, Cesare 35, 104, 308, 341, 345, 352
Borso d'Este, Ferrara Dükü 287
Bosna 28, 30, 49, 50, 53, 80, 86, 93, 118, 135, 140, 144, 152, 155, 159, 160, 199, 200, 204, 208, 236, 238, 251, 302
Branda da Castiglione 267
Brankoviç, Durad (George Brankovics) 189
Brant, Sebastian 293, 323
Braunschweig 312, 331, 335, 336, 337
Bremen 312, 313, 330, 331, 349
Brindisi 89
Bruneck (Brunico) 50
Bulgaristan 27, 116
Büyük İskender 114

Calixtus III, Papa 18, 24, 27, 31, 52, 55, 60, 61, 68, 71, 74, 80, 95, 119, 121, 122, 123, 130, 131, 132, 133, 136, 188, 199, 206, 223, 226, 230, 234, 237, 248, 250, 261, 303, 320, 328, 336, 360, 361
Campano, Giovanni Antonio 76, 77, 145, 172, 213, 214, 278, 358
Caracciolo, Roberto (da Lecce) 17, 223, 238, 249, 252, 253, 255, 256, 257, 268, 320, 336, 337
Carbone, Ludovico 287, 288
Carinthia (Karnten) 72, 83, 182, 308, 337
Carl, Doris 248, 249
Carletti da Chivasso, Angelo 243
Carniola (Krain) 50, 83, 87, 181, 183
Carvajal, Kardinal Juan 61, 72, 96, 121, 131, 133, 148, 149, 150, 156, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 212, 255, 354
Cem Sultan 31, 126
Cesarini, Cardinal Giuliano 48, 59, 149, 268
Charlemagne 41, 42, 132
Charles, Cesur, Burgonya Dükü 34, 289
Charles, VII., Fransa kralı 103, 185
Charles, VIII., Fransa kralı 34, 36, 100, 110, 111, 126, 173, 174, 183, 308
Chartreuse tarikatı 290
Cherubino da Spoleto 240
Chiericati, Leonello, Concordia Piskoposu 25, 89, 101, 102, 103, 145, 149, 174, 283, 284, 321, 337, 363
Christian, I., Danimarka kralı 303
Clemens, VI., Papa 47, 51
Coelifodina 310, 311, 314
Cogimur iubente altissimo emir-namesi 167
Colleoni, Bartolomeo 162, 163
Constantine, Gürcistan kralı 59
Contarini, Zaccaria 25, 104, 118, 119, 312, 325, 341, 342, 343, 344, 347, 350
Cremona 241, 256
Cristoforo da Soldo 253, 299, 320
Cristoforo da Varese 260, 263, 264, 271
Crivelli, Carlo 188, 270

Dalmaçya 83, 154, 155, 160, 199, 238
Danimarka 244, 303, 304, 331, 349
Długosz, Jan 81, 254, 267
Dominikenler 234
Dracul, Vlad 114
Dürer, Albrecht 292

Ebendorfer, Thomas 198, 203, 265
Edward, IV. 289
Eisermann, Falk 308, 309, 310
Emerich von Kemel 244, 246
Engel, Pal 80, 81, 150, 189, 199
Erasmus, Desiderius 253, 364
Erzgebirge 311
Etiyopya 56, 122, 123
Euboea 30, 43, 125, 285
Eugenius, III., Papa 129, 275
Eugenius, IV., Papa 55, 59, 130, 137, 233, 251, 328, 359

Federico da Montefeltro 167
Fernando, Aragon kralı 32, 173, 174
Ferrante, Napoli kralı 30, 109, 121, 157, 164, 166, 167, 168
Ferrara 90, 156, 164, 166, 287
Fichet, Guillaume 52, 287, 288, 289, 290
Filelfo, Francesco 283
Finlandiya 64
Floransa 10, 13, 59, 60, 131, 147, 151, 152, 154, 156, 157, 162, 163, 164, 166, 168, 183, 210, 211, 220, 238, 247, 248, 249, 251, 278, 299, 327, 349
Foscarini, Lodovico 137
Fossati, Felice 101, 164, 165
Francesco da Toledo 172
Francesco de Carbonibus 238, 239, 240, 242
Frankfurt 19, 52, 75, 111, 131, 141, 142, 143, 145, 172, 187, 258, 272, 273, 274, 309, 312, 323, 329, 341, 342
Fransa 32, 34, 36, 72, 73, 74, 92, 101-104, 106, 108-110, 112, 119, 120, 126, 127, 136, 149, 150, 154, 159, 165, 169, 171, 183, 185, 217, 222, 223, 228, 246, 281, 284, 297, 308, 317, 342, 345, 349, 360
Friedrich, III., Kutsal Roma İmparatoru 34, 71, 80, 85, 99, 110, 140, 141, 145, 161, 181, 182, 273, 288, 289, 308
Friuli 49, 119
Fubini, Riccardo 134, 135
Fussel, Stephan 292

Gabriel de Paly 235
Gaztambide, Jose Goni 181, 296
Gecser, Otto 254, 257, 258, 268, 299
Gedik Ahmed Paşa 163
Georgios Trapezundios 288
Ghinato, Alberto 233, 257, 258
Giacomo della Marca 17, 133, 176, 199, 234, 235, 237, 238, 242, 250, 252, 259, 262, 264, 270
Giovanni da Capistrano 16, 54, 61, 115, 233, 235, 299, 359
Giovanni da Castiglione 273, 298
Giovanni da Napoli 238, 298
Giovanni da Tagliacozzo 44, 61, 179, 254
Girit 49, 97, 98, 209, 286
Glassberger, Nicholas 248
Gollner, Carl 74
Gonzaga, Kardinal Francesco 163
Gonzaga, Lodovico 135
Guglielmotti, Alberto 215
Guillaume d'Estouteville, Kardinal 156

Haçlı Seferleri 2, 7, 8, 14, 42, 69, 72, 74, 114, 176, 207, 273, 278, 282, 290, 349
Hamm, Berndt 17, 310, 311, 320
Hankins, James 15, 249, 280, 283
Hannibal 114
Hartmann, Andreas 334
Heath, Michael J. 282
Heers, Jacques 320, 325
Heimburg, Gregor 109, 224
Heinrich, Mecklenburg dükü 54, 110, 187, 318, 334, 335, 356
Heinrich von Henneberg 334

Helmrath, Johannes 48, 51, 272, 273, 275
Henry, VI., İngiltere kralı 139
Hıristiyanlık 7, 88, 123, 130, 133, 206, 251
Hırvatistan 30, 34, 50, 80, 83, 84, 86, 87, 90, 91, 100, 118, 131, 148, 302
Hofer, Johannes 61, 187, 188, 190, 193, 194, 196, 197, 198, 234, 235, 254, 257, 258, 259, 261, 262, 266, 268, 269, 272
Hughes, Hector 185, 267
Humbert, Romans'lı 311
Hunyadi, Janos 27, 54, 114, 188, 236

Illyria 160
In calumniatorem Platonis 288
Innocentius, III., Papa 129, 275, 291
Innocentius, VIII., Papa 32, 35, 88, 126, 130, 147, 173, 222, 296, 362
Institutio oratoria 278
Isenmann, Eberhard 144, 227
Isidore, Kardinal 126
Isvalies, Kardinal Pietro 120, 153
Iulius, II., Papa 90, 295, 348, 352
İngiltere 70, 91, 139, 208, 222, 289, 347
İspanya 14, 32, 34, 118, 119, 120, 172, 208, 246, 296, 297
İsveç 23, 64, 250, 299-301, 303
İtalya 20, 25, 29, 30, 33-36, 45, 49, 51, 58, 59, 73, 83, 85, 89, 91, 92, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 108, 111, 114, 124, 139, 151, 152, 162-165, 174, 189, 210, 227, 236, 242, 244, 247, 249, 254, 262, 263, 269, 284, 285, 288, 308, 320, 328, 341, 345, 352, 354, 360, 367
İvan, III. (Büyük) 63

Jacopo de Mozzanica 240, 241
Jacques d'Apelteren 319
Jacques du Clerc 186
Jarnometiç, Andrija 98, 99, 100, 247
Jan Olbracht, Polonya kralı 78, 81
Johannes de Curte 241
Johannes de Horne 41
Johannes von Paltz 17, 76, 310, 311, 364

Kalteisen, Heinrich 187
Kammin (Pomeranya cemaati) 303
Kardinaller Konseyi 101, 158
Kastrioti, George (İskender Bey) 27, 82, 132
Kefe (Feodosya) 30, 64, 65
Kilia 66, 78
Konrad, III., Almanya kralı 72
Konstantinopolis (İstanbul) 11, 16, 19, 26, 27, 40, 45, 46, 47, 49, 51, 55, 56, 57, 60, 62, 83, 96, 98, 103, 108, 118, 121, 124, 125, 126, 127, 131, 141, 144, 215, 237, 252, 254, 262, 263, 268, 272, 358, 359
Köln 17, 42, 101, 103, 146, 178, 217, 292, 335, 356
Kserkses 114
Kudüs 42, 55, 56, 59, 122, 129, 188, 197, 200, 278, 279, 290, 359
Kutsal Kabir Tarikatı 41
Kutsal Ruh Hastanesi, Roma 321
Kutsal Topraklar 7, 16, 22, 37, 54, 55, 56, 57, 58, 69, 70, 74, 82, 140, 203, 215, 226, 233, 300
Kuzey Afrika 14, 40, 290

Ladislaus, V., Macaristan kralı 46, 60, 142, 187, 189, 191, 193, 198, 199, 200, 203, 219
Lamalitlin, Anna 323
Lamento di Negroponte 286
Lando, Girolamo 13, 19, 60, 66, 67, 95, 96, 97, 98, 99, 155, 212, 213
Landshut ardıllık savaşı 331
Leo, X., Papa 329
Lesbos (Midilli) 118
Linder, Amnon 74, 238, 263

Litvanya 64, 130
Lodi, Barışı (1454) 20, 25, 33, 133, 150, 151, 162, 256
Lolli, Goro 26, 172
Lombardiya 151, 252
Lorenzo da Palermo 236, 238, 240
Lorenzo de' Medici 24, 97, 99, 166, 167, 168, 227, 249
Louis, IX., Fransa kralı 284, 290
Louis, XI., Fransa kralı 103, 108, 126, 159, 165, 209, 289
Louis, XII., Fransa kralı 110, 173, 223, 341, 345, 349, 360
Luther, Martin 295, 329, 330
Lübeck 50, 70, 212, 214, 303, 304, 315, 326, 335, 349

Mair, Martin 76, 105
Makkabiler 264, 265
Malatesta, Cleope 62
Malatesta, Sigismondo 96, 151, 213
Mallett, Michael 25, 35, 151, 166, 178
Malumbra, Thomas (piskopos) 327, 329, 331, 332
Manastırcılar, Fransisken 8, 17, 27, 38, 55, 57, 123, 176, 187, 235, 237, 238, 245, 249, 254, 259, 261, 265, 267, 269, 271
Mansi, Piskopos Pietro 44, 55, 147
Mantova kongresi 28, 172
Marakeş 248, 249
Mariano da Firenze 235
Mariano de Senis 238, 302
Marini, Antoine 14, 105, 106, 108, 122, 222
Marinus de Fregeno 17, 50, 243, 302, 318, 326, 335
Martinus, V., Papa 95, 254
Matteo da Reggio 243
Mátyás Corvin 28, 49, 79, 125, 146, 181, 235, 252, 326, 365
Maximilian, Kutsal Roma İmparatoru 22, 41, 42, 64, 70, 71, 74, 75, 84, 91, 93, 100-104, 110, 111, 112, 117-120, 123, 145, 146, 173, 174, 178, 182-184, 206, 216-219, 223, 228, 229, 291-295, 300, 315, 323, 324, 327, 329, 331, 332, 333, 334, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357
Maynus, Jason 292
Mehmed'e Mektup (II. Pius) 43
Mehmed, II., Sultan 27, 30, 31, 42, 83, 86, 88, 124, 126, 150, 168, 179, 188, 215, 245, 359, 362, 367
Mehring, Gebhard 71, 104, 178, 217, 218, 293, 294, 315, 317, 326, 331, 346, 347
Memlukler 123, 128, 147
Memluk-Osmanlı ittifakı 122
Meserve, Margaret 15, 52, 70, 124, 274, 281
Meuthen, Erich 10, 17, 18, 40, 75, 149, 353
Mısır 40
Michelozzi, Niccolo 168
Midilli (Mutilini) 57, 118, 121, 200
Mihailoviç, Konstantin 67, 78, 79, 81
Milano 22, 25, 26, 71, 72, 90, 92, 93, 101, 136, 138, 151, 152, 156, 157, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 173, 174, 178, 180, 201, 211, 223, 245, 253, 256, 286, 333, 336, 337, 344
Millstatt, Carinthia 182
Missa contra Turcos (Kotor'lu Bernard) 263
Mocenigo, Alvise 351
Modon 50, 89, 118
Moeller, Bernd 17, 18, 285, 309, 319
Moldavya 120, 162
Molinet, Jean 42
Moorman, John 234, 235, 248, 250, 254, 257, 258, 261
Mora 28, 48, 49, 62, 63, 92, 93, 118, 119, 135, 138, 143, 154, 155, 160, 176, 177, 180, 213, 251, 351, 367
Moravya 80
Moro, Doge Cristoforo 210, 211

Morris, Colin 129
Moskova 63, 64, 65, 123
Möttling vilayeti 181
Muhammed (Hz.) 40, 57, 260
Multa quidem (Bessarion) 277
Mureşan, Dan 5, 12, 13, 19, 52, 60, 66, 96, 97, 98, 116, 119, 213, 287, 288, 367
Müslümanlar 290

Napoli 28, 30, 33, 34, 36, 42, 73, 92, 95, 99, 108, 110, 118, 120, 121, 131, 136, 156, 157, 161, 162, 163, 164, 166, 183, 200, 238, 298
Negroponte 30, 31, 42, 43, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 64, 70, 89, 93, 97, 101, 124, 131, 135, 145, 160, 163, 281, 285, 286, 290, 299
Niccolo da Fara 264
Norveç 250, 303
Nürnberg 51, 75, 142, 182, 188, 248, 277, 312, 313, 322, 329, 330, 331, 339, 340, 341, 342, 347, 350, 356

Oddi, Francesco, Assisi piskoposu 194
Orsini, Giordano 268
Orsini, Orso, Theano'lu 83
Otranto 9, 16, 30, 31, 33, 43, 49-51, 66, 85, 90, 91, 99, 101, 135, 164, 166-169, 173, 227, 243-246, 249, 250, 252, 253, 301, 306, 307, 321, 360, 362, 366
Ottone del Carretto 110
Owen Hughes 267

Palaiologina, Maria Assanina 65
Palaiologos, Thomas 176
Palmieri, Matteo 283
Pamplona 290
Pannonius, Andreas 88, 206
Pannonius, Janus 52, 79, 82
passagium 58
Pastor, Ludwig 20, 24, 26, 121
Paulus, II., Papa 18, 24, 30, 95, 97, 127, 130, 131, 156, 158, 160, 162, 165, 181, 230, 236, 263, 288, 335, 362
Paulus, Nikolaus 247, 308, 309
Pentancius, Felix 113, 114, 115, 128
Perault, Kardinal Raymond 100, 101, 104, 141, 300, 308, 309, 312, 315, 317, 322, 326, 327, 331, 347, 367
Perotti, Niccolo 280
Petrus, Aziz 40, 63, 68, 89, 170, 200, 276, 279, 299
Philippe de Mézières 117
Philippe (İyi), Burgonya dükü 28, 133, 139, 171, 184, 189, 206, 219, 226, 289
Piccamiglio, Giovanni 325
Piccinino, Jacopo 96, 361
Piccolomini, Giacomo Ammannati 24, 125, 149, 150, 156, 157, 172, 173, 197, 213, 235, 361
Piccolomini, Kardinal Francesco 77, 248
Picotti, Giovanni Battista 25, 115, 120, 134, 137, 207, 221, 365
Picrochole, Kral 117
Piero della Francesca 62
Pierre l'Ermite 290
Pius, II., Papa 8, 15, 22, 24, 25, 28, 29, 31-33, 35, 43, 45, 48, 49, 54, 58, 63, 67, 69, 71, 73, 76, 77, 88, 92, 93, 95, 96, 105, 108, 109, 119, 122, 123, 125, 126, 129, 130, 133, 139, 148, 150, 151, 155-158, 165, 169, 174, 176, 181, 204, 216, 220-222, 224, 227, 230, 234, 236, 238, 243, 250, 255, 270, 280, 284, 285, 301, 303, 320, 328, 335, 360-362, 365
Platina, Bartolomeo 19, 213, 214
Plosch, Josef 110, 111, 112, 184
Podebrad, Jiri, Bohemya kralı 30, 63, 94, 96, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 160, 209, 222, 360, 361
Polecritti, Cynthia 257, 258
Polonya 64, 65, 66, 67, 74, 78, 80, 81, 83, 103, 105, 106, 119, 209, 244, 273, 351

Powicke, F. M. 233

Quesada, Miguel Ladero 296

Rabelais, François 117
Ragusa 211, 238, 251, 298, 302, 328
Rangoni, Kardinal Gabriele 67, 83, 85, 164, 169, 300, 301, 302
Rapp, Francis 295, 308
Ratzeburg 331, 335
Regensburg 33, 74, 75, 76, 141, 185, 187, 191, 228, 273, 274, 288, 298, 331
Reichsregiment 45, 50, 70, 75, 128, 216, 217, 218, 228, 291, 314, 315, 318, 324, 325, 334, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 347, 348, 355
Relatio de victoria Belgradensi 44
René, Anjou dükü 136
Riario, Girolamo 167, 247, 362
Rodos 30, 31, 32, 58, 77, 84, 164, 243-246, 321, 327, 364
Roma 9, 10, 19-23, 28-33, 35, 36, 40, 41, 43, 46, 58, 59, 62-66, 70, 75-77, 79, 82, 85, 86, 88-90, 92-95, 97-99, 102, 103, 105, 107, 112, 113, 121-123, 125-131, 136, 146-148, 151, 154, 158, 159, 161, 164, 167, 168, 170, 172-174, 205, 210, 211, 215, 219, 222, 224, 227, 234, 238, 239, 241, 243, 246, 247, 252, 263, 268, 279, 280, 290, 296, 298-300, 308, 313, 315, 316, 320, 321, 324, 326, 328, 333, 335, 338, 339, 344, 350, 353, 367
Romagna 24, 163, 238, 352, 353
Roma Kongresi 168, 222
Ronchey, Silvia 62, 63, 177
Ropcke, Andreas 315
Rubinstein, Nicolai 91, 92
Rusconi, Roberto 261, 270, 271
Russell, Jocelyne 135, 136, 142, 275
Rutebeuf 70
Ryder, Alan 96, 116, 121, 131, 366

San Bernardino da Siena 233
Sanchez de Arevalo 19, 172, 281
Sansone, Francesco 249
Schmid, Peter 339, 340, 342, 348
Schneider, Johannes 100, 300, 308, 309, 312, 313, 315, 353
Schwaben Birliği 345
Septimo iam exacto mense 134, 139, 140, 207, 276
Setton, Kenneth 21, 120, 121, 122, 125, 126, 128, 130, 142, 157, 163, 164, 165, 174, 178, 190, 200, 210, 225, 230, 284, 296, 315, 337, 348, 362
Sforza, Bianca 300
Sforza, Francesco 26, 71, 138, 152, 192, 252, 255, 336
Sforza, Gian Galeazzo 244
Shaw, Christine 20, 148
Sırbistan 27, 28, 62, 115, 189, 199, 201, 238, 251, 262, 302
Sicilya 49, 237, 242
Sigismund, Tyrol dükü 109, 195, 251
Silver, Larry 292
Simon, Alexandru 5, 13, 65, 113
Simon de Lalaing 185
Sixtus, IV., Papa 18, 24, 30, 32, 33, 35, 43, 49, 64, 65, 69, 71, 83, 85, 86, 87, 90, 101, 120, 122, 124, 130, 146, 147, 149, 161, 164, 168, 173, 225, 227, 230, 231, 235, 237, 243, 248, 288, 296, 298, 300, 301, 303, 318, 319, 321, 326, 328, 360, 361, 362
Slebusch, Heinrich 356
Smederevo 83, 113
Somaini, Francesco 33, 91, 101, 164, 165, 167, 168, 173
Speyer 331
Stantchev, Stefan 72, 360, 365, 367
Stjepan Tomas 199
Strasbourg 291, 293, 294, 295, 329, 330, 331, 334, 335, 355, 358
Strategicon 21, 22, 128
Studt, Birgit 17, 145, 268
Sture, Sten 64
Sturm, Otto 356

Styria (Steiermark) 50, 65, 83, 86, 87
Supplementum 17, 76, 234, 241, 311, 312, 314, 320
Szűcs, Jeno 205, 266

Tacitus 76
Taleazzi, Stefano 104, 125, 219, 222, 223, 354, 355
Teuerdank 292
Theodoros, II., Mistra'lı 62
Todeschini-Piccolomini, Francesco 145
Torsello, Marino Sanudo 179, 364
Töton tarikatı 273
Tractatus pacis 106, 107, 108, 109, 122, 222
Transfigürasyon Bayramı 261
Travels (Mandeville) 265
Trevisan, Kardinal Lodovico 121, 122, 241
Trithemius, Johannes, Sponheim baş keşişi 323
Türkler 7, 27, 30, 48, 49, 53, 66, 67, 70, 74, 84, 97, 100, 103, 114, 115, 116, 117, 128, 138, 152, 157, 161, 176, 181, 194, 218, 228, 236, 291, 345, 357, 360

Ugolini, Baccio 99
Ulrich, Württemberg dükü 189, 354
Ulrik Celjski (Cilli'li Ulrich) 189, 198
Ungelter, Hans 355
Unterkommissaren 316, 317, 322
Urbanus, II., Papa 72, 129, 130, 275, 278
Utrecht Katedrali 314
Uzun Hasan 31, 47, 63, 119, 124, 125, 127, 128, 161
Uzun Yürüyüş 60, 115

Vahiy 40, 41
Valdarfer, Christophorus 287
Vast, Henri 177
Vatin, Nicolas 126, 127
Venedik 21, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 35, 36, 37, 42, 46, 48, 50, 66, 69, 71, 72, 79, 85, 88-94, 97, 98, 104, 106, 107, 117-120, 122, 125, 126, 131, 135-140, 142, 144, 148, 150-157, 161-163, 165-171, 173, 174, 178, 180, 192, 196, 198, 200, 201, 204, 208, 210, 211, 213, 215, 217, 245, 253, 256, 274, 285-287, 299, 305, 306, 320, 326, 327, 331, 333, 338, 340, 343, 348, 351-353, 364, 365, 367
Vicenza, Ludovico da 238
Vila, Ch. 242
Vinzenz, Aggsbachlı 52
Vogtherr, Thomas 187, 211, 212, 214, 312
Voigt, Klaus 17, 51, 302, 303, 304, 305, 336
Vrhbosna (Sarajevo, Saraybosna) 86

Weber, Benjamin 5, 21, 43, 81, 121, 122, 123, 127, 137, 162, 178, 214, 222, 226, 230, 231, 244
Wiener Neustadt 80, 141, 143, 168, 182, 183, 187, 188
Wiener Neustadt dieti 141, 168
Wiesflecker, Hermann 22, 118, 184, 332, 333, 334, 337, 340, 342, 343, 345, 348, 351, 352, 355
Wimpfeling, Jacob 358, 359, 365
Winterhager, Wilhelm 18, 42, 319, 321, 322, 323, 329, 330, 331, 357
Wladislaw, II., Macaristan kralı 81
Wladislaw, I., Macaristan kralı 59, 79

Yahudiler 220, 225, 229, 255
Yunanistan 27, 35, 49, 116, 118, 120, 128, 140, 163, 251, 356

Zemun (Semlin) 194, 197, 211

Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi

1453-1505

NORMAN HOUSLEY

"Housley'in Haçlı Seferleri hakkındaki araştırmaları, siyasal, kültürel ve dinsel açıdan devasa bir dönüşüm geçirmekte olan Avrupa tarihine önemli bir katkı."
–Scott Rank, *European Review of History*

"Bu baştan sona iyi araştırılmış ve güzel yazılmış bir çalışmadır, Housley'i bu olağanüstü başarısından dolayı tebrik etmek gerekir."
–Peter Edbury, *History*

"Housley'in bu çalışması açık ve kısa bir sentez yapmak konusunda hayranlık uyandıracak kadar başarılı. Yeni sonuçlar ortaya koymuş olan bu çalışma, on beşinci yüzyılın sonlarındaki Haçlı Seferleri hakkındaki tarihçilerin görüşlerini yeniden şekillendirecek nitelikte... Housley'in daha uzun yıllar bu konudaki otoritelerin başında yer almasını sağlayacak bir monografi yazdığı kesin.
–Mark Whelan, *English Historical Review*

2016 THG 0143566 ERH

ALFA
www.alfakitap.com
/alfakitap
/alfakitap
/alfakitap

ALFA TARİH
ISBN 978-605-171-283-3